

શ્રી કલ્પસૂત્ર

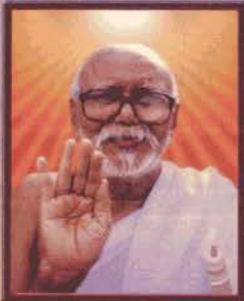
ગુજરાતી ભાષાંતર

પ્રકાશક : સુભોધ શ્રેણી પ્રકાશન, પ્રાંતિજ.

સંપાદક : પૂ. પન્થાસ પ્રવર શ્રી રાજકીર્તિસાગર મ.સા.

હોઠી હોઠી વંદના

પ.પૂ. પરમશાસત્ર પ્રભાવક આચાર્ય ભગવંત

શ્રી સુબોધસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જન્મ : સં. ૧૯૭૯ માગશર વડ-૧૦ જૂના ડીસા
 દીશા : સં. ૧૯૯૮ કાગણ સુદ-૩ શીલોજી
 પન્થાસ પદ : સં. ૨૦૧૦ માગશર સુદ-૩ જૂના ડીસા
 આચાર્ય પદ : સં. ૨૦૨૩ જેઠ વડ-૧૦ અમદાવાદ
 ગચ્છાધિપતિ પદ : સં. ૨૦૪૪ મહા વડ-૫
 જવાહરનગર, ગોરેગામ, મુંબઈ

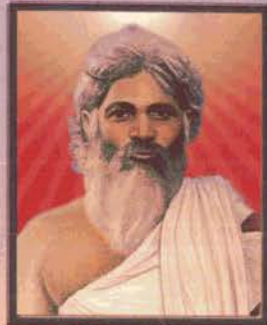
પ.પૂ. પ્રશાન્તભિદિ આચાર્ય ભગવંત

શ્રી કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જન્મ : સં. ૧૯૪૬ કાગણ સુદ-૧૦ કાસીન્દ્ર પાલડી
 દીશા : સં. ૧૯૬૯ કાસતક વડ-૪ સરખેજ
 પન્થાસ પદ : સં. ૧૯૮૫ માગશર સુદ-૫ વિજાપુર
 આચાર્ય પદ : સં. ૧૯૯૬ વૈશાખ સુદ-૩ મહેસાણા
 કાળધર્મ : સં. ૨૪૨૬ ભાદરવા સુદ-૫ જૂના ડીસા

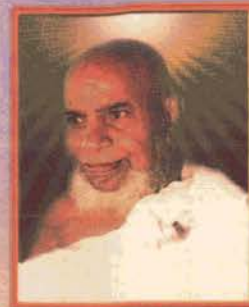
પ.પૂ. યોગલિઠ આચાર્ય ભગવંત

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જન્મ : સં. ૧૯૩૦ મહા વડ-૧૪ વિજાપુર
 દીશા : સં. ૧૯૫૭ માગશર સુદ-૬ પાલનપુર
 આચાર્ય પદ : સં. ૧૯૭૦ માગશર સુદ-૧૫ પેથાપુર
 કાળધર્મ : સં. ૧૯૮૧ જેઠ વડ-૩ વિજાપુર

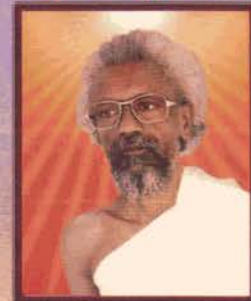
પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ શાસ્ત્રિય સુદામણિ આચાર્ય ભગવંત

શ્રી કેલાસસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જન્મ : સં. ૧૯૭૦ માગશર વડ-૩ જાગસવ (પંજામ)
 દીશા : સં. ૧૯૮૪ શોષ વડ-૫ અમદાવાદ
 પન્થાસ પદ : સં. ૨૦૦૫ માગશર સુદ-૧૦ ઓડીશ પાપકુની (મુંબઈ)
 ઉપધ્યાય પદ : સં. ૨૦૧૧ માગશર સુદ-૬ સાલેદ
 આચાર્ય પદ : સં. ૨૦૨૨ મહા વડ-૧૧ સાલેદ
 ગચ્છાધિપતિ પદ : સં. ૨૦૩૯ વૈશાખ સુદ-૧૦ મહુરી
 કાળધર્મ : સં. ૨૦૪૧ જેઠ સુદ-૨ અમદાવાદ

પ.પૂ. પ્રશાન્તમૂર્તિ આચાર્ય

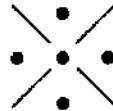
શ્રી મનોહરકીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જન્મ : સં. ૧૯૮૪ ભાદરવા સુદ-૧ બારડોલી
 દીશા : સં. ૨૦૦૫ કાસતક વડ-૧૦ મુંબઈ
 પન્થાસ પદ : સં. ૨૦૨૬ મહા વડ-૫ જૂના ડીસા
 આચાર્ય પદ : સં. ૨૦૩૧ મહા સુદ-૫
 સાબરમતી અમદાવાદ

અધ્યાત્મ જ્ઞાનની ગંગા વહાવે, અજિત, ઋદ્ધિ, જય, કીર્તિ પાવે, કેલાસ, સુબોધ, મનોહર ભાવે, કલ્યાણ, પદ્મ, બુદ્ધિ ગુણ ગાવે

॥ अनंत लब्धि निधानाय
श्री गौतमस्वामिने नमो नमः ॥

॥ ॐ ह्रीं अर्धम् नमः ॥

॥ ॐ ह्रीं नमो नास्त्य ॥

॥ यरमशासनपति त्रिशलानंदन श्री महावीरस्वामि परमात्माने नमो नमः ॥
॥ योगनिष्ठ आचार्य भगवन्त श्रीमद् बुद्धि-कीर्ति-कैलास-सुबोध-मनोहरकीर्तिसागर सूरी गुरुभ्यो नमो नमः ॥

चतुर्दश पूर्वधर श्रुत કેવલિ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિ વિરચિત

શ્રી કલ્પસૂત્ર ભાષાંતર

પં. ખીમા વિજયજી ગણિ બાલાવબોધાનુસાર

(શુદ્ધ ગુજરાતી લીપિમાં)

આશિર્વાદ દાતા : વર્તમાન ગચ્છાધિપતિ સાગર રત્ન પૂજ્યપાદ આ.ભ. શ્રીમદ્ સુબોધસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

તથા

પ્રશાંત મૂર્તિ પ.પૂ. આ.ભ. શ્રી મનોહરકીર્તિસાગર સૂરીશ્વરજી મ.સા.

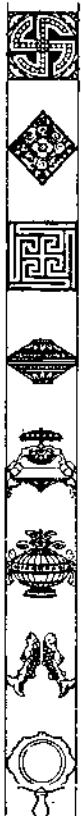
સંપાદક : પૂ. પંથ્યાસ પ્રવર શ્રી રાજકીર્તિસાગર મ.સા.

વીર સં. ૨૫૨૯

વિ.સં. ૨૦૫૯

સને ૨૦૦૩

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

_____ : પ્રકાશક તથા પ્રાપ્તિ સ્થાન : _____

સુબોધ શ્રેણી પ્રકાશન

દિલીપભાઈ એમ. કોઠારી

નવા બજાર, સ્વામીનારાયણ મંદિર પાસે, પ્રાંતિજ - ૩૮૩ ૨૦૫, જી. સા.કાં.

ફોન : ૯૫ - ૨૭૭૦ (ઓ) ૨૩૧૧૭૫ (રહે) ૨૩૦૯૭૫

વિમોચન : મહા સુદ-૫ ને ગુરુવાર તારીખ ૬ ફી ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૩

પ્રત : ૫૦૦

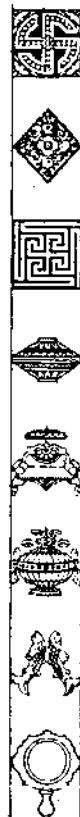

મૂલ્ય : રૂ. ૩૦૦-૦૦

_____ : મુદ્રક : _____

જીગીશ મહેતા, ઈમેજ, અમદાવાદ.

ફોન : (ઓ) ૫૪૫૪૦૧૭ (રહે) ૬૭૬૮૨૬૦, ૬૭૬૮૨૬૬ મોબાઈલ : ૯૮૨૪૦ ૫૭૮૮૨

અ-૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

-: જરા થોભો ! વાંચો ! :-

પ્રસ્તાવના

સર્વ સૂત્ર શિરોમણિ શ્રી કલ્પસૂત્રનું ખીમશાહી શુદ્ધ ગુજરાતી લીપિમાં પ્રકાશન થાય તેવી મારી ભાવના ઘણા સમયથી હતી.

મારી ભાવનાને પુષ્ટિ મળે તેમ કેટલાક પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને બાલાવબોધ લીપિ વાંચવાની પ્રતિકૂળતા છે. તેથી ગુજરાતી લીપિમાં “કલ્પસૂત્ર” છપાય તેવું તેઓ ચાહે છે. મુનિ ભગવંતોને સહાયભૂત બનવા શ્રી કલ્પસૂત્રનું ખીમશાહી સંપૂર્ણ ગુજરાતી લીપિમાં પ્રકાશન કરવું તેનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો જેથી દરેકને ઉપયોગમાં આવી શકે.

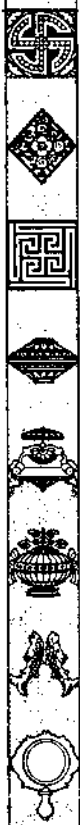
યોગાનુયોગ વયોવૃદ્ધ પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને વાંચવામાં સરળતા રહે અને સહેલાઈથી વાંચી શકે માટે તેના Type (અક્ષર) પણ સામાન્ય તથા મોટા લેવામાં આવ્યા છે.

ખીમશાહી કલ્પસૂત્રનું સંપૂર્ણ ગુજરાતી લીપિમાં યથાસ્થિત પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ પૂર્વાચાર્યના લખાણમાં કોઈ ફેરફાર કે વધઘટ કરવામાં આવી નથી.

પ્રસ્તાવના

અ-૩

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પૂજ્યપાદ્ ગુરુદેવશ્રી - શાસન પ્રભાવક ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ સુબોધસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા પ્રશાન્ત મૂર્તિ પરમ પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રી મનોહરકીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા. ના શુભ આશિર્વાદથી આ કાર્ય નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયું છે. તે માટે તેઓશ્રીનો ખૂબ ખૂબ ઋણિ છું. તેઓશ્રીનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે.

પ્રેસ દોષ કે અન્ય કોઈ ભૂલ ધ્યાનમાં આવે તો વાચક વર્ગ અમારા પ્રતિ ધ્યાન દોરશો, જેથી ભાવિ પ્રકાશનમાં ક્ષતિ સુધારી શકાય.

શ્રી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથ શ્વે. મૂર્તિ-પૂ. જૈન સંઘ

ગોદાવરી નગર જૈન ઉપાશ્રય

વાસણા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.

ગુરુ ચરણ કિંકર

રાજકીર્તિસાગર

કારતક સુદ-૫ જ્ઞાન પંચમી

શનિવાર તા. ૯-૧૧-૨૦૦૨

વીર સં. ૨૫૨૯ વિ. સં. ૨૦૫૯

પ્રસ્તાવના

અ-૪

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

: પ્રકાશકીય નિવેદન :

પૂ.તપસ્વી ગણિવર્ય શ્રી રાજકીર્તિસાગરજી મ.સા. ના પ્રત તથા પુસ્તકોનું પ્રકાશન આ સંસ્થા તરફથી અવાર-નવાર કરવામાં આવે છે. જેનો વાચક વર્ગ તરફથી ઘણો જ સારો સાથ અને સહકાર મળતો રહ્યો છે.

તેમાંય ધ્યાન ખેંચે તેવી બે પ્રતો તથા બે પુસ્તકો

પ્રત : (૧) શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાગ-૧ થી ૪ પૂર્વાચાર્ય પૂ. વિ. લક્ષ્મીસૂરીશ્વરજી મ.સા. કૃત (દરેક ભાગમાં ૮૦-૮૦ વ્યાખ્યાન સંગ્રહ - કુલ ૩૨૦ વ્યાખ્યાનો)

(૨) શ્રી નવસ્મરણ તથા ઔતમ સ્વામિનો રાસ (Block Type) (નૂતન વર્ષની માંગલિક પ્રત)

પુસ્તક : (૧) ત્રિવેણી સંગમ (ભક્ત્યમર સ્તોત્રના યંત્ર-મંત્ર-સંહિત નવસ્મરણ આદિ)

(૨) કાર્તિકી પૂર્ણિમા - ચાત્રાવિધિ

ઉપરોક્ત પ્રત તથા પુસ્તકો ખૂબ જ લોકપ્રિય બનેલ છે.

પ્રતિવર્ષ ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ પર્યુષણ મહાપર્વમાં જે “આગમ સૂત્ર કલ્પસૂત્ર” પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો વાંચે છે તેનું સંપૂર્ણ ગુજરાતી લીપિમાં મોટા અક્ષરમાં પ્રકાશિત કરતાં અમો અત્યંત આનંદ અનુભવીએ છીએ.

આ નૂતન પ્રત લોક ચાહના પ્રાપ્ત કરશે તથા પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને ખૂબજ ઉપયોગી થઈ પડશે તેવી અમો આશા રાખીએ છીએ.

‘ઈમેજ’ પ્રિન્ટર્સના ભાઈશ્રી જીજીશ મહેતાએ પોતાના હૃદયના ભાવોસ્વાસથી અન્ય કાર્યોને બાજુમાં રાખી આ કાર્યને ઝડપથી કોમ્પ્યુટરાઈઝ કંપોઝીંગ કરી આપ્યું તેના અમો ઘણા જ આભારી છીએ.

નિવેદન

અ-૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આ સંસ્થામાં જે તે સંઘો અવાર-નવાર લાભ લે છે તેનો ઉપકાર શે ભૂલાય ?

- (૧) શ્રી મહુડી (મધુપુરી) શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ તથા મહુડી ફેલ પેટી ટ્રસ્ટ ..... મહુડી.
- (૨) શ્રી વિજાપુર ભુલ્લિસાગર સૂરિ સમાધિ મંદિર..... વિજાપુર
- (૩) શ્રી પ્રેમ વર્ધક શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ ..... ધરણીધર જૈન દેરાસર, વાસણા, અમદાવાદ.
- (૪) શ્રી સેટેલાઈટ શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ ..... સેટેલાઈટ, અમદાવાદ.
- (૫) શ્રી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથ શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ ..... ગોદાવરીનગર વિ-૧, વાસણા, અમદાવાદ-૭.
- (૬) શ્રી વીતરાજ શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ ..... પાલડી, અમદાવાદ-૭.
- (૭) શ્રી ધર્મનાથ પો. હે. ફેલનગર શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ ..... જૈનનગર, અમદાવાદ-૭.
- (૮) શ્રી ધર્મભક્તિ શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ ..... રાજગાર્ડન, અમદાવાદ-૭.
- (૯) શ્રી મુરુદ્ધા શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ ..... સોલા રોડ, અમદાવાદ-૭.
- (૧૦) શ્રી પ્રાંતિજ શ્વે. મૂર્તિ પૂ. ફેલ સંઘ..... પ્રાંતિજ.

આ સિવાય નામી/અનામી સંઘો તથા વ્યક્તિગત લાભ લેનાર સર્વના આભારી છીએ.

ઉપરોક્ત પ્રતનું પ્રકાશન કરતા કંઈ પણ ભૂલ રહી ગઈ હોય તો તેની અમો ક્ષમા યાચીએ છીએ.

કારતક સુદ પાંચમ (જ્ઞાન પંચમી)

શનિવાર, તા. ૯-૧૨-૨૦૦૨

વીર સં. ૨૫૨૯ વિ.સં. ૨૦૫૯

દિલીપભાઈ કોઠારી
સુબોધ શ્રેણી પ્રકાશન વતી
પ્રાંતિજ.

નિવેદન

અ-૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર : સૌજન્ય : ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર ક્ર

(૧) શ્રી પ્રેમવર્ધક શ્રે. મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ - ધરણીધર જૈન દેરાસર (જ્ઞાનખાતામાંથી)
નવા વિકાસ ગૃહ રોડ, પાલડી, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૭.

.....

(૨) શ્રી પ્રેમવર્ધક પદ્માવતી માતાજી ટ્રસ્ટ - ધરણીધર જૈન દેરાસર
નવા વિકાસ ગૃહ રોડ, પાલડી, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૭.

.....

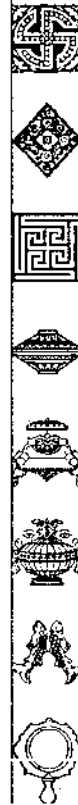
(૩) શ્રી સેટેલાઈટ શ્રે. મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ (જ્ઞાનખાતામાંથી)
સેટેલાઈટ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૧૫.

.....

(૪) શ્રી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથ જૈન શ્રે. મૂર્તિપૂજક સંઘ (જ્ઞાનખાતામાંથી)
ગોદાવરીનગર વિભાગ-૧ પાસે, વાસણા, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૭.

ક્ર ક્ર

સૌજન્ય

૫-૭

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

- (૫) શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ જેનનગર શ્રે. મૂર્તિપૂજક જેન સંઘ (જ્ઞાનખાતામાંથી)
જૈનનગર, પાલડી, અમદાવાદ-૭.
- (૬) શ્રી ધર્મભક્તિ શ્રે. મૂર્તિપૂજક જેન સંઘ (જ્ઞાનખાતામાંથી)
રાજગાર્ડન, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.
- (૭) શ્રી વરસોડા શ્રે. મૂર્તિપૂજક જેન સંઘની બહેનો તરફથી (જ્ઞાનખાતામાંથી)
હસ્તે શ્રી જસવંતલાલ હીરાલાલ શાહ - વરસોડા.
- (૮) સ્વ. રઈબેન ચીનુલાલ હીરાલાલ મહેતાના આત્મ શ્રેયાર્થે
હસ્તે પ્રવિણભાઈ તથા અશોકભાઈના સ્પરિવાર તરફથી - મલાડ (વેસ્ટ), મુંબઈ-૬૪.
- (૯) શ્રી રસિકભાઈ મૂળચંદભાઈ શાહ
દીપ એપાર્ટમેન્ટ, વાસજા, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૭.
- (૧૦) શ્રીમતિ વર્ષાબેન કલ્યાણભાઈ શાહ
કુન્દર વિ-૨, વાસજા, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૭.
- (૧૧) સ્વ. મોહનલાલ વંદરાવન શાહ
વેરાવળ વાળા - હાલ વાલકેશ્વર, મુંબઈ.

સૌજન્ય

અ-૮

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

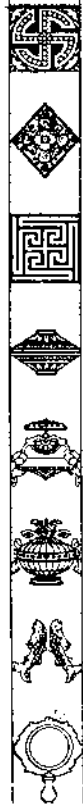
કયા પાને કયો અધિકાર ?

ક્રમ	મહા પર્વનો કયો દિવસ ?	કયુ વ્યાખ્યાન ?	વિષય	પાના નંબર
૧.	ચોથો દિવસ	પહેલું વ્યાખ્યાન	ધર્મ સારથી.....	૧
૨.	ચોથો દિવસ	બીજું વ્યાખ્યાન	સ્વપ્ન વિચાર (ચાર સ્વપ્ન)	૫૭
૩.	પાંચમો દિવસ	ત્રીજું વ્યાખ્યાન	સ્વપ્ન પાઠક	૧૧૨
૪.	પાંચમો દિવસ	ચોથું વ્યાખ્યાન	સ્વપ્ન ફલ	૧૫૭
			ત્રિશલા માતાનો વિલાપ	૧૮૪
			શ્રી વીરપ્રભુનું જન્મ વાંચન.....	૨૦૬
૫.	છઠ્ઠો દિવસ	પાંચમું વ્યાખ્યાન	જન્મોત્સવ.....	૨૧૦
			આમલકી કિડા.....	૨૩૭
			દીક્ષા કલ્યાણક.....	૨૫૪

અનુક્રમ

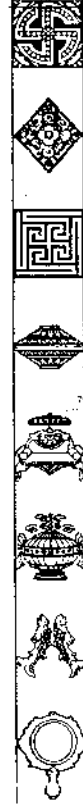
અ-૯

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

૬.	છટ્થો દિવસ	છટ્થું વ્યાખ્યાન
૭.	સાતમો દિવસ	સાતમું વ્યાખ્યાન
૮.	સાતમો દિવસ	આઠમું વ્યાખ્યાન

ઉપસર્ગ અધિકાર	૨૬૯
શ્રી મહાવીર પ્રભુનો કેવલજ્ઞાન અધિકાર ..	૩૩૩
ગણધરવાદ	૩૩૬
શ્રી વીરપ્રભુનો નિર્વાણ અધિકાર	૩૮૧
શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૪૦૪
શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૪૨૩
શ્રી નમિનાથ પ્રભુથી શ્રી અજિતનાથ પ્રભુના આંતરાનો કાળ.....	૪૫૪
શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું ચરિત્ર	૪૬૬
સ્થવિરાવલી.....	૫૧૨
સામાચારી.....	૫૭૦

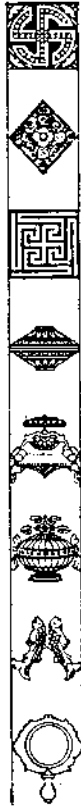

અનુક્રમ

અ-૧૦

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

॥ અનંત લલિત નિધાનાય
શ્રી ગૌતમસ્વામિને નમો નમઃ ॥

॥ ૐ હ્રીં અર્હમ્ નમઃ ॥

॥ ૐ હ્રીં નમો પવયણસ્સ ॥

॥ ચરમશાસન પતિ ત્રિશલાનંદન શ્રી મહાવીરસ્વામિ પરમાત્માને નમો નમઃ ॥

॥ યોગનિષ્ઠ આચાર્ય ભગવન્ત શ્રીમદ્ બુદ્ધિ-કીર્તિ-કૈલાસ-સુબોધ મનોહર કીર્તિ સાગર સૂરી ગુરુખ્યો નમો નમઃ ॥

ચતુર્દશપૂર્વધર-શ્રુતકેવલિ-શ્રીમદ્-ભદ્રબાહુસ્વામિસમુદ્ધૃતમ્-

શ્રીકલ્પસૂત્રમ્ ।

ગુર્જર ભાષાન્તર સહિતમ્

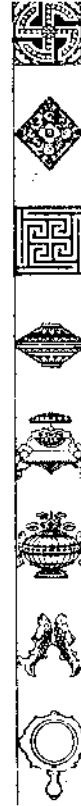

અથ પ્રથમં વ્યાખ્યાનમ્ ।

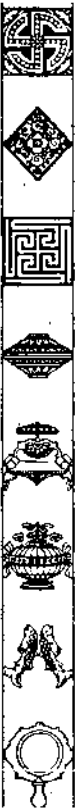
પ્રણમ્ય શ્રીમહાવીરં, કેવલજ્ઞાનભાસ્કરમ્ । કલ્પસૂત્રસ્ય સદ્બાલા-વબોધઃ કિઞ્ચિદુચ્યતે ॥૧॥

કેવલજ્ઞાનથી પદાર્થોનો પ્રકાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન શ્રી મહાવીર સ્વામીને નમસ્કાર કરીને કલ્પસૂત્રનો સુંદર કાંઈક બાલાવબોધ કહીએ છીએ ॥ ૧ ॥

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ચોમાસુ રહેલા સાધુ માંગલિકને માટે પાંચ દિવસ શ્રીકલ્પસૂત્ર વાંચે. કલ્પ એટલે સાધુનો આચાર, સાધુનો આચાર દસ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-અચેલક કલ્પ,^૧ ઉદ્દેશિક કલ્પ,^૨ શય્યાતર કલ્પ,^૩ રાજપિંડ કલ્પ,^૪ કૃતિકર્મ કલ્પ,^૫ વ્રત કલ્પ,^૬ જ્યેષ્ઠ કલ્પ,^૭ પ્રતિક્રમણ કલ્પ,^૮ માસ કલ્પ,^૯ અને પર્યુષણ કલ્પ,^{૧૦}. દસે કલ્પની વિસ્તારથી સમજણ -

૧ અચેલક કલ્પ - વસ્ત્રરહિતપણું. તીર્થંકરાશ્રિત અચેલક કલ્પ-તીર્થંકરો જ્યારે દીક્ષા લે છે ત્યારે ઈંદ્ર એક દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ભગવંતને ખભે મૂકે છે, તે દેવદૂષ્ય જ્યાં સુધી ભગવંતની પાસે હોય ત્યાં સુધી સચેલક કહેવાય; પણ જ્યારે તે વસ્ત્ર જાય ત્યારે અચેલક કહેવાય.

સાધુ આશ્રિત અચેલક કલ્પ-પહેલા તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવ અને છેલ્લા તીર્થંકર શ્રીમહાવીરસ્વામીના સાધુ શ્વેત, પરિમાણવાળાં અને જીર્ણપ્રાય વસ્ત્ર રાખે છે, તેથી તેઓ વસ્ત્ર રહિત હોવાથી તેમને અચેલક કલ્પ છે. શ્રી અજિતનાથ પ્રમુખ વચલા બાવીસ જિનના કોઈ કોઈ સાધુ બહુમૂલ્યવાળાં અને ભિન્ન ભિન્ન વર્ણવાળાં વસ્ત્રો રાખે છે, તથા કોઈ કોઈ સાધુ શ્વેત અને પરિમાણવાળાં વસ્ત્રો રાખે છે, તેથી તેઓને અચેલક કલ્પ અનિશ્ચિત છે. પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુઓ શ્વેત, પરિમાણવાળાં અને જીર્ણપ્રાય વસ્ત્રો રાખે છે,

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તેથી તેમને તો અચેલક કલ્પ નિશ્ચિત છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે- ‘પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુઓ વચ્ચે ધારણ કરે છે, છતાં તેમને અચેલક કેમ કહેવાય?’ તેનો ઉત્તર એ છે કે-તેમનાં વસ્ત્રો જીર્ણપ્રાય અને અલ્પ મૂલ્યવાળાં હોય છે, તેથી અચેલક એટલે વચ્ચે રહિત જ કહેવાય છે, કારણ કે, તુચ્છ અને જીર્ણપ્રાય વસ્ત્રો રહેતાં લોકોમાં અવચ્છેદ્ય પ્રસિદ્ધ રીતે કહેવાય છે. જેમ કોઈ ફક્ત પંચીયું પહેરીને નદી ઉતર્યા હોય, તેઓ કહે છે કે ‘અમે તો નગ્ન થઈને નદી ઉતર્યા.’ વળી લોકો પાસે કપડાં હોય છે, પણ તે તુચ્છપ્રાય હોય તો ધોબી, દરજી અથવા વણકરને કહે છે કે - ‘અમોને અમારાં કપડાં આપ, અમે કપડાં વિનાના બેઠા છીએ’. એવી રીતે પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુઓને વસ્ત્રો હોવા છતાં અચેલકપણું કહ્યું છે ॥૧॥

૨ હૃદયેશ્વર એટલે આધારકર્મિક. કોઈ સાધુને નિમિત્તે અથવા સાધુના કોઈ સમુદાય નિમિત્તે આહાર પાણી વિગેરે બનાવ્યું હોય, તે પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુઓને કોઈને પણ ન કલ્પે. શ્રી અજિતનાથ પ્રમુખ બાવીશ જિનને વારે તો, જે સાધુ અથવા સાધુ સમુદાય નિમિત્તે આહાર પાણી વિગેરે કર્યું હોય તે આહાર પાણી વિગેરે તે સાધુ અથવા સાધુ સમુદાયને ન કલ્પે, પણ બીજા સાધુને અથવા બીજા સાધુ સમુદાયને તો કલ્પે ॥૨॥

૩ શય્યાતર એટલે જે જગ્યાએ સાધુ ઉતર્યા હોય તે જગ્યાનો માલિક. તેના આહાર^૧ પાણી^૨ ખાદિમ^૩ સ્વાદિમ^૪ વચ્ચ^૫ પાત્ર^૬ કંબલ^૭ ઓઘો^૮ સોય^૯ અસ્તરો^{૧૦} નેરણી^{૧૧} અને કાનખોતરણી^{૧૨} એ બાર પ્રકારનો પિંડ

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

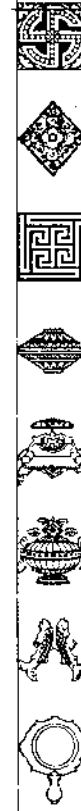
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સર્વ તીર્થકરોના વારામાં સર્વ સાધુઓને કલ્પે નહીં, કારણ કે-શય્યાતર જો રાગી થાય તો આહાર વિગેરેની સાધુ માટે જોગવાઈ રાખે, અને તેથી આહારાદિ અસૂઝતો મળે । વળી સારો આહાર મળે તો સાધુ તે ઘર ન છોડે. તથા લોકોમાં એમ ઠસી જાય કે - સાધુને જે રહેવાની જગ્યા આપે તે જ આહાર પાણી વિગેરે આપે, તે ભયથી કોઈ ઉતરવાની જગ્યા ન આપે, ઇત્યાદિ ઘણા દોષનો સંભવ રહેલો છે. તેથી સાધુને શય્યાતરનો બાર પ્રકારનો પિંડ ન કલ્પે. એ બાર પ્રકારનો પિંડ ન લેવાથી લોકોમાં જૈન ધર્મની પ્રશંસા થાય કે - અહો ! જૈન સાધુઓ નિઃસ્પૃહી છે. અને તેથી ઉતરવાની જગ્યા મળે. પણ કોઈ ગામમાં સાધુ ગયા હોય, ત્યાં શ્રાવકનું એક જ ઘર હોય, તો તે શ્રાવકને ઘેર સાધુ રાતના ચાર પહોર જાગતા રહે, પ્રભાતનું પડિક્કમણું-પડિલેહણ બીજે સ્થાને કરે, તો તે શ્રાવક શય્યાતર કહેવાય નહીં, એટલે તેના ઘરનું આહાર પાણી વિગેરે કલ્પે, તેને ઘેરથી આહાર પાણી લે તો દોષ ન લાગે. શય્યાતરની પણ આટલી વસ્તુઓ સાધુઓને કલ્પે-તૃણ, માટીનું ઢેકું, રાખ, માત્રુ (પેસાબ) કરવાની કુંડી, પાટલો, પાટ, પાટીયું, શય્યા, સંધારો, લેપ આદિક વસ્તુ, અને ચારિત્રની ઇચ્છવાળો ઉપધિસહિત શિષ્ય ॥૩॥

૪ રાજપિંડ - એટલે સેનાપતિ, પુરોહિત, શ્રેષ્ઠી પ્રધાન અને સાર્થવાહ સહિત રાજ્યાભિષેક કરેલ જે રાજા, તેના આહાર^૧ પાણી^૨ ખાદિમ^૩ સ્વાદિમ^૪ વસ્ત્ર^૫ પાત્ર^૬ કંબલ^૭ અને રજોહરણ^૮ એ આઠ પ્રકારનો પિંડ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના સાધુને કલ્પે નહીં. કારણ કે, તેને ઘેર જતાં આવતાં સાધુને ખોટી થવું પડે,

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને તેથી સ્વાધ્યાય-ધ્યાનમાં વ્યાધાત થાય. સાધુને અમાંગલિક માને તો અપમાન કરે, શરીરે નુકસાન પણ કરે. વળી રૂપવતી સ્ત્રીઓ, ઘોડા, હાથી વિગેરે દેખી સાધુનું મન ચલિત થઈ જાય. વળી લોકોમાં નિંદા થાય કે સાધુઓ રાજપિંડ લે છે ઇત્યાદિ ઘણા દોષોનો સંભવ છે, તેથી પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુને રાજપિંડ કલ્પે નહી. પણ શ્રીઅજિતનાથ વિગેરે બાવીશ જિનના સાધુને રાજપિંડ કલ્પે. કારણ કે, તેઓ ઋજુ એટલે સરલ સ્વભાવી અને પ્રાજ્ઞ એટલે બુદ્ધિમાન-ડાહ્યા હોય છે, તેથી પૂર્વે કહેલા દોષોનો તેમને અભાવ હોવાથી રાજપિંડ કલ્પે. પહેલા જિનના સાધુ ઋજુ અને જડ-મૂર્ખ હોય છે, તથા છેલ્લા જિનના સાધુ વક્ર એટલે વાંકા અને જડ-મૂર્ખ હોય છે, તેથી તેમને રાજપિંડ કલ્પે નહીં ॥૪॥

૫ કૃતિકર્મ એટલે વંદન. સર્વ તીર્થંકરના સાધુઓ દીક્ષાપર્યાયના ક્રમથી પરસ્પર વંદન કરે. પરંતુ સાધ્વી ઘણા વરસથી દીક્ષિત હોય, અને સાધુ નવો દીક્ષિત હોય, તો પણ સાધ્વી સાધુને વાંદે. કારણ કે-ધર્મમાં પુરુષ પ્રધાન છે. જો સાધુ સાધ્વીને વાંદે તો લોકમાં નિંદા થાય કે, - 'જૈન ધર્મ તો ઉત્તમ છે, પણ તે ધર્મમાં વિનય નથી, કારણ કે સાધુ સાધ્વીને પગે લાગે છે' આવી રીતે ઘણા લોક કર્મ બાંધે. વળી સાધ્વી સ્ત્રીજાતિ હોવાથી તેને ગર્વ આવે કે, મને સાધુ પણ વાંદે છે. ઇત્યાદિ ઘણા દોષનો સંભવ છે, તેથી આજના દીક્ષિત સાધુને પણ સાધ્વી વંદન કરે ॥૫॥

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

૬ વ્રત એટલે મહાવ્રત । પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુને પાંચ મહાવ્રત છે, પણ અજિતનાથ પ્રમુખ બાવીશ જિનના સાધુને ચાર મહાવ્રત હોય છે. તેમને મૈથુનવિરમણ નામના મહાવ્રતનો સમાવેશ પરિગ્રહવિરમણ મહાવ્રતમાં થઈ જાય છે, કારણ કે-તેઓ ઋજુ અને પ્રાણ હોવાથી જાણે છે કે - સ્ત્રી પણ પરિગ્રહ જ છે, તેથી પરિગ્રહનું પચ્ચક્રખાણ કરતાં સ્ત્રીનું પણ પચ્ચક્રખાણ થઈ જ ગયું. પણ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુઓ ઋજુ અને પ્રાણ નહીં હોવાથી તેમને તેવી બુદ્ધિ હોતી નથી, તેથી તેમને પાંચ મહાવ્રત છે ॥૬॥

૭ જ્યેષ્ઠ કલ્પ એટલે વૃદ્ધ-લઘુપણાનો વ્યવહાર. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુની વડીદીક્ષાથી માંડીને વૃદ્ધ-લઘુપણાની ગણના કરવી, અને અજિતનાથ વિગેરે વચલા બાવીશ તીર્થંકરના સાધુને તો અતિચાર રહિત ચારિત્ર હોવાથી દીક્ષાના દિવસથી માંડીને વૃદ્ધ-લઘુપણાની ગણના કરવી. પિતા અને પુત્ર, રાજા અને પ્રધાન, શેઠ અને વાણોતર, માતા અને દીકરી, અથવા રાણી અને દાસી વગેરે સંઘાતે યોગ વહન કરે, અને સંઘાતે વડી દીક્ષા લે તો તેમને ક્રમ પ્રમાણે વૃદ્ધ-લઘુ સ્થાપવા. પણ જો પુત્ર વડી દીક્ષા લેવાને યોગ્ય થયો હોય, પિતા ન થયો હોય, તો થોડા દિવસ વિલંબ કરીને પિતાને જ વૃદ્ધ સ્થાપવો. જો તેમ ન કરીએ, અને પુત્રને મોટો સ્થાપીએ, તો પિતાને અપ્રીતિ થાય. પણ જો તેઓમાં અભ્યાસ વિગેરેનું મોટું આંતરું હોય, તો

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

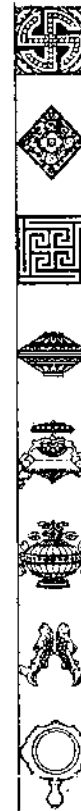

ગુરુમહારાજ પિતાને સમજાવે કે-‘હે મહાભાગ્યવંત ! તમારો પુત્ર મોટો થશે તો તમોને જ મોટાઈ છે, તમે કહો તો તમારા પુત્રને વડીદીક્ષા આપીએ’. એવી રીતે સમજાવવાથી જો રાજાખુશીથી રજા આપે તો પુત્રને વડી દીક્ષા આપી મોટો કરવો, પણ ના કહે તો તેમ કરવું નહીં. આવી રીતે રાજા અને પ્રધાન વિગેરે સર્વને માટે સમજવું ॥૭॥

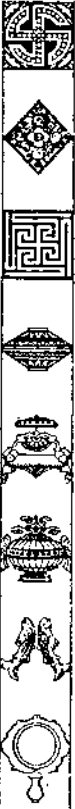
૮ પ્રતિક્રમણ કલ્પ - શ્રી ઋષભદેવ અને શ્રી મહાવીરસ્વામીના સાધુઓને અતિચાર-દોષ લાગે અથવા ન લાગે તો પણ તેઓએ સવાર અને સાંજ એમ બન્ને વખત અવશ્ય પ્રતિક્રમણ કરવું, બાવીશ જિનના સાધુઓ અતિચાર લાગે તો જ પ્રતિક્રમણ કરે. વળી તે બાવીશ જિનના સાધુઓને કારણ હોય તો પણ દેવસી અને રાઈ એમ બે જ પ્રતિક્રમણ કરવાનાં હોય છે, તેમને પકખી, ચોમાસી અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવાનાં હોતાં નથી ॥૮॥

૯ માસ કલ્પ - પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુઓને એક જ સ્થાને વધારેમાં વધારે એક માસ રહેવું કલ્પે. કારણ કે, તેથી વધારે વખત રહે તો ઉપાશ્રય ઉપર મોહ વધે, લોકમાં લઘુપણું પામે ઇત્યાદિ ઘણા દોષનો સંભવ છે. અને વિહાર કરવાથી ઘણા પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ આપે, વિવિધ પ્રકારના દેશ દેખે, જ્ઞાન-વિજ્ઞાન વૃદ્ધિ પામે, ઇત્યાદિ ઘણો લાભ થાય. પરંતુ કદાચ દુષ્કાળ, અશક્તિ, રોગ વિગેરે કારણે માસ

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

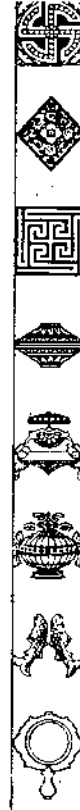

ઉપરાંત રહેવું પડે તો ઉપાશ્રય બદલે, ઉપાશ્રયના ખુણા બદલે, પણ માસ ઉપરાંત તે જ સ્થાને ન રહે. બાવીશ જિનના સાધુઓ તો સરલ સ્વભાવી અને પ્રાજ્ઞ હોય છે, તેથી ઉપર કહેલા દોષનો અભાવ હોવાથી તેમને માસકલ્પ નિયત નથી ॥૯૮॥

૧૦ પર્યુષણા કલ્પ એટલે સાધુઓએ એક સ્થળે ચોમાસું કરવું. પર્યુષણા કલ્પ બે પ્રકાર છે - જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ. સંવત્સરી પ્રતિક્રમણથી માંડીને કાર્તિક ચોમાસી પ્રતિક્રમણ પર્યંત સિત્તેર દિવસ સુધી રહેવું તે જઘન્ય પર્યુષણા કલ્પ, અને અસાડચોમાસી પ્રતિક્રમણથી માંડીને કાર્તિક ચોમાસી પ્રતિક્રમણ સુધી ચાર માસ રહેવું એ ઉત્કૃષ્ટ પર્યુષણા કલ્પ, એ બેઉ કલ્પ સ્થવિરકલ્પિને હોય, જિનકલ્પિને ઉત્કૃષ્ટ પર્યુષણા જે ચાર માસનો છે તે હોય છે. વળી લાભાદિકને કારણે સાધુ એક સ્થાને છ માસ પણ રહે, તે આવી રીતે-ચોમાસા પહેલાં માસ કલ્પ કરે, અને ચોમાસું વીત્યા પછી પણ માસ કલ્પ કરે, એમ છમાસી કલ્પ થાય. આ કલ્પ પણ સ્થવિરકલ્પિને સમજવો. આ પર્યુષણા કલ્પ પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુ અવશ્ય કરે. પણ બાવીશ જિનના સાધુને પર્યુષણા કલ્પ અનિયત છે, કારણ કે તેઓ ઋજુ અને પ્રાજ્ઞ હોવાથી દોષોનો અભાવ હોય તો દેશ ઉણી પૂર્વકોટિ સુધી એક સ્થાને રહે, અને દોષ હોય તો એક માસ પણ રહે નહીં ॥૧૦૧॥

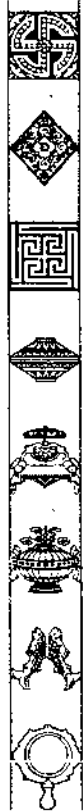
એ દસ કલ્પ ઋષભદેવ અને મહાવીરસ્વામીના સાધુઓને નિયત જાણવા, અજિતનાથ વિગેરે બાવીશ જિનના સાધુઓને વ્રત^૧, શય્યાતર^૨, જયેષ્ઠ^૩, અને કૃતિકર્મ^૪, એ ચાર કલ્પ નિયત જાણવા. અને અચેલક^૫,

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઉદ્દેશિક^૨, પ્રતિક્રમણ^૩, રાજપિંડ^૪, માસ^૫ તથા પર્યુષણા^૬ કલ્પ, એ છ કલ્પ અનિયત જાણવા. તે પહેલા તથા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુઓમાં અને બાકીના બાવીશ જિનના સાધુઓમાં આ પ્રમાણે આચારનો ભેદ હોવાનું કારણ જીવવિશેષ જ છે. શ્રીઋષભદેવના તીર્થના જીવો સરલસ્વભાવી અને જડ છે તેથી તેમને ધર્મનું જ્ઞાન દુર્લભ છે, શ્રી મહાવીરસ્વામીના તીર્થના જીવો વક્ર અને જડ છે, તેથી તેમને ધર્મનું પાળવું દુષ્કર છે. બાવીશ જિનના તીર્થના જીવો સરલસ્વભાવી અને પ્રાજ્ઞ છે, તેથી તેમને ધર્મનું જ્ઞાન અને ધર્મનું પાળવું એમ બન્ને સુકર-સહેલું છે. આ પ્રમાણે હોવાથી પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુઓના તથા બાવીશ જિનના સાધુઓના આચારના બે ભેદ થયા છે. અહીં તે બાબતના દૃષ્ટાન્તો દેખાડે છે -

પહેલા તીર્થંકરના કેટલાક મુનિઓ બહારની ભૂમિથી ગુરુ પાસે આવ્યા. ગુરુએ તેમને પૂછ્યું કે - ‘હે મુનિઓ ! આટલો બધો વખત તમે ક્યાં રોકાયા હતા ?’ ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે - ‘હે સ્વામી ! અમે નાય કરતા એક નટને જોવામાં રોકાયા હતા’. ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે - ‘એવી રીતે નટને જોવું સાધુને કલ્પે નહીં’. ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે ‘બહુ સારું, અમે હવેથી નટનો ખેલ જોઈશું નહીં’ એમ કહી તે વાત અંગીકાર કરી. વળી એક દહાડો તે જ સાધુઓ બહારથી ઘણી વેળાએ ઉપાશ્રયમાં આવ્યા, ત્યારે ગુરુએ આગળની પેઠે પૂછવાથી તેઓએ કહ્યું કે - ‘હે સ્વામી ! અમે નાયતી એક નટીને જોવા રોકાયા હતા.’ ત્યારે ગુરુએ કહ્યું -

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

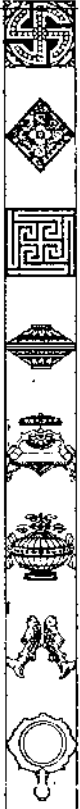
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

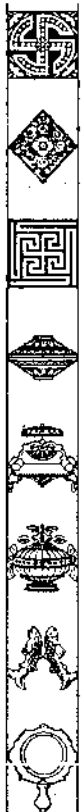
‘મહાનુભાવો ! તમોને તે દિવસે નટને જોવાની ના કહી હતી, તેથી નટીને જોવાનો તો નિષેધ જ જાણવો’. ત્યારે શિષ્યોએ કહ્યું કે - ‘હે પ્રભુ ! અમોને તે વાતનું જાણપણું નહોતું હવે ફરીને તેમ નહીં કરીએ’ અહીં તેઓએ જડ હોવાથી એમ ન જાણ્યું કે ગુરુ મહારાજે નટનો નિષેધ કર્યો તો નટીનો નિષેધ હોય જ, અને સરલ સ્વભાવી હોવાથી તેઓએ સરલ ઉત્તર આપ્યો. એમ પહેલું દૃષ્ટાંત જાણવું.

હવે બીજું દૃષ્ટાંત એવી રીતે કે - કોઈક કોંકણ દેશના વાણીયાએ ઘડપણમાં દીક્ષા લીધી. એક વખતે ઈર્ષાવહીના કાઉસ્સગ્ગમાં તે ઘણા કાલ સુધી સ્થિર રહ્યો. તેણે કાઉસ્સગ્ગ પાર્યો ત્યારે ગુરુએ પૂછ્યું કે - ‘તમે આટલા બધા લાંબા કાઉસ્સગ્ગમાં શું ચિંતવ્યું ?’ તેમણે કહ્યું કે ‘સ્વામી ! મેં તેમાં જીવદયા ચિંતવી’. ગુરુએ પૂછ્યું કે ‘તમે શી રીતે જીવદયા ચિંતવી ?’ તેણે કહ્યું કે - “પહેલાં જ્યારે હું ગૃહસ્થાવાસમાં હતો ત્યારે મેં ખેતરમાંથી નકામા વૃક્ષ વિગેરેને કાઢી નાખી સારી રીતે ખેડીને ધાન્ય વાવ્યું હતું, અને તેથી ઘણું નીપજ્યું હતું પણ હવે મારા પુત્રો નિશ્ચિત અને પ્રમાદી થઈને નકામાં વૃક્ષ વિગેરેને ખેતરમાંથી નહીં કાઢી નાખે, તથા સારી રીતે ખેડશે નહીં તો ધાન્ય નહીં નીપજવાથી તે બિયારાના શા હાલ થશે ?” ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે - “હે મહાનુભાવ ! આ તમે જીવદયા ચિંતવી ન કહેવાય, પણ જીવહિંસા ચિંતવી. કારણ કે, વૃક્ષો ઉખેડવામાં તથા ખેતરને ખેડવામાં ઘણા જીવોનો નાશ થાય છે, તેથી તમે દુધ્યાન કર્યું આમ ચિંતવવું સાધુને કલ્પે નહીં’.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એવી રીતે ગુરુ મહારાજના કહેવાથી તેણે ‘મિચ્છા મિ દુક્કડં’ દીધું. અહીં જડ હોવાથી તેણે એમ ન જાણ્યું કે, આવી રીતે ચિંતવવું એ જીવદયા નહીં પણ જીવહિંસા છે, અને સરલતાથી પોતાનું ચિંતવેલું ગુરુ મહારાજને યથાસ્થિત કહી દીધું.

વીરપ્રભુના તીર્થના સાધુઓના વક્ અને જડપણાનાં બે દૃષ્ટાંતો નીચે મુજબ -

વીરપ્રભુના તીર્થના કેટલાએક સાધુઓ નટને નાચતો જોઈને, વિલંબથી ગુરુસમીપે આવ્યા. ગુરુએ તેમને પૂછ્યું, અને નટ જોવાનો નિષેધ કર્યો. વળી એક દિવસ નાચતી નટીને જોઈને, વિલંબથી ગુરુ સમીપે આવ્યા. ગુરુએ પૂછ્યું ત્યારે પોતાના વક્ સ્વભાવથી જૂઠા ઉત્તરો દેવા લાગ્યા. પછી ગુરુએ ઘણું પૂછવાથી તેઓએ સત્ય વાત કરી. ગુરુ તેમને ઠપકો દેવા લાગ્યા ત્યારે ઉલટા તેઓ ગુરુને ઠપકો દેવા લાગ્યા કે - “તમોએ અમોને નટ જોવાનો તે દિવસે નિષેધ કર્યો, ત્યારે જ નટી જોવાનો પણ શા માટે નિષેધ કર્યો નહીં ! માટે આ દોષ તમારો જ છે, અમે શું જાણીએ !” આવી રીતે વક્તાથી ઉત્તર આપ્યો. એમ પહેલું દૃષ્ટાંત જાણવું.

બીજું દૃષ્ટાંત એવી રીતે કે - કોઈ એક વેપારીનો દીકરો દુર્વિનીત વક્ અને જડ હતો. તેના પિતાએ ઘણી વખત શિખામણ આપી કે - ‘મા બાપ વિગેરે વડીલોનાં સામું ન બોલવું. એક દિવસે બધા ઘરના

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

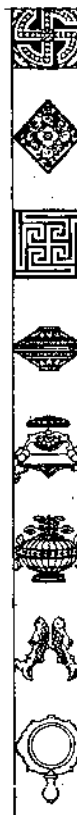
માણસો બહાર ગયા હતા, ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે - “વારંવાર શિખામણ આપતા પિતાને આજે તો હું બરાબર શિખામણ આપું !” એમ વિચાર કરી ઘરનાં બારણાં અંદરથી બંધ કરીને પોતે અંદર ભરાઈ રહ્યો. પછી તેના પિતા વિગેરે આવ્યા બાદ તેઓએ બારણું ઉઘાડવાનું ઘણું કહ્યું, છતાં તેણે કાંઈ જવાબ પણ આપ્યો નહીં, તેમ બારણાં પણ ઉઘાડ્યાં નહીં. પછી તેના પિતા ભીંત ઓલંધીને જ્યારે અંદર ગયા, ત્યારે તેમણે પુત્રને હસતો જોયો; અને તેથી તેમણે ઠપકો આપ્યો, ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે ‘તમોએ જ મને કહ્યું છે કે, વડીલોને સામો ઉત્તર ન દેવો !’ એ પ્રમાણે બીજું દૃષ્ટાંત.

શ્રીઅજિતનાથ વિગેરે બાવીસ તીર્થંકરના સાધુઓના ઋજુ અને જાણપણાનું દૃષ્ટાંત -

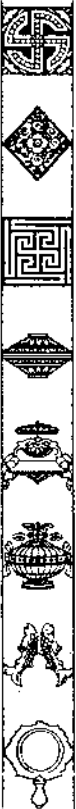
કેટલાક અજિતજિનના સાધુઓ નટને જોઈને ઘણે કાલે આવવાથી, ગુરુ મહારાજે પૂછ્યું, ત્યારે તેઓએ જેમ હતું તેમ યથાસ્થિત કહી સંભળાવ્યું. ગુરુએ નટનો નાચ જોવાનો નિષેધ કર્યો. પછી એક દહાડો જ્યારે તેઓ બહાર ગયા ત્યારે નટીને નાચતી જોઈને પ્રાણ હોવાથી વિચાર કરવા લાગ્યા કે - “રાગના હેતુથી ગુરુ મહારાજે નટ જોવાનો આપણને નિષેધ કર્યો છે; ત્યારે નટીને તો અત્યંત રાગનું કારણ હોવાથી નિષેધ હોવો જ જોઈએ” એમ વિચારી તેઓએ નટીને જોઈ નહીં.

હવે જે નિયત અવસ્થાનના લક્ષણવાળો સિત્તેર દિવસનો જઘન્ય પર્યુષણ કલ્પ કહ્યો તે પણ કારણના

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

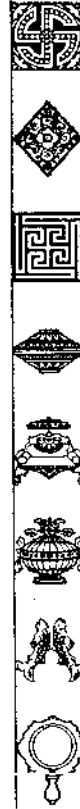

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અભાવે જાણવો, પરંતુ કોઈ કારણ હોય તો તેની મધ્યમાં પણ વિહાર કરવો કલ્પે. તે આવી રીતે-અકલ્યાણ-વિપત્તિ હોય^૧, આહાર ન મળી શકે^૨, રાજા સાધુનો દ્વેષી હોય^૩, રોગનો ઉપદ્રવ હોય^૪, સ્થંડિલની જગ્યા ન મળે^૫, સ્થંડિલની જગ્યા જીવાતવાળી હોય^૬, સાધુને ઉતરવાની જગ્યા જીવાતવાળી હોય^૭, કુંથુઆનો ઉપદ્રવ હોય^૮, અગ્નિનો ઉપદ્રવ હોય^૯, તથા જો સર્પનો ઉપદ્રવ હોય^{૧૦}, તો ચોમાસાની અંદર પણ વિહાર કરવો કલ્પે. વળી કોઈ કારણ હોય તો ચોમાસા ઉપરાંત પણ સાધુઓએ રહેવું કલ્પે. તે આવી રીતે - વરસાદ વરસતો બંધ ન રહે, અને માર્ગ કીચડથી ચાલી શકાય તેવો ન હોય તો ઉત્તમ મુનિઓ કાર્તિક સુદ પુનમ પછી પણ રહે છે. વળી ઉપર જે અકલ્યાણ વિગેરે દશ દોષ કહ્યા, તે દોષનો અભાવ હોય, છતાં પણ સંયમના નિર્વાહ માટે ક્ષેત્રના ગુણ જોવા. ક્ષેત્ર ત્રણ પ્રકારનું હોય છે - જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ. જ્યાં જિનમંદિર નજીકમાં હોય^૧; સ્થંડિલની જગ્યા શુદ્ધ, જીવાત વિનાની અને કોઈની નજર ન પડે તેવી હોય^૨, સ્વાધ્યાય-ધ્યાન સુખથી થઈ શકે તેમ હોય^૩, અને ભિક્ષા સુલભ હોય^૪, આ ચાર ગુણ યુક્ત ક્ષેત્ર જઘન્ય કહેવાય. તેર ગુણવાળું ક્ષેત્ર ઉત્કૃષ્ટકહેવાય. જ્યાં ઘણો કીચડ ન થતો હોય^૧, ઘણા સંમૂર્ચિશ્રમ પ્રાણીઓ ન થતા હોય^૨, સ્થંડિલની જગ્યા નિર્દોષ હોય^૩, ઉપાશ્રય સ્ત્રીસંસર્ગાદિ રહિત હોય^૪, દૂધ દહીં ઘી વિગેરે ગોરસ ઘણું મલતું હોય^૫, લોકોનો સમુદાય મોટો અને ભદ્રક હોય^૬, વૈદ્યો ભદ્રપ્રકૃતિ વાળા હોય^૭, ઔષધ સુલભ હોય^૮,

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગૃહસ્થોનાં ઘર કુટુંબવાલાં અને ધન-ધાન્યાદિથી ભરેલાં હોય^૯, રાજા ભદ્રક હોય^{૧૦}, બ્રાહ્મણ વિગેરે અન્ય મતવાળાઓ સાધુઓનું અપમાન ન કરતા હોય^{૧૧}, ભિક્ષા સુલભ હોય^{૧૨}, અને સ્વાધ્યાય-ધ્યાન શુદ્ધ થઈ શકે તેમ હોય^{૧૩}, એ તેર ગુણવાળું ક્ષેત્ર ઉત્કૃષ્ટ જાણવું. પૂર્વે કહેલા ચાર ગુણથી અધિક ગુણવાળું અને તેર ગુણથી ન્યૂન ગુણવાળું એટલે પાંચ ગુણવાળું, છ ગુણવાળું, યાવત્ બાર ગુણવાળું ક્ષેત્ર મધ્યમ જાણવું. સાધુઓએ જો બની શકે તો ઉત્કૃષ્ટ ક્ષેત્રમાં, તે ન મળે તો મધ્યમ ક્ષેત્રમાં, અને તે ન મળે તો જઘન્ય ક્ષેત્રમાં પર્યુષણાકલ્પ કરવો. પણ હાલના સમયમાં તો ગુરુ મહારાજે આદેશ કરેલા ક્ષેત્રમાં સાધુઓએ પર્યુષણાકલ્પ કરવો.

આ દસ પ્રકારનો કલ્પ ત્રીજા ઔષધની પેઠે હિતકારી છે. તે ત્રીજા ઔષધનું દૃષ્ટાંત -

કોઈ એક રાજાએ પોતાના પુત્રની અનાગત ચિકિત્સા માટે - રોગ ન આવ્યો છતે ભવિષ્યમાં રોગ ન થાય એ હેતુથી ત્રણ વૈદ્યોને બોલાવ્યા. તેઓમાંથી પહેલા વૈદ્યે કહ્યું કે - 'મારું ઔષધ રોગ હોય તો તે રોગનો નાશ કરે છે, પણ જો રોગ ન હોય તો નવો રોગ ઉત્પન્ન કરે છે'. રાજાએ કહ્યું - 'સૂતેલા સિંહને જગાડવા સરખું આ તારું ઔષધ કાંઈ કામનું નથી.' પછી બીજા વૈદ્યે કહ્યું : 'મારું ઔષધ રોગ હોય તો તેનો નાશ કરે છે, અને રોગ ન હોય તો ગુણ અથવા દોષ કાંઈ કરતું નથી'. રાજાએ કહ્યું કે - 'રાખમાં ઘી નાખવા સરખા આ તારા ઔષધની પણ જરૂર નથી'. ત્યારપછી ત્રીજા વૈદ્યે કહ્યું કે - 'મારું ઔષધ જો રોગ હોય તો

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તે રોગને હરે છે; અને રોગ ન હોય તો શરીરમાં બળ વધારે છે, વીર્ય પુષ્ટ કરે છે, અને કાન્તિની વૃદ્ધિ કરે છે.' રાજાએ કહ્યું કે - 'આ ઔષધ ઉત્તમ છે'. પછી એ ત્રીજા વૈદ્યનું ઔષધ કરાવ્યું, અને તે વૈદ્યનું ઘણું સન્માન કર્યું. એ ત્રીજા ઔષધની પેઠે આ દસ કલ્પો પણ દોષ હોય તો તે દોષનો નાશ કરે છે, અને દોષ ન હોય તો ધર્મની પુષ્ટિ કરે છે.

જો કે સાધુઓ વિહાર કરે તો ઘણો લાભ થાય; પણ વરસાદના દિવસોમાં ઘણા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી તે જીવોની વિરાધના થાય, માટે જ વરસાદના ચાર માસ સાધુઓને એક સ્થાને રહેવાનું કહ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજા, જે ત્રણ ખંડના ધણી હતા, તેઓ જો યોમાસામાં સભા ભરીને બેસે તો તેમને નમન કરવા સોળ હજાર મુકુટબદ્ધ રાજાઓ, હાથી, ઘોડા, રથ, પાલખી, નોકર, ચાકર વિગેરે પરિવારથી પરિવરેલા આવે અને જાય. તેમના આવવા જવાથી કુંથુઆ, કીડી વિગેરે ઘણા જીવોનો ઘાત થાય. તે ઘાત ન થાય માટે વરસાદના ચાર માસ કૃષ્ણ મહારાજા પોતાના મહેલમાં રહેતા, પણ સભા ભરતા નહીં. એવી રીતે બીજા પણ ઉત્તમ પુરુષોએ યોમાસામાં ઘણા સાવધ વ્યાપાર કરવા નહીં, યોમાસામાં બહુ દૂર જવું નહીં, તેમાં પણ સાધુઓએ તો યોમાસામાં વિશેષ પ્રકારે એક સ્થાને રહેવું.

યોમાસુ રહેલા સાધુ પર્યુષણપર્વ આવે ત્યારે માંગલિકને માટે પાંચ દિવસ કલ્પસૂત્ર વાંચે. જેમ-દેવોમાં

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઈંદ્ર શિરોમણિ છે, તારાઓમાં ચંદ્ર, ન્યાયવાન્ પુરુષોમાં રામ, રૂપવંતોમાં કામદેવ, રૂપવતી સ્ત્રીઓમાં રંભા, હાથીઓમાં ઐરાવત, વૃક્ષોમાં કલ્પવૃક્ષ, નૃત્યકળામાં મયૂર, તેજસ્વીમાં સૂર્ય, સાહસિકોમાં રાવણ, સતીઓમાં રાજ્યમતી, વનમાં નંદનવન, કાજમાં ચંદન, પુષ્પોમાં કમલ, તીર્થોમાં શત્રુંજય, ગુણોમાં વિનય, ધનુર્ધારીઓમાં અર્જુન, મંત્રોમાં શ્રી નવકાર, બુદ્ધિમંતોમાં અભયકુમાર, અને ઔષધોમાં અમૃત શિરોમણિપણાને ધારણ કરે છે; તેમ કલ્પસૂત્ર સઘળાં શાસ્ત્રોમાં શિરોમણિ છે.

“નાઽર્હતઃ પરમો દેવો, ન મુક્તેઃ પરમં પદમ્ । ન શ્રીશત્રુંજયાત્તીર્થં, શ્રીકલ્પાદ્ ન પરં શ્રુતમ્” ॥૧॥

“અરિહંત પ્રભુથી બીજો પરમ દેવ નથી, મુક્તિથી બીજું પરમ પદ નથી, શ્રી શત્રુંજયથી બીજું પરમતીર્થ નથી, અને શ્રીકલ્પસૂત્રથી બીજું કોઈ ઉત્તમ શાસ્ત્ર નથી’.

આ કલ્પસૂત્ર સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ જ છે. તેમાં વીરપ્રભુનું ચરિત્ર બીજરૂપે છે, પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર અંકુરારૂપ છે, નેમિનાથપ્રભુનું ચરિત્ર થડ રૂપ છે, ઋષભદેવ પ્રભુનું ચરિત્ર ડાળીઓરૂપ છે, સ્થવિરાવલી પુષ્પો રૂપ છે, સમાચારીનું જ્ઞાન એ સુગંધ છે, અને મોક્ષપ્રાપ્તિ રૂપ ફળ છે,

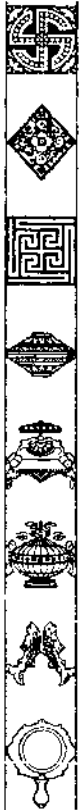
આ કલ્પસૂત્ર વાંચવાથી, વાંચનારને સહાય દેવાથી, કલ્પસૂત્રના સઘળા અક્ષરો સાંભળવાથી તથા વિધિપૂર્વક તેનું આરાધન કરવાથી તે આઠ ભવની અંદર મોક્ષ દેનારું થાય છે. વીરપ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છે કે - “હે ગૌતમ ! જે માણસો જિનશાસનમાં એકાગ્ર ચિત્તવાળા થઈને, પ્રભાવના અને પૂજામાં તત્પર રહી, એકવીસ વાર કલ્પસૂત્રને સાંભળે છે તેઓ આ ભવરૂપી સમુદ્રને તરી જાય છે”.

એવી રીતે શ્રીકલ્પસૂત્રનો મહીમા સાંભળીને, કષ્ટ અને ધનના ખર્ચથી સાધી શકાય એવાં સંયમ, તપસ્યા, પૂજા, પ્રભાવના વિગેરે ધર્મકાર્યોમાં આગસ ન કરવી; કારણ કે સર્વ સામગ્રી સહિત કલ્પસૂત્રનું શ્રવણ વાંછિત ફળને આપનારું છે. જેમ પાણી, વાયુ, તાપ વિગેરે સામગ્રી હોય તો જ બીજ ફલદાયક થાય છે તેમ આ કલ્પસૂત્ર પણ દેવ-ગુરુની પૂજા, પ્રભાવના, સાધર્મિકોની ભક્તિ વિગેરે સામગ્રી સહિત ઉપર કહેલા ફળના હેતુરૂપ થાય છે.

હવે વિશ્વાસી પુરુષના વચનમાં વિશ્વાસ આવે, તેથી આ કલ્પસૂત્ર બનાવનારનું નામ કહેવું જોઈએ. આ કલ્પસૂત્રના રચનાર ચૌદ પૂર્વધારી યુગપ્રધાન શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી છે. તેઓએ પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ નામના નવમા પૂર્વમાંથી દશાશ્રુતસ્કંધ ઉદ્ધર્યો, તેનું આઠમું અધ્યયન શ્રી કલ્પસૂત્ર છે. ચૌદ પૂર્વનું માન આ પ્રમાણે છે :-

પહેલું પૂર્વ એક હાથી જેટલા મપીના ઢગલાથી લખી શકાય, બીજું બે હાથી જેટલાથી, ત્રીજું ચાર હાથી જેટલાથી, ચોથું આઠ હાથી જેટલાથી, પાંચમું સોળ હાથી જેટલાથી, છઠ્ઠું બત્રીસ હાથી જેટલાથી, સાતમું ચોસઠ હાથી જેટલાથી, આઠમું એકસો અઠવાવીશ હાથી જેટલાથી, નવમું બસો છપ્પન હાથી જેટલાથી,

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દશમું પાંચસો બાર હાથી જેટલાથી, અગીયારમું એક હજાર ચોવીસ હાથી જેટલાથી, બારમું બે હજાર અડતાલીશ હાથી જેટલાથી તેરમું ચાર હજાર છત્રું હાથી જેટલાથી તથા ચૌદમું આઠ હજાર એકસો અને બાણું હાથી જેટલા મધીના ઢગલાથી લખી શકાય. ચૌદે પૂર્વ-સોળ હજાર ત્રણસો અને ત્રાસી હાથી પ્રમાણ મધીના ઢગલાથી લખી શકાય. તે ચૌદે પૂર્વના નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે - ઉત્પાદ^૧, અગ્રાયણીય^૨, વીર્યપ્રવાદ^૩, અસ્તિપ્રવાદ^૪, જ્ઞાનપ્રવાદ^૫, સત્યપ્રવાદ^૬, આત્મપ્રવાદ^૭, કર્મપ્રવાદ^૮, પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ^૯, વિદ્યાપ્રવાદ^{૧૦}, કલ્યાણ^{૧૧}, પ્રાણાયામ^{૧૨}, ક્રિયાવિશાલ^{૧૩}, અને લોકબિંદુસાર^{૧૪} પૂર્વ.

કલ્પસૂત્ર ચૌદપૂર્વધારી મહાપુરુષ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ બનાવેલું હોવાથી પરમ માનનીય છે. વળી કલ્પસૂત્રનો સંપૂર્ણ અર્થ તથા તેનું માહાત્મ્ય કોઈ કહેવાને સમર્થ નથી. કહ્યું છે કે -

“સવ્વનઈણં જા હુજ્જ, વાલુઆ-સવ્વોદહીણ જં ઉદયં । તત્તો અણંતગુણિઓ, અત્થો ઇવ્વક્કસ્સ સુત્તસ્સ” ॥૧॥

“મુગ્ધે જિહ્વાસહસ્રં સ્યાદ્, હૃદયે કેવલં યદિ । તથાપિ કલ્પમાહાત્મ્યં; વક્તું શક્યં ન માનવૈઃ” ॥૨॥

“સર્વ નદીની વેળુ ભેગી કરીએ, અને સર્વ સમુદ્રનું પાણી ભેગું કરીએ, તેના કરતાં પણ એક સૂત્રનો અર્થ અનંતગણો છે. જો મુખમાં હજાર જીભ હોય, અને હૃદયમાં કેવલજ્ઞાન હોય, તો પણ મનુષ્યો કલ્પસૂત્રનું

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

માહાત્મ્ય કહી શકે નહીં. ‘કલ્પસૂત્ર મહાપુરુષે રચ્યું છે, તો પ્રાકૃત ભાષામાં શા માટે રચ્યું?’ એવી શંકા ન કરવી, કારણ કે - મહાપુરુષો પરોપકારી હોય છે; બાલક, સ્ત્રી, થોડી બુદ્ધિવાળા, અને વૃદ્ધ પણ ભણી શકે માટે તીર્થંકર પ્રભુએ સિદ્ધાંત પ્રાકૃતમાં કર્યા છે.

કલ્પસૂત્રને વાંચવામાં તથા સાંભળવામાં મુખ્ય રીતે સાધુ-સાધ્વીઓ જ અધિકારી છે. તેમાં પણ યોગ વહન કરેલ સાધુઓને રાત્રે વાંચવા-સાંભળવાનો અધિકાર છે, અને સાધ્વીઓને નિશીથચૂર્ણિ વિગેરેમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે દિવસે સાંભળવાનો અધિકાર છે. પણ શ્રીવીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી નવસો એંશી વર્ષ ગયા બાદ, મતાંતરે નવસો ત્રાણું વર્ષ ગયા બાદ, ધ્રુવસેન રાજાનો દીકરો મરણ પામવાથી શોકગ્રસ્ત થયેલા તે રાજાને સમાધિમાં લાવવા માટે આનન્દપુરમાં સભા સમક્ષ મહોત્સવપૂર્વક કલ્પસૂત્ર વાંચવાનું શરૂ થયું. ત્યારથી માંડીને ચતુર્વિધ સંઘ શ્રી કલ્પસૂત્ર સાંભળવાને અધિકારી થયો, પણ વાંચવાને તો યોગ વહન કરેલ સાધુ જ અધિકારી છે.

હવે આ પર્યુષણ પર્વમાં નીચે જણાવેલાં પાંચ કાર્યો તો અવશ્ય કરવાં-ચૈત્ય પરિપાટી^૧, સમસ્ત સાધુઓને વંદન^૨, સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ^૩, પરસ્પર સાધર્મિકને ખમાવવા^૪ અને અઢ્ઢમનો તપ કરવો^૫. તેમાં અઢ્ઢમનો તપ મહાફલને દેનારો છે. માટે મુક્તિની સંપદાને ઈચ્છતા લોકોએ નાગકેતુની પેઠે તે તપ અવશ્ય કરવો.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

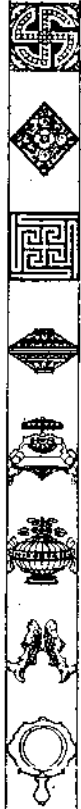
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નાગકેતુની કથા -

ચંદ્રકાંતા નામની નગરીમાં વિજયસેન નામે રાજા હતો. તે નગરીમાં શ્રીકાંત નામનો વેપારી રહેતો હતો, તેને શ્રીસખી નામે સ્ત્રી હતી, તેણીને ઘણે ઉપાયે એક પુત્ર થયો. હવે પર્યુષણ પર્વ નજીક આવતાં કુટુંબમાં સઘળા વાત કરે છે કે 'અમે અઢમ તપ કરશું'. એવું વચન સાંભળી બાલકને જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થયું, તેથી ધાવણો છતાં તે બાલકે અઢમનો તપ કર્યો. બાલકે ધાવવાનો ત્યાગ કર્યો. તે બાલક નહીં ધાવવાથી આંસુડાં પાડતી માતા શ્રીસખીએ પોતાના પતિ શ્રીકાંત આગળ વાત નિવેદન કરી. શેઠે વૈદ્યો તેડાવી ઘણા ઉપચાર કરાવ્યા, પણ બાલક ધાવતો નથી. કરમાઈ ગયેલા માલતીના પુષ્પની જેમ, તે બાલક નહીં ધાવવાથી મ્લાન થઈ ગયો. અનુક્રમે તે બાલકને મૂર્ચ્છા આવી, તેથી તેને મૃત્યુ પામેલો જાણી સગા - સંબંધીઓએ તેને જમીનમાં દાટ્યો. ત્યાર પછી પુત્રના દુઃખથી તેનો બાપ શ્રીકાંત પણ મરણ પામ્યો. તે નગરીના રાજા વિજયસેને બાપ અને દીકરો બન્નેને મૃત્યુ પામેલા જાણી તેનું ધન લેવા માટે પોતાના સુભટોને મોકલ્યા. હવે એટલામાં તે બાલકના અઢમ તપના પ્રભાવથી ધરણેન્દ્રનું આસન કંપ્યું, તેણે અવધિજ્ઞાનથી સઘળું વૃત્તાંત જાણ્યું. ત્યાર પછી ધરણેન્દ્રે આવીને ભૂમિમાં રહેલા તે બાલકને અમૃત છાંટી સ્વસ્થ કર્યો, અને પોતે બ્રાહ્મણનું રૂપ કરી, તેને ઘેર આવી, ધન લેવા માટે આવેલા રાજાના માણસોને અટકાવ્યા. તે સાંભળી રાજા પણ તુરત

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાં આવ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે - ‘હે બ્રાહ્મણ ! પરંપરાથી ચાલી આવતી રીત પ્રમાણે અમે અપુત્રીયાનું ધન ગ્રહણ કરીએ છીએ, તેને તું શા માટે અટકાવે છે ?’ ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે - ‘હે રાજન્ ! શ્રીકાંતનો પુત્ર હજુ જીવે છે, તેથી તમે ધન કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકો ?’ રાજા વિગેરેએ પૂછ્યું કે શ્રીકાંતનો પુત્ર કેવી રીતે જીવે છે ?, અને તે ક્યાં છે ?,. ત્યારે ધરણેન્દ્રે તે બાલકને ભૂમિમાંથી જીવતો કાઢીને નિધાનની પેઠે દેખાડ્યો. બાલકને જીવતો દેખી સઘળાઓએ આશ્ચર્યચકિત થઈ પૂછ્યું કે - ‘હે સ્વામી ! આપ કોણ છો ? અને આ બાલક કોણ છે ?’ તેણે કહ્યું કે ‘હું નાગરાજ ધરણેન્દ્ર છું, અઢ્ઢમનો તપ કરનાર આ મહાત્માની સહાય માટે આવ્યો છું’. ત્યારે રાજાદિકે પૂછ્યું કે - ‘હે સ્વામી ! આ બાલકે જન્મતાં જ અઢ્ઢમનો તપ કેમ કર્યો ?’ ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે - ‘હે રાજન્ ! આ બાલક પૂર્વ ભવમાં કોઈ વણિકનો પુત્ર હતો, બાલ્યાવસ્થામાં જ તેની માતા મરણ પામી હતી અને તેથી તેની સાવકી માતા ઘણું દુઃખ દેતી. એક વખતે તેણે પોતાના મિત્રને પોતાનું દુઃખ કહી સંભળાવ્યું. મિત્રે ઉપદેશ આપ્યો કે - ‘ભાઈ ! તેં પૂર્વજન્મમાં તપ કર્યો નથી, તેથી તારે આવી રીતે પરાભવ પામવો પડે છે’ ત્યાર પછી તેણે યથાશક્તિ તપ કરવા માંડ્યો. એક દિવસ તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે - આવતા પર્યુષણ પર્વમાં અઢ્ઢમનો તપ અવશ્ય કરીશ’ એમ વિચારી તે એક ઘાસની ઝુંપડીમાં સૂતો. આ વખતે તેની સાવકી માતાએ અવસર મળવાથી નજીકમાં સળગતા અગ્નિમાંથી એક તણખો લઈ તે ઝુંપડીમાં

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

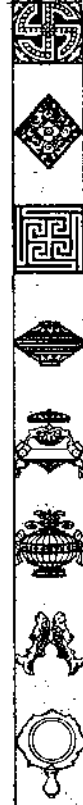

નાખ્યો, તેથી તે ઝુંપડી સળગી ઉઠવાથી તે પણ બળીને મરણ પામ્યો, અને અઢમના ધ્યાનથી તે આ શ્રીકાંત શેઠનો પુત્ર થયો, અને તેથી તેણે પૂર્વજન્મમાં ચિંતવેલો અઢમ તપ હમણાં કર્યો. આ મહાપુરુષ લઘુકર્મી છે, વળી આ ભવમાં જ મોક્ષગામી છે, માટે તમારે તેને યત્નપૂર્વક પાળવો. વળી આ મહાત્મા તમોને પણ મહાન્ ઉપકાર કરનારો થશે’.

એ પ્રમાણે કહી નાગરાજ ધરણેન્દ્ર પોતાનો હાર તે બાલકના કંઠમાં નાખી પોતાને સ્થાનકે ગયો. ત્યાર પછી સગાઓએ શ્રીકાંતનું મૃતકાર્ય કરીને તે બાલકનું નામ ‘નાગકેતુ’ પાડ્યું. પછી અનુક્રમે તે બચપણથી જ જિતેન્દ્રિય થઈને પરમ શ્રાવક થયો.

એક દિવસ વિજયસેન રાજાએ એક માણસને ચોર નહીં હોવા છતાં તેના ઉપર ચોરીનું કલંક મુકી મારી નાખ્યો. તે મરીને વ્યંતર થયો. તે વ્યંતરે પૂર્વભવના વૈરથી સમગ્ર નગરનો નાશ કરવા એક શિલા રચી. અને રાજાને લાત મારી લોહી વમતો સિંહાસન ઉપરથી ભૂમિ ઉપર પાડી નાખ્યો. તે વખતે નાગકેતુએ વિચાર્યું કે હું જીવતો છતાં આવી રીતે સંઘના અને જિનમંદિરના નાશને કેમ જોઈ શકું?’ એમ વિચારી તેણે પ્રાસાદના શિખર ઉપર ચડીને શિલાને હસ્ત વડે ધારી રાખી. ત્યારે તે વ્યંતર પણ નાગકેતુની તપશક્તિને સહન નહીં કરી શકવાથી શિલા સંહરીને નાગકેતુને નમી પડ્યો, તથા તેના કહેવાથી રાજાને પણ ઉપદ્રવ રહિત કર્યો.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હવે એક વખતે નાગકેતુને જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજા કરતાં પુષ્પની અંદર રહેલો સર્પ ડસ્યો, છતાં પણ વ્યગ્ર ન થતાં શુભ ભાવના ઉપર ચડ્યો. ભાવના ભાવતાં તેને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પછી શાસનદેવતાએ આપેલા મુનિવેષને ધારણ કરી તેણે ઘણો કાલ વિહાર કર્યો. એવી રીતે નાગકેતુની કથા સાંભળીને બીજાઓએ પણ અક્રમ તપમાં યત્ન કરવો. ઇતિ નાગકેતુ કથા.

હવે આ કલ્પસૂત્રમાં ત્રણ વિષય કહેવાના છે તે નીચે પ્રમાણે -

“પુરિમ-ચરિમાણ કણ્ઠો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્યમ્મિ । इह पस्किहिआ जिण-गण-हराइथेरावली चस्ति” ॥૧॥

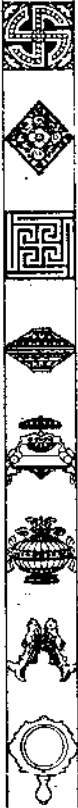
“શ્રી ઋષભદેવ અને શ્રીમહાવીરસ્વામીના સાધુઓનો એ આચાર છે કે - વરસાદ થાઓ અથવા ન થાઓ, પણ પર્યુષણ અવશ્ય કરવા, અને પર્યુષણ પર્વમાં કલ્પસૂત્ર વાંચવું. વળી શ્રીવર્ષમાન સ્વામીના તીર્થમાં કલ્પસૂત્ર વાંચવું એ મંગલિકનું કારણ છે, કારણ કે આ કલ્પસૂત્રમાં જિનેશ્વરોનાં ચરિત્રો, ગણધર વિગેરેની સ્થવિરાવલી, અને સાધુઓની સામાચારી એ ત્રણ અધિકાર કહેલા છે.

તેમાં પ્રથમ અધિકારમાં જિનેશ્વરોના ચરિત્રને વિષે આસન્ન ઉપકારી હોવાથી પહેલાં શ્રીમહાવીરસ્વામીનું ચરિત્ર કહેતા છતાં ભદ્રબાહુસ્વામીજી મંગલને માટે પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર ભણે છે -

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

॥ નમો અરિહંતાણં ॥

॥ નમો ઉવજ્ઞાયાણં ॥

સવ્વપાવપ્પણાસણો ।

॥ નમો સિદ્ધાણં ॥

॥ નમો લોએ સવ્વસાહૂણં ॥

મંગલાણં ચ સવ્વેસિં;

॥ નમો આયરિયાણં ॥

॥ एसो पंचणमुक्कारो,

पढमं हवइ मंगलं ॥

અરિહંત પરમાત્માને નમસ્કાર થાઓ. સિદ્ધ પરમાત્માને નમસ્કાર થાઓ. આચાર્ય મહારાજને નમસ્કાર થાઓ. ઉપાધ્યાય મહારાજને નમસ્કાર થાઓ. લોકમાં રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર થાઓ. એ પાંચ નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરનાર છે. અને સર્વ મંગલમાં પ્રથમ મંગલ છે.

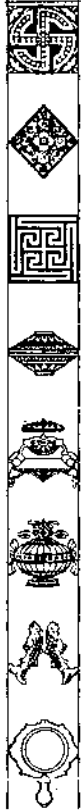
(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલ અને તે સમય એટલે આ અવસર્પિણીના ચોથા આરાને છેડે (સમણે ભગવં મહાવીરે) મહા તપસ્વી ભગવંત મહાવીરને (પંચ હત્યુત્તરે^૧ હોત્યા) ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રને વિષે પાંચ વાનાં થયાં (તં જહા) તે આ રીતે (હત્યુત્તરાહિં ચુણ, ચુડિતા ગબ્બં વક્કંતો) ^૧ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રને વિષે ભગવાન્ પ્રાણત નામના દસમા દેવલોકથી અ્યવ્યા, અ્યવીને ગર્ભમાં ઉપન્યા. (હત્યુત્તરાહિં ગબ્બાઓ ગબ્બં સાહરિણ) ^૨ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં દેવાનંદાના ગર્ભમાંથી ત્રિશલાના ગર્ભમાં મુકાયા. (હત્યુત્તરાહિં જાણ) ^૩ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં જન્મ્યા.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

*(હત્યુત્તરાહિં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિઅં પલ્લવે) *ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં મુંડ થઈને, એટલે- દ્રવ્યથી કેશનો લોચ કરીને અને ભાવથી રાગ-દ્વેષને મૂકીને, ઘરમાંથી નીકળી સાધુપણાને પામ્યા - દીક્ષા લીધી (હત્યુત્તરાહિં અણંતે અણુતરે નિત્વાઘાણે નિરાવરણે કસિણે પડિપુણે કેવલવરનાણ-દંસણે સમુપ્પણે) વળી ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં ભગવાન્ મહાવીરસ્વામીને અનંત વસ્તુના વિષયવાળું, અનુપમ, કોઈ પણ વસ્તુ વડે વ્યાધાત એટલે સ્ખલના ન પામે તેવું સમસ્ત આવરણ રહિત, સઘળા પર્યાય સહિત સર્વ વસ્તુને જણાવનારું, પરિપૂર્ણ એટલે સઘળા અવયવોથી સંપૂર્ણ, એવા પ્રકારનું પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉપજ્યું. (સાઙ્ગા પરિણિલ્લુણે ભયવં) ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી સ્વાતિ નક્ષત્રમાં મોક્ષે ગયા.

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણે ભગવં મહાવીરે) તે કાલે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (જે સે ગિમ્હાણં ચત્થે માસે અદ્દમે પક્કલે આસાઢસુદ્ધે) જે તે ગ્રીષ્મકાલનો ચોથો માસ, ગ્રીષ્મ કાલનું આઠમું પખવાડીયું (તસ્સ ણં આસાઢસુદ્ધસ્સ છટ્ઠી પક્કલે ણં) તે અસાઢ માસના શુકલ પખવાડીયાની છઠની રાત્રિને વિષે (મહાવિજયપુણ્ણત્તરપરપુંડરીયાઓ મહાવિમાણાઓ) જ્યાં મહાન વિજય છે એવા તથા બીજા શ્રેષ્ઠ વિમાનોમાં શ્વેત કમલ જેવા અર્થાત્ અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવા પુષ્પોત્તર નામના મહાવિમાન થકી, તે વિમાન કેવું છે ? (વીસંસાગરોવમદ્વિહ્યાઓ) જ્યાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમ હોય છે, ભગવંતની પણ ત્યાં તેટલી

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

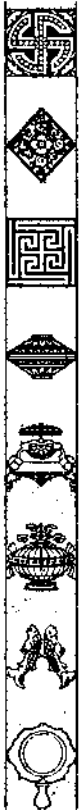

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સ્થિતિ હતી, એવા તે પુષ્પોત્તર વિમાન થકી (આઝઘ્ઘણં) દેવ સંબંધી આયુષ્યનો ક્ષય થતાં (ભવઘ્ઘણં) દેવ સંબંધી ગતિ નામ કર્મનો ક્ષય થતાં અને (ઠિઠ્ઠઘ્ઘણં) વૈકિય શરીરની સ્થિતિનો ક્ષય થતાં (અણંતરં ચયં ચઙ્ગતા) આંતરા વિના અવન કરીને (ફહેવ જંબુદ્વીવે દીવે ભારહે વાસે દાહિણઙ્ઘભરહે) આ જ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં દક્ષિણાર્ધ ભરતને વિષે (ફમીસે ઓસવિણીએ સુસમસુસમાએ સમાએ વઙ્ઘકંતાએ) આ અવસર્પિણીમાં સુષમસુષમા નામનો ચાર કોડાકોડી સાગરોપમના પ્રમાણવાળો પહેલો આરો (સુસમાએ સમાએ વઙ્ઘકંતાએ) સુષમા નામનો ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમના પ્રમાણવાળો બીજો આરો (સુસમદુસમાએ સમાએ વઙ્ઘકંતાએ) સુષમદુષમા નામનો બે કોડાકોડી સાગરોપમના પ્રમાણવાળો ત્રીજો આરો (દુસમસુસમાએ સમાએ બહુવઙ્ઘકંતાએ સાગરોમવકોડાકોડીએ બાયાલીસાએ વાસસહસેહિં ઝ્ઞણિયાએ) અને દુષમસુષમા નામનો બેતાલીશ હજાર વર્ષ ઊણી એક કોડાકોડીસાગરોપમના પ્રમાણવાળો ચોથો આરો ઘણો ખરો ગયા બાદ, ચોથો આરો કેટલો બાકી રહેતાં ?, તે કહે છે (પંચહત્તરિવાસેહિં અઘ્ઘનવમેહિં ચ માસેહિં સેસેહિં) ચોથા આરાના પંચોતેર વરસ અને સાડા આઠ માસ બાકી રહેતાં (ફઘ્ઘકવીસાએ તિત્થયરેહિં ફઘ્ઘાગકુલસમુપ્પન્નેહિં કાસવગુત્તેહિં) ઇક્વાકુ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને કાશ્યપગોત્રવાળા એકવીસ તીર્થંકરો (દોહિં ચ હસ્વિંસકુલસમુપ્પન્નેહિં ગોયમસગુત્તેહિં) તથા હરિવંશકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ગૌતમ ગોત્રવાળા શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી તથા શ્રીનેમિનાથજી એ બે તીર્થંકરો

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

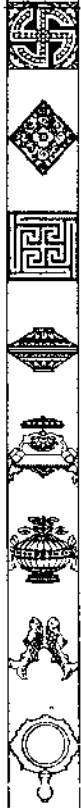
(તેવીસાણ તિથ્યયરેહિં વડ્ઠવકંત્રેહિં) એવી રીતે ઋષભ દેવથી આરંભીને પાર્શ્વનાથ પર્યંત ત્રેવીશ તીર્થકરો થયા બાદ (સમણે ભગવં મહાવીરે ચરમતિથ્યયરે પુવ્વતિથ્યયરનિહિદે) “છેલ્લાતીર્થકર મહાવીર થશે” એ પ્રમાણે પૂર્વના જિનેશ્વરોથી કહેવાયેલા એવા છેલ્લા તીર્થકર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (માહણકુંડગગામે નયરે) બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નામના નગરમાં (સમભદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડાલસગુત્તસ્સ ભારિયાણ દેવાણંદાણ માહણીણ જાલંધરસગુત્તાણ) કોડાલગોત્રના ઋષભદત્ત નામના બ્રાહ્મણની ભાર્યા, જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા નામે બ્રાહ્મણીની કુખને વિષે (પુવ્વસ્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્યરાત્રિને વિષે (હત્થુત્તરાહિં નચ્છત્તેણં) ઉત્તરાફલ્ગુની નક્ષત્રને વિષે (જોગમુવાગણં) ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (આહાસ્વક્કંતીણ) દેવસંબંધી આહારનો (ભવવક્કંતીણ) દેવસંબંધી ભવનો (સરીચ્છવક્કંતીણ) દેવસંબંધી શરીરનો ત્યાગ કરીને (કુચ્છિસિ ગમ્મત્તાણ વક્કંતે) તે દેવાનંદાની કુખને વિષે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા ॥૨૧॥

(સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (તિન્નાણોવગણ આવિ હોત્થા) મતિ, શ્રુતિ અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત હતા. (ચડ્ઠસ્સામિ ત્તિ જાણહિ) પોતાનું દેવવિમાનમાંથી અવન થવાનું હતું ત્યારે ‘હું આ દેવવિમાનમાંથી અવવીશ’ એ પ્રમાણે જાણે છે. (ચયમાણે ન જાણહિ) ‘હું અવું છું’ એ પ્રમાણે ન જાણે, કારણ કે વર્તમાનકાળ એક સમયનો-સૂક્ષ્મ છે. (ચુણ મિ ત્તિ જાણહિ) ‘હું અવ્યો’ એ પ્રમાણે જાણે છે ॥૨૩॥

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

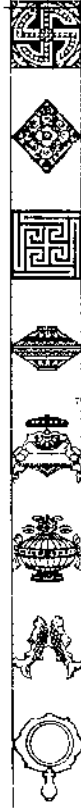

(જં સ્યણિં ચ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે) જે રાત્રિને વિષે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (દેવાણંદાદા માહણીદા જાલંધરસગુત્તાદા કુચ્છિસિ ગમ્ભત્તાદા વક્કંતે) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષીને વિષે ગર્ભપણે આવ્યા, (તં સ્યણિં ચ ણં સા દેવાણંદા માહણી) તે રાત્રિને વિષે તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણી (સ્યણિજ્જંસિ સુત્તજાગરા ઓહીરમાણી ઓહીરમાણી) શય્યાને વિષે કાંઈક ઉંઘતી અને કાંઈક જાગતી, એટલે અલ્પ નિદ્રા કરતી છતી (ઈમેયાસ્ત્વે) આગળ કહેવાશે એવા સ્વરૂપના (ઝરાલે કલ્લાણે) પ્રશસ્ત, કલ્યાણના હેતુરૂપ, (સિવે ધન્ને) ઉપદ્રવોને હરનારા, ધનના હેતુરૂપ, (મંગલ્લે સસિસીરે) મંગલ કરનારા અને શોભા સહિત (ચઙ્ગસ મહાસુમિણે પાસિત્તા ણં પઙ્ગિબુદ્ધા) ચૌદ મહાસ્વપ્ન દેખીને જાગી. (તં જહા) તે આ પ્રમાણે -

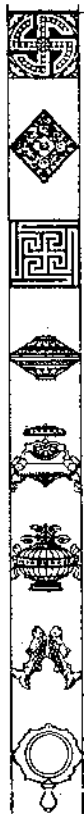
(ગય-વસહ-સીહ) હાથી, વૃષભ, સિંહ (અભિસેજ) લક્ષ્મી (દામ-સસિ-દિણયરં) પુષ્પની માલા, ચન્દ્ર, સૂર્ય (ઙ્ગયં કુંભં) ધ્વજા, કલશ, (પઝમસર-સાગર) પદ્મ સરોવર, સમુદ્ર (વિમાણ-ભવણ) દેવવિમાન અથવા ભવન; જે તીર્થંકરનો જીવ સ્વર્ગમાંથી આવે તેમની માતા દેવવિમાન જુએ, અને જે તીર્થંકરનો જીવ નરકમાંથી આવે તેમની માતા ભવન જુએ (સ્યણુચ્ચય-સિહિં ચ) રત્નનો રાશિ, અને નિર્ધૂમ અગ્નિ ॥૪॥

(તદા ણં સા દેવાણંદા માહણી) ત્યાર પછી તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણી (ઈમેયાસ્ત્વે ઝરાલે કલ્લાણે) આવા

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સ્વરૂપના પ્રશસ્ત, કલ્યાણકારી (સિવે ધત્તે) ઉપદ્રવોને હરનારા, ધનના હેતુરૂપ (મંગલ્લે સસિરીએ) મંગલકારી અને શોભા સહિત (ચઙ્ગસ મહાસુમિણે પાસિત્તા ણં પડિબુદ્ધા સમાણી) ચૌદ મહાસ્વપ્નને દેખીને જાગી છતાં (હદ્ઠતુદ્ઠચિત્તમાણંદિયા) વિસ્મય પામેલી, સંતોષ પામેલી, ચિત્તમાં આનંદિત થયેલી (પીઙ્મણા) પ્રીતિયુક્ત મનવાળી (પરમસોમણસિસા) પરમ સંતુષ્ટ ચિત્તવાળી (હરિસવસવિસપ્પમાણહિયયા) હર્ષના વશથી ઉલ્લસિત હૃદયવાળી (ધારાહયકયંબપુષ્પગં પિવ સમુસ્સસિઅરોમકૂવા) મેઘની ધારાથી સિંચાએલા કદંબના પુષ્પની જેમ જેણીની રોમરાજી વિકસિત થઈ છે એવી (સુમિણુગ્ગહં કરેહ) સ્વપ્નાઓનું સ્મરણ કરવા લાગી. (સુમિણુગ્ગહં કરિત્તા) સ્વપ્નાઓનું સ્મરણ કરીને (સયણિજ્જાઓ અબ્બુદ્ઢેહ) શય્યા થકી ઉઠે છે. (અબ્બુદ્ઢિત્તા અતુરિઅમચવલમસંભંતાએ) ઉઠીને મનની ઉતાવળ રહિત, સ્ખલના રહિત (આવિલંબિયાએ) અને વયમાં કોઈ ઠેકાણે વિલંબ રહિત એવી (રાયહંસસસિરીએ ગઈએ) રાજહંસ સદેશ ગતિ વડે, (જેણેવ ઉસભદત્તે માહણે) જ્યાં ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ છે, (તેણેવ ઉવાગચ્છહ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા ઉસભદત્તં માહણં) આવીને ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણને (જણેવં વિજણેવં વદ્ધાવેહ) જય અને વિજય વડે વધાવે છે. પોતાના દેશમાં જય, અને પારકા દેશમાં વિજય કહેવાય (વદ્ધાવિત્તા ભદ્ધાસણવરગયા આસત્થા વીસત્થા) વધાવીને ઉત્તમ સિંહાસન પર બેસી, શ્રમને

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

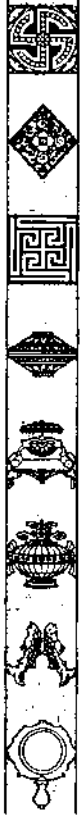

દૂર કરી, ક્ષોભ રહિત, થઈ, (સુહાસણવરગયા) સુખ-સમાધિથી ઉત્તમ આસન પર બેઠી. (કચ્છલપરિગ્રહિયં દસનહં સિરસાવત્તં મત્યે અંજલિં કદ્ધુ) ત્યાર પછી બે હાથ જોડી, દસ નખ ભેગા કરી, મસ્તકે આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને (एवं वयासी) આ પ્રમાણે બોલી - ॥૫॥

(एवं खलु अहं देवाणुप्पिआ !) હે દેવાનુપ્રિય ! હું (अज्ज सयणिज्जंसि) આજે શય્યાને વિષે (सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी) કાંઈક ઉંઘતી અને કાંઈક જાગતી એટલે અલ્પ નિદ્રા કરતી છતી. (इमेयारुवे उराले जाव सस्सिरीए) આવા પ્રકારના પ્રશસ્ત યાવત્ શોભા સહિત (चउहस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा) ચૌદ મહાસ્વપ્ન દેખીને જાગી ॥૬॥ (तं जहा) તે આ રીતે - (गय जाव सिंहं च) હાથીથી માંડી નિર્ધૂમ અગ્નિ સુધી ચૌદ મહાસ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યા ॥૭॥

(एएसिं णं देवाणुप्पिआ ! उरालाणं जाव चउहसण्हं महासुमिणाणं) હે દેવાનુપ્રિય ! આ પ્રશસ્ત ચૌદ મહાસ્વપ્નોનો (के मन्ने कल्लाणे फल वित्तिविसेसे भविस्सइ ?) કલ્યાણકારી શું ફળવિશેષ તથા વૃત્તિવિશેષ થશે ? તેનો હું વિચાર કરું છું. પુત્રાદિનો લાભ તે ફલ કહેવાય, અને આજીવિકાનો ઉપાય તે વૃત્તિ કહેવાય. (तए णं से उसभदत्ते माहणे) ત્યાર પછી તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ (देवामंदाए माहणीए अंतिए) દેવાનંદા

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

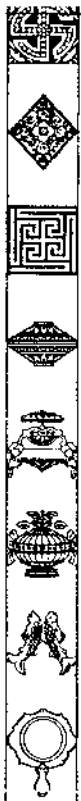
બ્રાહ્મણીની પાસે (એમટ્ટં સુચ્ચા નિસમ્મ) આ અર્થ સાંભળીને તથા મનથી અવધારીને (હટ્ઠતુટ્ઠ ૦ જાવ હિયે) વિસ્મિત થયેલો, સંતોષ પામેલો, યાવત્ હર્ષના વશથી ઉલ્લસિત હૃદયવાળો (ધારાહયકયંબપુષ્કળં પિવ સમુસ્સસિઅરોમકૂચે) મેઘધારાથી સિંચાએલા કદંબના પુષ્પની જેમ જેની રોમરાજી વિકસિત થયેલ છે એવો (સુમિણુગ્ગહં કરેહ) સ્વપ્નાઓને ધારે છે. (કસ્તિા ઈહં અણુપવિસહ) ધારીને અર્થની વિચારણા કરે છે. (ઈહં અણુપવિસિત્તા) અર્થની વિચારણા કરીને (અપ્પણો સાભાવિણં મહ્પુલ્લણં બુદ્ધિ-વિન્નાણેણં) પોતાની સ્વાભાવિકમતિપૂર્વક^૧ બુદ્ધિ^૨ અને વિજ્ઞાન^૩ વડે (તેસિં સુમિણાણં અત્યુગ્ગહં કરેહ) તે સ્વપ્નાઓના અર્થનો નિર્ણય કરે છે. (અત્યુગ્ગહં કસ્તિા દેવાણંદં માહણિં એવં વયાસી) અર્થનો નિર્ણય કરીને દેવાનંદા બ્રાહ્મણીને આ પ્રમાણે કહ્યું ॥૮॥

(ઝરાલા ણં તુમે દેવાણુપ્પિએ ! સુમિણા દિટ્ઠા) હે દેવાનુપ્રિયા ! તેં પ્રશસ્ત સ્વપ્ન દેખ્યાં છે. (કલ્લાણા સિવા ઘન્ના મંગલ્લા સસ્સિરીઆ) કલ્યાણરૂપ, ઉપદ્રવોને હરનાર, ધનના હેતુરૂપ, મંગલરૂપ; શોભાસહિત (આરુગ્ગ-તુટ્ઠિદીહાઝ-કલ્લાણ-મંગલ્લકારગા ણં તુમે દેવાણુપ્પિએ ! સુમિણા દિટ્ઠા) આરોગ્ય, સંતોષ, લાંબુ

૧. મતિ - ભવિષ્યકાલના વિષયને જણાવે છે. ૨. બુદ્ધિ - વર્તમાન કાળના પદાર્થને જણાવે છે. ૩. વિજ્ઞાન - ભૂતકાળ તથા ભવિષ્યકાળની વસ્તુને જણાવે છે.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

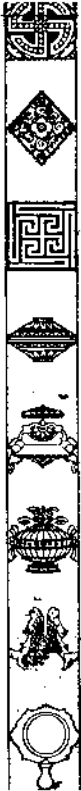
આયુષ્ય, કલ્યાણ અને વાંછિત ફલનો લાભ કરનારા એવા હે દેવાનુપ્રિયા તેં સ્વપ્નો દેખ્યા છે. હવે તે સ્વપ્નાઓનું ફલ કહે છે, (તં જહા) તે જેવી રીતે (અત્યલાભો દેવાણુપિણ !) હે દેવાનુપ્રિયા ! અર્થનો લાભ થશે. (ભોગલાભો દેવાણુપિણ !) દેવાનુપ્રિયા ! ભોગનો લાભ થશે. (પુત્તલાભો દેવાણુપિણ !) દેવાનુપ્રિયા ! પુત્રનો લાભ થશે. (સુખલાભો દેવાણુપિણ !) દેવાનુપ્રિયા ! સુખનો લાભ થશે. (એવં છલુ તુમં દેવાણુપિણ !) હે દેવાનુપ્રિયા ! નિશ્ચયથી તું (નવણં માસાણં બહુપડિપુણ્ણાણં અહ્લદ્ધમાણં રાઈંદિયાણં વહ્લક્કંતાણં) નવ માસ પૂરેપૂરા સંપૂર્ણ થયા બાદ અને સાડા સાત દિવસ ગયા બાદ; આવા પ્રકારના પુત્રને જન્મ આપીશ. કેવા પ્રકારના પુત્રને ?, તે કહે છે - (સુકુમાલપાણિ-પાયં) જેના હાથ અને પગ સુકોમલ છે. (અહીંણપડિપુણ્ણપંચિંદિયસરીરં) જેના શરીરની પાંચે ઈંદ્રિયો સારા લક્ષણયુક્ત અને પરિપૂર્ણ છે એવો. (લક્ષણ વંજણગુણોવવેયં) છત્ર ચામર વિગેરે લક્ષણોના ગુણ વડે સહિત, તથા મસ તલ વિગેરે વ્યંજનોના ગુણ વડે સહિત. તે લક્ષણો ચક્રવર્તી તથા તીર્થંકરોને એક હજાર ને આઠ હોય. બલદેવ અને વાસુદેવને એકસો ને આઠ હોય. તે સિવાય બીજા ભાગ્યવંત જીવોને બત્રીશ લક્ષણો હોય. તે બત્રીશ લક્ષણો નીચે પ્રમાણે જાણવાં-
 “છત્રં^૧, તામરસં^૨, ધનૂ^૩, રથવરો^૪, દમ્ભોલિ^૫-કૂર્મા^૬-હફ્ફુશાઃ^૭, વાપી^૮ - સ્વસ્તિક^૯ - તોરણાનિ^{૧૦}
 ચ સરઃ^{૧૧}, પમ્પ્યાનનઃ^{૧૨}, પાદપઃ^{૧૩}. ચક્રં^{૧૪}, શફ્ખ^{૧૫} - ગજૌ^{૧૬}, સમુદ્ર^{૧૭} - કલશૌ^{૧૮}, પ્રાસાદ^{૧૯} - મત્સ્યા^{૨૦}

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

- યવા:^{૨૧} - યૂપ^{૨૨} સ્તૂપ^{૨૩} - કમણ્ડલૂન્ય^{૨૪} વનિભૃત્^{૨૫}, સચ્ચામરો^{૨૬} દર્પણ:^{૨૭} ॥૧॥ ઉક્ષા^{૨૮}, પતાકા^{૨૯},
કમલાભિષેક:^{૩૦}, સુદામ^{૩૧}, કેકી^{૩૨}, ધનપુણ્યભાજામ્ ॥”

અત્યંત પુણ્યશાલી જીવને-છત્ર, કમલ, ધનુષ્ય, રથ, વજ્ર, કાયબો, અંકુશ, વાવ, સ્વસ્તિક, તોરણ, સરોવર, સિંહ, વૃક્ષ, ચક્ર, શંખ, હાથી, સમુદ્ર, કલશ, પ્રાસાદ, મત્સ્ય, જવ, યજ્ઞસ્તંભ, ચોતરો, કમંડલુ, પર્વત, ચામર, દર્પણ, બલદ, ધ્વજા, અભિષેક સહિત લક્ષ્મી, માલા તથા મોર, એ બત્રીશ લક્ષણો હોય.

વળી પ્રકારાંતરે બત્રીશ લક્ષણો નીચે પ્રમાણે જાણવાં -

“इह भवति सप्तवक्तः षडुन्नतः पञ्चसूक्ष्म-दीर्घश्च । त्रिविपुल-लघु-गंभीरो, द्वात्रिंशल्लक्षणः स पुमान्” ॥१॥

જેના નખ, પગનાં તળીયાં, હથેલી, જીભ, ઓઠ, તાળવું અને આંખના ખૂણા, એ સાતે લાલ રંગના હોય. કાખનો ભાગ, હૃદય, ગરદન, નાક, નખ અને મુખ, એ છ ઉંચા હોય. દાંત, ચામડી, કેશ, આંગળીઓના વેઢા, અને નખ, એ પાંચે પાતળા હોય. આંખો, સ્તનની વચ્ચેનો ભાગ, નાક, હડપચી અને ભુજા, એ પાંચે દીર્ઘ હોય. કપાલ, છાતી અને મુખ એ ત્રણે પહોળા હોય. કંઠ, સાથલ અને પુરુષચિહ્ન એ ત્રણે નાનાં હોય. તથા જેને સત્ત્વ-પરાક્રમ, સ્વર અને નાભિ એ ત્રણે ગંભીર હોય; તે પુરુષ બત્રીશ લક્ષણો સમજવો.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મુખમર્ધં શરીરસ્ય, સર્વં વા મુખમુચ્યતે । તતોઽપિ નાસિકા શ્રેષ્ઠા, નાસિકાયાશ્ચ, લોચને ॥૧॥

યથા નેત્રે તથા શીલં, યથા નાસા તથાઽઽર્જવમ્ । યથા રૂપં તથા વિક્તં, યથા શીલં તથા ગુણાઃ ॥૨॥

મુખ એ શરીરનો અરધો ભાગ છે, એટલું જ નહિ; પણ મુખને શરીરનો આખો ભાગ કહીએ તો ખોટું નથી, કારણ કે - આખા શરીરમાં મુખ પ્રધાન છે. મુખમાં પણ નાસિકા શ્રેષ્ઠ છે, અને નાસિકાથી પણ નેત્રો શ્રેષ્ઠ છે.

જેવાં નેત્ર તેવું શીલ, જેવી નાસિકા તેવી સરલતા, જેવું રૂપ તેવું ધન, અને જેવું શીલ તેવા ગુણો જાણવા.

અતિહસ્વેઽતિદીર્ઘેઽતિ-સ્થૂલે ચાઽતિકૃશે તથા । અતિકૃષ્ણેઽતિગૌરે ચ, ષટ્સુ સત્ત્વં નિગદ્યતે ॥૩॥

અતિ ટુંકામાં, અતિ લાંબામાં, અતિ જાડામાં, અતિ પાતલામાં, અતિ કાલામાં, તથા અતિ ગોરામાં, એ છએમાં સત્ત્વ કહેવાય છે.

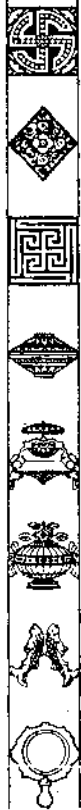
સદ્ધર્મઃ સુભગો નીરુક્, સુસ્વપ્નઃ સુનયઃ કવિઃ । સૂચયત્યાત્મનઃ શ્રીમાન્ નરઃ સ્વર્ગગમા-ઽઽગમૌ ॥૪॥

જે સારી રીતે ધર્મ કરણી કરતો હોય, સારો ભાગ્યશાળી હોય, શરીરે નિરોગી હોય, જેને સારાં સ્વપ્ન આવતાં હોય, સારી નીતિવાળો હોય, અને કવિ હોય તે પુરુષ પોતાના આત્માને સ્વર્ગમાંથી આવેલો અને પાછો સ્વર્ગમાં જવાનો સૂચવે છે.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નિર્દમ્ભઃ સદયો દાની, દાન્તો દક્ષઃ સદા ઋજુઃ । મર્ત્યગોનેઃ સમુદ્ભૂતો, ભવિતા ચ પુનસ્તથા ॥૫॥

જે નિષ્કપટ હોય, દયાલુ હોય, દાનવીર હોય, ઉદ્વિયોને કાબૂમાં રાખનાર હોય, ડાહ્યો હોય, અને હંમેશાં સરલ સ્વભાવી હોય; તે માણસને મનુષ્ય જન્મમાંથી આવેલો જાણવો; અને પાછો પણ મનુષ્ય થવાનો જાણવો.

માયા-લોભ-ક્ષુધા-ડડલસ્ય-બહવાહારાદિચેષ્ટિતૈઃ । તિર્યગ્યોનિસમુત્પત્તિઃ, રૂપાપયત્યાત્મનઃ પુમાન્ ॥૬॥

કપટ, લોભ, ક્ષુધા, આલસ્ય અને ઘણો આહાર વિગેરે ચેષ્ટાથી પુરુષ પોતાની તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પત્તિ જણાવે છે.

સરાગઃ સ્વજનદ્રેષી, દુર્ભાષો મૂર્ખસઙ્ગકૃત્ । શાસ્તિ સ્વસ્ય ગતા-ડડયાતં, નરો નરકવર્ત્મનિ ॥૭॥

રાગવાલો, સ્વજનો પર દ્વેષ કરનારો, ખરાબ ભાષા બોલનારો, તથા મૂર્ખનો સંગ કરનારો માણસ પોતાનું નરક-ગતિમાં ગમન અને નરકગતિમાંથી આવવું સૂચવે છે.

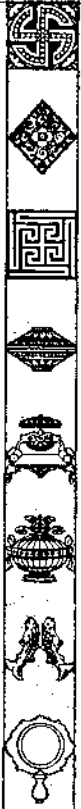
આવર્તો દક્ષિણે ભાગે, દક્ષિણઃ શુભકૃદ્ નૃણામ્ । વામો વામેડતિનિન્દ્યઃ સ્યાદ્ દિગન્યત્વે તુ મધ્યમઃ ॥૮॥

માણસોને જમણી બાજુએ જમણું આવર્ત શુભ કરનારું જાણવું, ડાબી બાજુએ ડાબું આવર્ત અતિ નિંદનીય-અશુભ કરનારું જાણવું, અને બીજી દિશાઓમાં મધ્યમ જાણવું.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

अरेखं बहुरेखं वा, येषां पाणितलं नृणाम् । ते स्युस्त्पायुषो निःस्वा, दुःखिता नाऽत्र संशयः ॥१॥
જે માણસોના હાથનું તલીયું રેખા વિનાનું હોય, અથવા ઘણી રેખાવાળું હોય, તે માણસો અલ્પ આયુષ્યવાલા નિર્ધન અને દુઃખી હોય છે; તેમાં સંશય નથી.

જેના હાથનું તલીયું લાલ હોય તે ધનવાન હોય, લીલું હોય તે દાડડીયો હોય, પીલું હોય તે પરસ્ત્રીલંપટ હોય, અને કાલું - મલીન હોય તે નિર્ધન હોય. પુરુષનો હાથ કઠણ હોય તો સારું, પણ તે કઠિનતા મજૂરી-મહેનત કરવાથી ન થયેલી જોઈએ, સ્વાભાવિક હોવી જોઈએ. સ્ત્રીનો હાથ સુકોમલ હોય તો સારું. પુરુષનો જમણો હાથ જોવો, અને સ્ત્રીનો ડાબો હાથ જોવો. જેના હાથનું તલીયું ઊંચું હોય તે દાતાર હોય, ઊંડું હોય તે નિર્ધન હોય, વાટકા જેવું ગોલ તથા ઊંડું હોય તો ધનવંત હોય, હાથની આંગળીઓ પાતલી અને સીધી હોય તો સારું.

अनामिकाऽन्त्यरेखायाः, कनिष्ठा स्याद् यदाऽधिका । धनवृद्धिस्तदा पुंसां, मातृपक्षो बहुस्तथा ॥१॥

જે પુરુષોની અનામિકા^૧ આંગળીના વેઢાની છેલ્લી રેખાથી ટચલી આંગળી વધતી-મોટી હોય તેઓને ધનની વૃદ્ધિ થાય, વળી મોસાળ પક્ષ મોટો હોય.

૧. ટચલી આંગળીની પાસેની આંગળીને અનામિકા કહે છે.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મણિબન્ધાત્ પિતુર્લેખા, કરભાદ્ વિભવાઽડયુષોઃ । લેખે દ્વે યાન્તિ તિસ્તોઽપિ, તર્જન્યઙ્ગુષ્ઠકાન્તરમ્ ॥૧૧॥

યેષાં રેખા ઇમાસ્તિસ્ત્રઃ સમ્પૂર્ણા દોષવર્જિતાઃ । તેષાં ગોત્ર-ધના-ઽડયૂષિ, સમ્પૂર્ણાન્યન્યથા ન તુ ॥૧૨॥

મણિબંધથી^૧ પિતાની ગોત્રની રેખા ચાલે છે, અને કરભ^૨ થકી ધન તથા આયુષ્યની રેખા ચાલે છે. એવી રીતે એ ત્રણે રેખા તર્જની^૩ અને અંગુઠાની વચ્ચે જાય છે. જેઓને એ ત્રણે રેખા સંપૂર્ણ તથા દોષ રહિત હોય તેઓના ગોત્ર, ધન તથા આયુષ્ય સંપૂર્ણ જણવા, નહીંતર નહિ.

उल्लङ्घयन्ते यावत्यो-ऽङ्गुल्यो च जीवितरेखाया । पञ्चविंशतयो ज्ञेया-स्तावत्यः शरदां बुधैः ॥१३॥

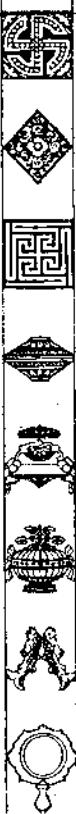
આયુષ્યની રેખાથી જેટલી આંગળીઓ ઓલંઘાય તેટલા પચ્ચીસ પચ્ચીસ વરસનું આયુષ્ય પંડિત લોકોએ જાણવું. આયુષ્યરેખાના પલ્લવ મણિબંધની સન્મુખ નીકળે તો તે સંપત્તિના જણવા, અને આંગળીઓની સન્મુખ નીકળે તો વિપત્તિના જણવા. જેને મણિબંધ થકી ઊધ્વરેખા નીકળી અંગુઠાની સન્મુખ આવે તો તેને સુખ થાય, ધનનો લાભ થાય, અને રાજ્યનો લાભ થાય. તે ઊધ્વરેખા તર્જની સન્મુખ આવે તો રાજા થાય અથવા રાજા સરખો થાય. વચલી આંગળી સન્મુખ આવે તો આચાર્ય અથવા સેનાપતિ થાય. અનામિકા સન્મુખ આવે તો ઘણા ધનવાળો સાર્થવાહ થાય. અને છેલ્લી આંગળીની સન્મુખ આવે તો લોકોમાં પ્રતિષ્ઠા પામે.

૧ કાંડું અને હથેળીની વચ્ચેના સાંધાને મણિબંધ કહે છે. ૨ મણિબંધથી ટચલી આંગળી સુધીના હથેળીના બાહ્ય ભાગને કરભ કહે છે. ૩ અંગુઠાની પાસેની આંગળીને તર્જની કહે છે.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અંગુઠો અને ગોત્રરેખાની વચ્ચે ભાઈ-બહેનની રેખા હોય છે, કરભ અને આયુષ્યરેખાની વચ્ચે સંતાનની રેખા હોય છે, આયુષ્યરેખા અને ટચલી આંગળીની વચ્ચે સ્ત્રીની રેખા હોય છે.

यवैरङ्गुष्ठमध्यस्थै-विद्या-ख्याति-विभूतयः । शुक्लपक्षे तथा जन्म, दक्षिणाङ्गुष्ठगैश्च तैः ॥१४॥

અંગુઠાના મધ્યભાગમાં જો જવ હોય તો વિદ્યા, પ્રખ્યાતિ અને સમૃદ્ધિ મળે છે. વળી જો જમણા અંગુઠામાં જવ હોય તો શુક્લપક્ષમાં જન્મ જાણવો.

न स्त्री त्यजति स्ताक्षं, नार्थः कनकपिङ्गलम् । दीर्घबाहुं न चैश्वर्यं, न मांसोपचितं सुखम् ॥१५॥

જેની આંખો લાલ રહેતી હોય તેને સ્ત્રી ત્યજતી નથી, સુવર્ણ સમાન પીળી-માંજરી આંખોવાળાને ધન ત્યજતું નથી, લાંબી ભુજાવાળાને ઠકુરાઈ-મોટાઈ ત્યજતી નથી, અને શરીરે લષ્ટ-પુષ્ટ હોય તેને સુખ ત્યજતું નથી.

चक्षुःस्नेहेन सौभाग्यं, दन्तस्नेहेन भोजनम् । वपुःस्नेहेन सौख्यं स्यात्, पादस्नेहेन वाहनम् ॥१६॥

આંખોમાં ચીકાશ હોય તો સૌભાગ્ય મળે, દાંતમાં ચીકાશ હોય તો ઉત્તમ ભોજન મળે, શરીરમાં ચીકાશ હોય તો સુખ મળે, અને પગમાં ચીકાશ હોય તો વાહન મળે.

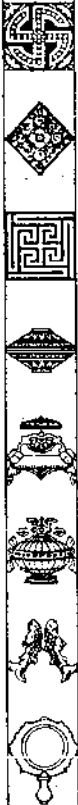
उरोविशालो धनधान्यभोगी, शिरोविशालो नृपपुङ्गवश्च ।

कटीविशालो बहुपुत्र-दारो, विशालपादः सततं सुखी स्यात् ॥१७॥

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જેની છાતી વિશાલ હોય તે ધન તથા ધાન્યનો ભોગી થાય, જેનું મસ્તક વિશાલ હોય તે ઉત્તમ રાજા થાય, જેની કમ્મર વિશાલ હોય તેને ઘણા પુત્ર તથા સ્ત્રી હોય, અને જેના પગ વિશાલ હોય તે હંમેશાં સુખી થાય. શુભલક્ષણો બલવંત હોય તો ખરાબ લક્ષણનું જોર ન ચાલે, અને ખરાબ લક્ષણો બલવંત હોય તો શુભલક્ષણનું જોર ન ચાલે. વળી ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ દેવાનંદાને કહે છે કે - તું કેવા પ્રકારના પુત્રને જન્મ આપીશ ?, તે કહે છે -

(માણુમ્માણપમાણ) માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ વડે (પઢિપુણ્ણસુજાયસલ્લંગસુંદરંગં) સંપૂર્ણ તથા સુંદર છે સર્વ અંગવાળું શરીર જેનું. માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ કોને કહે છે તે જણાવે છે - માન એટલે, પાણીથી સમ્પૂર્ણ ભરેલી કુંડીમાં માણસને બેસાડ્યા બાદ જે પાણી બહાર નીકળી જાય, તે પાણી જો એક દ્રોણ જેટલું એટલે બત્રીસ શેર વજનનું થાય તો તે માણસ માનને પ્રાપ્ત થયેલો સમજવો. ઉન્માન એટલે-પુરુષને કાંટે ચડાવી જોખવાથી જો તેનું વજન અર્ધભાર થાય તો તેને ઉન્માનને પ્રાપ્ત થયેલો સમજવો. ભારનું માપ આ પ્રમાણે સમજવું - છ સરસવનો એક જવ, ત્રણ જવની એક રતી, ત્રણ રતીનો એક વાલ, સોળ વાલનો એક ગદિયાણો, દસ ગદિયાણાનો એક પલ, દોઢસો ગદિયાણાનો એક મણ, દસ મણની એક ધડી, અને દસ ધડીનો એક ભાર. જે પુરુષને તોલતાં વજનમાં અર્ધભાર થાય તે ઉન્માનને પ્રાપ્ત થયેલો સમજવો. પ્રમાણ

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એટલે ઉંચાઈ. ઉત્તમ પુરુષ પોતાના અંગુલ વડે એકસો ને આઠ અંગુલ ઉંચા હોય છે, મધ્યમ પુરુષ છત્રું અંગુલ ઉંચા હોય છે, અને જઘન્ય પુરુષ ચોરાસી અંગુલ ઉંચા હોય છે. અહીં ઉત્તમ પુરુષનું જે એકસો આઠ અંગુલ ઉંચાઈ - પ્રમાણ કહ્યું તે તીર્થંકર સિવાયના પુરુષને માટે જાણવું, પણ તીર્થંકરને તો બાર અંગુલની શિખા હોવાથી તેમનું ઉંચાઈ-પ્રમાણ એકસો વીસ અંગુલ જાણવું. વળી તું કેવા પ્રકારના પુત્રને ઉત્પન્ન કરીશ ? તે કહે છે -

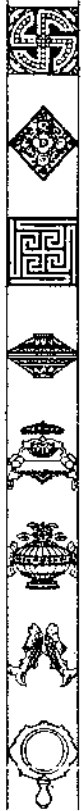
(સસિસોમાગારં) ચંદ્રમાની પેઠે સૌમ્ય આકૃતિવાળા (વંત્રં) મનોહર (પિયદંસણં) વલ્લભ દર્શનવાળા (સુસ્ત્રવં દેવકુમારોવમં દારયં પયાહિસિ) સુંદર રૂપવાળા અને દેવકુમાર સદૃશ એવા પુત્રને તું જન્મ આપીશ ॥૮૮॥

(સે વિ ઘ ણં દારણ) વળી તે પુત્ર (ઉમ્મુક્કબાલભાવે) બાલપણું છોડીને જ્યારે આઠ વરસનો થશે ત્યારે (વિનાયપરિણયમિત્તે) તેને સઘળું વિજ્ઞાન પરિણમશે (જોષ્વણગમણુષ્પત્તે) પછી અનુક્રમે યૌવન અવસ્થાને પામશે ત્યારે (રિઝ્વેઝ-જઝ્વેઝ-સમાવેઝ-અથઙ્વણવેઝ) ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વણવેદ એ ચાર વેદ (ઇતિહાસપંચમાણં) પાંચમું પુરાણ શાસ્ત્ર (નિઘંદુછટ્ઠાણં) નિઘંદુશાસ્ત્ર-નામમાલા શાસ્ત્ર (સંગોવંગાણં સઘ્નસ્થાણં) એ દરેક શાસ્ત્રોને અંગઉપાંગ સહિત તથા રહસ્ય સહિત શીખશે. શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, છંદ, જ્યોતિષ

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

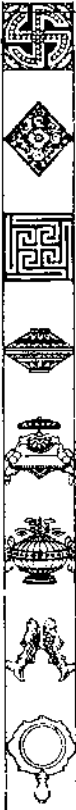
અને નિરુક્તિ એ છ અંગ કહેવાય, તે અંગના વિસ્તારપૂર્વક અર્થ જણાવનાર ઉપાંગ કહેવાય. (ચડણ્ઠં વેઆણં સારણ પારણ વારણ ધારણ) વળી ચારે વેદને બરાબર સંભારી રાખશે, ચારે વેદમાં પારગામી થશે, કોઈ અશુદ્ધ પાઠ ભણશે તો તેને વારશે, વળી વેદના પાઠોને પોતે શુદ્ધ રીતે ધારી રાખશે. (સડંગવી) વળી તે પુત્ર છએ અંગનો વિચાર કરનારો થશે. (સદ્વિતંતવિસારણ) ષષ્ટિતંત્રમાં એટલે કપિલના શાસ્ત્રમાં વિશારદ થશે (સંસ્ત્રાણે) સંખ્યાશાસ્ત્ર એટલે લીલાવતી પ્રમુખ ગણિત શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થશે. જેમ એક સ્તંભનો અરધો ભાગ પાણીમાં છે, બારમો ભાગ કાદવમાં છે - છઠ્ઠો ભાગ વેળુમાં છે, અને દોઢ હાથ બહાર દેખાય છે, ત્યારે તે સ્તંભ કેટલા હાથનો હશે ? જવાબ - છ હાથનો તે સ્તંભ જાણવો. ઇત્યાદિ ગણિતશાસ્ત્રમાં કુશલ થશે. (સિક્ષત્રાણે) આચાર સંબંધી ગ્રન્થનો જાણકાર થશે. (સિક્ષત્રા-કવ્યે) અક્ષરોના આમ્નાયગ્રન્થોમાં તથા યજ્ઞ વિગેરેના વિધિશાસ્ત્રોમાં નિપુણ થશે.

(વાગરણે) ઐન્દ્ર, જૈનેન્દ્ર, વિગેરે વીશ જાતના વ્યાકરણમાં પંડિત થશે. (છંદે) છંદ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થશે. (નિરુત્તે) પદોની વ્યુત્પત્તિરૂપ ટીકા વિગેરેમાં પારગામી થશે. (જોડ્ઠસામયણે) જ્યોતિષ શાસ્ત્ર-ગ્રંથોનું ચાલવું, ઉત્તરાયણ, દક્ષિણાયન વિગેરેનો જાણકાર થશે. (અન્નેસુ અ બહુસુ બંધણણસુ) બ્રાહ્મણોને હિતકર એવાં બીજાં

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પણ ઘણાં શાસ્ત્રોમાં કુશલ થશે. (પરિચ્ચાયણસુ નણસુ સુપરિણિદિઠે આવિ ભવિસ્સઈ) વળી પરિવ્રાજક સંબંધી આચાર શાસ્ત્રોમાં તે પુત્ર અતિશય નિપુણ થશે ॥૧૦॥

(તં ઝરાલા ણં તુમે દેવાણુપ્પિણે ! સુમિણા દિટ્ઠા) તેથી હે દેવાનુપ્રિયા ! તેં પ્રશસ્ત સ્વપ્નો દેખ્યાં (જાવ આરુગ્ગ તુદિઠ-દીહાઝય-મંગલ્લ-કલ્લાણકારગા ણં તુમે દેવાણુપ્પિણે ! સુમિણા દિટ્ઠત્તિ કટ્ટુ) યાવત્ હે દેવાનુપ્રિયા ! તેં આરોગ્ય સંતોષ, દીર્ઘ આયુષ્ય મંગલ અને કલ્યાણ કરનારાં સ્વપ્નો દેખ્યાં છે, એમ કહીને (ભુજ્જો ભુજ્જો અણુવૂહઈ) વારંવાર તેની અનુમોદના કરવા લાગ્યો ॥૧૧॥

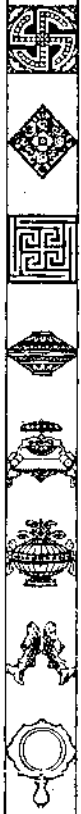
(તણ ણં સા દેવાણંદા માહણી) ત્યાર પછી તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણી (ઝસભદત્તસ્સ માહણસ્સ અંતિણે) ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની પાસે (એઅમટ્ઠં સુચ્ચા ણિસમ્મ) આ અર્થ સાંભળીને અને હૃદયમાં અવધારીને (હટ્ઠ-તુટ્ઠ જાવ હિયયા) હૃષ્ટ અને સંતુષ્ટ મનવાળી યાવત્ વિકસિત હૃદયવાળી (કરયલપરિગ્ગહિયં દસનહં સિસ્સાવત્તં મત્થણ અંજલિં કટ્ટુ) બે હાથ જોડી, દસ નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી મસ્તકે અંજલિ જોડી (ઝસભદત્તં માહણં એવં વયાસી) ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી કે - ॥૧૨॥

(એવમેયં દેવાણુપ્પિયા !) હે દેવાનુપ્રિય ! એ એમજ છે. (તહમેયં દેવાણુપ્પિયા !) દેવાનુપ્રિય ! તમે સ્વપ્નોનું જે ફળ કહ્યું તે તેમજ છે. (અવિતહમેયં દેવાણુપ્પિયા !) દેવાનુપ્રિય ! તે યથાસ્થિત છે. (અસંદિલ્લમેયં

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

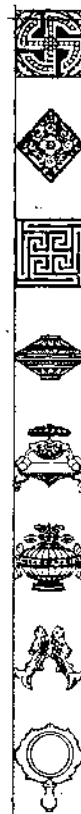
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દેવાણુપ્પિયા ! દેવાનુપ્રિય તે સંદેહ રહિત છે (इच्छियमेयं देवाणुपिયા !) દેવાનુપ્રિય ! તે ઈષ્તિત છે એટલે ફળ પામવાને ઈચ્છેલું છે, (पडिच्छियमेयं देवाणुपिયા !) દેવાનુપ્રિય ! તે પ્રતીષ્ઠ છે, એટલે તમારા મુખથી પડતું જ વચન મેં ગ્રહણ કર્યું છે (इच्छियपडिच्छियमेयं देवाणुपिયા !) દેવાનુપ્રિય ? તે ઈષ્તિત અને પ્રતિષ્ઠ છે (सच्चे णं एसमट्ठे से जहेयं तुब्भे वयह त्ति कट्टु) જે પ્રમાણે તમે કહો છો તે અર્થ સત્ય છે, એમ કહીને (ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ) તે સ્વપ્નોને સારી રીતે અંગીકાર કરે છે. (सम्मं पडिच्छित्ता) સારી રીતે અંગીકાર કરીને (उसभदत्तेणं माहणेणं सद्धिं) ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની સાથે (उरालाईं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरइ) મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર અને ભોગવવા યોગ્ય ભોગ ભોગવતી છતી રહે છે ॥૧૩॥

(तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાલ અને તે સમયને વિષે સૌધર્મેન્દ્ર સુધર્મા સભામાં બેઠો છે. સૌધર્મેન્દ્ર કેવો છે ? તે કહે છે (सक्के) શક નામના સિંહાસન ઉપર બેસનારો (देविंदे) દેવોનો સ્વામી (देवराया) કાન્તિ વિગેરે ગુણોથી દેવોમાં અધિક શોભતો (वज्जपाणी) હાથમાં વજ્રને ધારણ કરનારો (पुरंदरे) દૈત્યોનાં નગરોને તોડનારો (सयक्कउ) શ્રાવકની પાંચમી પડિમા સો વખત સુધી વહન કરનારો, ઈન્દ્રે પોતાના કાર્તિક શેઠના ભવમાં સો વખત શ્રાવકની પાંચમી પડિમા વહી હતી, તે પૂર્વભવની અપેક્ષાએ ઈન્દ્રનું શતકતુ નામ છે.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કાર્તિક શેઠની કથા

પૃથ્વીભૂષણ નગરમાં પ્રજાપાલ નામે રાજા હતો. તે નગરમાં રાજાને માનનીય, સમૃદ્ધિશાલી, સમ્યક્ત્વધારી, પરમ શ્રાવક કાર્તિક નામે શેઠ રહેતો હતો. તેણે શ્રાવકની પાંચમી પડિમા સો વખત વહી હતી, તેથી તેનું નામ 'શતકતુ' એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થયું. એક વખત તે નગરમાં એક માસનો ઉપવાસી ગૈરિક નામે તાપસ આવ્યો, ત્યારે એક કાર્તિક શેઠ વિના બધા લોકો તેના ભક્ત થયા. એ વાતની ગૈરિક તાપસને ખબર પડવાથી તે કાર્તિક શેઠ પર ગુસ્સે થયો. એક દિવસ રાજાએ તે તાપસને ભોજન માટે નિમંત્રણ કર્યું, ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે - 'જો કાર્તિક શેઠ મને પીરસે તો હું તારે ઘેર ભોજન કરું'. રાજાએ તે વાત કબૂલ રાખીને કાર્તિક શેઠને બોલાવ્યો, અને કહ્યું કે - 'તું મારે ઘેર આવી ગૈરિકને જમાડ'. કાર્તિક શેઠે કહ્યું કે - 'હે રાજન્ ! હું તમારી આજ્ઞાથી તમારે ઘેર આવી તેને જમાડીશ'. હવે કાર્તિકશેઠ તે તાપસને પોતાને હાથે પીરસી જમાડતો હતો, તે વખતે તાપસ ભોજન કરતાં કરતાં 'મેં તારું નાક કાપ્યું !' એમ સૂચવવા માટે આંગળી વડે પોતાના નાકને સ્પર્શ કરતો છતો ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો !. શેઠે વિચાર્યું કે - 'મેં પહેલેથી દીક્ષા લીધી હોત તો મને આવો પરાભવ સહન કરવો ન પડત'. એમ વિચારી ઘેરે આવી તેણે એક હજાર ને આઠ વણિકપુત્રો સાથે શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે દ્વાદશાંગી ભણી, બાર વરસ સુધી ચારિત્ર

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પાળી, છેવટે અણશણ કરી, કાલ કરી તે કાર્તિકશેઠનો જીવ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઇન્દ્ર થયો. ગૈરિક તાપસ પણ અજ્ઞાનકષ્ટ કરી મરણ પામીને તેનું વાહન ઐરાવણ હાથી થયો. હાથીએ અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે - 'હું પૂર્વભવમાં ગૈરિક તાપસ હતો, અને કાર્તિક શેઠ ઇન્દ્ર થયો છે; એમ જાણી નાસવા લાગ્યો, ત્યારે ઇન્દ્ર તેને પકડીને તેના મસ્તક પર ચડી બેઠો. હાથીએ ઇન્દ્રને ડરાવવા પોતાનાં બે રૂપ કર્યાં, ત્યારે ઇન્દ્રે પણ પોતાનાં બે રૂપ કર્યાં. પછી હાથીએ પોતાનાં ચાર રૂપ કર્યાં, ત્યારે ઇન્દ્રે પણ પોતાનાં ચાર રૂપ કર્યાં, એવી રીતે તે જેમ જેમ પોતાનાં રૂપ વધારતો ગયો તેમ તેમ ઇન્દ્ર પણ પોતાનાં રૂપ વધારતો ગયો. પછી ઇન્દ્રે જ્યારે અવધિજ્ઞાનથી તે હાથીનું સ્વરૂપ જાણ્યું ત્યારે તેને તર્જના કરવાથી, હાથીએ તે પોતાનું મૂલ રૂપ કર્યું. ઇતિ કાર્તિક શેઠની કથા. વળી તે સૌધર્મેન્દ્ર કેવો છે ? તે કહે છે -

(સહસ્સચ્ચે) હજાર લોચન વાળો, ઇન્દ્રને પાંચસો દેવો મન્ત્રી છે, તે પાંચસો મન્ત્રીઓની હજાર આંખ ઇન્દ્રનું જ કાર્ય કરવાવાળી છે, તેથી તેનું વિશેષણ સહસ્રાક્ષ છે; (મઘવં) મહા મેઘો જેને વશ છે, અથવા મધ નામના દેવવિશેષ જેને વશ છે એવો, (પાગસાસણે) પાક નામના અસુરને શિક્ષા કરનારો, (દાહિણઙ્ઢલોગાહિવર્ડ) મેરૂની દક્ષિણે રહેલા લોકાર્ધનો સ્વામી, (ણવણવાહણે) ઐરાવણ હાથીના વાહન વાલો, (સુરિદે) દેવોને આનંદ આપનાર, (વત્તીસવિમાણસયસહસ્સાહિવર્ડ) બત્રીશ લાખ વિમાનોનો અધિપતિ, (અરયંબરસ્વત્યધરે)

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રજ રહિત આકાશ જેવાં સ્વચ્છ વસ્ત્રોને ધારણ કરનાર, (આલઙ્ગમલ-મડ્ડે) યથાસ્થાને પહેરેલાં માલા અને મુગટવાલો (નવહેમચારુચિત્ત-ચંચલકુંડલવિલિહિજ્જમાણગલ્લો) જાણે નવા સુવર્ણના બનાવેલા, મનોહર, આશ્ચર્ય કરનારા, આજુ બાજુ કંપાયમાન થતા, એવા બે કુંડલો વડે ઘસાતા ગાલવાલો, (મહિહિદ્ધ) છત્રાદિ રાજચિહ્ન રૂપ મોટી ઋદ્ધિવાલો, (મહજ્જુહ) શરીર અને આભૂષણોની અત્યંત કાન્તિવાલો, (મહચ્ચલો) મહા બલવાળો, (મહાયસે) મોટા યશવાળો, (મહાણુભાવે) મોટા માહાત્મ્યવાળો, (મહાસુવર્ણે) મહા સુખવાળો, (ભાસુર્ચોદી) દેદીપ્યમાન શરીરવાળો, (પલંબવણમાલધરે) પંચવર્ણનાં પુષ્પોની બનાવેલી અને છેક પગ સુધી લાંબી માલાને ધારણ કરનારો, (સોહમ્મે કપ્પે) સૌધર્મ નામે દેવલોકને વિષે (સોહમ્મવર્ડિસે વિમાણે) સૌધર્માવતંસક નામના વિમાનમાં (સુહમ્માએ સમાણે) સુધર્મા નામની સભામાં (સવ્કંસિ સીહાસણંસિ) શક નામના સિંહાસન ઉપર બેઠેલો છે.

હવે ઇન્દ્ર ત્યાં શું કરે છે ? તે કહે છે (સે ણં તત્થ) તે ઇન્દ્ર સૌધર્મ દેવલોકમાં (વત્તીસાણે વિમાણાવાસ સયસાહસીણં,) બત્રીસ લાખ વિમાનો, (ચત્તરાસીણે સામાણિયસાહસીણં) શક્તિ આયુષ્ય અને જ્ઞાનાદિક ઋદ્ધિ વડે ઇન્દ્ર તુલ્ય એવા ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવો, (તાયત્તીસાણે તાયત્તીસગાણં) ગુરુસ્થાનીય અને પ્રધાન સરખા એવા તેત્રીસ ત્રાયલિંશક દેવો (ચત્તરૂણં લોગપાલાણં) સોમ યમ વરૂણ અને કુબેર એ ચાર

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

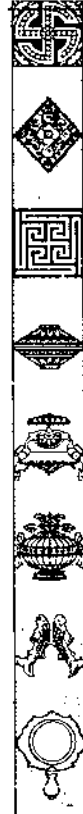

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

લોકપાલ, (અટ્ઠણ્ઠં અગ્ગમહિસીણં સપરિવારાણં) પ્રત્યેક સોળ સોળ હજાર દેવીઓના પરિવાર સહિત એવી પદ્મા^૧, શિવા^૨, શચી^૩, અંજૂ^૪, યમલા^૫, અપ્સરા^૬, નવમિકા^૭ અને રોહિણી^૮ નામની આઠ પટરાણી, (તિણ્ઠં પરિસાણં) બાહ્ય મધ્યમ અને અભ્યંતર એ ત્રણ પર્ષદા, (સત્તણ્ઠં અણીઆણં,) હાથી^૧, ઘોડા^૨, રથ^૩, સુભટ^૪, વૃષભ^૫, નાટકીયા^૬ અને ગંધર્વ^૭ એ સાત સેનાઓ, (સત્તણ્ઠં અણીઆહિવર્ડં) સાત સેનાઓના સાત સેનાધિપતિ (ચરણ્ઠં ચરણસીણં આયસ્કરદેવસાહસીણં) ચારે દિશાઓમાં રહેલા ચોરાશી ચોરાશી હજાર આત્મરક્ષક દેવો, ચારે દિશાઓના મળી ઈન્દ્રના ત્રણ લાખ અને છત્રીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો, (અત્રેસિં ચ બહૂણં સોહમ્મકપ્પવાસીણં વેમાણિઆણં દેવાણં દેવીણ ચ) વળી સૌધર્મ દેવલોકમાં નિવાસ કરનારા બીજા પણ ધણા વૈમાનિક દેવો અને દેવીઓ (આહેવચ્ચં) ઉપર કહેલા સર્વ પરિવારનું ઈન્દ્ર રક્ષણ કરે છે, વળી (પોરેવચ્ચં) સઘલા પરિવારમાં ઈન્દ્ર અગ્રેસર છે, (સામિત્તં) નાયક છે, (ભદ્ધિત્તં) પોષક છે (મહત્તરગત્તં) મોટા છે, (આણાર્ડસસેણાવચ્ચં કારેમાણે) નિયુક્ત દેવો દ્વારા પોતાના સૈન્ય પ્રતિ અદ્ભુત આજ્ઞા કરાવતો (પાલેમાણે) વળી પોતે પણ આજ્ઞા કરતો છતો, (મહયાહયનદ્વગીય-વાહાતંતી-તલતાલ તુડિય-ઘણમુડંગપડુ પડહવાહયસ્વેણં) વચમાં કાંઈ પણ આંતરા વિનાનું નાટકમાં થતું ગાયન; તથા વાગી રહેલ વીણા, હાથની તાળીઓ અન્ય વાજિંત્રો, મેઘની ગર્જનાની પેઠે ગંભીર શબ્દથી વાગતો મૃદંગ, મનોહર શબ્દ કરતો ઢોલ; તેઓના મોટા નાદ વડે (દિવ્વાહં ભોગ ભોગાહં ભુંજમાણે વિહરહ) દેવ સંબંધી અતિશયવાળા ભોગોને ભોગવતો છતો બેઠો છે ॥૧૪॥

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

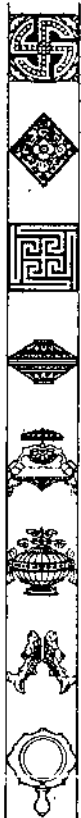
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(इमं च णं केवलकण्ठं जंबुद्वीवं दीवं) ते सौधर्मेन्द्र आ संपूर्ण जंबुद्वीप नामना द्वीपने (विउलेणं ओहिणा) पोતાंना विस्तृत अवधिज्ञान वडे (आभोएमाणे आभोएमाणे) जेतो जेतो (विहरइ) રહે છે, (તત્થ ણં સમણં ભગવં મહાવીરં) ત્યાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (જંબુદ્વીવે દીવે) જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે (ભારહે વાસે દાહિણદ્ધભરહે) ભરત ક્ષેત્રમાં દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં (માહણકુંડગ્ગામે નયરે) બ્રાહ્મણકુંડગ્ગામ નામના નગરમાં (ઉસભદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડાલસગુત્તસ્સ મારિયાણ) કોડાલ ગોત્રના ઋષભદત્ત નામના બ્રાહ્મણની ભાર્યા (દેવાણંદાણ માહણીણ જાલંધરસગુત્તાણ કુચ્છિંસિ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનન્દા નામની બ્રાહ્મણીની કુખમાં (ગલ્ભત્તાણ વક્કંતં પાસં) ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયેલા દેખે છે. (પાસિત્તા હટ્ઠ-તુટ્ઠ-ચિત્તમાણંદિણ) દેખીને તે હર્ષિત થયો, સંતુષ્ટ થયો, ચિત્તમાં આનંદ પામ્યો, (જંદિણ પરમાણંદિણ) હૃદયમાં હર્ષ પામ્યો, પરમ આનંદ પામ્યો, (પિઙ્ગમણે પરમસોમણસ્સિણ) મનમાં પ્રીતિવાળો થયો, પરમ તુષ્ટ ચિત્તવાળો થયો, (હરિસવસવિસપ્પમાણહિયણ) હર્ષના વશથી વિકસિત હૃદયવાળો થયો, (ધારાહયકયંબસુરહિકુસુમ-ચંચુમાલહયઝ્ઞસિયરોમકૂવે) વેરસાદની ધારાથી સિંચાયેલા કદંબવૃક્ષના સુગંધી પુષ્પની જેમ ઉલ્લસિત અને ઉંચાં રોમાંચવાળો, (વિયસિયવરકમલાણણ-નયણે) વિકસિત થયેલા ઉત્તમ કમલની જેમ પ્રફુલ્લિત થયેલ મુખ અને નેત્રવાળો, (પયલિયવરકડ્ડગ-તુડિય-કેઝર-મઝ્ઝ-કુંડલ-) પ્રભુના દર્શનથી અતિશય પ્રમોદને લીધે

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સંભ્રમ થવાથી, ચલાયમાન ઉત્તમ કંકણ, બહેરખાં, બાજુબંધ, મુગટ, અને કુંડલવાલો, (હારવિરાયંતવચ્છે) હારથી શોભતા હૃદયવાલો, (પાલંબપલંબમાણ-ઘોલંતભૂસણધરે) લંબાયમાન મોતીનું ઝુંબનક અને ચલાયમાન આભૂષણોને ધારણ કરનારો, (સસંભમં તુરિયં ચવલં) આદર સહિત, અને શરીરની ચપલતાસહિત-વેગથી (સુરિદે સીંહાસણાઓ અબ્બુટ્ટેઈ) સુરેન્દ્ર પોતાના સિંહાસનથી ઉઠે છે. (અબ્બુટ્ટિત્તા પાયપીઢાઓ પચ્ચોરુહઈ) ઉઠીને પાદપીઠ થકી નીચે ઉતરે છે. (પચ્ચોરુહિત્તા) ઉતરીને (ઘેરુલિય-વરિદ્ ઠરિદ્ ઠ-અંજણનિણોવિઅમિસિમિસિંતમણિચ્ચનમંડિયાઓ પાડયાઓ ઓમુચઈ) વૈદૂર્ય રત્ન, ઉત્તમ જાતનું રિષ્ટરત્ન, અને અંજનરત્ન વડે જાણે ચતુર કારીગરે બનાવી હોયની ! એવી, વળી દેદીપ્યમાન ચંદ્રકાંતાદિ મણિ અને કર્કતનાદિ, રત્નોથી જડેલી, એવા પ્રકારની બે પાદુકાને પગથી ઉતારે છે (ઓમુજ્જતા એગસાડિઅં ઉત્તરાસંગં કરેઈ) ઉતારીને એકવચ્ચવાળું ઉત્તરાસંગ કરે છે.

(કરિત્તા) કરીને (અંજલિમડલિઅગ્ગહત્યે) અંજલિ વડે બે હાથ જોડી (તિત્થયરાભિમુહે સત્તટ્ઠપયાઈં અણુગચ્છઈ) તીર્થંકરની સન્મુખ સાત આઠ પગલાં જાય છે ! (અણુગચ્છિત્તા) જઈને (વામં જાણું અંચેઈ) પોતાનો ડાબો ઢીંચણ ઉંચો રાખે છે. (અંચિત્તા દાહિણં જાણું ધરણિતલંસિ સાહટ્ટુ) ડાબો ઢીંચણ ઉંચો રાખીને જમણા ઢીંચણને પૃથ્વીના તલ પર લગાડીને (તિક્ખુત્તો મુદ્ધાણં ધરણિતલંસિ નિવેસેઈ) પોતાના મસ્તકને ત્રણ વાર

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

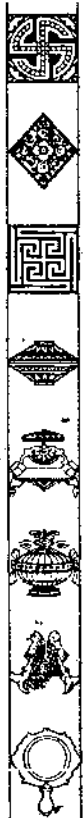
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

પૃથ્વીતલે લગાડે છે (નિવેસિતા ઈસિં પચ્ચુન્નમહ) લગાડીને પછી પોતાના શરીરને જરા નમાવે છે. (પચ્ચુન્નમિત્તા) નમાવીને (કઢગ-તુહિયથંભિયાઓ ભુઆઓ સાહરહ) કંકણ અને બહેરખાથી સ્તંભિત થયેલી પોતાની ભુજાઓને જરા વાળીને ઊંચી કરે છે (સાહરિત્તા) ઊંચી કરીને (કચ્ચલપરિગ્ગહિઅં દસનહં સિરસાવત્તં મત્થપ અંજલિં કટ્ટુ) બે હાથ જોડી, દસે નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને (અં વચાસી-) તે સૌધર્મેન્દ્ર આ પ્રમાણે બોલ્યો કે - ॥૧૫॥

(નમુત્થુ ણં અરિહંતાણં) અરિહંતોને નમસ્કાર હો, કર્મરૂપી વૈરિને હણનારા હોવાથી અરિહંત કહેવાય. કોઈ ઠેકાણે 'અરહંતાણં', પાઠ છે, ઇન્દ્રાદિકે કરેલી પૂજાને જે યોગ્ય હોય તે અરહંત કહેવાય, તેમને નમસ્કાર હો. કોઈ ઠેકાણે 'અરુહંતાણં' પાઠ છે - પ્રભુએ કર્મરૂપી બીજનો નાશ કરેલો છે, તેથી તેમને સંસારરૂપી ક્ષેત્રમાં ઉગવું નથી, અર્થાત્ ફરીથી જન્મ લેવો નથી, તેથી તેઓ અરુહંત કહેવાય, તેમને નમસ્કાર હો. અરિહંત કેવા છે? તે કહે છે - (ભગવંતાણં) જ્ઞાનાદિ બાર અર્થવાળા ભગથી યુક્ત. ભગ શબ્દના ચૌદ અર્થ છે, તે આ પ્રમાણે-સૂર્ય^૧, જ્ઞાન^૨, માહાત્મ્ય^૩, યશ^૪, વૈરાગ્ય^૫, મુક્તિ^૬, રૂપ^૭, વીર્ય^૮, પ્રયત્ન^૯, ઇચ્છા^{૧૦}, લક્ષ્મી^{૧૧}, ધર્મ^{૧૨}, ઐશ્વર્ય^{૧૩}, અને યોનિ^{૧૪}. આ ચૌદ અર્થમાંથી પહેલો અને છેલ્લો અર્થ એટલે સૂર્ય અને યોનિ એ બે અર્થ છોડીને બાકીના બાર અર્થવાળા ભગથી યુક્ત. તે આવી રીતે જ્ઞાનવાળા, માહાત્મ્યવાળા,

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સર્પ-મયૂર-બિલાડા, કૂતરા વિગેરે હંમેશાંની શત્રુતા રાખનારા પ્રાણીઓના પણ વૈરને શાન્ત કરનારા હોવાથી યશસ્વી, વૈરાગ્યવાલા, મુક્તિવાળા, સુંદર રૂપવાળા, અપરિમિત બલયુક્ત હોવાથી વીર્યવાળા, તપસ્યાદિ કરવામાં પ્રયત્નવાળા, જગતના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાવાળા, ચોત્રીશ અતિશયયુક્ત લક્ષ્મીવાળા, ધર્મવાલા, ઇન્દ્રાદિ કરોડો દેવો અને રાજા-મહારાજાઓ વડે સેવાતા હોવાથી ઐશ્વર્યવાળા. (આઙ્ગરાણં) પોતપોતાના તીર્થની અપેક્ષાએ ધર્મની આદિના કરનાર (તિથ્યરાણં) તીર્થ એટલે સંઘ અથવા પ્રથમ ગણધર, તેમના સ્થાપનારા (સયંસંબુદ્ધાણં) પરના ઉપદેશ વિના પોતાની મેળે જ બોધ પામેલા. (પુરિસુત્તમાણં) અનંતા ગુણોના ભંડાર હોવાથી પુરુષોને વિષે ઉત્તમ (પુરિસસીહાણં) કર્મરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરવામાં શૂરવીર હોવાથી, પરીષહોને સહન કરવામાં ધીર હોવાથી, ઉપસર્ગો થકી નિર્ભય હોવાથી પુરુષોમાં સિંહ સમાન (પુરિસવરપુંડરીયાણં) પુરુષોને વિષે ઉત્તમ સફેદ કમલ સરખા એટલે - જેમ સફેદ કમલ કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પાણીથી વધે છે છતાં કાદવ તથા પાણી બન્નેથી નિરાલુ રહે છે; તેમ ભગવાન પણ કર્મો રૂપી કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ભોગો રૂપી પાણીથી વધે છે, વૃદ્ધિ પામે છે, અને અનુક્રમે તે કર્મો તથા ભોગો બન્નેને ત્યજીને નિરાલા થઈને રહે છે. (પુરિસવરગંધહત્વીણં) પુરુષોને વિષે ઉત્તમ ગન્ધહસ્તી સમાન, એટલે જેમ ગન્ધહસ્તીના ગન્ધથી બીજા હાથીઓ નાશી જાય છે, તેમ ભગવાન જ્યાં જ્યાં વિચરે છે ત્યાંના પવનના ગન્ધથી દુષ્કાલ રોગ વિગેરે ઉપદ્રવો નાશ પામે છે. (લોગુત્તમાણં) ભગવાન ચોત્રીશ અતિશય યુક્ત હોવાથી ભવ્યલોકોને

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

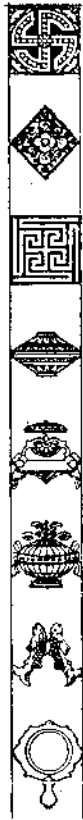

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિષે ઉત્તમ (લોગનાહાણં) ભવ્યલોકોના નાથ, એટલે - યોગ અને ક્ષેમ કરનારા; યોગ એટલે નહિ પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ, અને ક્ષેમ એટલે પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનાદિકનું રક્ષણ; તેઓના કરનારા (લોગહિયાણં) દયાના પ્રરૂપક હોવાથી સર્વ જીવોનું હિત કરનારા, (લોગપર્દવાણં) મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર હોવાથી લોકોને વિષે પ્રદીપ સમાન (લોગપજ્જોઅગરાણં) સૂર્યની પેઠે સકલ પદાર્થોનો પ્રકાશ કરનાર હોવાથી લોકોમાં પ્રદ્યોત કરનારા. (અભયદયાણં) સાતે ભયને હરનારા હોવાથી અભયને દેવાવાળા, સાત ભય આ પ્રમાણે-મનુષ્યને મનુષ્ય થકી જે ભય તે ઈહલોકભય,^૧ મનુષ્યને દેવ વિગેરેથી જે ભય તે પરલોકભય,^૨ ધન વિગેરેની ચોરી થવાનો જે ભય તે આદાનભય,^૩ બહારના કોઈ નિમિત્ત વિના જે આકસ્મિક ભય તે અકસ્માદ્ભય,^૪ ગુજરાન ચલાવવાનો જે ભય તે આજીવિકાભય,^૫ મૃત્યુનો જે ભય તે મરણભય,^૬ અપકીર્તિ થવાનો જે ભય તે અપયશભય,^૭. એ સાત ભયને હરનારા હોવાથી અરિહંત ભગવાન અભયને દેનારા છે. (ચક્ષુદયાણં) શ્રુતજ્ઞાન રૂપ ચક્ષુને દેવાવાળા, (મગ્ગદયાણં) સમ્યગ્-દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગને દેવાવાળા, (સરણદયાણં) સંસારથી ભય પામેલાઓને શરણ આપનારા (બોહિદયાણં) સમ્યક્ત્વને આપનારા (ધમ્મનાયગાણં) ધર્મના નાયક એટલે સ્વામી (ધમ્મસારહીણં) ધર્મરૂપી રથના સારથિ, જેમ સારથિ એટલે રથ હાંકનારો માણસ ખોટે માર્ગે જતા રથને ખરે માર્ગે લાવે છે, તેમ ભગવાન પણ માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલા માણસને સન્માર્ગમાં લાવનારા છે. ભગવાન ધર્મરૂપી રથના સારથિ છે, તે ઉપર મેઘકુમારનું દૃષ્ટાંત -

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મેઘકુમારનું દેષાન્ત

એક વખતે શ્રીમહાવીરસ્વામી પૃથ્વી ઉપર વિચરતા રાજગૃહ નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા હતા. ત્યાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો. તેને ધારિણી નામે રાણી હતી, તેઓને મેઘકુમાર નામે પુત્ર હતો. પ્રભુની દેશના સાંભળવા શ્રેણિક તથા મેઘકુમાર વિગેરે ગયા. દેશના સાંભળી મેઘકુમારને વૈરાગ્ય આવવાથી તેણે પોતાની આઠ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી કેટલીક મહેનતે માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ વીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. પછી ભગવાને મેઘકુમારને ગ્રહણ, આસેવના વિગેરે સાધુનો આચાર શીખવવા નિમિત્તે સ્થવિરોને સોંપ્યો. હવે રાત્રિને વિષે અનુક્રમે સંથારાઓ કરતાં મેઘકુમારનો સંથારો સર્વ સાધુઓને છેડે ઉપાશ્રયના બારણા પાસે આવ્યો. ત્યાં માત્રું વિગેરેને માટે જતા આવતા સાધુઓના પગની ધૂલથી તેનો સંથારો ભરાઈ ગયો, તેથી રાતમાં ક્ષણવાર પણ નિદ્રા આવી નહિ. તેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે - “અહો ! ક્યાં મારી સુખશય્યા અને ક્યાં આ પૃથ્વી પર આલોટવું !, આવું દુઃખ મારે ક્યાં સુધી સહન કરવું ?, માટે હું તો સવારમાં પ્રભુની રજા લઈ પાછો ઘેર જઈશ”. એમ વિચાર કરી, સવાર થતાં જ્યારે પ્રભુ પાસે આવ્યો, ત્યારે પ્રભુએ મિષ્ટ વચનોથી બોલાવ્યો - “હે વત્સ ! તેં રાત્રિએ આવું દુર્ધ્યાન ચિંતવ્યું, પણ તે વગર વિચારનું છે; કારણ કે - આ જીવે નારકીનાં ત્રીપ્ર દુઃખો અનેક સાગરોપમ સુધી ઘણી વાર સહન કર્યાં, તે દુઃખ આગળ આ દુઃખ શા હિસાબમાં છે ? એવો કોણ મૂર્ખ હોય કે જે ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ મૂકી દાસપણું સ્વીકારે ?, એવો કોણ હોય કે જે ચિંતામણિ મૂકીને પત્થર

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

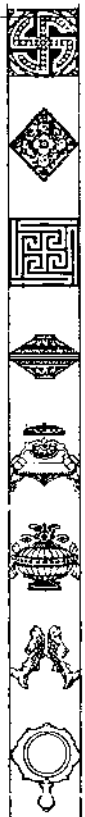
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગ્રહણ કરે ? હે મેઘ ! નારકીનાં દુઃખનો પાર આવે છે તો મનુષ્યના દુઃખનો પાર કેમ ન આવે ? તુચ્છ સુખને માટે ચારિત્ર રત્નનો ત્યાગ કરવો એ શું વીરપુરુષનું કામ છે ? મરવું બેહતર છે, પણ ચારિત્રનો ત્યાગ કરવો ઠીક નથી. ચારિત્રનું કષ્ટ જ્ઞાન સહિત છે, માટે તે મહા ફલદાયક છે. વળી તે જ પૂર્વભવમાં ધર્મને માટે કષ્ટ સહન કર્યું હતું, તે કષ્ટથી તને આટલું ફલ મળ્યું, તે તારા પૂર્વભવની વાત સાંભળ -

તું અહીંથી ત્રીજે ભવે વૈતાલ્ય પર્વતની ભૂમિમાં છ દંતૂશલવાળો શ્વેત વર્ણ વાળો અને એક હજાર હાથણીઓનો સ્વામી એવો સુમેરુપ્રભ નામે હસ્તિરાજ હતો. એક દહાડો ત્યાં વનમાં દાવાનલ લાગ્યો, તેથી ભય પામીને હાથી ત્યાંથી નાસવા લાગ્યો. નાસતાં નાસતાં તરસ્યો થયો, એટલામાં બહુ જ કાદવવાળા એક તળાવ પાસે પહોંચ્યો. તળાવમાં જવાના સારા માર્ગથી તે હાથી અજાણ હતો, તેથી તેમાં જતાં કાદવમાં ખુંચી ગયો, એવી રીતે પાણી અને તીર બન્નેથી ભ્રષ્ટ થયો. એટલામાં તેના પહેલાંના વૈરિ એક હાથીએ ત્યાં આવી તેને દંતૂશલના ઘાથી ઘાયલ કર્યો, તેથી સાત દિવસ સુધી મહા વેદના ભોગવીને એકસો વીસ વરસનું આયુષ્ય સંપૂર્ણ કરી મરણ પામ્યો. ત્યાંથી વિંધ્યાચલ પર્વતમાં લાલ રંગવાળો ચાર દંતૂશલવાળો અને સાતસો હાથણીઓનો સ્વામી હાથી થયો. એક વખતે દૂર સળગેલા દાવાનલને દેખીને તે હાથીને જાતિસ્મરણ થયું, પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવ્યો. પછી એવા દાવાનલથી બચવા માટે તે હાથીએ ચાર ગાઉનું માંડલું બનાવ્યું તે માંડલામાં ચોમાસાની આદિમાં તથા અંતમાં જે કાંઈ ઘાસ વેલાઓ વિગેરે ઊગે તે સર્વેને મૂલમાંથી ઉખેડી

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

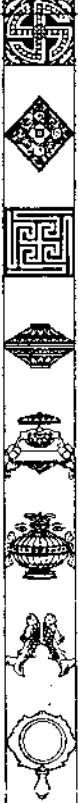
સાફ રાખે. હવે એક વખતે તે જ વનમાં દાવાનલ લાગ્યો, તેથી સઘળા વનવાસી જીવો ભયથી તે માંડલામાં આવી ભરાયા. તે હાથી પણ જલ્દી માંડલામાં આવ્યો માંડલામાં તલ જેટલી પણ જગ્યા રહી નહીં. આ વખતે તે હાથીએ પોતાના શરીરને ખંજવાળવા માટે એક પગ ઉંચો કર્યો, એટલામાં એક સસલો બીજી જગ્યાએ ઘણી સંકડાશ હોવાથી તે જગ્યાએ આવીને બેઠો. હવે પગથી શરીર ખંજવાળીને જેવો તે પગ નીચે મૂકવા લાગ્યો કે તુરત તેણે તે જગ્યાએ સસલાને જોયો. તેથી દયા લાવીને અઢી દિવસ સુધી એવી જ રીતે પગ ઉંચો ધરી રાખ્યો. પછી જ્યારે દાવાનલ શાંત થયો ત્યારે સઘળા જીવો પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા, સસલો પણ ચાલ્યો ગયો, પણ તે હાથીનો પગ ઝલાઈ જવાથી પગની બધી રગ બંધાઈ જવાથી, જેવો તે પગ નીચે મૂકવા ગયો કે તુરત પૃથ્વી પર પડી ગયો. ત્યાં ત્રણ દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસથી પીડિત થઈને; દયામય રહીને, સો વરસનું આયુષ્ય સંપૂર્ણ કરીને શ્રેણીક રાજાની ધારિણી નામે રાણીની કુખે તું પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. હે મેઘકુમાર ! તેં તિર્યંચના ભવમાં પણ ધર્મને માટે આવું કષ્ટ સહન કર્યું, તેથી તારો રાજકુળમાં જન્મ થયો, તો ચારિત્રને માટે કષ્ટ સહન કરતાં કેટલું ફળ મળશે, તેનો વિચાર કર. હે મેઘ ! તિર્યંચના ભવમાં તો તું અજ્ઞાની હતો છતાં દયાળુપણે તેં વ્યથાને જરા પણ ગણકારી નહિ, તો અત્યારે જ્ઞાન પામીને પણ જગત્ વંદનીય એવા સાધુઓના ચરણથી અફલાતો છતો શા માટે દૂભાય છે ? તે સાધુઓ તો જગતને વંદનીય છે, એમના ચરણની રજ તો પુણ્યવાન જીવને લાગે. માટે સાધુઓના પગ લાગવાથી દુઃખ ન આણવું.” એ

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

૫૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

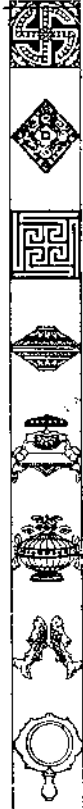
પ્રમાણે પ્રભુનું કહેલું સાંભળીને મેઘકુમારને જાતિસ્મરણ થયું. પોતાના પૂર્વના બન્ને ભવ સંભારીને મેઘકુમારને વૈરાગ્ય થયો, અને પ્રભુને નમીને બોલ્યો કે - “હે નાથ ! હે સ્વામી ! આપ ચિરકાલ જયવંતા વર્તો. જેમ ઉન્માર્ગે જતા રથને કુશળ સારથિ ખરે માર્ગે લાવે, તેમ આપ મને ફરીથી સન્માર્ગે લાવ્યા. પ્રભુ ! આપે મારો ઉદ્ધાર કર્યો” એવી રીતે પ્રતિબોધ પામેલો મેઘકુમાર ચારિત્રને વિષે સ્થિર થયો. અને એવો અભિગ્રહ લીધો કે - આજથી મારે બે નેત્રો સિવાય શરીરના બીજા અવયવોની શુશ્રૂષા ગમે તેવું સંકટ પડે તો પણ ન કરવી. એવો યાવજજીવ સુધીનો અભિગ્રહ કરી, નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાલી, તીવ્ર તપ તપી, અંતે એક માસની સંલેખના કરી, વિજય નામના અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોકલે જશે. આવી રીતે ભગવાન ધર્મરૂપી રથના સારથિ છે. ઇતિ મેઘકુમાર દૃષ્ટાંત.

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વલ્લમાણતિત્થમ્મિ । इह परिकहिआ जिण-गण-हराइथेशवली चस्ति” ॥૧॥

॥ પ્રથમ વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

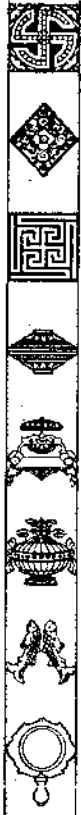
॥ અથ દ્વિતીયં વ્યાખ્યાનમ્ ॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કણ્વો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાઇથેરાવલી ચસ્તિં” ॥૧॥

વળી શ્રી અરિહંત ભગવાન્ કેવા છે ?, તે કહે છે (ધમ્મવરચાડંતચક્કવટ્ટીણં) ધર્મોને વિષે શ્રેષ્ઠ એવા ચાતુરંગ ચક્રવર્તી સમાન. જેમ ચક્રવર્તી ત્રણ સમુદ્ર અને ચોથો હિમવંત, એ ચારે પૃથ્વીના અંતને સાધે છે, તેથી બીજા રાજાઓ કરતાં અતિશયવાળા હોય છે; તેમ ભગવાન્ પણ બીજા ધર્મપ્રવર્તકોને વિષે અતિશયવાળા હોવાથી ચક્રવર્તી સમાન છે. અથવા ધર્મરૂપી ઉત્તમ ચક્ર વડે નરકાદિ ચારે ગતિનો અંત કરનારા. (દિવો) સંસાર સમુદ્રમાં બૂડતા પ્રાણીઓને બેટની પેઠે આધારભૂત, (તાણં) અનર્થોનો નાશ કરી રક્ષણ કરનારા, (સરણં) કર્મોના ઉપદ્રવથી ભય પામેલાને શરણ છે, (ગઈ) પ્રાણીઓને ગતિ છે, દુઃખી પ્રાણીઓ સુખને માટે જેનો આશરો લે તે ગતિ કહેવાય, (પડ્ડઠા) સંસારરૂપી કૂવામાં પડતા પ્રાણીઓનો આધાર. (અણ્ણહિયવરનાણ-દંસણધરાણં) અસ્ખલિત એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને ધારણ કરનારા (વિયટ્ઠહમાણં) નિવૃત્ત થયાં છે છદ્મ એટલે ધાતિકર્મો અથવા સંસાર જેઓથી, એવા (જિણાણં) રાગ-દ્વેષને જીતનારા (જાવયાણં) ઉપદેશ દ્વારા ભવ્ય પ્રાણીઓને રાગ-દ્વેષ જીતાવનારા (તિન્નાણં) ભવસમુદ્રને તરનારા (તાસ્યાણં) ભવ્યપ્રાણીઓને

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તારનારા (બુદ્ધાણં) જીવાદિ તત્ત્વોને જાણનારા (બોહયાણં) બીજા પ્રાણીઓને તત્ત્વોનો બોધ આપનારા (મુક્તાણં) બાહ્ય અને અભ્યન્તર પરિશ્રદ રૂપ બંધનથી, અથવા કર્મબંધનથી મુક્ત થયેલા (મોક્ષગાણં) બીજાઓને તે બંધનથી મુકાવનાર (સવ્વજ્ઞૂણં) કેવલજ્ઞાન વડે સઘળું જાણનારા, (સવ્વદરિસીણં) કેવલદર્શન વડે સઘળું જોનારા, (સિવમયલમરુઅમણંત-મક્ષયમલ્લાબાહમપુણરાવિત્તિસિદ્ધિગઈનામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં) ઉપદ્રવ રહિત, અચલ, રોગ રહિત, અનંતા પદાર્થોના જ્ઞાનસ્વરૂપ, ક્ષય રહિત, પીડા રહિત, અને જ્યાં ગયા પછી ફરીથી જન્મ લેવો પડતો નથી એવા સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા (નમો જિણાણં જિયભયાણં) તથા જીતેલ છે કર્મો રૂપી વૈરિઓનો ભય જેઓએ એવા સર્વ જિનેશ્વરોને નમસ્કાર હો. એવી રીતે સર્વ જિનેશ્વરોને નમસ્કાર કર્યા બાદ સૌધર્મેન્દ્ર શ્રીવીરપ્રભુને નમસ્કાર કરે છે, (નમુત્થુણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ શ્રીમહાવીરને નમસ્કાર હો. મહાવીર પ્રભુ કેવા છે ? (આઙ્ગરસ્સ) પોતાના તીર્થની અપેક્ષાએ ચતુર્વિધ સંઘરૂપ તીર્થની આદિ કરનારા (ચરમતિત્થયસ્સ) છેલ્લા તીર્થકર (પુલ્લતિત્થયરનિદિટ્ઠસ્સ) ઋષભદેવ વિગેરે પૂર્વતીર્થકરોએ વર્ણવેલા (જાવ સંપાવિજ્ઞામસ્સ) યાવત્ સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાવાળા. (વંદામિ ણં ભગવંતં તત્થ ગયં ઇહ ગણ) અહીં રહેલો છું, ત્યાં - દેવાનંદાની કુક્ષિમાં રહેલા ભગવંતને વંદન કરું છું (પાસડ મે ભગવં તત્થ ગણ ઇહ ગયં તિ કટ્ટુ) ત્યાં રહેલા ભગવાન્ અહીં રહેલા મને

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પોતાના જ્ઞાન વડે દેખો, એ પ્રમાણે કહીને (સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહુ નમંસહ) શ્રમાણ ભગવાન્ મહાવીરને વંદન કરે છે, નમસ્કાર કરે છે. (વંદિતા નમંસિતા) વંદન અને નમસ્કાર કરીને (સીંહાસણવરંસિ પુસ્થાભિમુહે સુત્રિસણ્ણે) ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર પૂર્વદિશા તરફ મુખ કરીને બેઠો (તણ ણં) ત્યાર પછી (તસ્સ સવક્સસ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો) દેવોના ઇન્દ્ર અને દેવોના રાજા એવા તે શકેન્દ્રને (અયમેયાસ્સે) આવા સ્વરૂપની (અજ્ઞાતિણ) આત્માને વિષે થયેલો (ચિંતિણ) ચિંતવન સ્વરૂપ (પતિણ) અભિલાષા રૂપ (મણોગણ) મનમાં થયેલો-વચનથી પ્રકાશિત નહિ કરેલો (સંકપ્પે સમુપ્પજ્જિત્થા) સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો ॥૧૬॥

ઇન્દ્રને શું સંકલ્પ થયો ? તે કહે છે - (ન ચ્છલુ ઇયં ભૂયં) ખરેખર ભૂતકાળે એવું કોઈ વખત થયું નથી (ન ઇયં ભવ્વં) વર્તમાનકાળે એવું થતું નથી (ન ઇયં ભવિસ્સં જં ણં) વળી ભવિષ્યકાળમાં પણ એવું થશે નહિ કે - (અરિહંતા વા) તીર્થંકરો (ચક્કવટ્ટી વા) ચક્રવર્તીઓ (બલદેવા વા) બલદેવો (વાસુદેવા વા) અને વાસુદેવો (અંતકુલેસુ વા) શૂદ્રકુલોમાં (પંતકુલેસુ વા) અધમકુલોમાં (તુચ્છકુલેસુ વા) થોડા કુટુંબવાળા કુલોમાં (દરિદ્રકુલેસુ વા) નિર્ધનકુલોમાં (કિવણકુલેસુ વા) કૃપણકુલોમાં (ભિક્ષાગકુલેસુ વા) ભીખ માગી આજીવિકા ચલાવનાર ભાટ ચારણ વિગેરે ભિક્ષુક કુલોમાં (માહણકુલેસુ વા) તથા બ્રાહ્મણકુલોમાં, તેઓ ભિક્ષાવૃત્તિવાળા હોવાથી

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નીચકુલવાળા ગણાય છે (આયાઈસુ વા) ભૂતકાળમાં આવ્યા હોય (આયાઈન્તિ વા) વર્તમાનકાળમાં આવતા હોય (આયાઈસ્સન્તિ વા) અને ભવિષ્યકાળમાં આવવાના હોય. એટલે ઉપર બતાવેલા હલકા કુલોમાં તીર્થંકર વિગેરે આવ્યા - આવે કે આવશે એ વાત બની નથી, બનતી નથી, તેમ બનશે પણ નહિ ॥૧૭॥

ત્યારે કેવા કુલોમાં તીર્થંકર વિગેરે આવે ? તે કહે છે -

(એવં ચ્ચલુ અરિહંતા વા ચક્કવટ્ટી વા બલદેવા વા વાસુદેવા વા) નિશ્ચયથી તીર્થંકરો, ચક્રવર્તીઓ, બલદેવો અને વાસુદેવો (ઉગ્ગકુલેસુ વા) શ્રીઋષભદેવે આરક્ષકપણે એટલે કોટવાલ તરીકે સ્થાપેલા ઉગ્રકુલોમાં (ભોગકુલેસુ વા) શ્રી ઋષભદેવે ગુરુપણે સ્થાપેલા ભોગકુલોમાં (રાયન્નકુલેસુ વા) શ્રી ઋષભદેવે મિત્રસ્થાને સ્થાપેલા રાજન્યકુલોમાં (ફલ્લગ્ગાગકુલેસુ વા) શ્રી ઋષભદેવનો વંશ જે ઇક્ષ્વાકુ, તે વંશમાં થયેલા માણસોના કુલોમાં (ચ્ચત્તિયકુલેસુ વા) શ્રી ઋષભદેવે પ્રજાલોકો તરીકે સ્થાપેલા ક્ષત્રિયકુલોમાં (હરિવંસકુલેસુ વા) હરિવંશકુલોમાં (અન્નયેસુ વા તહપ્પગાસેસુ વિસુદ્ધજાઈ-કુલવંસેસુ વા) તથા શ્રીઋષભદેવના વંશમાં થયેલા જ્ઞાતકુલ વિગેરે બીજા પણ તેવા પ્રકારના શુદ્ધજાતિવાળા અને શુદ્ધકુલવાળા વંશોમાં; મોસાળનો શુદ્ધ પક્ષ તે શુદ્ધજાતિ કહેવાય, અને પિતાનો શુદ્ધ પક્ષ તે શુદ્ધકુલ કહેવાય (આયાઈસુ વા) આવ્યા હતા (આયાઈન્તિ વા) આવે છે (આયાઈસ્સન્તિ વા) અને આવશે ॥૧૮॥

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અતિથિ પુણ એસે વિ ભાવે લોગચ્છેરયભૂણ) પરંતુ લોકોમાં અચ્છેરાંરૂપ એટલે આશ્ચર્યરૂપ પદાર્થ પણ ભવિતવ્યતાને યોગે થાય છે, કે જે અચ્છેરાં (અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણી-ઓસપ્પિણીહિં વહ્વકંતાહિં સમુપ્પજ્જઇ) અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી ગયા બાદ ઉત્પન્ન થાય છે.

આ અવસર્પિણીમાં દસ અચ્છેરાં થયાં છે, તે નીચે પ્રમાણે -

“ઉવસગ્ગં ગમ્મહરણં, ઇત્થીતિત્થં અભાવિઆ પરિસા” । કળ્હસ્સ અવરકંકા, અવયરણં ચંદ-સૂરાણં ॥૧॥

હરિવંસકુલુપ્પત્તી, ચમરુપ્પાઓં ય અટ્ઠસયસિદ્ધા । અસ્સંજયાણ પૂઆ, દસ વિ અણંતેણ કાલેણ ॥૨॥”

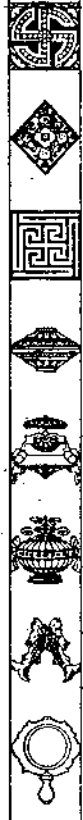
“શ્રી મહાવીર સ્વામીને કેવલી અવસ્થામાં પણ ઉપસર્ગ, ગર્ભહરણ, સ્ત્રી તીર્થંકર, અભાવિત પર્ષદા એટલે મહાવીર તીર્થંકરની પહેલી દેશના નિષ્ફળ થવી, કૃષ્ણાનું અપરકંકામાં ગમન, ચન્દ્ર અને સૂર્યનું મૂલ વિમાને ઉતરવું, હરિવંશકુલની ઉત્પત્તિ, ચમરેન્દ્રનો ઉત્પાત એટલે ઉંચે જવું, એક સમયે એકસો ને આઠનું સિદ્ધ થવું, અને અસંયતિઓની પૂજા; એ દસ અચ્છેરાં અનંતે કાલે થયાં છે.”

પહેલું અચ્છેરું - શ્રીવીરપ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી પણ ગોશાલાએ ઉપસર્ગ કર્યો. તે આવી રીતે - એક વખતે શ્રીવીર પ્રભુ વિચરતા થકા શ્રાવસ્તી નગરીમાં સમોસર્યા. તે સમયે ગોશાલો પણ ‘હું જિન

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

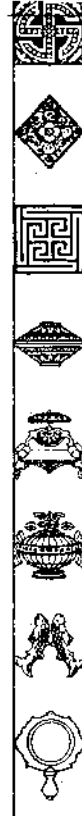

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છું' એમ લોકોમાં પોતાની પ્રસિદ્ધિ કરતો થકો તે જ નગરીમાં આવ્યો. ત્યારે લોકોમાં એવી વાત ફેલાણી કે, શ્રાવસ્તી નગરીમાં તો એકી વખતે બે જિનો વર્તે છે. તે સાંભળીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યું કે, હે ભગવન્ ! પોતાને જિન કહેવરાવનાર આ બીજો કોણ છે ?, પ્રભુએ કહ્યું કે - “હે ગૌતમ ! એ માણસ જિન નથી, પણ શરવણ ગામનો રહેવાસી મંખલિ નામના માણસની સુભદ્રા નામે સ્ત્રીની કુક્ષિએ જન્મેલો ગોશાલો છે. ઘણી ગાયોવાળી બ્રાહ્મણની ગોશાલામાં તે જન્મ્યો હતો, તેથી તેનું નામ ગોશાલો પડ્યું છે. મારી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં છ વરસ સુધી તે મારી સાથે વિચરી, મારા જ શિષ્ય તરીકે તે રહી, મારી પાસેથી કાંઈક બહુશ્રુત થઈને પોતાને ફોગટ જિન કહેવરાવે છે, આવું ભગવંતનું વચન સાંભળીને લોકોમાં વાત ફેલાઈ ગઈ કે, ગોશાલો જિન નથી. આ વાત નગરીમાં સ્થળે સ્થળે સાંભળીને ગોશાલાને ગુસ્સો ચડ્યો. એક દિવસે ભગવંતનો આણંદ નામે શિષ્ય ગોચરીએ ગયો હતો, તેને ગોશાલે કહ્યું કે - “હે આણંદ ! તું એક દૃષ્ટાંત સાંભળ - કેટલાએક વેપારીઓ પૈસો મેળવવા માટે ગાડાંઓમાં વિવિધ પ્રકારનાં કરિયાણાં ભરીને પરદેશ ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં એક જંગલમાં પેઠા. ત્યાં કોઈ સ્થળે પાણી ન મળવાથી બહુ તરસ્યા થયા, તેથી પાણીની તપાસ કરવા લાગ્યા. એવામાં તેઓએ ચાર રાફડાના ટેકરાઓ જોયા. રાફડાની ચારે તરફ લીલું ઘાસ ઉગેલું જોઈ તેઓને નિશ્ચય થયો કે, રાફડામાં પાણી હોવું જોઈએ. પછી તેઓએ એક ટેકરો ખોદ્યો. તેમાંથી ઘણું પાણી નીકળ્યું. તે પાણી પીવાથી તેઓની તરસ છીપી, વળી પોતાની પાસેનાં વાસણો

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પણ પાણીથી ભરી લીધાં. પછી એક વૃદ્ધ માણસે કહ્યું કે - ‘આપણું કામ સિદ્ધ થયું છે, માટે હવે બીજો ટેકરો ખોદશો નહિ’. એમ છતાં પણ તેઓએ બીજો ટેકરો ખોદ્યો, તેમાંથી સોનું નીકળ્યું. વળી વૃદ્ધ માણસે વાર્યા છતાં તેઓએ ત્રીજો ટેકરો ખોદ્યો, તેમાંથી રત્નો નીકળ્યાં. ત્યારે પેલા વૃદ્ધ માણસે કહ્યું કે - ‘ભાઈઓ ! આપણને પાણી મળ્યું, સોનું તથા રત્નો મળ્યાં. હવે ચોથો ટેકરો ખોદશો નહિ. જો ખોદશો તો તેમાં મને ઠીક જણાતું નથી. માટે આ બૂઢાનું કહ્યું માનો અને હવે રસ્તો પકડો’. આ પ્રમાણે વારવા છતાં તે વેપારીઓએ અત્યંત લોભને વશ થઈ ચોથો ટેકરો પણ ખોદ્યો. તેમાંથી દૃષ્ટિવિષ સર્પ નીકળ્યો. તે સર્પે ક્રોધથી રાફડા ઉપર ચડી, ચારે તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી તેઓને ભસ્મીભૂત કરી નાખ્યા. હવે તે વેપારીઓને હિતોપદેશ આપી વારવાવાળો પેલો વૃદ્ધ માણસ તો ન્યાયી હતો, તેથી તેના ઉપર અનુકંપા આવવાથી વનદેવતાએ તેને જીવતો પોતાને સ્થાનકે પહોંચાડ્યો. એવી રીતે હે આણંદ ! તારો ધર્માચાર્ય આટલી બધી પોતાની સંપદા હોવા છતાં હજુ પણ અસંતુષ્ટ થઈને જેમ તેમ મારી નિંદા કરી, મને ક્રોધ ચડાવે છે. તેથી હું મારા પોતાના તપના તેજથી તેને આજે જ બાળીને ભસ્મ કરી નાખીશ, અત્યારે તે માટે જ ચાલ્યો છું. માટે જા, તું જલદી જઈને તેને આ સઘળો વૃત્તાંત નિવેદન કર. તું ત્યાં જઈને તારા ધર્માચાર્યને હિતકર ઉપદેશ આપજે, તેથી તું તો ન્યાયી હોવાથી પેલા વૃદ્ધ વેપારીની જેમ હું તને જીવતો રાખીશ”. આ પ્રમાણે સાંભળી આણંદ મુનિ ભયભીત થઈ ગયા, અને ભગવંતની પાસે જલદી આવીને તે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. પ્રભુએ કહ્યું કે - ‘આ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

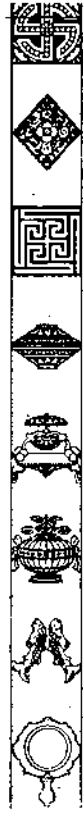

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગોશાલો આવે છે, તેથી હે આણંદ ! તમે સાધુઓ તુરતમાં આડા અવળા ચાલ્યા જાઓ. વળી ગૌતમ વિગેરેને નિવેદન કર કે કોઈ પણ સાધુ તેની સાથે ભાષણ ન કરે'. તેઓએ તેમ કર્યા બાદ ગોશાલો ભગવંતની પાસે આવ્યો, અને બોલ્યો કે - 'અરે કાશ્યપ ! તું એમ કેમ બોલ્યા કરે છે કે, આ ગોશાલો તો મંખલિનો પુત્ર છે ? તે તારો શિષ્ય તો મૃત્યુ પામ્યો છે, હું તો બીજો જ માણસ છું; પરંતુ તે ગોશાલાના શરીરને પરિષદો સહન કરવામાં સમર્થ જાણીને હું તે શરીરમાં રહ્યો છું'. એવી રીતે તેણે કરેલા ભગવાનના તિરસ્કારને સહન ન કરી શકવાથી સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુભૂતિ નામના બે સાધુઓ તેને વચમાં ઉત્તર દેવા લાગ્યા. તેથી ગોશાલે ગુસ્સે થઈ તેઓ બન્ને ઉપર તેજોલેશ્યા મૂકીને તેઓને બાળી નાખ્યા. તે બે સાધુઓ કાલ કરી સ્વર્ગમાં ગયા. પ્રભુએ ગોશાલાને કહ્યું કે - "હે ગોશાલા ! કોઈ ચોર ચોરી કરતાં માણસોના ટોળામાં સપડાઈ ગયો, તે વખતે કીલ્લો પર્વત કે ગુફા જેવું છુપાવાનું સ્થાન ન મળવાથી પોતાની આંગળી અથવા તણખલા વડે પોતાને છુપાવે તો તેથી શું તે છુપાઈ શકે ? એવી રીતે તું પણ જેમ તેમ બોલી પોતાને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેથી શું તું છુપાઈ શકીશ ? તું તે જ ગોશાલો છે, બીજો કોઈ નથી, ફોગટ શા માટે તારા આત્માને છુપાવે છે ?" આવી રીતે સમભાવપણે યથાસ્વરૂપ ભગવંતે કહ્યા છતાં તે દુરાત્માએ ક્રોધ કરી ભગવંત ઉપર પણ તેજોલેશ્યા મૂકી. પરંતુ તે તેજોલેશ્યા પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને ગોશાલાનાજ શરીરમાં દાખલ થઈ. તેને લીધે તેનું આખું શરીર દાઝી ગયું, અને તેથી સાત દિવસ સુધી અત્યંત વેદના ભોગવી સાતમી રાત્રિએ મરણ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પામ્યો. તેજોલેશ્યાના તાપથી ભગવાનને પણ છ મહિના સુધી લોહીખંડ ઝાડો રહ્યો. શ્રીવીરપ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી પણ આવી રીતે ઉપસર્ગ થયો. તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન થયા પછી ઉપસર્ગ ન થાય, છતાં ઉપસર્ગ થયો એ અચ્છેરું થયું ॥૧॥

ત્રીજું અચ્છેરું - ગર્ભહરણ, એટલે ગર્ભનું એક ઉદરમાંથી બીજા ઉદરમાં મૂકાવું. તે પહેલાંના કોઈ પણ જિનેશ્વરને થયું નથી પણ શ્રીવીરપ્રભુના ગર્ભનું સંક્રમણ દેવાનંદાની કુક્ષિમાંથી ત્રિશલારાણીની કુક્ષિમાં થયું છે; એ અચ્છેરું થયું ૨ ।

ત્રીજું અચ્છેરું - સ્ત્રી તીર્થંકર. એવો નિયમ છે કે, તીર્થંકરો પુરુષો જ હોય છે, કદાપિ સ્ત્રી ન હોય. પણ આ અવસર્પિણીમાં મિથિલા નગરીના રાજા કુંભરાજની મલ્લિ નામે કુંવરીએ ઓગણીસમા તીર્થંકરરૂપે થઈને તીર્થ પ્રવર્તાવ્યું, એ અચ્છેરું થયું ૩ ।

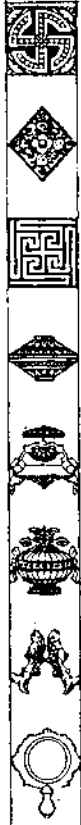
ચોથું અચ્છેરું - અભાવિત પર્ષદા એટલે તીર્થંકરની દેશના નિષ્ફળ થવી. તીર્થંકરની દેશના કોઈ પણ વખતે નિષ્ફળ થતી નથી પણ આ અવસર્પિણીમાં શ્રીવીરપ્રભુએ કેવલજ્ઞાન પામ્યા બાદ દેવોએ રચેલા પહેલા સમવસરણની અંદર દેશના દીધી, છતાં તેથી કોઈને વિરતિનો પરિણામ થયો નહિ; એ અચ્છેરું થયું ૪ ।

પાંચમું અચ્છેરું - દ્રૌપદી માટે નવમા વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણનું અપરકંકા નામે નગરીમાં ગમન થયું. તે આ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રીતે - એક દિવસ પાંડવોની ભાર્યા દ્રૌપદી પાસે નારદ ઋષિ આવ્યા. તે વખતે તેણીએ નારદને અસંયતિ જાણીને 'ઉભા થઈ સામે આવવું' વિગેરે આદર સત્કાર કર્યો નહિ, તેથી ગુસ્સે થયેલા નારદે વિચાર્યું કે - 'મારું અપમાન કરનારી દ્રૌપદીને ગમે તેમ કરી કષ્ટમાં નાખું'. એમ વિચારી નારદ ધાતકીખંડના ભરતક્ષેત્રમાં ગયા. ત્યાં અપરકંકા નગરીનો રાજા પદ્મોત્તર સ્ત્રીઓમાં અત્યન્ત લુબ્ધ હતો, તેથી તેની પાસે જઈ દ્રૌપદીના રૂપનું વર્ણન કર્યું. તેથી પદ્મોત્તરે દ્રૌપદી ઉપર અનુરાગી થઈ, પોતાના એક મિત્ર દેવ પાસે તેણીનું હરણ કરાવી, પોતાના અન્ત:પુરમાં રાખી. મહાસતી દ્રૌપદીએ ત્યાં પણ પોતાનું સતીપણું જાળવી રાખ્યું. હવે પાંડવોની માતા કુંતીએ દ્રૌપદી ગુમ થયાની વાત કૃષ્ણને જાહેર કરી : તેથી તેણે ઘણે સ્થળે શોધ કરાવી, પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. એટલામાં નારદને મોઢેથી જ દ્રૌપદીના સમાચાર મળ્યા. પછી કૃષ્ણે લવણસમુદ્રના અધિષ્ઠાયક સુસ્થિત દેવનું આરાધન કર્યું, પ્રસન્ન થયેલા દેવે સમુદ્રમાં માર્ગ આપ્યો; તેથી બે લાખ યોજન વિસ્તારવાળા લવણસમુદ્રને કૃષ્ણ તથા પાંડવોના રથ તરી ગયા. અને પછી અપરકંકામાં જઈ, નરસિંહનું રૂપ કરી, કૃષ્ણે પદ્મોત્તર રાજાને જીત્યો. દ્રૌપદીના વચનથી તેને જીવતો છોડ્યો. દ્રૌપદીને સાથે લઈ પાછા ફરતાં કૃષ્ણે પોતાનો શંખ ફૂંક્યો, તે શંખનો શબ્દ સાંભળી ત્યાંના કપિલ વાસુદેવને આશ્ચર્ય થયું, અને તેથી તેણે ત્યાં વિચરતા શ્રી મુનિસુવ્રત જિનેશ્વરને પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે કૃષ્ણ વાસુદેવ આવ્યાનું જણાવ્યું. આ પ્રમાણે સાંભળી કપિલ વાસુદેવ કૃષ્ણ વાસુદેવને મળવા માટે ઉત્સુક થઈ તુરત સમુદ્રને કાંઠે આવ્યો, અને

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પોતાનો શંખ ફૂંક્યો, સમુદ્રમાં ગમન કરતાં કૃષ્ણે પણ પોતાનો શંખ ફૂંક્યો, તે બન્ને વાસુદેવના શંખનાદો મળ્યા. આવી રીતે પહેલાં કોઈ વખત થયું નથી, તેથી અચ્છેરું થયું પ ।

છટ્તું અચ્છેરું - કૌશાંબી નગરીમાં ભગવાન, શ્રીમહાવીરને વાંદવા માટે સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના મૂલ વિમાનો સાથે ઉતર્યા હતા, એવું કોઈ વખત થયું નથી; તેથી અચ્છેરું થયું ૬ ।

સાતમું અચ્છેરું - હરિવંશ કુલની ઉત્પત્તિ. તે આવી રીતે-કૌશાંબી નગરીના રાજા સુમુખે વીરક નામના શાલવીની વનમાલા નામની સ્ત્રીને અત્યન્ત રૂપાળી દેખી અન્ત:પુરમાં બેસાડી દીધી. તેથી તે શાલવી પોતાની પ્રાણપ્રિયાના વિયોગથી એટલો બધો ગાંડો થઈ ગયો કે, જેને દેખે તેને 'વનમાલા વનમાલા' કહીને બોલાવવા લાગ્યો. કૌતુકપ્રિય લોકો અને બાલકોથી ઘેરાએલો તે ગાંડો વીરક એક વખત રાજાના મહેલ નીચે આવ્યો, અને 'વનમાલા વનમાલા' પોકારવા લાગ્યો. ઝરૂખામાં બેસી કીડા કરી રહેલા રાજાએ અને વનમાલાએ તેને દેખ્યો. ત્યારે વીરકની આવી દયાજનક હાલત જોઈ તેઓ ખેદ કરવા લાગ્યા કે, 'આપણે આ કામ અનુચિત કર્યું, આપણી વિષયલાલસાની તૃપ્તિ ખાતર આ નિરપરાધી માણસની જીંદગી બરબાદ કરી. વિષયને વશ થઈ કામાંધ માણસો શું શું અનર્થ નથી કરતા ?' આ પ્રમાણે પોતે કરેલા અનુચિત કાર્ય માટે ખેદ કરે છે, તેવામાં ભવિતવ્યતાને યોગે તેઓ ઉપર બિજલી પડવાથી તેઓ બન્ને મરીને હરિવર્ષ ક્ષેત્રમાં યુગલીયા થયા. હવે રાજા અને વનમાલા મરી ગયા જાણી વીરકને શુદ્ધિ આવી, તે વિચારવા લાગ્યો કે -

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

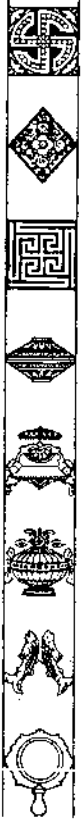
“ઠીક થયું, પાપીઓને પાપ નડ્યું.” ધીરે ધીરે વીરક ડહો થઈ ગયો. ત્યાર પછી તે વૈરાગ્યભાવથી તાપસ થઈ તપ તપીને મૃત્યુ પામી વ્યંતર દેવ થયો. તે વ્યંતર વિભંગજ્ઞાન વડે બન્ને યુગલીયાને જોઈ ચિંતવવા લાગ્યો કે - ‘અરેરે ! આ બન્ને મારા પૂર્વભવનાં વૈરિ યુગલીયાનું સુખ ભોગવી રહ્યાં છે, અને વળી પાછા દેવ થઈ અનુપમ સુખ ભોગવશે. મારા વૈરિ સુખ ભોગવે એ મારાથી કેમ સહન થાય ? તેથી આ બન્નેને દુર્ગતિમાં પાડું જેથી દુઃખ પામે’. એમ વિચારી તે વ્યંતરે પોતાની શક્તિ વડે તે બન્નેનાં શરીર અને આયુષ્ય સંક્ષિપ્ત કરી દીધાં. અને આ ભરતક્ષેત્રમાં લાવીને રાજ્ય આપી સાત વ્યસન શીખવાડ્યાં તે બેનાં નામ ‘હરિ’ અને ‘હરિણી’ એમ પ્રસિદ્ધ કરીને, પોતાના પૂર્વભવના વૈરિઓને માંસ, મદિરાદિ સાત વ્યસનોમાં આસક્ત કરીને વ્યંતર ચાલ્યો ગયો. તે બન્ને સાતે વ્યસન સેવી મૃત્યુ પામી નરકમાં ગયા. તે હરિના વંશમાં જે માણસો થયા તે હરિવંશથી ઓળખાવા લાગ્યા. અહીં યુગલીયાનું આ ક્ષેત્રમાં આવવું, તેઓનાં આયુષ્ય અને શરીરનું સંક્ષિપ્ત થવું, તથા યુગલીયાનું નરકે જવું; એ સઘળું અચ્છેરારૂપ જાણવું ૭.

આઠમું અચ્છેરું - અસુરકુમારોના ઈન્દ્ર ચમરેન્દ્રનું ઉંચે જવું. તે આ રીતે.

પૂરણ નામનો ઋષિ તપ તપીને ચમરેન્દ્ર થયો. નવા ઉત્પન્ન થયેલા તેણે અવધિજ્ઞાન વડે પોતાના મસ્તક ઉપર સૌધર્મેન્દ્રને જોયો, તેથી ઈર્ષ્યાથી ધમધમી રહેલા તેણે ગુસ્સે થઈ, ભગવાન શ્રીમહાવીરનું શરણ લઈ, ભયંકર રૂપ કરી, લાખ યોજન શરીર કરી, હાથમાં પરિધ નામનું હથિયાર લઈ, ગર્જના કરી તે

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પરિધને ચારે તરફ ધૂમાવતો શકના આત્મરક્ષક દેવોને ત્રાસ પમાડતો ઉંચે ગયો; અને સૌધર્માવતંસક વિમાનની વેદિકામાં પગ મૂકી શકનો આકોશ તથા તિરસ્કાર કરવા લાગ્યો. તેથી શકે પણ ક્રુદ્ધ થઈ તેના તરફ જાજવલ્યમાન વજ્ર છોડ્યું. તેથી ભયભીત બનેલો ચમરેન્દ્ર તુરત પ્રભુ વીરના ચરણકમલમાં આવી પડ્યો. ત્યાર પછી શકે તે વૃત્તાંત અવધિજ્ઞાનથી જાણી, તીર્થંકરની આશાતનાના ભયથી તુરત ત્યાં આવી, વજ્ર હજુ ચાર અંગુલ છેટું હતું તેવામાં સંહરી લીધું. અને ચમરેન્દ્રને કહ્યું કે - 'આ જ તો ફક્ત પ્રભુની કૃપાથીજ તને છોડી દઉં છું' એમ કહીને તેને છોડી દીધો. એવી રીતે ચમરેન્દ્રનું જે ઊર્ધ્વગમન થયું, તે અચ્છેરું જાણવું ૮ ।

નવમું અચ્છેરું - ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા એકસો ને આઠ એક સમયે સિદ્ધ ન થાય, અવસર્પિણીમાં સિદ્ધ થયા. તે આ પ્રમાણે-શ્રીઋષભદેવ, ભરત સિવાય તેમના નવાણું પુત્રો, અને ભરતના આઠ પુત્રો; એમ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા એકસો આઠ એક સમયમાં સિદ્ધ થયા, તે અચ્છેરું થયું ૯ ।

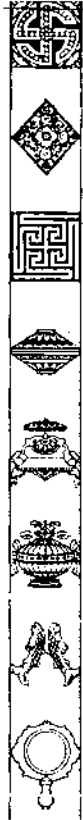
દસમું અચ્છેરું - અસંયતિઓની પૂજા. આરંભ-પરિગ્રહમાં આસક્ત જે અસંયમી બ્રાહ્મણો વિગેરે, તેઓની પૂજા નવમા અને દસમા જિનેશ્વરની વચ્ચેના કાલમાં થઈ છે. હંમેશાં સંયતિઓજ પૂજાય છે, પણ આ અવસર્પિણીમાં અસંયતિઓની પણ પૂજા થયેલી છે; એ અચ્છેરું થયું ૧૦ ।

આ દસે અચ્છેરું અનંતકાલ ગયા બાદ આ અવસર્પિણીમાં થયાં છે. એવીજ રીતે કાલનું તુલ્યપણું

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હોવાથી બાકીના પણ ચાર ભરતોમાં તથા પાંચ એરવતોમાં પ્રકારાંતરે દસ દસ અચ્છેરાં જાણી લેવાં. હવે આ દસ અચ્છેરાં કયા કયા તીર્થકરના તીર્થમાં થયાં છે તે જણાવે છે - ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા એકસો આઠ એક સમયે સિદ્ધ થયા, તે શ્રીઋષભદેવના તીર્થમાં જાણવું. હરિવંશની ઉત્પત્તિ શ્રીશીતલનાથના તીર્થમાં જાણવી. કૃષ્ણ વાસુદેવનું અપરકંકામાં ગમન શ્રી નેમિનાથના તીર્થમાં જાણવું. સ્ત્રીનું તીર્થકર થવું, તે શ્રી મલ્લિનાથના તીર્થમાં જાણવું. અસંયતિઓની પૂજા શ્રી સુવિધિનાથના તીર્થમાં જાણવી. બાકીના-ઉપસર્ગ, ગર્ભાપહાર, અભાવિત પર્ષદા, ચમરેન્દ્રનું ઉંચે જવું, તથા સૂર્ય ચન્દ્રનું મૂલ વિમાને ઉતરવું; એ પાંચ અચ્છેરાં શ્રીમહાવીરસ્વામીના તીર્થમાં જાણવાં. વળી તે શકેન્દ્ર વિચારે છે કે -

(નામગુત્તસ્સ વા કમ્મસ્સ) સંજ્ઞા વડે નીચગોત્ર નામનું જે કર્મ, તે કર્મ કેવું? તે કહે છે - (અવગ્રીણસ્સ) જેની સ્થિતિનો કાય થયો નથી (અવેઙ્ગ્યસ્સ) જેનો રસ અનુભવ્યો નથી એટલે વેદ્યો નથી (અણિજ્જિણ્ણસ્સ) તથા જે કર્મના પ્રદેશો જીવપ્રદેશ થકી નાશ પામ્યા નથી એવા પ્રકારના નીચગોત્ર નામના કર્મના (ઉદણં) ઉદયથી શ્રીમહાવીર તીર્થકર નીચ ગોત્રમાં બ્રાહ્મણીની કુક્ષિમાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા છે.

તે નીચગોત્ર ભગવાને સ્થૂલ સત્યાવીસ ભવની અપેક્ષાએ ત્રીજે ભવે બાંધ્યું હતું. તે આ પ્રમાણે -

૧/૨ ભિક્ષુક કુળ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શ્રીમહાવીરસ્વામીના સત્યાવીશ ભવ -

પહેલા ભવમાં વીરપ્રભુનો જીવ પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં નયસાર નામે ગ્રામપતિ હતો તે એક વખત પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી કાજ માટે વનમાં ગયો. બપોર વખતે સેવકોએ ભોજન તૈયાર કર્યું, ત્યારે તેને વિચાર થયો કે - 'અહો ! આ સમયે કોઈ અતિથિ આવી જાય તો બહુ સારું'. એમ વિચારી ચારે તરફ દૃષ્ટિ ફેરવે છે, તેવામાં સાર્થથી ભૂલા પડેલા સાધુઓને જોયા. સાધુઓને જોઈ તે બહુ ખુશી થયો, અને 'અહો ! હું કેવો ભાગ્યશાલી કે ભોજન વખતે આવા સુપાત્ર સાધુઓનો મને સમાગમ થયો' એમ વિચારી, રોમાંચિત થઈ, તે સાધુઓને વિપુલ રસોઈ વહોરાવી. પછી પોતે ભોજન કરી, સાધુઓ પાસે જઈ, નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે - 'હે મહાત્માઓ ! પધારો, હું આપને રસ્તો બતાવું છું'. એમ કહી સાધુઓ સાથે ચાલ્યો. માર્ગમાં ચાલતાં સાધુઓએ તેને યોગ્ય જાણી, એક વૃક્ષ નીચે બેસી ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો અને તેથી સમકિત પામ્યો. હવે નયસાર પોતાના આત્માને ભાગ્યશાલી માનતો થકો સાધુઓને વંદન કરી પોતાને ગામ આવ્યો. આયુષ્ય પૂરું થતાં અંતે પંચપરમેષ્ઠીના નમસ્કાર પૂર્વક મૃત્યુ પામી (૧)

(૨) બીજે ભવે સૌધર્મકલ્પમાં પલ્યોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થયો.

(૩) ત્યાંથી ચ્યવીને ત્રીજે ભવે ભરત ચક્રવર્તીનો મરીચી નામે પુત્ર થયો. મરીચીને વૈરાગ્ય થવાથી

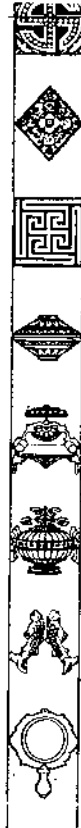
દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ પાસે તેણે દીક્ષા લીધી, અને સ્થવિરો પાસે અગીયાર અંગો ભણ્યો. એક દિવસ ઉનાલામાં તાપ આદિકથી પીડિત થઈ વિચારવા લાગ્યો કે - ‘સંયમનો ભાર તો બહુ જ આકરો છે, હું તેને વહન કરવાને શક્તિમાન નથી, વળી આ છોડીને ઘેર જવું એ પણ ઠીક નથી’. એમ વિચારી તેણે નવીન જાતનો વેષ રચ્યો, તે આ પ્રમાણે - “સાધુઓ તો મનદંડ, વચનદંડ અને કાયદંડ, એ ત્રણ દંડથી વિરત થયેલા છે; હું ત્રણ દંડથી વિરત નથી, માટે મારે ત્રિદંડનું ચિહ્ન રાખવું. સાધુઓ દ્રવ્યથી મુંડિત થયેલા છે, તેમ રાગ-દ્વેષ વર્જેલા હોવાથી ભાવથી પણ મુંડિત થયેલા છે; હું તેવો નથી, માટે હું મસ્તક પર ચોટલી રાખી હજામત કરાવીશ. સાધુઓને સર્વ પ્રાણાતિપાતાદિકથી વિરતિ છે, હું તેવો નથી, માટે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતાદિકથી વિરતિ પાલીશ. સાધુઓ શીયલ રૂપ સુગંધીથી વાસિત થયેલા છે, હું તેવો નથી, માટે હું શરીરે ચંદનાદિ સુગંધી વસ્તુઓનું વિલેપન કરીશ. સાધુઓ મોહ રહિત છે, હું મોહથી આચ્છાદિત થયેલો છું, માટે હું છત્ર રાખીશ. સાધુઓ પગરખાં વિના ઉઘાડે પગે ચાલનારા છે, હું પગમાં પાવડીઓ પહેરીશ. સાધુઓ કષાય રહિત છે, હું તો કષાય સહિત છું; તેથી હું રંગેલાં - ભગવાં કપડાં પહેરીશ. સાધુઓ સ્નાનથી વિરતિવાળા છે, પણ હું તો પરિમિત જલથી સ્નાન અને પાન કરીશ” એવી રીતે તેણે પોતાની જ બુદ્ધિથી પરિવ્રાજકનો વેષ નીપજાવ્યો. તેને આવા વિચિત્ર વેષવાળો જોઈને લોકો ધર્મ પૂછવા લાગ્યા, પણ તેઓની આગળ મરીચિ તો સાધુધર્મની પ્રરૂપણા કરતો, અને પોતાની દેશનાશક્તિથી અનેક રાજપુત્રાદિકોને પ્રતિબોધી પ્રભુ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પાસે મોકલી દીક્ષા અપાવતો. વળી તે પ્રભુની સાથે જ વિચરતો. એક વખત ભગવાન વિચરતાં વિચરતાં અયોધ્યામાં સમવસર્યા. પ્રભુને વંદન કરવા માટે આવેલા ભરતે પૂછ્યું કે - ‘હે સ્વામિન્ ! આ પર્ષદામાં કોઈ એવો જીવ છે કે જે ભરતક્ષેત્રમાં આ ચોવીસીમાં તીર્થંકર થવાનો હોય ?’ પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે - “ભરત ! તારો આ મરીચિ નામનો પુત્ર આ અવસર્પિણીમાં વીર નામનો ચોવીશમો તીર્થંકર થશે, તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મૂકા નામની રાજ્યાનીમાં પ્રિયમિત્ર નામનો ચક્રવર્તી થશે, વળી આ જ ભરતક્ષેત્રમાં પોતન નામના નગરનો સ્વામી ત્રિપૃષ્ઠ નામનો પહેલો વાસુદેવ થશે”. આ પ્રમાણે પ્રભુનું વચન સાંભળી રોમાંચિત થયેલા ભરત મહારાજા મરીચિને વંદન કરવા ગયા. જઈને વિનય વડે મરીચિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વંદન કર્યું. પછી તેણે સ્તુતિ કરી કે - ‘હે મરીચિ. આ દુનિયામાં જેટલા લાભો છે તેટલા તમે જ મેળવ્યા છે. કારણ કે - તમે વીર નામના ચોવીશમા તીર્થંકર, પ્રિયમિત્ર નામના ચક્રવર્તી, અને ત્રિપૃષ્ઠ નામના વાસુદેવ થશો.” આ પ્રમાણે પ્રભુએ કહેલી બધી વાત પ્રગટ કરીને કહ્યું કે - “હું તમારા આ પરિવ્રાજકપણાને તથા તમારા આ જન્મને વંદન કરતો નથી; પણ તમે છેલ્લા તીર્થંકર થશો, તેથી વંદન કરું છું, કારણ કે - વર્તમાન તીર્થંકરની જેમ ભાવી તીર્થંકર પણ વંદનને યોગ્ય છે” ઈત્યાદિ મધુર વાણીથી વારંવાર સ્તુતિ કરીને ભરત મહારાજા પોતાને સ્થાનકે ગયા. હવે મરીચિ ભરતે કહેલ હકીકત સાંભળી અતિશય હર્ષિત થયો, અને ત્રણ વાર પગ સાથે હાથનું આસ્થાલન કરીને નાચતો બોલવા લાગ્યો કે -

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

“પ્રથમો વાસુદેવોઽહં મૂકાયાં ચક્રવર્ત્યહમ્ । ચરમસ્તીર્થરાજોઽહં, મમાઽહો ! ઉત્તમં કુલમ્ ॥૧॥

આઘોઽહં વાસુદેવાનાં, પિતા મે ચક્રવર્તિનામ્ । પિતામહો જિનેન્દ્રાણાં, મમાઽહો ! ઉત્તમં કુલમ્” ॥૨॥

“હું પહેલો વાસુદેવ થઈશ, હું મૂકા નગરીમાં ચક્રવર્તી થઈશ, તથા હું છેલ્લો તીર્થંકર થઈશ, અહો ! મારું કુલ અતિ ઉત્તમ છે. હું વાસુદેવોમાં પહેલો થઈશ, વળી મારા પિતા પણ ચક્રવર્તીઓમાં પહેલા છે તેમ મારા પિતાના પિતા પણ જિનેશ્વરોમાં પહેલા છે, માટે અહો ! મારું કુલ અતિ ઉત્તમ છે”.

એવી રીતે મરીચિએ જાતિનો મદ કરવાથી નીચ^૧ ગોત્રકર્મ બાંધ્યું. કહ્યું છે કે -

“જાતિ-લાભ-કુલૈ-શ્વર્ય-બલ-રૂપ-તપઃ-શ્રુતૈઃ । કુર્વન્ મદં પુનસ્તાનિ, હીનાનિ લભતે જનઃ” ॥૧॥

“જે માણસ જાતિ, લાભ, કુલ, ઐશ્વર્ય, બલ, રૂપ, તપ અને જ્ઞાનનો મદ કરે છે; તે માણસને તે જાતિ આદિ હીન મલે છે”.

હવે પ્રભુ મોકે ગયા બાદ પણ મરીચિ સાધુઓ સાથે વિચરતો હતો આગળની પેઠે જ માણસોને પ્રતિબોધ આપી શિષ્ય કરવા સાધુઓને સોંપતો. એક દહાડો તેને શરીરે કાંઈક માંદગી થઈ આવી, પણ તે

૧ ભિક્ષુક કુળ

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

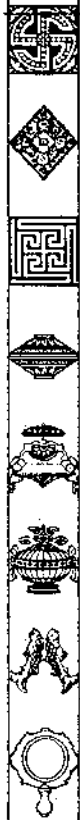

અવિરતિ હોવાથી તથા તેનો વેષ જુદો હોવાથી કોઈ સાધુઓએ તેનું વૈયાવચ્ચ કર્યું નહિ. ત્યારે તે વિચારવા લાગ્યો કે - “અરેરે ! ઘણા વખતના પરિચયવાળા પણ સાધુઓ મારી સારવાર કરતા નથી. પણ તેમાં મારો જ દોષ છે, હું અસંયમી છું, તેથી પોતાના શરીરની પણ મૂર્ચ્છા ન રાખનારા કૃતકૃત્ય થયેલા મહાત્મા સંયમી મુનિઓ અવિરતિ એવા મારી સારવાર કેમ કરે ? માટે હવે હું નીરોગી થાઉં ત્યારે વૈયાવચ્ચ કરે એવો એકાદ શિષ્ય કરું જેથી આવે વખતે કામ આવે”. પછી મરીચિ અનુક્રમે નીરોગી થયો. એક દહાડો કપિલ નામે રાજપુત્ર તેનો ઉપદેશ સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યો, ત્યારે મરીચિએ કહ્યું કે - ‘કપિલ ! તું સાધુ પાસે જા, અને મોક્ષપદનો અદ્વિતીય હેતુ એવો મુનિમાર્ગ સ્વીકાર’. પણ કર્મના ઉદયને લીધે મુનિમાર્ગથી પરાડ્મુખ બનેલા કપિલે કહ્યું કે - ‘હું તો તમારી જ પાસે દીક્ષા લઈશ, જો મુનિમાર્ગ જ મોક્ષને હેતુ હોય તો તમે આ પરિવ્રાજકનો વેષ કેમ સ્વીકાર્યો ?’ મરીચિએ કહ્યું કે - ‘કપિલ ! હું મુનિમાર્ગ પાળવાને અસમર્થ છું, મુનિઓ તો મન વચન અને કાયના દંડથી વિરત થયેલા હોય છે, હું તેવો નથી’ ઇત્યાદિ પોતાની સત્ય હકીકત જણાવી. કપિલે કહ્યું - ‘સ્વામી ! શું તમારા મતમાં ધર્મ નથી જ’ ! ત્યારે મરીચિએ વિચાર્યું કે ‘ખરેખર, આ ભારે કર્મી હોવાથી જિનેન્દ્રે પ્રરૂપેલો સત્ય માર્ગ સ્વીકારતો નથી, માટે મારે જ શિષ્ય કરવો ઠીક છે, મારે યોગ્ય જ આ શિષ્ય મળી ગયો છે’. એમ વિચારી કહ્યું કે, “કવિલા ! ઇત્થં પિ ઇહયં પિ - કપિલ ! જેમ જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા માર્ગમાં ધર્મ છે તેમ આ મારા માર્ગમાં પણ ધર્મ છે”. એવી રીતે મરીચિ ઉત્સૂત્ર વાક્ય બોલ્યો. તે સાંભળી

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કપિલે તેની પાસે દીક્ષા લીધી, મરીચિએ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપવાથી પોતાનો કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલો સંસાર વધાર્યો. હવે તે કર્મને આલોચ્યા વિના ચોરાશી લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પાળી ત્યાંથી કાલ કરીને,

(૪) તે વીરપ્રભુનો જીવ ચોથા ભવમાં બ્રહ્મદેવલોકમાં દસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

(૫) ત્યાંથી અવીને પાંચમા ભવમાં કોલ્લાક નામના ગામમાં એશી લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો કૌશિક નામે બ્રાહ્મણ થયો. વિષયમાં આસક્ત, દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં તત્પર, અને હિંસાદિકમાં કુર હૃદયવાળો તે બ્રાહ્મણ ઘણો કાલ ગૃહસ્થવાસ ભોગવી, અંતે ત્રિદંડી થઈ, મૃત્યુ પામીને, ઘણા કાલ સુધી સંસારમાં ભમ્યો, તે ભવો સ્થૂલભવોમાં ગણ્યા નથી.

(૬) ત્યાંથી છઠ્ઠે ભવે સ્થૂણા નગરીમાં બોંતેર લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો પુષ્પ નામે બ્રાહ્મણ થયો. તે અંતે ત્રિદંડી થઈ, મૃત્યુ પામીને.

(૭) સાતમે ભવે સૌધર્મ દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

(૮) ત્યાંથી અવીને આઠમે ભવે ચૈત્ય નામના ગામમાં સાઠ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો અગ્નિઘોત નામે બ્રાહ્મણ થયો. અંતે ત્રિદંડી થઈ, મૃત્યુ પામીને.

(૯) નવમે ભવે ઈશાન દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(૧૦) ત્યાંથી ચ્યવીને દસમે ભવે મંદર નામે ગામમાં છપ્પન લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો અગ્નિભૂતિ નામે બ્રાહ્મણ થયો. અંતે ત્રિદંડી થઈ, મૃત્યુ પામીને.

(૧૧) અગીઆરમે ભવે સનત્કુમાર દેવલોકમાં મધ્યમ આયુષ્યવાળો દેવ થયો.

(૧૨) ત્યાંથી ચ્યવીને બારમે ભવે શ્વેતાંબી નગરીમાં ચુમ્માલીશ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો ભારદ્વાજ નામે બ્રાહ્મણ થયો. તે અંતે ત્રિદંડી થઈ, મૃત્યુ પામીને.

(૧૩) તેરમે ભવે માહેન્દ્ર દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

(૧૪) ત્યાંથી ચ્યવીને કેટલોક કાલ ભવભ્રમણ કરી, ચૌદમે ભવે રાજગૃહી નગરીમાં ચોત્રીસ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો સ્થાવર નામે બ્રાહ્મણ થયો. તે પણ અંતે ત્રિદંડી થઈ, મૃત્યુ પામીને.

(૧૫) પંદરમે ભવે બ્રહ્મદેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

(૧૬) ત્યાંથી ચ્યવીને ઘણો કાલ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી, સોળમે ભવે રાજગૃહ નગરમાં વિશાખાભૂતિ નામે યુવરાજની ધારિણી નામે ભાર્યાની કુખે, કરોડ વરસના આયુષ્યવાળો વિશ્વભૂતિ નામે ક્ષત્રિય થયો. વિશ્વભૂતિ એક વખત પોતાના અંતઃપુર સાથે પુષ્પકરંડક નામના રમણીય ઉદ્યાનમાં કીડા કરતો હતો, તે જોઈ તેના કાકાના દીકરા વિશાખાનંદીને ઈર્ષ્યા આવી કે - જ્યાં સુધી વિશ્વભૂતિ ઉદ્યાનમાં છે ત્યાં સુધી

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

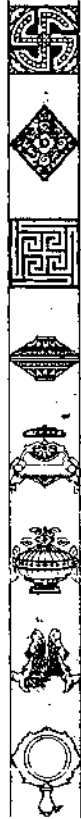

મારાથી ત્યાં જઈ શકાય નહિ, માટે તેને કપટ કરી બહાર કાઢું. એમ વિચારી વિશાખાનંદીએ કપટ કરી સરલસ્વભાવી વિશ્વભૂતિને બહાર કાઢ્યો, અને પછી પોતાના અંતઃપુર સાથે ઉદ્યાનમાં કીડા કરવા લાગ્યો. પાછળથી વિશ્વભૂતિને કપટની ખબર પડતાં ક્રોધ ચડ્યો અને એક મુષ્ટિ વડે કોઠાના વૃક્ષ પર પ્રહાર કરી તેનાં બધાં ફળો નીચે પાડી નાખ્યાં. ત્યાર પછી વિશાખાનંદીને ઉદ્દેશી બોલ્યો કે - “આ કોઠાના ફળની જેમ તમારાં મસ્તકો પૃથ્વી પર રગદોલી નાખું એવી મારી તાકાત છે, પણ શું કરું ?, વડિલો ઉપરની મારી ભક્તિથી જ એમ કરી શકતો નથી. આવા કપટયુક્ત ભોગની મારે જરૂર નથી. એમ કહી વિષયોથી વિરક્ત બનેલા વિશ્વભૂતિએ સંભૂતિનામના મુનિરાજ પાસે દીક્ષા લીધી. હવે વિશ્વભૂતિ મુનિરાજ એક હજાર વરસનો ઉગ્ર તપ તપતા છતા, વિચરતા વિચરતા એક વખત માસખમણને પારણે ગોચરી માટે મથુરામાં આવ્યા, તે વખતે તેમના, કાકાનો દીકરો વિશાખાનંદી પણ ત્યાં પરણવા માટે આવ્યો હતો. તેણે તપથી અત્યંત કૃશ થઈ ગયેલા વિશ્વભૂતિને જોયા. હવે વિશ્વભૂતિ ગોચરી માટે ચાલ્યા જાય છે, તેવામાં તેઓ એક ગાય સાથે અથડાવાથી પડી ગયા. તે જોઈને ‘કોઠાના ફળને પાડવાનું તારું બળ ક્યાં ચાલ્યું ગયું !’ એમ કહીને વિશાખાનંદી હસ્યો. તે સાંભળીને વિશ્વભૂતિએ ક્રોધથી તે ગાયને શીંગડે પકડીને આકાશમાં ભમાવી અને એવું નિયાણું કર્યું કે - ‘હું આ ઉગ્ર તપસ્યાના પ્રભાવથી ભવાંતરે ઘણા પરાક્રમવાળો થાઉં, પછી તેઓ પોતાનું કરોડ વરસનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, પૂર્વ પાપની આલોચના કર્યા વગર મૃત્યુ પામીને,

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

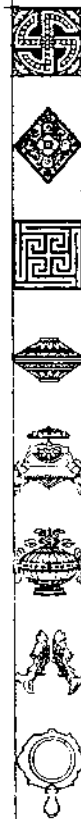

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

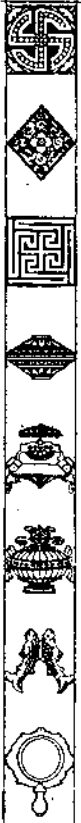

(૧૭) સત્તરમે ભવે મહાશુક દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળો દેવ થયો.
 (૧૮) ત્યાંથી ચ્યવીને અઢારમે ભવે - પોતનપુર નગરમાં પ્રજાપતિ નામના રાજાનો દીકરો ત્રિપૃષ્ઠ નામે વાસુદેવ થયો. પ્રજાપતિ રાજાનું નામ પ્રથમ રિપુપ્રતિશત્રુ હતું, તેને ભદ્રા નામે રાણીની કુખે અચલ નામે પુત્ર, અને મૃગાવતી નામે પુત્રી થઈ. મૃગાવતી ઘણી રૂપાળી હતી. એક વખતે યૌવનવતી અને સૌન્દર્યવતી તે મૃગાવતી પોતાના પિતાને પ્રજ્ઞામ કરવા ગઈ, ત્યારે તેણીનું અતિશય સૌન્દર્ય જોઈ રાજા કામાતુર થયો, અને તેણીની સાથે લગ્ન કરવાનો ઉપાય વિચારી મૃગાવતીને વિદાય કરી, હવે રાજાએ નગરના મોટા મોટા માણસોને સભામાં બોલાવી પૂછ્યું કે - 'હે સભાજનો ! રાજ્યમાં જે રત્ન વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય તે કોની સમજવી ? ત્યારે સભાજનોએ ઉત્તર આપ્યો કે - 'હે સ્વામી ! જે ઉત્તમ ઉત્તમ રત્નવસ્તુઓ હોય તે રાજાની જ કહેવાય, કારણ કે - રત્નવસ્તુઓનો સ્વામી રાજા સિવાય બીજો કોણ યોગ્ય કહેવાય ?' આ પ્રમાણે લોકોના જ મુખથી કહેવરાવી રાજાએ મૃગાવતીને રાજસભામાં બોલાવી, અને લોકોને કહ્યું કે - તમારા જ વચન મુજબ આ કન્યારત્ન મારે જ ગ્રહણ કરવું જોઈએ !' આ બનાવ જોઈ સભાના લોકો લજ્જિત થઈ ગયા. પછી રાજાએ મૃગાવતી સાથે ગાંધર્વવિધિથી લગ્ન કર્યું. આ પ્રમાણે તે રાજા પોતાની પ્રજા એટલે સંતતિનો પતિ થયો, તેથી તેનું નામ 'પ્રજાપતિ' એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થયું. મૃગાવતીની કુખે સાત સ્વપ્નોએ , સૂચિત ચોરાસી લાખ વરસના આયુષ્યવાળો ત્રિપૃષ્ઠ નામે પુત્ર થયો. તેણે બાલ્યાવસ્થામાં પણ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રતિવાસુદેવના ડાંગરના ખેતરને વિઘ્ન કરનાર સિંહને શસ્ત્ર વગર પોતાના હાથથી જ ચીરી નાખ્યો હતો. અનુક્રમે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ્યજ્ઞાને પામ્યા. એક વખતે વાસુદેવના શયન સમયે મધુર સ્વરવાળા કેટલાક ગવૈયા ગાતા હતા, ત્યારે વાસુદેવે પોતાના શય્યાપાલને આજ્ઞા કરી કે - 'મારા ઉંઘી ગયા પછી ગાયન બંધ કરાવજે, અને ગવૈયાઓને રજા આપજે'. હવે વાસુદેવ નિદ્રા વશ થઈ ગયા છતાં પણ મધુર ગાયનના રસમાં તલ્લીન બની ગયેલા શય્યાપાલે ગાયન બંધ કરાવ્યું નહિ. તેથી થોડીવારમાં વાસુદેવ જાગી ઉઠ્યા, અને તેઓને ગાતા જોઈ ગુસ્સે થઈ દ્વારપાલને કહ્યું કે - 'અરે દુષ્ટ ! મારી આજ્ઞા કરતાં પણ શું તને ગાયન વધારે પ્રિય છે ?, ત્યારે તો તું તેનું ફળ ભોગવ'. એમ કહીને તેમણે શય્યાપાલના કાનમાં તપાવેલા સીસાનો રસ રેડાવ્યો. આ કૃત્યથી વીરપ્રભુના જીવે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે કાનમાં ખીલા ઠોકાવાનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. એવી રીતે તે ભવમાં અનેક દુષ્કર્મો કરી ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને,

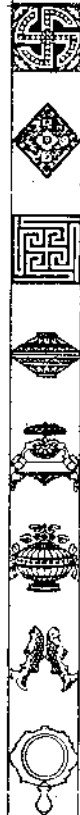
(૧૯) ઓગણીશમે ભવે સાતમી નરકમાં તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નારકી થયો.

(૨૦) ત્યાંથી નીકળીને વીસમે ભવે સિંહ થયો.

(૨૧) ત્યાંથી મરીને એકવીસમે ભવે ચોથી નરકમાં નારકીપણે ઉપન્યો.

(૨૨) ત્યાંથી નીકળી ઘણા ભવો ભમીને બાવીસમે ભવે મનુષ્યપણું પામ્યો. ત્યાં તેણે શુભ કર્મ ઉપાર્જન કરી મૃત્યુ પામીને.

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(૨૩) ત્રેવીસમે ભવે વિદેહક્ષેત્રમાં મૂકા નામની રાજધાનીમાં ધનંજય રાજાની ધારિણી નામે રાણીની કુખે ચોરાસી લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી થયો. તેણે પોદ્દિલ નામે આચાર્ય પાસે દીક્ષા લઈ, એક કરોડ વરસ સુધી સંયમ પાળી, અંતે કાલ કરીને.

(૨૪) ચોવીસમે ભવે મહાશુક દેવલોકમાં સર્વાર્થ નામના વિમાનમાં સત્તર સાગરોપમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

(૨૫) ત્યાંથી ચ્યવીને પચીસમે ભવે આ ભરતક્ષેત્રમાં છત્રિકા નામે નગરીમાં જિતશત્રુ રાજાની ભદ્રા નામે રાણીની કુખે પચીસ લાખ વરસના આયુષ્યવાળો નન્દન નામે પુત્ર થયો. તેણે ઘણા વરસ રાજ્ય ભોગવી, અનુક્રમે જન્મથી ચોવીસ લાખ વરસ વ્યતિક્રમાવી, રાજ્યનો ત્યાગ કરી, પોદ્દિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષિત થયા બાદ નન્દનમુનિએ જીંદગી પર્યંત માસખમણો કરીને, વિસસ્થાનકનું આરાધન કરવાથી તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. તેમણે એક લાખ વરસ સુધી ચારિત્ર પાળી, અંતે એક માસની સંલેખનાપૂર્વક કાળ કરીને.

(૨૬) છવીસમે ભવે પ્રાણત નામના દેવલોકમાં પુષ્પોત્તરાવતંસક વિમાનમાં વીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(૨૭) ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ચ્યવીને, મરીચિના ભવમાં બાંધેલા અને ભોગવતાં બાકી રહેલા નીચ ગોત્રકર્મના ઉદયથી, સત્યાવીશમે ભવે વીર પ્રભુનો જીવ બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરમાં ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા દેવાનંદાની કુખે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો.

આવી રીતે નીચ ગોત્રકર્મના ઉદયથી તીર્થંકર શ્રીવીરપ્રભુનો જીવ ભીક્ષુક કુલમાં આવ્યો, તેથી સૌધર્મેન્દ્ર વિચાર કરે છે કે -

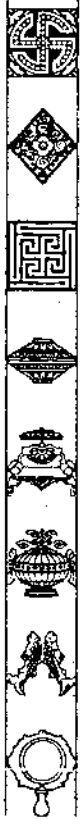
(જં ણં અરિહંતા વા ચક્કવટ્ટી વા બલદેવા વા વાસુદેવ વા) નીચ ગોત્રકર્મ ક્ષીણ ન થયું હોય તો અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી ગયા બાદ અચ્છેરા રૂપે બને છે કે - તીર્થંકરો, ચક્રવર્તીઓ, બલદેવો અને વાસુદેવો (અંતકુલેસુ વા) શૂદ્ર કુલોમાં (પંતકુલેસુ વા) અધમ કુલોમાં (તુચ્છ-દરિદ્ર-ભિક્ષાગ-કિવણ-માહણકુલેસુ વા) તુચ્છકુલોમાં, દરિદ્રકુલોમાં, ભિક્ષુકકુલોમાં, કૃપણકુલોમાં તથા બ્રાહ્મણકુલોમાં (આયાહંસુ વા) આવ્યા હતા. (આયાહન્તિ વા) આવે છે અને (આયાહસ્સન્તિ વા) આવશે. (કુચ્છિસિ ગબ્બત્તાણ વક્કમિંસુ વા) નીચગોત્રમાં કુક્ષિને વિષે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા હતા (વક્કમન્તિ વા) ઉત્પન્ન થાય છે (વક્કમિસ્સન્તિ વા) અને થશે.

(નો ચેવ ણં જોણીજમ્મણનિક્કમ્મણેણં નિક્કમિંસુ વા) પરન્તુ નીચકુલમાં યોનિમાર્ગથી જન્મને માટે કોઈ પણ વખત નીકળ્યા નથી (નિક્કમન્તિ વા) નીકળતા નથી (નિક્કમિસ્સન્તિ વા) અને નીકળશે પણ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નહિ. એટલે કે કદાચિત્ કર્મના ઉદયથી તીર્થંકર વિગેરે તુચ્છાદિ કુલોમાં ગર્ભપણે આવે, એવું અચ્છેરારૂપ બને, પરન્તુ જન્મ તો કોઈ પણ વખત થયો નથી, થતો નથી, તેમ થશે પણ નહિ. ॥૧૯॥

(અયં ચ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે) આ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (જંબુદ્વીવે દીવે) જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે (ભારહે વાસે) ભરતક્ષેત્રમાં (માહણકુંડગામે નયરે) બ્રાહ્મણકુંડ ગ્રામ નગરમાં (અસભદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડાલસગુત્તસ્સ મારિયાણ દેવાણંદાણ માહણીણ જાલંધરસગુત્તાણ કુચ્છિસિ) કોડાલગોત્રના ઋષભદત્ત નામના બ્રાહ્મણની ભાર્યા, જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા નામે બ્રાહ્મણીની કુખને વિષે (ગમ્મત્તાણ વવકંતે) ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા છે ॥૨૦॥

(તં જીઅમેઅં તીઅ-પચ્ચુપ્પન્ન-મણાગયાણં સવ્કાણં દેવિંદાણં દેવરાઈણં) તેથી દેવોના ઇન્દ્ર દેવોના રાજા એવા શકો; કે જે શકો ભૂતકાળમાં થઈ ગયા, વર્તમાન કાળમાં વિદ્યમાન છે, અને ભવિષ્યકાળમાં થશે, તેઓનો એવો આચાર છે કે - (અરિહંતે ભગવંતે) ભગવાન અરિહંતોને (તહપ્પગારેહિંતો અંતકુલેહિંતો વા) પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપ વાળા શૂદ્ર કુલો (પંત-તુચ્છ-દરિદ્ર-ભિક્ષાગ-કિંવણકુલેહિંતો વા) અધમકુલો, તુચ્છ, દરિદ્ર, ભિક્ષુક અને કૃપણકુલો થકી (માહણકુલેહિંતો વા) તથા બ્રાહ્મણકુલો થકી (તહપ્પગારેસુ ઝગ્ગકુલેસુ વા) પૂર્વે

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કહેલા સ્વરૂપવાળા ઉગ્ર કુલોમાં (ભોગકુલેસુ વા) ભોગ કુલોમાં (રાયન્ન-ફલ્લગ-નાય-સ્વત્તિય-હરિવંસકુલેસુ વા) રાજન્ય, ઈક્વાકુ, જ્ઞાત કુલોમાં એટલે શ્રીઋષભદેવના વંશમાં થયેલા જ્ઞાત નામે ક્ષત્રિયોના કુલોમાં, ક્ષત્રિયકુલોમાં, હરિવંશકુલોમાં (અન્નયરેસુ વા તહમ્પગારેસુ વિસુદ્ધજાઈ-કુલવંસેસુ વા) તથા બીજા પણ તેવા પ્રકારના શુદ્ધ જાતિવાળા, અને શુદ્ધકુલવાળા વંશોમાં -

(જાવ રજ્જસિરિં કારેમાણેસુ પાલેમાણેસુ) યાવત્ રાજ્ય કરતા હોય, રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવતા હોય એવા કુલોમાં (સાહરાવિત્તે) મૂકવા જોઈએ. (તં સેયં સ્વલુ મમ વિ) તેથી મારે પણ એમ કરવું યુક્ત છે કે - (સમણં ભગવં મહાવીરં ચરમતિથયરં પુવ્વતિથયરનિદ્દિટ્ઠં) શ્રીઋષભદેવ વિગેરેપૂર્વ તીર્થંકરોએ કહેલા છેલ્લા તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (માહણકુંડગામાઓ નયરાઓ) બ્રાહ્મણકુંડગામ નગર થકી (સમભદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડાલસગુત્તસ્સ મારિયાણે દેવાણંદાણે માહણીણે જાલંધરસગુત્તાણે કુચ્છીઓ) કોડાલગોત્રના ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા, જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા નામે બ્રાહ્મણીની કુખમાંથી (સ્વત્તિયકુંડગામે નયરે) ક્ષત્રિયકુંડગામ નગરમાં (નાયાણં સ્વત્તિયાણં) શ્રીઋષભદેવના વંશમાં થયેલા જ્ઞાત નામે ક્ષત્રિય વિશેષોની મધ્યમાં થયેલા (સિદ્ધત્થસ્સ સ્વત્તિયસ્સ કાસવાગુત્તસ્સ મારિયાણે તિસલાણે સ્વત્તિયાણીણે વાસિટ્ઠસગુત્તાણે કુચ્છિસિ) કાશ્યપ ગોત્રના સિદ્ધાર્થ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નામના ક્ષત્રિયની ભાર્યા, વાસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા નામે ક્ષત્રિયાણીનીકુખને વિષે (ગભ્મત્તાએ સાહરાવિત્તએ) ગર્ભ પાશે મૂકવા જોઈએ. (જે વિ ય જં) વળી જે (સે તિસલાએ ચત્તિયાણીએ ગભ્મે) તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની પુત્રી રૂપે ગર્ભ છે (તંપિ ય જં) તેને પણ (દેવાણંદાએ માહણીએ જાલંધરસગુત્તાએ કુચ્છિસિ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુખમાં (ગભ્મત્તાએ સાહરાવિત્તએ તિ કટ્ટુ) ગર્ભપાશે મૂકવો જોઈએ (અંવં સંપેહેડ) આ પ્રમાણે શકેન્દ્ર વિચાર કરે છે. (અંવં સંપેહિત્તા) આ પ્રમાણે વિચાર કરીને (હરિણેગમેસિં પાયત્તાણીયાહિવદં દેવં) પદાતિ એટલે પગે ચાલનારા સૈન્યના અધિપતિ હરિણેગમેષી નામના દેવને (સદ્દાવેડ) બોલાવે છે. (સદ્દાવિત્તા) બોલાવીને તેને શકેન્દ્રે (અંવં વયાસી) આ પ્રમાણે કહ્યું કે - ॥૨૧॥

(અંવં ચલુ દેવાણુષ્પિયા !) હે દેવાનુપ્રિય ! ખરેખર (ન એઅં ભૂઅં) એવું થયું નથી, (ન એઅં ભવં) એવું થતું નથી (ન એઅં ભવિસ્સં જં જં) અને એવું થશે પણ નહિ કે - (અરિહંતા વા ચક્ક-બલ-વાસુદેવા વા) અરિહંતો, ચક્રવર્તીઓ, બલદેવો તથા વાસુદેવો (અંત-પંત-કિવણ-દરિદ્ર-તુચ્છ-ભિક્ષાગ-માહણકુલેસુ વા) શૂદ્રકુલોમાં, અધમકુલોમાં, કૃપણ-કુલોમાં, દરિદ્રકુલોમાં, તુચ્છકુલોમાં, ભિક્ષુકકુલોમાં તથા બ્રાહ્મણકુલોમાં (આયાહંસુ વા) આવ્યા હોય (આયાહંતિ વા) આવતા હોય (આયાહસ્સન્તિ વા) તથા ભવિષ્યકાળે આવવાના

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

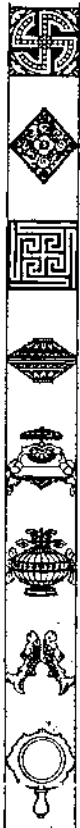
હોય (એવં ચલુ અરિહંતા વા ચક્ક-બલ-વાસુદેવા વા) ખરેખર, તીર્થંકરો, ચક્રવર્તીઓ, બલદેવો તથા વાસુદેવો (અગ્નિકુલેસુ વા) ઉગ્રકુલોને વિષે (ભોગ-રાયન્ન-નાય-ચત્તિય-ફલ્ગ-હરિવંસકુલેસુ વા) ભોગકુલોમાં, રાજન્યકુલોમાં, જ્ઞાતકુલોમાં, ક્ષત્રિયકુલોમાં, ઇક્ષ્વાકુ કુલોમાં, હરિવંશ-કુલોમાં (અન્નયરેસુ વા તહમ્પગારેસુ વિસુદ્ધજાઈ-કુલવંસેસુ) અથવા તેવા પ્રકારના બીજા પણ વિશુદ્ધ જાતિવાળા અને વિશુદ્ધ કુલવાળા વંશોમાં (આયાઈસુ વા) આવ્યા હતા (આયાઈન્તિ વા) આવે છે (આયાઈસ્સન્તિ વા) અને આવશે ॥૨૨॥

(અતિથિ પુણ એસે વિ ભાવે લોગચ્છેરયભૂણ) પરંતુ લોકોને વિષે અચ્છેરારૂપ એવો પણ ભાવ છે, કે જે ભાવ (અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં વહ્કવંતાહિં સમુપ્પજ્જઈ) અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી ગયા બાદ ઉત્પન્ન થાય છે. શ્રીવીરપ્રભુ તે અચ્છેરા રૂપે બ્રાહ્મણકુલમાં ગર્ભપણે આવ્યા છે. કારણ કે - (નામગુત્તસ્સ વા કમ્મંસ્સ અક્કલીણસ્સ અવેહ્યસ્સ અણિજ્જિણ્ણસ્સ ઉદણ્ણં) જેની સ્થિતિ ક્ષીણ થઈ નથી, જેના રસનો પરિભોગ થયો નથી, તથા જે આત્મપ્રદેશ થકી દૂર ગયા નથી; એવા નીચ ગોત્રકર્મના ઉદય વડે (જં ણં અરિહંતા વા ચક્ક બલ-વાસુદેવા વા) તીર્થંકરો, ચક્રવર્તીઓ બલદેવો તથા વાસુદેવો (અંતકુલેસુ વા) અંતકુલોને વિષે (પંત-તુચ્છ-દરિદ્ર-ભિક્ષાગ-કિવણ-માહણકુલેસુ વા) પ્રાન્ત કુલોને વિષે, તુચ્છકુલોમાં,

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

૮૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દરિદ્રકુલોમાં, ભિક્ષુકકુલોમાં, કૃપણકુલોમાં, તથા બ્રાહ્મણકુલોમાં (આયાઈસુ વા) આવ્યા હતા (આયાઈન્તિ વા) આવે છે (આયાઈસ્સન્તિ વા) તથા આવશે.

(કુચ્છિસિ ગબ્ધતાં વક્કમિંસુ વા) તે નીચ કુલોમાં કુક્ષિને વિષે ગર્ભપણે આવ્યા હતા (વક્કમન્તિ વા) આવે છે (વક્કમિસ્સન્તિ વા) અને આવશે. (નો ચેવ ણં જોણીજમ્મણનિક્કમ્મણેણં નિક્કમિંસુ વા) પરંતુ કોઈ પણ વખત યોનિ દ્વારા જન્મ રૂપે નીકળ્યા નથી (નિક્કમન્તિ વા) નીકળતા નથી (નિક્કમિસ્સન્તિ વા) તેમ નીકળશે પણ નહિ ॥૨૩॥

(અયં ચ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે) આ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (જંબુદ્વીવે દીવે) જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં (ભારહે વાસે) ભરતક્ષેત્રને વિષે (માહણકુંડગ્ગામે નયરે) બ્રાહ્મણ કુંડગામ નામે નગરમાં (સમભદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડાલસગુત્તસ્સ ભારિયાણ) કોડાલ ગોત્રના ઋષભદત્ત નામના બ્રાહ્મણની ભાર્યા, (દેવાણંદાણ માહણીણ જાલંધરસગુત્તાણ કુચ્છિસિ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનન્દાનામની બ્રાહ્મણીની કુક્ષિને વિષે (ગબ્ધતાં વક્કન્તે) ગર્ભપણે આવ્યા છે ॥૨૪॥

(તં જીઅમેઅં તીઅ-પચ્ચુપ્પન્ન-મણાગયાણં સક્કાણં દેવિંદાણં દેવરાઈણં) તેથી દેવોના ઇન્દ્ર અને દેવોના

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રાજા એવા અતીત વર્તમાન અને અનાગત શકોનો એવો આચાર છે કે - (અરિહંતે ભગવંતે) ભગવાન્ અરિહંતોને (તહમ્પગોરેહિંતો) તેવા પ્રકારના (અંત-પંત-તુચ્છ-કિવણ-દરિદ્ર-વળીમગ જાવ-માહણકુલેહિંતો) અંતકુલ, પ્રાન્તકુલ, તુચ્છકુલ, કૃપણકુલ, દરિદ્રકુલ, ભિક્ષુકકુલ, યાવત્ બ્રાહ્મણકુલો થકી (તહમ્પગાસ્સુ) તેવા પ્રકારના (ઉગ્ગ-ભોગ-રાયન્ન-નાય-સ્વત્તિય-ફલ્લગ-હરિવંસકુલેસુ વા) ઉગ્રકુલ, ભોગકુલ, રાજન્યકુલ, જ્ઞાતકુલ વિશુદ્ધ જાતિ અને વિશુદ્ધ કુલવાળા વંશોમાં (સાહરાવિત્તે) સંકમાવવા જોઈએ ॥૨૫॥

(તં ગચ્છ ણં તુમં દેવાણુપ્પિયા !) તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! તું જા, અને (સમણં ભગવં મહાવીરં) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (માહણકુંડગ્ગામાઓ નયરાઓ) બ્રાહ્મણકુંડગ્ગામ નગર થકી (ઉસમદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડાલસગુત્તસ્સ મારિયા) કોડાલ ગોત્રના ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા (દેવાણંદાણે માહણીણે જાલંધરસગુત્તાણે કુચ્છીઓ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુખમાંથી (સ્વત્તિયકુંડગ્ગામે નયરે) ક્ષત્રિયકુંડગ્ગામ નગરમાં (નાયાણં સ્વત્તિયાણં) જ્ઞાતકુલના ક્ષત્રિયોની મધ્યમાં (સિદ્ધત્થસ્સ સ્વત્તિયસ્સ કાસવગુત્તસ્સ મારિયા) કાશ્યપ ગોત્રના સિદ્ધાર્થ નામના ક્ષત્રિયની ભાર્યા (તિસલાણે સ્વત્તિયાણીણે વાસિટ્ઠસગુત્તાણે કુચ્છિસિ) વાસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા નામની ક્ષત્રિયાણીની કુખને વિષે (ગમ્મત્તાણે સાહરાહિ) ગર્ભપણે સંકમાવ. (જેવિ ય ણં) અને જે (સે

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તિસલાણે સ્વત્તિયાણીએ ગભ્બે) તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીનો ગર્ભ છે (તંપિ ચ ણં) તેને પણ (દેવાણંદાણે માહણીએ જાલંધરસગુત્તાણે કુચ્છિસિ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુખમાં (ગભ્બત્તાણે સાહરાહિ) ગર્ભપણે સંકમાવ.

(સાહરિત્તા) સંકમાવીને (મમ ઇયમાણત્તિઅં રિવ્વપ્પામેવ પચ્ચપ્પિણાહિ) મારી આ આજ્ઞાને જલદી પાછી આપ, એટલે કે - મારી આજ્ઞા મુજબ કરીને પાછો આવી જલદી નિવેદન કર ॥૨૬॥

(તણે ણં) ત્યાર પછી (સે હરિણેગમેસી પાયત્તાણીયાહિવડે દેવે) પદાતિ સૈન્યના અધિપતિ એવા તે હરિણેગમેષી દેવને (સક્કેણં દેવિંદેણં દેવરણ્ણા) દેવોના ઇન્દ્ર અને દેવોના રાજા એવા શકે (એવં વુત્તે સમાણે) એ પ્રમાણે કહ્યું છે (હટ્ઠે જાવ હિયણે) તે હરિણેગમેષી દેવ હર્ષિત થયો, યાવત્ પ્રકુલ્લિત હૃદયવાળો થઈને (કચ્ચલ જાવત્તિ કટ્ટુ) બે હાથ જોડી, દસે નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને (જં દેવો આણવડં ત્તિ) 'જે આપ દેવ આજ્ઞા કરો છો તે મુજબ કરીશ' એ પ્રમાણે (આણાણે વિણણં વચણં પહિસુણેહ) શકની આજ્ઞા વચનને વિનયપૂર્વક સ્વીકારે છે. (પહિસુણિત્તા) સ્વીકારીને (અત્તરપુરચ્છિમં દિસીમાગં) ઈશાન ખુજા તરફ (અવકમહ) જાય છે.

(અવકમિત્તા) જઈને (વેડિવિઅસમુઘાણં) વૈકીએ સમુદ્ધાત વડે (સમોહણહ) વૈકીય શરીર કરવા માટે

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રયત્નવિશેષ કરે છે. (સમોહણિતા) તે પ્રયત્નવિશેષ કરીને (સંસ્થિજ્ઞાઈં જોઝણાઈં દંડં) સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણવાળો, ઉંચે અને નીચે દંડને આકારે લાંબો, અને શરીરના જેવો જાડો જે જીવપ્રદેશો અને કર્મપુદ્ગલોનો સમૂહ, તેને (નિસિરહ) શરીર થકી બહાર કાઢે છે. બહાર કાઢીને આવા પ્રકારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, (તં જહા) તે આ રીતે-(સ્થળાણં) કર્કેતનાદિ રત્નો જેવાં (વચરાણં) વજ્ર એટલે હીરા જેવા (વેરુલિઆણા) વૈદૂર્ય રત્ન જેવું (લોહિઅચ્ચાણં) લોહિતાક્ષ રત્ન જેવાં (મસારગલ્લાણં) મસારગલ્લ નામના રત્ન જેવાં (હંસ-ગમ્ભાણં) હંસગર્ભ રત્ન જેવાં (પુલયાણં) પુલક રત્ન જેવાં (સોગંધિયાણં) સૌગંધિક રત્ન જેવાં (જોઈરસાણં) જ્યોતીરસ રત્ન જેવાં (અંજણાણં) અંજન રત્ન જેવાં (અંજણપુલયાણં) અંજણપુલક રત્ન જેવાં (જાયસ્વાણં) જાત રત્ન જેવાં (સુભગાણં) સુભગ રત્ન જેવાં (અંકાણં) અંક રત્ન જેવાં (ફલિહાણં) સ્ફટિક રત્ન જેવાં (રિટ્ઠાણં) અને રિષ્ટ જાતિના રત્ન જેવાં. એવી રીતે સોળ પ્રકારનાં રત્નો જેવાં વૈક્રિય વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તેઓમાંથી (અહાબાયરે પુગલે પરિસાડેઈ) અસાર પુદ્ગલોને ત્યજી દે છે. (પરિસાડિતા) અસાર પુદ્ગલોનો ત્યાગ કરીને (અહાસુહુમે પુગલે પારિયાણેઈ) સારભૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે ॥૨૭॥

(પરિયાણિતા) તે સારભૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને (દુચ્ચંપિ) બીજી વાર પણ (વેઝલ્લિઅસમુઘાણં) વૈક્રિય

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સમુદ્ધાત વડે (સમોહણઈ) પૂર્વની પેઠે પ્રયત્ન વિશેષ કરે છે. (સમોહણિત્તા) તે પ્રયત્ન વિશેષ કરીને (ઉત્તરવેડવિઅં સ્વં) ઉત્તર વૈકિય રૂપને, એટલે ભવધારણીય જે મૂલ સ્વરૂપ તેની અપેક્ષાએ બીજા રૂપને (વિડવ્વઈ) કરે છે. (વિડવ્વિત્તા) બીજું રૂપ કરીને તે હરિણેગમેષી દેવ દેવગતિથી ચાલ્યો, તે કેવી દેવગતિથી ચાલ્યો ?, તે કહે છે (તાણ ઉવિક્કટ્ટાણ) તે ઉત્કૃષ્ટ, એટલે દેવોને પ્રતીત એવી, અને બીજી ગતિઓ કરતાં મનોહર, (તુરિયાણ) ચિત્તની ઉત્સુકતાવાળી, (ચવલાણ) કાયાની ચપલતાવાળી, (ચંડાણ) તીવ્ર, (જયણાણ) બીજી સઘળી ગતિઓને જીતનારી, (જુહુઆણ) પ્રચંડ પવનથી ઉછળતા ધૂમાડાની ગતિ જેવી - શરીરના સમગ્ર અવયવોને કંપાવનારી, (સિગ્ધાણ) ઉતાવળી-વેગવાળી, (દિબ્બાણ) અને દેવોને યોગ્ય, (દેવગઈણ) આવા પ્રકારની દેવગતિ વડે, (વીર્ઘવયમાણે વીર્ઘવયમાણે) ઉતાવળથી દોડતો દોડતો તે હરિણેગમેષી દેવ (તિરિયમસંસ્થેજ્જાણં દીવસમુદ્ધાણં) તીરછા અસંખ્યાતા દ્વીપસમુદ્રોની (મજ્ઝં મજ્ઝેણં) મધ્ય ભાગમાં (જેણેવ જંબુદીવે દીવે) જ્યાં જંબુદ્વીપ નામે દ્વીપ છે, (ભારહે વાસે) ભરતક્ષેત્ર છે, (જેણેવ માહણકુંડુગામે નયરે) જ્યાં બ્રાહ્મણકુંડામ નગર છે, (જેણેવ ઉસમદત્તસ્સ માહણસ્સ ગિહે) જ્યાં ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણનું ઘર છે (જેણેવ દેવાણંદા માહણી) અને જ્યાં દેવાનંદા બ્રાહ્મણી છે, (તેણેવ ઉવાગચ્છઈ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (આલોણ) ભગવંતનું દર્શન થતાં જ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

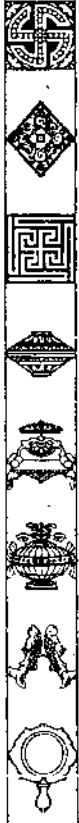
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (પણામં કરેહ) પ્રણામ કરે છે. (પણામં કરિત્તા) પ્રણામ કરીને (દેવાણંદાણે માહણીણે સપરિજણાણે) પરિવાર સહિત દેવાનંદા બ્રાહ્મણીને (ઓસોવણિં દલહ) અવસ્થાપિની નિદ્રા આપે છે. (દલિત્તા) અવસ્થાપિની નિદ્રા આપીને (અસુખે પુગ્ગલે) દેવાનંદાના શરીરમાંથી અશુચિ પુદ્ગલોને (અવહરહ) દૂર કરે છે. (અવહરિત્તા) દૂર કરીને (સુખે પુગ્ગલે) શુભ પુદ્ગલોને (પવિઘ્નવહ) સ્થાપન કરે છે. (પવિઘ્નવિત્તા) સ્થાપન કરીને (અણુજાણઠ મે ભયવંતિ કટ્ટઠ) હે ભગવન્ ! આપ મને અનુજ્ઞા આપો, એ પ્રમાણે કહીને (સમણં ભગવં મહાવીરં) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (અબ્બાબાહં) પ્રભુને બીલકુલ બાધા ન પહોંચે તેમ (અબ્બાબાહેણં) સુખ પૂર્વક (દિલ્લેણં પહાવેણં) પોતાના દિવ્ય પ્રભાવ વડે (કચ્ચલસંપુડેણં ગિણ્હહ) હસ્તતલના સંપુટમાં ગ્રહણ કરે છે. (ગિણ્હિત્તા) ગ્રહણ કરીને (જેણેવ ચ્ચત્તિયકુંડગ્ગામે નયરે) જ્યાં ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગર છે, (જેણેવ સિલ્લત્થસ્સ ગિહે) જ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયનું ઘર છે,

(જેણેવ તિસલા ચ્ચત્તિયાણી) જ્યાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી છે (તેણેવ ઝવાગચ્છહ) ત્યાં આવે છે. (ઝવાગચ્છિત્તા) આવીને (તિસલાણે ચ્ચત્તિયાણીણે સપરિજણાણે) પરિવાર સહિત ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને (ઓસોવણિં દલહ) અવસ્થાપિની નિદ્રા આપે છે. (દલિત્તા) નિદ્રા આપીને (અસુખે પુગ્ગલે અવહરહ) ત્રિશલા માતાના શરીરમાંથી

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

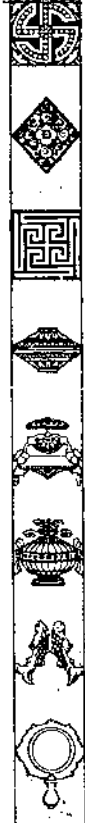

અપવિત્ર પુદ્ગલોને દૂર કરે છે. (અવહસ્તિ) દૂર કરીને (સુખે પુગલે પવિત્ર પુદ્ગલોને સ્થાપન કરે છે. (પવિત્રવિત્તા) સ્થાપન કરીને (સમણં ભગવં મહાવીરં) શ્રમણ ભગવન્ મહાવીરને (અઘ્વાબાહં) પ્રભુને બીલકુલ બાધા ન પહોંચે તેમ (અઘ્વાબાહેણં) સુખ પૂર્વક (દિવ્વેણં પહાવેણં) પોતાના દિવ્ય પ્રભાવ વડે (તિસલાણ સ્વત્તિયાણીણ કુચ્છિસિ) ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુખને વિષે (ગભ્બત્તાણ સાહરહ્) ગર્ભપણે સંક્રમાવે છે. તે ગર્ભને દેવાનંદાની કુખમાંથી યોનીમાર્ગે ગ્રહણ કરીને ત્રિશલા માતાની કુખમાં ગર્ભાશય દ્વારા સંક્રમાવ્યો.

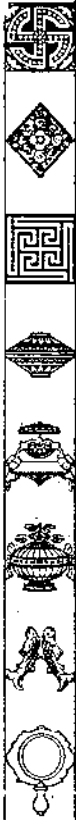
(જેવિ ચ ણં) વળી જે (સે તિસલાણ સ્વત્તિયાણીણ ગભ્બે) તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીનો પુત્રીરૂપે ગર્ભ છે (તંપિ ચ ણં) તે ગર્ભને (દેવાણંદાણ માહણીણ જાલંધરસગુત્તાણ કુચ્છિસિ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુખમાં (ગભ્બત્તાણ સાહરહ્) ગર્ભપણે સંક્રમાવે છે (સાહસ્તિ) ગર્ભપણે સંક્રમાવીને (જામેવ દિસિં પાઝબ્બૂણ) તે હરિણેગમેષી દેવ જે દિશામાંથી આવ્યો હતો (તામેવ દિસિં પઢિગણ) તે જ દિશા તરફ પાછો ચાલ્યો ગયો ॥૨૮॥

હરિણેગમેષી દેવ કેવી ગતિથી ચાલીને સૌધર્મેન્દ્ર પાસે ગયો ? તે કહે છે - (તાણ ઝવિક્કટ્ઠાણ) તે ઉત્કૃષ્ટ એટલે દેવોને વિષે પ્રતિત એવી, તથા બીજી ગતિઓ કરતાં મનોહર, (તુરિયાણ) ચિત્તની ઉત્સુકતાવાળી, (ચવલાણ) કાયાની ચપલતાવાળી, (ચંડાણ) તીવ્ર, (જયણાણ) બીજી સઘલી ગતિઓને જીતનારી, (ઝહ્હુઆણ)

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રચંડ પવનથી ઉછલતા ધૂમાડાની ગતિ જેવી (સિઘાણ) ઉતાવળી-વેગવાળી (દિઘાણ) અને દેવોને યોગ્ય (દેવગઈણ) આવા પ્રકારની દેવગતિ વડે.

(તિરિયમસંઘ્રેજ્જાણં દીવસમુદ્દાણં) તીરછા અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોની (મજ્ઙ્ઙં મજ્ઙ્ઙોણં) મધ્યભાગમાં (જોઅણ સયસાહસિસિંહિં વિગ્ગહેહિં) લાખ યોજનના પ્રમાણવાળી ગતિથી (ઉપ્પયમાણે ઉપ્પયમાણે) દોડતો દોડતો (જેણામેવ સોહમ્મે કપ્પે) જ્યાં સૌધર્મ દેવલોક છે, (સોહમ્મવડિંસણ વિમાણે) સૌધર્માવતંસક નામનું વિમાન છે (સવ્કંસિ સીહા સણંસિ) અને શક નામના સિંહાસન ઉપર (સવ્કે દેવિંદે દેવરાયા) દેવોના ઇન્દ્ર અને દેવોનો રાજા એવો શક બેઠો છે (તેણામેવ ઉવાગચ્છડ્ડ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (સવ્કસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો) દેવોના ઇન્દ્ર અને દેવોના રાજા એવા તે શકને (ણ્યમાણત્તિઅં ચિપ્પામેવ પચ્ચપ્પિણ્ણ) તે પૂર્વે કહેલી આજ્ઞાને જલ્દી પાછી આપે છે, એટલે - 'આપની આજ્ઞાનુસાર મેં કામ કર્યું' એ પ્રમાણે નિવેદન કરે છે ॥૨૯॥

(તેણં કાલેણં તેમં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (જે સે વાસાણં તચ્ચે માસે) જે તે વર્ષાકાલનો ત્રીજો માસ (પંચમે પવ્વસે) પાંચમું પખવાડીયું (આસોઅબહુલે) એટલે આસો માસનું (ગુજરાતી - ભાદરવા માસનું) કૃષ્ણ પખવાડીયું (તસ્સ ણં આસોઅબહુલસ્સ તેસ્સીપવ્વસે ણં) તે

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આસો માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની તેરશની રાત્રિને વિશે (બાસીડ રાઈંદિઈં વડ્ઠકંતેઈં) બ્યાશી રાત્રિ-દિવસ ગયા બાદ (તેસીઈમસ્સ રાઈંદિઅસ્સ અન્તરા વટ્ટમાણે) ત્યાસીમા રાત્રિ-દિવસની વચ્ચેનો કાલ એટલે રાત્રિ વર્તે છતે (હિઆણુકંપણં દેવેણં હરિણેગમેસિણા સવ્કવયણસંદિટ્ઠેણં) પોતાનું અને શકનું હિત કરનારા, પ્રભુ ઉપર ભક્તિ વાળા, અને શકના વચનથી આજ્ઞા પામેલા એવા હરિણેગમેષી દેવે (માહણકુંડગ્ગામાઓ નયરાઓ) બ્રાહ્મણકુંડગ્ગામ નગર થકી (અસભદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડાલસગુત્તસ્સ મારિયાણ) કોડાલ ગોત્રના ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા (દેવાણંદાણ માહણીણ જાલંધરસગુત્તાણ કુચ્છીઓ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુખમાંથી.

(સ્વત્તિયકુંડગ્ગામે નયરે) ક્ષત્રિય કુંડગ્ગામ નગરમાં (નાયાણં સ્વત્તિયાણં) જ્ઞાતકુલના ક્ષત્રિયોની મધ્યમાં (સિદ્ધત્થસ્સ સ્વત્તિયસ્સ કાસવગુત્તસ્સ મારિયાણ) કાશ્યપ ગોત્રના સિદ્ધાર્થ નામના ક્ષત્રિયની ભાર્યા (તિસલાણ સ્વત્તિયાણીણ વાસિટ્ઠસગુત્તાણ) વાસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુખને વિષે (પુલ્લરત્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્યરાત્રિમાં (હત્તુત્તરાઈં નક્કસત્તેણં) ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રને વિષે (જોગમુવાગણં) ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (અવ્વાબાહં) પ્રભુને બિલકુલ બાધા ન થાય તેમ (અવ્વાબાહેણં) સુખ પૂર્વક (કુચ્છિંસિ ગમ્મત્તાણ સાહરિણ) તે ત્રિશલામાતાની કુખને વિષે ગર્ભપણે સંકમાવ્યા ॥૩૦॥

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

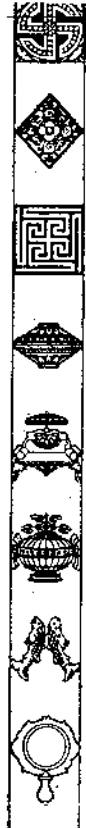
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (તિન્નાણોવગણ આવિ હોત્થા) મતિ શ્રુત અને અવધિ, એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત હતા.

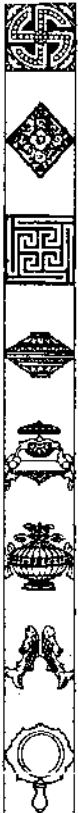
(સાહરિજ્જિસ્સામિ ત્તિ જાણહ) જ્યારે દેવાનંદાની કુખમાંથી ત્રિશલા માતાની કુખમાં પોતાનું સંહરણ થવાનું હતું ત્યારે ‘હું સંહરાઈશ’ એ પ્રમાણે પ્રભુ જાણે છે. (સાહરિજ્જિમાણે નો જાણહ) જ્યારે હરિણેગમેષી દેવ દેવાનન્દાની કુખમાંથી લઈને ત્રિશલા માતાની કુખમાં સંહરણ કરે છે ત્યારે તે સંહરણકાલ વખતે ‘હું સંહરાઉં છું’ એ પ્રમાણે જાણતા નથી અહીં કોઈ શંકા કરે કે - “સંહરણ થતી વખતે ‘હું સંહરાઉં છું’ એ પ્રમાણે પ્રભુએ કેમ ન જાણ્યું ?, કારણ કે સંહરણનો કાલ અસંખ્ય સમયનો છે. એટલે કે સંહરણ કરતાં અસંખ્ય સમય વ્યતીત થાય છે. આવી અસંખ્ય સમયવાળી ક્રિયાને ભગવાન્ ન જાણે એ કેમ સંભવે ? વળી સંહરણ કરવાવાળા હરિણેગમેષી દેવની અપેક્ષાએ પ્રભુને વિશિષ્ટ જ્ઞાન છે, તેથી સંહરણ થતી વખતે ‘હું સંહરાઉં છું’ એમ પ્રભુને જ્ઞાન હોવું જ જોઈએ”. તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે - સંહરણ ક્રિયાનો કાલ અસંખ્ય સમયનો હોવાથી ‘હું સંહરાઉં છું’ એ પ્રમાણે ભગવાન્ જાણે છે ખરા પણ આ વાક્ય સંહરણ ક્રિયાની કુશલતા જણાવનારું છે. હરિણેગમેષી દેવે તે ગર્ભનું એવી કુશલતાથી સંહરણ કર્યું કે જેથી પ્રભુને જરા પણ પીડા થઈ નહિ, અને તેથી પ્રભુએ જાણવા છતાં જાણે જાણ્યું જ નહિ. જેમ કોઈ માણસના પગમાં કાંટો

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

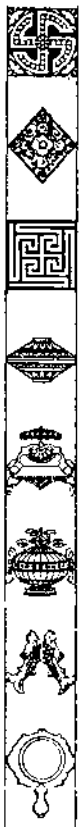
ભાંગ્યો હોય, બીજા માણસે તે કાંટાને એવી કુશલતાથી કાઢ્યો કે જેથી તેને જરા પણ પીડા થવા દીધી નહીં. તે વખતે તે માણસ બોલે છે કે - 'તેં એવી રીતે કાંટો કાઢ્યો કે મને ખબર પડી નહિ'. જો કે અહીં કાંટો કાઢતાં તે સામા માણસને જ્ઞાન તો થાય જ છે, છતાં પીડા ન થવાથી કાંટો કાઢનારની કુશલતા જણાવવાને જાણે જાણ્યું જ ન હોય એવો વ્યવહાર થાય છે. વળી સુખમગ્ન થયેલો માણસ બોલે છે કે - આજનો આખો દિવસ ગયો, પરંતુ મને ખબર પણ પડી નહીં, અહીં પણ જો કે તે વ્યતીત થયેલા દિવસને જાણે છે, છતાં અતિશય સુખ જણાવવાને આવો વ્યવહાર થાય છે. તેવી રીતે હરિણેગમેષી દેવે એવી કુશલતાથી ગર્ભનું સંહરણ કર્યું, કે જેથી પ્રભુને જરા પણ પીડા થઈ નહિ, એમ જણાવવાને 'હું સંહરાઉં છું' એ પ્રમાણે જો કે પ્રભુ જાણે છે છતાં જાણતા નથી એમ કહ્યું છે.

(સાહરિણ મિ તિ જાણડ) જ્યારે હરિણેગમેષી દેવે ત્રિશલા માતાની કુખમાં ગર્ભનું સંક્રમણ કર્યું, ત્યારે 'હું સંહરાયો' એ પ્રમાણે પ્રભુ જાણે છે. (જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિમાં (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (દેવાણંદાણે માહણીણે જાલંધરસગુત્તાણે કુચ્છીણે) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુખમાંથી (તિસલાણે સ્વત્તિયાણીણે વાસિદ્ધસગુત્તાણે કુચ્છિસિ) વાસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુખમાં (ગમ્મત્તાણે સાહરિણે) ગર્ભપણે સંક્રમાવ્યા (તં સ્યણિં ચ ણં) તે રાત્રિમાં (સા દેવાણંદા માહણી) તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણી (સયણિજ્જંસિ

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સુત્તજાગરા ઓહીસ્માળી ઓહીસ્માળી) શય્યાને વિષે કાંઈક ઉઘતી અને કાંઈક જાગતી, એટલે અલ્પ નિદ્રા કરતી છતી (ફમેયારૂવે) આગળ કહેવાશે એવા સ્વરૂપના (ઝરાલે કલ્લાળે) પ્રશસ્ત, કલ્યાણના હેતુરૂપ, (સિવે ઘન્ને) ઉપદ્રવોને હરનારા, ધનના હેતુરૂપ (મંગલ્લે સસ્સિરીય) મંગલ કરનારા, અને શોભા સહિત (ચઝહસ મહાસુમિળે) ચૌદ મહાસ્વપ્નોને (તિસલાય સ્વત્તિયાળીય હઢે પાસિત્તા ણં) ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી વડે હરણ કરાયેલા જોઈને (પડિબુદ્ધા) જાગી. (તંજહ્વ -) તે જેવી રીતે - (ગય-વસહ ગાહા) ગજ વૃષભ વિગેરે ચૌદ મહાસ્વપ્ન હરણ કરાયેલા જોઈને જાગી ॥૩૧॥

(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (સમળે ભગવાન્ મહાવીર (દેવાણંદા) માહળીય જાલંધરસગુત્તાય કુચ્છીઓ) જાલંધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુખ થકી (તિસલાય સ્વત્તિયાળીય વાસિટ્ઠસગુત્તાય કુચ્છિસિ) વાસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુખને વિષે (ગમ્મત્તાય સાહરિય) ગર્ભપણે સંહરાયા, (તં સ્યણિં ચ ણં) તે રાત્રિને વિષે (સા તિસલા સ્વત્તિયાળી) તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ) તે તેવા પ્રકારના શયનમંદિરને વિષે; એટલે જેનું વાણીથી વર્ણન થઈ શકે નહિ, પોતાની આંખથી દેખ્યું હોય તો જ જાણી શકાય એવા અવર્ણનીય, તથા અતિશય પુણ્યશાળી અને ભાગ્યશાળીને યોગ્ય એવા

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શયનમંદિરમાં વળી તે શયનમંદિર કેવું છે ! તે કહે છે - (અભિંતરઓ સચિત્તકમ્મે) તેની અંદરના ભાગમાં સર્વ ભીંતો વિવિધ પ્રકારના ચિત્રોથી ચીતરેલી હોવાથી રમણીય છે, એવું (બાહિરઓ દૂમિઅઘટ્ટમટ્ટે) બહારના ભાગમાં ચૂનો લગાવેલો હોવાથી ચાંદની જેવું સફેદ છે, વળી કોમલ અને ચીકણા પાષાણાદિથી ઘુટેલું હોવાથી સુંવાળું અને ચકચકીત છે. (વિચિત્તજલ્લોઅ ચિલ્લિયતલે) તે શયનમંદિરનો ઉપરનો ભાગ વિવિધ પ્રકારના ચિત્રોવાળો છે, અને તળીયું દેદીપ્યમાન છે, (મણિચયણપણાસિઅન્ધચારે) જેની ચારે તરફ મણિઓ અને રત્નો જડેલા હોવાથી અંધકાર નાશ પામ્યો છે, એવું, (બહુસમ-સુવિભત્તભૂમિભાગે) તે શયનમંદિરનું આંગણું જરા પણ ઉંચું નીચું નથી બરાબર સપાટ છે; વળી પાંચ વર્ણવાળા મણિઓથી બાંધેલું હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન જાતના સ્વસ્તિકાદિની રચના વડે મનોહર છે.

(પંચવર્ણસસસુરહિમુવ્કપુષ્પ પુંજોવચારકલિણે) રસ સહિત અને સુગંધમય એવા પંચવર્ણી પુષ્પોના સમૂહને યોગ્ય યોગ્ય સ્થળે ગોઠવેલ હોવાથી સંસ્કાર યુક્ત છે. (કાલાગુરુ-પવરકુંદુરુવ્ક-તુરુવ્ક-હજ્જાંતધૂવ મઘમઘંતગંધુલ્લુ આભિરામે) કાળો અગરુ ઉંચી જાતનો કિંદુ, સેલારસ, અને બળી રહેલો દશાંગાદિ ધૂપ, એ બધા પદાર્થોનો મહેક મારી રહેલી અને ચારે તરફ ફેલાઈ રહેલી જે સુગન્ધ; તે વડે રમણીય છે, (સુગંધવરગંધિણે)

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

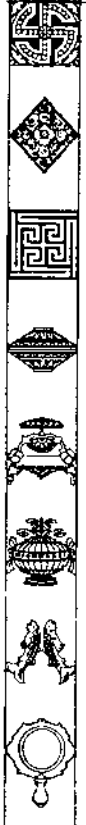
ઉત્તમ ગંધવાળાં જે ઉંચી જાતનાં ચૂર્ણો, તેઓના સુગંધયુક્ત છે. (ગંધવદ્ધિભૂષ) સુગંધી દ્રવ્યોની બનાવેલી જે ગુટિકા, તેના સદશ અતિશય સુગંધી છે. આવા પ્રકારના શયનમંદિરને વિષે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી શય્યામાં એટલે પલંગમાં સૂતી હતી, તે શય્યાનું વર્ણન કરે છે - (તંસિ તારિસગંસિ સયણિજ્જંસિ) તે તેવા પ્રકારની શય્યામાં, એટલે જેનું વાણીથી વર્ણન થઈ શકે નહિ, પોતાની આંખથી દેખી હોય તો જ જાણી શકાય એવી અવર્ણનીય; તથા અતિશય પુણ્યશાળી અને ભાગ્યશાળીને યોગ્ય એવી શય્યામાં. વળી તે શય્યા કેવી છે ? - (સાલિંગણવદ્ધિ) શરીર પ્રમાણ દીર્ઘ ગાદલાવાળી,

(ઉભઓ વિંબોઅણે) જેની બન્ને બાજુએ એટલે જ્યાં મસ્તક રહે ત્યાં અને જ્યાં પગ રહે ત્યાં ઓશીકાં રાખેલાં છે, (ઉભઓ ઉન્નણ) મસ્તક અને પગને સ્થાને ઓશીકાં રાખવાથી તે બન્ને બાજુએ ઉંચી છે, (મજ્ઞે નયગંભીરે) બન્ને બાજુએ ઉંચી હોવાથી વચ્ચેના ભાગમાં નમેલી અને ગંભીર છે, (ગંગાપુલિણ વાલુઆઝહાલ સાલિસણ) જેમ ગંગાને કાંઠે રહેલી રેતીમાં પગ મૂકતાં પગ ઉંડો ચાલ્યો જાય છે તેમ આ શય્યામાં પણ પગ મૂકતાં પગ ઉંડો ચાલ્યો જાય એવી અતિશય કોમલ છે, (ઉઝવિઝ ઝોમિઝ દુગુલ્લપટ્ટ પઢિચ્છન્ને) તે શય્યા ઉપર ઉત્તમ કારીગરીવાળો રેશમી ઓછાડ પાથર્યો છે, (સુવિહ્વયચ્ચાણે) તે શય્યા જે વખતે સૂવા-બેસવાના ઉપયોગમાં આવતી નથી તે વખતે રજ વિગેરેથી મેલી ન થાય માટે ઉત્તમ વસ્ત્રથી ઢાંકેલી રહે છે, (સ્તંસુઅસંવુડે)

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

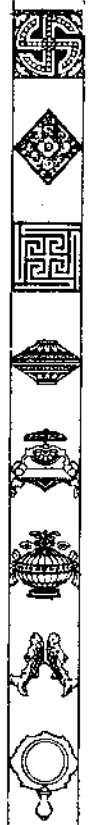

વળી તે શય્યા ઉપર લાલ રંગની મચ્છરદાની લગાવેલી છે, (સુરમ્મે) તે શય્યા અતિશય મનોહર છે. (આઈળગ-
રૂઝ-બૂર-નવળીઅ-તૂલતુલ્લફાસે) સંસ્કારિત કરેલું ચામડું રૂ, બૂર નામની વનસ્પતિ, માખણ, અને આકડાનું
રૂ, એટલી સુકોમલ વસ્તુઓના જેવા કોમલ સ્પર્શવાળી,

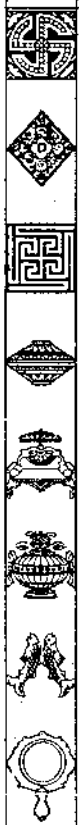
(સુગંધવસ્તુસુમ-ચુળસયણોવયારકલિ) સુગંધી ઉત્તમ જાતનાં પુષ્પો અને ચૂર્ણો વડે કરેલા સંસ્કારવાળી,
આવા પ્રકારની શય્યામાં, (પુલ્લસ્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્ય રાત્રિને વિષે (સુત્તજાગરા ઓહીરમાળી ઓહીરમાળી)
કાંઈક ઉંઘતી અને કાંઈક જાગતી, એટલે અલ્પનિદ્રા કરતી છતી (હમેચાસ્ત્રે) આગળ કહેવાશે એવા સ્વરૂપના
(ઝરાલે જાવ ચઝહસ મહાસુમિણે) પ્રશસ્ત યાવત્ ચૌદ મહાસ્વપ્ન (પાસિત્તા ણં પહિબુલ્લા) દેખીને જાગી. (તં
જહા) તે આ રીતે (ગય-વસહ-સીહ) હાથી, વૃષભ, સિંહ, (અભિસેઅ-) લક્ષ્મી, (દામ-સસિ-દિણયરં) પુષ્પની
માલા, ચન્દ્ર, સૂર્ય, (ઝયં કુંભ) ધ્વજા, કલશ, (પઝમસર-સાગર-) પદ્મસરોવર, સમુદ્ર, (વિમાણ-ભવણ)
દેવવિમાન અથવા ભવન, (ચયણુલ્લય-સિહિં ચ) રત્નનો રાશિ, અને નિર્ધૂમ અગ્નિ ॥૩૨॥

(તણ ણં સા તિસલા ચત્તિયાણિ તપ્પઢમયાણ) તે ચૌદ મહાસ્વપ્નોમાં પહેલે સ્વપ્ને તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ
હાથી જોયો. જો કે શ્રીઋષભદેવ પ્રભુની માતાએ પહેલે સ્વપ્ને વૃષભ જોયો હતો, અને શ્રીમહાવીર પ્રભુની

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

માતાએ પહેલે સ્વપ્ને સિંહ જોયો હતો; પરંતુ ઘણા જિનેશ્વરોની માતાઓએ પહેલે સ્વપ્ને હાથી જોયો હતો; માટે એવી રીતના પાઠના અનુક્રમની અપેક્ષાએ-બહુપાઠના રક્ષણ માટે અહીં પણ શ્રીમહાવીર પ્રભુની માતાએ પહેલે સ્વપ્ને હાથી જોયો એ પ્રમાણે કહ્યું છે. તે હાથી કેવો છે ?, તે કહે છે - (ચઙ્ગંતં) ચાર દંતશૂલ વાળો, કોઈ ઠેકાણે 'તઓઅચઙ્ગંતં' એવો પાઠ છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે - તતૌજસ એટલે મહા બલવાન ચાર દંતશૂલ વાળો, (અસિઅ-ગલિયવિપુલજલહર-હારનિકર-સ્ત્રીરસાગર-સસંકકિરણ-દગરય-ચયમમહાસેલપંડુસ્તરં) તે હાથી ઉંચો છે, વરસાદ વરસી રહ્યા બાદ ગળી ગયેલા વિશાલ મેઘ જેવો અતિ સફેદ છે; વળી એકઠા કરેલા મોતીના હાર, ક્ષીર સમુદ્ર, ચન્દ્રનાં કિરણો, પાણીના કણીયા, અને રૂપાનો જે મહાશૈલ એટલે વૈતાલ્ય પર્વત; તેઓના જેવો અતિશય સફેદ છે. (સમાગય મહુયસ્સુગંધદાણ વાસિઅકવોલમૂલં) ગંધમાં લુબ્ધ બની એકઠા થયેલા ભમરાવાળું ખુશબોદાર મદજલ, તે મદજલ વડે સુગંધમય બને કુંભસ્થળોવાળો, (દેવરાયકુંજસ્વરણમાણં) શકેન્દ્રના એરાવણ હાથી જેવા શાસ્ત્રોક્ત શરીર પ્રમાણવાળો, (પિચ્છડ સજલઘણ વિપુલજલહર ગજિયગંભીર ચારુઘોસં ઇમં) જલથી ભરેલો જે ઘટાટોપ થયેલો અને ચોતરફ પથરાયેલો મેઘ, તે મેઘની ગર્જના જેવી ગંભીર અને મનોહર ગર્જનાવાળા હાથીને દેખે છે. વળી તે હાથી કેવો છે ? - (સુમં) શુભ કરનારો (સલ્લલક્ષણકયંબિઅં) સર્વ શુભલક્ષણોના સમૂહવાળો, (વરોરં) સર્વ હાથીઓમાં ઉત્તમ અને વિશાળ, આવા પ્રકારના હાથીને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી પહેલે સ્વપ્ને દેખે છે. (॥૧॥) ॥૩૩॥

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તઓ પુળો ધવલકમલ પત્તપયરાઢરેગ સ્વપ્પમ્મં) ત્યાર પછી ત્રિશલા કાત્રિયાણી બીજે સ્વપ્ને-સફેદ કમલનાં પાંદડાંઓનો જે સમૂહ તેના કરતાં પણ અધિક રૂપની કાન્તિવાળા વૃષભને દેખે છે. વળી તે વૃષભ કેવો છે ? (પહાસમુદઓવહારેહિં સચ્ચઓ ચેવ દીવયંતં) પોતાની પ્રભાના સમૂહને ફેલાવવા વડે દસે દિશાઓને ઉદ્યોતિત કરતો,

(અહિસિરિભર પિલ્લણાવિસપ્પંત-કંત-સોહંત-ચારુકકુહં) ઉત્કૃષ્ટ શોભાસમૂહની પ્રેરણા વડે જ જાણે ઉંચી થયેલી હોયની ! એવી, દીપ્તિવાળી, દેખાવડી, અને રમણીય ખુંધ વાળો, (તણુ-સુદ્ધ-સુકુમાલલોમ નિદ્ધચ્છવિં) સૂક્ષ્મ નિર્મલ અને કોમલ રોમોની ચીકાશયુક્ત કાંતિવાળો, (ચિર-સુબદ્ધ-મંસલો-વચિઅ લટ્ઠ-સુવિભત્તસુંદરંગં પિચ્છહિં) મજબૂત, સારા બાંધાવાળુ, માંસયુક્ત, પુષ્ટ, મનોહર, અને યથાસ્થિત સર્વ અવયવવાળુ છે સુંદર શરીર જેનું, એવા વૃષભને દેખે છે. વળી તે વૃષભ કેવો છે ? - (ઘણવટ્ટ-લટ્ઠઝકિવટ્ટ-તુપ્પગ્ગ-તિક્કપ્પસિંગં) મજબૂત, ગોળ આકારના અતિશય ઉત્તમ, અગાડીના ભાગમાં તેલથી ચોપડેલા, અને તીક્ષ્ણ છે બે શીંગડાં જેનાં એવો, (દંતં) કૂરતા રહિત, (સિવં) ઉપદ્રવોને હરનાર, (સમાણસોહંત-સુદ્ધદંતં વસહં અમિઅગુણ મંગલમુહં) બરાબર સરખા, શોભતા, અને સફેદ છે દાંત જેના એવો; વળી માપ વિનાના ગુણોની છે પ્રાપ્તિ જેઓથી

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એવાં જે મંગલ, તે મંગલને આવવાના કારણરૂપ-દ્વાર સરખો; એવા પ્રકારના વૃષભને બીજા સ્વપ્નને વિષે દેખે છે (॥૨॥) ॥૩૪॥

(તઓ પુણો) ત્યાર પછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ત્રીજે સ્વપ્ને સિંહ દેખે છે. તે સિંહ કેવો છે ? - (હારનિકર-સ્રીર સાગર સસંકકિરણ-દગચ-ચયમહાસેલપંડુસ્તરં) એકઠા કરેલા મોતીના હાર, ક્ષીર સમુદ્ર, ચન્દ્રનાં કિરણો, પાણીના કણિયા, અને રૂપાનો જે મહાપર્વત, તેઓના જેવો અતિશય સફેદ છે. (રમણિજ્જ-પિચ્છણિજ્જં) રમણીય અને દેખાવડો છે. (થિર-લટ્ઠપડ્ઠં) મજબૂત અને મનોહર બે પંજા વાળો, (વટ્ટ-પીવર-સુસિલિટ્ઠ-વિસિટ્ઠ-તિક્ષ્ણદાઢા વિઢંબિઅમુહં) ગોળ આકારવાળી, પુષ્ટ, સુસંબદ્ધપોલાણરહિત, પ્રધાન, અને તીક્ષ્ણ દાઢાઓ વડે શોભતા મુખ વાલો, (પરિકમ્મિઅ જચ્ચકમલકોમલ-પમાણસોહંતલટ્ઠડ્ઠં) સંસ્કાર કરેલા ઉત્તમ જાતિના કમલ જેવા સુકુમાલ, તથા યથાસ્થિત પ્રમાણ વડે શોભતા ઉત્તમ પ્રકારના હોઠ વાલો, (સ્તુપ્પલ પત્તમચ્ચ સુકુમાલતાલુ-) લાલ કમલના પાંદડા જેવું મૃદુ અને સુકોમલ લાલ તાલવા વાલો, (નિલ્લાલિઅગ્ગજીહં) લપલપાયમાન થતી મનોહર જીભ વાલો,

(મૂસાગચ પવરકળગ તાવિચ આવત્તાયંતવટ્ટ-તઢિઅવિમલ સરિસનચણં) સુવર્ણ ગાલવાની માટીની કુલડીમાં

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

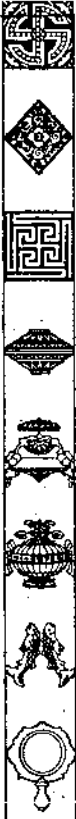
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગાલેલા અને ફુદડી ફરતા ઉત્તમ સુવર્ણ જેવા ગોલ, તથા સ્વચ્છ વીજળી જેવા ચક્રચક્રીત અને ચપલ બે નેત્રો વાલો, (વિસાલપીવસ્વરોરું) વિશાલ અને પુષ્ટ ઉત્તમ સાથલ વાલો, (પડિપુણ્ણ-વિમલચંદ્ર) પરિપૂર્ણ અને નિર્મલ સ્કંધ વાલો, (મિત્ર વિસય-સુહુમ-લચ્ચણ પસત્ય-વિત્થિણ્ણ કેસરાડોવ સોહિઅં) સુકોમલ, સફેદ, બારીક, ઉત્તમ લક્ષણવાલા, અને લાંબા કેસરાઓના દબદબા વડે શોભતો, (ઋસિઅસુનિમ્મિઅ-સુજાય અપ્પોડિઅ લંગૂલં) ઉંચું કરીને કુંડલાકારે વાલેલું અને શોભાસહિત અફલાવેલું છે પૂંછડું જેણે એવો; અર્થાત્ તેણે પોતાનું પૂંછડું જમીન સાથે અફલાવીને પછી ઉંચું કરી કુંડલાકારે વાળ્યું છે, (સોમં) મન વડે કૂરતા રહિત, (સોમાગારં) સુંદર આકૃતિવાલો, (લીલાયંતં) વિલાસ સહિત મંદ મંદ ગતિવાલો, (નહયલાઓ ઓવચમાણં નિયગવચણમઙ્ગવચંતં પિચ્છહ સા) આકાશ થકી ઉતરતો અને ત્યાર પછી પોતાના મુખમાં પેસતો, આવા પ્રકારના સિંહને તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દેખે છે. વળી તે સિંહ કેવો છે ? -

(ગાઢતિક્ષ્ણગ્ગનહં સીહં વચણ સિરીપલ્લવ પત્તચારૂજીહં) અત્યંત તીક્ષ્ણ અગ્ર ભાગવાળા છે નખો જેના, તથા મુખની શોભા માટે પલ્લવપત્ર સરખી રમણીય જીભ ફેલાવેલી છે જેણે એવા સિંહને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ત્રીજે સ્વપ્ને દેખે છે (॥૩૦॥) ॥૩૫॥

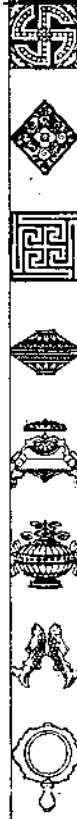
દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તઓ પુણો પુણ્ણચંદ્રવચ્ચણા) ત્યાર પછી સંપૂર્ણ ચંદ્રમા જેવા મુખ વાળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ચોથા સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીદેવીને દેખે છે. તે લક્ષ્મીદેવી કેવી છે ? - (ઉચ્ચાઙ્ગયદ્ઠાણ લદ્ઠસંઠિઠાં) ઉંચો જે હિમવાન્ પર્વત, તેને વિષે ઉત્પન્ન થયેલું જે કમલ રૂપી મનોહર સ્થાન, તેના ઉપર બેઠેલી. તે કમલરૂપી સ્થાનનું વર્ણન આ પ્રમાણે જાણવું - સો યોજન ઉંચો, એક હજાર બાવન યોજન અને બાર કલા પહોળો, એવો સુવર્ણમય હિમવાન્ પર્વત છે. તે પર્વત ઉપર દસ યોજન ઉંડો, પાંચસો યોજન પહોળો, અને હજાર યોજન લાંબો વજ્જના તળીયાવાળો પદ્મદ્રહ નામે દ્રહ એટલે સરોવર છે. તેના મધ્ય ભાગમાં પાણીથી બે કોશ ઉંચું એક યોજન પહોળું, એક યોજન લાંબું, નીલરત્નમય દસ યોજનનું છે નાળવું જેનું, વજ્જમય છે મૂલ જેનું, રિષ્ટરત્નમય છે કંદ જેનો, લાલ સુવર્ણમય છે બહારનાં પાંદડાં જેનાં, અને સુવર્ણમય છે અંદરનાં પાંદડાં જેનાં, એવી રીતનું એક કમલ છે. તે કમલની અંદર બે કોસ પહોળી, બે કોસ લાંબી, એક કોસ ઉંચી, લાલ સુવર્ણમય કેસરાઓથી શોભતી, એવા પ્રકારની સુવર્ણમય કર્ણિકા છે એટલે કમલનો બીજકોષ-ડોડો છે. તેના મધ્યભાગમાં અરધો કોસ પહોળું, એક કોસ લાંબું, એક કોસમાં કાંઈક ન્યૂન ઉંચું એવું લક્ષ્મીદેવીનું મંદિર છે. તે મંદિરને પાંચસો ધનુષ્ય ઉંચા, અઢીસો ધનુષ્ય પહોળા, પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં ત્રણ દરવાજા રહેલા છે. તે મંદિરની મધ્યભાગમાં અઢીસો ધનુષ્ય પ્રમાણ મણિમય વેદિકા છે. તે વેદિકા ઉપર

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

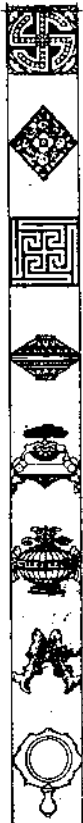

લક્ષ્મીદેવીને યોગ્ય શય્યા છે. હવે તે મુખ્ય કમલની ચારે તરફ ફરતા, વલયના આકારવાળા એટલે ગોળ આકારવાળા, લક્ષ્મીદેવીના આભૂષણોથી ભરેલા, તથા મુખ્ય કમલના પ્રમાણથી અરધા લાંબા, પહોળા અને ઉંચા; એવા એકસો આઠ કમલ છે. એવી રીતે સઘળા વલયોમાં અનુક્રમે અરધું અરધું પ્રમાણ સમજવું ૧ હવે બીજા વલયમાં વાયવ્ય, ઈશાન એ ઉત્તર દિશામાં ચાર હજાર સામાનિક દેવોને વસવાના ચાર હજાર કમલ છે, પૂર્વ દિશામાં ચાર મહર્દિક દેવીઓનાં ચાર કમલ છે, આગ્નેયી દિશામાં અભ્યંતર પર્ષદાનાં ગુરુ સ્થાનીય દેવોનાં આઠ હજાર કમલ છે, દક્ષિણ દિશામાં મધ્ય પર્ષદાના મિત્ર સ્થાનીય દેવોનાં દશ હજાર કમલ છે, નૈઋત દિશામાં આઠ હજાર કમલ છે, દક્ષિણ દિશામાં મધ્ય પર્ષદાના મિત્ર સ્થાનીય દેવોનાં દશ હજાર કમલ છે, નૈઋત દિશામાં બાહ્ય પર્ષદાના નોકર તરીકે રહેલા દેવોના બાર હજાર કમલ છે, અને પશ્ચિમ દિશામાં હાથી, ઘોડા, રથ, પાળા પાડા, ગંધર્વ અને નાટકરૂપ સાત સેનાઓના નાયકોના સાત કમલ છે ૨. ત્યાર પછી ત્રીજા વલયમાં સોળ હજાર અંગરક્ષક દેવોને વસવાનાં સોલ હજાર કમલ છે ૩. ચોથા વલયમાં બત્રીસ લાખ અભ્યંતર આભિયોગિક દેવોને વસવાનાં બત્રીસ લાખ કમલ છે ૪. પાંચમા વલયમાં ચાલીસ લાખ મધ્યમ આભિયોગિક દેવોને વસવાનાં ચાલીસ લાખ કમલ છે ૫. છઠ્ઠા વલયમાં અડતાલીસ લાખ બાહ્ય આભિયોગિક દેવોને વસવાનાં અડતાલીસ લાખ કમલ છે ૬. એવી રીતે મુખ્ય કમલની સાથે

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

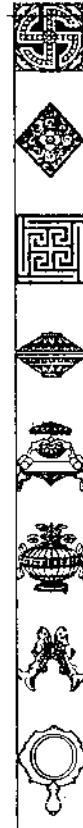
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

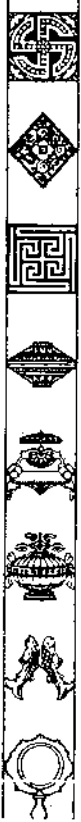
ગણતાં સઘળાં મળીને-એક કરોડ, વીસ લાખ, પચાસ હજાર, એકસો વીસ કમલ થયા. આવા પ્રકારના કમલો વડે પરિવરેલું જે મૂલકમલરૂપી મનોહર સ્થાન તે ઉપર લક્ષ્મીદેવી રહેલી છે.

વળી તે લક્ષ્મીદેવી કેવી છે ? - (પસત્યરૂવં) મનને રમણીય લાગે એવા સ્વરૂપવાળી, (સુપદ્મિઠા કણગ કુમ્મસરિસોવમાણ ચલણં) સમ્યક્ પ્રકારે સ્થાપન કરેલા સુવર્ણમય બે કાચબા સદૃશ ઉપમાવાળા છે બે પગ જેના એવી, (અચ્ચુન્નયપીણરૂઢ્ય મંસલ-ઉન્નય-તણુ-તંબ-નિલ્લનહં) અતિશય ઉંચા અને પુષ્ટ એવા અંગુઠા વિગેરે ઉપર રહેલા, લાક્ષાદિ રસ વડે જાણે રંગેલા હોયની ! એવા, પુષ્ટ, મધ્યભાગમાં ઉંચા, બારીક, લાલ રંગના, અને ચીકાશ યુક્ત નખ વાળી, (કમલપલાસ સુકુમાલકરચરણકોમલવરંગુલિં) કમલનાં પાંદડાં જેવા સુકોમલ હાથ અને પગ વાળી, તથા સુકોમલ અને શ્રેષ્ઠ આંગળીઓ વાળી, (કુરુવિંદાવત્ત વદ્વાણુપુલ્લજંઘં) કુરુવિંદાવર્ત નામનું આભરણ વિશેષ, અથવા આવર્ત વિશેષ તેણે કરીને શોભી રહેલી, ગોળ આકારની, અને અનુક્રમે પહેલાં પાતળી પછી જાડી, એવા પ્રકારની પગની પીડીઓ વાળી, (નિગૂઢજાણું) ગુપ્ત ઢીંચણ વાળી, (ગયવસ્કર સરિસપીવરોરું) ઉત્તમ હાથીની સૂંઢ જેવી પુષ્ટ સાથળ વાળી, (ચામીકર રૂઢ્યમેહલાજુત-વંત-વિત્થિણ્ણસોણિચવકં) સુવર્ણમય કંદોરા યુક્ત છે રમણીય અને વિસ્તીર્ણ કમ્બરનો ભાગ જેનો એવી, (જચ્ચંજળ ભમસ્જલયપયર-

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઝજ્જુઅ-સમ-સંહિઅ-તણુઅ આઙ્ગ-લહ-સુકુમાલમહાઅ-સ્મણિજ્જરોમરાઈ) ઘુંટેલુ અંજન, ભમરા અને ઘટાટોપ બનેલા મેઘ જેવી શ્યામ, સીધી, સપાટ, આંતરા રહિત, બારીક, સુન્દર, વિલાસે કરી મનોરમ, શિરીષપુષ્પ વિગેરે સુકોમલપદાર્થો કરતાં પણ વધારે સુકોમલ, અને રમણીય છે રોમની પંક્તિ જેની એવી; (નાભીમંડલસુન્દર-વિસાલ-પસત્યજઘણ) નાભિમંડલ વડે સુન્દર, વિશાલ, અને સારા લક્ષણો યુક્ત છે જઘન એટલે કમ્મરની નીચેનો અગાડીનો ભાગ જેનો એવી, (કચ્છલમાહાઅ-પસત્યતિવલિયમજ્જાં) મૂઠીમાં આવી જાય એવું, અને રમણીય ત્રિવલિ યુક્ત છે ઉદર જેનું એવી,

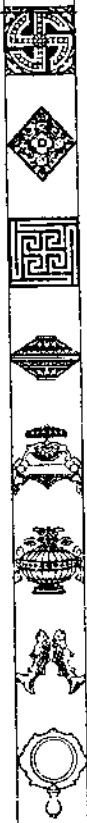
(નાણામણિ-કણગ-ચયણ-વિમલમહાતવણિજ્જાભરણ-ભૂસણવિરાહઅમંગુવર્ગિ) ચંદ્રકાંતાદિ વિવિધ પ્રકારની મણિઓ, સુવર્ણ, વૈડૂર્યાદિ ભિન્ન ભિન્ન જાતનાં રત્નો તથા નિર્મલ અને ઉંચી જાતનું લાલ સુવર્ણ; તેઓના આભરણો^૧ અને આભૂષણો^૨ તે આભરણો અને આભૂષણો વડે શોભી રહ્યા છે મસ્તક પ્રમુખ અંગો અને અંગુલિ પ્રમુખ ઉપાંગો જેના એવી; (હારવિરાયંત-કુંદમાલપરિણદ્ધ-જલજલિંત થણજુઅલ વિમલકલસં) મોતી વિગેરેના હાર વડે મનોહર, મયકુંદ વિગેરે પુષ્પોની માલાઓ વડે વ્યાપ્ત, દેદીપ્યમાન, તથા સુવર્ણના કલશ

૧. મસ્તક કંઠ હાથ વિગેરે અંગ ઉપર પહેરવાનાં ઘરેણાંને આભરણ કહે છે. ૨ આંગળી વિગેરે ઉપાંગ ઉપર પહેરવાનાં ઘરેણાંને આભૂષણ કહે છે.

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જેવા કઠણ, પુષ્ટ અને ગોળાકાર છે બે સ્તન જેના એવી; (આદ્યપત્તિઝવિભૂસિણં સુભગજાલુજ્જલેણં મુત્તાવલાવણં) યથા સ્થાને સ્થાપેલા મરકતના પાના વડે શોભાયુક્ત, અને દૃષ્ટિને આનંદકારી મોતીઓના ગુચ્છા વડે ઉજ્જવલ, એવા પ્રકારનો જે મોતીનો હાર; તે વડે શોભી રહેલી, (અસ્થદીનાર માલવિરુદ્ધણં, કંઠમણિસુત્તણં ચ) હૃદય ઉપર પહેરેલી સોનેયાની માલા વડે શોભતો એવો ને કંઠને વિષે પહેરેલો રત્નમય દોરો, તે વડે શોભતી; વળી તે લક્ષ્મીદેવી કેવી છે ? -

(કુંડલજુઅ લુલ્લસંત અંસોવસત્ત સોમંતસપ્પમેણં સોભાગુણસમુદ્ધણં આણણકુદુંબિણં) બન્ને ખભાઓ ઉપર લટકતા એવા બે કુંડલોની ઉલ્લસાયમાન શોભાયુક્ત અને સમીચીન છે કાન્તિ જેમાં એવા પ્રકારના દીપ્તિસ્વરૂપ ગુણસમૂહ વડે શોભતી, તથા રાજા જેમ સેવકોના સમૂહ વડે શોભે છે તેમ મુખરૂપ રાજાનો જાણે સેવક સમૂહ હોય નહીં ! એવા પ્રકારના દીપ્તિ લક્ષણ ગુણસમૂહ વડે શોભતી; (કમલામલ-વિસાલ-રમણિજ્જલોઅણં) કમલના જેવાં નિર્મલ, વિશાલ, અને રમણીય છે લોચન જેના એવી; (કમલપજ્જલંતકરગહિઅમુવક્તોયં) જેણીએ દેદીપ્યમાન એવા બન્ને હાથમાં ગ્રહણ કરેલા જે બે કમલ, તેઓમાંથી મકરંદ રૂપી જલ ટપકી રહ્યું છે એવી; અર્થાત્ લક્ષ્મીદેવીએ બે હાથમાં બે કમલ ગ્રહણ કર્યાં છે કમલમાંથી

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મકરંદના બિંદુઓ ટપકે છે. વળી તે લક્ષ્મીદેવી કેવી છે ? - (લીલાવાયકયપચ્ચણ્ણ) દેવતાને પરસેવો હોતો નથી, ફક્ત કીડા માટે જ પવન લેવા કંપાવેલો - ફરકાવેલો જે વીંજણો, તે વડે શોભતી;

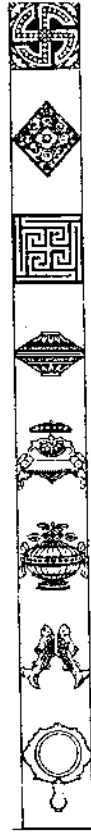
(સુવિસદ-કસિણ-ઘણ-સણહ-લંબંતકેસહત્થં) સમ્યક્ પ્રકારે છુટા છુટા વાળવાળો, શ્યામ વર્ણવાળો, સઘન-એટલે આંતરા રહિત, બારીક વાળવાળો, અને લાંબો છે ચાંટલો જેનો એવી, (પઝમહ્હ કમલવાસિણિં સિરિં ભગવહં પિચ્છહ) પદ્મદ્રહમાં ઉગેલા પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાળા કમલ ઉપર નિવાસ કરનારી એવી ઐશ્વર્યાદિ ગુણયુક્ત લક્ષ્મીદેવીને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દેખે છે. વળી તે લક્ષ્મીદેવી કેવી છે ? - (હિમવંતસેલસિહરે દિસાગહંદોરુ-પીવરકરાભિ સિચ્ચમાણિં) હિમવંત પર્વતના શિખર ઉપર દિગ્ગજેન્દ્રોની લાંબી અને પુષ્ટ સૂંઢો વડે અભિષેક કરાતી એવી લક્ષ્મીદેવીને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ચોથે સ્વપ્ને દેખે છે (॥૪॥) ॥૩૬॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વહ્ધમાણતિત્થમ્મિ ॥ ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાઇથેરાવલી ચસ્તિં” ॥૧॥

॥ દ્વિતીયં વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

દ્વિતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અથ તૃતીયં વ્યાખ્યાનમ્

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્યમ્મિ ॥ ઇહ પરિક્કહિઆ જિણ-ગણ હરાઈથેરાવલી ચસ્તિં ॥૧॥

(તઓ પુણો) ત્યાર પછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી પાંચમે સ્વપ્ને આકાશથી નીચે ઉતરતી એવી પુષ્પોની માલાને દેખે છે. તે માલા કેવી છે ? - (સસ્સકુસુમમંદાર-દામરમણિજ્જભૂઅં) કલ્પવૃક્ષના તાજાં અને રસ સહિત પુષ્પોની જે માલાઓ, તે માલાઓ વડે વ્યાપ્ત હોવાથી રમણીય છે. વળી તે પુષ્પમાલા કેવી છે ? - (ચંપગા-ડસોગ-પુન્નાગ-) ચંપાના પુષ્પ, અશોકના પુષ્પ, પુન્નાગના પુષ્પ, (નાગ-પિઅંગુ-સિરીસ-) નાગકેસરના પુષ્પ, પ્રિયંગુના પુષ્પ, શિરીષ-સરસડાના પુષ્પ, (મુગ્ગર-મલ્લિઆ-જાઈ-જૂહિ-) મોગરાના પુષ્પ, મલ્લિકા વેલડીના પુષ્પ, જાઈના પુષ્પ, જૂઈના પુષ્પ, (અંકોલ્લ-કોજ્જ-કોરિંટ-) અંકોલના પુષ્પ, કોજના પુષ્પ, કોરિંટના પુષ્પ, (પત્તદમણય) ડમરાના પાન, (નવમાલિઅબ્બલ-તિલય) નવમાલિકા વેલડીના પુષ્પ, બકુલના પુષ્પ, તિલકના પુષ્પ, (વાસંતિઅ-પડમુ-પ્પલ-) વાસંતિકા વેલડીના પુષ્પ, સૂર્યવિકાસી કમલના પુષ્પ, ચન્દ્ર વિકાસી કમલના પુષ્પ, (પાડલ) ગુલાબના પુષ્પ, (કુંદા-ઈમુત્ત-) મયકુંદનાં પુષ્પ, માધવીલતાનાં પુષ્પ (સહકાર-) અને આંબાની મંજરી (સુરભિગંધિ) ઉપર બતાવેલા પુષ્પો અને મંજરીની સુગંધ વાળી માલા છે. વળી તે

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

માળા કેવી છે ? - (અણુવમમણોહરેણ ગંધેણ દસ દિસાઓ વિ વાસયંતં) અનુપમ અને મનોહર સુગંધ વડે દસે દિશાઓને સુગંધયુક્ત કરતી, વળી તે માલા કેવી છે ? - (સવોઝઅસુરભિકુસુમમલ્લધવલ-વિલસંતકંતબહુવળ્લભતિ ચિત્તં) સર્વ ઋતુઓના સુગંધી પુષ્પોની માલાઓ વડે સફેદ છે, વળી દેદીપ્યમાન રમણીય લાલપીલા, વિગેરે ભિન્ન ભિન્ન રંગના પુષ્પોની વચ્ચે વચ્ચે ગુંથણી કરેલી હોવાથી જાણે ચિતરેલી હોયની ! એવી આશ્ચર્યકારી ભાસે છે. અર્થાત્ તે માલામાં સફેદ વર્ણ અધિક છે, અને અંદર બીજા વર્ણ થોડા થોડા છે. (છપ્પય-મહુઅરિ-ભમરગણગુમગુમાયંતનિલિંતગુંજંતદેસભાગં) વળી તે માલાની અતિશય સુગંધીને લીધે અન્ય સ્થળેથી ખેંચાઈને આવેલા ષટ્પદ મધુકરી અને ભ્રમરાઓનો સમૂહ તે માલાની ઉપર નીચે તથા પડખે લીન બની કર્ણને મધુર લાગે તેવા શબ્દ કરતો ગુંજારવ કરી રહ્યો છે, (દામં પિચ્છઙ્ગ નભંગણતલાઓ ઓવયંતં) આવા પ્રકારની પુષ્પમાલાને આકાશતલ થકી ઉતરતી દેખે છે (॥પા॥) ॥૩૭॥

(સસિં ચ ગોગ્રીર-ફેણ-દગચ-ચયકલસપંડુરં) ત્યાર પછી ત્રિશલાદેવી છઠ્ઠે સ્વપ્ને ચન્દ્રને દેખે છે. તે ચન્દ્ર કેવો છે ? ગાયનું દૂધ, ફીણ, પાણીના કણીયા, અને રૂપાના કલશ જેવો સફેદ છે (સુભં) શાંતિ આપનારો, (હિઅયનયણકંતં,) લોકોના હૃદય અને નેત્રોને વહાલો લાગે એવો, (પડિપુણ્ણં,) સંપૂર્ણ મંડલ વાલો-સોળ કલાયુક્ત, (તિમિરનિકરઘણગુહિરવિતિમિરકરં) ધોર અંધકાર વડે ઘાટી અને ગંભીર જે વનની ઝાડી, તે ઝાડીમાં

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

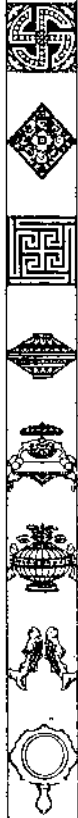
તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

પણ અંધકારનો નાશ કરનારો, (પમાણપક્ષ્વંતરાયલેહં) માસ વરસ વિગેરેના પ્રમાણને કરનારા જે શુક્લ અને કૃષ્ણ એવા બે પખવાડિયા, તે બે પખવાડિયાની મધ્યમાં રહેલી પૂર્ણિમાને વિષે શોભતી કલાઓ વાલો, (કુમુઅવણવિચોહગં) કુમુદના વનને વિકસ્વર કરનારો, (નિસાસોહરાં) રાત્રિને શોભાવનારો, (સુપરિમદ્ઠદષ્પણતલોવમં) રાખ વિગેરેથી સારી રીતે માંજીને ઉજ્જવલ બનાવેલા આરીસા જેવો, (હંસપદ્મવર્ણ) હંસ જેવા ઉજ્જવલ વર્ણવાળો, (જોડસમુહમંડગં) ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા વિગેરે જે જ્યોતિષ તેઓના મુખને શોભાવનારો, અર્થાત્ તેઓમાં અગ્રેસર, (તમરિપું) અંધકારનો શત્રુ, (મયણસરાપૂરં) કામદેવના ભાથા^૧ સમાન.

જેમ ધનુર્ધારી પુરુષ ભાથાને પ્રાપ્ત કરી, તેમાંથી બાણો લઈ, તે બાણો વડે મૃગાદિ પ્રાણીઓને હણે છે; તેમ કામદેવ પણ ચન્દ્રનો ઉદય પામી લોકોને કામબાણ વડે વ્યાકુલ કરે છે અર્થાત્ ચન્દ્રનો ઉદય થતાં કામદેવ કામીઓને સતાવે છે. વળી તે ચન્દ્ર કેવો છે ? - (સમુદ્દગપૂરગં) સમુદ્રની વેલાને^૨ વધારનારો, (દુમ્મણં જણં દડઅવજ્જિઅં પાયણિં સોસયંતં) પોતાના પ્રાણવલ્લભ ભરથારના વિયોગથી વ્યગ્ર બનેલી વિરહિણી સ્ત્રીઓને પોતાના કિરણો વડે શોકગ્રસ્ત કરતો, અર્થાત્ વિયોગીઓને ચંદ્ર દેખતાં વિરહદુઃખ વૃદ્ધિ પામે છે. (પુણો સોમચારુસ્ત્વં) તે ચન્દ્ર સૌમ્ય અને રમણીય સ્વરૂપવાળો છે, (પિચ્છડ્ઠ સા ગગણમંડલવિસાલસોમચંકમ્મમાણતિલયં)

૧. યોદ્ધાઓ તથા શિકારીઓ જેમાં તીરો રાખી પીઠ પાછળ બાંધે છે તેને ભાથું કહે છે. ૨. ભરતી.

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વળી આકાશ મંડલનું જાણે વિસ્તીર્ણ સૌમ્ય અને ચલનસ્વભાવ તિલક જ હોયની ! એવા ચન્દ્રને તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દેખે છે.

વળી તે ચન્દ્ર કેવો છે ? - (રોહિણીમણહિઅયવલ્લહં) પોતાની પત્ની જે રોહિણી, તેણીના ચિત્તને હિતકારી ભરથાર^૧, (દેવી પુણ્ણચંદં સમુલ્લસંતં) વળી ચાંદની વડે શોભી રહેલા એવા સંપૂર્ણ ચન્દ્રને ત્રિશલાદેવી છઠ્ઠા સ્વપ્નમાં દેખે છે (॥૬૧॥) ॥૩૮॥

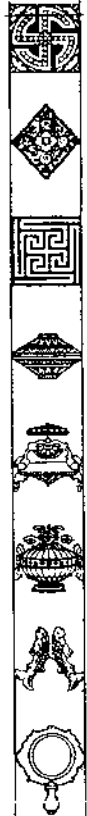
(તઓ પુણો) ત્યાર પછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સાતમે સ્વપ્ને સૂર્યને દેખે છે. તે સૂર્ય કેવો છે ? - (તમપડલપરિપ્ફુડં) અંધકારના સમૂહને નાશ કરનાર, (ચેવ તેઅસા પજ્જલંતસ્સં) તેજ વડે જ જાજવલ્યમાન રૂપવાળો, જો કે સૂર્યમંડલમાં વર્તતા બાદરપૃથ્વીકાયિકો સ્વભાવથી તો શીતલ છે, પણ આતપ નામ કર્મના ઉદયથી તેજ વડે જ જાજવલ્યમાન સ્વરૂપવાળા છે. વળી તે સૂર્ય કેવો છે ? - (સ્તાસોગ-પગાસકિંસુઅ-સુઅમુહ-ગુંજહ્ધરાગસરિસં) લાલ અશોકવૃક્ષ, પ્રફુલ્લિત થયેલ કેસુડો, પોપટની ચાંચ, અને ચણોઠીના અર્ધભાગ જેવો લાલ રંગ વાળો, (કમલવણાલંકરણં) કમલના વનોને વિકાસલક્ષ્મી વડે વિભૂષિત કરનારો, (અંકણં જોહ્સસ્સ)

૧. જો કે રોહિણી એક નક્ષત્ર છે સિદ્ધાન્તમાં ચન્દ્ર અને નક્ષત્રોનો સંબંધ સ્વામી-સેવક પણ પ્રસિદ્ધ છે પતિ-પત્ની તરીકેનો સંબંધ નથી; પરન્તુ આ વિશેષણ ગ્રન્થકારે કવિઓના સંકેતની અપેક્ષાએ લોકરૂઢિથી મૂક્યું છે.

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

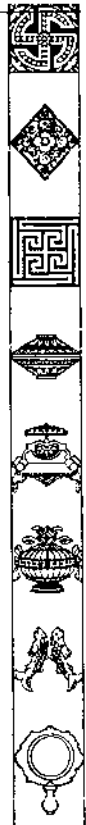
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મેષ વિગેરે રાશિમાં સંક્રમણાદિ વડે જ્યોતિષ ચક્રનું લક્ષણ જણાવનારો, (અંબસ્તલપર્ણ) આકાશતલને વિષે પ્રકાશ કરનાર હોવાથી પ્રદીપ સમાન, (હિમપદ્મલગ્નગર્હ) હિમસમૂહને ગલે પકડી કાઢી મૂકનારો, અર્થાત્ હિમસમૂહનો નાશ કરનારો, (ગહગણોરુનાયગં) ગ્રહોના સમુદાયનો મંહાન્ સ્વામી, (રત્તિવિનાસં) રાત્રિનો નાશ કરનાર, (ઉદયત્થમણેસુ મુહુર્તં સુહદંસણં દુન્નિરિક્ષસ્ત્વં) ઉદય અને અસ્ત સમયે મુહૂર્ત સુધી સુખે જોઈ શકાય એવો, અને તે સિવાય બીજે વખતે દુઃખથી જોઈ શકાય એવા ઉગ્ર સ્વરૂપ વાળો (રત્તિમુહુર્તદુષ્પચાર્ણમહણં) રાત્રિને વિષે ચોરી, જારી વિગેરે અન્યાય માટે ભટકનારા જે સ્વેચ્છાચારી ચોર, વ્યભિચારી વિગેરેને અન્યાયથી અટકાવનાર, (સીઅવેગમહણં) ઠંડીના વેગને પોતાના તાપથી દૂર કરનાર, (પિચ્છઙ્ગ મેરુગિરિસયયપરિઅદ્ર્યં વિસાલં સૂરં રસીસહસ્સપયલિઅદિત્તસોહં) પ્રદક્ષિણા વડે મેરુ પર્વતની આસપાસ સતત ભ્રમણ કરનાર, વિસ્તીર્ણ મંડલવાળો, અને પોતાના હજાર કિરણો વડે ચળકાટ કરતા ચન્દ્ર, તારા વિગેરેની શોભાને નાશ કરનાર, આવા પ્રકારના સૂર્યને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સાતમા સ્વપ્નને વિષે દેખે છે. અહીં સૂર્યનાં જે એક હજાર કિરણો કહ્યા, તે ફક્ત લોકરૂઢિથી કહ્યા છે, પણ કાલવિશેષની અપેક્ષાએ સૂર્યના કિરણો અધિક પણ હોય છે લૌકિક શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે -

“ઋતુભેદાત્ પુનસ્તસ્યા-ઉત્તિરિચ્યન્તેઽપિ રશ્મયઃ । શતાનિ દ્વાદશ મધૌ, ત્રયોદશ તુ માધવે ॥૧॥

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

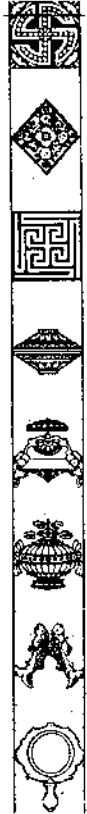
चतुर्दश पुनर्ज्येष्ठे, नभो-नभस्ययोस्तथा । पञ्चदशैव त्वाषाढे, षोडशैव तथाऽश्विने ॥२॥
कार्तिके त्वेकादश च, शतान्येवं तपस्यपि । मार्गे च दश सार्धानि, शतान्येवं च फाल्गुने ॥३॥
पौष एव परं मासि, सहस्र किरणा स्वेः ।”

“ઋતુઓના ભેદ પ્રમાણે સૂર્યના કિરણો વૃદ્ધિ પણ પામે છે. જેમકે - ચૈત્રમાસમાં તેના બારસો કિરણો હોય છે, વૈશાખ માસમાં તેરસો કિરણ થાય છે ॥૧॥ જેઠ માસમાં ચૌદસો કિરણ થાય છે શ્રાવણ અને ભાદરવા માસમાં પણ તેટલા જ એટલે ચૌદસો ચૌદસો કિરણો હોય છે. અષાઢ માસમાં પંદરસો કિરણો હોય છે, અને આસો માસમાં સોળસો કિરણો હોય છે. ॥૨॥ કાર્તિક માસમાં અગીયારસો કિરણો હોય છે, મહા માસમાં પણ તેટલા જ એટલે અગિયારસો કિરણો હોય છે, માગશર માસમાં એક હજાર અને પચાસ, એવી રીતે ફાગણ માસમાં પણ એક હજાર અને પચાસ કિરણો હોય છે ॥૩॥ પોષ માસમાં જ સૂર્યના કિરણો એક હજાર હોય છે”. (॥૭॥) ॥૩૮॥

(तओ पुणो जच्चकणगलट्ठिपइट्ठिअं) ત્યાર પછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી આઠમે સ્વપ્ને ઉત્તમ જાતિના સુવર્ણમય દંડ ઉપર રહેલો ધ્વજ દેખે છે. તે ધ્વજ કેવો છે ? - (समूहनील-स्त-पीअ-सुविकल्ल-सुकुमालु-

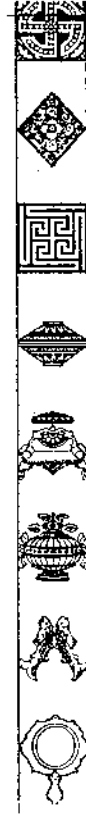
૧. કૃષ્ણ વર્ણ કથંચિત્ લીલાવર્ણની સદશ હોય છે, તેથી નીલ શબ્દથી લીલોવર્ણ અને કૃષ્ણવર્ણ એમ બન્ને અર્થ લીધા છે.

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

લ્લસિઅમોપિચ્છકયમુદ્ધયં ઘયં) લીલા, કૃષ્ણ, લાલ, પીળા અને સફેદ વર્ણવાળા હોવાથી રમણીય, સુકોમલ, અને વાયુ વડે આમ તેમ ફરકતા એવા જે જથ્થાબંધ મોરપીંછ તે મોરપીંછ રૂપી જાણે તેના કેશ હોયની ! એવા ધ્વજને દેખે છે ! અર્થાત્ જેમ મનુષ્યના મસ્તક ઉપર કેશનો ચોટલો શોભે છે, તેમ આ ધ્વજ ઉપર પણ ચોટલાની જગ્યાએ મોરપીંછનો ગુચ્છો શોભે છે. વળી તે ધ્વજ કેવો છે ? (અહિઅસસિસીયં) અતિશય શોભાયુક્ત છે, (ફલિઅ-સંગ્રં-ક-કુંદ-દગસ્ય-સયયકલસપંડુરેણ મત્થયત્થેણ સીહેણ રાયમાણેણ રાયમાણં) તે ધ્વજના ઉપરના ભાગમાં સિંહ ચીતરેલો છે, તે સિંહ સ્ફટિકરત્ન, શંખ, અંકરત્ન, મયકુંદ પુષ્પ, પાણીના કણીયા, અને રૂપાના કલશ જેવો સફેદ છે. આવા પ્રકારના પોતાના સૌંદર્ય વડે રમણીય લાગતા સિંહ વડે તે ધ્વજ શોભી રહ્યો છે, (ભિત્તું ગગણતલમંડલં ચેવ વ્વસિણં પિચ્છહ) વળી વાયરાના તરંગથી ધ્વજ ફરકે છે, તેથી તેમાં ચીતરેલો સિંહ પણ ઉછળી રહ્યો છે; તેથી અહીં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે - જાણે તે સિંહ આકાશતલને ફોડી નાખવાને પ્રયાસ કરી રહ્યો હોયની ! આવા પ્રકારના સિંહયુક્ત ધ્વજને દેખે છે. વળી તે ધ્વજ કેવો છે ? - (સિવમહામારુઅલયાહહયકંપમાણં) સુખકારી મંદ મંદ વાયરાને લીધે ચલાયમાન થતો, (અહ્મપ્પમાણં) અતિશય મોટો, (જણપિચ્છણિજ્જરુવં) અને મનુષ્યોને દેખવા લાયક મનોહર રૂપવાળા ધ્વજને દેખે છે (॥૮॥) ॥૪૦॥

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તજો પુણો) ત્યાર પછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી નવમે સ્વપ્ને પાણીથી સંપૂર્ણ ભરેલા કલશને એટલે કુંભને દેખે છે. તે કલશ કેવો છે : (જચ્ચકંચણુજ્જલંતસ્ત્વં) ઉત્તમ જાતિના સુવર્ણ જેવું દેદીપ્યમાન છે રૂપ જેનું એવો, એટલે જેમ ઉત્તમ જાતિનું સુવર્ણ અતિનિર્મલ હોય છે તેમ તે કલસનું રૂપ પણ અતિનિર્મલ છે. વળી તે કલશ કેવો છે ! - (નિમ્મલજલપુણ્ણમુત્તમં) નિર્મલ જલથી ભરેલો, અને તેથી જ કલ્યાણને સુચવનારો, (દિપ્પમાણસોહં) ચલકાટ કરતી છે કાંતિ જેની એવો,

(કમલકલાવપરિરાયમાણં) કમલના સમુદાય વડે ચારે તરફથી શોભતો, (પહ્નિપુણ્ણસલ્લમંગલભેયસમાગમં) પ્રતિપૂર્ણ જે સર્વ મંગલના પ્રકારો, તેઓનું જાણે સંકેતસ્થાન હોયની ? એવો; એટલે જેમ સંકેત કરનારા સંકેતની જગ્યાએ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તેમ આ કલશ દૃષ્ટિગોચર થતાં સર્વ મંગલના પ્રકારો અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. વળી તે કળશ કેવો છે ? - (પવરચણપરાયંતકમલદિઠયં) ઉત્તમોત્તમ રત્નો વડે અતિશય શોભતા કમલ ઉપર રહેલો, (નયણભૂસણકરં) નેત્રોને આનંદ ઉપજાવનારો. (પભાસમાણં સલ્લઓ ચેવ દીવચંતં) અત્યંત દેદીપ્યમાન, અથવા પોતાની પ્રભા વડે નિરુપમ; અને તેથી જ સર્વ દિશાઓને દીપાવતો, (સોમલચ્છીનિભેલણં) ઉત્તમ સંપત્તિનું ઘર, (સલ્લપાવપરિવિજ્જિઅં સુભં) સર્વ પ્રકારના અમંગલ રહિત, અને તેથી જ શુભ કરનારો, (ભાસુરં) તેજસ્વી, (સિરિવરં) ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગ સંપત્તિના આગમનને સૂચવનારો હોવાથી એ

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્રિવર્ગરૂપ સંપત્તિ વડે શ્રેષ્ઠ, (સવ્વોડઅસુરભિક્ષુસુમઆસત્તમલ્લદામં) સર્વ ઋતુઓમાં થતા સુગંધી પુષ્પોની માલાને કંઠમાં ધારણ કરનારો, (પિચ્છઙ્ગ સા સ્યયપુણ્ણકલસં) આવા પ્રકારના સંપૂર્ણ ભરેલા રૂપાના કલશને તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દેખે છે (॥૮૧॥) ॥૪૧॥

(તઓ પુણો) ત્યાર પછી દશમે સ્વપ્ને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી પદ્મસરોવર દેખે છે. તે પદ્મસરોવર કેવું છે ? - (રવિકિરણતરુણબોહિયસહસ્સપત્તસુરભિતરપિંજરજલં) ઉગતા સૂર્યના કિરણોથી ઉઘડેલા જે હજાર પાંખડીના કમલો, તેઓ વડે અત્યંત સુગંધી અને પિંજરું એટલે જરા પીળું અને જરા રતાશ મારતું છે પાણી છે જેમાં એવું, (જલચરપહકરપરિહત્યગ) જલમાં વસનારા પ્રાણીઓના સમૂહ વડે ચારે બાજુએથી વ્યાપ્ત થયેલું, (મચ્છપરિભુજ્જમાણજલસંચયં) માછલાંઓ વડે વપરાતા પાણીના સમૂહ વાળું, (મહંતં) મોટું, (જલંતમિવ કમલ-કુવલય-ઉપ્પલ-તામસ્સ-પુંડરીઓરુસપ્પમાણ-સિરિસમુદણં) સૂર્યવિકાસી કમલ, ચન્દ્ર વિકાસી કમલ, લાલ કમલ, અને સફેદ કમલ; એવી રીતે વિવિધ જાતનાં કમલોનો વિશાળ અને ફેલાઈ રહેલો જે કાન્તિઓનો સમૂહ; તે વડે જાણે ચળકાટ મારી રહ્યું હોયની ! એવું વળી તે પદ્મસરોવર કેવું છે ? - (સ્મણિજ્જસ્વસોહં) રમણીય રૂપની શોભા વાળું, (પમુહ્ઙંતંભમરગણ-મત્તમહુઅરિગણુક્કરોલિજ્જમાણકમલં) અત્યંત હર્ષિત થયેલા અંતઃકરણ વાલા, ભમરાઓ અને મદોન્મત્ત ભમરીઓના સમુદાય વડે આસ્વાદન કરાતા કમલો વાળું,

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

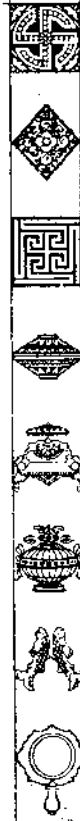

(કાયંબગ-બલાહય ચવક-કલહંસ-સારસ-ગલ્બિયસડગમણમિહુણસેવિજ્જ-માણસલિલં) આવા સુંદર અને ભવ્ય સ્થાનની પ્રાપ્તિ થયેલો છે અહંકાર જેઓને એવા જે કલહંસ, બગલાં, ચકવા, રાજહંસ અને સારસ વિગેરે પક્ષીઓના સમૂહો, તેઓનાં જોડલાંઓ વડે સેવાતા પાણી વાળું, (પડમિણિપત્તોવલગ્ગજલ-બિંદુનિચયચિતં) કમલિનીઓના પાંદડા ઉપર લાગેલા જે પાણીના બિંદુઓ, તેઓના સમુદાય વડે જાણે આભૂષણયુક્ત થયું હોયની ! એવું; એટલે કમલિનીઓના પાંદડાં નીલરત્ન જેવાં શોભે છે, અને તેઓ ઉપર લાગેલા જળના બિંદુઓ મોતી જેવાં છે, તેથી નીલરત્નમાં જાણે મોતી જડ્યાં હોયની ! એવા પ્રકારના જાણે આભૂષણયુક્ત તે પદ્મસરોવર આશ્ચર્યકારી લાગે છે. વળી તે પદ્મસરોવર કેવું છે ? -

(પિચ્છ્ઠ સા હિઅય-નયણવંતં પડમસરં નામ સરં સસ્ત્રહાભિરામં) હૃદય અને નેત્રોને પ્રેમ ઉપજાવનારું, સરોવરોને વિષે પૂજનીય, અને તેથી જ રમણીય, આવા પ્રકારના પદ્મસરોવર નામના સરોવરને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દેખે છે (॥૧૦૮॥) ॥૪૨॥

(તઓ પુણો) ત્યાર પછી અગીયારમે સ્વપ્ને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ક્ષીરસમુદ્રને દેખે છે. તે ક્ષીરસમુદ્ર કેવો છે ? - (ચંદકિરણસિસસિસિસિચ્છસોહં) ચન્દ્રમાના કિરણોનો જે સમૂહ, તેના સરખી અતિ ઉજ્જવલપણે મધ્યભાગની શોભાવાળો (ચડગમણપવહ્નમાણજલસંચયં) ચારે દિશાના માર્ગોમાં અતિશય વધતા પાણીના

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સમૂહવાળો, અર્થાત્ તે સમુદ્રમાં ચારે દિશાએ અગાધ જલપ્રવાહ છે. વળી તે ક્ષીરસમુદ્ર કેવો છે ? -
((ચવલચંચલુચ્ચાયપ્પમાણકલ્લોલ-લોલંતતોયં) અતિશય ચંચલ અને ઘણા ઉંચા પ્રમાણના જે કલ્લોલો એટલે
મોજાંઓ, તેઓ વડે વારંવાર એકઠું થઈને જુદું પડતું છે પાણી જેનું એવો, (પડ્ડુવળાહ્યચલિયચલપામડતશં-)
સખત પવનના આઘાતથી ચલાયમાન થયેલા અને તેથી જ ચપલ બનેલા જે પ્રગટ તરંગો, (રંગંતભંગ-).આમ
તેમ નાચી રહેલા જે ભંગો એટલે તરંગવિશેષો,

(સ્ત્રોત્રુભમાણસોભંતનિમ્મલઝવ્કઙ્કડઝમ્મી-) તથા અતિશય ક્ષોભ પામતી એટલે જાણે ભયભ્રાંત થયેલી
હોયની ! તેમ ચારે બાજુએ અથડાતી, અને તેથી જ શોભી રહેલી, સ્વચ્છ અને ઉછાળા મારતી જે ઊર્મિઓ
એટલે મોટા મોટા કલ્લોલો અર્થાત્ સમુદ્રના લોઢ, (સહસંબંધધાવમાણોનિયત્તભાસુસ્તરાભિરામં) આવી રીતના
તરંગો, ભંગો અને ઊર્મિઓ સાથે જે સંબંધ, તે વડે કાંઠા તરફ દોડતો અને કાંઠાથી પાછો ફરતો એવો
અત્યંત દેદીપ્યમાન અને દેખનારાઓને પ્રેમ ઉપજાવનારો, (મહામગરમચ્છ-તિમિ-તિમિંગિલ-નિરુદ્ધ-
તિલિતિલિયાભિઘાયકપૂરફેણપસરં) મોટા મગરમચ્છ, માંછલાં, તિમિ નામના સાધારણ મચ્છ, તિમિંગિલ
નામના મોટા મચ્છ, નિરુદ્ધ અને તિલિતિલિક, વિગેરે જે જુદી જુદી જાતના જલચર જીવો; તેઓના
પૂંછડાઓના આઘાતથી ઉત્પન્ન થયેલો છે કપૂર જેવા સફેદ ફીણનો વિસ્તાર જેમાં એવો,

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

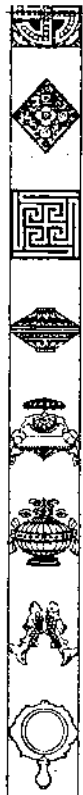
(મહાનર્દતુરિયવેગમાગયભમંગંગાવત્ત) મોટી મોટી નદીઓના જોશભેર દોડી આવતા જે પાણીના પ્રવાહો, તેઓથી ઉત્પન્ન થયેલી પાણીની ભમરીઓ વાળો ગંગાવર્ત નામનો આવર્તવિશેષ એટલે ધૂમરીવિશેષ,

(ગુપ્તમાણુચ્છલંતપચ્ચોનિયત્તભમમાણલોલસલિલં) તે ધૂમરીમાં વ્યાકુલ થતું અને ધૂમરીમાં પડેલું હોવાથી અન્ય સ્થળે નીકળી જવાનો અવકાશ નહિ હોવાથી ઉંચે ઉછાળા મારતું, વળી ઉંચે ઉછળીને પાછું તે જ ધૂમરીમાં પડતું અને તેથી જ ચક્રાકાર ભમી રહેલ ચપળ પાણી વાળો, (પિચ્છઈ ચ્ચીરોચસાયરં સારચરયણિકરસોમવચણા) આવા પ્રકારના ક્ષીરસમુદ્રને શરદ ઋતુના ચંદ્રમા જેવા સૌમ્ય મુખવાળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દેખે છે (॥૧૧॥) ॥૪૩॥

(તત્તો પુણો) ત્યાર પછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી બારમે સ્વપ્ને વિમાન દેખે છે. તે વિમાન કેવું છે ? - (તરુણસૂરમંડલસમપ્પભં) નવા ઉગેલા સૂર્યના બિંબ જેવી કાન્તિ વાળું, (દિપ્પમાણસોહં) તેજ યુક્તશોભાવાળું, (ઉત્તમકંચળ-મહામણિસમૂહ-પવરતેયઅટ્ઠસહસ્સદિપ્પંતનહપ્પઈવં) ઉત્તમ જાતિના સુવર્ણ અને ઉંચા પ્રકારના મહામણિઓના સમૂહ વડે મનોહર બનેલા જે એક હજાર અને આઠ સ્તંભો, તે સ્તંભો વડે દેદીપ્યમાન એવું આકાશને પણ દીપાવતું, (કણગપચરલંબમાણમુતાસમુજ્જલં) સુવર્ણના પતરાંઓમાં લટકતા મોતીઓ વડે અતિશય તેજસ્વી બનેલું,

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

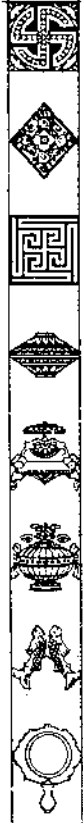

(જલંતદિવ્વદામં) જેની અંદર દેવતાઓ સંબંધી લટકી રહેલી પુષ્પમાલાઓ દેદીપ્યમાન થઈ રહી છે એવું, વળી તે વિમાન કેવું છે ! (ઈહામિગ-ઉસભ-તુરગ-) વરુઓ, વૃષભ, ઘોડા, (નર-મગર-વિહગ-) મનુષ્યો, મગરમચ્છો, પંખીઓ, (વાલગ-કિન્નર-રુહ) સર્પો, કિન્નર જાતિના દેવો, રુહ જાતિના મૃગલાઓ, (સરભ-ચમર-સંસત્ત-કુંજર-) અષ્ટાપદ નામના જંગલના પશુઓ, ચમરી ગાયો, સંસક્ત નામના જંગલી-શિકારી પશુઓ, હાથીઓ, (વણલય-પડમલય-ભત્તિચિત્તં) અશોકલતા વિગેરે વનલતાઓ, અને પદ્મલતાઓ એટલે કમલિનીઓ; એ સર્વેના જે મનોહર ચિત્રો, તેઓ વડે મનને આશ્ચર્ય ઉપજાવનારું, (ગંધવ્વો-પવજ્જમાણસંપુણ્ણઘોસં) મધુર સ્વરે ગવાતા જે ગાયનો અને વજાવાતા જે વાજિંત્રો, તે ગાયનો અને વાજિંત્રોના સંપૂર્ણ નાદ વાળુ, (નિચ્ચં સજલઘણવિઝલજલહરગજ્જિયસદ્દાણુ-ણાઙ્ગા દેવદુંદુહિમહારવેણં સયલમવિ જીવલોયં પૂરયંતં) જલથી ભરેલો ઘટાટોપ બનેલો અને વિસ્તારવાલો જે મેઘ, તેની ગર્જના સદૃશ દેવદુંદુભિના મોટા શબ્દ વડે નિરંતર સકલ જીવલોકને પૂરતું, અર્થાત્ સંપૂર્ણ જગતને શબ્દવ્યાપ્ત કરતું, (કાલાગુરુ-પવરકુંદુરુવક-તુરુવક-હજ્જાન્તધૂવ-વાસંગઉત્તમમઘમઘન્તગંધુલ્લુયાભિરામં) કાલો અગરુ, ઉંચી જાતનો કિંદુ, સેલારસ, બલી રહેલો દશાંગાદિ ધૂપ, તથા બીજાં પણ સુગંધી દ્રવ્યો; એ બધા પદાર્થોની ઉત્તમબહેક મારી રહેલી, અને ચારે તરફ ફેલાઈ રહેલી જે સુગંધ, તે વડે રમણીય, (નિચ્ચાલોયં) નિરંતર છે પ્રકાશ જેમાં એવું, (સેયં સેયપ્પમં) સફેદ રંગનું અને તેથી જ ઉજ્જવલ કાન્તિવાળું, (સુસ્વરાભિરામં) ઉત્તમ દેવતાઓ વડે શોભી રહેલું, (પિચ્છહ

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

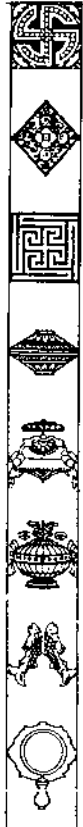
સા સાતોવભોગં વરવિમાણ પુંડરીયં) સાતા વેદનીય કર્મનો છે ઉપભોગ જેમાં એવું, બીજા ઉત્તમ વિમાનો કરતાં પણ સફેદ કમલ જેવું અતિ ઉત્તમ; એટલે જેમ સફેદ કમલ બીજા કમલો કરતાં અતિ ઉત્તમ છે, તેમ આ વિમાન બીજા ઉત્તમ વિમાનો કરતાં પણ અતિ ઉત્તમ છે, આવા પ્રકારના વિમાનને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી બારમે સ્વપ્ને દેખે છે (॥૧૨૧॥) ॥૪૪॥

(તઓ પુણો) ત્યાર પછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી તેરમે સ્વપ્ને રત્નોનો રાશિ એટલે ઢગલો દેખે છે. તે રત્નોનો રાશિ કેવો છે ? - (પુલગ-વૈર્ણ-દનીલ-) પુલક રત્ન, વજ્રરત્ન, ઈન્દ્રનીલ રત્ન એટલે નીલમ-પત્રા, (સાસગ-કવ્કેયણ) સસ્યક રત્ન, કર્કેતન રત્ન, (લોહિયવચ્ચ-લોહિતાક્ષ રત્ન, (મરગય-મસારગલ્લ-પવાલ-) મરકત રત્ન, મસારગલ્લ રત્ન પરવાળા નામના રત્ન, (ફલિહ-સોગંધિય) સ્ફટિક રત્ન સૌગન્ધિક રત્ન, (હંસગબ્ધ-અંજણ) હંસગર્ભ રત્ન, શ્યામકાન્તિવાળા અંજન નામના રત્ન, (ચંદ્રપ્પહવરસ્યણેહિં મહિયલપટ્ટિઠયં ગગણમંડલંતં પભાસયંતં) અને ચન્દ્રકાન્ત મણિ, એ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન જાતિના ઉત્તમ રત્નો વડે તે રત્નરાશિ પૃથ્વીતલ ઉપર રહ્યો છતો પણ આકાશમંડલના અંત સુધી શોભાવતો એટલે આકાશના શિખરને પણ પોતાની કાન્તિ વડે દીપાવતો; વળી તે રત્નરાશિ કેવો છે ? - (તુંગમેરુગિરિસિન્નિગાસં) મેરુ પર્વત સદૃશ ઉંચો, (પિચ્ચઙ્ગ સા રયણનિકરસાર્ણિ) આવા પ્રકારના રત્નસમૂહના રાશિને તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દેખે છે (॥૧૨૩॥) ॥૪૫॥

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સિહિં ચ સા) વળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ચૌદમે સ્વપ્ને અગ્નિ દેખે છે. તે અગ્નિ કેવો છે ? - (વિઝલુ-જ્જલપિંગલમહુઘયપરિસિચ્ચમાણ-નિહ્દુમ-ધગધગાઙ્ગ-જલંતજાલુજ્જલાભિરામં) વિસ્તારવાળી, ઉજ્જવલ ધી વડે અને પીળા મધ વડે સિંચાતી, અને તેથી જ ધૂમાડા વગરની, ધગધગતી, જાજવલ્યમાન બળી રહેલી; આવા પ્રકારની જે જવાલાઓ તે જવાલાઓ વડે ઉજ્જવલ અને મનોહર; વળી તે અગ્નિ કેવો છે ? - (તસ્તમજોગજુતેહિં જાલાપયરેહિં અન્નુન્નમિવ અણુપ્પઙ્ગણં) તરત યોગ યુક્ત એટલે એકબીજાની અપેક્ષાએ નાની મોટી જે જવાલાઓના સમૂહ, તેઓ વડે જાણે પરસ્પર મિશ્રત થયેલો-સંકળાયેલો હોયની ! એવો, અર્થાત્ એક જવાલા ઉંચી છે, બીજી જવાલા તેનાથી ઉંચી છે, વળી ત્રીજી તેથી પણ ઉંચી છે, એવી રીતે એકબીજાની અપેક્ષાએ નાની મોટી સર્વ જવાલાઓ જાણે સ્પર્ધા વડે તે અગ્નિની અંદર પ્રવેશ કરી રહી હોયની ! એવો, (પિચ્છદ્ જાલુજ્જલણગઅંબરં વક્ત્યદ્ પયંતં અદ્વેગચંચલં સિહિં) જવાલાઓનું જે ઉંચે બળવું, તે વડે જાણે આકાશને કોઈક પ્રદેશમાં પકાવતો હોયની ! એવો, અર્થાત્ તે અગ્નિ જવાલાઓ આકાશ સુધી ઉંચી હોવાથી જાણે આકાશને પકાવવાની તૈયારી કરતો હોયની ! એવો લાગે છે, વળી અતિશય વેગ વડે ચંચલ છે, આવા પ્રકારના અગ્નિને તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ચૌદમે સ્વપ્ને દેખે છે, (॥૧૪॥) ॥૪૬॥

(इमे एयारिसे) આ આવા પ્રકારના (सुमे) કલ્યાણના હેતુરૂપ (सोमे) ઉમા એટલે કીર્તિ, તે સહિત;

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

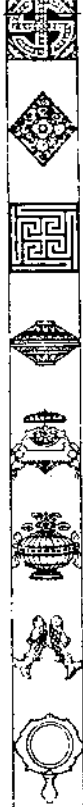
અર્થાત્ કીર્તિએ કરીને સહિત (પિયદંસણે) દર્શનમાત્રથી પણ પ્રીતિને ઉપજાવનારા (સુસ્ત્રે સુવિણે દટ્ટૂણ સયણમજ્ઞે) અને સુંદર રૂપવાળા સ્વપ્નોને નિદ્રામાં જોઈને (પડિબુદ્ધા અરવિંદલોચણા હરિસપુલઙ્ગી) કમલ જેવાં નેત્રવાળી અને હર્ષ વડે રોમાંચિત શરીરવાળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી જાગી.

જ્યારે જિનેશ્વરો માતાના ગર્ભમાં આવે છે ત્યારે આ ચૌદ મહાસ્વપ્નોને જિનેશ્વરોની માતાઓ અવશ્ય દેખે છે, એ પ્રમાણે ગ્રન્થકાર અહીં પ્રસંગથી જણાવે છે - (एए चउदस सुविणे, सव्वा पासेइ तित्थयस्माया । जं रयणिं वक्कमई, कुच्छिसि महायसा अरहा) મહાયશસ્વી તીર્થકરો જે રાત્રિને વિષે માતાની કુખમાં આવે છે, તે રાત્રિએ તીર્થકરોની સર્વ માતાઓ આ ચૌદ સ્વપ્નોને દેખે છે (॥૧૧॥) ॥૪૭॥

(तए णं सा तिसला खत्तियाणी) ત્યાર પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (इमे एयास्त्वे उराले) આવા સ્વરૂપના પ્રશસ્ત એવા (चउदस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा समाणी) ચૌદ મહાસ્વપ્નને દેખીને જાગી છતી (हट्ट-तुट्ट जावहियया) વિસ્મિત થયેલી, સંતોષ પામેલી, યાવત્ હર્ષના વશથી ઉલ્લસિત હૃદયવાળી, (धारहयकयंबपुष्पगं पिव समुस्ससिअरोमकूवा) મેઘની ધારાથી સિંચાયેલા કદંબના પુષ્પની જેમ જેણીની રોમરાજી વિકસિત થઈ છે એવી (सुमिणुग्गहं करेइ) સ્વપ્નાંઓનું સ્મરણ કરવા લાગી. (सुमिणुग्गहं करित्ता) સ્વપ્નાંઓનું સ્મરણ કરીને (सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ) શય્યા થકી ઉઠે છે. (अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ)

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

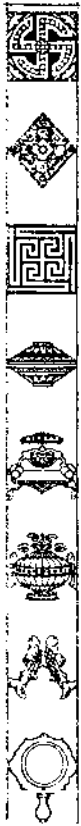
ઉઠીને પાદપીઠ થકી નીચે ઉતરે છે. (પચ્ચોરુહિતા) ઉતરીને (અતુરિઅમચવલમસંભંતા) મનની ઉતાવળ રહિત, શરીરની ચપલતા રહિત, સ્ખલના રહિત, (અવિલંબિયા) અને વયમાં કોઈ ઠેકાણે વિલંબ રહિત એવી (રાયહંસસરિસીંહ ગર્હ) રાજહંસ સદશ ગતિ વડે (જેણેવ સયણિજ્જે) જ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની શય્યા છે, (જેણેવ સિદ્ધત્યે સ્વત્તિ) જ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય છે, (તેણેવ ડવાગચ્છડ) ત્યાં આવે છે. (ડવાગચ્છિતા સિદ્ધત્યં સ્વત્તિયં) આવીને સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને (તાહિં) તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગુણવાળી વાણી એટલે વચનો વડે જગાડે છે. તે વાણી કેવી છે ? - (ઇટ્ઠાહિં) ઈષ્ટ એટલે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને વલ્લભ લાગે એવી, (કંત્તાહિ પિયાહિં) જેને સાંભળવાની હમેશાં ઈચ્છા થાય એવી, અને તેથી જ પ્રિય એટલે તે વાણી પર દ્વેષ ન આવે એવી (મણુન્નાહિં) મનને વિનોદ કરાવનારી, (મણામાહિં) અતિશય સુન્દર હોવાથી મનમાં બરાબર ઠસી જાય એવી, અર્થાત્ કોઈ પણ વખત ન ભૂલાય એવી, (ડરાલાહિં) સુન્દર ધ્વનિ, મનોહર વર્ણો, અને સ્પષ્ટ ઉચ્ચારવાળી. (કલ્લાણાહિં) સમૃદ્ધિને કરનારી, (સિવાહિં) તેવા પ્રકારના વર્ણો વડે યુક્ત હોવાથી ઉપદ્રવોને હરનારી, (ધન્નાહિં) ધનને પ્રાપ્ત કરાવનારી, (મંગલ્લાહિં) અનર્થોના વિનાશરૂપ જે મંગલ, તે મંગલ કરવામાં પ્રવીણ, (સરિસરીયાહિં) અલંકારાદિ વડે શોભતી, (હિયયગમણિજ્જાહિં) જેને સાંભળતાં તુરત જ હૃદયને વિષે અર્થ જણાઈ જાય એવી, અને સુકોમલ હોવાથી હૃદયને પ્યારી લાગે એવી, (હિયયપલ્હાયણિજ્જાહિં) હૃદયને આલ્સાદ

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

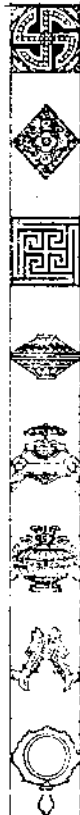

ઉપજાવનારી, એટલે હૃદયના શોકાદિનો નાશ કરનારી; (મિય-મહુર-મંજુલાહિં) જેમાં વર્ણો પદો તથા વાક્યો થોડા અને અર્થ ઘણો નીકળે એવી, સાંભળતાં જ કર્ણને સુખ ઉપજાવનારી, મધુર, અને સુંદર લાલિત્યવાળા વર્ણો વડે મનોહર, (ગિરાહિં) આવા પ્રકારની વાણી વડે (સંલવમાળી સંલવમાળી પડિબોહેડ) બોલતી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને જગાડે છે ॥૪૮॥

(તેણે જોયું સા તિસલા સ્ત્રિયાણી) ત્યાર પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (સિદ્ધત્યેણં રણ્ણા અભ્ભણુણ્ણાયા સમાળી) સિદ્ધાર્થ રાજાની આજ્ઞા પામી (નાણામણિ-કણગ-ચ્ચણભત્તિચિત્તંસિ ભદ્દાસણંસિ) વિવિધ પ્રકારના મણિઓ સુવર્ણ અને રત્નોની રચના વડે આશ્ચર્યકારી એવા સિંહાસન ઉપર (નિસીયડ) બેસે છે. (નિસીડત્તા) બેસીને (આસત્થા વીસત્થા) શ્રમને દૂર કરી, ક્ષોભ રહિત થઈ, (સુહાસણવરગયા) સુખ-સમાધિથી ઉત્તમ આસન પર બેઠી છતી (સિદ્ધત્થં સ્ત્રિયાં) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને (તાહિં ઇટ્ઠાહિં જાવ સંલવમાળી સંલવમાળી) તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગુણવાળી, સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને વલ્લભ લાગે એવી, યાવત્ જેમાં શબ્દો થોડા અને અર્થ ઘણો નીકળે એવી, સાંભળતાં જ કર્ણને સુખ ઉપજાવનારી, અને સુંદર લાલિત્યવાળા વર્ણો વડે મનોહર, એવા પ્રકારની વાણી વડે બોલતી છતી (એવં વચાસી-) આ પ્રમાણે કહેવા લાગી - ॥૪૯॥

(એવં સ્ખલું અહં સામી ! અજ્જ) હે સ્વામી ! ખરેખર હું આજે (તંસિ તારિસગંસિ સચણિજ્જંસિ વણ્ણઓ)

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આગળ જેનું વર્ણન આવી ગયું છે તેવા પ્રકારની મહાપુણ્યશાળી અને ભાગ્યશાળીને યોગ્ય એવી શય્યામાં (જાવ પડિબુદ્ધા) યાવત્ કાંઈક ઉઘતી અને કાંઈક જાગતી છતી ચૌદ મહાસ્વપ્ન દેખીને જાગી. (તં જહા-) તે આ રીતે - (ગય-વસહ૦ ગાહા) હાથી, વૃષભ વિગેરે ચૌદ મહાસ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યા. (તં એસિં સામી ! ઝરાલાણં ચઝહસણં મહાસુમિણાણં) તેથી હે સ્વામી ! આ પ્રશસ્ત એવા ચૌદ મહાસ્વપ્નોનો (કે મન્ને કલ્લાણે ફલ-વિત્તિવિસેસે ભવિસ્સઈ ?) કલ્યાણકારી શું ફલવિશેષ તથા વૃત્તિવિશેષ થશે ? ॥૫૦॥

(તણ પં સે સિદ્ધત્યે રાયા) ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ રાજા (તિસલાણ સ્ખત્તિયાણીણ અંતિણ) ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની પાસે (ણમદ્દઠં સુચ્ચા નિસમ્મ) આ અર્થ સાંભળીને તથા મનથી અવધારીને (હદ્દઠ-તુદ્દઠ૦ જાવ હિયણ) વિસ્મિત થયેલો, સંતોષ પામેલો યાવત્ હર્ષના વશથી ઉલ્લસિત હૃદયવાળો (ધારાહયનીવસુરહિકુસુમચંચુમાલઙ્ગરોમકૂવે) મેઘધારાથી સિંચાએલા કદંબના સુગંધી પુષ્પની જેમ વિકસિત થયેલી રોમરાજીવાલો (તે સુમિણે ઓગિણહઈ) તે સ્વપ્નાંઓને મનમાં ધારે છે. (તે સુમિણે ઓગિણિહત્તા) મનમાં ધારીને (ઈહં અણુપવિસઈ) અર્થની વિચારણા કરે છે. (ઈહં અણુપવિસિત્તા) અર્થની વિચારણા કરીને (અણ્ણો સાહાવિણં મહ્ણપુલ્લણં બુદ્ધિ-વિન્નાણેણં) પોતાની સ્વાભાવિક મતિપૂર્વક બુદ્ધિ અને વિજ્ઞાન વડે (તેસિં સુમિણાણં અત્થુગ્ગહં કરેઈ) તે સ્વપ્નાંઓના અર્થનો નિર્ણય કરે છે. (કરિત્તા) નિર્ણય કરીને (તિસલં સ્ખત્તિયાણિં) ત્રિશલા

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ક્ષત્રિયાણીને (તાહિં ઇટ્ઠાહિં જાવ મંગલ્લાહિં મિય-મહુ-સસિસરીયાહિં વગ્ગૂહિં) તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગુણવાળી, ઈષ્ટ એટલે વલ્લભ લાગે એવી, યાવત્ મંગલકારી એટલે હૃદયના શોકાદિનો નાશ કરનારી, મિત એટલે જેમાં શબ્દો થોડા અને અર્થ ઘણો નીકળે એવી, સાંભળતાં જ કર્ણને સુખ ઉપજાવનારી, અને સુંદર લાલિત્યયુક્ત વર્ણોવાળી વાણી વડે (સંલવમાણે સંલવમાણે) બોલતા તે સિદ્ધાર્થ રાજાએ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને (एवं वयासी-) આ પ્રમાણે કહ્યું કે - ॥૫૧॥

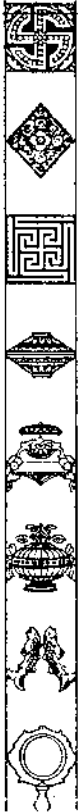
(उराला णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा) હે દેવાનુપ્રિયા ! તેં પ્રશસ્ત સ્વપ્ન દેખ્યાં છે. (कल्लाणा णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा) હે દેવાનુપ્રિયા ! તેં કલ્યાણરૂપ સ્વપ્ન દેખ્યાં છે. (एवं सिवा घन्ना मंगल्ला ससिरीआ) એવી રીતે ઉપદ્રવોને હરનારા, ધનના હેતુરૂપ, મંગલરૂપ, શોભા સહિત. (आरुग्ग-तुट्ठि-दीहाउ-कल्लाण-मंगल्लकारणा णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा) આરોગ્ય, સંતોષ, લાંબું આયુષ્ય, કલ્યાણ અને વાંચ્છિત ફલના લાભ કરનારાં એવાં તેં સ્વપ્ન દેખ્યાં છે. હવે તે સ્વપ્નાંઓનું ફળ કહે છે, (तं जहा-) તે આ રીતે -

(अत्थलाभो देवाणुप्पिए !) હે દેવાનુપ્રિયા ! રત્ન, સુવર્ણાદિ અર્થનો લાભ થશે. (भोगलाभो देवाणुप्पिए !) દેવાનુપ્રિયા ! ભોગનો લાભ થશે. (पुत्तलाभो देवाणुप्पिए !) દેવાનુપ્રિયા ! પુત્રનો લાભ થશે. (सुखलाभो

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

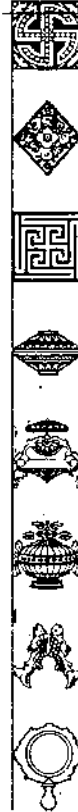
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દેવાણુષ્ણિ ! દેવાનુપ્રિયા ! સુખનો લાભ થશે. (સજ્જલામો દેવાણુષ્ણિ !) દેવાનુપ્રિયા ! રાજ્યનો લાભ થશે. આ રીતે સામાન્ય પ્રકારે ફળ કહીને હવે વિશેષ પ્રકારે મુખ્ય ફળ કહે છે -

(एवं खलु तुमे देवाणुष्षि !) હે દેવાનુપ્રિયા ! નિશ્ચયથી તું (નવળ્હં માસાણં बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाणं राइंदियाणं वइक्कंताणं) નવ માસ પૂરેપૂરા સંપૂર્ણ થયા બાદ અને સાડા સાત દિવસ ગયા બાદ; આવા પ્રકારના પુત્રને જન્મ આપીશ. કેવા પ્રકારના પુત્રને ? તે કહે છે - (अहं कुलकेउं) આપણા કુલને વિષે ધ્વજ સદશ અર્થાત્ અતિ અદ્ભૂત, (अहं कुलदीवं) આપણા કુલને વિષે દીપક સદશ પ્રકાશ કરનાર તથા મંગલ કરનાર, (कुलपच्चयं) કુલને વિષે ઉત્તમ હોવાથી પર્વત સમાન, અર્થાત્ પર્વતની પેઠે સ્થિર તથા જેને કોઈ પણ દુશ્મન પરાભવ ન કરી શકે એવો, (कुलवडिंसयं) કુલ વિષે ઉત્તમ હોવાથી મુગટ સમાન (कुलतिलयं) કુલને ભૂષિત કરનારો હોવાથી તિલક સમાન, (कुलकित्तिकरं) કુલની કીર્તિ કરનારો, (कुलवित्तिकरं) કુલનો નિર્વાહ કરનારો, (कुलदिणयरं) કુલને વિષે અતિશય પ્રકાશ કરનારો હોવાથી સૂર્ય સમાન, (कुलधारं) પૃથ્વીની પેઠે કુલનો આધાર, (कुलनन्दिकरं) કુલની વૃદ્ધિ કરનારો, (कुलजसकरं) સર્વ દિશાઓમાં કુલની પ્રખ્યાતિ કરનારો, (कुलपायव) કુલને વિશે આશ્રયરૂપ હોવાથી તથા પોતાની છત્રછાયામાં દરેક લોકોનું રક્ષણ કરનાર હોવાથી વૃક્ષ સમાન, (कुलविवद्धणकरं) કુલની વિવિધ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરનારો, વળી તે પુત્ર કેવો ? -

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સુકુમાલપાણિ-પાયં) જેના હાથ અને પગ સુકોમલ છે એવો, (અણીહસંપુણ્ણપંચિદિયસરીરં) જેના શરીરની પાંચે ઈન્દ્રિયો સારા લક્ષણયુક્ત અને પરિપૂર્ણ છે એવો, (લક્ષ્મણ-વંજણગુણોવવેયં) છત્ર, ચામર વિગેરે લક્ષણોના ગુણ વડે સહિત તથા મસ, તલ વિગેરે વ્યંજનોના ગુણ વડે સહિત, (માણુ-મ્માણ-પમાણપહિપુણ્ણસુજાય-સવ્વંગસુંદરંગં) માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ વડે સંપૂર્ણ તથા સુન્દર છે સર્વ અંગવાળું શરીર જેનું એવો, (સસિસોમાગારં) ચન્દ્રમાની પેઠે સૌમ્ય આકૃતિવાળો, (કંતં) મનોહર, (પિયદંસણં) વલ્લભ છે દર્શન જેનું એવો, (સુસ્ત્વં દારયં પયાહિસિ) અને સુન્દર રૂપવાળો, આવા પ્રકારના પુત્રને તું જન્મ આપીશ ॥૫૨॥

(સે વિ ય ણં દારણ) વળી તે પુત્ર (ઉમ્મુક્કબાલભાવે) બાલપણુ છોડીને જ્યારે આઠ વરસનો થશે ત્યારે (વિન્નાયપરિણયમિત્તે) તેને સઘળું વિજ્ઞાન પરિણમશે. (જુલ્લણગમણુપ્પત્તે) પછી અનુક્રમે યૌવન અવસ્થાને પામશે ત્યારે (સૂરે) દાન દેવામાં તેથા અંગીકાર કરેલા કાર્યનો નિર્વાહ કરવામાં સમર્થ થશે, (વીરે) રણસંગ્રામમાં બહાદૂર થશે, (વિક્કંતે) પર રાજ્યને આક્રમણ કરવામાં પરાક્રમવાળો થશે (વિત્થિણ્ણવિઝલબલ-વાહણે) અતિશય વિસ્તીર્ણ છે સેના અને વાહન જેના, એવો થશે, (રજ્જવઈ રાયા ભવિસ્સઈ) તથા રાજ્યનો સ્વામી એવો રાજા થશે ॥૫૩॥

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

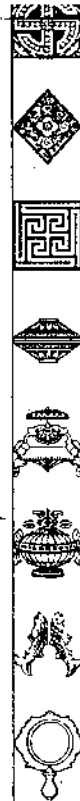
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તં ઝરાલા ણં તુમે દેવાણુપ્પિણ ! જાવ) તેથી હે દેવાનુપ્રિયા ? તેં પ્રશસ્ત સ્વપ્નો દેખ્યા છે, યાવત્ મંગલ અને કલ્યાણ કરનારાં સ્વપ્નો દેખ્યાં છે, એવી રીતે સિદ્ધાર્થ રાજા (દુચ્ચંપિ તચ્ચંપિ અણુવૂહઙ્) બે વાર ત્રણ વાર તેની પ્રશંસા અનુમોદના કરવા લાગ્યા. (તણ ણં સા તિસલા સ્વત્તિયાણી) ત્યાર પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (સિદ્ધત્થસ્સ રણ્ણો અંતિણ) સિદ્ધાર્થ રાજાની પાસે (ણમટ્ઠં સુચ્ચા નિસમ્મ) આ અર્થ સાંભળીને અને હૃદયમાં અવધારીને (હટ્ઠ-તુટ્ઠ. જાવ હિયયા) હર્ષિત થયેલી, સંતોષ પામેલી, યાવત્ વિકસિત હૃદયવાળી (કરયલપરિગ્ગહિયં દસનહં સિરસાવત્તં મત્થણ અંજલિં કટ્ટુ) બે હાથ જોડી, દસ નખ ભેગા કરી, મસ્તકે આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને (એવં વયાસી) આ પ્રમાણે બોલી - ॥૫૪॥

(ણમેયં સામી !) હે સ્વામી ! એ એમ જ છે, (તહમેયં સામી !) તમે સ્વપ્નાંઓનું જે ફલ કહ્યું તે તેમ જ છે, (અવિત્તહમેયં સામી !) સ્વામી ! તે યથાસ્થિત છે, (અસંદિલ્લમેયં સામી !) સ્વામી ! તે સંદેહ રહિત છે - (હિચ્છિયમેયં સામી !) સ્વામી ! તે ઈષ્ટિત છે એટલે ફળ પામવાને ઈચ્છેલું છે (પહિચ્છિયમેયં સામી) સ્વામી ! તે ઈષ્ટિત અને પ્રતીષ્ઠ છે, (સચ્ચે ણં ણસમટ્ઠે સે જહેયં તુભે વયહ ત્તિ કટ્ટુ) જે પ્રમાણે તમે કહો છો તે અર્થ સત્ય છે, એમ કહીને (તે સુમિણે સમ્મં પહિચ્છઙ્) તે સ્વપ્નાંઓને સારી રીતે અંગીકાર કરે છે. (પહિચ્છિત્તા)

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અંગીકાર કરીને (સિદ્ધત્વેણં રણ્ણા અબ્બણુણ્ણાયા સમાણી) પોતાને સ્થાને જવાને તેણી સિદ્ધાર્થ રાજા પાસેથી અનુમતિ પામી છતી (નાણામણિ-કણગ-ચ્ચણભત્તિચિત્તાઓ ભદ્દાસણાઓ) વિવિધ પ્રકારના મણિઓ, સુવર્ણ અને રત્નોની રચના વડે આશ્ચર્યકારી એવા સિંહાસન થકી (અબ્બુદ્દેહ) ઉઠે છે (અબ્બુદ્દિઠ્ઠા) ઉઠીને (અતુરિયમચલમસંભંતાણ) મનની ઉતાવળ રહિત, શરીરની ચપલતા રહિત, સ્ખલના રહિત (અવિલંબિયાણ રાયહંસસરિસીણ ગઈણ) અને વયમાં કોઈ ઠેકાણે વિલંબ રહિત એવી રાજહંસ સદૃશ ગતિ વડે (જેણેવ સણ સયણિજ્જે) જ્યાં પોતાની શય્યા છે (તેણેવ ઉવાગચ્છઈ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (એવં વયાસી-) આ પ્રમાણે બોલી કે - ॥૫૫॥

(મા મેતે ઉત્તમા પહાણા મંગલ્લા સુમિણા દિટ્ઠા અન્નેહિં પાવસુમિણેહિં પઢિહમ્મિસ્સન્તિ ત્તિ કટ્ઠ) સ્વરૂપથી સુંદર, શુભ ફળ દેનારાં, અને મંગલકારી એવાં મેં દેખેલાં આ સ્વપ્નો બીજાં ખરાબ સ્વપ્નથી નિષ્ફળ ન થાય, માટે મારે હવે ન સૂવું જોઈએ, એમ કહી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (દેવચ-ગુરુજણસંબદ્ધાહિં) દેવ અને ગુરુજનના સંબંધવાળી, (પસત્થાહિં) પ્રશસ્ત, (મંગલ્લાહિં) મંગલ કરનારી, (ધમ્મિયાહિં લટ્ઠાહિં કહાહિં) અને મનોહર એવી ધાર્મિક કથાઓ વડે (સુમિણજાગરિયં જાગરમાણીઃ) સ્વપ્નાંઓનું રક્ષણ કરવા માટે જાગરણ કરતી છતી (પઢિજાગરમાણી વિહરઈ) તથા નિદ્રાના નિવારણ વડે તે સ્વપ્નાંઓને જ સંભારતી છતી રહે છે ॥૫૬॥

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

૧૩૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તળ ણં સિદ્ધત્થે સ્વત્તિણ) હવે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય (પચ્ચૂસકાલસમયંસિ) પ્રભાતકાલ સમયે (કોટુંબિયપુરિસે) કૌટુંબિક પુરુષોને એટલે સેવકોને (સદ્ધાવેદ) બોલાવે છે. (સદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી-) તે કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવી આ પ્રમાણે કહ્યું કે - ॥૫૭॥

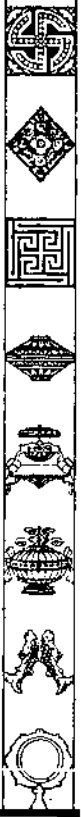
(ચિત્તિણમેવ ભો દેવાણુપ્પિયા ! અજ્જ) હે દેવાનુપ્રિયો ! આજે ઉત્સવનો દિવસ છે તેથી જલદી (સવિસેસં બાહિરિયં ઉવટ્ઠાણસાલં) બહારના સભામંડપને એટલે કચેરીને વિશેષ પ્રકારે (ગંધોદગસિત્તં સુદ્ધા-સંમજ્જિઓ-વલિત્તં) વાળીચોળી ધૂળ વિગેરે ફેંકાવી દઈ, સાફ કરી, સુગંધી પાણી છંટાવી, અને છાણ વિગેરે લીંપાવી પવિત્ર કરો. (સુગંધવરપંચ વણ્ણપુણ્ણોવયાસ્કલિણં) વળી ઉત્તમોત્તમ અને સુગંધી એવા પંચવર્ણી પુષ્પોને યોગ્ય યોગ્ય સ્થળે ગોઠવી સંસ્કારયુક્ત (કાલગુરુ-પવસ્કુંદુરુક્ક-તુરુક્ક-હજ્જંતધૂવમઘમઘંતગંધુદ્ધુઆભિરામં) કાલો અગરુ, ઉંચી જાતનો કિંદુ, સેલારસ, અને બળી રહેલો દશાંગાદિ ધૂપ, એ બધા પદાર્થોનો મહેંક મારી રહેલો અને ચારે તરફ ફેલાઈ રહેલો જે સુગંધ, તે વડે રમણીય; (સુગંધવરગંધિયં) ઉત્તમ ગંધવાળાં જે ઉંચી જાતનાં ચૂર્ણો, તેઓના સુગંધયુક્ત; (ગંધવટ્ઠિભૂયં કરેહ કારવેહ) તથા સુગંધી દ્રવ્યોની બનાવેલી જે ગુટિકા, તેના સદૃશ અતિશય સુગંધી; આવા પ્રકારની કચેરી તમે પોતે કરો તથા બીજાઓ પાસે કરાવો ! (કસ્તિ) મારી આજ્ઞા મુજબ કચેરી તમે પોતે કરીને (કારવિત્તા ય) તથા બીજાઓ પાસે કરાવી (સીહાસણં સ્યાવેહ) તેમાં

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સિંહાસન સ્થાપન કરાવો (ચાવિત્તા) સિંહાસન સ્થાપન કરાવીને (મમેયમાણત્તિઅં ચિખ્પામેવ પચ્ચપ્પિણહ) મારી આ આજ્ઞાને જલદી પાછી આપો, એટલે કે - મારી આજ્ઞા મુજબ કરીને પાછા આવી જલદી નિવેદન કરો ॥૫૮॥

(તણ ણં તે કોડુંબિયપુરિસા) ત્યાર પછી તે કૌટુંબિક પુરુષોને (સિદ્ધત્થેણં રણ્ણા એવં વુત્તા સમાણા) સિદ્ધાર્થ રાજાએ એ પ્રમાણે કહ્યું છે (હદ્દ-તુદ્દ જાવ હિયયા) તે કૌટુંબિક પુરુષો હર્ષિત થયા, સંતોષ પામ્યા, યાવત્ પ્રફુલ્લિત હૃદયવાળા થઈને (કચ્ચલ જાવ કદ્દુ) બે હાથ જોડી, યાવત્ દસે નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને (એવં સામિ ત્તિ) 'જે આપ સ્વામી આજ્ઞા કરો છો તે મુજબ કરશું' એ પ્રમાણે (આણાણ વિણાણં વચણં પહિસુણન્તિ) સિદ્ધાર્થ રાજાની આજ્ઞાના વચનને વિનયપૂર્વક સ્વીકારે છે. (પહિસુણિત્તા) સ્વીકારીને (સિદ્ધત્થસ્સ ચ્ચત્તિયસ્સ અંતિયાઓ) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય પાસેથી (પહિનિક્કમન્તિ) નીકળે છે. (પહિનિક્કમિત્તા) નીકળીને (જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ઠાણસાલા) જ્યાં બહારનો સભામંડપ છે (તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છન્તિ) આવીને (ચિખ્પામેવ સવિસેસં બાહિરિયં ઉવટ્ઠાણસાલં) બહારના તે સભામંડપને વિશેષ પ્રકારે જલદી (ગંધોદગસિત્તં સુહુઅ જાવ) સુગંધી પાણી છંટાવી, પવિત્ર કરી, યાવત્ (સીહાસણં ચાવિત્તિ) સિંહાસન સ્થાપન કરે છે. (ચાવિત્તા) સિંહાસન સ્થાપન કરીને (જેણેવ સિદ્ધત્થે ચ્ચત્તિય) જ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છે (તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છન્તા) આવીને (કસ્યલપરિગ્ગહિયં દસનહં સિસ્સાવત્તં મત્થણ અંજલિં કટ્ટુ) બે હાથ જોડી, દસે નખ ભેગા કરી, મસ્તકે આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને, (સિદ્ધત્થસ્સ ચ્ચત્તિયસ્સ) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની (તમાણત્તિઅં પચ્ચપ્પિણન્તિ) તે પૂર્વે કહેલી આજ્ઞાને પાછી આપે છે, એટલે 'આપની આજ્ઞાનુસાર અમે કામ કર્યું' એ પ્રમાણે નિવેદન કરે છે ॥૫૮॥

(તણ ણં સિદ્ધત્થે ચ્ચત્તિણ) ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય (કલ્લં પાઉપ્પભાયાણ સ્યણીણ) કાલે એટલે આગામી દિવસે પ્રગટ પ્રભાતવાળી રાત્રિ થયે છેતે, અર્થાત્ જે રાત્રિએ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ સ્વપ્ન દેખ્યાં તે રાત્રિનું પ્રભાત થયે છેતે, તે રાત્રિના પ્રભાત પછી (ફુલુપ્પલ-કમલકોમલુમ્મીલિયમ્મિ અહાપંડુરે પભાણ) પ્રકુલિત પદ્મનાં પાંદડાંનો તથા કમલ નામના હરણીયાના નેત્રોનો સુકોમલ છે વિકાસ જેને વિષે એવા પ્રકારનું ઉજ્જવલ પ્રભાત થયે છેતે, (સ્તાસોગપ્પગાસ-) અને ત્યાર પછી લાલ અશોકવૃક્ષના પ્રભાસમૂહ જેવો સૂર્ય ઉગે છેતે; અર્થાત્ પહેલાં રાત્રિનું પ્રભાત થયું ત્યારે પ્રકાશ ન હતો, પછી જરા જરા પ્રકાશ થયો, પછી ઉજ્જવલ પ્રભાત થયું, અને ત્યાર પછી કમસર લાલ અશોકવૃક્ષના પ્રભાસમૂહ જેવો રક્તવર્ણી સૂર્ય ઉગે છેતે; વળી તે સૂર્ય કેવો છે ? તે કહે છે - (કિંસુય-સુયમુહ-ગુંજહ્દરાગ-) કેસુડાનાં પુષ્પ, પોપટની ચાંચ, ચણોઠીના અર્ધભાગની લાલાશ, (બંધુજીવગ-પાસવચ્ચલણનયણ-) બપોરીયાનાં પુષ્પ, પારેવાના પગ અને નેત્ર, (પરહુઅસુસ્તલોગણ-)

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કોપિત થયેલી કોયલના અતિશય લાલ બનેલા નેત્રો, (જાસુઅણકુસુમરાસિ-) જાસૂદનાં પુષ્પોનો ઢગલો, (હિંગુલયનિયરાઙ્ગેરેહંતસરિસે) અને હિંગલોકનો ઢગલો, એ સર્વ લાલ રંગના પદાર્થો સદશ લાલ રંગવાળો, તથા કાન્તિ વડે એ સર્વ પદાર્થો કરતાં અતિશય શોભતો; વળી તે સૂર્ય કેવો છે ? - (કમલાયસસંઙ્કવિબોહણ) કમલોના આકર એટલે ઉત્પત્તિસ્થાન જે પદ્મદ્રહ વિગેરે, તેઓને વિષે જે ખંડ એટલે કમલનાં વન, તે કમલનાં વનને વિકસ્વર કરનારો; (અદિત્યમિ સૂરે) આવા પ્રકારનો સૂર્ય ઉગે છે તે વળી તે સૂર્ય કેવો છે ? - (સહસ્સરસિમિ) હજાર કિરણોવાળો, (દિણયરે) રાત્રિનું નિવારણ કરી દિવસ કરવાના સ્વભાવવાળો, (તેઅસા જલંતે) તેજ વડે દેદીપ્યમાન, આવા પ્રકારનો સૂર્ય ઉગે છે, (તસ્ય ચ કરપહરાપરહ્નમિ અંધયારે) વળી તે સૂર્યના કિરણોના અભિઘાત વડે અંધકાર વિનાશિત થયે છે, (બાલાયવકુંકુમેણં સ્ત્રચિયત્ત્વ જીવિલોણ) ઉદય પામતા સૂર્યના કુંકુમ જેવા નવા તાપ વડે મનુષ્યલોક જાણે પિંજરો કર્યે છે, જેમ કુંકુમ વડે કોઈ વસ્તુ પિંજરા વર્ણવાળી કરાય છે તેમ નવા તાપ વડે મનુષ્યલોક પિંજરા વર્ણનો કર્યે છે, અર્થાત્ સૂર્યોદય થતાં (સયણિજ્જાઓ અબ્બુદ્દેહ) તે સિદ્ધાર્થ રાજા શય્યા થકી ઉઠે છે ॥૬૦॥

(સયણિજ્જાઓ અબ્બુદિત્તા) સિદ્ધાર્થ રાજા શય્યામાંથી ઉઠીને (પાયપીઠાઓ પચ્ચોરુહ) ત્યાર પછી તે શય્યા થકી ઉતરવા માટે મૂકેલા પાદપીઠ ઉપર પગ મૂકી તે પાદપીઠ થકી નીચે ઉતરે છે. (પચ્ચોરુહિત્તા) નીચે

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઉતરીને (જેણેવ અટ્ટણસાલા) જ્યાં કસરતશાલા છે (તેણેવ ડવાગચ્છડ) ત્યાં આવે છે. (ડવાગચ્છિત્તા) આવીને (અટ્ટણસાલં અણુપવિસડ) કસરતશાલામાં પ્રવેશ કરે છે. (અણુપવિસિત્તા) પ્રવેશ કરીને (અણેગવાયામજોગ-વગ્ગણવામહણ-મલ્લજુદ્ધ-કરણેહિં) અનેક પ્રકારની કસરત કરવા માટે યોગ્ય એટલે બાળ ફેંકવા વિગેરે શસ્ત્રોની ક્વાયત, તથા મુદ્ગલાદિ કસરતનાં સાધનો ફેરવવાનો અભ્યાસ; વલ્ગના એટલે કાજાદિની ધોડી વિગેરેને ટપવું, તથા ઉઠબેશ કરવી વિગેરે; વ્યામર્દન એટલે પરસ્પર ભુજા વિગેરે અંગોને મોડવા; મલ્લોનું યુદ્ધ-પહેલવાનોનું યુદ્ધ; અને કરણ એટલે શરીરના અંગોપાંગોને વાળવા, દંડ પીલવા; વિગેરે વિવિધ જાતની કસરત કરી (સંતે) શ્રમને પ્રાપ્ત થયા છતાં (પરિસ્સંતે) અંગોપાંગમાં આખે શરીરે થાકી ગયા છતાં તે સિદ્ધાર્થ રાજાએ કુશલ પુરુષો પાસે શરીરે પુષ્ટિકારક તેલ વિગેરે ચોપડાવી મર્દન કરાવ્યું. તે તેલ વિગેરે કેવાં છે ? - (સયપાગ-સહસ્સપાગેહિં સુગંધવરતિલ્લમાઙ્ગેહિં) ભિન્ન ભિન્ન ઔષધિઓના રસ વડે સો વાર પકાવેલું, અથવા જેને પકાવતાં સો સોનામહોર ખર્ચ થાય તે શતપાક તેલ; ભિન્ન ભિન્ન ઔષધિઓના રસ વડે હજાર વાર પકાવેલું, અથવા જેને પકાવતાં હજાર સોનામહોર ખર્ચ થાય તે સહસ્રપાક તેલ; આવા પ્રકારના સુગંધી અને ઉત્તમ પ્રકારના તેલ વિગેરે ચોપડાવી તે વડે મર્દન કરાવ્યું. વળી તે તેલ વિગેરે પદાર્થો કેવા છે ? - (પીણણિજ્જેહિં) રસ, રુધિર વિગેરે ધાતુઓની સમતા કરનારા, (દીવણિજ્જેહિં) જઠરાગ્નિને ઉદ્દીપન કરનારા, (મયણિજ્જેહિં)

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

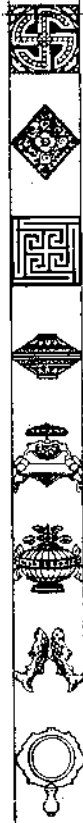

કામની વૃદ્ધિ કરનારા (બિંહણિજ્જેહિં) માંસને પુષ્ટ કરનારા, (દમ્પણિજ્જેહિં) બલવાન્ બનાવનારા, (સલ્લિંદિય-ગાયપલ્હાયણિજ્જેહિં) અને સર્વ ઈન્દ્રિયો તથા ગાત્રોને મજબૂત બનાવનારા (અભંગિણ સમાણે) આવા પ્રકારના તેલ વિગેરે ચોપડાવી તે તેલ વિગેરે વડે પુરુષો પાસે મર્દન કરાએલા છતાં સિદ્ધાર્થ રાજાએ (તિલ્લચમ્મસિ) તેલચર્મ ઉપર સ્થાપન થઈને, (તેલ ચોપડી મર્દન કરાએલા પુરુષને ગાદલા ઉપર પાથરેલા જે ચામડા ઉપર સ્થાપન કરી ચંપી કરાય છે તે તેલચર્મ કહેવાય) પુરુષો પાસે ચંપી કરાવી, તેથી તેમને કસરત કરતાં કરતાં લાગેલો થાક ઉતરી ગયો. તેલથી મર્દન કરનારા તથા ચંપી કરનારા પુરુષો કેવા હતા? તે કહે છે - (નિરુણેહિં) મર્દન વિગેરે કરવાના સઘળા ઉપાયોમાં વિચક્ષણ, (પહિપુણ્ણપાણિ-પાયસુકુમાલકોમલતલેહિં) જેઓના પ્રતિપૂર્ણ એટલે ખોડખાંપણ રહિત જે હાથ અને પગના તળીયાં અતિશય સુકોમલ છે જેમનાં એવા, (અભંગણ-પરિમહ્ણુલ્લણકરણગુણનિમ્માણેહિં) તેલ વિગેરે ચોપડવાના, તેલ વિગેરેનું મર્દન કરવાના, અને મર્દન કરી શરીરમાં પ્રવેશ કરાવેલા એ જ તેલ વિગેરેને પાછા શરીરમાંથી બાહર કાઢી નાખવાના ગુણોમાં અતિશય મહાવરાવાળા, (છેણેહિં) અવસરના જાણકાર, (દક્ષેહિં) કાર્યમાં જરા પણ વિલંબ નહિ લગાડનારા, (પટ્ટેહિં) બોલવામાં ચતુર, અથવા મર્દન કરનારા માણસોમાં પ્રથમ પંક્તિના-અગ્રેસર, (કુસલેહિં) વિનયવાળા, (મેહાવીહિં) નવી નવી કલાઓને શ્રદ્ધા કરવાની અપૂર્વ શક્તિવાળા, (જિઅપરિસ્સમેહિં પુરિસેહિં) અને પરિશ્રમને

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જીતનારા એટલે મર્દન વિગેરે કરતાં થાકી ન જાય એવા મજબૂત બાંધાના પુરુષો પાસે તેલ વિગેરેથી મર્દન કરાવ્યું, તથા ચંપી કરાવી, તેથી સિદ્ધાર્થ રાજાનો થાક ઉતરી ગયો. ચંપી કેવા પ્રકારની કરાવી? તે કહે છે-

(અદિત્સુહાણ) જે ચંપીથી શરીરમાં રહેલાં હાડકાંઓને સુખ ઉપજે, (મંસસુહાણ) માંસને સુખ ઉપજે, (તયાસુહાણ) ચામડીને સુખ ઉપજે, (રોમસુહાણ) અને રોમને પણ સુખ ઉપજે, (ચડ્વિહાણ સુહપરિકમ્મણાણ સંવાહણાણ) આવી રીતે ચાર પ્રકારે સુખ કરનારી છે શરીરની શુશ્રૂષા જેને વિષે એવા પ્રકારની ચંપી વડે (સંવાહિણ સમાણે) ચંપાએલા છતા તે સિદ્ધાર્થ રાજા (અવગયપરિસ્સમે) થાક રહિત થયા છતા (અદ્દણસાલાઓ પડિનિક્કમ્મહ) કસરતશાલા થકી બહાર નીકળે છે ॥૬૧॥

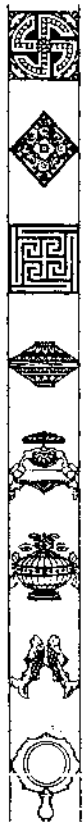
(અદ્દણસાલાઓ પડિનિક્કમિત્તા) સિદ્ધાર્થ રાજા કસરતશાલા થકી બહાર નીકળીને (જેણેવ મજ્જણઘરે) જ્યાં સ્નાન કરવાનું ઘર છે. (તેણેવ ઉવાગચ્છહ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (મજ્જણઘરં અણુપવિસહ) સ્નાન કરવાના ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે. (અણુપવિસિત્તા) પ્રવેશ કરીને સ્નાનમંડપમાં સ્થાપેલા સ્નાન કરવાના બાજોઠ ઉપર સુખપૂર્વક બેઠા. સ્નાનમંડપ કેવો છે. તે કહે છે -

(સમુત્તજાલાકુલાભિરામે) ગુંથેલા મોતીઓ યુક્ત જે બારીઓ, તે વડે વ્યાપ્ત અને મનોહર; વળી તે સ્નાનમંડપ કેવો છે? -

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

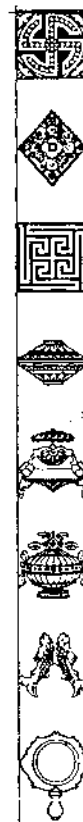

(વિચિત્તમણિ-ચયણકુટ્ટિમતલે રમણિજ્જે) વિચિત્ર પ્રકારના મણિઓ અને રત્નોથી જડાયેલા તળીયાવાળા, અને રમણીય; એવા (ળહાણમંડવંસિ) સ્નાનમંડપમાં (નાણામણિ-ચયણ ભત્તિચિત્તંસિ ણહાણપીઢંસિ સુહનિસણ્ણે) વિવિધ જાતિના મણિઓ અને રત્નોની ચયના વડે આશ્ચર્યકારી એવા સ્નાનપીઠ ઉપર એટલે સ્નાન કરવાના બાજોઠ ઉપર સુખપૂર્વક બેઠા છતા સિદ્ધાર્થરાજાએ જલ વડે પુરુષો દ્વારા સ્નાન કર્યું. કેવા પ્રકારના જલ વડે સ્નાન કર્યું ? તે કહે છે -

(પુષ્કોદણ્ણિ અ) પુષ્પોના રસ વડે મિશ્રિત જલ, (ગંધોદણ્ણિ અ) ચંદનાદિ સુગંધી પદાર્થના રસ વડે મિશ્રિત જલ, (ઝળ્ણોદણ્ણિ અ) અગ્નિથી ગરમ કરેલ જલ; (સુહોદણ્ણિ અ) પવિત્ર તીર્થોમાંથી મંગાવેલ જલ, (સુદ્ધોદણ્ણિ અ) અને સ્વાભાવિક નિર્મલ જ, આવી રીતે જુદી જુદી જાતના જલ વડે (કલ્લાણકરણપવરમજ્જણવિહીં મજ્જિં) કલ્યાણ કરવામાં પ્રવીણ-સમર્થ એવા સ્નાનવિધિપૂર્વક પૂર્વે વર્ણવેલા કુશલ પુરુષો દ્વારા સિદ્ધાર્થ રાજાએ સ્નાન કર્યું.

(તત્થ કોઝયસણ્ણિં બહુવિહેહિં) તે સ્નાન અવસરે રક્ષાદિ બહુ પ્રકારનાં સેંકડો-કૌતુકો કર્યા બાદ (કલ્લાણગપવરમજ્જણાવસાણે) કલ્યાણકારી એવા તે પ્રધાન સ્નાનના અંતમાં (પમ્હલ-સુકુમાલ-ગંધ-કાસાઙ્ગલૂહિયંગે) રુવાંટીવાળા, અતિ કોમલ સ્પર્શવાળા, અને સુગંધી એવા લાલ રંગના વસ્ત્ર વડે શરીર

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

લુંછી નાખ્યું, એટલે જલ રહિત કર્યું; ત્યાર બાદ તેણે (અહયસુમહગ્ધદ્વસચ્ચણસુસંવુડે) જરા પણ ફાટ્યા--તૂટ્યા વગરનું સ્વચ્છ અને અતિ મહામૂલ્યવાળું દ્રવ્ય રત્ન એટલે વચ્ચરત્ન-ઉત્તમોત્તમ વસ્ત્ર પહેર્યું. વળી તે સિદ્ધાર્થ રાજા કેવો છે ? - (સસ્સસુરાભિગોસીસચંદનાણુલિત્તગત્તે) રસ સહિત અને સુગંધી એવા ગોશીર્ષચંદન વડે શરીરે લેપ કર્યો છે જેણે એવો, (સુદ્દમાલા-વણ્ણગવિલેવણે) પહેરેલી છે પવિત્ર પુષ્પમાળા જેણે એવો, વળી શરીરને શણગારનારું પવિત્ર કુંકુમાદિનું કર્યું છે વિલેપન જેણે એવો, વળી તે સિદ્ધાર્થ રાજા કેવો છે ? - (આવિદ્ધમણિ-સુવણ્ણે) પહેરેલાં છે મણિમય અને સુવર્ણમય આભૂષણો જેણે એવો, (કપ્પિયહારહ્રદ્ધહાર-તિસચ્ચ-) યથાસ્થાને પહેરેલ જે હાર એટલે અઢારસરો હાર, અર્ધ હાર, એટલો નવસરો હાર ત્રિસરો હાર (પાલંબ પલંબમાણ-કહિસુત્તસુકચસોહે) લંબાયમાન મોતીનું ઝુંબનક, અને કમ્મરમાં પહેરેલો કંદોરો એ બધાં આભરણો વડે ઉત્તમ પ્રકારે કરેલી છે શોભા જેણે એવો, (પિણ્ણદ્ધગેવિજ્જે) કંઠમાં પહેરેલ છે કંઠો, કંઠી વિગેરે કંઠના દાગીના જેણે એવો, (અંગુલિજ્જગ-લલિયકચાભરણે) વેઢ, વીંટી વિગેરે આંગળીઓમાં પહેરવાનાં ઘરેણાં, તથા કેશની શોભા વધારનારા પુષ્પ વગેરે કેશના આભૂષણો પહેર્યાં છે જેણે એવો, (વરકહ્મગ-તુડિયથંભિયભુણ) હાથમાં પહેરેલા ઉત્તમ પ્રકારનાં કડાં અને બાજુબંધ-બેરખાં વડે સ્તંભિત થયેલી છે ભુજાઓ જેની એવો, (અહિયરુવસસિરીણ) પોતાના સ્વાભાવિક અતિશય સૌન્દર્ય વડે શોભી રહેલો, (કુંડલુજ્જોદ્ધાણણે)

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

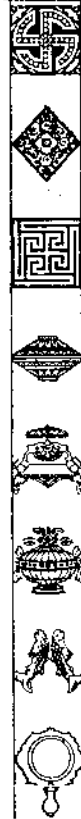
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કાનમાં પહેરેલા કુંડલો વડે ચળકાટ મારી રહ્યું છે મુખ જેનું એવો (મહાદિત્તસિરણ) પહેરેલા મુગટ વડે દેદીપ્યમાન થયું છે મસ્તક જેનું એવો; (હારુત્યયસુકયચ્છયવચ્છે) હાર વડે ઢંકાયેલું અને તેથી જ દેખનારાઓને આનંદ આપનારું છે હૃદય જેનું એવો; (મુદ્ધિયાપિંગલંગુલિણ) પહેરેલી રત્નજડિત વીંટીઓ વડે પીળી છે આંગળીઓ જેની એવો, (પાલંબપલંબમાણસુકયપઢસ્તરિજ્જે) લાંબા અને લટકતા એવા દુપટ્ટા એટલે ખેસ વડે ઉત્તમ રીતે કરેલું છે ઉત્તરાસંગ જેણે એવો; વળી તે સિદ્ધાર્થ રાજા કેવો છે ? -

(નાણામણિકળગચ્છયણ) વિવિધ જાતિના મણિઓ, સુવર્ણ અને રત્નોથી બનાવેલા, (વિમલ-મહરિહ-) કાન્તિવાળા, ઘણા જ કિંમતી. (નિઝણોવિચ-મિસિમિસિંત) ચતુર કારીગરે ઉત્તમ કારીગરીથી બનાવેલા, ચળકાટ મારી રહેલા, (વિચ્છયસુસિલિદ્ધ-) કોઈ પણ જાણી ન શકે અને ઉઘડી ન જાય એવી રીતે સાંધાઓને બરાબર જોડી દઈ ચીવટ રાખીને બનાવેલા, (વિસિદ્ધ-લદ્ધ-) બીજાઓ કરતાં અતિશય રમણીય લાગે એવા, અને મનને હરી લે એવા પ્રકારના (આવિદ્ધવીરવલણ) પહેર્યા છે વીરવલયો એટલે વીરપણાના ગર્વને સૂચવનારા કડાંઓ જેણે એવો; જેઓને બીજા ન હરાવી શકે એવા પરાક્રમી વીરપુરુષો જ વીરવલય પહેરે છે. “જો કોઈ પોતાને વીર મનાવતો હોય તો તે મને જીતીને આ વલયો ઉતારાવે” એ પ્રમાણે સ્પર્ધા વડે વીરપણાના ગર્વ સૂચવનારા પહેરવાના વલયોને વીરવલય કહે છે, આવા પ્રકારના વીરવલય તે સિદ્ધાર્થ રાજાએ પહેરેલા છે.

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

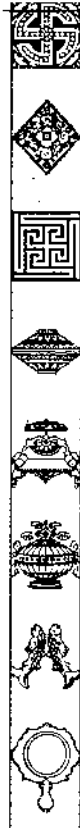

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હવે કવિ ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે - (કિં बहुणा ?) તે રાજાનું વધારે કેટલું વર્ણન કરીએ ? (कप्परुक्खए विव अलंकिय-विभूसिए) તે રાજા કલ્પવૃક્ષની જેમ અલંકૃત થયેલો અને વિભૂષિત થયેલો છે. જેમ કલ્પવૃક્ષ પાંદડાં વિગેરે વડે અલંકૃત હોય છે, અને પુષ્પ-ફલાદિ વડે વિભૂષિત હોય છે; તેમ સિદ્ધાર્થ રાજા પણ મુગટ વિગેરે આભૂષણો વડે અલંકૃત થયેલો છે, અને વસ્ત્રાદિ વડે વિભૂષિત થયેલો છે; (नरिंदे) આવા પ્રકારનો તે રાજા (सकोरिंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं) કોરિંટ વૃક્ષના પુષ્પોની બનાવેલી માલાઓ સહિત જે છત્ર, મસ્તક પર ધારણ કરાતા તે છત્ર વડે (सेयवरचामराहिं उद्धुच्चमाणीहिं) અને બન્ને બાજુએ વીંજાતા ઉત્તમ સફેદ ચામરો વડે શોભી રહેલો છે, (मंगलजयसदकयालोए) જેનું દર્શન થતાં લોકો 'જય જય' એ પ્રમાણે માંગલિક શબ્દો ઉચ્ચારી રહ્યા છે એવો; વળી તે સિદ્ધાર્થ રાજા કેવો ? - (अणेगगणनायग-) 'અનેક જે ગણનાયકો એટલે પોતપોતાના સમુદાયમાં મોટા ગણાતા પુરુષો, (दंडनायग-) પોતાના દેશની ચિંતા કરનારો, (गईसस्) પોતાના તાબાના દેશના ખંડિયા માંડલિક રાજાઓ, અને ઈશ્વરો એટલે યુવરાજો, (तलवर-) સંતુષ્ટ થયેલ રાજાએ આપેલા પટ્ટબંધ વડે વિભૂષિત રાજદરબારી પુરુષો-કોટવાલો, (माडंविग-) મડંબના સ્વામી, (केडुंविग-) કેટલાએક કુટુંબના સ્વામી, (मंति-महामंति-) રાજ્ય સંબંધી કારભાર ચલાવનારા મંત્રીઓ, અને મંત્રીઓ કરતાં વિશેષ સત્તા ધરાવનાર મહામંત્રીઓ એટલે મંત્રીમંડલમાં અગ્રેસરો, (गणग-) જયોતિષીઓ અથવા

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

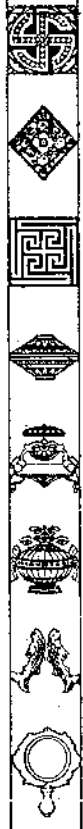

ખજાનાના અધિકારીઓ, (દોવાસિય-) દ્વારપાલો એટલે ચોકીદારો; (અમચ્ચ) અમાત્યો એટલે રાજાની સાથે જન્મેલા અને રાજ્યની મુખ્ય સત્તા ધરાવતા વજીરો, (ચેડ-) દાસ-ચાકરો' (પીઠમદ્-) પીઠમદ એટલે રાજાના આસનનું મદન કરી રાજાની લગોલગ બેસનારા, અર્થાત્ હમેશાં નજીક રહી સેવક તરીકે રહેલા મિત્રો, (નગર-નિગમ-સિદ્ધિ-) નગરમાં નિવાસ કરનારા શહેરીઓ, વાણીયા-વેપારીઓ, નગરના મુખ્ય શેઠીયાઓ, (સેનાવહ-સત્યવાહ) ચતુરંગી સેનાના સ્વામીઓ, સાર્થવાહો, (દૂય-) બીજાઓ પાસે જઈ પોતાના રાજાનો હુકમ પહોંચાડનારા દૂતો, (સંધિવાલ સદ્ધિ સંપસ્વિડે) અને બીજા રાજાઓ સાથે પોતાના રાજાની સંધિ કરાવનારા એવા સંધિપાલકો એટલે એલચીઓ; ઉપર જણાવેલા સઘળા પુરુષો સાથે પરિવરેલો એવો તે સિદ્ધાર્થ રાજા સ્નાન-ધરમાંથી નીકળતો છતો કેવો શોભે છે ? તે કહે છે - (ધવલમહામેહનિગ્ગાઇ ઇવ ગહગણદિપ્પંતરિક્ષતારાગણાણ મજ્ઞો સસિચ્ચ પિયદંસણે નરવહ્) સફેદ એવા મહામેઘની મધ્યમાંથી નીકળેલા, ઝહોના સમૂહ વડે શોભી રહેલા, તથા નક્ષત્રો અને તારામંડલની મધ્યમાં વર્તતા, અને તેથી જ પ્રેમ ઉપજાવે એવા દેખાવડા દર્શનવાળા ચન્દ્રમાની પેઠે તે નરપતિ સ્નાનધરમાંથી નીકળી ઉપર જણાવેલા પુરુષો વડે પરિવરેલો છતો પ્રેમ ઉપજાવે એવા દેખાવડા દર્શનવાળો શોભી રહ્યો છે. અર્થાત્ તે રાજા સ્નાનધરમાંથી ઉપર જણાવેલા પુરુષો વડે પરિવરેલો છતો નીકળ્યો ત્યારે કવિ ઉપમા આપે છે કે - 'સફેદ રંગના વાદળામાંથી

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તારાઓના સમૂહ સાથે પરિવરેલો જાણે ચન્દ્રમા બહાર નીકળ્યો હોયની ! એવો તે રાજા મનોહર શોભી રહ્યો છે. વળી તે સિદ્ધાર્થ રાજા કેવો છે ? -

(નરિંદે) મનુષ્યોમાં ઈન્દ્ર સમાન છે, (નરવસહે) રાજ્યના ભારની ધોંસરી ધારણ કરવામાં સમર્થ હોવાથી પુરુષોમાં વૃષભ સમાન છે, (નરસીંહે) દુસ્સહ પરાક્રમવાળો હોવાથી પુરુષોમાં સિંહ સમાન છે, (અબ્ધિયરાયતેયલચ્છીએ દિપ્તમાણે) અતિશય રાજતેજ રૂપ લક્ષ્મી વડે દીપી રહેલો છે; આવા પ્રકારનો તે સિદ્ધાર્થ રાજા (મજ્જણઘરાઓ પડિનિક્કમઙ્ગ) સ્નાન કરવાના ઘરમાંથી બહાર નીકળે છે ॥૬૨॥

(મજ્જણઘરાઓ પડિનિક્કમિત્તા) સ્નાનઘર થકી બહાર નીકળીને (જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ઠાણસાલા) જ્યાં બહારની સભાનું સ્થાન છે (તેણેવ ઉવાગચ્છઙ્ગ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (સીંહાસણંસિ) સિંહાસન ઉપર (પુરત્થાભિમુહે) પૂર્વ દિશા સન્મુખ મુખ કરીને (નિસીયઙ્ગ) બેસે છે ॥૬૩॥

(સીંહાસણંસિ પુરત્થાભિમુહે નિસીયિત્તા) સિંહાસન ઉપર પૂર્વદિશા સન્મુખ બેસીને (અપ્પણો ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીમાએ) પોતાના ઈશાન ખુણામાં (અટ્ઠ ભદ્દાસણાં સેયવત્થપચ્ચુત્થયાં સિદ્ધત્થકયમંગલોવચારાં સ્થાવેઙ્ગ) જેઓને સફેદ વસ્ત્રો બીછાવેલા એવા અને મંગલ નિમિત્તે સફેદ સરસવ વડે કરેલી છે પૂજા જેઓની એવાં

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

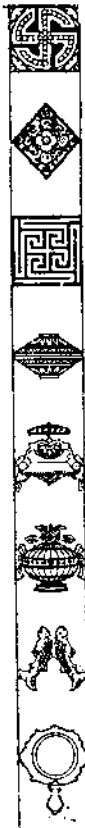

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

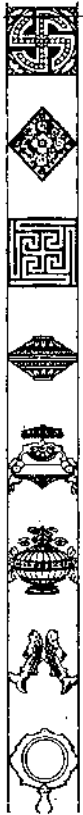

આઠ સિંહાસન મંડાવે છે. (સ્વાવિત્તા) આઠ સિંહાસન મંડાવીને (અપ્પણો અદૂરસામંતે) પોતાથી બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ નજીક નહિ એવી રીતે સભાના અંદરના ભાગમાં એક કનાત - પડદો બંધાવે છે. તે કનાત કેવી છે ? - (નાણામણિ-ચયણમંડિયં) વિવિધ પ્રકારના મણિઓ અને રત્નો જડેલા હોવાથી સુશોભિત છે, (અહિયપિચ્છણિજ્જં) અને તેથી જ અતિશય દેખવા લાયક છે, (મહગ્ધવરપટ્ટણુગયં) ઘણી જ કિંમતી છે, જ્યાં ઉંચી જાતનાં વસ્ત્રો વણાય છે એવા ઉત્તમ શહેરમાં બનેલી છે, વેળી (સળ્હપટ્ટભત્તિસચિત્તાણં) બારીક રેશમનો બનાવેલો અને સેંકડો ગુંથણીઓ વડે મનને અચંબો પમાડનારો છે તાણો જેમાં એવી; વળી (ઈહામિય-સસમ-તુરગ-) વરુઓ, વૃષભ, ઘોડા, (નસ્મગર-વિહગ-) મનુષ્યો, મગરમચ્છો, પંખીઓ, (વાલગ-કિન્નર-રુ) સર્પો, કિન્નર જાતિના દેવો, રુરુ જાતિના મૃગલાઓ, (સરમ-ચમર-કુંજર-) અષ્ટાપદ નામના જંગલના પશુઓ, ચમરી ગાયો, હાથીઓ, (વણલય-પડમલયભત્તિચિત્તં) અશોકલતા વિગેરે વનલતાઓ, અને પદ્મલતાઓ એટલી કમલિનીઓ; એ સર્વેના જે મનોહર ચિત્રો, તેઓ વડે મનને આશ્ચર્ય ઉપજાવનારી; (અઙ્ગિતરિયં જવણિયં) આવા પ્રકારની અભ્યંતર જવનિકા એટલે સભાસ્થાનના અંદરના ભાગમાં અન્ત:પુર-રાણીવાસને બેસવા માટે કનાતને (અંછાવેઈ) બંધાવે છે. (અંછાવિત્તા) કનાતને બંધાવીને તેની અન્દર સિંહાસન મંડાવે છે. તે સિંહાસન કેવું છે ? (નાણામણિ-ચયણ-ભત્તિચિત્તં) વિવિધ પ્રકારના મણિઓ અને રત્નોની રચના

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વડે આશ્ચર્યકારી, (અત્યસ્થમિત્તમસૂરગુત્થયં) જેની ઉપર સ્વચ્છ અને કોમલ રેશમી ગાદી પાથરી છે એવું, (સેયવત્થપચ્ચુત્થયં) તે રેશમી ગાદી ઉપર સફેદ વસ્ત્ર બીછાવેલ છે જેનું એવું; વળી તે સિંહાસન કેવું છે ? - (સુમત્તયં અંગસુહફરિસંગં) અતિશય કોમલ, અને તેથી જ શરીરને સુખકારી છે સ્પર્શ જેનો એવું, (વિસિદ્ધં તિસલાણે ચ્ચત્તિયાણીણે ભદ્દાસણં સ્યાવેદ) આવા પ્રકારનું સુંદર સિંહાસન સિદ્ધાર્થરાજા ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને બેસવા માટે મંડાવે છે. (સ્યાવિત્તા) સિંહાસન મંડાવીને (કોઢુંબિયપુરિસે સદ્દાવેદ) કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવે છે. (સદ્દાવિત્તા) બોલાવીને (એવં વયાસી-) તે કૌટુંબિક પુરુષોને આ પ્રમાણે કહ્યું કે - ॥૬૪॥

(ચિપ્પામેવ મો દેવાણુપ્પિયા !) હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જલદી (અદ્દંતંગમહાનિમિત્તસુત્ત-ઽત્થધારણે વિવિહસત્થ-કુસલે સુવિણલકચ્ચણપાઢણે સદ્દાવેહ) આઠ છે અંગો જેને વિષે એવા પ્રકારનું જે મહાન્ નિમિત્તશાસ્ત્ર એટલે પરોક્ષ પદાર્થોને જણાવનારું શાસ્ત્ર, તે નિમિત્તશાસ્ત્રના સૂત્ર અને અર્થને વિષે પારંગત થયેલા; અને વિવિધ જાતિના શાસ્ત્રોને વિષે કુશલ, આવા પ્રકારના સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોને બોલાવો એટલે સ્વપ્નશાસ્ત્રો અને લક્ષણશાસ્ત્રોમાં પાર પહોંચેલા પંડિતોને બોલાવો.

નિમિત્તશાસ્ત્રના આઠ અંગ નીચે મુજબ સમજવા -

“અદ્દગં સ્વપ્નં સ્વરં ચૈવ, ભૌમં વ્યજ્જન-લક્ષણે । ઉત્પાતમન્તરિક્ષિં ચ, નિમિત્તં સ્મૃતમષ્ટથા ॥૧॥”

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“અંગવિદ્યા-પુરુષનું જમણું અંગ ફરકે તો સારું, સ્ત્રીનું ડાબું અંગ ફરકે તો સારું, ઇત્યાદિ જેમાં અંગ ફરકવા વિગેરેનો વિચાર હોય તે ૧. સ્વપ્નવિદ્યા-જેમાં ઉત્તમ મધ્યમ અને કનિષ્ઠ સ્વપ્નાંઓનો વિચાર હોય તે ૨. સ્વરવિદ્યા - જેમાં ગરુડ, ધ્રુવડ, કાગડો, કાકીડો, ગરોલી, દુર્ગા ભેરવ, શિયાળ, વિગેરેના સ્વરથી થતા શુભાશુભ ફળનો વિચાર હોય તે. ૩ ભૌમવિદ્યા-જેમાં ધરતીકંપ વિગેરેનું જ્ઞાન હોય તે. ૪ વ્યઞ્જનવિદ્યા-જેમાં મસ, તલ વિગેરેનો વિચાર હોય તે ૫. લક્ષણવિદ્યા-જે સામુદ્રિક શાસ્ત્રોમાં હાથ, પગની રેખા વિગેરે જોવાનો વિચાર દર્શાવ્યો છે તે ૬. ઉત્પાદવિદ્યા-જેમાં ઉલ્કાપાત વિગેરે ઉત્પાતનાં ફળ બતાવ્યાં હોય તે; જેમ કે - ઉલ્કાપાત થાય તો પ્રજાને પીડા થાય, અતિશય તોફાની વાયરો વાય તો રાજા મરણ પામે. ધૂલીનો વરસાદ થાય તો દુકાળ પડે, ઇત્યાદિ ઉત્પાતનાં ફળ જેમાં જણાવ્યાં હોય તે ઉત્પાદવિદ્યા કહેવાય ૭. અંતરિક્ષવિદ્યા-જેમાં ગ્રહોના ઉદય અસ્ત વિગેરેનો વિચાર હોય તે ૮.”

(તણ ણં તે કોટુંબિયપુરિસા) ત્યાર પછી તે કૌટુંબિક પુરુષો (સિદ્ધત્યેણં રણ્ણા એવું વુત્તા સમાણા) સિદ્ધાર્થ રાજા વડે આ પ્રમાણે કહેવાયા છતાં (હટ્ઠ-તુટ્ઠઠં જાવ હિયયા) હર્ષિત થયા, સંતોષ પામ્યા, યાવત્ પ્રફુલ્લિત હૃદયવાળા થઈને (કસ્યલ જાવ પડિસુણન્તિ) બે હાથ જોડી યાવત્ - દસે નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને ‘જે આપ સ્વામી આજ્ઞા કરો છો તે મુજબ કરીશું’ એ પ્રમાણે સિદ્ધાર્થ રાજાની આજ્ઞાના વચનને વિનયપૂર્વક સ્વીકારે છે ॥૬૫॥

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(પડિસુણિત્તા) સ્વીકારીને (સિદ્ધત્થસ્સ ચત્તિયસ્સ અંતિયાઓ) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની પાસેથી (પડિનિક્કમન્તિ) નીકળે છે. (પડિનિક્કમિત્તા) નીકળીને (કુંડગ્ગામં નયરં મજ્ઞં મજ્ઞેણં) ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરની મધ્યમાં થઈને (જેણેવ સુવિણલક્ષણપાઢગાણં ગેહાઈં) જ્યાં સ્વખલક્ષણપાઠકોનાં ઘર છે (તેણેવ ડવાગચ્છન્તિ) ત્યાં આવે છે. (ડવાગચ્છિત્તા) આવીને (સુવિણલક્ષણપાઢણ સદ્ધાવિન્તિ) સ્વખલક્ષણપાઠકોને બોલાવે છે ॥૬૬॥

(તણ ણં તે સુવિણલક્ષણપાઢગા) ત્યાર પછી તે સ્વખલક્ષણપાઠકો (સિદ્ધત્થસ્સ ચત્તિયસ્સ કોડુંબિયપુરિસેહિં) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયના કૌટુંબિક પુરુષો વડે (સદ્ધાવિયા સમાણા) બોલાવાયા છતાં (હટ્ઠ-તુટ્ઠઠં જાવ હિયયા) હર્ષિત થયા, સંતોષ પામ્યા, યાવત્ મેઘધારાથી સિંચાયેલા કદંબના પુષ્પની જેમ પ્રફુલ્લિત હૃદયવાળા થયા. (ણહાયા) ત્યાર પછી તેઓએ સ્નાન કર્યું. વળી તે સ્વખલક્ષણ પાઠકો કેવા છે ? (કચ્ચલિકમ્મા) કરેલ છે બલિકર્મ એટલે ઈષ્ટદેવની પૂજા જેઓએ એવા, (કચ્ચકોડય-મંગલ-પાયચ્છિત્તા) દુષ્ટસ્વખાદિના વિનાશ માટે કર્યા છે તિલક વિગેરે કૌતુકો તથા દહીં, ધ્રો, અક્ષત વિગેરે મંગલરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તો જેઓએ એવા; વળી તે (સુદ્ધપ્પાવેસાઈં મંગલ્લાઈં વત્થાઈં પવરાઈં પરિહિયા) ઉજ્જવલ, જે પહેરીને રાજસભામાં પ્રવેશ થઈ શકે એવા-રાજસભાને યોગ્ય, અને ઉત્સવાદિ મંગલને સૂચવનારા, આવા પ્રકારનાં ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યાં છે જેઓએ એવા; વળી (અપ્પમહગ્ગાભરણાલંકિસરીરા) થોડી સંખ્યાવાળા અને ઘણા કિંમતી આભૂષણો વડે શોભાવેલાં

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છે શરીર જેઓએ એવા, (સિદ્ધત્થય-હરિયાલિયાકયમંગલમુદ્ધાણા) મંગલ નિમિત્તે મસ્તકમાં ધારણ કરેલ છે, સફેદ સરસવ અને ધ્રો જેઓએ એવા; આવા પ્રકારના થઈને તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો (સપ્હિં સપ્હિં ગેહેહિંતો) પોત પોતાના ઘર થકી (નિગ્ગચ્છન્તિ) નીકળે છે. (નિગ્ગચ્છન્તા) નીકળીને (ચત્તિયકુંડગ્ગામં નયરં મજ્ઞં મજ્ઞેણં) ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરની મધ્યમાં થઈને (જેણેવ સિદ્ધત્થસ્સ રણ્ણો) જ્યાં સિદ્ધાર્થ રાજાના (ભવણવરવડિંસગપડિદુવારે) મહેલોને વિષે મુગટ સમાન એટલે ઉત્તમોત્તમ એવા મહેલનો મૂલ દરવાજો છે (તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છન્તા) આવીને (ભવણવરવડિંસગપડિદુવારે) મહેલોને વિષે મુગટ સમાન એવા તે ઉત્તમોત્તમ મહેલના મૂલ દરવાજાને વિષે (એગઓ મિલન્તિ) તેઓ એકસમ્મત થાય છે; એટલે તેઓ સઘળા સંપ કરીને એકમતવાળા થાય છે; અને બધાઓને સમ્મત એવા એક જણને અગ્રેસર કરીને, તે ઉપરી કહે તે મુજબ વર્તવાને અને બોલવાને તેઓ કબુલ થાય છે, કારણ કે કહ્યું છે કે -

“યત્ર સર્વેઽપિ નેતારઃ, સર્વે પણ્ડિતમાનિનઃ । સર્વે મહત્ત્વમિચ્છન્તિ, તદ્ વૃન્દમવસીદતિ ॥૧૧॥”

“જે સમુદાયમાં સઘળા માણસો ઉપરી થઈને બેસે, જે સમુદાયમાં સઘળા પોતાને પંડિત માનનારા હોય, અને જે સમુદાયમાં સઘળા પોતાને મોટાઈ મલવાની ઈચ્છા કરે, તે સમુદાય સીદાય છે - દુઃખી થાય છે, અને અંતે છિન્ન-ભિન્ન થાય છે”. તે ઉપર અહીં પાંચસો સુભટોનું દષ્ટાન્ત કહે છે -

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

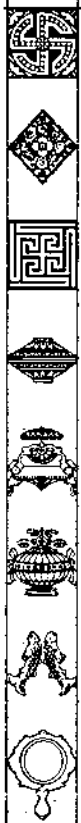

એક સમયે અહીં-તહીંથી આવીને પાંચસો સુભટો એકઠા થઈ ગયા. તેઓ પરસ્પર સંપ રહિત હતા, અને દરેક અભિમાની હોવાથી પોતાને જ મોટા માનતા હતા. તેઓ નોકરી માટે કોઈ રાજા પાસે ગયા, ત્યારે રાજાએ મંત્રીના વચનથી તેઓની પરીક્ષા કરવા માટે તેઓને સૂવા માટે એક જ પલંગ મોકલ્યો. હવે તેઓ દરેક ગર્વિષ્ઠ હોવાથી નાના-મોટાનો વ્યવહાર રાખતા નહોતા, તેથી તે પલંગ ઉપર સૂવાને માટે પરસ્પર વિવાદ અને ક્લેશ કરવા લાગ્યા. એક કહે કે, હું મોટો છું, માટે હું પલંગ ઉપર સૂઈશ; ત્યારે બીજો કહે કે, શું હું તારાથી હલકો છું? મારા બાપદાદા કોણ? મારું કુટુંબ કોણ? શું તું પલંગ ઉપર સૂવે અને મારે નીચે સૂવું પડે એ મારાથી સહન થાય? આવી રીતે તે અભિમાની સુભટોમાંથી દરેક જણ પલંગ ઉપર સૂવાને તૈયાર થઈ ગયા; પણ પલંગ એક જ હતો, તેથી દરેક સૂઈ શકે તેમ નહોતું. છેવટે તેઓ એક ઠરાવ ઉપર આવ્યા કે - ભાઈઓ ! આપણે બધા મોટા છીએ, કોઈ કોઈથી ગાંજયું જાય તેમ નથી, માટે દરેકને સરખો હક છે; તેથી પલંગને વચમાં રાખી તેની સન્મુખ પગ રાખીને સૂઈએ, જેથી કોઈ કોઈથી નાનું-મોટું કહેવાય નહિ. આ પ્રમાણે વિવાદનો નિવેડો કરી તેઓ દરેક પલંગની સન્મુખ પગ રાખીને નીચે સૂતા, પરંતુ કોઈ પણ પલંગ ઉપર સૂતો નહિ. હવે રાજાએ તેઓનું વૃત્તાંત જાણવા માટે રાત્રિએ ખાનગી પુરુષોને ત્યાં મોકલ્યા હતા, તેઓએ સવારમાં જઈને રાત્રિએ બનેલી હકીકત રાજાને નિવેદન કરી. ત્યારે રાજાએ વિચાર્યું કે - આવી રીતે ઠેકાણા વિનાના, માંહોમાંહે સંપ વગરના, અને અહંકારી એવા આ સુભટો યુદ્ધાદિક શી રીતે કરી શકશે? આ પ્રમાણે વિચારી રાજાએ તેમનું અપમાન કરી કાઢી મૂક્યા.

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આ પાંચસો સુભટોની જેમ પોતાનું અપમાન ન થાય, માટે તે નીતિનિપુણ સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો સિદ્ધાર્થ રાજાના મહેલને દરવાજે એકઠા થઈ એકસમ્મત થાય છે, અને પોતાનામાંથી એક જણને અગ્રેસર સ્થાપે છે.

(મિલિત્તા) એકસમ્મત થઈને (જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ટાણસાલા) જ્યાં બહારની સભાનું સ્થાન છે, (જેણેવ સિદ્ધત્થે સ્વત્તિય) જ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય છે, (તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (કસયલપરિગ્ગહિયં જાવ કટ્ટુ) બે હાથ જોડી, યાવત્ દસે નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલી જોડીને (સિદ્ધત્થં સ્વત્તિયં) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને (જણં વિજણં વહ્ધાવેન્તિ) જય અને વિજય વડે વધાવે છે, એટલે હે રાજન્, તમે જય પામો, વિજય પામો, એ પ્રમાણે આશીર્વાદ દે છે. વળી તેઓ આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા કે -

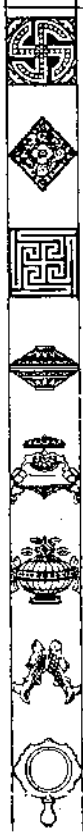
“દીર્ઘાયુર્ભવ વૃત્તવાન્ ભવ ભવ શ્રીમાન્ યશસ્વી ભવ, પ્રજ્ઞાવાન્ ભવ ભૂરિસત્ત્વકરુણાદાનૈકશૌણ્ડો ભવ ।
ભોગાદ્યો ભવ ભાગ્યવાન્ ભવ મહાસૌભાગ્યશાલી ભવ, પ્રૌઢશ્રીર્ભવ, કીર્તિમાન્ ભવ સદા વિશ્વોપજીવી ભવ ॥૧॥”

“હે મહારાજા ! તમે દીર્ઘાયુષી થાઓ, યમ-નિયમાદિ વ્રતને ધારણ કરનારા થાઓ, લક્ષ્મીવાન્ થાઓ, યશસ્વી થાઓ, બુદ્ધિવાળા થાઓ, ઘણા પ્રાણીઓને કરુણાદાન દેવામાં અદ્વિતીય પરાક્રમી થાઓ, ભોગની સંપત્તિવાળા થાઓ, ભાગ્યશાળી થાઓ, ઉત્તમ પ્રકારના સૌભાગ્ય વડે મનોહર થાઓ, પ્રૌઢ લક્ષ્મીવાળા અથવા શોભાયુક્ત થાઓ, કીર્તિવાળા થાઓ, અને હંમેશાં સમસ્ત જગતનું પાલન-પોષણ કરનારા થાઓ.”

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“કલ્યાણમસ્તુ શિવમસ્તુ ધનાગમોઽસ્તુ, દીર્ઘાયુસ્તુ સુતજન્મસમૃદ્ધિસ્તુ ।

વૈરક્ષયોઽસ્તુ નરનાથ ! સદા જયોઽસ્તુ, યુષ્મત્કુલે ચ સતતં જિનભક્તિસ્તુ ॥૨॥”

“હે નરનાથ ! તમારું કલ્યાણ થાઓ, તમોને સુખ થાઓ, ધનનું આવાગમન થાઓ, લાંબું આયુષ્ય થાઓ, પુત્રજન્મ રૂપી સમૃદ્ધિ થાઓ, તમારા શત્રુઓનો વિનાશ થાઓ, હમેશાં તમારો જય થાઓ, અને હે રાજન્ ! તમારા કુલમાં નિરંતર જિનેશ્વર પ્રભુ ઉપર ભક્તિ રહો” ॥૬૭॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વલ્લમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાઇથેરાવલી ચરિત્તં” ॥૧॥

॥ તૃતીયં વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

તૃતીય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અથ ચતુર્થ વ્યાખ્યાનમ્

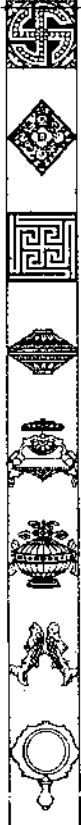
“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિક્કહિઆ જિણ-ગણ-હરાદ્ધિયેરાવલી ચસ્તિ” ॥૧॥

(તેણે જે સુવિણલક્ષણપાઠગા) ત્યાર પછી તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો (સિદ્ધત્થેણં રણ્ણા) સિદ્ધાર્થ રાજા વડે (વંદિયપૂઝય-સવ્કારિય-સમ્માણિયા સમાણા) તેઓના સદ્ગુણોની સ્તુતિ કરવા વડે વંદાયા છતાં, પુષ્પાદિ વડે પૂજાયા છતાં, ફલ અને વસ્ત્રાદિના દાન વડે સત્કાર કરાયા છતાં, તથા ઉભા થવું વિગેરે માન આપવાની ક્રિયા વડે સન્માન કરાયા છતાં (પત્તેયં પત્તેયં) તેઓ દરેક (પુવ્વન્નત્થેસુ ભદ્દાસણેસુ) પૂર્વે સ્થાપેલા સિંહાસનો ઉપર (નિસીયન્તિ) બેસે છે ॥૬૮॥

(તેણે જે સિદ્ધત્થે સ્તુતિ) ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય (તિસલં સ્તુતિયાણિં) ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને (જવણિયંતસિંયં ઠાવેઝ) પૂર્વે વર્ણવેલી કનાતની અંદર સ્થાપેલા સિંહાસન ઉપર બેસાડે છે. (ઠાવિત્તા) બેસાડીને (પુષ્પ-ફલપદ્મિપુણ્ણહત્થે) પુષ્પો અને શ્રીફલ વિગેરે ફલો વડે ભરેલા હાથવાળા સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે (પરેણં વિણણં) અતિશય વિનયપૂર્વક (તે સુવિણલક્ષણપાઠણે એવં વયાસી-) તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોને આ પ્રમાણે કહ્યું કે - અર્થાત્ સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો પાસે સ્વપ્નાઓને નિવેદન કરવા પૂર્વે સિદ્ધાર્થ રાજા હાથમાં પુષ્પો અને ફલો લઈ તે સ્વપ્નાઓને નિવેદન કરી સ્વપ્નાઓનું ફલ પૂછે છે, કારણ કે કહ્યું છે કે -

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“સ્ત્રિપાણિર્ન પશ્યેચ્ચ, રાજાનં દૈવતં ગુરુમ્ । નિમિત્તજ્ઞં વિશેષેણ, ફલેન ફલમાદિશેત્ ॥૧૧॥”

“રાજા, દેવ અને ગુરુનું દર્શન ખાલી હાથે ન કરવું, વળી નિમિત્તના જાણકાર એટલે જ્યોતિષીને વિશેષ પ્રકારે ફલ વિગેરે વડે સન્માન કરી જ્યોતિષ સંબંધી વાત પૂછવી, કેમકે ફળથી ફળ મળે છે” ॥૬૯॥

(અને સ્ત્રી દેવાણુપિયા ! અજ્ઞ હે દેવાનુપ્રિયો ! ખરેખર આજે (તિસલા સ્ત્રિયાણી) ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (તંસિ તારિસગંસિ) તે તેવા પ્રકારની એટલે મહાપુણ્યશાળી અને ભાગ્યશાળીને યોગ્ય એવી મનોહર શય્યામાં (જાવ સુત્તજાગરા ઓહીરમાણી ઓહીરમાણી) યાવત્ કાંઈક ઉઘતી અને કાંઈક જાગતી એટલે અલ્પ નિદ્રા કરતી છતી (હમે ણ્યારુવે ઝરાલે) પ્રશસ્ત એવા આવા પ્રકારના (ચઢહસ મહાસુમિણે પાસિત્તા ણં પઢિબુદ્ધા) ચૌદ મહાસ્વપ્નો દેખીને જાગી ॥૭૦॥

(તં જહા-) તે જેવી રીતે - (“ગય-વસહ” ગાહા ।) હાથી, વૃષભ વિગેરે પૂર્વે આવેલી ગાથામાં જણાવેલા ચૌદ મહાસ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યા. (તં ણેસિં ચઢહસણં મહાસુમિણાણં દેવાણુપિયા ! ઝરાલાણં) તેથી હે દેવાનુપ્રિયો ! પ્રશસ્ત એવા આ ચૌદ મહાસ્વપ્નોનો (કે મન્ને કલ્લાણે ફલ-વિત્તિવિસેસે ભવિસ્સહ ?) કલ્યાણકારી શું ફળવિશેષ તથા વૃત્તિવિશેષ થશે ? ॥૭૧॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

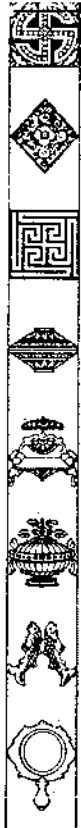
(તળ ઇં તે સુમિળલક્ષણપાઠગા) ત્યાર પછી તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો (સિદ્ધત્થસ્સ ચત્તિયસ્સ અંતિઇ) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની પાસે (ઇયમટ્ઠં સુચ્ચા નિસમ્મ) આ અર્થ સાંભળીને તથા મનથી અવધારીને (હટ્ઠ-તુટ્ઠઠં જાવ હિયયા) વિસ્મિત થયેલા, સંતોષ પામેલા, યાવત્ હર્ષના વશથી ઉલ્લસિત હૃદયવાળા થયા થકા (તે સુમિળે ઓગિણ્હન્તિ) તે સ્વપ્નાંઓને ધારે છે.

(ઓગિણ્હન્તા) સ્વપ્નાંઓને ધારીને (ઈહં અણુપવિસન્તિ) અર્થની વિચારણા કરે છે, (અણુપવિસિન્તા) અર્થની વિચારણા કરીને (અન્નમન્નેણં સહ્ધિં સંચાલેન્તિ) સ્વપ્ન સંબંધી પરસ્પર વિચાર ચલાવે છે, (સંચાલિન્તા) પરસ્પર વિચાર કરીને (તેસિં સુમિળાણં લહ્ધટ્ઠા) તે સ્વપ્નાંઓના પોતાની બુદ્ધિ વડે જાણ્યા છે અર્થ જેઓએ એવા, (ગહિયટ્ઠા) સામા માણસનો અભિપ્રાય મેળવી ગ્રહણ કર્યા છે અર્થ જેઓએ એવા, (પુચ્છિયટ્ઠા) સંશય પડતાં પરસ્પર પૂછેલા છે અર્થ જેઓએ એવા (વિણિચ્છિયટ્ઠા) ત્યાર પછી નિશ્ચિત કર્યા છે અર્થ જેઓએ એવા, (અહિગયટ્ઠા) અને તેથી જ બરાબર અવધારણ કર્યા છે અર્થ જેઓએ એવા તે સ્વપ્નપાઠકો (સિદ્ધત્થસ્સ રણ્ણો પુરઓ) સિદ્ધાર્થ રાજાની આગળ (સુમિળસત્થાઈં ઉચ્ચારેમાણા ઉચ્ચારેમાણા) સ્વપ્નશાસ્ત્રોને ઉચ્ચારતા ઉચ્ચારતા (સિદ્ધત્થં ચત્તિયં ઇવં વયાસી-) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા ॥૭૨॥

તે સ્વપ્નશાસ્ત્રોનું ઉચ્ચારણ આ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા -

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“અનુભૂતઃ” શ્રુતોર દૃષ્ટઃ, પ્રકૃત્તેશ્ચ વિકાસજઃ” । સ્વભાવતઃ સમુદ્ભૂત” - શિચન્તાસન્તતિસમ્ભવઃ” ॥૧॥
 દેવતાદ્યુપદેશોત્થો,“ ધર્મકર્મપ્રભાવજઃ” । પાપોદ્રેક્સમુત્થશ્ચ,“ સ્વપ્નઃ સ્યાદ નવધા નૃણામ્ ॥૨॥ (યુગ્મમ્) ।
 પ્રકારૈરાદિમૈઃ ષડ્ભિ-સ્શુભશ્ચ શુભોઽપિ વા । દૃષ્ટો નિરર્થકઃ સ્વપ્નઃ, સત્યસ્તુ ત્રિભિરુત્તરૈઃ ॥૩॥”

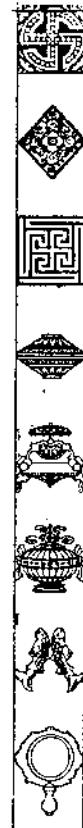
“મનુષ્યોને નવ પ્રકારે સ્વપ્ન આવે છે - અનુભવેલી વસ્તુ સ્વપ્નમાં દેખે ૧, સાંભળેલી વસ્તુ સ્વપ્નમાં દેખે ૨, જાગતાં દેખેલી વસ્તુ સ્વપ્નમાં દેખે ૩, પ્રકૃતિના વિકારથી એટલે વાત, પિત્ત અને કફના વિકારથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે ૪, સહજ સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે ૫, ચિંતાની પરંપરાથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે ૬, ॥૧॥

દેવતાદિના સાન્નિધ્યથી સ્વપ્ન દેખે ૭, ધર્મકાર્યના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે ૮, અને અતિશય પાપના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે ૯. એવી રીતે મનુષ્યો નવ પ્રકારે સ્વપ્ન દેખે છે ॥૨॥

આ નવ સ્વપ્નમાંઓમાં પહેલાંનાં છ પ્રકારે આવેલાં સ્વપ્નમાંઓ શુભ દેખે અથવા અશુભ દેખે તે સર્વ નિષ્ફળ સમજવાં, એટલે તે સ્વપ્નમાંઓનું ફળ કાંઈ મળતું નથી. પણ છેલ્લા ત્રણ પ્રકારે આવેલાં સ્વપ્ન સાચાં સમજવાં, એટલે તે શુભ અથવા અશુભ સ્વપ્નમાંઓનાં શુભ - અશુભ ફળ મળે છે ॥૩॥

“રાત્રેશ્ચતુર્ણુ યામેષુ, દૃષ્ટઃ સ્વપ્નઃ ફલપ્રદઃ । માસૈદ્વાદશભિઃ ષડ્ભિ-સ્ત્રિભિરેકેન ચ ક્રમાત્ ॥૪॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નિશાન્ત્યઘટિકાયુગ્મે, દશાહાત્ ફલતિ ધ્રુવમ્ । દૃષ્ટઃ સૂર્યોદયે સ્વપ્નઃ, સદ્યઃ ફલતિ નિશિચત્તમ્ ॥૫॥

માલાસ્વપ્નોઽહન દૃષ્ટશ્ચ, તથાઽઽધિ-વ્યાધિસમ્ભવઃ । મલ-મૂત્રાદિપીડોત્થઃ, સ્વપ્નઃ સર્વો નિરર્થકઃ ॥૬॥”

“રાત્રિના ચાર પહોરમાં દેખેલ સ્વપ્ન અનુક્રમે બાર, છ, ત્રણ અને એક મહિને ફળ આપનારું થાય છે; એટલે કે, પહેલે પહોરે દેખેલ સ્વપ્ન બાર મહિને, બીજે પહોરે દેખેલ સ્વપ્ન છ મહિને, ત્રીજા પહોરે દેખેલ સ્વપ્ન ત્રણ મહિને અને ચોથે પહોરે દેખેલ સ્વપ્ન એક મહિને ફળ આપનારું થાય છે ॥૪॥

વળી રાત્રિની છેલ્લી બે ઘડીમાં દેખેલું સ્વપ્ન નિશ્ચયથી દસ દિવસમાં ફળે છે, અને સૂર્યોદય થતાં દેખેલું સ્વપ્ન નિશ્ચયથી તુરત ફળે છે ॥૫॥

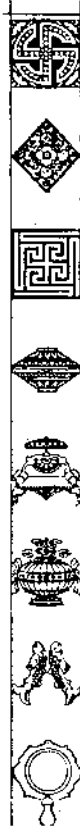
પણ માલાસ્વપ્ન, એટલે ઉપરા ઉપર આવેલ સ્વપ્ન, દિવસે દેખેલ સ્વપ્ન, માનસિક ચિંતા અને શારીરિક વ્યાધિથી ઉત્પન્ન થયેલું સ્વપ્ન, મલ-મૂત્રાદિની રુકાવટ કરવાથી થયેલી પીડાથી ઉત્પન્ન થયેલું સ્વપ્ન, એ સર્વ સ્વપ્નાંઓ નિરર્થક સમજવાં, એટલે એ સ્વપ્નાઓનું કાંઈ ફળ મળતું નથી ॥૬॥”

(આર્યાવૃત્તમ્-) “ધર્મસ્તઃ સમધાતુ-ર્થં સ્થિરચિત્તો જિતેન્દ્રિયઃ સદયઃ ।

પ્રાયસ્તસ્ય પ્રાર્થિત-મર્થં સ્વપ્નઃ પ્રસાધયતિ ॥૭॥

ન શ્રાવ્યઃ કુસ્વપ્નો, ગુર્વાદિસ્તદિતરઃ પુનઃ શ્રાવ્યઃ । યોગ્યશ્રાવ્યાઽભાવે, ગોરપિ કર્ણે પ્રવિશ્ય વદેત્ ॥૮॥”

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“જે મનુષ્ય ધર્મમાં આસક્ત હોય, રસ-રુષિરાદિ ધાતુઓ જેની સમ એટલે સરખી હોય, સ્થિર ચિત્તવાળો હોય, ઈન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખનાર હોય, અને દયાવાળો હોય; તેને આવેલું સ્વપ્ન પ્રાયઃ ઈચ્છિત અર્થને સાધે છે ॥૭॥

ખરાબ સ્વપ્ન કોઈને પણ સંભળાવવું નહિ, અને સારું સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો ગુરુમહારાજ વિગેરે યોગ્યને સંભળાવવું, કદાચ સ્વપ્ન સાંભળનાર તેવા યોગ્યનો સમાગમ ન થાય તો છેવટે ગાયના કાનમાં પણ કહેવું ॥૮॥”

“इष्टं दृष्ट्वा स्वप्नं, न सुष्यते नाप्यते फलं तस्य । नेया निशाऽपि सुधिया, जिनराजस्तवनसंस्तवतः ॥९॥
स्वप्नमनिष्टं दृष्ट्वा सुष्यात् पुनरपि निशामवाप्यापि । नाज्यं कथ्यः कथमपि, केषाञ्चित् फलति न स तस्मात् ॥१०॥
पूर्वमनिष्टं दृष्ट्वा, स्वप्नं यः प्रेक्षते शुभं पश्चात् । स तु फलदस्तस्य भवेद्, द्रष्टव्यं तद्वदिष्टेऽपि ॥११॥”
ઉત્તમ સ્વપ્ન જોઈને બુદ્ધિમાન માણસે સૂવું નહિ, કેમ કે સૂઈ જવાથી તે ઉત્તમ સ્વપ્નનું ફળ મળતું નથી; માટે આખી રાત્રિ જિનેશ્વર પ્રભુના ગુણસ્તવનમાં જ ગુજારવી ॥૯॥

ખરાબ સ્વપ્ન જોઈને રાત્રિએ ફરીથી સૂઈ જવું, વળી તે ખરાબ સ્વપ્ન કોઈને પણ કહેવું નહિ, અને તેથી તે ફળવંત થતું નથી ॥૧૦॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જે મનુષ્ય પહેલાં ખરાબ સ્વપ્ન જોઈને પાછળથી શુભ સ્વપ્ન દેખે છે તેને તે શુભ ફળ દેનારું થાય છે, તેવી જ રીતે જે મનુષ્ય પહેલાં શુભ સ્વપ્ન જોઈને પાછળથી ખરાબ દેખે છે તેને તે અશુભ ફળ દેનારું થાય છે ॥૧૧॥

“સ્વજે માનવ-મૃગપતિ-તુરડ્ગ-માતડ્ગ-વૃષભ-સુરભિભિઃ । યુક્તં સ્થમાસ્ત્થો, યો ગચ્છતિ ભૂપતિઃ સ ભવેત્ ॥૧૨॥

અપહારો હય-વારણ-યાના-હસન-સદન-નિવસનાદીનામ્ । નૃપશઙ્ક-શોકવ્રત્રો, બન્ધુવિરોધા-ઝર્થહાનિક્રઃ” ॥૧૩॥

“જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં માણસ, સિંહ, ઘોડો, હાથી, બળદ અથવા ગાય જોડેલા રથ ઉપર ચડેલો જાય, તે રાજા થાય ॥૧૨॥

જો સ્વપ્નમાં ઘોડા, હાથી, વાહન, આસન, ઘર અને વસ્ત્ર વિગેરેનું હરણ દેખે તો તે સ્વપ્ન રાજા તરફની શંકા કરનારું, શોક કરનારું, બંધુઓનો વિરોધ કરનારું અને ધનની નુકસાની કરનારું થાય છે ॥૧૩॥”

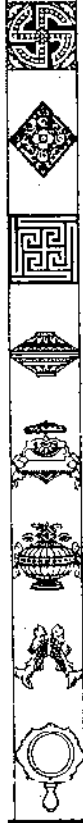
“યઃ સૂર્યાચન્દ્રમસો-ર્બિમ્બં ગ્રસ્તે સમગ્રમપિ પુરુષઃ । કલ્પયતિ દીનોઽપિ મહીં, સસુવર્ણાં સાર્ણવાં નિયતમ્ ॥૧૪॥

હરણં પ્રહરણ-ભૂષણ-મણિ-મૌત્તિક-કનક-સ્રવ્ય-કુચ્યાનામ્ । ધન-માનમ્લાનિકરં, દારુણમરણાવહં बहुशः ॥૧૫॥

આસ્ત્થઃ શુભ્રમિમં, નદીતટે શાલિભોજનં કુસ્તે । ભુક્તે ભૂમિમચ્છિલાં, સ જાતિહીનોઽપિ ધર્મધનઃ ॥૧૬॥

નિજભાર્યાયા હરણે, વસુનાશઃ પરિભવે ચ સંક્લેશઃ । ગોત્રસ્ત્રીણાં તુ નૃણાં, જાયેતે બન્ધુવધ-બન્ધૌ ॥૧૭॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શુભ્રેણ દક્ષિણસ્યાં, યઃ ફણિના દશ્યતે નિજભુજાયામ્ । આસાદયતિ સહસ્રં, કનકસ્ય સ પઞ્ચરાત્રેણ ॥૧૮॥”

“જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સૂર્ય અને ચન્દ્રમાના સમ્પૂર્ણ બિમ્બને ગળી જાય તે મનુષ્ય ગરીબ હોય તો પણ નિશ્ચયથી સુવર્ણસહિત અને સમુદ્રસહિત પૃથ્વીને મેળવે છે; એટલે કે, આખી પૃથ્વીનો રાજા થાય છે ॥૧૪॥

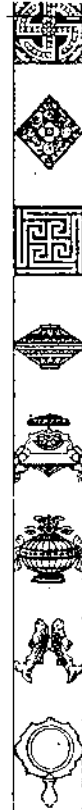
જો સ્વપ્નમાં શસ્ત્ર, ઘરેણાં, મણિ, મોતી, સુવર્ણ, રૂપું, અને સુવર્ણ તથા રૂપા સિવાયની બીજી ધાતુઓનું હરણ દેખે તો તે સ્વપ્ન ઘણીવાર ધનનો નાશ કરનારું, માનની મ્લાનિ કરનારું, અને ભયંકર મરણ નીપજાવનારું થાય છે ॥૧૫॥

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સફેદ હાથી ઉપર ચડ્યો છતો નદીને કાંઠે ભાતનું ભોજન કરે તે મનુષ્ય કદાચ નીચ જાતિનો હોય તો પણ ધર્મરૂપ ધનવાળો થયો છતો એટલે ધર્મિષ્ઠ થયો છતો સમગ્ર પૃથ્વીને ભોગવે છે ॥૧૬॥

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં પોતાની સ્ત્રીનું હરણ દેખે તેમને ધન-સંપત્તિનો નાશ થાય, પોતાની સ્ત્રીનો પરાભવ દેખે તો ક્લેશ-દુઃખ પામે, અને ગોત્રની સ્ત્રીનું હરણ તથા પરાભવ દેખે તો બંધુઓનો વધ અને બંધુઓને બંધન થાય ॥૧૭॥

જે મનુષ્ય સ્વપ્નની અંદર સફેદ સર્પ વડે પોતાની જમણી ભુજાએ ડંખાય, તે મનુષ્ય પાંચ રાત્રિમાં હજાર સોનામહોર મેળવે ॥૧૮॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“જાયતે યસ્ય હરણં, નિજશયનો-પાનહાં પુનઃ સ્વપ્ને । તસ્ય મ્રિયતે દયિતા, નિબિડા સ્વશરીરપીડા ચ ॥૧૯॥
યો મનુષ્યસ્ય મસ્તક-ચરણ-ભુજાનાં ચ ભક્ષણં કુરુતે । રાજ્યં કનકસહસ્રં, તદર્ધમાપ્નોત્યસૌ ક્રમશઃ ॥૨૦॥
દ્વારપરિઘસ્ય શયન-પ્રેઙ્ઘ્રોલન-પાદુકા-નિવેશ્નાનામ્ । ભજ્જનમપિ યઃ પશ્યતિ, તસ્યાપિ કલ્ત્રનાશઃ સ્યાત્ ॥૨૧॥
કમલાકર-રત્નાકર-જલસંપૂર્ણાપગાઃ સુહૃન્મરણમ્ । યઃ પશ્યતિ લભતેઽસા-વનિમિત્તં વિક્તમતિવિપુલમ્ ॥૨૨॥
અતિતપ્તં પાનીયં સગોમયં ગડુલમૌષધેન યુતમ્ । યઃ પિબતિ સોઽપિ નિયતં, મ્રિયતેઽત્તીસારરોગેણ ॥૨૩॥”
“જે મનુષ્યને સ્વપ્નમાં પોતાની શય્યા અને પગરખાનું હરણ થાય તેની સ્ત્રી મરણ પામે, અને પોતાને શરીરે સખત પીડા ભોગવે ॥૧૯॥

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં માણસના મસ્તકનું ભક્ષણ કરે તે રાજ્યને મેળવે, માણસના પગનું ભક્ષણ કરે તે હજાર સોનામહોર મેળવે, અને માણસની ભુજાનું ભક્ષણ કરે તે પાંચસો સોનામહોર મેળવે ॥૨૦॥

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં બારણાની ભોગળનો, શય્યા એટલે પલંગનો, હિંડોળાનો, પગરખાનો, તથા ઘરનો ભંગ એટલે ભાંગી જવું દેખે તેની સ્ત્રીનો નાશ થાય ॥૨૧॥

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સરોવર, સમુદ્ર, પાણીથી ભરેલી નદી, તથા મિત્રનું મરણ દેખે, તે મનુષ્ય નિમિત્ત વિના પણ અચાનક ઘણું ધન મેળવે ॥૨૨॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જે માણસ સ્વપ્નમાં ઘણું તપેલું છાણસહિત, ડોળાઈ ગયેલું, અને ઓસડ વડે યુક્ત પાણી પીવે છે તે નિશ્ચયથી અતીસાર રોગ વડે એટલે જાડાના રોગથી મરણ પામે છે ॥૨૩॥”

“દેવસ્ય પ્રતિમાયા, યાત્રા-સ્નપનો-પહાર પૂજાદીન્ । યો વિદધાતિ સ્વપ્ને, તસ્ય ભવેત્ સર્વતો વૃદ્ધિઃ ॥૨૪॥

સ્વપ્ને હૃદયસરસ્યાં, યસ્ય પ્રાદુર્ભવન્તિ પદ્માનિ । કુષ્ઠવિનષ્ટશરીરો, યમવસતિં ચ યાતિ સઃ ત્વસ્તિમ્ ॥૨૫॥

આજ્યં પ્રાજ્યં સ્વપ્ને, યો વિન્દતિ વીક્ષ્યતે યશસ્તસ્ય । તસ્યાઽભ્યવહરણં વા, ક્ષીરાન્નેનૈવ સહ શસ્તમ્ ॥૨૬॥

હસને શોચનમચિરાત્, પ્રવર્તતે નર્તનેઽપિ વધ-બન્ધૌ । પઠને કલ્પહશ્ચ નૃણા-મેતત્ પ્રાજ્ઞેન વિજ્ઞેયમ્ ॥૨૭॥

કૃષ્ણં કૃત્સ્નમશસ્તં, મુક્ત્વા ગો-વાજિ-રાજ-ગજ-દેવાન્ ।

સકલં શુક્લં ચ શુભં, ત્યક્ત્વા કર્પાસ-લવણાદીન્ ॥૨૮॥”

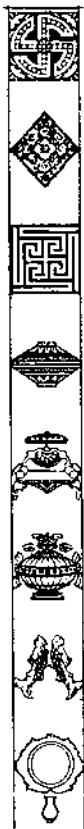
“જે મનુષ્ય સ્વપ્નામાં દેવની પ્રતિમાની યાત્રા-દર્શન કરે, અભિષેક કરે, પ્રતિમા આગળ નૈવેદ્ય ફળ-ફૂલાદિ ઢોકે, અને પ્રતિમાની પૂજા વિગેરે કરે; તે માણસની સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ થાય છે ॥૨૪॥

જે મનુષ્યને સ્વપ્નની અંદર પોતાના હૃદયરૂપી સરોવરમાં કમલો ઉગે છે તે મનુષ્ય કોઢ રોગથી નષ્ટ શરીરવાળો થઈ જલદી યમને ઘર પહોંચે છે; એટલે મરણને શરણ થાય છે ॥૨૫॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જે માણસ સ્વપ્નમાં ઘણું ધી મેળવે છે તેનો યશ વૃદ્ધિ પામે છે, વળી દૂધપાક અથવા ખીર સાથે ધીનું ભોજન પણ પ્રશસ્ત કહેવાય છે ॥૨૬॥

જે મનુષ્યો સ્વપ્નમાં હસે છે તેમને થોડા જ વખતમાં શોક પ્રવર્તે છે, નાચે તો વધ અને બંધન થાય, ભણે તો કલેશ થાય, એમ ડાહ્યા માણસે જાણવું ॥૨૭॥

ગાય, બળદ, ઘોડો, રાજા, હાથી અને દેવ; એટલા સિવાયની બાકીની સઘળી કાળી વસ્તુઓ જો સ્વપ્નમાં દેખે તો તે સ્વપ્ન અશુભ સમજવું. વળી કપાસ અને લવણાદિ સિવાયની બાકીની સઘળી સફેદ વસ્તુઓ જો સ્વપ્નામાં દેખે તો તે સ્વપ્ન શુભકર સમજવું ॥૨૮॥”

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં હાથી, ગાય, બળદ, મહેલ કે પર્વત ઉપર ચડેલો પોતાને દેખે તો તે મોટાઈ પામે. શરીરે વિષ્ટાવિલેપન દેખે તો નિરોગી થાય. સ્વપ્નમાં રુદન કરે તો હર્ષની પ્રાપ્તિ થાય. સ્વપ્નમાં રાજા, હાથી, ઘોડો, સુવર્ણ, બળદ, ગાય, કે કુટુંબ દેખે તો કુલની વૃદ્ધિ થાય. સ્વપ્નમાં મહેલ ઉપર ચડીને પોતાને ભોજન કરતો દેખે, અથવા સમુદ્ર તરતો દેખે તો તે નીચકુલમાં જન્મ્યો હોય તો પણ રાજા થાય. સ્વપ્નમાં દીવો, માંસ, ફળ, કન્યા, કમલ, છત્ર કે ધ્વજ દેખે તો જય પામે. સ્વપ્નમાં પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમા દેખે તો આયુષ્ય વધે, તેમજ કીર્તિ, યશ અને ધનની પણ વૃદ્ધિ થાય. જો સ્વપ્નમાં કોઈ ફળ-ફૂલવાળા પ્રફુલ્લિત

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વૃક્ષ ઉપર અથવા રાયણના વૃક્ષ ઉપર પોતાને ચડેલો દેખે તો ઘણું ધન મળે. જો સ્વપ્નમાં ગધેડી, ઉંટ, ભેંસ કે પાડા ઉપર પોતાને એકલો ચડેલો દેખે તો તે તત્કાલ મરણ પામે. જે પુરુષ સ્વપ્નમાં સફેદ કપડાવાળી અને સફેદચંદનનું વિલેપન કરેલી સ્ત્રીને ભોગવે તો તેને સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી મળે. જે પુરુષ સ્વપ્નામાં રાતા વસ્ત્રવાળી અને રાતું ચંદન, કૃષ્ણગંધ વિલેપન કરેલી સ્ત્રીને ભોગવે તો તે પુરુષનું રુધિર સૂકાઈ જાય. જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં રત્નના, સોનાના અને સીસાના ઢગલા ઉપર પોતાને ચડેલો દેખે તે મનુષ્ય અવશ્ય સમકિત પામીને મોક્ષે જાય.

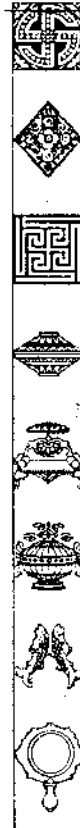
“દૃષ્ટાઃ સ્વપ્ના યે સ્વં, પ્રતિ તેઝ્વ શુભાઞ્શુભા નૃણાં સ્વસ્ય । તે પ્રત્યપરં તસ્ય, જ્ઞેયાસ્તે સ્વસ્ય નો કિઞ્ચિત્ ॥૨૧॥

દુઃસ્વપ્ને દેવ-ગુરુન્, પૂજયતિ કરોતિ શક્તિશ્ચ તપઃ । સતતં ધર્મરતાનાં દુઃસ્વપ્નો ભવતિ સુસ્વપ્નઃ ॥૩૦॥”

“મનુષ્યોએ જે શુભ અથવા અશુભ સ્વપ્ન પોતા સંબંધી દેખ્યા હોય તે સ્વપ્નાંઓનું શુભ અથવા અશુભ ફળ પોતાને મળે છે, પણ જે શુભ અથવા અશુભ સ્વપ્ન પારકાં સંબંધી પોતે દેખ્યા હોય તો તે સ્વપ્ન પારકાનાં સમજવાં, એટલે તેઓનું શુભ અથવા અશુભ ફળ પારકાને મળે છે, પોતાને કાંઈ ફળ મળતું નથી ॥૨૮॥”

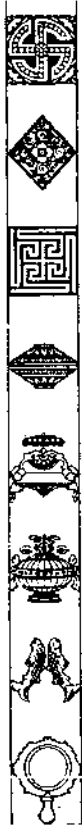
દુષ્ટ સ્વપ્ન આવે ત્યારે દેવ અને ગુરુની પૂજા કરવી, તથા શક્તિ પ્રમાણે તપસ્યા કરવી; કારણ કે નિરંતર ધર્મમાં આસક્ત મનુષ્યોને દુષ્ટ સ્વપ્ન પણ શુભકર સ્વપ્ન થાય છે ॥૩૦॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(एवं खलु देवाणुप्पिया !) હે દેવાનુપ્રિયા ! એવી રીતે ખરેખર, (અમ્હં સુમિણસત્થે) અમારા સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં (बायालीसं सुमिणा, तीसं महासुमिणा, बावत्तरिं सच्चसुमिणा दिट्ठा) સામાન્ય ફળ આપનારાં બેતાલીશ સામાન્ય સ્વપ્ન, અને મહા ફળ આપનારાં ત્રીસ મહાસ્વપ્ન, એવી રીતે બધાં મળીને બોંતેર સ્વપ્ન કહેલાં છે. (तत्थ णं देवाणुप्पिया !) તેને વિષે હે દેવાનુપ્રિયા ! (अरहंतमायरो वा चक्कवट्ठिमायरो वा) તીર્થંકરની માતા અથવા ચક્રવર્તીની માતા (अरहंतंसि वा चक्कहरंसि वा) તીર્થંકર અથવા ચક્રવર્તી (गब्भं वक्कममाणंसि) ગર્ભમાં આવે ત્યારે (एएसिं तीसाए महासुमिणाणं) એ ત્રીસ મહાસ્વપ્નાંઓમાંથી (इमे चउद्दस महासुमिणे) આ ચૌદ મહાસ્વપ્નાંઓને (पासित्ता णं पडिबुज्झन्ति) દેખીને જાગે છે ॥૭૩॥

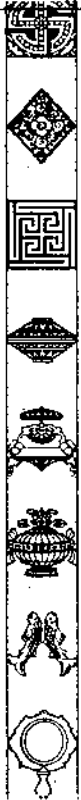
(तं जहा-) તે જેવી રીતે- (“गय-वसह” गाहा) હાથી, વૃષભ વિગેરે આગળ આવેલી ચૌદ મહાસ્વપ્નની ગાથા કહી સંભળાવી ॥૭૪॥

(वासुदेवमायरो वा) વાસુદેવની માતા (वासुदेवंसि गब्भं वक्कममाणंसि) વાસુદેવ ગર્ભમાં આવે ત્યારે (एएसिं चउद्दसण्हं महासुमिणाणं) આ ચૌદ મહાસ્વપ્નાંઓમાંથી (अन्नयरे सत्त महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झन्ति) કોઈ પણ સાત મહાસ્વપ્ન દેખીને જાગે છે ॥૭૫॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

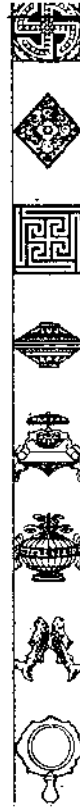
(બલદેવમાયરો વા) બલદેવની માતા (બલદેવંસિ ગર્ભં વચ્ચમમાણંસિ) બલદેવ ગર્ભમાં આવે ત્યારે (एएसिं चउहसण्हं महासुमिणाणं) આ ચૌદ મહાસ્વપ્નોમાંથી (अन्नयरं चत्तारि महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झन्ति) કોઈ પણ ચાર મહાસ્વપ્ન દેખીને જાગે છે ॥૭૬॥

(મંડલિયમાયરો વા) માંડલિકની માતા (મંડલિયંસિ ગર્ભં વચ્ચમમાણંસિ) માંડલિક ગર્ભમાં આવે ત્યારે (एएसिं चउहसण्हं महासुमिणाणं) આ ચૌદ મહાસ્વપ્નાંઓમાંથી (अन्नयरं एगं महासुमिणं पासित्ता णं पडिबुज्झन्ति) કોઈ પણ એક મહાસ્વપ્ન દેખીને જાગે છે ॥૭૭॥

(इमे य णं देवाणुप्पिया ! तिसलाए खत्तियाणीए चउहस महासुमिणा दिट्ठा) હે દેવાનુપ્રિય ! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ આ ચૌદ મહાસ્વપ્ન દેખ્યાં છે. (तं उसला णं देवाणुप्पिया ! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा) તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ પ્રશસ્ત સ્વપ્ન દેખ્યાં છે, (जाव मंगल्लकारगा णं ! देवाणुप्पिया ! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा) યાવત્ હે દેવાનુપ્રિય ! ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ મંગલ કરનારાં-સ્વપ્ન દેખ્યાં છે. હવે તે સ્વપ્નાંઓનું ફળ કહે છે -

(तं जहा-) તે જેવી રીતે-(अत्यलाभो देवाणुप्पिया !) હે દેવાનુપ્રિય ! રત્ન સુવર્ણાદિ અર્થનો લાભ થશે.

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(ભોગલાભો દેવાણુપ્પિયા !) દેવાનુપ્રિય ! ભોગનો લાભ થશે, (પુત્તલાભો દેવાણુપ્પિયા !) દેવાનુપ્રિય ! પુત્રનો લાભ થશે, (સુવ્રલાભો દેવાણુપ્પિયા !) દેવાનુપ્રિય ! સુખનો લાભ થશે, (સ્જ્જલાભો દેવાણુપ્પિયા !) દેવાનુપ્રિય ! રાજ્યનો લાભ થશે. આ રીતે સામાન્ય પ્રકારે ફળ કહીને હવે વિશેષ પ્રકારે મુખ્ય ફળ કહે છે - (એવં ચ્ચલુ દેવાણુપ્પિયા ! તિસલા ચ્ચત્તિયાણી) હે દેવાનુપ્રિય ! નિશ્ચયથી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (નવળ્હં માસાણં બહુપહ્લિપુણ્ણાણં અહ્હટ્ઠમાણં રાઈંદિયાણં વહ્હવ્વકંતાણં) નવ માસ બરાબર સંપૂર્ણ થયા બાદ અને સાડા સાત દિવસ ગયા બાદ આવા પ્રકારના પુત્રને જન્મ આપશે. કેવા પ્રકારના પુત્રને ? તે કહે છે - (તુમ્હં કુલકેચ્છં) તમારા કુલને વિષે ધ્વજ સદશ અર્થાત્ અતિઅદ્ભુત, (કુલદીવં) કુલને વિષે દીપક સદશ પ્રકાશ કરનાર તથા મંગલ કરનાર (કુલપવ્વયં) કુલને વિષે પર્વત સમાન, અર્થાત્ પર્વતની પેઠે સ્થિર તથા જેનો કોઈ પણ દુશ્મન પરાભવ ન કરી શકે એવો, (કુલવહિંસયં) કુલને વિશે ઉત્તમ હોવાથી મુગટ સમાન, (કુલતિલયં) કુલને ભૂષિત કરનારો હોવાથી કુલને વિષે તિલક સમાન, (કુલકિત્તિકરં) કુલની કીર્તિ કરનારો, (કુલવિત્તિકરં) કુલનો નિર્વાહ કરનારો, (કુલદિણયરં) કુલને વિષે અતિશય પ્રકાશ કરનારો હોવાથી સૂર્ય સમાન, (કુલાધારં) પૃથ્વીની પેઠે કુલનો આધાર, (કુલનંદિકરં) કુલની વૃદ્ધિ કરનારો, (કુલજસકરં) સર્વ દિશાઓમાં કુલની પ્રખ્યાતિ કરનારો,

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(કુલપાયવં) કુલને વિષે આશ્રયરૂપ હોવાથી તથા પોતાની છત્રછાયામાં દરેક લોકોનું રક્ષણ કરનાર હોવાથી વૃક્ષ સમાન, (કુલતંતુસંતાણવિવદ્ધનકરં) કુલના તંતુસમાન એટલે કુલના આધારરૂપ જે પુત્ર, પૌત્ર, પ્રપૌત્રાદિ સંતતિ, તે સંતતિની વિવિધ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરનારો; વળી તે પુત્ર કેવો છે ? (સુકુમાલપાણિપાયં) જેના હાથ અને પગ સુકોમલ છે એવો, (અહીંણપડિપુણ્ણપંચિંદિયસરીરં) જેના શરીરની પાંચે ઈન્દ્રિયો સારા લક્ષણયુક્ત અને પરિપૂર્ણ છે એવો, (લક્ષ્ણ-વંજણગુણોવ્વેયં) છત્ર ચામર વિગેરે લક્ષણોના ગુણ વડે સહિત, તથા મસ તલ વિગેરે વ્યંજનોના ગુણ વડે સહિત, (માણુ-મ્માણપમાણપડિપુણ્ણસુજાયસલ્લંગસુંદરંગં) માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ વડે સંપૂર્ણ તથા સુંદર છે સર્વ અંગવાળું શરીર જેનું એવો (સસિસોમાગારં) ચન્દ્રમાની પેઠે સૌમ્ય આકૃતિવાળો, (કંતં) મનોહર, (પિયદંસણં) વલ્લભ છે દર્શન જેનું એવો, (સુલ્લં દારયં પયાહિસિ) અને સુંદર રૂપવાળો, આવા પ્રકારના પુત્રને જન્મ આપશે ॥૭૮॥

(સે વિ ય ણં દારણ) વળી તે પુત્ર (ઉમ્મુક્કબાલભાવે) બાલપણું છોડીને જ્યારે આઠ વરસનો થશે ત્યારે (વિન્નાયપરિણયમિત્તે) તેને સઘળું વિજ્ઞાન પરિણમશે. (જુલ્લણગમણુપ્પત્તે) પછી અનુક્રમે યૌવન અવસ્થાને પામશે ત્યારે (સૂરે) દાન દેવામાં તથા અંગીકાર કરેલા કાર્યનો નિર્વાહ કરવામાં સમર્થ થશે, (વીરે) રણસંગ્રામમાં

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

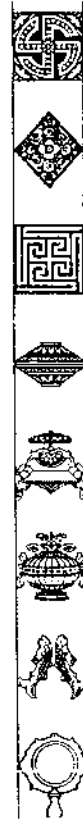
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

બહાદુર થશે, (વિક્ષંતો) પરરાજ્યને આક્રમણ કરવામાં પરાક્રમવાળો થશે, (વિત્થિણ્ણવિઝલબલ વાહણે) અતિશય વિસ્તીર્ણ છે સેના અને વાહન જેને એવો થશે, વળી તે પુત્ર કેવો થશે ?- (ચાડસંતચક્કવટ્ટી રજ્જવર્દે રાયા ભવિસ્સઈ) ત્રણ સમુદ્ર અને ચોથો હિમવંત, એ ચારે પૃથ્વીના અંતને સાધનારો એવો રાજ્યનો સ્વામી ચક્રવર્તી રાજા થશે, (જિણે વા તેલુક્કનાયગે ધમ્મવરચાડસંતચક્કવટ્ટી) અથવા ત્રણે લોકનો નાયક ધર્મવરચાતુરંત ચક્રવર્તી એવો જિન થશે, એટલે ધર્મોને વિષે શ્રેષ્ઠ એવો ચાતુરંત ચક્રવર્તી સમાન થશે. જેમ ચક્રવર્તી પૃથ્વીના ચારે અંતને સાધે છે, તેથી બીજા રાજાઓ કરતાં અતિશયવાળા હોય છે; તેમ તે પુત્ર પણ બીજા ધર્મપ્રવર્તકોને વિષે અતિશયવાળો જિન થશે; અથવા ધર્મરૂપી ઉત્તમ ચક્ર વડે નરકાદિ ચારે ગતિનો અંત કરનારો એવો જિન થશે.

તેમાં જિનપણાને વિષે ચૌદ મહાસ્વપ્નનાં પૃથક્ પૃથક્ ફળ આ પ્રમાણે સમજવાં-ચાર દંતશૂલવાળો હાથી દેખવાથી ચાર પ્રકારે ધર્મ કહેશે ૧. વૃષભ દેખવાથી ભરતક્ષેત્રમાં બોધિબીજને વાવશે ૨. સિંહ જોવાથી રાગદ્વેષાદિ રૂપ દુષ્ટ હાથીઓ વડે ભંગાતા ભવ્યપ્રાણીઓ રૂપી વનનું રક્ષણ કરનારો થશે ૩. લક્ષ્મી જોવાથી વાર્ષિક દાન આપીને તીર્થંકરની લક્ષ્મીને ભોગવશે ૪. માલા દેખવાથી ત્રણે ભુવનને મસ્તકમાં ધારવાને યોગ્ય થશે ૫. ચન્દ્ર દેખવાથી પૃથ્વીમંડલને આનન્દ આપનારો થશે ૬. સૂર્ય દેખવાથી ભામંડલ વડે વિભૂષિત થશે ૭. ધ્વજ દેખવાથી ધર્મરૂપી ધ્વજ વડે વિભૂષિત થશે ૮. કલશ દેખવાથી ધર્મરૂપી મહેલના

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

198

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

થઈ (કસ્યલં જાવ તે સુમિળલક્ષણપાઢાદૈવં વયાસી-) બે હાથ જોડી, યાવત્ દસ નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો પ્રત્યે બોલ્યા કે - ॥૮૧॥

(અયમેયં દેવાણુષ્ણિયા !) હે દેવાનુપ્રિયો ! એ એમ જ છે, (તહમેયં દેવાણુષ્ણિયા !) હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે સ્વપ્નાંઓનું જે ફળ કહ્યું તે તેમ જ છે, (અવિતહમેયં દેવાણુષ્ણિયા !) હે દેવાનુપ્રિયો ! તે યથાસ્થિત છે, (ઈચ્છિયમેયં દેવાણુષ્ણિયા !) દેવાનુપ્રિયો ! તે ઈષ્ણિત છે. (પઢિચ્છિયમેયં દેવાણુષ્ણિયા !) દેવાનુપ્રિયો ! તે પ્રતીષ્ઠ છે, એટલે તમારા મુખથી પડતું જ વચન મેં ગ્રહણ કર્યું છે, (ઈચ્છિયપઢિચ્છિયમેયં દેવાણુષ્ણિયા !) દેવાનુપ્રિયો ! તે ઈષ્ણિત અને પ્રતીષ્ઠ છે, (સચ્ચે ણં એસમટ્ઠે સે જહેયં તુભ્યે વયહ ત્તિ કટ્ટુ) જે પ્રમાણે તમે કહો છો તે અર્થ સત્ય છે, એમ કહીને (તે સુમિળે સમ્મં પઢિચ્છઈ) તે સ્વપ્નાંઓને સારી રીતે અંગીકાર કરે છે. (પઢિચ્છિત્તા) અંગીકાર કરીને (તે સુમિળલક્ષણપાઢાદૈવં) તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોનો (વિઝલેણં અસણેણં) વિપુલ-પુષ્કલ એવા શાલિ વિગેરે ભોજનની વસ્તુઓ વડે, (પુષ્પ-વત્થ-ગંધ-મલ્લા-ડલંકારેણં) ઉત્તમ પ્રકારનાં પુષ્પો વડે, વસ્ત્રો વડે, સુગંધી ચૂર્ણો વડે, પુષ્પોની ગુંથેલી માલાઓ વડે, અને મુગટ વિગેરે અલંકારો વડે (સવ્કારેડ સમ્માણેડ) સત્કાર કરે છે, તથા વિનયપૂર્વક નમ્ર વચનોથી તેમનું સન્માન કરે છે. (સવ્કારિત્તા સમ્માણિત્તા)

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સત્કાર અને સન્માન કરીને (વિઝલં જીવિયારિહં પીડદાણં દલઇ) જીંદગી પર્યંત નિર્વાહ થાય એવું ઘણું પ્રીતિદાન આપે છે. (દલઇતા પઢિવિસજ્જેઇ) આપીને તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોને વિસર્જન કરે છે ॥૮૨॥

(તદ્દેવં પંચ સે સિદ્ધત્થે ચત્તિયે) ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય (સીંહાસનાઓ અબ્બુદ્ધેઇ) સિંહાસન થકી ઉઠે છે, (અબ્બુદ્ધિત્તા) ઉઠીને (જેણેવ તિસલા ચત્તિયાણી જવણિયંતરિયા) જ્યાં પડદાની પાછળ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી છે (તેણેવ ઉવાગચ્છઇ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિતા) આવીને (તિસલં ચત્તિયાણિં એવં વયાસી-) ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે - ॥૮૩॥

(એવં ચલુ દેવાણુપ્પિણ !) હે દેવાનુપ્રિયા ! ખરેખર આવી રીતે (સુમિણસત્થંસિંહાસીસં સુમિણા) સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં સામાન્ય ફળ આપનારાં બેતાલીશ સામાન્ય સ્વપ્ન કહ્યાં છે, (તીસં મહાસુમિણા) મહા ફળ આપનારાં ત્રીસ મહાસ્વપ્ન કહ્યાં છે, એવી રીતે મળી બહોંતેર સ્વપ્ન કહેલાં છે. તેને વિષે હે દેવાનુપ્રિયા ! તીર્થંકરની માતા અથવા ચક્રવર્તીની માતા તીર્થંકર અથવા ચક્રવર્તી ગર્ભમાં આવે ત્યારે એ ત્રીસ મહાસ્વપ્નોમાંથી ગજ, વૃષભ વિગેરે ચૌદ મહાસ્વપ્નાંઓ દેખીને જાગે છે. (જાવં એવં મહાસુમિણં પાસિત્તા પંચ પઢિબુજ્જન્તિ) યાવત્ માંડલિકની માતા માંડલિક ગર્ભમાં આવે ત્યારે એ ચૌદ મહાસ્વપ્નોમાંથી કોઈ પણ એક મહાસ્વપ્ન દેખીને જાગે છે ॥૮૪॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(इमे य णं तुमे देवाणुष्णिए !) હે દેવાનુપ્રિયા ! તેં આ (चउइस महासुमिणा दिट्ठा) ચૌદ મહાસ્વપ્ન દેખ્યાં છે, (तं उराला णं तुमे देवाणुष्णिए ! सुमिणा दिट्ठा) તેથી હે દેવાનુપ્રિયા ! તે પ્રશસ્ત સ્વપ્ન દેખ્યા છે, (जाव जिणे वा तेलुक्कनायगे धम्मवरचाउरंतचक्कवड्डी) તેથી યાવત્ તારો પુત્ર ત્રણે લોકનો નાયક એવો ધર્મવરચાતુરંતચક્રવર્તી થશે, એટલે જેમ બીજા રાજાઓ કરતાં ચક્રવર્તી રાજા પૃથ્વીના ચારે અંતને સાધનારો હોવાથી અતિશયવાળો હોય છે, તેમ આ તારો પુત્ર પણ બીજા ધર્મપ્રવર્તકોને વિષે અતિશયવાળો જિન થશે; અથવા ધર્મરૂપી ઉત્તમ ચક્ર વડે નરકાદિ ચારે ગતિનો અંત કરનારો એવો જિન થશે ॥૮૫॥

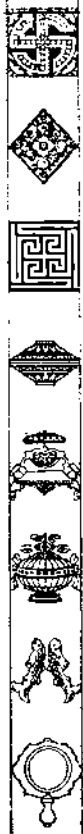
(तए णं सा तिसला खत्तियाणी) ત્યાર પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (एयमट्ठं सुच्चा निसम्म) આ અર્થ સાંભળીને તથા મનથી અવધારીને (हट्ठ-तुट्ठं जाव हियया) હર્ષિત થયેલી, સંતોષ પામેલી, યાવત્ હર્ષના વશથી ઉલ્લસિત હૃદયવાળી (कस्यलं जाव) બે હાથ જોડી, યાવત્ દસ નખ ભેગા કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને (ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ) તે સ્વપ્નાંઓને સારી રીતે અંગીકાર કરે છે ॥૮૬॥

(पडिच्छिता) અંગીકાર કરીને (सिद्धत्येणं रण्णा अब्भणुण्णाया समाणी) પોતાને સ્થાને જવાને તેણે સિદ્ધાર્થ રાજા પાસેથી અનુમતિ પામી (नाणामणि-रयणभत्तिचित्ताओ भद्दासणाओ) વિવિધ પ્રકારના મણિઓ અને રત્નોની રચના વડે આશ્ચર્યકારી એવા સિંહાસન થકી (अब्भुट्ठेइ) ઉઠીને (अतुरिय-मचवल-मसंभंताए)

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મનની ઉતાવળ રહિત, શરીરની ચપલતા રહિત, સ્ખલના રહિત (અવિલંબિયાણે રાયહંસસરિસીણે ગઈણે) અને વચમાં કોઈ ઠેકાણે વિલંબ રહિત એવી રાજહંસ સદૃશ ગતિ વડે (જેણેવ સણે ભવણે) જ્યાં પોતાનું ભવન છે (તેણેવ ઉવાગચ્છડ્ડ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (સયં ભવણં અણુપવિટ્ઠા) તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી પોતાના ભવનમાં દાખલ થઈ ॥૮૭॥

(જપ્પભિંદં ચ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે) જ્યારથી આરંભી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (તંસિ રાયકુલંસિ) તે રાજકુલને વિષે (સાહરિણે) હરિણેગમેષી દેવ વડે સંહરાયા (તપ્પભિંદં ચ ણં) ત્યારથી આરંભીને (બહવે વેસમણકુંડધારિણો તિરિયજંભગા દેવા) કુબેરની આજ્ઞાને ધારણ કરવાવાળા એવા ઘણા તિર્યગ્ જૃંભક દેવો એટલે તીર્થા લોકમાં નિવાસ કરનાર જૃંભક જાતિના દેવો (સવક્કવયણેણં) શકેન્દ્રના હુકમથી, એટલે શકેન્દ્રે કુબેરને હુકમ કર્યો; અને કુબેરે તિર્યગ્ જૃંભક દેવોને હુકમ કર્યો, આ પ્રમાણે કુબેર દ્વારા શકેન્દ્રના હુકમથી તિર્યગ્ જૃંભક દેવો (સે જાઈં ઇમાઈં પુરાપુરાણાઈં મહાનિહાણાઈં ભવન્તિ) જે આ પૂર્વે દાટેલાં એવાં ઘણાં કાલનાં પુરાણાં મહાનિધાનો હતાં તે મહાનિધાનોને લાવીને સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં મૂકે છે. કેવા પ્રકારનાં મહાનિધાનોને લાવીને તિર્યગ્ જૃંભક દેવો સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં મૂકે છે ? (તં જહાન-) તે આ રીતે- (પહીણસામિયાઈં) જેઓના સ્વામી પ્રકર્ષે હીન થઈ ગયા છે - સ્વલ્પ થઈ ગયા છે એવાં નિધાનો; (પહીણસેઝ્યાઈં)

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જે નિધાનોની પ્રતિવર્ષે તપાસ કરનારા અને પ્રતિવર્ષે નવીન દ્રવ્યનું સિંચન કરનારા પ્રકર્ષે હીન થયા છે - પતિત થયા છે એવાં નિધાનો; (પહીણગોત્તાગારાઈ) જે પુરુષોએ નિધાન દાટ્યાં છે તેઓના ગોત્રીય પુરુષો તથા ઘર પ્રકર્ષે હીન થયા છે - વિરલ થઈ ગયા છે એવાં નિધાનો; (ઉચ્છિન્નસામિયાઈ) જેઓના સ્વામી સર્વથા વિનાશ પામ્યા છે - સંતાન રહિત મરણ પામ્યા છે એવાં નિધાનો; (ઉચ્છિન્નસેડયાઈ) જે નિધાનોની પ્રતિવર્ષે તપાસ કરનારા અને પ્રતિવર્ષે નવીન સિંચન કરનારા સર્વથા વિનાશ પામ્યા છે એવાં નિધાનો; (ઉચ્છિન્નગોત્તાગારાઈ) અને જે પુરુષોએ નિધાન દાટ્યાં છે તેઓના ગોત્રીય પુરુષો તથા ઘર સર્વથા વિનાશ પામ્યાં છે એવાં નિધાનો; આવા પ્રકારનાં મહાનિધાનોને લઈને તિર્યગ્ જૈભક દેવો સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં મૂકે છે. હવે કયા સ્થાનોમાં દાટેલાં તે નિધાનોને લઈને સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં મૂકે છે? તે કહે છે - (ગામા-ડગર) જ્યાં કર લેવાતો હોય, અને ચારે તરફ કાંટાની વાડ હોય, તે ગ્રામ કહેવાય, તે ગ્રામમાં; જે લોખંડ, તાંબું વિગેરે ધાતુઓની ઉત્પત્તિના સ્થાનક હોય તે આકર એટલે ખાણ કહેવાય, તે ખાણોમાં; (નગર-) જ્યાં કર ન લેવાતો હોય, અને જે સડક કિલ્લો વિગેરે વડે યુક્ત હોય તે નગર કહેવાય, તે નગરોમાં; (ચેડ-) જેની ચારે તરફ ધૂળનો ગઢ હોય તે ખેટ કહેવાય, તે ખેટોમાં; (કબ્બડ-) જે ખરાબ નગર હોય તે કર્બટ કહેવાય, તે કર્બટોમાં; (મડંબ-) જેની ચારે દિશામાં બબ્બે ગાઉ ઉપર ગામ હોય તે મડંબ કહેવાય, તે મડંબોમાં; (દોણમુહ-) જે જલમાર્ગ અને સ્થલમાર્ગ એમ બન્ને માર્ગો વડે યુક્ત હોય તે દ્રોણમુખ કહેવાય, તે દ્રોણમુખોમાં; (પટ્ટણા-

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ડડસમ) જે જલમાર્ગ અને સ્થળમાર્ગમાંથી કોઈ પણ એક માર્ગ વડે યુક્ત હોય તે પત્તન કહેવાય, તે પત્તનોમાં; જે તીર્થસ્થાન હોય અથવા તાપસોનું સ્થાન હોય તે આશ્રમ કહેવાય, તે આશ્રમોમાં; (સંવાહ-) ખેડૂતો સપાટ ભૂમિમાં ખેડ કરીને જે દુર્ગભૂમિમાં એટલે બીજાઓ મુશ્કેલીથી જઈ શકે એવી જે ભૂમિમાં ધાન્યને રક્ષા માટે સ્થાપે છે તે સંવાહ કહેવાય, તે સંવાહોમાં; (સન્નિવેસેસુ) સાર્થવાહનો કાફલો સંઘ અને લશ્કર વિગેરેને ઉતરવાના સ્થાનકને સન્નિવેશ કહેવાય, તે સન્નિવેશોમાં; આ પ્રમાણે ગ્રામ-નગરાદિમાં દાટેલાં મહાનિધાનોને લઈને તિર્યગ્ જૃંભક દેવો સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં મૂકે છે. હવે ગ્રામ વિગેરેમાં કયે કયે ઠેકાણે દાટેલાં મહાનિધાનોને લઈને સિદ્ધાર્થરાજાના ભવનમાં મૂકે છે?, તે કહે છે - (સિંઘાહણસુ વા) શિંગોડા નામના ફળને આકારે જે ત્રણ ખુણીયું સ્થાન હોય તે શ્રૃંગાટક કહેવાય, તે શ્રૃંગાટકોમાં; (તિણસુ વા) જ્યાં ત્રણ રસ્તા મળતા હોય તે ત્રિક કહેવાય, તે ત્રિકોમાં; (ચઝક્કેસુ વા) જ્યાં ચાર રસ્તા મળતા હોય તે ચતુષ્ક કહેવાય, તે ચતુષ્કોમાં (ચચ્ચરેસુ વા) જ્યાં ઘણા રસ્તા મળતા હોય તે ચત્વર કહેવાય, તે ચત્વરોમાં; (ચઝમ્મુહેસુ વા) ચાર દરવાજાવાળા દેવમંદિર વિગેરેમાં, (મહાપહેસુ વા) રાજમાર્ગોમાં, (ગામદ્ઠાણેસુ વા) જ્યાં પહેલાં ગ્રામ વસેલાં હોય, પણ પછી ઉજ્જડ-વસ્તી વગરનાં થઈ ગયાં હોય એવાં ગ્રામસ્થાનોમાં; (નગરદ્ઠાણેસુ વા) જ્યાં પહેલાં નગર વસેલાં હોય, પણ પછી ઉજ્જડ થઈ ગયાં હોય એવાં નગરસ્થાનોમાં (ગામનિદ્ધમણેસુ વા) ગામમાંથી પાણી નિકળવાના જે માર્ગો તે ગ્રામનિર્ધમન કહેવાય, તે ગ્રામનિર્ધમનોમાં, એટલે ગામની ખાળોમાં;

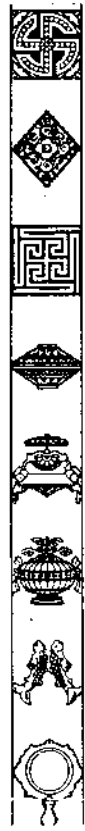
ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(નગરનિહ્નમણેસુ વા) નગરની ખાલોમાં, (આવણેસુ વા) દુકાનોમાં, (દેવકુલેસુ વા) યક્ષ વિગેરે દેવોના મંદિરોમાં, (સભાસુ વા) માણસોને બેસવાનાં સ્થાનોમાં, અથવા જ્યાં મુસાફરો આવીને રસોઈ પકાવે તે સ્થાનોમાં; (પવાસુ વા) પાણીની પરબોમાં, (આરામેસુ વા) જ્યાં કેળ વિગેરે રમણીય વૃક્ષો રોપેલાં હોય, અને સ્ત્રી-પુરુષો રમત-ગમત કરવાને આવતાં હોય તે આરામ એટલે બગીચો કહેવાય, તે બગીચાઓમાં; (ઝજ્જાણેસુ વા) જ્યાં પુષ્પો અને ફળોથી શોભી રહેલાં ઘણાં વૃક્ષો હોય, જેમાં કીડા કરવાને પુષ્પલતાઓનાં ઘર બનાવ્યાં હોય, જેની અંદર ગરમીની મોસમમાં આવીને સ્ત્રી-પુરુષો કીડા કરતા હોય, ઉત્સવાદિમાં ઉજાણી કરીને ઘણા માણસો જેનો ઉપભોગ કરતા હોય, તથા જે નગરની નજીકમાં હોય તે ઉદ્યાન કહેવાય, તે ઉદ્યાનોમાં; (વણેસુ વા) જ્યાં એક જ જાતનાં પુષ્કળ વૃક્ષોનો સમુદાય હોય તે વનોમાં, (વણસંડેસુ વા) જ્યાં અનેક જાતનાં ઉત્તમ વૃક્ષોનો સમુદાય હોય તે વનખંડોમાં, (સુસાણ-) સ્મશાનોમાં; (સુન્નાગાર) શૂન્ય ઘરોમાં; (ગિરિકંદર) પર્વતોની ગુફાઓમાં; (સંતિ-) શાંતિગૃહોમાં એટલે શાંતિકર્મનાં સ્થાનોમાં - જ્યાં શાંતિસાધક ક્રિયાઓ થાય તે સ્થાનોમાં; (સેલો-વટ્ઠાણ-) પર્વત ખોદીને જે ઘર બનાવ્યાં હોય તે શૈલગૃહોમાં; રાજસભાના સ્થાનોમાં (ભવણગિહેસુ વા) અને કુટુંબીઓને નિવાસ કરવાનાં સ્થાનોમાં; આ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન ઠેકાણે કંજુસ માણસોએ પહેલાં જે મહાનિધાન (સન્નિવિચ્છતાઈં ચિટ્ઠન્તિ) દાટેલાં છે (તાઈં) તે મહાનિધાનોને લઈને શકેન્દ્રની આજ્ઞાથી તિર્યગ્ જૈંભક દેવો (સિદ્ધત્થરાયભવણંસિ સાહરન્તિ) સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં મૂકે છે ॥૮૮॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

962

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

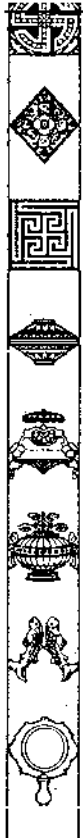
મળતા ખીતાબો-પદવીઓથી, પરવાળાંથી, (સ્ત્રયણમાહુણં) માણેક વિગેરે લાલ રત્નોથી, ઈત્યાદિક અનેક પ્રકારની ઉત્તમ વસ્તુઓથી તે જ્ઞાતકુલ વૃદ્ધિ પામ્યું. (સંતસારસાવહુજ્જેણં) વળી વિદ્યમાન એવા પ્રધાન દ્રવ્યથી (પીઙ્ગ-સવ્કારસમુદણં) તથા પ્રીતિ એટલે માનસિક સંતોષ અને સત્કાર એટલે સ્વજનોએ વસ્ત્રાદિથી કરેલી ભક્તિ, તે સઘળાઓના સમુદાયે કરીને (અર્હવ અર્હવ અભિવહિદ્ધત્યા) તે જ્ઞાતકુલ અતિશય વૃદ્ધિ પામ્યું. (તણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના (અમ્માપિઙ્ગણં) માતા પિતાને (અયમેયાસ્સે અહ્ગત્થિણે ચિંતિણે પત્થિણે મનોગણે સંકલ્પે સમુપ્પજ્જિત્યા) આવા સ્વરૂપનો આત્મવિષયક^૧, ચિંતિત^૨, પ્રાર્થિત^૩ અને મનોગત^૪ સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે - ॥૮૯॥

(જપ્પભિહં ચ ણં અમ્હં એસ દારણ) જ્યારથી આરંભીને આપણો આ બાળક (કુચ્છિંસિ ગભ્ભત્તાણે વવ્કંતે) કુખને વિષે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો છે (તપ્પભિહં ચ ણં) ત્યારથી આરંભીને (અમ્હે હિરણ્ણેણં વહ્દામો) આપણે હિરણ્ય, (સુવણ્ણેણં વહ્દામો) સુવર્ણ, (ધણેણં ધન્નેણં વહ્દામો) ધન અને ધાન્યથી વૃદ્ધિ પામીએ છીએ, (જાવ

૧. આત્માને વિષે થયેલો. ૨. સંકલ્પ બે પ્રકારનો હોય છે એક ધ્યાનસ્વરૂપ અને બીજો ચિંતવન સ્વરૂપ. તે બે જાતના સંકલ્પમાં આ સંકલ્પ ચિંતવન સ્વરૂપ થયો, એમ જણાવવાને ચિંતિત શબ્દ મૂક્યો છે. ૩. ચિંતવન સ્વરૂપ પણ કોઈ અભિલાષા રૂપ હોય છે, અને કોઈ અભિલાષા રૂપ હોતો નથી, તેમાં આ સંકલ્પ અભિલાષારૂપ થયો એમ જણાવવાને પ્રાર્થિત શબ્દ મૂક્યો છે. ૪. મનોગત એટલે મનમાં રહેલો; હજુ વચનથી પ્રકાશિત નહિ કરેલો.

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સંતસારસાવહજ્જેણં પીઢ-સવ્કારેણં) યાવત્ વિધમાન એવા પ્રધાન દ્રવ્યથી, માનસિક સંતોષથી, અને સ્વજનોએ કરેલા સત્કારથી (અર્થે અર્થે અભિવદ્ધામો) અતિશય અતિશય વૃદ્ધિ પામીએ છીએ. (તં જયા ણં) તેથી જ્યારે (અમ્હં એસ દારણે જાણે ભવિસ્સહ) આપણા આ બાળકનો જન્મ થશે (તયા ણં અમ્હે) ત્યારે આપણે (એયસ્સ દારગસ્સ) આ બાળકનું (એયાણુસ્સં ગુણં ગુણનિષ્ફલ્લં) આ ધનાદિકની વૃદ્ધિને અનુરૂપ, ગુણોથી આવેલું, અને તેથી જ બાળકના ગુણોથી ઉત્પન્ન થયેલું એવું (નામધિજ્જં કરિસ્સામો 'વલ્લમાણુ' ત્તિ) 'વર્ધમાન' એ પ્રમાણે નામ પાડશું ॥૮૦॥

(તણે ણં સમણે ભગવં મહાવીરે) ત્યાર પછી હવે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (માડઅણુકંપણદ્ઠાણે) મારા હલનચલનથી માતાને કષ્ટ ન થાઓ, એ પ્રમાણે માતાની અનુકંપાને માટે એટલે માતાની ભક્તિને માટે, તથા બીજાએ પણ માતાની ભક્તિ કરવી એવું દેખાડવા માટે (નિચ્ચલે) પોતે ગર્ભમાં નિશ્ચલ થયા, (નિષ્ફંદે નિરેયણે) જરા પણ ચલાયમાન નહિ થતા હોવાથી નિષ્પંદ થયા, અને તેથી જ નિષ્કંપ થઈ ગયા, (અલ્લીણ-પલ્લીણ-ગુલ્લે આવી હોત્યા) અંગોને ગોપવવાથી જરા લીન થયા, ઉપાંગોને ગોપવવાથી પ્રકર્ષે કરીને લીન થયા, અને તેથી જ ગુપ્ત થઈ ગયા.

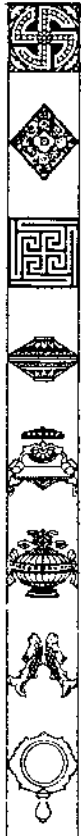
અહીં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે -

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“एकान्ते किमु मोहराजविजये मन्त्रं प्रकुर्वन्निव, ध्यानं किञ्चिदगोचरं विस्मयत्येकः परब्रह्मणि ।

किं कल्याणरसं प्रसाधयति वा देवो विलुप्यात्मकं, रूपं कामविनिग्रहाय जननीकुक्षावसौ वः श्रिये ॥१॥”

“શું એકાંતમાં રહીને જાણે પ્રભુ મોહરાજને જીતવા માટે વિચાર કરી રહ્યા છે ? અથવા શું એકલા પ્રભુ પરબ્રહ્મને વિષે કાંઈક અગોચર એવું ધ્યાન ધરી રહ્યા છે ? અથવા તો શું કામદેવનો નિગ્રહ કરવા માટે ભગવાન માતાની કુખમાં પોતાના આકારને-અંગોપાંગને ગોપવીને કલ્યાણરસ સાધી રહ્યા છે?, આવા પ્રકારના શ્રીમહાવીર પરમાત્મા તમારા કલ્યાણને માટે થાઓ (॥૧॥) ॥૮૧॥

(તેજ પં) ત્યાર પછી એટલે માતાની કુખમાં પ્રભુની નિશ્ચલાવસ્થાની પછી (તેજે તિસલાઈ સ્ત્રિયાણીએ) તે ત્રિશલા સ્ત્રિયાણીને (અયમેયારૂઝે જાવ સંકપ્પે) આ આવા સ્વરૂપનો યાવત્ સંકલ્પ (સમુષ્ણજ્જિત્યા) ઉત્પન્ન થયો - (હડે મે સે ગબ્બે ?) શું મારો તે ગર્ભ કોઈ દુષ્ટ દેવાદિકે હરણ કરી લીધો ?, (મડે મે સે ગબ્બે ?) અથવા શું મારો તે ગર્ભ મૃત્યુ પામ્યો ? (ચુએ મે સે ગબ્બે ?) અથવા શું મારો તે ગર્ભ અધી ગયો ? એટલે જીવ-પુદ્ગલના પિંડ સ્વરૂપ પર્યાય થકી નષ્ટ થયો ?, (ગલિએ મે સે ગબ્બે ?) અથવા શું મારો તે ગર્ભ ગળી ગયો ? એટલે દ્રવરૂપ થઈને ખરી ગયો ?, (એસ મે ગબ્બે પુલ્લિં એયઙ્) કારણ કે આ મારો ગર્ભ પહેલાં કંપાયમાન થતો

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હતો, (इयाणि नो एयइत्ति कट्टु) પણ અત્યારે તો બિલકુલ કંપતો નથી, આવા પ્રકારના વિચારથી (ओहयमणसंकप्पा) કલુષિત થયેલા મનના સંકલ્પવાળી, (चिंतासोगसागरं संपविद्धा कस्यलपल्हत्थमुही) ગર્ભ હરણાદિના વિકલ્પોથી થયેલી, શોકરૂપ સમુદ્રમાં બૂડી ગયેલી; અને તેથી જ હથેળી ઉપર સ્થાપન કરેલા મુખવાળી (अट्टज्झाणोवगया) આર્ત ધ્યાનને પ્રાપ્ત થયેલી, (भूमिगयदिद्विठया झियायइ) અને ભૂમિ તરફ જ રાખેલી દષ્ટિ વાળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી વિચારવા લાગી કે -

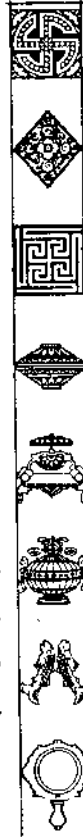
“सत्यमिदं यदि भविता, मदीयगर्भस्य कथमपीह तदा । निष्पुण्यकजीवाना - मवधिरिति ख्यातिमत्यभवम् ॥१॥

यद्वा चिन्तारत्नं, न हि नन्दति भाग्यहीनजनसदने । नापि च रत्ननिधानं, दरिद्रगृहसंगतीभवति ॥२॥

कल्पतरुर्मरुभूमौ, न प्रादुर्भवति भूम्यभाग्यवशात् । न हि निष्पुण्यपिपासित-नृणां पीयूषसामग्री ॥३॥”

“જો મારા ગર્ભનું કોઈ પણ રીતે અકુશળ થયાનું સત્ય હશે તો ખરેખર હું પુણ્યહીન પ્રાણીઓની અવધિરૂપ પ્રખ્યાત થઈ, અર્થાત્ પુણ્યહીન પ્રાણીઓમાં હું મુખ્ય થઈ ॥૧॥ અથવા ભાગ્યહીન માણસને ઘેર ચિંતામણિ રત્ન રહેતું નથી, અને રત્નોનો નિધાન દરિદ્રના ઘરની સોબત કરતો નથી ॥૨॥ વળી મારવાડ દેશમાં જમીનના અભાગ્યના વશથી કલ્પવૃક્ષ ઉગતું નથી, તેમ જ પુણ્યહીન એવા તૃષાતુર માણસોને અમૃતની સામગ્રી મળતી નથી ॥૩॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“હા ? ધિગ્ ધિગ્ દૈવં પ્રતિ કિં ચક્રે તેન સતતવક્રેણ । યન્મે મનોસ્થતરુ-મૂલાદુન્મૂલિતોઽનેન ॥૪॥
આત્તં દત્ત્વાઽપિ ચ મે, લોચનયુગલં કલ્લઙ્કવિક્લમલમ્ । દત્ત્વા પુનરુદ્ધાલિત-મધમેનાઽનેન નિધિરત્નમ્ ॥૫॥
આરોપ્ય મેરુશિખરં પ્રપાતિતા પાપિનાઽમુનાઽહમિયમ્ પરિવેષ્યાઽપ્યાકૃષ્ટં ભોજનમલજ્જેન ॥૬॥”

“અરેરે ? દૈવને ધિક્કાર હો ધિક્કાર હો, નિરંતર કુટિલ એવા તે દૈવે આ શું કર્યું ? કે જેણે મારા મનોરથ રૂપી વૃક્ષને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખ્યું ॥૪॥ અરે ! આ અધમ દૈવે મને બિલકુલ કલંક રહિત એવાં બે નેત્રો આપીને પણ પાછાં ખેંચી લીધાં, નિધિરત્ન આપીને પાછો ઝુંટવી લીધો ॥૫॥ હા હા ! પાપિષ્ઠ એવા આ દૈવે મને મેરુપર્વતની ટોચ ઉપર ચડાવીને પાડી નાખી, અહા ! નિર્લજ્જ દૈવે મને ભોજનનું ભાણું પીરસી ખેંચી લીધું ॥૬॥

“યદ્વા મયાઽપરાહ્દં, ભવાન્તરેઽસ્મિન્ ભવેઽપિ કિં ધાતઃ ! । યસ્માદેવં કુર્વ-ત્રુચિતાઽનુચિતં ન ચિન્તયસિ ? ॥૭॥
અથ કિં કુર્વે ક્વ ચ વા, ગચ્છામિ વદામિ કસ્ય વા પુસ્તઃ ? । દુર્દૈવેન ચ દગ્ધા, જગ્ધા મુગ્ધાઽધમેન પુનઃ ॥૮॥”

“રે વિધાતા ! મેં આ ભવમાં તથા ભવાંતરમાં એવો તે તારો શો અપરાધ કર્યો ?, કે જેથી તું આવું દુષ્ટ કામ કરતો છતો ઉચિત અનુચિત વિચારતો પણ નથી ॥૭॥ અરેરે ! હવે હું શું કરું ?, ક્યાં જાઉં ?, અને કોની આગળ જઈને પોકાર કરું ? ભદ્રક એવી મને દુષ્ટ દૈવે બાળીને ભસ્મ કરી નાખી, અરે ! નીચ દૈવ મારું ભક્ષણ કરી ગયો ॥૮॥”

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“કિં રાજ્યેનાડ્યમુના ?, કિં વા કૃત્રિમસુઘ્રૈર્વિષયજન્યૈઃ ? । કિં વા દુકૂલશય્યા-શયનોદ્ભવશર્મહર્મ્યેણ ? ॥૧॥
ગજવૃષભાદિસ્વજૈઃ, સૂચિતમુચિતં શુચિં ત્રિજગદર્ચ્યમ્ । ત્રિભુવનજનાડસપત્નં, વિના જનાનન્દિ સુતરત્નમ્ ॥૧૦॥”
(યુગ્મમ્)

“હાથી, વૃષભ વિગેરે ચૌદ સ્વપ્નાંઓથી સૂચિત થયેલા, યોગ્ય, પવિત્ર ત્રણે જગતને પૂજવા યોગ્ય, ત્રણે ભુવનના પ્રાણીઓમાં અદ્વિતીય, અને મનુષ્યોને આનંદ ઉપજાવનારા એવા પુત્રરત્ન વિના હવે મારે આ રાજ્યની શી જરૂર છે ?, વિષજન્ય એવા કૃત્રિમ સુખોની પણ શી જરૂર છે ?, તથા રેશમી શય્યામાં સૂવાથી ઉત્પન્ન થતું છે સુખ જેમાં એવા પ્રકારના આ મહેલની પણ શી જરૂર છે ?, અર્થાત્ આવા પુત્રરત્ન વિના સુખનાં દરેક સાધનો હવે મારે નકામાં છે ॥૮-૧૦॥”

‘તદરે ! દેવ ! કિમ્પુ-સ્થિતોઽસિ દુઃખાગ્નિગહનદહનાય ? । ભવતોઽપરાધવિધુરાં, કિં માં પ્રતિ ધરસિ વૈરિધુરામ્ ॥૧૧॥
ધિક્ સંસારમસારં, ધિગ્ દુઃસ્વપ્નાપ્તવિષયસુખલેશાન્ । મધુલિપ્તઋદ્ધગધારા-લેહનતુલિતાનહો ! લુલિતાન્ ॥૧૨॥’
તેથી અરે દેવ ! દુઃખરૂપી અગ્નિથી ભયંકર રીતે બાળવાને તું શા માટે તૈયાર થયો છે ? હે દેવ ! તારા અપરાધ વગરની એવી મારા પ્રતિ તું શત્રુતા શા માટે ધારણ કરે છે ? ॥૧૧॥ .

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આ અસાર સંસારને ધિક્કાર છે, વળી મધથી લીંપેલી તલવારની ધારને ચાટવા સદૃશ એવા દુઃખવ્યામ અને ચંચળ વિષયસુખના લવલેશને પણ ધિક્કાર છે ॥૧૨॥

“યદ્વા મયકા કિञ્ચિત્, તથાવિધં દુષ્કૃતં કૃતં કર્મ । પૂર્વભવે યદ્ ઋષિભિઃ, પ્રોક્તમિદં ધર્મશાસ્ત્રેષુ ॥૧૩॥

પસુ-પક્ષિ-માણુસાણં બાલે જો વિ હુ વિઓયણ પાવો ।

સો અણવચ્ચો જાયડ અહ જાયડ તો વિવજ્જિજ્જા ॥૧૪॥

અથવા મેં પૂર્વભવમાં તેવા પ્રકારનું કાંઈ દુષ્કૃત કર્મ કર્યું હશે જેનું મને આવું દુઃખદાયી ફળ મળ્યું કારણ કે ઋષિઓએ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે - ॥૧૩॥

“જે પાપી પ્રાણી, પશુ, પક્ષી અને મનુષ્યોના બાળકોનો તેમના માતા-પિતાથી વિયોગ કરાવે છે તે પ્રાણીને સંતતિ થતી નથી, અથવા કદાચિત્ તેને સંતાન થાય તો તે સંતાન મરી જાય છે ॥૧૪॥

“તત્પટુકા મયા કિં, ત્યક્ત્ર વા ત્યાજિતા અધમબુદ્ધયા ? । લઘુવત્સાનાં માત્રા, સમં વિયોગઃ કૃત્તઃ કિં વા ? ॥૧૫॥

તેષાં દુઘ્ધાપાયો-ડકારિ મયા કારિતોઽથવા લોકૈઃ । કિં વા સબાલકોન્દુરુ-બિલાનિ પ્રપૂસ્તિાનિ જલૈઃ ॥૧૬॥

અધમ બુદ્ધિવાળી એવી મેં પૂર્વજન્મમાં શું ભેંસો થકી તેના ધાવણા પાડાઓનો ત્યાગ કર્યો હશે ? અથવા

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શું બીજાઓ પાસે ત્યાગ કરાવ્યો હશે ? અથવા શું નાનાં વાછરડાંઓનો તેમની માતાઓથી વિયોગ કર્યો હશે ?
॥૧૫॥ અથવા દૂધના લોભથી મેં તે વાછરડાંઓને દૂધનો અંતરાય કર્યો હશે ? અથવા શું બીજા લોકો પાસે
અંતરાય કરાવ્યો હશે ! અથવા શું મેં બચ્ચાઓ સહિત ઉંદરોનાં બિલ-દર પાણીથી પૂરી દીધાં હશે ! ॥૧૬॥”

“કિં કીટિક્કાદિનગરા-પ્ચુણજલપ્લાવિતાનિ ધર્મધિયા ! । કિં વા ક્વકાષ્ઠાનિ ચ, ધર્મકૃત્તે સ્ફોટિતાનિ મયા ! ॥૧૭॥
કિં વા સાણ્ડશિશૂન્યપિ, સ્રગનીડાનિ પ્રપાતિતાનિ ભુવિ ? । પિક્કશુક્કુર્મુક્કદે - ભાલવિયોગોઽથવા વિહિતઃ ? ॥૧૮॥”

“અથવા શું મેં પૂર્વજન્મમાં અજ્ઞાનને વશ થઈ ધર્મબુદ્ધિથી કીડી વિગેરેના દરને ઉનાં-ગરમ પાણીથી
ભરી દીધા હશે ? અથવા શું મેં ધર્મબુદ્ધિથી કાગડાનાં ઈંડાં ફોડી નાખ્યાં હશે ? ॥૧૭॥

અથવા શું મેં ઈંડાં અને બચ્ચાઓ સહિત પંખીઓના માળા નીચે જમીન ઉપર પાડી નાખ્યા હશે ?,
અથવા શું મેં કોયલ પોપટ અને કૂકડા વિગેરેને તેમનાં બચ્ચાંઓથી વિયોગ પડાવ્યો હશે ?” ॥૧૮॥

“કિં વા બાલકહત્યા-ઙ્કારિ સપત્નીસુતાદ્યુપરિ દુષ્ટમ્ । ચિન્તિતમચિન્ત્યમપિ, વા કૃતાનિ કિં કાર્મણાદીનિ ? ॥૧૯॥
કિં વા ગર્ભ સ્તમ્ભન - શાતનપાતનમુશ્નં મયા ચક્રે ! । તન્મન્ત્ર- ભેષજાન્યપિ, કિં વા મયકા પ્રયુક્તાનિ ! ॥૨૦॥

“અથવા શું મેં પૂર્વજન્મમાં બાલહત્યા કરી હશે !; અથવા શું મેં શોક્યના પુત્રાદિ ઉપર અચિન્ત્ય એવા
દુષ્ટ વિચારો ચિંતવ્યા હશે !, અથવા શું મેં કામણ વિગેરે કર્યા હશે ! ॥૧૯॥ અથવા શું મેં પૂર્વજન્મમાં ગર્ભનું

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સ્તમ્ભન, નાશ અને પાડવા પ્રમુખ કર્યું હશે ! અથવા શું મેં તે સંબંધી મંત્રો અને ઔષધોનો પ્રયોગ કર્યો હશે ! ॥૨૦॥” “અથવા

ભવાન્તરે કિં, મયા કૃત્તં શીલચ્છણ્ડનં બહુશઃ ! । યદિદં દુઃખં તસ્માદ્, વિના ન સંભવતિ જીવાનામ્ ॥૨૧॥

યતઃ - “કુરંડ-રંડત્તણ-દુભગાઈ વંજ્ઞત્ત-નિંદૂ-વિસકન્નગાઈ ।

જમ્મંતરે ચંડિઅસીલભાવા નાઝ્ઞ કુજ્ઞા દઢસીલભાવં ॥૨૨॥”

અથવા શું મેં પૂર્વજન્મમાં ઘણીવાર શીલખંડન કર્યું હશે ? કારણ કે આવું દુઃખ તેવાં નીચ કર્મ વિના સંભવે નહિ ॥૨૧॥ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે -

જન્માન્તરમાં કરેલા શીલના ખંડનથી કુરાંડપણું, બાલવિધવાપણું, દુર્ભાગ્યાદિ, વાંજિયાપણું, જેને મૂએલાં બાળક અવતરે તે નિંદૂપણું અને વિષકન્યાદિ અવતાર પમાય છે; માટે શીલભાવને દઢ રાખવો ॥૨૨॥

एवं चिंताक्रान्ता, ध्यायन्ती म्लानकमलसमवदना । दृष्टा शिष्टेन सखी-जनेन तत्कारणं पृष्टा ॥२३॥

પ્રોવાચ સાશ્વત્લોચન-રચનાનિઃશ્વાસકલિતવચનેન । કિં મન્દભાગધેયા, વદામિ ? યજ્ઞીવિતં મેઙ્ગાત્ ॥૨૩॥

એવી રીતે ચિંતાગ્રસ્ત થયેલી અને કરમાઈ ગયેલા કમલ સદૃશ મ્લાન મુખવાળી ત્રિશલારાણીને વિચાર કરતી છતી જોઈને શિષ્ટ એવી સખીઓએ તે શોકનું કારણ પૂછ્યું ॥૨૩॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યારે તે ત્રિશલા માતા આંખમાં આંસુ લાવીને નિઃશ્વાસ સહિત વચને કરી કહેવા લાગી કે -
'મંદભાગ્યવાળી એવી હું તમોને શું કહું ? હે સખીઓ ! મારું તો જીવિત ચાલ્યું ગયું છે' ॥૨૪॥

સચ્ચો જગુચ્છ હે સચ્ચી ! શાન્તમમઙ્ગલમશેષમન્યદિહ । ગર્ભસ્ય તેઝસ્તિ કુશલં ન વેતિ વદ કોવિદે ! સપદિ ॥૨૫॥

સા પ્રોચે ગર્ભસ્ય ચ, કુશલે કિમકુશલમસ્તિ મે સચ્ચ્યઃ ! । ઇત્યાદ્યુક્ત્વા મૂર્ચ્છા-માપન્ના પતતિ ભૂપીઠે ॥૨૬॥

શીતલવાતપ્રભૃતિભિ-રુપચારૈર્બહુતરૈઃ સચ્ચીભિઃ સા । સંપ્રાપિતચૈતન્યો-ત્તિષ્ઠતિ વિલપતિ ચ પુનરેવમ્ ॥૨૭॥

ત્યારે સખીઓ કહેવા લાગી કે-હે સખી ! બીજું બધું અમંગલ શાંત થાઓ, પરન્તુ હે વિદુષિ ! તારા ગર્ભને કુશળ છે કે નહિ તે તું જલદી કહે ॥૨૫॥ તેણીએ કહ્યું - 'સખીઓ ! જો મારા ગર્ભને કુશળ હોય તો મારે બીજું શું અકુશળ છે ?' ઇત્યાદિ કહી મૂર્ચ્છા ખાઈ બેશુદ્ધ થઈને તેણી જમીન ઉપર ઢળી પડી ॥૨૬॥ પછી સખીઓએ શીતલ પવનાદિ ઘણા ઉપચારો વડે તેણીને ચૈતન્ય-શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવી, ત્યારે તેણી બેઠી થઈને પાછી આવી રીતે વિલાપ કરવા લાગી કે - ॥૨૭॥

“ગરુણ અણોરપારે, સ્થળનિહાણે અ સાયરે પત્તો । છિદ્ધઘડો ન ભરિજ્જહ, તા કિં દોસો જલનિહિસ્સ ? ॥૨૮॥

પત્તે વસંતમાસે, રિદ્ધિ પાવન્તિ સયલવણરાઈ । જં ન કરીરે પત્તં, તા કિં દોસો વસંતસ્સ ? ॥૨૯॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઉત્તુંગો સરલતરુ, बहुफलभारेण नमिससच्चंगो । कुज्जो फलं न पावइ, ता किं दोसो तरुवस्स ॥३०॥”

“જેનો તાગ ન પામી શકાય એવા અપાર પાણીવાળા, મોટા, અને રત્નોના નિધાનરૂપ સમુદ્રમાં પ્રાપ્ત થયેલો છિદ્રવાળો ઘડો પાણીથી ભરાતો નથી, તેથી શું તેમાં સમુદ્રનો દોષ છે ? ॥૨૮॥

વસંત ઋતુ પ્રાપ્ત થતાં સઘળી વનસ્પતિઓ ઋદ્ધિને પામે છે, એટલે પાંદડાં, ફળ, ફૂલ વિગેરેથી પ્રફુલ્લિત બને છે; પરંતુ તે વખતે કેરડાના વૃક્ષને જે પાંદડું પણ આવતું નથી તેથી શું તેમાં વસંત ઋતુનો દોષ છે ? ॥૨૯॥

ઉંચું અને સરળ-સીધું એવું વૃક્ષ જ્યારે ઘણાં ફળોના ભારે કરીને સર્વ અવયવોથી નમી ગયું હોય છે, છતાં પણ તે વખતે કુબડો માણસ તેનાં ફળને મેળવી શકતો નથી તેથી શું તેમાં તે ઉત્તમ વૃક્ષનો દોષ છે ? ॥૩૦॥”

“समीहितं यन्न लभामहे वयं, प्रभो न दोषस्तव कर्मणो मम ।

दिवाऽप्यलूको यदि नाऽवलोकते, तदा स दोषः कथमंशुमालिनः ? ॥३१॥”

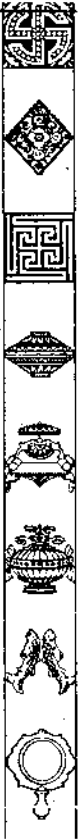
“માટે હે પ્રભુ ! હું જે મારા ઈચ્છિતને મેળવી શકતી નથી, તેમાં તમારો બિલકુલ દોષ નથી, પણ મારા કર્મનો જ દોષ છે; કેમકે ધુવડ જ્યારે દિવસે જોઈ શકતો નથી ત્યારે તે દોષ સૂર્યનો કેમ કહેવાય ? ॥૩૧॥”

“अथ मम मरणं शरणं, किं करणं विफलजीवितव्येन” । तच्छ्रुत्वेति व्यलपत्, सख्यादिः सकलपरिवारः ॥३२॥”

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“હા ! કિમુપસ્થિતમેતત્ નિષ્કારણવૈરિવિધિનિયોગેન । હા ! કુલ્લદેવ્યઃ ક્વ ગતા, યદુદાસીનાઃ સ્થિતા યૂયમ્ ॥૩૩॥”

“હવે તો મારે મરણનું જ શરણ છે, કારણ કે નિષ્કળ જીવવાથી શું કામ છે ?” આ પ્રમાણે હૃદય પીગળાવી નાખે એવો ત્રિશલા માતાનો વિલાપ સાંભળીને સખીઓ વિગેરે સઘળો પરિવાર પણ વિલાપ કરવા લાગ્યો - ॥૩૨॥

“અરેરે ! નિષ્કારણ શત્રુ બનેલા એવા વિધિના નિયોગથી આ અણધારી આફત ક્યાંથી આવી પડી ?, હા હા ! નિરંતર સહાય કરનારી રે કુલદેવીઓ ! તમે બધી આ વખતે ક્યાં ચાલી ગઈ ? તમે બધી ઉદાસીન થઈને કેમ બેઠી છે ? ॥૩૩॥

अथ तत्र प्रत्यूहे, विचक्षणाः कारयन्ति कुलवृद्धाः । शान्तिकपौष्टिकमन्त्रो-पयाचितादीनि कृत्यानि ॥३४॥
पृच्छन्ति च दैवज्ञान, निषेधयन्त्यपि च नाटकादीनि । अतिगाढशब्दविरचित-वचनानि निवारयन्त्यपि च ॥३५॥

હવે આવી રીતે વિધન આવી પડતાં તે વિધનનો નાશ કરવા માટે વિચક્ષણ એવી કુળની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ શાન્તિકર્મ, પુષ્ટિકર્મ, મન્ત્રો, માનતા-આખડી વિગેરે વિવિધ પ્રકારનાં કાર્યો કરવા લાગી ॥૩૪॥

જ્યોતિષીઓને બોલાવી પૂછવા લાગી, નાટકાદિને અટકાવવા લાગી, તથા અત્યંત ઉંચા સાદે બોલતા શબ્દોનું નિવારણ કરવા લાગી ॥૩૫॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

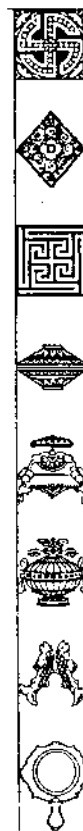
રાજાડપિ લોકકલિતઃ, શોકાકુલિતોઽજનિષ્ઠ શિષ્ટમતિઃ । કિં કર્તવ્યવિમૂઢાઃ, સંજાતા મન્ત્રિણઃ સર્વે ॥૩૬॥
આ દુઃખદ સમાચારથી ઉત્તમબુદ્ધિવાળો સિદ્ધાર્થ રાજા પણ લોકો સહિત ચિંતાતુર થઈ ગયો, તથા સઘળા મંત્રીઓ પણ હવે શું કરવું ? એવી રીતે, અત્યંત મૂઢ બની ગયા ॥૩૬॥

હવે તે વખતે સિદ્ધાર્થ રાજાનું ભવન કેવું થયું હતું ? તે સૂત્રકાર પોતે વર્ણવે છે -

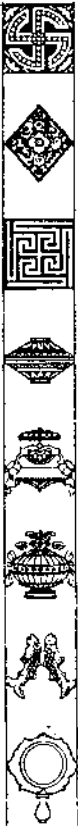
(તંપિ ય સિદ્ધત્થરાયવરભવણં) રાજાઓને વિષે શ્રેષ્ઠ એવા સિદ્ધાર્થરાજાનું તે ભવન પણ (ઝવરચમુદંગ-તંતી-તલતલ-નાડહજ્જજળમણુજ્જં) મૃદંગ, વીણા, હાથની તાલીયો અને નાટકના પાત્રોથી થયેલું મનોહરપણું નિવૃત્ત થયું છે જેમાં એવા પ્રકારનું થયું છે; અર્થાત્ રાજભવનમાં કર્ણપ્રિય સુન્દર ધ્વનિથી વાગી રહેલા વાજિંદ્રો, મીઠા સ્વરથી લલકારાતા ગાયનો, અને પ્રેક્ષકોને આકર્ષણ કરે તેવા થઈ રહેલા નાટારંભ તે વખતે તદ્દન બંધ થઈ ગયા; અને રાજભવન સૂનસાન-શોકમય બની ગયું; (દીણવિમણં વિહરહ) વલી દીન થયું છતું વ્યગ્ર ચિત્તવાળું વર્તે છે ॥૩૭॥

(તણ ણં સે સમણે ભગવં મહાવીરે) ત્યાર પછી તે શ્રમણ ભગવાન, મહાવીર ગર્ભમાં રહ્યા થકા (માઝ્ઝ અયમેયાસ્સં અઙ્ગત્થિયં પત્થિયં મણોગયં સંકપ્પં સમુપ્પન્નં વિચાણિત્તા) આવા પ્રકારનો આત્મવિષયક પ્રાર્થિત અને મનોગત એવો માતાને ઉત્પન્ન થયેલો સંકલ્પ પોતાના અવધિજ્ઞાનથી જાણીને વિચારવા લાગ્યા કે -

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“કિં કૂર્મઃ ? કસ્ય વા બ્રૂમઃ ?, મોહસ્ય ગતિરીદશી । દુષેર્ધાતોસ્તિઽસ્માકં, દોષનિષ્પત્તયે ગુણઃ ॥૧॥”

“શું કરીએ ? અને આ વાત કોને કહીએ ? મોહની ગતિ આવી રીતની જ છે; વ્યાકરણના નિયમ મુજબ જેમ ‘દુષ્’ ધાતુનો ગુણ કરવાથી ‘દોષ બને છે; તેમ અમોએ પણ જે કાર્ય ગુણને માટે કર્યું તે દોષની ઉત્પત્તિ માટે થયું ॥૧॥

“મયા માતુઃ પ્રમોદાય, કૃતં જાતં તુ ષ્વેદકૃત્ । ભાવિનઃ કલિકાલસ્ય, સૂચકં લક્ષણં હૃદયઃ ॥૨॥

પઞ્ચમારે ગુણો યસ્માદ્, ભાવી દોષકરો નૃણામ્ । નાલિકેશઽમ્ભસિ ન્યસ્તઃ, કર્પૂરો મૃતયે યથા ॥૩॥

“મેં માતાના સુખને માટે જે કર્યું તે તો ઉલટું માતાને ખેદ કરનારું થયું, માટે આ લક્ષણ ભાવી એવા કલિકાલને સૂચવનારું છે ॥૨॥ કારણ કે, જેમ નાળીયેરના પાણીમાં શીતળતા રૂપ ગુણને માટે નાખેલું કર્પૂર ઉલટું ઝેર બની મૃત્યુને માટે થાય છે, તેમ પાંચમા આરામાં મનુષ્યોને કરેલો ગુણ ઉલટો દોષ કરનારો થશે ॥૩॥”

આવી રીતે વિચાર કરીને અને અવધિજ્ઞાન વડે માતાનો સંકલ્પ જાણીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી (અગ્રદેસેણં અગ્રહ ॥) પોતાના શરીરના એક ભાગ વડે કંપે છે. (તદ્દં સા તિસલા સ્ત્રિયાણી) ત્યાર પછી તે ત્રિશલા સ્ત્રિયાણી (હટ્થ-તુટ્થં જાવ હિયયા) હર્ષિત થઈ, સંતોષ પામી, યાવત્ હર્ષના વશથી પ્રકુલ્લિત હૃદયવાળી થઈને (અવં વયાસી) સખીઓ વિગેરે પરિવારને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી કે - ॥૮૩॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(નો જાલુ મો ગભ્બે હડે) ખરેખર મારો ગર્ભ કોઈ પણ દુષ્ટ દેવાદિથી હરણ કરાયો નથી, (જાવ નો ગલિયે ।) યાવત્ દ્રવીભૂત થઈને ગળી ગયો નથી. (એસ મે ગભ્બે પુલ્લિ નો એયડ) આ મારો ગર્ભ પહેલાં કંપતો ન હતો, (ઇયાણિં એયડ તિ કટ્ટુ) પરંતુ અત્યારે કંપે છે, એમ કહીને (હટ્ઠ-તુટ્ઠઠ જાવ હિયયા એવં વા વિહરુ) તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી હર્ષિત થયેલી, સંતોષ પામેલી, યાવત્ આનંદના વશથી પ્રફુલ્લિત હૃદયવાળી થાય છે - હવે ત્રિશલાદેવી કેવાં હર્ષિત થયાં ? તે કહે છે -

પ્રોલ્લસિતનયનયુગલા, સ્મેરકપોલા પ્રફુલ્લમુખકમલા । વિજ્ઞાતગર્ભકુશલા, રોમાંજિચતકજ્જુકા ત્રિશલા ॥૧॥

પ્રોવાચ મધુરવાચા ગર્ભે મે વિચ્ચતેઝ્ઞ કલ્યાણમ્ । હા ! ધિગ્ મયકાઙ્ગુચિતં, ચિન્તિતમતિમોહમતિકત્તયા ॥૨॥

ગર્ભની કુશળતાને જાણીને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ઉલ્લસિત નેત્રવાળી, વિકસિત ગાલવાળી, ખીલેલા મુખકમલવાળી, અને રોમાંચયુક્ત કાંચળીવાળી થઈને ॥૧॥ મધુર વાણીથી કહેવા લાગ્યાં કે - મારા ગર્ભને કલ્યાણ છે, અરે ! ધિક્કાર છે કે મેં અતિશય મોહાન્ધ બુદ્ધિવાળી થઈ અનુચિત કુવિકલ્પો ચિંતવ્યા ॥૨॥

સન્ત્યથ મમ ભાગ્યાનિ; ત્રિભુવનમાન્યા તથા ચ ધન્યાહમ્ । શ્લાઘ્યં ચ જીવિતં મે, કૃતાર્થતામાપ મે જન્મ ॥૩॥

શ્રીજિનપાદાઃ પ્રસેદુઃ, કૃતાઃ પ્રસાદાશ્ચ ગોત્રદેવીભિઃ । જિનધર્મકલ્પવૃક્ષ-સ્ત્વાજન્મારાધિતઃ ફલિતઃ ॥૪॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અહા ! હજુ મારાં સદ્ભાગ્ય વિદ્યમાન છે, હું ત્રણે ભુવનમાં માનનીય છું, હું ભાગ્યશાળી છું, મારું જીવિત પ્રશંસાપાત્ર છે, અને મારો જન્મ કૃતાર્થ થયો છે ॥૩॥ મારા ઉપર શ્રીજિનેશ્વર પ્રભુ પ્રસન્ન થયા છે, ગોત્રદેવીઓએ મારા ઉપર કૃપા કરી છે, અને જન્મથી આરાધેલો જિનધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષ મને ફળ્યો છે ॥૪॥

एवं सहर्षचित्तां, देवीमालोक्य वृद्धनारीणाम् । जय जय नन्देत्याद्या-शिषः प्रवृत्ता मुखकजेभ्यः ॥५॥

હર્ષાત્ પ્રવર્તિતાન્યથ, કુલનારીભિશ્ચ લલિતધવલାନિ । ઋત્તમ્ભિત્તાઃ પતાકા, મુક્તાનાં સ્વસ્તિકા ન્યસ્તાઃ ॥૬॥

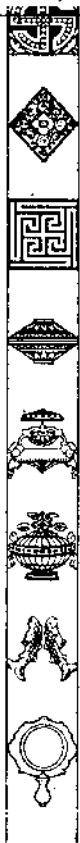
એવી રીતે હર્ષયુક્ત ચિત્તવાળી ત્રિશલાદેવીને જોઈને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના મુખરૂપી કમલોમાંથી 'જય જય નંદા' ઇત્યાદિ આશીર્વાદ વચનો નીકળવા લાગ્યાં, ॥૫॥ કુલાંગનાઓએ આનંદથી મનોહર એવાં ધવલમંગલ પ્રવર્તવ્યાં, ચારે તરફ ધ્વજાપતાકા ફરકાવી દીધી, અને સ્થળે સ્થળે મોતીઓના સાથીયા પૂરાવા લાગ્યા ॥૬॥

आनन्दादद्वैतमयं, राजकुलं तद् बभूव सकलमपि । आतोद्य-गीत-नृत्यैः, सुखलोकसमं महाशोभम् ॥७॥

વળી તે વખતે આખું રાજકુલ પણ વાજિંત્રો ગાયનો તથા નાય વડે દેવલોક સદૃશ અત્યન્ત શોભાયુક્ત અને અદ્વૈત આનંદમય બની ગયું ॥૭॥

वर्द्धापनागता धन-कोटीर्गृह्णन् ददच्च धनकोटीः । सुस्तरुरिव सिद्धार्थः, संजातः परमहर्षभरः ॥८॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વળી સિદ્ધાર્થ રાજા પણ ગર્ભકુશળની વધામણીમાં આવેલા કરોડો ધનને ગ્રહણ કરતો અને કલ્પવૃક્ષની જેમ કરોડો ધનનું દાન કરતો અત્યંત હર્ષયુક્ત થયો ॥૮૭॥

(તેણે જાણે ભગવં મહાવીરે) ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (ગબ્બત્થે ચેવ) ગર્ભમાં જ રહ્યા રહ્યા સાડા છ માસ ગયા બાદ (इमेयास्त्वं अभिगहं अभिगिण्हइ) આવા પ્રકારના અભિગ્રહને ગ્રહણ કરે છે - (“નો ચલુ મે કપ્પહ અમ્મા-પિઝ્ઞહિં જીવંતેહિં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વહિત્તે”) “ખરેખર મારે જ્યાં સુધી માતા-પિતા જીવતાં રહે ત્યાં સુધી મુંડ થઈને ઘરમાંથી નીકળી દીક્ષા લેવી કલ્પે નહિ” એવી રીતનો અભિગ્રહ પ્રભુએ ગ્રહણ કર્યો. પ્રભુએ વિચાર્યું કે - હજુ તો હું ઉદરમાં છું ત્યારે પણ જ્યારે માતાનો મારા ઉપર આવો ગાઢ સ્નેહ છે, તો પછી જ્યારે મારો જન્મ થશે ત્યારે તો કેવો સ્નેહ થશે ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પ્રભુને આવો અભિગ્રહ લીધો; વળી બીજાઓને પણ ‘માતા તરફ બહુમાન રાખવું જોઈએ’ એવું સૂચવવા માટે આવો અભિગ્રહ લીધો ॥૮૮॥

(તેણે જાણે સા તિસલા સ્ત્રિયાણી પ્હાયા) ત્યાર પછી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ સ્નાન કર્યું. (कयबलिकम्मा) ત્યાર બાદ કર્યું છે બલિકર્મ એટલે ઈષ્ટદેવનું પૂજન જેણીએ એવી, (कयकोउय-मंगलपायच्छित्ता) સકલ વિઘ્નોના વિનાશ માટે કર્યા છે તિલક વિગેરે કૌતુકો અને દહીં, ધ્રો, અક્ષત વિગેરે મંગલરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તો જેણીએ, એવી

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સવ્વાલંકારવિભૂસિયા) અને સર્વ અલંકારો વડે વિભૂષિત થઈ છતી (તં ગર્ભાં) તે ગર્ભનું નીચે બતાવેલા પ્રકારના આહારાદિથી પોષણ કરે છે (નાઈસીઈહિં) અતિ ઠંડા નહિ, (નાઈગ્ણેહિં) અતિ ગરમ નહિ, (નાઈતિત્તેહિં) અતિ તીખા નહિ, (નાઈકડુઈહિં) અતિ કડવા નહિ, (નાઈક્સાઈહિં) અતિ તુરા નહિ, (નાઈઅંબિલેહિં) અતિ ખાટા નહિ, (નાઈમહુરેહિં) અતિ મીઠા નહિ, (નાઈનિદ્દેહિં) અતિ ચિકાશવાળા નહિ, (નાઈલુક્ષ્મેહિં) અતિ લુખા નહિ. (નાઈઝલ્લેહિં,) અતિ લીલા નહિ, (નાઈસુક્કેહિં) અતિ શુષ્ક-સૂકા નહિ; આવા પ્રકારના આહારાદિ વડે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ગર્ભનું પોષણ કરે છે. અતિ ઠંડા, અતિ ગરમ, વિગેરે પ્રકારના આહારાદિ ગર્ભને હિતકારી નથી; કારણ કે તેઓમાં કેટલાએક વાયુ કરનારા, કેટલાએક પિત્ત કરનારા, અને કેટલાએક કફ કરનારા છે. વાગ્ભટ્ટ નામના વૈદ્યક ગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે -

“વાતલૈશ્ચ ભવેદ્ ગર્ભઃ, કુઙ્ગા-ઽન્ધ-જડ-વામનઃ । પિત્તલૈઃ શ્વલતિઃ પિડ્ગઃ, શ્ચિત્રી પાણ્ડુઃ કફાત્મભિઃ ॥૧॥

અતિલવણં નેત્રહરં, અતિશીતં મારુતં પ્રકોપયતિ । અત્યુષ્ણં હરતિ બલં, અતિકામં જીવિતં હરતિ ॥૨॥”

“ગર્ભવતી સ્ત્રી જો વાયુ કરનારા પદાર્થો ખાય તો ગર્ભ કુબડો એટલે ખુંધવાળો, આંધળો, જડબુદ્ધિવાળો એટલે મૂર્ખ, અને વામન એટલે ઠીંગણો થાય છે; પિત્ત કરનારા પદાર્થો ખાવાથી ગર્ભ ટાલવાળો, અથવા

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પીળા વર્ણવાળો થાય છે; તથા કફ કરનાર પદાર્થો ખાવાથી ગર્ભ સફેદ કોઢવાળો અથવા પાંડુ રોગવાળો થાય છે ॥૧॥

ગર્ભવતી સ્ત્રી જો અતિ ખારા પદાર્થો ખાય તો ગર્ભના નેત્રને હરણ કરનારા થાય છે, અતિ ઠંડો આહાર ગર્ભને વાયુનો પ્રકોપ કરે છે, અતિ ગરમ આહાર ગર્ભના બળને હરે છે, અને અતિ વિષયસેવન ગર્ભના જીવિતને હરે છે ॥૨॥

વળી-મૈથુન સેવન, પાલખી વિગેરે યાન પર બેસીને મુસાફરી કરવી, ધોડો, ઉંટ વિગેરે વાહન પર બેસવું, માર્ગમાં ઘણું ચાલવું, ચાલતાં સ્ખલના પામવી-લચકાવું, પડી જવું, દબાવું. પેટ મસળાવવું, અથવા પેટમાં પીડ આવવી, અતિ દોડવું, અથડાવું, ઉંચા-નીચું સૂવું, ઉંચી-નીચી જગ્યાએ બેસવું, સાંકડા સ્થાનમાં બેસવું, અથવા ઉભડક બેસવું, ઉપવાસ કરવા, વેગનો વિઘાત પામવો, અતિ લુખો આહાર કરવો, અતિ કડવા પદાર્થો વાપરવા, અતિ તીખા પદાર્થ વાપરવા, અતિશય ભોજન કરવું, અતિ રાગ કરવો, અતિ શોક કરવો, અતિ ખારા પદાર્થો વાપરવા, અતિસાર રોગ થવો એટલે ઝાડા થવા, ઉલટી થવી, જુલાબ લેવો, હીંચકા ખાવા, અજીર્ણ થવું; વિગેરે કારણોથી ગર્ભ પડી જાય છે - ગળી જાય છે. તેથી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ઉપર બતાવેલાં કારણોને નહિ સેવતાં ગર્ભને પોષે છે.

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વળી કેવા પ્રકારના આહારાદિથી ગર્ભનું પોષણ કરે છે ? તે કહે છે -

(સવ્વત્તૂભયમાણસુહેહિં ભોયણા-હ્હચ્છાયણ-ગંધ-મલ્લેહિં) સર્વ ઋતુઓમાં સેવાતા જે જે સુખકારી એટલે ગુણકારી એવા પ્રકારના ભોજન, વસ્ત્ર, સુગંધી પદાર્થો, અને પુષ્પમાળાઓ વડે તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ગર્ભનું પોષણ કરે છે. કહ્યું છે કે -

“વર્ષાસુ લવણમમૃતં, શરદિ જલં ગોપયશ્ચ હેમન્તે । શિશિરે ચામલકરસો, ઘૃતં વસન્તે ગુહચ્ચાહન્તે ॥૧૧॥”

“વર્ષાઋતુમાં એટલે શ્રાવણ અને ભાદરવા માસમાં લવણ અમૃત સમાન છે, શરદ ઋતુમાં એટલે આસો અને કાર્તિક માસમાં જલ અમૃત સમાન છે. હેમંત ઋતુમાં એટલે માગસર અને પોષ માસમાં ગાયનું દૂધ અમૃત સમાન છે. શિશિર ઋતુમાં એટલે મહા અને ફાગણ માસમાં ખાટો રસ અમૃત સમાન છે, વસંત ઋતુમાં એટલે ચૈત્ર અને વૈશાખ માસમાં ઘી અમૃત સમાન છે, અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં એટલે જેઠ અને અષાઢ માસમાં ગોળ અમૃત સમાન છે ॥૧૧॥”

આવા પ્રકારના ગર્ભને હિતકારી એવા આહારાદિ વડે ગર્ભને પોષતાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (વવગયરોગ-સોગ-મોહ-ભય-પરિસ્સમા) દૂર થયા છે જવર વિગેરે રોગ, ઇષ્ટ વિયોગાદિથી થતા શોક, મોહ એટલે મુચ્છા, ભય, અને પરિશ્રમ અર્થાત્ રોગાદિ રહિત છે, કારણ કે તે રોગ-શોકાદિ ગર્ભને અહિત કરનારા છે. વળી

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્ ।

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સુશ્રુત નામના વૈદ્યક ગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે “ગર્ભવતી સ્ત્રી જો દિવસે સૂવે તો ગર્ભ ઉંઘણશી થાય, અંજન કરવાથી આંધળો થાય, રોવાથી વાંકી નજરવાળો થાય, સ્નાન, વિલેપન કરવાથી દુરાચારી થાય, તેલનું મર્દન કરવાથી કોઢીયો થાય, નખ કાપવાથી ખરાબ નખવાળો થાય, દોડવાથી ચંચળ થાય, હસવાથી ગર્ભના દાંત, હોઠ, તાલુ અને જીભ એ સર્વ કાળા થાય, બહુ બોલવાથી નિરર્થક બોલ બોલ કરનારો બકબકીયો થાય, ઘણા શબ્દો સાંભળવાથી બહેરો થાય, લખવાથી ટાલવાળો થાય, પંખો વિગેરેથી બહુ પવન લેવાથી ગર્ભ ઉન્મત્ત થાય”.

ગર્ભને અહિતકારી આવાં એકે કારણને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સેવતાં નથી.

વળી કુલની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને શીખામણ આપે છે કે -

“મન્દં સંચર મન્દમેવ નિગદ વ્યામુજ્ઞ કોપક્રમં, પથ્યં ભુદ્ધ્વં વધાન નીવિમનઘાં મા માઙ્ગહાસં કૃત્યાઃ ।

આકાશે ભવ મા સુશેષ શયને નીચૈર્બર્હિર્ગચ્છ મા, દેવી ગર્ભભરાડલસા નિજસગ્રીવર્ગેણ સા શિક્ષ્યતે ॥૧૧॥”

“હે સખી ! તું ધીરે ધીરે ચાલ, ધીરે ધીરે જ બોલ, કોઈ ઉપર ક્રોધ ન કર, પથ્ય ભોજન કર, નાડી ઢીલી પોચી બાંધ, ખડખડ હસ નહિ, ખુલ્લી જગ્યામાં રહે નહિ, પથારીમાં સૂઈ રહે, નીચી જગ્યામાં ન ઉતર, ઘરથી બહાર ન જા; આ પ્રમાણે ગર્ભના ભારથી મંદ થયેલાં ત્રિશલા દેવીને પોતાની સહીયરો શીખામણ આપે છે ॥૧૧॥”

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી કેવા છે ? - (જં તસ્સ ગબ્હસ્સ હિયં મિયં પત્થં ગાબ્હપોષણં) તે ગર્ભને રહિતકર, પરિભાણયુક્ત એટલે ન્યૂનાધિક રહિત; પથ્ય એટલે આરોગ્ય કરનાર, અને ગર્ભને પોષણ આપનાર એવો જે આહાર, (તં દેસે અ કાલે અ આહારમાહારેમાણી) તેવા પ્રકારના આહારને ઉચિત સ્થાનમાં અને ઉચિત કાલમાં એટલે ભોજન સમયે કરતાં રહે છે. વળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી કેવાં છે ? - (વિવિત્ત-મડણિં સયણાઙ્ગસણેહિં) દોષ રહિત અને સુકોમલ એવાં જે શયન અને આસન, તેઓએ કરીને; તથા (પઙ્કસુહાર મણાણુક્લાણ વિહારભૂમીણ) પોતાના પરિવાર સિવાય બીજા માણસો રહિત હોવાથી નિર્જન એકાંતવાળી, અને તેથી જ સુખ ઉપજાવનારી, તથા મનને અનુકૂળ એટલે ચિત્તને આનંદ ઉપજાવનારી, આવા પ્રકારની હાલવા-ચાલવાની તથા બેસવા-ઉઠવાની જગ્યા વડે સુખપૂર્વક રહે છે. વળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી કેવાં છે ? (પસત્થદોહલા) ગર્ભના પ્રભાવથી થયેલા છે પ્રશસ્ત દોહલા એટલે મનોરથો જેને એવાં, ત્રિશલા માતાને આવા પ્રકારના દોહલા થયા-

“જાનાત્યમારિપટહં પદુ ઘોષયામિ, દાનં દદામિ સુગુસ્તુ, પરિપૂજયામિ ।
તીર્થેશ્વરાર્ચનમહં રચયામિ સંઘે, વાત્સલ્યમુત્સવભૂતં બહુધા કરોમિ ॥૧॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

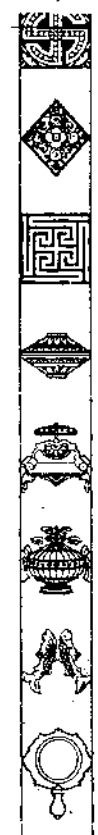
સિંહાસને સમુપવિશ્ય વરાતપત્રા, સંવીજ્યમાનકરણા સિતચામરાભ્યામ્ ।
આજ્ઞેશ્વરત્વમુદિતાઽનુભવામિ સમ્યગ્ ભૂપાલમૌલિમણિલાલિતપાદપીઠા ॥૨॥”
“આરુહ્ય કુંજરશિરઃ પ્રચલત્પતાકા, વાદિત્રનાદપસ્પૃસ્તિદિગ્વિભાગા ।
લોકૈઃ સ્તુતા જયજયેતિસ્તૈઃ પ્રમોદા-દુધાનકેલિમનઘાં કલયામિ જાને ॥૩॥”

“ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી મનોરથ કરે છે કે હું ચારે દિશાઓમાં અમારિ પડહ વગડાવું, દાન આપું, સદ્ગુરુઓનો સમ્યક્ પ્રકારે પૂજન-સત્કાર કરું, તીર્થકરોની પૂજા કરું, અને સંઘને વિષે મહોત્સવપૂર્વક બહુ પ્રકારે સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરું ॥૧॥

વળી હું સિંહાસન ઉપર બેસીને મસ્તક ઉપર ઉત્તમ છત્રને ધારણ કરતી છતી, બન્ને પડખે ચામરો વડે શરીર વીંજાતી છતી, અને નમન કરતા રાજાઓના મુગટના મણિઓ વડે રમણીય બન્યું છે પાદપીઠ જેણીનું એવી હું ઉદય પામી છતી બધા ઉપર સમ્યક્ પ્રકારે હુકમ ચલાવું ॥૨॥

વળી હું હાથીના મસ્તક પર બેસીને ધ્વજાઓને ફરકાવતી છતી, વાજિંત્રોના અવાજથી દિશાઓને પૂરતી છતી અને લોકો વડે હર્ષથી ‘જય જય’ એ પ્રમાણે શબ્દો વડે સ્તુતિ કરાતી છતી ઉદ્યાનકીડાને અનુભવું ॥૩॥”

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી કેવાં છે ? - (સંપુણ્ણદોહલા) સિદ્ધાર્થ રાજાએ સર્વ મનોરથો પૂરા કરવાથી સંપૂર્ણ થયેલા દોહલાવાળાં, (સમ્માણિયદોહલા) ઇચ્છિત પદાર્થો પ્રાપ્ત થવાથી સન્માન પામેલા દોહલાવાળાં (અવિમાણિયદોહલા) કોઈ પણ દોહલાની અવગણના નહિ થવાથી અવિમાનિત એટલે અવગણના રહિત થયેલા દોહલાવાળાં, અર્થાત્ જે જે મનોરથ થાય તે તે મનોરથોને પૂરા કરવા ક્ષણવાર પણ વિલંબ કર્યો નથી; (વુચ્છિન્નદોહલા વવળીયદોહલા) થયેલા મનોરથોને એવા સંપૂર્ણ પ્રકારે પૂરા કર્યા કે જેથી તેમને ફરીથી મનોરથની ઇચ્છા ન થાય; અને તેથી જ હવે દોહલા વિનાનાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી (સુહં સુહેણં) ગર્ભને બીલકુલ બાધા ન ઉપજે તેવી રીતે સુખપૂર્વક (આસદ્) તકીયો, થાંભલો વિગેરે ઓઠીંગણનો આશ્રય લે છે (સયદ્) નિદ્રા લે છે, (ચિદ્દટ્ઠદ્) ઉભાં થાય છે (નિસીયદ્) બેસે છે, (તુયદ્દટ્ઠદ્) નિદ્રા રહિત થઈ શય્યામાં આળોટે છે, (વિહદ્દટ્ઠદ્) અને જમીન ઉપર હાલે છે - ચાલે છે; (સુહં સુહેણં તં ગબ્ધં પરિવહદ્) આવી રીતે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સુખપૂર્વક તે ગર્ભને વહન કરે છે ॥૮૫॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર, (જે સે ગિમ્હાણં પઢમે માસે) ઉનાળાનો પહેલો માસ (દુચ્ચે પચ્છમે) બીજું પખવાડીયું, (ચિત્તસુદ્ધે) એટલે ચૈત્ર

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

માસનું શુક્લપખવાડીયું (તસ્સ ણં ચિત્તસુદ્ધસ્સ તેસ્સીદિવસે ણં) તેની તેરશ તિથિને વિષે (નવણં માસાણં
બહુપહિપુણ્ણાણં અદ્ધટ્ઠમામં રાહંદિયાણં વિહ્વક્કંતાણં) નવ માસ બરાબર સંપૂર્ણ અને સાડા સાત દિવસ ગયે
છતે, સૂત્રકારે આ પ્રમાણે શ્રી મહાવીર પ્રભુની ગર્ભસ્થિતિનો કાલ કહ્યો, ચોવીસે તીર્થંકરની ગર્ભસ્થિતિનો
કાલ શ્રીસોમતિલકસૂરિએ સપ્તતિશતસ્થાનક નામના ગ્રન્થમાં નીચે મુજબ કહ્યો છે -

શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ નવ માસ અને ચાર દિવસ ગર્ભમાં રહ્યા ૧, અજિતનાથ પ્રભુ આઠ માસ અને
પચ્ચીસ દિવસ ૨, સંભવનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ૩, અભિનંદન પ્રભુ આઠ માસ અને અઠ્યાવીસ
દિવસ ૪, સુમતિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ૫, પદ્મપ્રભ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ૬.
સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુ નવ માસ અને ઓગણીસ દિવસ ૭, ચંદ્રપ્રભ પ્રભુ નવ માસ અને સાત દિવસ ૮, સુવિધિનાથ
પ્રભુ આઠ માસ અને છવ્વીસ દિવસ ૯, શીતલનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ૧૦, શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ
નવ માસ અને છ દિવસ ૧૧, વાસુપૂજ્ય પ્રભુ આઠ માસ અને વીસ દિવસ ૧૨, વિમલનાથ પ્રભુ આઠ માસ
અને એકવીસ દિવસ ૧૩, અનંતનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ૧૪, ધર્મનાથ પ્રભુ આઠ માસ અને
છવ્વીસ દિવસ ૧૫, શાન્તિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ૧૬, કુંથુનાથ પ્રભુ નવ માસ અને પાંચ
દિવસ ૧૭, અરનાથ પ્રભુ નવ માસ અને આઠ દિવસ ૧૮, મલ્લિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને સાત દિવસ

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

૧૯, મુનિસુવ્રત પ્રભુ નવ માસ અને આઠ દિવસ ૨૦, નમિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને આઠ દિવસ ૨૧, નેમિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને આઠ દિવસ ૨૨, પાર્શ્વનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ૨૩, તથા શ્રી મહાવીર પ્રભુ નવ માસ અને સાત દિવસ ગર્ભવાસમાં રહ્યા^૧ ૨૪ ।

વળી શ્રીમહાવીર પ્રભુના જન્મસમયે ગ્રહો વિગેરે કેવા હતા ? તે કહે છે -

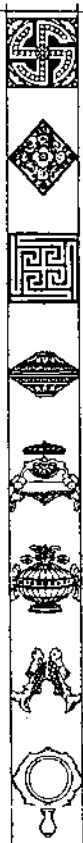
(ઉચ્ચદ્ઠાણગણસુ ગહેસુ) ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહ્યે છતે, (પદ્મમે ચંદ્રજોગે) ચન્દ્રનો ઉત્તમ યોગ પ્રાપ્ત થતાં, (સોમાસુ દિસાસુ વિતિમિરાસુ વિસુદ્ધાસુ) રજોવૃષ્ટ્યાદિ રહિત હોવાથી સૌમ્ય એટલે તદ્દન શાંત, ભગવંતના જન્મ સમયે સર્વ સ્થળે ઉદ્યોત થવાથી વિતિમિર એટલે અંધકાર રહિત; અથવા ચંદ્રની ચાંદની ખીલવાથી અંધકાર રહિત, અને ઉલ્કાપાત, ધરતીકંપ દિગ્દાહ વિગેરે ઉપદ્રવો રહિત હોવાથી વિશુદ્ધ એટલે નિર્મલ; આવા પ્રકારની દિશાઓ થયે છતે; (જહ્નુસુ સબ્ધસંગેસુ) વળી સર્વ પક્ષીઓ જયકારી શબ્દો બોલતે છતે, (પયાહિણા-ડણુકૂલંસિ ભૂમિસપ્પિસિ મારુયંસિ પવાયંસિ) દક્ષિણ દિશાનો સુગંધી અને શીતલ હોવાથી અનુકૂળ એટલે સુખકારી, અને કોમળ હોવાથી પૃથ્વીને મંદ મંદ સ્પર્શ કરી રહેલો; આવા પ્રકારનો પવન વાયે છતે,

૧. અહીં દરેક તીર્થંકરનો ગર્ભસ્થિતિનો કાલ જેટલા માસ અને જેટલા દિવસ પૂરેપૂરા થયા તેમ કહ્યા છે, તે ઉપરાંતનો અર્ધો દિવસ વિવક્ષિત નહિ હોવાથી કહ્યો નથી, તે સંભવ પ્રમાણે પોતાની મેળે સમજી લેવો.

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

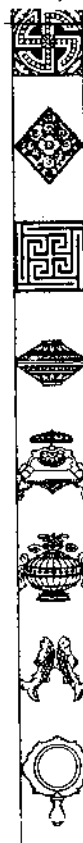
(નિષ્ફન્નમેઙ્ગીયંસિ કાલંસિ) સર્વ પ્રકારના ધાન્યાદિથી ભરપૂર પૃથ્વીવાળો કાલ થયે છે, (પમુદ્વય-પવ્કીલિણસુ જણવણસુ) સુકાલ, આરોગ્ય વિગેરે સાનુકૂળ સંયોગોથી હર્ષ પામેલા, અને વસંતોત્સવાદિથી કીડા કરી રહેલા, એવા પ્રકારના દેશવાસી લોકો હોતે છે; (પુલ્વસ્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્યરાત્રિને વિષે (હત્યુત્તરાહિં નવસ્ત્રત્તેણં જોગમુવાગણં) ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્ર સાથે ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (આરુગ્ગા આરુગ્ગં દાસ્યં પયાયા) આરોગ્યવાળાં એટલે જરા પણ પીડા રહિત એવાં તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ અબાધા રહિત એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો ॥૮૬॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિક્કહિઆ જિણ-ગણ-હરાદ્ધેરાવલી ચરિત્તં” ॥૧॥

॥ ચતુર્થ વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

ચતુર્થ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અથ પઞ્ચમં વ્યાખ્યાનમ્

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વલ્લમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાઇયેરાવલી ચસ્તિ” ॥૧॥

(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે જાણે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર જન્મ્યા (સા ણં સ્યણી) તે રાત્રિ (બહુહિં દેવેહિં દેવીહિં ચ ઓવયંતેહિં ઉપ્પયંતેહિ ચ) પ્રભુના જન્મોત્સવ માટે નીચે ઉતરતા અને ઉંચે ચડતા એવા ઘણા દેવો અને દેવીઓથી (ઉપ્પિંજલમાણભૂયા કહકહગભૂયા આવિ હુત્થા) જાણે અતિશય આકુલ થઈ હોયની ! તથા આનંદથી ફેલાઈ રહેલા હાસ્યાદિ અવ્યક્ત શબ્દોથી જાણે કોલાહલમય બની ગઈ હોયની ! એવી થઈ.

આ સૂત્ર વડે, દેવતાઓએ પ્રભુનો જન્મોત્સવ વિસ્તાર સહિત કર્યો એમ સૂચવ્યું; તે વિસ્તાર આ પ્રમાણે -

પ્રભુના જન્મ સમયે અચેતન પણ દિશાઓ જાણે હર્ષિત થઈ હોયની ! એવી રમણીય દેખાવા લાગી, વાયરો સુખકર અને મંદ મંદ વાવા લાગ્યો, ત્રણે જગત ઉદ્યોતમય થઈ ગયાં, આકાશમાં દુંદુભિના કર્ણપ્રિય નાદ થવા લાગ્યા, પૃથ્વી ઉચ્છ્વાસને પામી, અને દુઃખવ્યાપ્ત નારકીના જીવોને પણ તે સમયે આનંદ પ્રવર્ત્યો.

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તીર્થંકરના જન્મના સૂતિકર્મ માટે પહેલાં તો છપ્પન દિક્કુમારીઓ આવીને પોતાનો શાશ્વત આચાર કરે છે. તે આ પ્રમાણે -

શ્રી મહાવીર પ્રભુના જન્મ સમયે છપ્પન દિક્કુમારીઓનાં આસન કંપવાથી અવધિજ્ઞાનથી શ્રી અરિહંત પ્રભુનો જન્મ થયેલો જાણી તે છપ્પન દિક્કુમારીઓ હર્ષ પૂર્વક સૂતિકાઘરને વિષે આવી. તેઓમાં-ભોગંકરા, ભોગવતી, સુભોગા, ભોગમાલિની, સુવત્સા, વત્સમિત્રા, પુષ્પમાલા અને અનિંદિતા, એ નામની આઠ દિક્કુમારીઓએ અધોલોક થકી આવીને પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને નમસ્કાર કરીને ઈશાન દિશામાં સૂતિકાઘર બનાવ્યું, તથા તે સૂતિકાઘરની એક યોજન સુધી ચારે તરફ જમીનને સંવર્ત વાયુ વડે શુદ્ધ કરી ૮.

મેઘંકરા, મેઘવતી, સુમેઘા, મેઘમાલિની, તોયધારા, વિચિત્રા, વારિષેષા અને બલાહિકા, એ નામની આઠ દિક્કુમારીઓએ ઊર્ધ્વલોક થકી આવીને પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને નમન કરીને સુગંધી જળ તથા પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી ૧૬.

નંદા, ઉત્તરનંદા, આનંદા, નંદિવર્ધના, વિજયા, વૈજયંતી, જયંતિ અને અપરાજિતા, એ નામની આઠ દિક્કુમારીઓ પૂર્વદિશાના રુચક પર્વત થકી આવીને મુખ જોવા માટે આગળ દર્પણ ધારણ કરે છે ૨૪.

સમાહારા, સુપ્રદત્તા, સુપ્રબુદ્ધા, યશોધરા, લક્ષ્મીવતી, શેષવતી, ચિત્રગુપ્તા અને વસુંધરા, એ નામની

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આઠ દિક્કુમારીઓ દક્ષિણદિશાના રુચક પર્વત થકી આવીને સ્નાન માટે જળથી ભરેલા કળશોને ધારણ કરી ગીતગાન કરે છે ૩૨.

ઈલાદેવી, સુરાદેવી, પૃથિવી, પદ્મમાવતી, એકનાસા, નવમિકા, ભદ્રા અને સીતા એ નામની આઠ દિક્કુમારીઓ પશ્ચિમ દિશાના રુચક પર્વત થકી આવીને પ્રભુને તથા માતાને પવન નાખવા માટે હાથમાં વીંઝણા લઈને ઉભી રહે છે ૪૦.

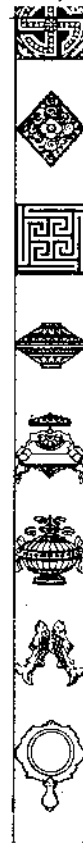
અલંબુસા, મિતકેશી, પુંડરીકા, વારુણી, હાસા, સર્વપ્રભા, શ્રી અને હ્રદી, એ નામની આઠ દિક્કુમારીઓ ઉત્તરદિશાના રુચક પર્વતથી આવીને ચામર વીંજે છે ૪૮.

ચિત્રા, ચિત્રકનકા, શતેરા અને વસુદામિની, એ નામની ચાર દિક્કુમારીઓ રુચક પર્વતની વિદિશાઓ થકી આવીને હાથમાં દીપક લઈ ઈશાન વિગેરે વિદિશાઓમાં ઉભી રહે છે ૫૨.

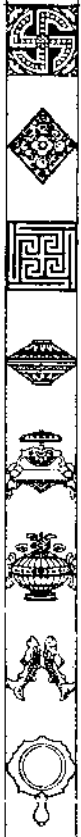
રૂપા, રૂપાસિકા, સુરૂપા અને રૂપકાવતી, એ નામની ચાર દિક્કુમારીઓએ રુચકદ્વીપ થકી આવીને ભગવંતના નાલને ચાર અંગુલથી છેટે છેડીને ખોદેલા ખાડામાં દાટી તથા તે ખાડાને વૈડૂર્ય રત્નોથી પૂરીને તે ઉપર પીઠ બનાવ્યું. અને તે દૂર્વાથી બાંધ્યું ૫૬.

ત્યાર પછી તે દિક્કુમારીઓ જિનેશ્વર પ્રભુના જન્મઘરની પૂર્વદિશા, દક્ષિણદિશા અને ઉત્તરદિશામાં

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કેળનાં ત્રણ ઘર બનાવે છે, તેઓમાંથી દક્ષિણદિશા તરફના ઘરમાં સિંહાસન ઉપર પ્રભુને તથા માતાને બેસાડી બન્નેને સુગંધી તેલથી મર્દન કરે છે, ત્યાર પછી પૂર્વદિશા તરફના કેળના ઘરમાં લઈ જઈને સ્નાન કરાવી વિલેપન કરી કપડાં તથા આભૂષણો પહેરાવે છે, ત્યાર પછી ઉત્તર દિશામાં બનાવેલા કેળના ઘરમાં લઈ જઈને ભગવંતને તથા માતાને સિંહાસન ઉપર બેસાડી, અરણિનાં બે કાજો ઘસીને તેમાંથી અગ્નિ નીપજાવી ઉત્તમ ચંદન વડે હોમ કરી, તે અગ્નિની રાખ વડે દિક્કુમારીઓ પ્રભુને તથા માતાને હાથે રક્ષાપોટલી બાંધે છે. ત્યાર પછી તે દિક્કુમારીઓ રત્નના બે ગોળાઓ અફળાવતી છતી “તમે પર્વત જેટલા દીર્ઘાયુષી થાઓ”, એમ કહીને પ્રભુને તથા માતાને જન્મસ્થાનકે મૂકીને પોતપોતાની દિશામાં રહી ગીતગાન કરે છે. એ પ્રત્યેક દિક્કુમારી સાથે ચાર હજાર સામાનિક દેવો, ચાર મહત્તરાઓ, સોળ હજાર અંગરક્ષકો, સાત સેનાઓ, સાત સેનાપતિ તથા બીજા પણ મહર્દિક દેવો હોય છે. વળી તે દિક્કુમારીઓ આભિયોગિક દેવોએ બનાવેલા યોજન પ્રમાણ વિમાનોમાં બેસીને જન્મ મહોત્સવ કરવા આવે છે. એવી રીતે દિક્કુમારીઓએ મહોત્સવ કર્યો.

ત્યાર પછી સૌધર્મેન્દ્રનું પર્વત સમાન નિશ્ચલ પણ શક નામનું સિંહાસન ચલાયમાન થયું, ત્યારે ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી ઉપયોગ મૂકી ચરમ જિનેશ્વરનો જન્મ થયેલો જાણ્યો. ત્યાર પછી ઈન્દ્રે હરિણોગમેષી દેવ પાસે એક યોજન પરિમંડલવાળો સુધોષા નામનો ઘંટ વગડાવ્યો, અને તેથી સર્વ વિમાનોમાં રહેલા ઘંટ વાગવા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

पंचम
व्याख्यानम्

લાગ્યા. પોતપોતાના વિમાનમાં થતા ઘંટનાદથી દેવો ઇન્દ્રનું કાર્ય જાણી એકઠા થયા, ત્યારે હરિષ્ણોગમેષીએ ઇન્દ્રનો હુકમ સંભળાવ્યો. તીર્થંકરનો જન્મ મહોત્સવ કરવાને જવા માટે ઇન્દ્રનો હુકમ સાંભળી તે દેવો હર્ષવંત થયા છતા ચાલવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. હવે પાલક નામના દેવે બનાવેલા અને લાખ યોજનના પ્રમાણવાળા પાલક નામના વિમાન ઉપર ચડીને ઇન્દ્ર સિંહાસન ઉપર બેઠો. તે પાલક વિમાનમાં ઇન્દ્રના સિંહાસનની સન્મુખ ઇન્દ્રની આઠ અગ્રમહિષીઓનાં આઠ ભદ્રાસન હતા. ડાબી બાજુમાં ચોરાસી હજાર સામાનિક દેવોનાં ભદ્રાસન હતાં. જમણી બાજુમાં અભ્યંતર પર્ષદાના બાર હજાર ભદ્રાસન, મધ્યમ પર્ષદાના ચૌદહજાર દેવોના ચૌદ હજાર ભદ્રાસન, અને બાહ્ય પર્ષદાના સોળ હજાર ભદ્રાસન હતાં. પાછળના ભાગમાં સાત સેનાપતિઓનાં સાત ભદ્રાસન હતાં. અને ચારે દિશાઓમાં પ્રત્યેક દિશાને વિષે ચોરાસી હજાર આત્મરક્ષક દેવોનાં ચોરાસી હજાર ભદ્રાસન હતાં. આ પ્રમાણે પોતાના પરિવારના દેવોથી અને બીજા પણ કરોડો દેવોથી પરિવરેલો, તથા ગવાતા છે ગુણો જેના એવો તે ઇન્દ્ર ત્યાંથી ચાલ્યો; તથા બીજા પણ દેવો ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યા. કેટલાએક દેવો ઇન્દ્રના હુકમથી ચાલ્યા, કેટલાએક મિત્રના વચનથી, કેટલાએક પોતાની પ્રિયાની પ્રેરણાથી, કેટલાએક આત્મિકભાવથી, કેટલાએક કૌતુકથી, કેટલાએક અપૂર્વ આશ્ચર્યથી, અને કેટલાએક ભક્તિથી, આવી રીતે સર્વ દેવો વિવિધ પ્રકારના વાહન ઉપર બેઠા છતા ચાલવા લાગ્યા. તે વખતે

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વાગી રહેલા ભિન્ન ભિન્ન જાતિના વાજિંત્રોથી, ઘંટનાદોથી, અને દેવોના કોલાહલથી આખું બ્રહ્માંડ શબ્દમય બની ગયું. તેઓમાંથી સિંહની સવારી કરનાર હાથીની સવારી કરનારને કહે છે કે, તારો હાથી દૂર હઠાવી લે, નહિતર મારો આ મદોન્મત્ત કેસરી મારી નાખશે, એવી રીતે પાડાની સવારી કરનાર ઘોડેસ્વારને, ગરુડની સવારી કરનાર સર્પની સવારી કરનારને, અને ચિતરાની સવારી કરનાર બકરાની સવારી કરનારને પોતાનું વાહન દૂર હઠાવી લેવા આદર સહિત કહે છે. તે વખતે દેવોના કરોડો વિમાનો અને વિવિધ જાતિના વાહનો વડે વિશાળ પણ આકાશમાર્ગ અતિશય સાંકડો થઈ ગયો. કેટલાએક દેવો તો આવાં સંકડાશવાળા માર્ગમાં પણ મિત્રોને ત્યજી ચતુરાઈથી પોતપોતાના વાહનને અગાડી કરી ચાલતા થયા. આવી રીતે સ્પર્ધાસ્પર્ધાથી અગાડી અગાડી ચાલતા દેવોમાં કોઈ દેવને તેના મિત્રે કહ્યું કે, ‘મિત્ર ! જરા મારે માટે થોડી વાર તો થોભ ?’, હું પણ તારી સાથે જ આવું છું’. ત્યારે તે અગાડી નીકળી ગયેલા દેવે કહ્યું કે, આ અવસર મહાપુણ્યયોગે પ્રાપ્ત થયો છે, જે કોઈ આગળ જઈને પહેલાં જ પ્રભુનું દર્શન કરશે તેને મહાભાગ્યશાળી સમજવો, માટે અત્યારે તો હું તારા માટે થોભીશ નહિ’ એમ કહી તે આગળ ચાલવા લાગ્યો, પણ મિત્રની રાહ જોઈ નહિ. વળી તેઓમાં જેમનાં વાહન વેગવાળાં અને જોરાવર હતાં, તથા પોતે પણ બલિષ્ઠ હતા, તેઓ તો બધાઓ કરતાં સપાટાબંધ આગળ નીકળી જવા લાગ્યા, તે વખતે જેઓ નિર્બળ હતા તેઓ સ્ખલના પામતા છતાં અને ગુંચવાઈ ગયા છતાં કહેવા લાગ્યા કે -

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

‘અરેરે ! શું કરીએ ?, આજે તો આકાશ સાંકડું થઈ ગયું છે ! ત્યારે વળી બીજા દેવો તેમને સાન્ત્વના આપતા છતાં કહેવા લાગ્યા કે -

‘હમણાં તો અવસરને માન આપી મૌન થઈને જ ચાલો, પર્વના દિવસો તો એવી રીતે સાંકડા જ હોય છે’. આવી રીતે આકાશમાંથી ઉતરતા દેવોના મસ્તક પર પડતા ચન્દ્રકિરણોથી તેઓ નિર્જર એટલે જરા રહિત હોવા છતાં જાણે જરાયુક્ત થયા હોયની ! એવા દેખાવા લાગ્યા, અર્થાત્ મસ્તકે પળી આવી ગયા હોયની ! એવા દેખાવા લાગ્યા. વળી આકાશથી ઉતરતા તે દેવોના મસ્તકે સ્પર્શતા તારાઓ રૂપાના ઘડા સદશ, કંઠે સ્પર્શતા તારાઓ, કંઠા સદશ, અને શરીરે સ્પર્શતા તારાઓ પરસેવાના બિન્દુઓ સદશ શોભવા લાગ્યા. આવી રીતે દેવોથી પરિવરેલો ઈન્દ્ર નંદીશ્વરદ્વીપ પાસે આવી વિમાનને સંક્ષેપીને ભગવંતના જન્મસ્થાનકે આવ્યો અને વિમાનમાંથી ઉતરી જિનેશ્વરને તથા જિનેશ્વરની માતાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વંદન-નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો કે - “કુખમાં રત્નને ધારણ કરનારી અને જગતમાં દીપિકા સદશ હે માતા ! તમને નમસ્કાર કરું છું. હું દેવોનો સ્વામી શકેન્દ્ર છું, તમારા પુત્ર છેલ્લા તીર્થંકરનો જન્મ મહોત્સવ કરવાને હું પ્રથમ દેવલોકથી અહીં આવ્યો છું, માટે હે માતા ! તમે કોઈ પ્રકારે ભય રાખશો નહિ”. એ પ્રમાણે કહીને ઈન્દ્રે ત્રિશલામાતાને અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી, અને જિનેશ્વર પ્રભુનું પ્રતિબિંબ કરીને માતા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

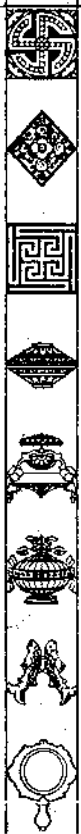
પાસે રાખ્યું. ત્યાર પછી જિનેશ્વર પ્રભુને કરસંપુટમાં ગ્રહણ કરી સઘળો લહાવો-લાભ પોતે જ લેવા માટે ઈન્દ્રે પોતાનાં પાંચ રૂપ કર્યાં. તે પાંચ રૂપોમાં ઈન્દ્રે પોતાના એક રૂપે પ્રભુને ગ્રહણ કર્યાં, બે રૂપે બન્ને પડખે રહીને ચામર વીંઝવા લાગ્યો, એક રૂપે પ્રભુને મસ્તકે છત્ર ધારણ કર્યું, અને એક રૂપે વજ્ર ધારણ કરીને અગાડી ચાલવા લાગ્યો. હવે ઈન્દ્રની સાથે ચાલતા દેવોમાં જેઓ અગાડી ચાલે છે તેઓ પછવાડે ચાલનારાઓને ભાગ્યશાળી માને છે, અને પછવાડે ચાલનારા અગાડી ચાલનારાને ધન્ય માને છે; વળી તે દેવોમાંથી જેઓ અગાડી ચાલે છે તેઓ પ્રભુના તે અદ્ભુત રૂપનું દર્શન કરવા માટે પોતાના મસ્તકના પછવાડેના ભાગમાં પણ નેત્રને ઈચ્છવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે વિવિધ ભાવના ભાવી રહેલા દેવોથી પરિવરેલો સૌધર્મેન્દ્ર મેરુ પર્વતના શિખર પર રહેલા પાણ્ડુક નામના વનમાં ગયો, અને ત્યાં મેરુની ચૂલાથી દક્ષિણ ભાગમાં રહેલી અતિપાંડુકંબલા નામની શિલા પર જઈ પ્રભુને ખોળામાં લઈ પૂર્વદિશા સન્મુખ બેઠો.

આ વખતે દસ વૈમાનિક, વીસ ભવનપતિ, બત્રીસ વ્યંતર, અને બે જ્યોતિષ્ક; એ પ્રમાણે ચોસઠ ઈન્દ્રો પ્રભુના ચરણ સમીપે એકઠા થયા. ત્યાર પછી અચ્યુતેન્દ્રે આભિયોગિક દેવો પાસે-સુવર્ણના, રૂપાના, રત્નના, સુવર્ણ અને રૂપાના, સુવર્ણ અને રત્નના, રત્ન અને રૂપાના, સુવર્ણ રત્ન અને રૂપાના, તથા માટીના; એવી રીતે એક યોજનના મુખવાળા આઠ જાતિના કળશો, પ્રત્યેક જાતિના એક હજાર ને આઠ આઠ સંખ્યાના

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મંગાવ્યા. વળી ભૂંગાર એટલે કળશવિશેષ, દર્પણ, રત્નના કરંડીયા, સુપ્રતિષ્ઠ એટલે ભાજનવિશેષ થાળ, પાત્રી એટલે ભાજનવિશેષ અને પુષ્પોની છાબડી વિગેરે પૂજાનાં ઉપકરણો કળશની પેઠે દરેક આઠ આઠ જાતિનાં અને પ્રત્યેક જાતિનાં એક હજાર ને આઠ આઠ સંખ્યાનાં મંગાવ્યાં. વળી માગધ વિગેરે તીર્થોની માટી, જલ, ગંગા વિગેરે મહાનદીઓનાં કમળ અને જળ, પદ્મદ્રહ વિગેરેનાં કમળ અને જળ, તથા ક્ષુલ્લહિમવંત, વર્ષધર, વૈતાલ્ય, વિજય અને વક્ષસ્કારાદિ પર્વતો ઉપરથી સરસવ, પુષ્પો, સુગંધી પદાર્થો અને સર્વ પ્રકારની ઔષધીઓને મંગાવી લીધી. આભિયોગિક દેવોએ પ્રભુને સ્નાન કરાવવા માટે સર્વ કળશો ક્ષીરસમુદ્રાદિના જળથી ભરીને તૈયાર રાખ્યા હતા. આવી રીતે અનેક તીર્થોના જળથી ભરેલા કળશો રાખેલા છે વક્ષઃસ્થળ પાસે જેઓએ એવા તે દેવો જાણે સંસારસમુદ્રને તરવા માટે ઘડા ધારણ કર્યા હોયની ! એવા શોભવા લાગ્યા. હવે આ અવસરે ભક્તિથી કોમળ ચિત્તવાળા શકને શંકા ઉત્પન્ન થઈ કે “લઘુશરીરવાળા પ્રભુ આટલો બધો જળનો ભાર શી રીતે સહન કરી શકશે ?”. આ પ્રમાણે ઈન્દ્રને થયેલો સંશય દૂર કરવા માટે પ્રભુએ પોતાના ડાબા પગના અંગુઠાના અગ્રભાગથી મેરુ પર્વતને દબાવ્યો, એટલામાં તો પ્રભુના અતુલ બળથી આખો મેરુ પર્વત કંપી ઉઠ્યો, પર્વતના શિખરો ચોતરફથી પડવા લાગ્યાં, પર્વત કંપાયમાન થતાં પૃથ્વી પણ કમ્પી ઉઠી, સમુદ્ર ખળભળી ગયો, બ્રહ્માંડ ફૂટી જાય એવા ધોર શબ્દ થવા લાગ્યા, અને દેવો

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

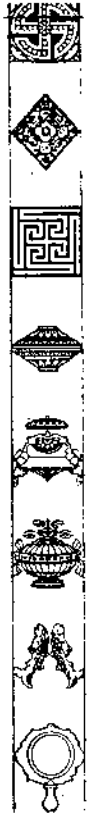

પણ ભયવિહ્વળ બની ગયા. આ વખતે ઇન્દ્રને ક્રોધ ચડ્યો કે, અરે ! આ પવિત્ર શાન્તિક્રિયા સમયે કોણે ઉત્પાત કર્યો ? એવી રીતે વિચારતા ઇન્દ્રે જ્યારે અવધિજ્ઞાનથી જોયું ત્યારે પ્રભુના પરાક્રમની લીલા તેના જાણવામાં આવી. પછી ઇન્દ્રે પ્રભુને કહ્યું કે, “હે નાથ ! અસામાન્ય એવું આપનું માહાત્મ્ય મારા જેવો સામાન્ય પ્રાણી શી રીતે જાણી શકે ?, અહો ! તીર્થંકરનું અનન્ત બળ મેં ન જાણ્યું, માટે મેં જે આવું વિપરીત ચિંતવ્યું તે મારું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો, હે પ્રભુ ! હું આપની પાસે મારા અપરાધની ક્ષમા માગું છું” આ પ્રમાણે ઇન્દ્રે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી. ત્યાર પછી પહેલાં અચ્યુતેન્દ્રે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું, અને પછી અનુક્રમે બીજા ઇન્દ્રો યાવત્ છેક ચન્દ્ર સૂર્યાદિકે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. ત્યાર પછી શકે પોતે ચાર વૃષભનું રૂપ કરીને તેઓનાં આઠ શીંગડાઓમાંથી પડતા જળ વડે પ્રભુને અભિષેક કર્યો. દેવોને જે વિબુધ-પંડિત કહ્યા છે તે સત્ય જ છે, કારણ કે તેઓ ચરમ તીર્થંકરને જળ વડે સ્નાન કરાવતાં પોતે નિર્મળ બન્યા. પછી દેવોએ મંગલદીવો અને આરતિ ઉતારીને નાચ, ગાયન વાજિંત્રાદિકથી વિવિધ પ્રકારે મહોત્સવ કર્યો. ત્યાર પછી ઇન્દ્રે ગંધકાષાયી નામનાં દિવ્ય વસ્ત્ર વડે પ્રભુના શરીરને લુંછી, ચંદનાદિ વડે વિલેપન કરી, પુષ્પાદિ વડે પૂજા કરી. ત્યાર બાદ પ્રભુની સન્મુખ રત્નના પાટલા પર રૂપાના ચોખાએ કરીને-દર્પણ, વર્ધમાન, કળશ, મત્સ્યયુગલ, શ્રીવસ્ત્ર, સ્વસ્તિક, નન્દાવર્ત અને સિંહાસન, એ અષ્ટમંગલ આલેખીને પ્રભુની સ્તુતિ કરી. ત્યાર પછી ઇન્દ્રે પ્રભુને

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

માતા પાસે લાવીને મૂક્યા અને પોતાની શક્તિથી પ્રભુનું પ્રતિબિંબ તથા અવસ્થાપિની નિદ્રા સંહરી લીધી. ત્યાર પછી ઇન્દ્રે ઓશીકા નીચે બે કુંડલ અને રેશમી કપડાંની જોડી મૂકી, પ્રભુની દૃષ્ટિને વિનોદ આપવા માટે ઉપરના ચંદરવા સાથે સુવર્ણ અને રત્નના હારથી સુશોભિત એવો દડો લટકાવ્યો, તથા બત્રીશ બત્રીશ કરોડ રત્ન સુવર્ણ અને રૂપાની વૃષ્ટિ કરી. ત્યાર પછી ઇન્દ્રે આભિયોગિક દેવો પાસે મોટા સાદે આ પ્રમાણે ઉદ્ધોષણ કરાવી કે - “પ્રભુ અને પ્રભુની માતાનું જે કોઈ અશુભ ચિંતવશે તેના મસ્તકના અર્જુનવૃક્ષની મંજરીની પેઠે સાત ટુકડા થશે”. વળી પ્રભુના અંગુઠા પર અમૃત મૂકીને નંદીશ્વર દ્વીપમાં અટ્ઠાઈ મહોત્સવ કરીને સઘળા દેવો પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા. એવી રીતે દેવોએ શ્રીમહાવીરસ્વામીનો જન્મમહોત્સવ કર્યો.

આ અવસરે સિદ્ધાર્થ રાજા પાસે પ્રિયંવદા નામની દાસી જલદી દોડી ગઈ, અને પુત્રજન્મની શુભ વધામણી આપી. આવી અણમૂલી વધામણી સાંભળી રાજા ઘણો જ હર્ષિત થયો, હર્ષના આવેશથી તેની વાણી પણ ગદ્ગદ્ શબ્દોવાળી થઈ ગઈ, અને તેના શરીરના રોમાંચ ખડાં થઈ ગયાં. આવી હર્ષદાયી વધામણી આપનારી દાસી પર સિદ્ધાર્થ રાજા ઘણા જ સંતુષ્ટ થયા, અને મુગટ સિવાયનાં પોતાનાં સઘળાં આભૂષણો તેણીને બક્ષીસ આપી દીધાં, તથા તેણીને દાસીપણાથી મુક્ત કરી દીધી.

(જં સ્યણિં ચ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે જાણે) જે રાત્રિએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર જન્મ્યા (તં સ્યણિં ચ

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

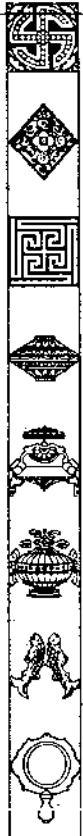
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ળ) તે રાત્રિને વિષે (બહવે વેસમણકુંડધારી તિરિયજુંભગા દેવા) કુબેરની આજ્ઞાને માનનારા ધણા તિર્યગ્ જૈભક દેવોએ (સિદ્ધત્થરાયભવણંસિ) સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં (હિરણ્ણવાસં ચ) રૂપાની, (સુવર્ણવાસં ચ) સુવર્ણની, (વયસ્વાસં ચ) રત્નોની, (વત્થવાસં ચ) દેવદૃષ્ટ્યાદિ વસ્ત્રોની, (આભરણવાસં ચ) ધરેણાંની, (પત્તવાસં ચ) નાગરવેલ પ્રમુખના પત્રોની, (પુષ્પવાસં ચ) પુષ્પોની, (ફલવાસં ચ) ફળોની, (બીજવાસં ચ) શાલિ, ઘઉં, મગ, યવ વિગેરે ધાન્યની, (મલ્લવાસં ચ) માલાઓની (ગંધવાસં ચ) કુષ્ટપુટ, કપૂર, ચંદનાદિ સુગંધી પદાર્થોની, (ચુર્ણવાસં ચ) સુગંધી ચૂર્ણોની, (વર્ણવાસં ચ) હિંગલોક પ્રમુખ વર્ણોની વૃષ્ટિ, (વસુહારવાસં ચ વાસિંસુ) અને દ્રવ્યની ધારબદ્ધ વૃષ્ટિ વરસાવી ॥૮૮॥

(તેણે જાણે સિદ્ધત્થે યત્તિ) ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય; (ભવણવડ-વાળમંતર-જોડસ-વેમાણિ) દેવેહિં તિથ્યયસ્-જમ્મણાભિસેયમહિમાયે કયાયે સમાણિ) ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જયોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોએ તીર્થકરના જન્માભિષેકનો મહોત્સવ કર્યે છે તે (પચ્ચૂસકાલસમયંસિ) પ્રભાતકાલે સમયે (નગરગુત્તિ) સહાવેડ) નગરના કોટવાળોને બોલાવે છે. (સહાવિત્તા એવં વયાસી-) કોટવાળોને બોલાવીને તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું - ॥૮૯॥

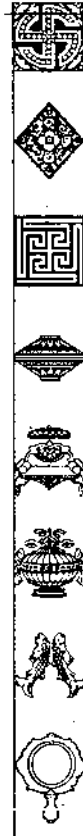
પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

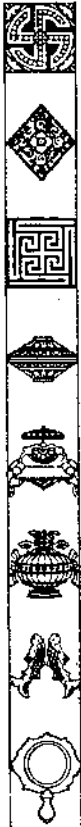

(ચિપ્પામેવ ભો દેવાણુપ્પિયા !) હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જલદી (કુંડગ્ગામે નયરો) ક્ષત્રિયકુંડગ્ગામ નગરમાં (ચારગસોહણં કરેહ) કેદખાનામાં રહેલા કેદીઓને છોડી મૂકો. રાજનીતિમાં કહ્યું છે કે - “યુવરાજના અભિષેક વખતે, શત્રુના દેશ પર ચડાઈ કરી વિજય મેળવ્યો હોય ત્યારે અને પુત્રના જન્મ વખતે કેદીઓને મુક્ત કરાય છે”. (કસ્તિ) આ પ્રમાણે કેદખાનાની શુદ્ધિ કરીને (માણુ-મ્માણવલ્લણં કરેહ) ઘી તેલ વિગેરે રસ માપવાનાં પીલપાલવાં વિગેરે માપને અને ઘઉં ચોખા વિગેરે ધાન્ય માપવાના પાલી-માણું વિગેરે માપને માન કહે છે, તથા ત્રાજવાથી તોળવાનાં શેર વિગેરે માપને ઉન્માન કહે છે; તે માન અને ઉન્માનના માપમાં વધારો કરો. (કસ્તિ) માન અને ઉન્માનના માપમાં વધારો કરીને (કુંડપુરં નગરં સંખિંતસ્વાહિરિયં) ક્ષત્રિયકુંડપુર નગરને બહારથી તથા અંદરથી (આસિય-સંમજ્જિઓ-વલિત્તં) વાળી-માટી ધૂળ વિગેરે કચરો ફેંકાવી દઈ, સુગંધી પાણી છંટાવી, અને છાણ વિગેરેથી લીંપાવી સાફ કરો. (સિંચાડગ-) જ્યાં ચાર રસ્તાનો સંગમ થાય તે સ્થાને (ચચ્ચર,-) જ્યાં ઘણા રસ્તાનો સંગમ થાય તે સ્થાને, (ચડમ્મુહ) ચાર દરવાજાવાળા દેવમંદિરાદિને સ્થાને, (મહાપહ- પહેસુ) રાજમાર્ગને સ્થાને, તથા સામાન્ય માર્ગને સ્થાને, એ દરેક સ્થાનોને વિષે (સિત્ત-સુહ-સંમટ્ઠસ્થંતરાવણવીહિયં) રસ્તાઓના મધ્યભાગોને અને દુકાનોના માર્ગોને કચરો વિગેરે દૂર ફેંકાવી દઈ, જમીનને સરખી-સપાટ કરાવી, પાણી છંટાવી પવિત્ર કરો. (મંચાહમંચકલિયં) ઉત્સવ જોવા માટે એકઠા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

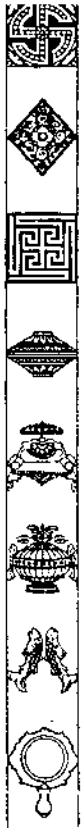

થયેલા લોકો બેસીને જોઈ શકે એવી રીતે રસ્તાના કિનારા પર બંધાયેલા માળબંધ માંચડાઓ વડે યુક્ત એવું નગર કરો. (નાળાવિહરાગભૂસિયજ્ઞાય-પડાગમંડિયં) વિવિધ પ્રકારના રંગોથી રંગેલી અને સિંહ, હાથી, ગરૂડ વિગેરેના ઉત્તમ ચિત્રોથી ચીતરેલી હોવાથી શોભી રહેલી એવી ધ્વજાઓ અને પતાકાઓ એટલે નાની ધ્વજાઓ વડે નગરને વિભૂષિત કરો. (લાડલ્લોદ્યમહિયં) છાણા વિગેરેથી જમીનને વિલેપન કરાવી, ખડી, કળીચૂનો વિગેરેથી ભીંત વિગેરે સ્થાને સફેદાઈ કરાવી જાણે પૂજન કર્યું હોયની ? એવું નગર કરો. (ગોસીસ-સસ્સરત્તચંદણ-દદ્દરદિન્નપંચંગુલિતલં) ગોશીર્ષ ચંદન, ઉત્તમ રક્ત ચંદન, અને દર્દર નામના પહાડી ચંદન વડે ભીંતો વિગેરે સ્થળે પાંચ આંગળીઓ અને હથેળીના દીધેલા છાપા વડે યુક્ત એવું નગર કરો. વળી નગરને કેવું કરો ? - (ઝવચિયચંદણકલસં) ધરોની અંદર ચોકમાં સ્થાપન કર્યા છે મંગલકલશો જ્યાં એવું; (ચંદણઘડસુકયતોરણપટ્ટિ-દુવારદેસભાગં) જેમાં પ્રત્યેક ધરને દરવાજે દરવાજે ચંદનના કલશોથી રમણીય લાગતાં તોરણો બાંધેલાં છે એવું; (આસત્તોસત્ત-વિપુલ-વટ્ટ-વઘારિયમલ્લદામકલાવં) ઉપરથી ઠેઠ ભૂમિ સુધી લાંબો, વિશાળ, ગોળ આકારનો, અને લટકી રહેલો, આવા પ્રકારનો છે પુષ્પમાલાઓનો સમૂહ જ્યાં એવું; (પંચવણ્ણસરસસુરહિમુક્કપુષ્પપુંજોવચારકલિયં) રસસહિત અને સુગંધમય એવા પંચવર્ણી પુષ્પોના સમુહને યોગ્ય યોગ્ય સ્થળે ગોઠવેલ હોવાથી સંસ્કાર યુક્ત; (કાલાગુરુ-પવરકુંદુરુક્ક-તુરુક્ક-ડજ્ઞંતધૂવમ-

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

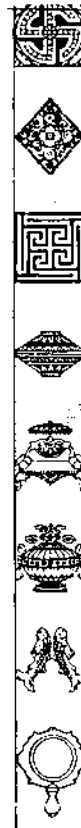

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઘમઘંતગંધુદ્ધુઆભિરામં) કાળો, અગરુ, ઉંચી જાતનો કિંદુ સેલારસ, અને બળી રહેલો દશાંગાદિ ધૂપ, એ બધા પદાર્થોનો બહેક મારી રહેલો અને ચારે તરફ ફેલાઈ રહેલો જે સુગંધ, તે વડે રમણીય; (સુગંધવર્ગંધિયં) ઉત્તમ ગંધવાળાં જે ઉંચી જાતનાં ચૂર્ણો, તેઓના સુગંધયુક્ત; (ગંધવદ્વિભૂયં) સુગંધી પદાર્થોની બનાવેલી જે ગુટિકા, તેની સદૃશ અતિશય સુગંધી; આવા પ્રકારનું નગર તમે પોતે કરો તથા બીજાઓ પાસે કરાવો. વળી નગર કેવું કરો ? - (નહ-નદ્વગ-) નાય કરાવનારા; નાય કરનારા; (જલ્લ) દોર પર ચડી ખેલ કરનારા; (મલ્લ-મુદ્વિય-) મલ્લયુદ્ધ કરનારા, મુષ્ટિથી યુદ્ધ કરનારા; (વેલંબગ-) માણસોને હાસ્ય-કુતૂહલ કરાવનારા વિદૂષકો, અથવા જેઓ મુખના ચાળા કરી કૂદી કૂદીને નાચે છે તે - ભાંડ, ભવાઈયા; (પવગ-) હાથી, ઉંટ કે ઉંચા રાખેલા વાંસને ટપી જનારા, અથવા નદી વિગેરેને તરનારા, (વહ્નગ-) રસિક કથાઓ કહેનારા (પાઢગ-) કાવ્ય-કવિત્ત બોલનારા, (લાસગ-) રાસ રમનારા, (આસ્ક્રગ-) કોટવાળો, (લંચ) વાંસ પર ચડી તેના અગ્રભાગ પર ખેલનારા, (મંચ) ચિત્રપટ હાથમાં રાખી ભિક્ષા માગનારા-ગૌરીપુત્રો, (તૂળજલ્લ-) ચામડાની મસકને વાયરાથી ભરી વજાવનારા, (તુંબવીણિય-) વીણા વગાડનારા, (અણેગતાલાયરાણુચરિયં કરેહ કારવેહ) તથા અનેક જે તાળીયો વગાડી નાય કરનારા, અથવા તાળી વગાડતા છતાં કથા કહેનારા; એવી રીતે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામનગરને અનેક પ્રકારના રમ્મત-ગમ્મત કરનારા લોકો વડે યુક્ત તમે પોતે કરો તથા બીજાઓ

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પાસે કરાવો. (કસ્તિા કારવિત્તા ય) ઉપર મુજબ કાર્યો તમે પોતે કરીને તથા બીજાઓ પાસે કરાવીને (જૂયસહસ્સં મુસલસહસ્સં ચ ઝસ્સવેહ) હજારો ધોંસરા તથા હજારો મુશલ એટલે સાંબેલાને ઉંચા કરાવો; એટલે આ મહોત્સવના દિવસોમાં ગાડી હાંકવી, હળથી ખેડવું, સાંબેલાથી ખાંડવું-પીસવું, વિગેરે કાર્યો બંધ રખાવો. (ઝસ્સવિત્તા) ધોંસરા અને મુસલને ઉંચા રખાવી (મમ ઇયમાણત્તિયં પચ્ચવ્વિણહ) મારી આ આજ્ઞાને પાછી આપો, એટલે કે - મારી આજ્ઞા મુજબ દરેક કાર્યો કરીને પાછા આવી મને નિવેદન કરો ॥૧૦૦॥

(તણ ણં તે કોડુંબિયપુરિસા) ત્યાર પછી તે કૌટુંબિક પુરુષો (સિદ્ધત્થેણં રણ્ણા एवं વુત્તા સમાણા) સિદ્ધાર્થ રાજા વડે આ પ્રમાણે કહેવાયા છતાં (હટ્ઠ-તુટ્ઠઠં જાવ હિયયા) હર્ષિત થયા, સંતોષ પામ્યા, યાવત્ પ્રફુલ્લિત હૃદયવાળા થઈને (કસ્યલં જાવ પહિસુણિત્તા) બે હાથ જોડી, યાવત્ દસે નખ ભેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલિ જોડીને ‘જે આપ સ્વામી આજ્ઞા કરો છો તે મુજબ કરશું’ એ પ્રમાણે સિદ્ધાર્થ રાજાની આજ્ઞાના વચનને વિનયપૂર્વક સ્વીકારે છે. સ્વીકારીને (ઘિણ્ણમેવ કુંડપુરે નગરે) જલદી ક્ષત્રિયકુંડપુર નગરમાં જઈને (ચારગસોહણં જાવ ઝસ્સવિત્તા) કેદખાનામાં રહેલા કેદીઓને છોડી મૂકે છે, યાવત્ સિદ્ધાર્થ રાજાએ ફરમાવેલા દરેક કાર્યો સંપૂર્ણ કરી હજારો ધોંસરાં અને સાંબેલાંને ઉંચા કરાવીને (જેણેવ સિદ્ધત્થે ઘત્તિણ) જ્યાં સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય છે, (તેણેવ ઝવાગચ્છન્તિ) ત્યાં આવે છે. (ઝવાગચ્છિત્તા) આવીને (કસ્યલં જાવ કટ્ટુ) બે હાથ જોડી,

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

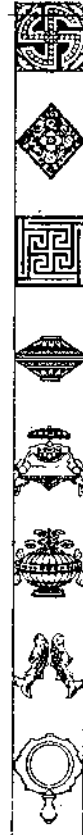
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

યાવત્ દસે નખ ભેગા કરી, મસ્તકે આવર્ત કરી, અંજલિ જોડીને (સિદ્ધત્થસ્સ સ્ખત્તિયસ્સ રણ્ણો) સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય રાજાની (તમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણન્તિ) તે પૂર્વે કહેલી આજ્ઞાને પાછી આપે છે, એટલે 'આપની આજ્ઞાનુસાર અમે દરેક કાર્યો કર્યા એ પ્રમાણે નિવેદન કરે છે' ॥૧૦૧॥

(તેણે જે સિદ્ધત્થે રાયા) ત્યાર પછી તે સિદ્ધાર્થ રાજા (જેણેવ અટ્ટણસાલા તેણેવ ઉવાગચ્છડિ) જ્યાં કસરતશાલા છે ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને ત્યાં કસરત કરી, તેલથી મર્દન કરાવી, સ્નાન કરવાના ઘરમાં સ્નાન કરી, ચંદનાદિથી શરીરે વિલેપન કરી, ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા બહુમૂલ્યવાળાં આભૂષણો પહેરી, (જાવ સચ્ચોરોહેણં) યાવત્-સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ, ઉચિત સર્વ વસ્તુઓનો સંયોગ, પાલખી, ઘોડા, વિગેરે સર્વ પ્રકારનાં વાહન, પરિવારાદિ સર્વ સમુદાય, અને સર્વ અવરોધ એટલે અંત:પુર વડે યુક્ત થયેલો એવો તે સિદ્ધાર્થ રાજા કઈ કઈ સામગ્રી વડે યુક્ત છે ? તે કહે છે- (સવ્વપુન્ન-ગંધ-વત્થ-મલ્લા-લંકારવિભૂસાણં) સર્વ જાતનાં પુષ્પ, સુગંધી પદાર્થો, વસ્ત્રો, માલાઓ, અને અલંકારાદિરૂપ શોભા વડે યુક્ત; (સવ્વતુઙ્ગિયસદ્-નિનાણં) સર્વ પ્રકારના વાજિંત્રોના શબ્દ અને પ્રતિશબ્દ એટલે પડઘાઓ વડે યુક્ત; (મહયા ઇદ્દીય) છત્રાદિ રૂપ મહાન્ ઋદ્ધિ, (મહયા જુદ્દીય) ઉચિત એવી વસ્તુઓની મહા ઘટના, (મહયા બલેણં) મોટું સૈન્ય, (મહયા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

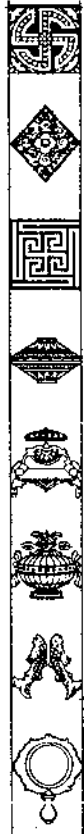

વાહણેણ) પાલખી, ધોડા વિગેરે ઘણાં વાહન, (મહયા સુમદણ) પરિવારાદિ મોટો સમુદાય, (મહયા વસ્તુહિયજમગસમગપ્પવાહણ) અને ઉત્તમ વાજિંત્રોનો એક સાથે વાગી રહેલો જે મોટો ધ્વનિ, તે વડે યુક્ત છે. વળી તે સિદ્ધાર્થ રાજા કેવા છે ? - (સંઘ-પણવ-ભેરિ-) શંખ, ડંકો-નગારું, નોબત, (ફાલ્લરિ-ચરમુહિ-) ખંજરી, રણશીંગુ, (હુહુવ્ક-મુરજ-મુઙ્ગ-) હુહુક્ક નામનું વાજિંત્ર, ઢોલ, મૃદંગ, (દુંદુહિનિગ્ધોસનાઙ્ગરવેણ) અને દુંદુભિ નામનું દેવવાદ્ય; એ સર્વ વાજિંત્રોના જે ગંભીર અવાજ અને તેઓના પડધારૂપ થતો જે પ્રતિધ્વનિ, તે વડે યુક્ત; આવી રીતે સકલ સામગ્રીથી વિભૂષિત થયેલા સિદ્ધાર્થ રાજા દસ દિવસ સુધી મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદા કરે છે. કેવા પ્રકારની કુલમર્યાદા કરે છે ? તે હવે કહે છે - (અસુવ્ક) શહેરમાં વેચવાને આવતા કરીયાણાની જકાત માફ કરી, (અવ્કરં અવ્કરં) ગાય વિગેરે ઉપર લેવાતો કર બંધ કર્યો, ખેડૂતો પાસેથી ખેડનો લેવાતો ભાગ માફ કર્યો, (અદિજ્જં) જે મનુષ્યોને જે ચીજ જોઈએ તેમને બજારમાંથી મૂલ્ય દીધા વિના જ લેવાની છૂટ આપી, અને તે ચીજોની જે કિંમત હોય તે પોતાના ખજાનામાંથી આપવાનો બંદોબસ્ત કર્યો, (અમિજ્જં) ખરીદ-વેચાણ બંધ કરાવ્યું, જેને જે ચીજ જોઈએ તેની કિંમત કર્યા વિના જ તે લઈ આવે, અને વેપારીને રાજ્યની તિજોરીમાંથી નાણાં મળી જાય; (અમહાપ્પવેસં) સિપાઈ, અમલદાર વિગેરે કોઈ પણ

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

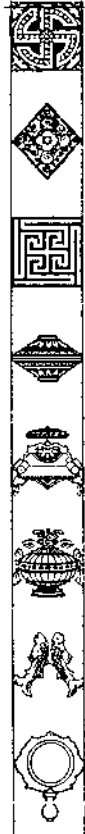
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રાજપુરુષ કોઈના પણ ઘરમાં પ્રવેશ ન કરી શકે એવા બંદોબસ્તવાળી કુલમર્યાદા કરી. વળી કેવા પ્રકારની કુલમર્યાદા કરી ? - (અદંડ-કોદંડિમં) ગુન્હા મુજબ રાજાને ધન આપવું પડે તે દંડ, અને મોટો ગુન્હો થવા છતાં રાજાને થોડું ધન આપવું પડે તે કુદંડ; આવા દંડ અને કુદંડવડે રહિત એવી; એટલે દસ દિવસ સુધી દરેકના દંડ માફ કર્યા. (અઘરિમં) ઋણરહિત એવી, એટલે દરેક દેણદારોનું કરજ રાજ્ય તરફથી ચૂકવી આપી ઋણમુક્ત કરનારી એવી કુલમર્યાદા કરી. (ગણિયાવરનાડજ્જકલિયં) રમણીય ગણિકાઓ વડે સહિત જે નાટકનાં પાત્રો, તેઓ વડે યુક્ત એવી; (અણેગતાલાયણુચરિયં) નાચ કરનારા, અનેક નર્તકો વડે સેવાએલી, (અણ્ણુલ્લુયમુદ્ગં) જેની અંદર મૃદંગ બજાવનારા નિરંતર મૃદંગો બજાવી રહ્યા છે એવી; (અમિલાયમલ્લદામં) વિકસ્વર બનેલી પુષ્પમાલાઓ વાળી; (પમુદ્ધયપક્કીલિયસપુરજણજાણવયં) પ્રસન્ન થયેલા અને તેથી જ અહીંથી તહીં ફરી રમત-ગમત કરનારા શહેરીઓ અને દેશવાસીલોકોવાળી; (દસ દિવસં તિઙ્વડિયં કરેદ્) આવા પ્રકારની મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદાને સિદ્ધાર્થ રાજા દસ દિવસ સુધી કરે છે ॥૧૦૨॥

(તણ ણં સે સિદ્ધત્થે રાયા) હવે તે સિદ્ધાર્થ રાજા (દસાહિયાણ તિઙ્વડિયાણ વટ્ટમાણીણ) દસ દિવસ સુધીની મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદા પ્રવર્તે છેતે (સઙ્ગે અ સાહસ્સિણ અ સયસાહસ્સિણ અ જાણે અ) સેંકડો હજારો અને

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

લાખો પરિમાણવાળા યાગોને એટલે ----- વીતરાગ પરમાત્માની અલૌકીક પૂજાઓને અંગે અહીં યાગ શબ્દનો 'જિનપ્રતિમાની પૂજા' એ પ્રમાણે જ અર્થ કરવો; કારણ કે, મહાવીર સ્વામીનાં માતા-પિતા પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં સંતાનીય શ્રાવક હતાં, એમ આચારાંગ^૧ સૂત્રમાં કહ્યું છે. આ પ્રમાણે આચારાંગ સૂત્રની શાખે તેઓ શ્રાવક હોવાનું નિશ્ચિત હોવાથી અને શ્રાવકને બીજા યોગોનો અસંભવ હોવાથી, અહીં યાગ શબ્દનો 'જિનપ્રતિમાની પૂજા' એવો જ અર્થ કરવો વળી 'યાગ' શબ્દમાં 'યજ્' ધાતુ છે, યજ્ ધાતુનો અર્થ પૂજા થાય છે, તેથી યાગ શબ્દથી 'જિનપ્રતિમાની પૂજા' એવો અર્થ સમજવો. (દાણ અ ભાણ અ) પર્વાદિ દિવસે કાઢેલ દ્રવ્યનું તથા મેળવેલ દ્રવ્યના ભાગનું દાન (દલમાણે અ દવાવેમાણે અ) પોતે આપે છે તથા બીજાઓ પાસે અપાવે છે. (સહણ અ સાહસ્સિણ અ સયસાહસ્સિણ અ લંભે) વળી સેંકડો, હજારો અને લાખો વધામણાંને (પડિચ્છમાણે અ) પોતે ગ્રહણ કરે છે (પડિચ્છાવેમાણે અ) તથા બીજા નોકર વિગેરે પાસે ગ્રહણ કરાવે છે (અવં વા વિહરહ) આવી રીતે દસ દિવસ સુધી કુલમર્યાદાને કરતા છતાં સિદ્ધાર્થ રાજા વિચરે છે ॥૧૦૩॥

(તણ ણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીસ્સ અમ્મા-પિયરો) હવે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના માતા પિતા

૧. જુઓ શ્રી આચારાંગસૂત્ર, દ્વિતીય શ્લોકસ્કંધ, તૃતીય ચુલિકા, પંદરમું અધ્યયન, પત્ર ૪૨૨. (પ્રકાશક-શ્રી આગમોદય સમિતિ)

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

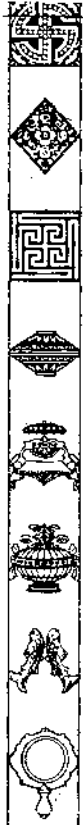
(પઢમે દિવસે) પ્રભુના જન્મને પહેલે દિવસે (તિઙ્ઠવડિયં કરેન્તિ) કુલમર્યાદા કરે છે, અર્થાત્ પુત્રજન્મને ઉચિત એવી કુલક્રમથી આવેલી ક્રિયા કરે છે. (તદ્દય દિવસે) ત્યાર પછી ત્રીજે દિવસે (ચંદ-સૂરદંસણિયં કરેન્તિ) ચન્દ્રમા અને સૂર્યના દર્શનરૂપ ઉત્સવવિશેષ કરે છે. તેનો વિધિ આ પ્રમાણે-પુત્રજન્મથી બે દિવસ ગયા બાદ ત્રીજે દિવસે વડીલ ગૃહસ્થ એવો ગુરુ અરિહંત પ્રભુની પ્રતિમા આગળ સ્ફટિક અથવા રૂપાની બનાવેલી ચન્દ્રમાની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી, પૂજી, વિધિ પૂર્વક સ્થાપન કરે. ત્યાર પછી સ્નાન કરેલી અને વસ્ત્રો તથા આભૂષણોથી વિભૂષિત થયેલી એવી પુત્રસહિત માતાને ચન્દ્રનો ઉદય થતાં પ્રત્યક્ષ ચન્દ્રની સન્મુખ લઈ જઈને “ૐ અહં ચન્દ્રોઽસિ, નિશાકરોઽસિ, નક્ષત્રપતિરસિ, સુધાકરોઽસિ, ઔષધિગર્ભોઽસિ, અસ્ય કુલસ્ય વૃદ્ધિં કુરુ કુરુ સ્વાહા” ઇત્યાદિ ચન્દ્રનો મન્ત્ર ઉચ્ચારતો ગૃહસ્થગુરુ, માતાને તથા પુત્રને ચન્દ્રનું દર્શન કરાવે, અને પુત્ર સહિત માતા ગૃહસ્થગુરુને નમસ્કાર કરે ત્યારે ગુરુ આશીર્વાદ આપે કે -

“સર્વૌષધીમિશ્રમરીચિરાજિઃ, સર્વાપદાં સંહરણપ્રવીણઃ ।

કરોતુ વૃદ્ધિં સક્તેઽપિ વંશે, યુષ્માકર્મિદુઃ સતતં પ્રસન્નઃ ॥૧૧॥”

“સર્વ ઔષધિઓ વડે મિશ્રિત કિરણોની પંક્તિ વાળો અને સમગ્ર આપત્તિઓનો વિનાશ કરવામાં કુશળ એવો ચન્દ્ર નિરંતર પ્રસન્ન થઈ, તમારા સકલ વંશને વિષે સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરો”.

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાર પછી સ્થાપિત કરેલી ચન્દ્રની મૂર્તિને વિસર્જન કરે. એવી જ રીતે સૂર્યનું પણ દર્શન કરાવે; વિશેષ એટલો કે સૂર્યની મૂર્તિ સુવર્ણની અથવા તાંબાની બનાવવી. પુત્ર સહિત માતાને સૂર્ય સન્મુખ લઈ જઈ આ પ્રમાણે મન્ત્ર ભણે - “ૐ અર્હ સૂર્યોઽસિ દિનકરોઽસિ, તમોપહોઽસિ, સહસ્રકિરણોઽસિ, જગચ્ચક્ષુરસિ, પ્રસીદ, અસ્ય કુલસ્ય તુષ્ટિં પુષ્ટિં પ્રમોદં કુરુ કુરુ સ્વાહા” એ પ્રમાણે સૂર્યનો મન્ત્ર ઉચ્ચારતો તે ગૃહસ્થગુરુ પુત્રને તથા માતાને સૂર્યનું દર્શન કરાવે, અને પુત્ર સહિત માતા ગુરુને નમસ્કાર કરે ત્યારે ગુરુ આશીર્વાદ આપે કે -

“સર્વસુરાસુરવન્દ્યઃ, કારયિતાઽપૂર્વસર્વકાર્યાણામ્ । ભૂયાત્ ત્રિજગચ્ચક્ષુ-ર્મઙ્ગલદસ્તે સપુત્રાયાઃ ॥૧૧॥”

“સર્વ દેવો અને અસુરોને વંદનીય, અપૂર્વ એવા સર્વ કાર્યો કરાવનારો, અને ત્રણ જગતમાં ચક્ષુ તુલ્ય એવો સૂર્ય પુત્ર સહિત તમોને મંગલ આપનારો થાઓ.”

આવી રીતે આશીર્વાદ આપી સ્થાપિત કરેલી સૂર્યની મૂર્તિને વિસર્જન કરે. એવી રીતે ચન્દ્ર-સૂર્યના દર્શનનો વિધિ કુલક્રમથી આવેલો જાણવો. પણ હાલમાં તો ચન્દ્ર-સૂર્યને ઠેકાણે બાળકને આરીસો દેખાડે છે.

(છટ્ટે દિવસે) ત્યાર પછી પુત્રજન્મને છટ્ટે દિવસે પ્રભુના માતા પિતા (ધમ્મજાગરિયં જાગરેન્તિ) રાત્રિએ કુલધર્મ પ્રમાણે જાગરણ મહોત્સવ કરે છે. (एक्कारस्समे दिवसे विइक्कंते) એવી રીતે દરેક પ્રકારની કુલમર્યાદા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

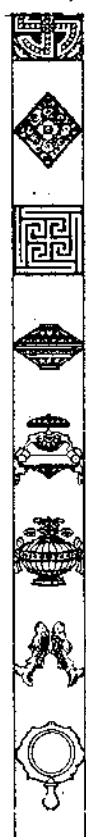

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

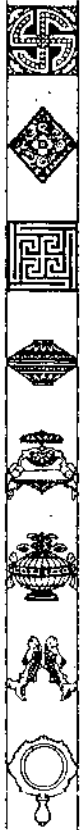
કરતાં અગીયારમો દિવસ વ્યતિકાન્ત થતા (નિવૃત્તિ અસુહજમ્મકમ્મકરણે) અને નાલચ્છેદ વિગેરે અશુચિ એવી જન્મક્રિયાઓ સમાપ્ત કર્યા બાદ, (સંપત્તે ચારસાહે દિવસે) પુત્રજન્મના બારમે દિવસે પ્રભુનાં માતા પિતા (વિઝલં અસણ-પાણ-ચ્ચાઈમ-સાઈમં ઉવચ્છડાવેન્તિ) પુષ્કળ અશન પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ, એ પ્રમાણે ચારે પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવે છે. (ઉવચ્છડાવિત્તા) તૈયાર કરાવીને (મિત્તનાઈ-) મિત્રો, જ્ઞાતિ એટલે પોતાની જાતિના મનુષ્યો, (નિયગ-) પુત્ર-પૌત્રાદિ સ્વકીય મનુષ્યો, (સયણ-સંબંધિ-) સ્વજન એટલે પિત્રાઈઓ, પુત્રી-પુત્રાદિના સસરા સાસુ વિગેરે સંબંધિઓ, (પરિજણં) દાસી દાસ વિગેરે પોતાના નોકર-ચાકર, (નાણ અ ચ્ચત્તિ અ) અને જ્ઞાતકુળના ક્ષત્રિયોને (આમંતેન્તિ) ભોજનને માટે આમંત્રણ કરે છે - નોતરું આપે છે. (આમંતિત્તા) આમંત્રણ કરીને (તઓ પચ્છા ણ્હાયા) ત્યાર પછી પ્રભુના માતા પિતાએ સ્નાન કર્યું. વળી તેઓએ શું શું કર્યું ? - (કયબલિકમ્મા) કરેલ છે બલિકર્મ એટલે ઈષ્ટદેવની પૂજા જેઓએ એવા, (કયકોડય-મંગલપાયચ્છિત્તા) વિઘ્નના વિનાશ માટે કર્યા છે તિલક વિગેરે કૌતુકો તથા દહીં, ઘ્રો, અક્ષત વિગેરે મંગલરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તો જેઓએ એવાં; વળી પ્રભુના માતા પિતા કેવાં છે ? - (સુદ્ધપ્પાવેસાઈં મંગલ્લાઈં પવરાઈં વત્થાઈં પરિહિયા) સ્વચ્છ, જે પહેરીને ભોજનમંડપમાં પ્રવેશ થઈ શકે એવાં, અને ઉત્સવાદિ મંગલને સૂચવનારાં,

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

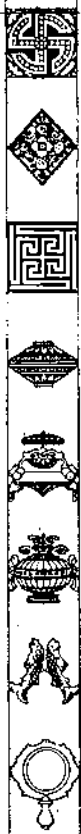

આવા પ્રકારનાં ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યા છે જેઓએ એવાં; (અપ્પમહગ્ધાભરણાલંકિયસરીરા) થોડી સંખ્યાવાળાં અને ઘણાં કિંમતી આભૂષણો વડે શોભાવેલાં છે શરીર જેઓએ એવાં, આવા પ્રકારનાં સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલારાણી થઈને (ભોજનવેલા) ભોજન સમયે (ભોજનમંડવંસિ) ભોજનમંડપમાં આવીને (સુહાસણવરગયા) ઉત્તમ આસન પર સુખપૂર્વક બેઠાં, (તેણં મિત્ત-નાહ-નિયગ-સયણ-સંબંધિ-પસ્જિજેણં નાણં સ્વર્ણિણં સદ્ધિ) અને ભોજનને માટે આમંત્રણ કરી બોલાવેલા તે મિત્રો, જ્ઞાતિના મનુષ્યો, પુત્ર પૌત્રાદિ સ્વકીય મનુષ્યો, પિત્રાઈ વિગેરે સ્વજનો, પુત્રી-પુત્રાદિના સસરા સાસુ વિગેરે સંબંધીઓ, દાસી, દાસ વિગેરે પરિજનો, અને જ્ઞાતકુળના ક્ષત્રિયો સાથે (તં વિઝલં અસણં પાણં ચાદમં સાદમં) તે તૈયાર કરાવેલા એવા વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમને (આસાણમાણા) આસ્વાદન કરતા, એટલે શેરડી વિગેરે જેવા કેટલાક પદાર્થોનો થોડો ભાગ ખાતા અને વિશેષ ભાગનો ત્યાગ કરતા છતા, (વિસાણમાણા) વિસ્વાદન કરતા, એટલે ખજૂર વિગેરે જેવા કેટલાક પદાર્થોનો વિશેષ ભાગ ખાતા અને થોડા ભાગનો ત્યાગ કરતા, (પરિભુંજેમાણા) લાડુ વિગેરે કેટલાક પદાર્થોને સંપૂર્ણ ખાતા, (પરિભાણમાણા) અને કેટલાક સ્વાદિષ્ટ પદાર્થોને પરસ્પર આગ્રહથી આપતા (एवं वा विहरन्ति) સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી પોતાના સગા-સંબંધીઓ અને જ્ઞાતિજનો સાથે આનંદથી ભોજન કરે છે ॥૧૦૪॥

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

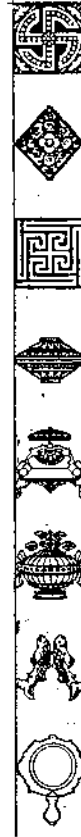
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(જિમિયભુત્તરાગયા વિ ય ણં સમાણા) આવી રીતે જમી-ભોજન કરીને ત્યાર પછી બેઠકને સ્થાને આવી તેઓએ (આયંતા ચોક્ષ્ઠા પરમસુહૃદ્ભૂયા) શુદ્ધ જળથી આચમન કર્યું, મુખમાં ભરાઈ ગયેલ ભાત વિગેરે અનાજને દૂર કરી ચોક્ષ્ઠા થયા, અને તેથી જ પરમ પવિત્ર થઈને (તં મિત્ત-નાહ-નિયગ-સયણ-સંબંધિ-પરિજણં નાણં અસ્તિ એ) તે મિત્રો, જ્ઞાતિના મનુષ્યો, પુત્ર-પૌત્રાદિ સ્વકીય મનુષ્યો, સ્વજનો, સંબંધીઓ, પરિજનો, અને જ્ઞાતકુળના ક્ષત્રિયોને (વિઝલેણં પુષ્પ-વત્થ-ગંધ-મલ્લા-ડલંકારેણં) પુષ્કળ ઉત્તમ પ્રકારનાં પુષ્પો વડે, વસ્ત્રો વડે, સુગંધી ચૂર્ણો વડે, પુષ્પોની ગુંથેલી માળાઓ વડે, અને વિવિધ પ્રકારનાં આભૂષણો વડે (સવ્કારેન્તિ સમ્માણેન્તિ) સત્કાર કરે છે, તથા વિનયપૂર્વક નમ્રવચનોથી તેમનું સન્માન કરે છે. (સવ્કારસ્તિ સમ્માણિત્તા) સત્કાર અને સન્માન કરીને (તસ્સેવ મિત્તનાહ-નિયગ-સયણ-સંબંધિ-પરિજણસ્સ નાયાણં સ્વત્તિયાણં ચ પુરઝો) તે જ મિત્રો, જ્ઞાતિના મનુષ્યો, પુત્ર-પૌત્રાદિ સ્વકીય મનુષ્યો, સ્વજનો, સંબંધીઓ, પરિજનો, અને જ્ઞાતકુળના ક્ષત્રિયોની આગળ (એવં વયાસી) સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી આ પ્રમાણે બોલ્યાં કે - ॥૧૦॥

(પુવ્વિં પિ ણં દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હં એયંસિ દારગંસિ ગબ્બં વક્કંતંસિ સમાણંસિ) હે દેવાનુપ્રિયો ! અમારો આ બાળક ગર્ભમાં આવ્યે છતે પહેલાં પણ એટલે બાળક ગર્ભમાં હતો ત્યારે પણ (ઇમે ઇયાસ્સે) અમોને આવા સ્વરૂપનો (અજ્ઞાતિય જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા) આત્મવિષયક યાવત્-ચિંતિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો હતો કે - (જપ્પભિઙ્ગં ચ ણં અમ્હં એસ દારણ) જ્યારથી આરંભીને આપણો આ બાળક (કુચ્છિંઠસિ ગભ્ભતાણ વક્કંત્રો) કુખને વિષે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો છે (તપ્પભિઙ્ગં ચ ણં) ત્યારથી આરંભીને (અમ્હે હિરણ્ણેણં વહ્ધામો) આપણે હિરણ્યથી વૃદ્ધિ પામીએ છીએ, (સુવણ્ણેણં ઘણેણં ઘન્નેણં રજ્જેણં) સુવર્ણથી, ધનથી, ધાન્યથી, રાજ્યથી, (જાવ સાવહજ્જેણં પીઠસક્કારેણં) યાવત્ વિદ્યમાન એવા પ્રધાન દ્રવ્યથી, માનસિક સંતોષથી, અને સ્વજનોએ કરેલા સત્કારથી (અઈવ અઈવ અભિવહ્ધામો) અતિશય અતિશય વૃદ્ધિ પામીએ છીએ (સામંતરાયાણો વસમાગયા ચ) વળી સીમાડાના રાજાઓ વશ થયા છે ॥૧૦૬॥

(તં જયા ણં) તેથી જ્યારે (અમ્હં એસ દારણ જાણ ભવિસ્સહ) આપણા આ બાળકનો જન્મ થશે (તયા ણં અમ્હે) ત્યારે આપણે (એયસ્સ દારગસ્સ) આ બાળકનું (હમં એયાણુસ્સં) આ ધન વિગેરેની વૃદ્ધિને અનુરૂપ (ગુણં ગુણનિપ્પન્નં) ગુણોથી આવેલું, અને તેથી જ બાળકના ગુણોથી ઉત્પન્ન થયેલું એવું (નામધિજ્જં કરિસ્સામો 'વહ્ધમાણુ' ત્તિ) 'વર્ધમાન' એ પ્રમાણે નામ પાડશું. (તા અજ્જ અમ્હં મણોરહસંપત્તી જાયા) તે અમોને પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલ મનોરથની સંપત્તિ આજે સફળ થઈ છે, (તં હોઽ ણં અમ્હં કુમારે વહ્ધમાણે નામેણં) તેથી અમારો આ કુમાર નામ વડે 'વર્ધમાન' હો, એટલે અમારા આ પુત્રનું નામ 'વર્ધમાન' પાડીએ છીએ ॥૧૦૭॥

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

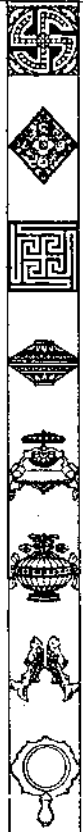

(સમણે ભગવં મહાવીરે કાસવગુત્તે ણં) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કાશ્યપગોત્રના હતા, (તસ્સ ણં તઓ નામધિજ્ઞા એવમાહિજ્જન્તિ) તેમનાં ત્રણ નામ આ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થયાં છે; (તં જહા-) તે આવી રીતે - (અમ્મા-પિઝ્સંતિએ વલ્લમાણે) માતા પિતા સંબંધી એટલે માતા પિતાએ પાડેલું 'વર્ધમાન' એ પ્રમાણે પ્રથમ નામ. (સહસમુદ્ઘ્યાએ સમણે) રાગ-દ્વેષ રહિતપણાનો જે સહજ ગુણ, તે સહજગુણપણે તપસ્યા કરવાની શક્તિયુક્ત હોવાથી પ્રભુનું બીજું નામ 'શ્રમણ' પડ્યું. (અયલે ભય-ભેરવાણં) વીજળી પડવી, વિગેરે આકસ્મિક બનાવોથી થતો જે ડર તે ભય કહેવાય, અને સિંહાદિથી થતો જે ડર તે ભૈરવ કહેવાય, તે ભય-ભૈરવોથી પણ પ્રભુ ચલાયમાન થયા નહિ; (પરીસહો-વસ્સગ્ગાણં ચંતિચ્ચમે) ભૂખ તરસ વિગેરે બાવીસ પ્રકારના પરીષહો, અને દેવતા સંબંધી વિગેરે ચાર પ્રકારના ઉપસર્ગો અથવા ભેદ સહિત ગણીએ તો સોળ પ્રકારના ઉપસર્ગો; તે પરીષહો અને ઉપસર્ગોને ક્ષમાપૂર્વક સહન કરનારા, એટલે અસમર્થપણે નહિ, પણ ક્ષોભરહિતપણે સહન કરનારા; (પહિમાણં પાલણે) ભદ્રાદિ પ્રતિમાઓને અથવા એકરાત્રિકી પ્રમુખ અભિગ્રહોને પાલનારા, (ધીમં) ત્રણ જ્ઞાન વડે શોભતા હોવાથી ધીમાન્ એટલે જ્ઞાનવાળા; (અરતિ-રતિસહે) અરતિ અને રતિને સહન કરનારા, એટલે સુખમાં હર્ષ અને દુઃખ પડતાં ખેદ નહિ કરનારા; (દવિણે) એટલે ગુણોના ભાજનરૂપ, અથવા વૃદ્ધાચાર્યોના મત મુજબ રાગદ્વેષરહિત; (વીરિયસંપન્ને) પરાક્રમ યુક્ત, અર્થાત્ પોતાને મોક્ષગમનનો નિશ્ચય

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

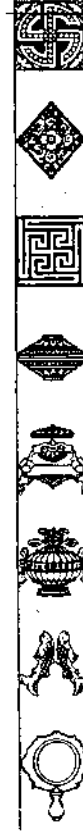

હોવા છતાં પણ તપસ્યાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી પરાક્રમશાળી; પ્રભુ આવા પ્રકારના વીરતાના અસાધારણ ગુણોએ કરીને યુક્ત હતા તેથી (દેવેહિં સે નામ કયં સમણે ભગવં મહાવીરે) દેવોએ તેમનું 'શ્રમણ ભગવાન મહાવીર' એ પ્રમાણે ત્રીજું નામ પાડ્યું ॥૧૦૮॥

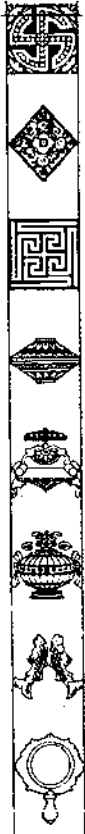
દેવોએ પ્રભુનું નામ વીર કેવી રીતે પાડ્યું ? તે સંબંધમાં આ પ્રમાણે સંપ્રદાય છે -

દેવો, અસુરો અને નરેશ્વરોએ કયો છે જન્મોત્સવ જેમનો એવા પ્રભુ દાસ-દાસીઓ વડે પરિવરેલા અને સેવકો વડે સેવાતા બીજના ચંદ્રમા પેઠે તથા કલ્પવૃક્ષના અંકુરા પેઠે દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યા. પ્રભુ બાળક હતા તે સમયે પણ મહાન્ તેજસ્વી, ચંદ્રમા સરખા મનોહર મુખવાળા, સુંદર નેત્રવાળા, ભ્રમર સમાન શ્યામ કેશવાળા, પરવાળા જેવા લાલ હોઠવાળા, હાથીની ગતિ જેવી મનોહર ગતિવાળી, કમલ જેવા કોમલ હાથવાળા, સફેદ દાંતવાળા, સુગંધી શ્વાસવાળા, દેવો કરતાં પણ અધિક રૂપવાળા, જાતિસ્મરણયુક્ત ત્રણ જ્ઞાન વડે શોભતા, નીરોગી, ધૈર્ય ગામ્ભીર્યાદિ ગુણોના નિધિ અને જગતને વિષે તિલક સમાન હતા. હવે આવી રીતે મોટા થતા પ્રભુ આઠેક વરસના થયા ત્યારે પોતે રમત-ગમતમાં આસક્તિ રહિત હોવા છતાં પણ સરખી ઉમ્મરના કુમારોના અતિ આગ્રહથી તેઓ સાથે કીડા કરતા આમલકી કીડા કરવા માટે એટલે વૃક્ષ પર ચડવાની તથા વૃક્ષની ડાળીઓ ટપવાની રમ્મત કરવા માટે નગર બહાર ગયા. ત્યાં પ્રભુ તથા બીજા કુમારો

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વૃક્ષ પર ચડવું-ફૂદવું પ્રમુખ રમ્મત કરવા લાગ્યા. હવે આ વખતે સૌધર્મેન્દ્ર પોતાની સભામાં પ્રભુના ધૈર્યગુણની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો કે - “હે દેવો ! હમણાંના કાળમાં મનુષ્યલોકમાં શ્રીવર્ધમાન કુમાર બાળક હોવા છતાં મહા પરાક્રમી છે, તેમને ઈન્દ્રાદિ દેવો પણ બીવરાવવાને અસમર્થ છે, અહા ! નાની ઉંમરમાં પણ કેવા પરાક્રમી છે. બાળક હોવા છતાં પણ કેવા ધૈર્યશાળી છે.” આવાં સૌધર્મેન્દ્રનાં વચન સાંભળી કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ દેવ વિચારવા લાગ્યો કે - “અરે ! ઈન્દ્રને પોતાની ઠકુરાઈના ગર્વથી નિરંકુશ વચનોથી ચતુરાઈ આવી હોય એમ લાગે છે. રૂના પુંમડાથી નગરને દાટી દેવા જેવા આવા મૂર્ખાઈ ભરેલા વચનોની કોણ બુદ્ધિમાન શ્રદ્ધા કરે. એક પામર કીડા સરખા માનવીને દેવો કરતાં પણ કેટલી હદે ચડાવી દે છે. શું એક માનવી - બાળકનું ધૈર્ય દેવો પણ ચલાયમાન ન કરી શકે એ માનવા યોગ્ય છે ?, નહિ નહિ, માટે હું હમણાં જ ત્યાં જઈ તે કુમારને બીવરાવી ઈન્દ્રનું વચન જુહું પાહું.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે દેવ કુમારો રમી રહ્યા હતા ત્યાં આવ્યો; અને સાંભેલા જેવા જાડા, ચપળ બે જીભવાળા; ચળકતા મણિવાળા ભયંકર ફૂંફાડા મારતા, કાજલ સમાન કાળા વર્ણવાળા, કૂર આકૃતિવાળા, અને વિસ્તૃત ફણાવાળા આવા પ્રકારના મોટા સર્પનું રૂપ બનાવીને તેણે કીડા કરવાના વૃક્ષને વીંટાળી દીધું. આવો ભયંકર સર્પ જોઈ ભયભીત બનેલા બધા કુમારો રમત પડતી મૂકી ત્યાંથી નાસી ગયા, પરંતુ મહાપરાક્રમી, ધૈર્યશાળી, શ્રીવર્ધમાન કુમારે જરા પણ ડર્યા વગર પોતે ત્યાં

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

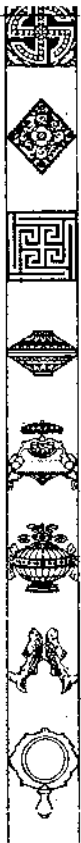
જઈ તે સર્પને પોતાને હાથે પકડી દૂર ફેંકી દીધો. આવી રીતે સર્પને દૂર ફેંકી દીધેલો જોઈ નિર્ભય બનેલા કુમારો પાછા એકઠા થઈ ગયા, અને રમ્મત ચાલુ કરી દીધી. તે દેવે વિચાર્યું કે - વર્ધમાનકુમાર આવી રીતે તો ન ડર્યા, માટે બીજી રીતે બીવરાવું.’

આ વખતે એકઠા થયેલા કુમારો દડાની રમ્મત કરી રહ્યા હતા, દેવ પણ કુમારનું રૂપ વિકુર્વી તેઓ સાથે ભળી ગયો, અને તેઓ સાથે રમવા લાગ્યો. દડાની રમ્મતમાં તેઓએ એવી શરત કરી હતી કે - જે હારી જાય તે જીતેલાને ખભા ઉપર બેસાડે. કુમાર બનેલો તે દેવ શ્રીવર્ધમાન કુમાર સાથે દડાથી રમતો થકો હારી ગયો, ત્યારે ‘હું હાર્યો, અને વર્ધમાન કુમાર જીત્યા’ એમ બોલતો તે કુમાર બનેલો દેવ શ્રીવર્ધમાન કુમારને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડી પ્રભુને બીવરાવવા માટે દેવશક્તિથી સાત તાડ જેટલા ઉંચા શરીરવાળો થઈ ગયો. પ્રભુએ તે સ્વરૂપ જાણીને વજ્ર જેવી કઠોર મુષ્ટિથી તેની પીઠ પર એવો તો પ્રહાર કર્યો કે, જે પ્રહારની વેદનાથી ચીસ પાડતો અને પીડાએલો તે દેવ મચ્છરની જેમ સંકોચાઈ ગયો. પ્રભુનું આ પરાક્રમ અને ધૈર્ય પ્રત્યક્ષ દેખી ઈન્દ્રના વચનને સત્ય માનતા તે દેવે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું, અને સઘળો આગળનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવી બોલ્યો કે, “હે પરમેશ્વર ! ઈન્દ્રે દેવસભામાં આપના ધૈર્યગુણની જેવી પ્રશંસા કરી તેવું ધૈર્ય મેં પ્રત્યક્ષ જોયું, હે સ્વામી ! મેં પરીક્ષા માટે આપને બીવરાવવા પ્રયત્ન કર્યા, તે અપરાધની ક્ષમા કરો.”

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આવી રીતે પ્રભુ પાસે પોતાના અપરાધની વારંવાર ક્ષમા યાચી, પ્રભુને નમસ્કાર કરી, તે દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો. તે વખતે સંતુષ્ટ થયેલા ઈન્દ્રે પ્રભુને બાલ્યાવસ્થામાં પણ મહાન્ પરાક્રમી દેખીને ધૈર્યશાલી પ્રભુનું 'વીર' એ પ્રમાણે નામ પાડ્યું.

હવે પ્રભુ આઠ વરસથી કાંઈક અધિક ઉમ્મરના થયા. જો કે પ્રભુ તો જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાનના ધણી હતા, છતાં તે સમયે પરમહર્ષિત થયેલાં માતા-પિતાએ મોહથી સામાન્ય પુત્ર પેઠે ભણાવવા માટે પાઠશાળાએ મોકલવા વિચાર કરી, શુભ મુહૂર્ત અને શુભ લગ્ને મહોત્સવપૂર્વક સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરી. સગાં-સંબંધીઓનો હાથી, ધોડા વિગેરે વાહનોથી, હાર, મુગટ, કુંડલ, બાજુબંધ, કંકણ વિગેરે આભૂષણોથી, અને પંચવર્ણી રમણીય રેશમી વસ્ત્રોથી આદરપૂર્વક સત્કાર કર્યો. ભણાવનાર પંડિતને યોગ્ય મહામૂલ્યવાળાં ઘરેણાં, વિવિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રો, અને શ્રીફળ વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ તૈયાર કરી. પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને વહેંચવા માટે સોપારી, સાકર, બદામ, દ્રાક્ષ, ચારોળી, મીઠાઈ, અને વિવિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રો મંગાવ્યા. સુવર્ણ રત્ન અને રૂપાથી જડેલાં પાટી, ખડીયો, લેખણ વિગેરે ભણવાનાં ઉપકરણો તૈયાર કર્યા. સરસ્વતી દેવીની પ્રતિમાની પૂજા માટે કિંમતી રત્નો અને મોતીથી જડેલું સુવર્ણનું મનોહર આભૂષણ તૈયાર કર્યું. કુળની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ પ્રભુને પવિત્ર તીર્થજળ વડે સ્નાન કરાવી, ચંદન કપૂર વિગેરે સુગંધી પદાર્થોથી

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિલેપન કર્યું. ત્યાર પછી ઉત્તમ વસ્ત્રો, દિવ્ય આભૂષણો, અને પુષ્પમાળા વડે અલંકૃત થયેલા પ્રભુને સુવર્ણની સાંકળથી શોભી રહેલા ઉત્તમ હાથી ઉપર બેસાડ્યા. સેવકોએ પ્રભુના મસ્તક ઉપર રમણીય છત્ર ધારણ કર્યું, ચન્દ્રનાં કિરણો જેવાં સફેદ ચામરો વીંજવા લાગ્યા, ગવૈયાઓ ગાયન ગાવા લાગ્યા, વાજિંત્રો મધુર સ્વરે વાગવા લાગ્યાં, વિવિધ પ્રકારના મનોહર નાચ થવા લાગ્યા, યાચકોને ઈચ્છિત દાન આપવા લાગ્યા, ચતુરંગી સેનાથી પરિવરેલા શ્રીવર્ધમાન કુમાર આવી રીતે મહોત્સવપૂર્વક પંડિતને ઘેર પધાર્યા. પંડિત પણ લલાટાદિમાં ચંદનનાં તિલક કરી, પર્વ દિવસે પહેરવાનાં ઉત્તમ અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરી આભૂષણોથી અલંકૃત બની, શ્રીવર્ધમાન કુમારના આગમનની રાહ જોઈ પ્રથમથી તૈયાર થઈને બેઠા હતા. પ્રભુ પાઠશાળામાં આવી યોગ્ય સ્થાને બેઠા. હવે આ વખતે વાયુથી ઉડતી પતાકા, સમુદ્રમાં સંક્રમેલ ચન્દ્રમાનું પ્રતિબિંબ, મદોન્મત્ત હાથીના કાન, સ્ત્રીનું ચિત્ત, પીપળાનું પાન અને કપટીના ધ્યાનની જેમ, ઈન્દ્રનું સિંહાસન પ્રભુના પ્રૌઢ પ્રભાવથી ચલાયમાન થયું. પોતાનું અચળ પણ સિંહાસન આવી રીતે અકસ્માત્ ચલાયમાન થયેલું જોઈ ઈન્દ્ર અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકી પ્રભુનો સંબંધ જાણી અતિશય વિસ્મય પામ્યો, અને દેવોની સમક્ષ બોલ્યો કે - “હે દેવો, જુઓ તો ખરા !, ત્રણ જ્ઞાનના ધણી અને સર્વ શાસ્ત્રોના પારગામી તીર્થંકર પ્રભુને પણ માતા-પિતાએ મોહવશ થઈ અલ્પવિદ્યાવાળા એક સાધારણ મનુષ્ય પાસે ભણવા મોકલ્યા !

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

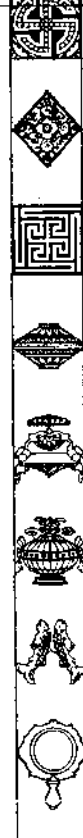

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આ તો ઠીક થતું નથી, કારણ કે - આંબા પર તોરણ બાંધવું, અમૃતમાં મીઠાશ લાવવા બીજી ચીજો નાખવી, સરસ્વતીને ભણાવવી, અને ચન્દ્રની અંદર સફેદ ગુણનું આરોપણ કરવું જેમ નકામું છે; તેમ તીર્થંકર પ્રભુ સ્વયં જ્ઞાની હોવા છતાં તેમને પાઠશાળામાં ભણવા માટે મોકલવાનું કાર્ય નિરર્થક છે. પ્રભુ આગળ જે વચનોનો આડંબર કરવો તે માતા આગળ મામાનું વર્ણન કરવા જેવું, લંકાનિવાસી મનુષ્ય આગળ સમુદ્રના કલ્લોલનું વર્ણન કરવા જેવું, અને સમુદ્ર આગળ લવણનું ભેટણું મૂકવા જેવું નિરર્થક છે; કારણ કે - જિનેશ્વરો તો ભણ્યા વિના જ સર્વ શાસ્ત્રોના પારગામી, દ્રવ્ય વિના પણ પરમેશ્વર, અને આત્મૃષણો વિના પણ મનોહર હોય છે. માટે મારી ફરજ છે કે, પ્રભુનો અવિનય ન થવા દેવો જોઈએ.” આ પ્રમાણે દેવસભામાં પ્રભુના ગુણોનું વર્ણન કરી ઈન્દ્ર તુરત બ્રાહ્મણનું રૂપ ધરી જ્યાં પંડિતનું ઘર હતું ત્યાં આવ્યો. ત્યાર પછી પંડિતને યોગ્ય આસન પર પ્રભુને બેસાડી ઈન્દ્રે પ્રભુને એવા તો પ્રશ્નો પૂછ્યા કે, જે વ્યાકરણમાં અધિક કઠિન હોવાથી તેઓની સિદ્ધિ પંડિત પણ કરી શકતો ન હતો. પોતાના મનમાં ઘણા વખતથી રહેલા સંદેહ પૂછેલા જોઈ પંડિત વિચારવા લાગ્યો કે - ‘લાંબા સમયથી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા છતાં જે સંદેહોનું નિરાકરણ મારાથી થઈ શક્યું નથી તેઓના ઉત્તર આ બાળક કેવી રીતે આપી શકશે? આવી રીતે લોકો પણ વિચારવા લાગ્યાકે, આવા કઠિન પ્રશ્નોના ઉત્તર આ બાળક કેવી રીતે આપી શકશે?’ આવી રીતે પંડિત તથા લોકો વિચારમગ્ન

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

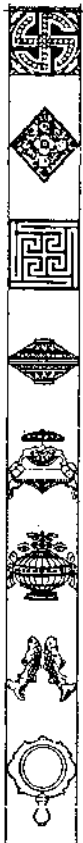

થઈ બેઠા હતા, અને ઉત્તરની રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તેવામાં પ્રભુએ તે દરેક પ્રશ્નોના ઉત્તર સારી રીતે આપ્યા. પંડિતના મનમાં જે જે બાબતના સંદેહ હતા, તે દરેક સંદેહ ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી જાણીને ભગવાનને પૂછ્યા, પ્રભુએ તે દરેક સંદેહના ઉત્તર સારી રીતે આપ્યા, ત્યારથી “જૈનેન્દ્ર” નામનું વ્યાકરણ થયું. આવી રીતે પ્રભુએ આપેલા ઉત્તર સાંભળી સકલ લોકો વિસ્મય પામ્યા કે - અહો ! વર્ધમાન કુમાર બાળક હોવા છતાં આટલી બધી વિદ્યા ક્યાં ભણ્યા ? આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થયેલો પંડિત પણ વિચારવા લાગ્યો કે - “બાલ્યકાળથી પણ મારા જે સંશયોનું મોટા મોટા પંડિતોએ પણ નિરાકરણ કર્યું ન હતું તે સકલ સંશયોને આ બાળક હોવા છતાં તેણે દૂર કર્યા ! વધારે આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવો વિદ્યાવિશારદ હોવા છતાં તેની કેવી ગંભીરતા છે ! અથવા આવા મહાત્મા પુરુષનું તો આવું આચરણ હોવું યુક્ત જ છે, કારણ કે - જેમ શરદ ઋતુમાં ગર્જના કરતો મેઘ વરસતો નથી, પણ વરસાદ ઋતુમાં ગર્જના ન કરતો મેઘ વરસે છે; તેમ મોટી મોટી બડાઈની વાતો કરતો હલકો માણસ કાંઈ કરી શકતો નથી, પણ ન બોલતો ઉત્તમ માણસ ધારેલું કામ પાર પાડે છે. અસાર પદાર્થનો પ્રાયઃ મોટો આડંબર હોય છે, પણ સાત્ત્વિક પદાર્થમાં આડંબર હોતો નથી; કેમકે, જેવો કાંસાનો અવાજ થાય છે તેવો સોનાનો અવાજ થતો નથી.” ઈત્યાદિ વિચાર કરતા પંડિતને શકેન્દ્રે કહ્યું કે - “હે વિપ્ર ! તમારે પોતાના ચિત્તમાં આ બાળકને મનુષ્યમાત્ર ન જાણવા, પણ આ મહાત્માને તો ત્રણ

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

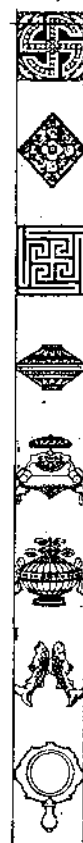
જગતના નાયક અને સકલ શાસ્ત્રોના પારગામી એવા શ્રીવીરજિનેશ્વર સમજવા.” ઇત્યાદિ પ્રકારે શ્રીવર્ધમાન કુમારની સ્તુતિ કરી ઇન્દ્ર પોતાને સ્થાને ગયો, ભગવાન્ પણ શાતકુલના સકલ ક્ષત્રિયોથી પરિવરેલા પોતાને ઘેર આવ્યા.

આવી રીતે બાલ્યાવસ્થા ગયા બાદ પ્રભુ અનુક્રમે યૌવન અવસ્થા પામ્યા, ત્યારે માતા-પિતાએ તેમને ઉમ્મર લાયક અને ભોગસમર્થ જાણી શુભ તિથિ, નક્ષત્ર અને મુહૂર્તમાં સમરવીર નામે રાજાની યશોદા નામની કન્યા સાથે પરણાવ્યા. યશોદા સાથે સાંસારિક સુખ ભોગવતા પ્રભુને પ્રિયદર્શના નામે પુત્રી થઈ. પ્રિયદર્શનાને પોતાના ભાણેજ જમાલિ સાથે પરણાવી, તેણીને શેષવતી નામે પુત્રી થઈ.

હવે ભગવાનના પરિવારનાં નામ પોતે વર્ણવે છે -

(સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીસ્સ પિયા કાસવગુત્તે ણં) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના પિતા કાશ્યપ ગોત્રના હતા, (તસ્સ ણં તઓ નામધિજ્જા) તેમનાં ત્રણ નામ (એવમાહિજ્જન્તિ) પ્રસિદ્ધ થયાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (સિદ્ધત્થે ઇ વા) સિદ્ધાર્થ, (સિજ્જંસે ઇ વા) શ્રેયાંસ, (જસંસે ઇ વા) અને યશસ્વી. (સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીસ્સ માયા) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરની માતા (વાસિટ્ઠી ગુત્તેણં) વાશિષ્ઠ ગોત્રનાં હતાં, (તીસે તઓ નામધિજ્જા એવમાહિજ્જન્તિ) તેમનાં ત્રણ નામ પ્રસિદ્ધ થયાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે -

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તિસલા ઇ વા) ત્રિશલા, (વિદેહદિન્ના ઇ વા) વિદેહદિન્ના, (પીઠ્ઠકારિણી ઇ વા) અને પ્રીતિકારિણી. (સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (પિત્તિજ્જે સુપાસે) સુપાર્થ નામના કાકા હતા, (જિટ્ઠે ભાયા નંદિવલ્લણે) નંદિવર્ધન નામના મોટા ભાઈ હતા, (ભગિણી સુદંસણા) સુદર્શના નામની બહેન હતી, (ભારિયા જસોયા કોડિન્ના ગુત્તેણં) અને કૌડિન્ય ગોત્રની યશોદા નામની સ્ત્રી હતી. (સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ ધૂઆ કાસવી ગુત્તેણં) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરની પુત્રી કાશ્યપ ગોત્રની હતી, (તીસે દો નામધિજ્જા એવમાહિજ્જન્તિ) તેનાં બે નામ પ્રસિદ્ધ થયાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (અણોજ્જા ઇ વા, પિયદંસણા ઇ વા) અનવધા અને પ્રિદર્શના. (સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરની (નત્તુઈ કોસિયા ગુત્તેણં) નમૃકા એટલે પુત્રીની પુત્રી કૌશિક ગોત્રની હતી. (તીસે ણં દો નામધિજ્જા એવમાહિજ્જન્તિ) તેણીનાં બે નામ પ્રસિદ્ધ થયાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (સેસવઈ ઇ વા જસવઈ ઇ વા) શેષવતી અને યશસ્વતી ॥૧૦૮॥

(સમણે ભગવં મહાવીરે દક્ખે) સર્વ કલાઓમાં કુશળ એવા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર, વળી કેવા ? - (દક્ખપણ્ણે) કરેલી હિતકર પ્રતિજ્ઞાનો સમ્યક્ પ્રકારે નિર્વાહ કરનારા; (પહિસ્સે) અત્યંત સુંદર રૂપવાળા (આલીણે) સર્વ પ્રકારના ગુણોથી યુક્ત બનેલા, અથવા ઈન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખનારા, (ભદ્દે) સરલ

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રકૃતિવાળા, (વિણીએ) વડિલોનો વિનય કરનારા, (નાએ) પ્રખ્યાતિ પામેલા, (નાયપુત્રે) જ્ઞાત એટલે સિદ્ધાર્થ રાજા, તેમના પુત્ર, (નાયકુલ્લચંદે) જ્ઞાત કુલમાં ચન્દ્રમા સરખા, (વિદેહે) વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ અને સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન વડે મનોહર હોવાથી વિશિષ્ટ પ્રકારના શરીર વાળા (વિદેહદિત્તે) વિદેહદિત્તાના અપત્ય એટલે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીના પુત્ર, (વિદેહજચ્ચે) વિદેહા એટલે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી, તેમની કુખની વિષે ઉત્પન્ન થયેલા શરીરવાળા, (વિદેહસૂમાલે) વિદેહમાં એટલે ગૃહસ્થાવાસમાં સુકુમાલ, કેમકે દીક્ષા વખતે તો પ્રભુ પરીષદ-ઉપસર્ગાદિ સહન કરવામાં અતિ કઠોર હોવાથી સુકુમાલપણાએ કરીને રહિત હતા, આવાં વિશેષણોથી વિભૂષિત પ્રભુ (ત્રીસં વાસાઙ્ વિદેહંસિ કટ્ટુ) ત્રીસ વરસ સુધી ગૃહસ્થાવાસમાં રહીને (અમ્માપિઙ્ગિહિં દેવત્તગણિહિં) પ્રભુનાં માતા પિતા દેવપણાને પામ્યાં ત્યારે, (ગુરુ-મહત્તરણિહિં અબ્બણુણ્ણાણ) ગુરુ એટલે મોટા ભાઈ નંદીવર્ધન તથા મહત્તરો એટલે રાજ્યના પ્રધાનો પાસેથી દીક્ષા લેવાને અનુમતિ પામેલા, (સમત્તપઙ્ગણે) માતા-પિતા જીવતાં હોયત્યાં સુધી દીક્ષા ન લેવાનો અભિગ્રહ અઠ્યાવીશ વરસે સંપૂર્ણ થયેલો હોવાથી તથા મોટાભાઈ નંદિવર્ધનના આગ્રહથી બે વરસ વધારે ગૃહસ્થાવાસમાં રહેવાનો અભિગ્રહ સંપૂર્ણ થયેલો હોવાથી- સમાપ્ત થયેલી પ્રતિજ્ઞાવાળા હતા.

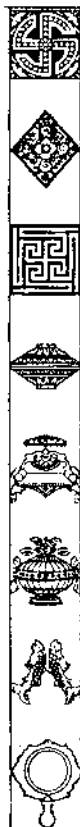
પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રભુ ત્રીસ વરસ ગૃહસ્થાવાસમાં આવી રીતે રહ્યા-શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરની ઉમ્મર અઠવાવીસ વરસની થઈ ત્યારે તેમનાં માતા-પિતા સ્વર્ગવાસી થયાં. આવશ્યક સૂત્રના અભિપ્રાય મુજબ પ્રભુનાં માતા-પિતા માહેન્દ્ર નામના ચોથે દેવલોકે ગયાં, અને આચારાંગ સૂત્રના અભિપ્રાય મુજબ અચ્યુત નામના બારમા દેવલોકે ગયાં. પ્રભુએ ગર્ભાવાસમાં પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે, ‘માતા-પિતા જીવતાં દીક્ષા નહિ લઈશ’ તે પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ, તેથી દીક્ષા માટે પોતાના વડીલ બંધુ નંદિવર્ધનની અનુમતિ માગી. નંદીવર્ધને જણાવ્યું કે - “ભાઈ ! માતા-પિતાના વિયોગથી હજુ હું પીડાઉં છું, હજુ તો તે દુઃખ વિસારે પડ્યું નથી તેવામાં વળી તમે દીક્ષાની વાત કરો છો, આવે સમયે તમારો વિરહ ઘા ઉપર ખાર નાખવા જેવો વિશેષ સંતાપ કરનારો થશે, માટે અત્યારે તમારે મને છોડીને ન જવું જોઈએ”. વૈરાગ્ય રંગથી ભીંજાએલા પ્રભુ બોલ્યા કે - “આર્ય ! આ સંસારમાં દરેક જીવોએ માતા-પિતા, ભાઈ, બહેન, ભાઈ, પુત્ર વિગેરે સંબંધો ઘણી વખત બાંધ્યા, તો કોને માટે પ્રતિબંધ કરવો અને કોને માટે ન કરવો ? તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી જોતાં કોઈ કોઈનું નથી, માટે શોક-સંતાપ છોડી દો”. રાજા નંદીવર્ધને કહ્યું કે - “ભાઈ ! તમે કહો છો તે હું પણ જાણું છું, પણ પ્રાણપ્રિય વહાલા બન્યું ! તમારો વિરહ મને અત્યંત સંતાપકર થશે, માટે આ વખતે દીક્ષા ન લ્યો, મારા આગ્રહથી હજુ બે વરસ ઘેર રહો. પ્રભુએ કહ્યું કે - ‘નરે શ્વર ! ભલે તમારા આગ્રહથી હું બે વરસ ઘેર રહીશ, પણ મારે માટે

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

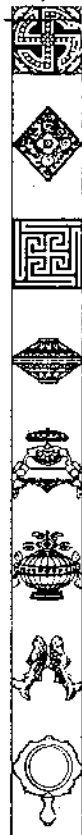
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હવેથી કોઈ પણ પ્રકારનો આરંભ ન કરશો, હું પ્રાસુક આહાર-પાણી વડે શરીરનો નિર્વાહ કરીશ'. નંદીવર્ધન રાજાએ પણ પ્રભુનું વચન સ્વીકાર્યું. ત્યાર પછી પ્રભુ બે વરસ વધારે ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા. જો કે બે વરસ સુધી પ્રભુ વસ્ત્રો અને આભૂષણો વડે અલંકૃત રહેતા, પણ નિરવઘ આહાર કરતા, જલ પણ અચિત પિતા, તે બે વરસ સુધી પ્રભુ અચિત જલથી પણ સર્વસ્નાન નહિ કરતાં કેવલ લોકવ્યવહારથી હાથ, પગ અને મોઢું ધોતા. ત્યારથી જીંદગી સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું. પ્રભુએ જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે તો તેમણે સચિત જળથી સ્નાન કર્યું હતું, કારણ કે તીર્થંકરોનો તેવો આચાર છે. પ્રભુ જ્યારે જન્મ્યા હતા ત્યારે ચૌદ મહાસ્વપ્નથી સૂચિત હોવાથી, નિશ્ચયથી આ ચક્રવર્તી રાજા થશે એ પ્રમાણે લોકોની વાત સાંભળી શ્રેણિક, ચંડપ્રઘોત વિગેરે રાજકુમારોને તેમનાં માતા-પિતાએ પ્રભુની સેવા માટે મોકલ્યા હતા, પણ જ્યારે પ્રભુને મહાવૈરાગી અને દીક્ષા લેવા માટે તત્પર જોયા ત્યારે “આ ચક્રવર્તી નથી” એમ જાણી તે રાજકુમારો પોતપોતાને ઘેર ગયા.

આવી રીતે એક તરફથી પ્રતિજ્ઞા સમાપ્ત થયેલી હોવાથી પ્રભુ પોતે જ દીક્ષા લેવાને તૈયાર હતા, અને બીજી તરફથી લોકાંતિક દેવોએ દીક્ષાને એક વરસ બાકી રહ્યું ત્યારે એટલે પ્રભુની ઓગણત્રીસ વરસની ઉમ્મર થઈ ત્યારે પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર જણાવવા વિનંતી કરી; તે સૂત્રકાર કહે છે -

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(પુણરવિ લોઝંતિઈહિં જીઅકપ્પિઈહિં દેવેહિં) વળી જીત એટલે અવશ્યપણે તીર્થકરોને દીક્ષાનો અવસર જણાવવાનો છે કલ્પ એટલે આચાર જેઓનો એવા બ્રહ્મલોકનિવાસી નવપ્રકારના લોકાન્તિક દેવો (તાહિં) તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગુણવાળી વાણી વડે બોલ્યા. તે વાણી કેવી છે ? - (ઈટ્ઠાહિં જાવ વગ્ગૂહિં) ઇષ્ટ એટલે પ્રભુને વલ્લભ લાગે એવી, યાવત્-જેને સાંભળવાની હમેશાં ઇચ્છા થાય એવી, અને તેથી જ પ્રિય એટલે તે વાણી ઉપર દ્વેષ ન આવે એવી, મનને વિનોદ કરાવનારી, અતિશય સુંદર હોવાથી મનમાં બરાબર ઠસી જાય એવી, સુંદર ધ્વનિ, મનોહર વર્ણો અને સ્પષ્ટ ઉચ્ચારવાળી, સમૃદ્ધિને કરનારી, તેવા પ્રકારના વર્ણો વડે યુક્ત હોવાથી ઉપદ્રવોને હરનારી, ધનને પ્રાપ્ત કરાવનારી; અનર્થોના વિનાશ રૂપ મંગલ કરવામાં પ્રવીણ, અલંકારાદિ વડે શોભતી, જેને સાંભળતાં તુરત જ હૃદયને વિષે અર્થ જણાઈ જાય એવી, સુકોમલ હોવાથી હૃદયને પ્યારી લાગે એવી, હૃદયને આહ્લાદ ઉપજાવનારી એટલે હૃદયના શોકાદિનો નાશ કરનારી, જેમાં વર્ણો, પદો તથા વાક્યો થોડાં અને અર્થ ઘણો નીકળે એવી, સાંભળતાં જ કર્ણને સુખ ઉપજાવનારી, અને સુંદર લાલિત્યવાળા વર્ણો વડે મનોહર; આવા પ્રકારની વાણી વડે (અણવચ્ચં અભિનંદમાણા ચ) પ્રભુને નિરંતર અભિનંદતા છતાં-એટલે પ્રભુનો સત્કાર કરતા, (અભિયુચ્ચમાણા ચ) તથા પ્રભુની સ્તુતિ કરતા છતાં (અવં વચાસી-) આ પ્રમાણે બોલ્યા - જો કે પ્રભુ તો સ્વયં સંબુદ્ધ છે - પોતે જ પ્રતિબોધ પામેલા છે, અને તેથી

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

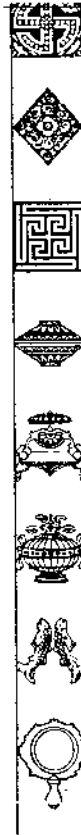

જ તેમને દીક્ષા અંગીકાર કરવાને કોઈના ઉપદેશની અપેક્ષા નથી; પોતાની મેળે જ દીક્ષા લેવાના છે; પણ તે લોકાંતિક દેવોનો એવો આચાર છે કે - તીર્થંકરોને દીક્ષાનો અવસર જણાવે. અને તેથી જ લોકાંતિક દેવોએ પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર જણાવવા માટે કહ્યું કે - ॥૧૧૦॥

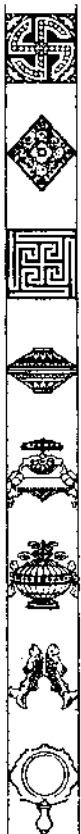
(જય જય નંદા !) હે સમૃદ્ધિશાળી ! આપ જય પામો જય પામો, (જય જય ભદ્રા !) હે કલ્યાણવંત ! આપ જય પામો જય પામો, (ભદ્રં તે) હે પ્રભુ ! આપનું કલ્યાણ થાઓ, (જય જય સ્તિત્યવસ્વસહા !) જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની ધોંસરી ધારણ કરવામાં સમર્થ હોવાથી હે ક્ષત્રિયોમાં શ્રેષ્ઠ વૃષભ સમાન ! આપ જય પામો, જય પામો, (બુઝ્ઝાહિ ભગવં !) હે ભગવાન ! આપ બોધ પામો-દીક્ષા સ્વીકારો, (લોગનાહા ! સચલજગજ્જીવહિયં પવત્તેહિં ધમ્મતિત્થં) હે લોકોના નાથ ! સકલ જગતના જીવને હિતકર એવું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો, (હિઅ-સુહ-નિસ્સેયસકરં સવ્વલોણ સવ્વજીવાણં ભવિસ્સઈ ત્તિ કટ્ટુ) કારણ કે આ ધર્મતીર્થ સકલ લોકને વિષે સર્વ જીવોને હિત કરનારું, સુખ કરનારું તથા મોક્ષ કરનારું થશે; એ પ્રમાણે કહીને તે લોકાંતિક દેવો (જયજયસહં પઞ્જન્તિ) જય જય શબ્દ બોલે છે ॥૧૧૧॥

(પુલ્લિં પિ ણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ માણુસ્સગાઓ ગિહત્થધમ્માઓ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને મનુષ્ય ને ઉચિત એવા ગૃહસ્થ ધર્મ એટલે વિવાહાદિની પહેલાં પણ (અણુત્તરે આહોઈણ અપ્પહિવાઈ નાણ-

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

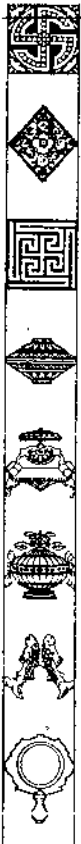

દંસણે હોત્યા) અનુત્તર એટલે અભ્યંતર અવધિ હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ, ઉપયોગવાળું, અને કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવાવાળું; એવા પ્રકારનું જ્ઞાન અને દર્શન એટલે અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન હતું. (તદ્દર્શનં સમણે ભગવં મહાવીરે) તેથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (તેણે અણુત્તરેણ આહોદ્દેશનં નાણ-દંસણેણ) તે ઉત્કૃષ્ટ અને ઉપયોગવાળા અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન વડે (અપ્પણો નિક્કમ્મણકાલં આભોદ્દેશ) પોતાનો દીક્ષાકાલ જાણે છે. (આભોદ્દેશ) દીક્ષાકાલ જાણીને (ચિચ્ચા હિરણ્ણં) હિરણ્ય એટલે કૃપાને અથવા નહિ ધડેલા સુવર્ણને ત્યજીને, (ચિચ્ચા સુવર્ણં) ધડેલા સુવર્ણને ત્યજીને, (ચિચ્ચા ધણં) ગણિમાદિ ચાર પ્રકારના ધનને ત્યજીને, (ચિચ્ચા રજ્જં) રાજ્ય ત્યજીને, (ચિચ્ચા રટ્ઠં) દેશ ત્યજીને' (એવં બલં વાહણં કોસં કોટ્ઠાગારં) એવી રીતે હાથી, ઘોડા, રથ અને પાળા રૂપ ચતુરંગી સેના ત્યજીને, ખચ્ચર પ્રમુખ વાહન ત્યજીને, દ્રવ્યનો ખજાનો ત્યજીને, ધાન્યના કોઠારીયાંને ત્યજીને, (ચિચ્ચા પુરં) નગર ત્યજીને, (ચિચ્ચા અંતેરં) અંત:પુર ત્યજીને. (ચિચ્ચા જણવયં) દેશવાસી લોક ત્યજીને, (ચિચ્ચા વિપુલધણ-ક્કણ-ચયણ-મણિ-મોત્તિય-સંઘ-સિલ-પ્પવાલ-સ્ત્રચયણમાદિયં) વિપુલ ધન એટલે ગાય વિગેરે પશુઓ, ઘડેલું અને નહિ ઘડેલું એમ બન્ને પ્રકારનું સુવર્ણ, કર્કેતનાદિ રત્નો, ચન્દ્રકાન્તાદિ મણિઓ, મોતીઓ, દક્ષિણાવર્ત શંખો, શિલા એટલે રાજાઓ તરફથી મળેલા ખીતાબો-પદવીઓ, પરવાળાં અને માણેક પ્રમુખ લાલ રત્નાદિ, (સંતસારસાવહરજ્જં) ઉપર જણાવેલા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

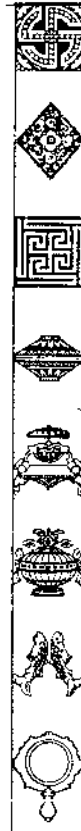
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિદ્યમાન એવા પ્રધાન દ્રવ્યને ત્યજીને, આવી રીતે સર્વ વસ્તુઓનો (વિચ્છેદ્વૃત્તા) વિશેષ પ્રકારે ત્યાગ કરીને, (વિગોવૃત્તા) જમીનમાં દાટેલા અને ગુપ્ત રહેલા તે સુવર્ણાદિકને દાનના અતિશયથી પ્રગટ કરીને, અથવા સુવર્ણાદિક અસ્થિર હોવાથી તેને નિંદનીય ગણીને, (દાણં દાયારેહિં પરિભાઙ્ગત્તા) દાન લેવાને જેઓ આવે તે દાયાર એટલે યાચકો, તે યાચકોને દાન એટલે તે સુવર્ણાદિક ધન ભાગે પડતું વહેંચી આપીને; અથવા અમુકને આ આપવું એમ વિચારપૂર્વક આપીને; (દાણં દાઙ્ગણં પરિભાઙ્ગત્તા) વળી પોતાના ગોત્રીયોને સુવર્ણાદિક ધન ભાગે પડતું વહેંચી આપીને પ્રભુ દીક્ષા લેવાને નીકળ્યાં ॥૧૧૨॥

સૂત્રકારે આ સૂત્ર વડે, પ્રભુએ વાર્ષિકદાન આપ્યું એમ સૂચવ્યું. તે આ પ્રમાણે - પ્રભુને દીક્ષા લેવાને એક વરસ બાકી રહ્યું, ત્યારે પ્રભુ વાર્ષિક દાન દેવાને પ્રવર્ત્યા. પ્રભુ હમેશાં સૂર્યોદયથી આરંભી પ્રાતઃકાલ ભોજનની વેળા સુધી એક કરોડ આઠ લાખ સોનૈયાનું દાન આપતા. નગરના દરેક રસ્તા અને શેરીઓ ઉપર ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે; 'જેને જે કાંઈ જોઈએ તે લઈ જાઓ'. આ પ્રમાણે ઉદ્ઘોષણપૂર્વક જેને જે કાંઈ જોઈતું તેને પ્રભુ આપતા, અને તે સર્વ ઈન્દ્રના હુકમથી દેવો પુરું કરતા. એવી રીતે પ્રભુએ એક વરસમાં ત્રણ અબજ અઠ્યાશી કરોડ અને એસી લાખ સોનૈયાનું દાન આપ્યું. આવી રીતે વાર્ષિક દાન આપીને પ્રભુએ પોતાના વડિલ બન્ધુ નંદિવર્ધનને પૂછ્યું કે - 'હે રાજન્ તમોએ કહેલો અવધિ પણ સંપૂર્ણ થયો છે, તેથી હવે

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હું દીક્ષા સ્વીકારું છું'. તે સાંભળી નંદિવર્ધન રાજાએ પણ દીક્ષા લેવા અનુમતિ આપી. ત્યાર પછી નંદિવર્ધન રાજાએ પ્રભુનો દીક્ષા મહોત્સવ કરવા માટે ક્ષત્રિયકુંડ નગરને ધ્વજા, પતાકા અને તોરણોથી શણગાર્યું, રસ્તા અને બજારોને સાફસુફ કરાવી, રંગ રોગાન કરાવી, સુશોભિત કરી. ઉત્સવ જોવા માટે આવેલા લોકોને બેસવા માટે માંચડા ગોઠવાવ્યા, યોગ્ય યોગ્ય સ્થળે પંચવર્ણી પુષ્પોની માળાઓ લટકાવી દીધી; આવી રીતે ક્ષત્રિયકુંડ નગરને દેવલોક સદૃશ બનાવી દીધું. ત્યાર પછી નંદિવર્ધન રાજાએ અને શકાદિ દેવોએ સુવર્ણના, રૂપાના, રત્નના, સુવર્ણ અને રૂપાના, સુવર્ણ અને રત્નના, રત્ન અને રૂપાના, સુવર્ણ રત્ન અને રૂપાના, તથા માટીના; એવી રીતે આઠ જાતિના કલશો, પ્રત્યેક જાતિના એક હજાર અને આઠ આઠ સંખ્યાના તૈયાર કરાવ્યા, તથા બીજી પણ સકલ સામગ્રી તૈયાર કરાવી. ત્યાર પછી અચ્યુતેન્દ્ર વિગેરે ચોસઠ ઇન્દ્રોએ મળી પ્રભુનો અભિષેક કર્યો છતે, દેવોએ કરેલા તે કલશો દિવ્ય પ્રભાવથી નંદિવર્ધન રાજાએ કરાવેલા કલશોની અંદર અંતર્હિત થઈ ગયા, તેથી નંદિવર્ધન રાજાએ કરાવેલા તે કલશો અત્યંત શોભવા લાગ્યા. ત્યાર પછી નંદિવર્ધન રાજાએ પ્રભુને પૂર્વદિશા સન્મુખ બેસાડી, દેવોએ લાવેલા ક્ષીરસમુદ્રના જળથી સર્વ તીર્થોની માટીથી અને સકલ ઔષધિઓથી અભિષેક કર્યો; તે વખતે ઇન્દ્રો હાથમાં ઝારી દર્પણ વિગેરે લઈ 'જય જય' શબ્દો બોલતા અગાડી ઉભા રહ્યા. આવી રીતે પ્રભુએ સ્નાન કર્યા બાદ ગંધકાષાયી વસ્ત્ર વડે શરીરને લુંછી નાખી દિવ્ય ચંદન વડે શરીરે વિલેપન કર્યું. પછી પ્રભુ કલ્પવૃક્ષના પુષ્પોની માળાથી પણ

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મનોહર કંઠવાળા; સુવર્ણ જડિત છેડાવાળા, સ્વચ્છ, ઉજ્જવળ, અને લક્ષમૂલ્યવાળા સફેદ વસ્ત્રથી ઢંકાએલા શરીરવાળા, હાર વડે શોભતા વક્ષસ્થળવાળા, બાજુબંધ અને કડાંઓથી અલંકૃત ભુજાઓવાળા; અને કુંડલથી દીપતા ગાલવાળા; આભૂષણો અને વસ્ત્રાદિથી અલંકૃત થયા. ત્યાર પછી પચાસ ધનુષ્ય લાંબી, પચ્ચીસ ધનુષ્ય પહોળી, છત્રીસ ધનુષ્ય ઉંચી, સુવર્ણમય સેંકડો સ્તંભોથી શોભી રહેલી, મણિઓ અને સુવર્ણજડિત હોવાથી વિચિત્ર દેખાતી, અને નદીમાં નદીની જેમ દેવશક્તિથી અંદર સમાયેલી છે દેવોએ કરેલી પાલખી જેમાં, એવા પ્રકારની નંદિવર્ધન રાજાએ તૈયાર કરાવેલી ચંદ્રપ્રભા નામની પાલખીમાં બેસીને પ્રભુ દીક્ષા લેવા માટે ચાલ્યા.

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (સમણે ભગવં મહાવીરે) કરેલો છે છઠનો તપ જેમણે અને વિશુદ્ધ છે લેશ્યાઓ જેમની એવા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (જે સે હેમંતાણં પદ્મમે માસે પદ્મમે પક્ષ્વે-મગ્ગસિરહુલે) જે હેમંત ઋતુનો પહેલો માસ, પહેલું પખવાડીયું એટલે માગસર માસનું કૃષ્ણ પખવાડીયું, (તસ્સ ણં મગ્ગસિરહુલસ્સ દસમીપક્ષ્વે ણં) તેની દસમની તિથિને વિષે, (પાઈણગામિણીં છાયાં) પૂર્વદિશા તરફ છાયા ગયા બાદ, (પોરિસીં અભિનિલ્લિટ્ટાં પમાણપત્તાં) પ્રમાણ પ્રાપ્ત એટલે ન્યુન નહિ તેમ અધિક પણ નહિ, એવા પ્રકારની પાછલી પોરસી થતાં (સુલ્લે ણં દિવસે ણં) સુવ્રત નામના દિવસે, (વિજાં ણં મુહુત્તે

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

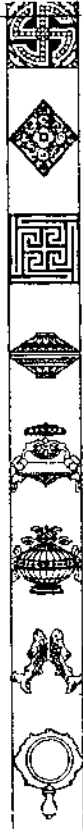
ળં) વિજય નામના મુહૂર્તમાં (ચંદ્રવૃક્ષા સીયાણ) ચંદ્રપ્રભા નામની પાલખીમાં રત્નજડિત સુવર્ણના સિંહાસન પર પૂર્વદિશા સન્મુખ બેઠા. પાલખીમાં બેઠેલા પ્રભુને જમણે પડખે કુલની મહત્તરા સ્ત્રી હંસલક્ષણ ઉત્તમ સાડી લઈને ભદ્રાસન પર બેઠી, ડાબે પડખે પ્રભુની ધાવમાતા દીક્ષાનું ઉપકરણ લઈને બેઠી, પાછળના ભાગમાં ઉત્તમ શૃંગાર પહેરેલી સ્વરૂપવતી એક તરુણ સ્ત્રી હાથમાં સફેદ છત્ર ધરીને બેઠી, ઈશાન ખુણામાં એક સ્ત્રી સંપૂર્ણ ભરેલો કલશ હાથમાં લઈને બેઠી, અને અગ્નિખુણામાં એક સ્ત્રી હાથમાં મણિમય પંખો લઈને ભદ્રાસન પર બેઠી. આવી રીતે સર્વપ્રકારની તૈયારી થઈ રહ્યા બાદ નંદિવર્ધન રાજાએ હુકમ કરેલા સેવકોએ તે પાલખીને ઉપાડી; પછી શકેન્દ્રે તે પાલખીની દક્ષિણ તરફની ઉપરની બાહાને, ઈશાનેન્દ્રે ઉત્તર તરફની ઉપરની બાહાને, ચમરેન્દ્રે દક્ષિણ તરફની નીચેની બાહાને, અને બલીન્દ્રે ઉત્તર તરફની નીચેની બાહાને ઉપાડી. વળી ચલાયમાન થતા કુંડલ વિગેરે આભૂષણોથી રમણીય લાગતા એવા બાકી રહેલા ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ઈન્દ્રો પંચવર્ણી પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરતા અને દંદુભી વગાડતા પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે તે પાલખીને ઉપાડવા લાગ્યા. ત્યાર પછી શકેન્દ્ર અને ઈશાનેન્દ્ર પાલખીની બાહા છોડીને ભગવંતને ચામર વીંઝવા લાગ્યા આવી રીતે પ્રભુ પાલખીમાં બેસીને ચાલ્યા ત્યારે જેમ શરદ્ ઋતુમાં વિકસિત થયેલાં કમલો વડે પદ્મસરોવર શોભે, પ્રફુલ્લિત થયેલું અલસીનું, કણેરનું, ચંપાનું અને

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

૨૫૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તિલકનું વન શોભે, તેમ દેવોએ કરીને સમગ્ર આકાશ મનોહર શોભી રહ્યું, વળી નિરંતર વાગી રહેલાં નગારાં, નોબત, ભંભા, વીણા, મૃદંગ અને દુંદુભી વિગેરે અનેક પ્રકારનાં વાજિંત્રોનો નાદ આકાશતલ અને ભૂતલ ઉપર ફેલાઈ રહ્યો. વાજિંત્રોનો કર્ણપ્રિય નાદ સાંભળી નગરવાસી સ્ત્રીઓ પોતપોતાનાં કાર્ય છોડી ઉતાવળથી દોડી આવતી વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટાઓથી લોકોને આશ્ચર્ય પમાડતી હતી. કહ્યું છે કે -

“તિન્નિવિ થીઅં વલ્લહાં, કલિ કજ્જલ સિંદૂર । એ પુણ અતિહિ વલ્લહાં દૂધ જમાઈ તૂર ॥૧॥”

“સ્ત્રીઓને કલેશ એટલે કજ્જલ, કાજલ અને સિંદૂર એ ત્રણ ચીજ વહાલી હોય છે, પણ દૂધ, જમાઈ અને વાજિંત્ર એ ત્રણ તો અતિશય વહાલાં હોય છે ॥૧॥”

તેથી નગરની સ્ત્રીઓ વાજિંત્રોના શબ્દ સાંભળી પોતપોતાનાં કામ અધૂરાં મૂકી એવી તો વિચિત્ર ચેષ્ટાઓ યુક્ત દોડી આવી કે જેને જોઈ હસવું આવે.

“સ્વગલ્લયોઃ કાચન કજ્જલાઙ્કં, કસ્તૂરિકાભિર્નયનાઙ્ગનં ચ ।

ગલે ચલનૂપુરમઙ્કિઘ્રપીઠે, ગ્રૈવેયકં ચારુ ચકાર બાલા ॥ ૧ ॥

કઠીતટે કોઝપિ બબન્ધ હારં, કાઙ્ગીં વવણત્કિઙ્કણિકાં ચ કણ્ઠે ।

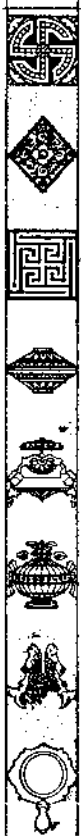
ગોશીર્ષપઙ્કેન રરઙ્ગ પાદા-વલક્તપંકેન વપુર્લિલેપ ॥૨॥”

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“કોઈ એક સ્ત્રી આંખમાં કાજલ આંજતી હતી તે ઉતાવળથી ગાલ પર લગાવી દીધું, અને ગાલ ઉપર કસ્તૂરી લગાવવાની હતી તે આંખમાં આંજી દીધી !, પગે પહેરવાનું ચલાયમાન ઝાંઝર કંઠમાં પહેરી લીધું, અને કંઠમાં પહેરવાનો રમણીય કંઠો પગમાં પહેરી લીધો ! ॥૧॥ વળી કોઈ સ્ત્રીએ તો ડોકમાં પહેરવાનો હાર ઉતાવળથી કમ્મરમાં પહેરી લીધો, અને કમ્મરમાં પહેરવાનો રણજણાટ કરતી ધુધરીયોવાળો કંદોરો ડોકમાં લગાવી દીધો. કોઈ સ્ત્રીએ ઉત્સવ જોવાની ઉત્સુકતાથી શરીરે વિલેપન કરવા માટે ઘસીને તૈયાર કરેલ ગોશીર્ષચંદન વડે પગ રંગી નાખ્યા, અને પગ રંગવાને તૈયાર કરેલ અલતાના રસ વડે શરીરે વિલેપન કર્યું ! ॥૨॥”

“અર્ધસ્નાતા કાચન બાલા, વિગલત્સલિલા વિશ્લથવાલા ।

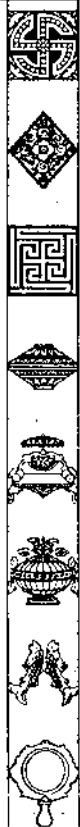
તત્ર પ્રથમમુપેતા ત્રાસં, વ્યધિત ન કેષાં જ્ઞાતા હાસ્યમ્ ?” ॥૩॥

“અરધુ સ્નાન કરેલી, ભીંજાયેલા શરીરમાંથી ટપકી રહેલા જલવાળી, અને વીખરાયેલા કેશવાળી ઉતાવળથી દોડી આવેલી કોઈક સ્ત્રીએ પ્રથમ ભય ને પછી ઓળખાણી ત્યારે હાસ્ય કોને ન કરાવ્યું ? ॥૩॥”

“કાઠપિ પરિચ્યુતવિશ્લથવસના, મૂઢા કરધૃતકેવલરસના ।

ચિત્રં તત્ર ગતા ન લલજ્જે, સર્વજને જિનવીક્ષણસજ્જે ॥૪॥”

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“કોઈક ભોળી સ્ત્રી તો ઉતાવળથી દોડતાં તેણીનાં વસ્ત્ર ઢીલાં થઈ ખસી જવાથી હાથમાં કેવલ નાડીને જ પકડી ઉભી રહી હતી, છતાં સર્વ લોકો શ્રીજિનેશ્વરને જોવા માટે તન્મય થયે છતે આશ્ચર્ય છે કે શરમાણી નહિ ॥૪॥”

“સંત્યજ્ય કાચિત્ તરુણી રુદન્તં સ્વપોતમોતું ચ કરે વિધૃત્ય ।

નિવેશ્ય કટ્યાં ત્વરયા વ્રજન્તી, હાસાવકાશં ન ચકાર કેષામ્” ? ॥૫॥

“કોઈ એક તરુણ સ્ત્રીએ રડતું એવું પોતાનું બાળક લેવાને બદલે ભૂલથી બિલાડાને હાથમાં લઈ કેડમાં બેસાડી ઉતાવળથી દોડતાં કોને હાસ્ય ન કરાવ્યું ? ॥૫॥”

“કાશિચદ્ મહિલા વિકસત્કપોલાઃ, શ્રીવીરવક્રેક્ષણગાઢલોલાઃ ।

વિસ્રસ્ય દૂરં પતિતાનિ તાનિ, નાઙ્ગાસિષુઃ કાઙ્ચનભૂષણાનિ ॥૬॥”

“શ્રીવીર પ્રભુનું મુખ જોવાને અતિશય. લોલુપ બનેલી અને આનંદથી પ્રફુલ્લિત ગાલવાળી કેટલીએક સ્ત્રીઓને તો પોતાનાં સુવર્ણનાં આભૂષણો સરી જવાથી દૂર પડી ગયાં છતાં પણ ખબર પડી નહિ ॥૬॥”

“અહો ! મહો રૂપમહો ! મહૌજઃ, સૌભાગ્યમેતત્ કટરે શરીરે ।

ગૃહ્ણામિ દુઃખાનિ કરસ્ય ધાતુ - યંચ્છિત્પ્રમીદૃગ્ વદતિ સ્મ કાચિત્ ॥૭॥”

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“વળી કોઈક સ્ત્રી પ્રભુને દેખી બોલવા લાગી કે - અહો તેજ !, અહો રૂપ !, અહો મહાન્ પરાક્રમ !, અહો, શરીરને વિષે અદ્ભૂત સૌભાગ્ય !, હું તો વિધાતાના હાથની ચતુરાઈ જોઈ તેનાં દુખડાં લઉં છું, કે જેની આવી અદ્ભૂત કારીગરી છે ॥૭૧॥”

“हस्ताम्बुजाभ्यां शुचिमौक्तिकौधै - स्वाकिरन् काश्चन चञ्चलाक्षयः ।
काश्चिज्जगुर्मञ्जुलमङ्गलानि, प्रमोदपूर्णा ननृतुश्च काश्चित् ॥८॥”

“ચંચલ નેત્રવાળી કેટલીએક સ્ત્રીઓએ હસ્તકમલથી પવિત્ર મોતીઓ ઉડાડી પ્રભુને વધાવ્યા, કેટલીએક સ્ત્રીઓ મધુર સ્વરથી રમણીય એવા ધવલમંગલ ગાવા લાગી, અને કેટલીએક સ્ત્રીઓ તો આનંદમગ્ન બની નાચવા લાગી ॥૮॥”

આવી રીતે નગરવાસી પુરુષો અને સ્ત્રીઓ જેમના વૈભવનો ઉત્કર્ષ જોઈ રહ્યા છે એવા ભગવંતની અગાડી પ્રથમ સ્વસ્તિકા, શ્રીવસ્તર, નન્દાવતર, વર્ષમાનકજ, ભદ્રાસનપ કલશદ મસ્ત્યયુગલઽ અને દર્પણઽ, એ પ્રમાણે રત્નમય આઠ મંગલ ક્રમસર ચાલવા લાગ્યાં. તેમની પછી પૂર્ણ કળશ, ઝારી, ચામરો, મોટી ધ્વજા, વૈદૂર્ય રત્નજડિત એવા દંડ પર રહેલું સફેદ છત્ર, તથા મણિ અને સુવર્ણમય એવું સિંહાસન ચાલ્યું. પછી સ્વાર સહિત એવા એકસો આઠ ઉત્તમ ઘોડા અને એકસો આઠ ઉત્તમ હાથી ચાલવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ ફરકતી પતાકાઓથી મનોહર લાગતા, ધ્વજાઓ અને વાજિંત્રોના નાદથી રમણીય બનેલા અને

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

૨૫૯

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

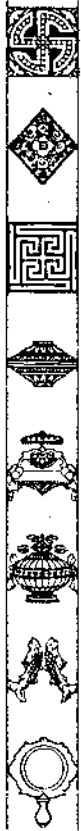
અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો તથા બખ્તરોથી ભરેલા એવા એકસો ને આઠ રથ ચાલવા લાગ્યા. તેમની પછી બખ્તર પહેરેલા અને સર્વાંગ સુંદર એવા એકસો આઠ વીરપુરુષો ચાલ્યા. ત્યાર પછી ક્રમસર ઘોડા, હાથી, રથ અને પાલાનું સૈન્ય ચાલવા લાગ્યું. ત્યારબાદ હજાર પતાકા વડે શોભી રહેલો અને હજાર યોજન ઊંચો એવો મહેન્દ્રધ્વજ ચાલ્યો. તેની પછી ખડ્ગ ધરનારા, ભાલાવાળા, અને બાજોઠ ધરનારા ક્રમસર ચાલ્યા. ત્યાર પછી હાસ્ય કરાવનારા, નાચ કરનારા, અને 'જય જય' શબ્દ બોલતા ભાટ-ચારણ પ્રમુખ ચાલવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ ઉગ્રકુલના, ભોગકુલના અને રાજન્યકુલના ક્ષત્રિયો, કોટવાલો, મડંબના અધિકારીઓ, કૌટુંબિકો, શેઠીયા, સાર્થવાહો, દેવો તથા દેવીઓ પ્રભુની અગાડી પાછળ અને પડખે ચાલવા લાગ્યા.

(સદેવમણુયાસુરાણ પરિસાણ) વળી સ્વર્ગલોક, મનુષ્યલોક અને પાતાલલોક નિવાસી દેવો, મનુષ્યો અને અસુરો સહિત પર્ષદા એટલે લોકોના સમુદાયે કરીને (સમણુગમ્મમાણં) સમ્યક્ પ્રકારે પાછળ ગમન કરાતા એવા પ્રભુને; વળી પ્રભુ કેવા છે ? - (અગ્ને સંઘ્રીય-) અગાડી ચાલતા એવા શંખ વગાડનારા, (ચક્કિય-) ચક્ર હથિયારને ધારણ કરનારા, (લંગલિય-) ગલે લટકાવેલ સુવર્ણાદિમય હલને આકારે આભૂષણને ધારણ કરનારા ભટ્ટ વિશેષો, અથવા ખેડૂતો, (મુહમંગલિય-) મુખને વિષે માંગલિક શબ્દ બોલનારા પ્રિયવાદકો, (વલ્લમાણ-) શૃંગાર પહેરી મનોહર બનેલા નાના કુમારોને ખભા ઉપર બેસાડી ચાલનારા પુરુષો, (પૂસમાણ) બિરુદાવલી બોલનારા ભાટ-ચારણો, (ચંટિયગણેહિ-) અને ઘંટ વગાડનારા રાવળીયા તરીકે ઓળખાતા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

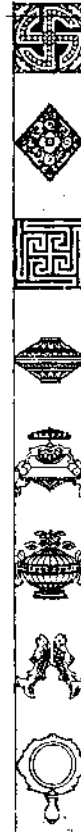

પુરુષો; તેઓના સમુદાયો વડે પરિવરેલા એવા પ્રભુને કુળના વડીલ વિગેરે સ્વજનો (તાહિં જાવ વગ્ગૂહિં) તેવા પ્રકારની યાવત્ ઇષ્ટાદિ વિશેષણોવાળી વાણી વડે (અભિનંદમાણા ચ અભિયુક્તમાણા ચ) અભિનંદન આપતા એટલે સમૃદ્ધિવંત કહેતા તથા સ્તુતિ કરતા (एवं वयासी-) આ પ્રમાણે બોલ્યા કે - ॥૧૧૩॥

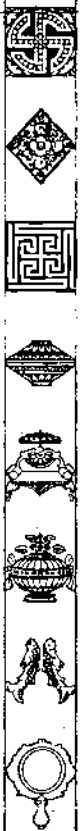
(जय जय नंदा !) હે સમૃદ્ધિમાન્ ! તમે જય પામો જય પામો, (जय जय भद्रा !) હે કલ્યાણકારક ! તમે જય પામો, જય પામો, (भद्रं ते) તમારું કલ્યાણ થાઓ, (अभगगेहिं नाण-दंसण-चरित्तेहिं अजिआइं जिणाहि इंदियाइं) જીતી ન શકાય એટલે વશ ન થઈ શકે એવી ઇન્દ્રિયોને અભગ્ન એટલે અતિયાર રહિત એવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચરિત્ર વડે વશ કરો, (जिअं च पालेहि समणधम्मं) અને જીતેલા એટલે વશ કરેલા ક્ષાંતિ વિગેરે દસ પ્રકારના શ્રમણધર્મનું તમે પાલન કરો, (जियविग्घो वि य वसाहि तं देव ! सिद्धिमज्झे) વળી હે પ્રભુ ! વિઘ્નોને જીતનારા તમે સિદ્ધિમાં વસો. અહીં સિદ્ધિમાં શબ્દ વડે ‘શ્રમણ ધર્મને વશ કરવો’ એવો અર્થ સમજવો, એટલે લક્ષણ વડે તેના પ્રકર્ષમાં; અર્થાત્ સિદ્ધિમાં એટલે શ્રમણધર્મને વશ કરવાના પ્રકર્ષમાં તમે અંતરાય રહિત રહો.

(निहणाहि राग-दोसमल्ले तवेणं) બાદ્ય અને અભ્યંતર તપ વડે તમે રાગ અને દ્વેષરૂપી મલ્લોનો વિનાશ કરો, (धिइधणिअबद्धकच्छे महाहि अट्ठ कम्मसत्तू झाणेणं उत्तमेणं सुक्केणं) ધીરપણામાં અતિશય કમ્મર કસી

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

- અત્યંત દેઢ બની ઉત્તમ શુક્લધ્યાન વડે આઠ કર્મો રૂપી શત્રુઓનું મર્દન કરો, (અપ્પમત્તો હરાહિ આરાહણપડામં
ચ વીર ! તેલુક્કરંગમજ્જો) વળી હે વીર ! અપ્રમાદી થયા છતા તમે ત્રણ લોકરૂપી રંગમંડપની મધ્યમાં એટલે
મલ્લયુદ્ધ કરવાના અખાડામાં આરાધનારૂપી પતાકાને ગ્રહણ કરો; અર્થાત્ જેમ કોઈ મલ્લ સામા મલ્લને જીતી
જયપતાકા મેળવે છે તેમ તમે પણ કર્મરૂપી શત્રુઓને જીતી આરાધનારૂપી પતાકા મેળવો (પાવય વિતિમિરમણુત્તરં
કેવલવરનાણં) આવરણ રહિત અને અનુપમ એવું પ્રધાન કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો, (ગચ્છ ય મુક્ચં પરં પયં
જિણવરોવદ્દટેણ મગ્ગેણ અકુડિલેણ હંતા પરીસહચમું) ઋષભદેવાદિ જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપેલા જ્ઞાન, દર્શન અને
ચારિત્રરૂપ અકુટિલ એટલે સરળ માર્ગ વડે પરીષદોની સેનાને હણીને પરમપદરૂપ મોક્ષમાં જાઓ, (જય જય
ચ્રત્તિયવસ્સહા !) હે ક્ષત્રિયોને વિષે ઉત્તમ વૃષભ સમાન ! તમે જય પામો, જય પામો, (બહૂં દિવસાં) ઘણા
દિવસો સુધી (બહૂં પવસાં) ઘણાં પખવાડીયાં સુધી (બહૂં માસાં) ઘણા મહિના સુધી, (બહૂં ઉઝાં) બબ્બે માસ
પ્રમાણ હેમંતાદિ ઘણી ઋતુઓ સુધી, (બહૂં અયણાં) છ છ માસ પ્રમાણ દક્ષિણાયન અને ઉત્તરાયન લક્ષણ
ઘણાં અયનો સુધી, (બહૂં સંવચ્છરાં) તથા ઘણાં વરસ સુધી (અભીણ પરીસહો-વસગ્ગાણં) પરીષદો અને ઉપસર્ગો
થકી નિર્ભય રહ્યા છતા (ચંતિચ્રમે ભય-ભેરવાણં) તથા વિજળી સિંહ પ્રમુખના ભયો અને ભૈરવોને ક્ષમાપૂર્વક

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સહન કરતા છતા તમે જય પામો. (ધમ્મે તે અવિગ્ધં ભવતુ ત્તિ કટ્ટદુ) સંયમ રૂપ ધર્મમાં તમોને નિર્વિઘ્નપણું થાઓ, આ પ્રમાણે કહીને કુલના વડીલ વિગેરે સ્વજનો (જયજયસહં પઞ્જન્તિ) જય, જય શબ્દ બોલે છે ॥૧૧૪॥

(તદ્દેવં જયંતે ભગવાન્ મહાવીર) ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરની મધ્યમાં થઈને જ્યાં જ્ઞાતખંડવન નામનું ઉદ્યાન છે અને જ્યાં અશોક વૃક્ષ છે ત્યાં આવે છે. શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કેવા છે ? -

(નયણમાલાસહસ્રેહિં પિચ્છિજ્જમાણે પિચ્છિજ્જમાણે) મહોત્સવ જોવા માટે હારબંધ બેઠેલા માણસોની હજારો નેત્રપંક્તિઓથી વારંવાર જોવાતા, (વચણમાલાસહસ્રેહિં અભિયુચ્ચમાણે અભિયુચ્ચમાણે) હજારો મુખપંક્તિઓથી અથવા વચનોની પંક્તિઓથી વારંવાર સ્તુતિ કરાતા, (હિયયમાલાસહસ્રેહિં ઉત્તંદિજ્જમાણે ઉત્તંદિજ્જમાણે) હજારો હૃદય પંક્તિઓથી 'તમે જય પામો, જીવો, આનંદ પામો' ઇત્યાદિ શુભ ચિંતવન વડે વારંવાર પ્રબલપણે સમૃદ્ધિ પમાડાતા, (મણોરહમાલાસહસ્રેહિં વિચ્છિપ્પમાણે વિચ્છિપ્પમાણે) હજારો મનોરથોની પંક્તિઓથી વારંવાર વિશેષ પ્રકારે સ્પર્શ કરાતા, અર્થાત્ 'અમે પ્રભુના આજ્ઞાકારી સેવક થઈએ તો પણ સારું' ઇત્યાદિ પ્રકારે લોકોના વિકલ્પોથી વારંવાર ચિંતવાતા, (કંતિસ્સ-ગુણેહિં પત્થિજ્જમાણે પત્થિજ્જમાણે)

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કાંતિ, રૂપ અને ગુણો વડે સ્વામીપણે વારંવાર ઈચ્છાતા, (અંગુલિમાલાસહસ્સેહિં દાઙ્ગમાણે દાઙ્ગમાણે) હજારો આંગળીઓની પંક્તિઓથી વારંવાર દેખાડાતા.

(દાહિણહત્થેણં બહૂણં નર-નારીસહસ્સાણં અંજલિમાલાસહસ્સાઙ્ગં પડિચ્છમાણે પડિચ્છમાણે) ઘણા હજાર જે પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, તે પુરુષો અને સ્ત્રીઓના હજારો નમસ્કારોની પંક્તિઓને જમણા હાથથી વારંવાર ઝ્રહણ કરતા, (ભવણપંતિસહસ્સાઙ્ગં સમઙ્ગમાણે) હજારો ઘરોની પંક્તિઓને ઉલ્લંઘન કરતા, (તંતી-તલતાલ-તુડિય-ગીયવાઙ્ગયસ્વેણં મહુરેણ ય મણહરેણં જયજયસદ્ધોસમીસિણં મંજુમંજુણા ઘોસેણ ય પડિબુઙ્ગમાણે પડિબુઙ્ગમાણે) ગાયનની અંદર જે વીણા, હાથની તાળીયો, અને ભિન્ન ભિન્ન વાજિંત્રોનું વાગવું, તેથી થતા મધુર અને મનોહર શબ્દ વડે; વળી લોકોએ કરેલી જે જય જય શબ્દની ઉદ્ધોષણા, તે વડે મિશ્રિત અતિકોમલ શબ્દ વડે વારંવાર સાવધાન થતા, વળી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કેવા છે ? - (સચ્ચિદ્દીર્ઘ) છત્રાદિ રાજચિહ્નરૂપ સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ, (સચ્ચજુર્ઘ) સર્વદ્યુતિ એટલે આભૂષણાદિની સર્વ પ્રકારની કાન્તિ, અથવા સર્વદ્યુતિ એટલે ઉચિત સર્વવસ્તુઓનો સંયોગ, (સચ્ચબલેણં) હાથી, ઘોડા પ્રમુખ સર્વ પ્રકારનું સૈન્ય, (સચ્ચવાહણેણં) ઉંટ, ખચ્ચર, પાલખી પ્રમુખ સર્વ પ્રકારનાં વાહન, (સચ્ચસમુદણં) શહેરીઓ વિગેરે સર્વ લોકોનો મેળો, (સચ્ચાયરેણં) ઉચિત કરવારૂપ સર્વ પ્રકારનો આદર, (સચ્ચવિભૂર્ઘ) સર્વ સંપત્તિ, (સચ્ચવિભૂસાણં)

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

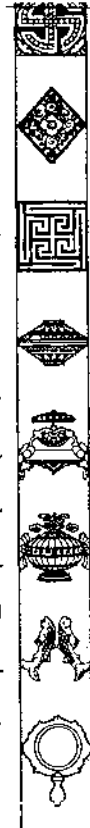

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સમસ્ત શોભા, (સવ્વસંભમેણં) સર્વ સંભ્રમ એટલે આનંદથી થયેલી ઉત્સુકતા, (સવ્વસંગમેણં) સમગ્ર સગાં-સંબંધીઓનો મેલાપ, (સવ્વપગઈહિં) સર્વ પ્રકૃતિ એટલે નગરમાં નિવાસ કરનારી ક્ષત્રિય-વૈશ્યાદિ અઢારે વર્ણની પ્રજાઓ, (સવ્વનાડઈહિં) સમગ્ર નાટકો, (સવ્વતાલાયરેહિં) સર્વ તાલાયરો એટલે તાલીયો વગાડી નાય કરનારા અથવા તાલી વગાડતા છતા કથા કહેનારા, (સવ્વાવરોહેણં) સકલ અંતઃપુર, (સવ્વ-પુષ્ક-વત્થગંધ-મલ્લા-ડલંકારવિભૂસાણ) સર્વ જાતનાં પુષ્પો, વસ્ત્રો, સુગંધી પદાર્થો, માલાઓ અને અલંકારોની શોભા વડે યુક્ત થયા છતા ભગવાન્ મહાવીર દીક્ષા લેવા માટે જ્ઞાતખંડ વનમાં જાય છે. વળી ભગવાન્ કેવા છે ? (સવ્વતુડિયસહ-સન્નિનાણં) સર્વ પ્રકારના વાજિંત્રોના શબ્દો અને તેઓની સાથે સંગત થતા જે પ્રતિશબ્દ એટલે પડઘાઓ, તેઓ વડે યુક્ત એવા; વળી ભગવાન્ કેવા છે ? - (મહયા ઇડ્ઢીણ) છત્રાદિ રાજચિહ્નરૂપ મહાન્ ઋદ્ધિ, (મહયા જુઈણ) મહાદ્યુતિ એટલે આભૂષણાદિની મહાકાન્તિ અથવા મહાયુતિ એટલે ઉચિત એવી વસ્તુઓની મોટી રચના, (મહયા બલેણં) મોટું સૈન્ય (મહયા વાહણેણં) ઉંટ, પાલખી પ્રમુખ ઘણાં વાહન (મહયા સમુદણં) શહેરીઓ પરિવારાદિ સર્વલોકોનો મોટો - સમુદાય (મહયા વસ્તુડિયજમગસમગણ્ણવાઈણં) અને ઉત્તમ વાજિંત્રોનો એકી સાથે વાગી રહેલો જે મોટો ધ્વનિ, તે વડે યુક્ત છે. વળી ભગવાન્ મહાવીર કેવા છે ? - (સંઘ્ર-પણવ-પહહ-ભેરિ-) શંખ, ડંકો-નગારું, પટહ, નોબત, (ફલ્લરિ-ઝુરમુહિ-) ખંજરી, રણશીંગુ,

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(હુડુક્ક-દુંદુહિનિઘોસનાઙ્ગચરણે) હુડુક્ક નામનું વાજિંત્ર અને વાજિંત્ર, અને દુંદુભિ નામનું દેવવાઘઃ; એ સર્વ વાજિંત્રોના જે ગંભીર અવાજ અને તેઓના પડધાડપ થતો જે પ્રતિધ્વનિ, તે વડે યુક્ત; આવા પ્રકારની અનુપમ ઋદ્ધિથી યુક્ત થઈને દીક્ષા લેવા માટે જતા એવા ભગવંતની પાછળ હાથી ઉપર ચઢેલા મનોહર છત્ર વડે શોભતા, ચામરો વડે વીંઝાતા, અને ચતુરંગી સેનાથી પરિવરેલા એવા નંદિવર્ધન રાજા જાય છે. એવી રીતે ઉપર વર્ણવેલા આડંબર વડે યુક્ત થયેલા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (કુંડપરં નગરં મજ્ઞં મજ્ઞેણં નિગચ્છં) ક્ષત્રિયકુંડપુર નગરના મધ્યભાગમાં થઈને નીકળે છે. (નિગચ્છિત્તા) નીકળીને (જેણેવ નાયસંઢવણે ઝજ્ઞાણે) જ્યાં જ્ઞાતખંડવન નામનું ઉદ્યાન છે, (જેણેવ અસોગવરપાયવે) જ્યાં અશોક નામનું ઉત્તમ વૃક્ષ છે (તેણેવ ઝવાગચ્છં) ત્યાં આવે છે ॥૧૧૫॥

(ઝવાગચ્છિત્તા) જ્ઞાતખંડવન નામના ઉદ્યાનમાં અશોક વૃક્ષની નીચે આવીને (અસોગવરપાયવસ્સ અહે) તે ઉત્તમ અશોક-વૃક્ષની નીચે (સીયં ઠાવેઙ્) પોતાની પાલખી સ્થાપન કરાવે છે. (ઠાવિત્તા) સ્થાપન કરાવીને (સીયાઓ પચ્ચોરુહં) પાલખીમાંથી નીચે ઉતરે છે, (પચ્ચોરુહિત્તા) નીચે ઉતરીને (સયમેવ) પોતાની મેળે જ (આભરણ-મલ્લાલંકારં ઓમુયં) આભૂષણ માલા પ્રમુખ અલંકાર ઉતારે છે. તે આ પ્રમાણે - દીક્ષા લેવાને તત્પર થયેલા શ્રીજિનેશ્વર પ્રભુ આંગળીઓ થકી વીંટીઓ, હાથમાંથી વીરવલય, ભુજા પરથી બાજુબંધ, કંઠ

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

થકી હાર, કાનમાંથી કુંડલ, અને મસ્તક પરથી મુગટ ઉતારે છે. એ સઘળાં આભૂષણોને કુળની મહત્તરા સ્ત્રીએ હંસ લક્ષણ સાડીમાં ગ્રહણ કર્યાં. ત્યાર પછી કુળની મહત્તરા એવી તે સ્ત્રીએ “इक्व्रागकुलसमुष्पन्ने सि णं तुमं जाया !” ઇત્યાદિ શીખામણરૂપે કહ્યું એટલે - “હે પુત્ર ! તમે ઇક્વાકુ નામના ઉત્તમ કુળમાં જન્મ્યા છો, તમારું કાશ્યપ નામનું ઉંચું ગોત્ર છે, જ્ઞાતકુલરૂપી આકાશમાં પૂર્ણિમાના નિર્મલ ચન્દ્રમા સમાન સિદ્ધાર્થ નામના ઉત્તમ ક્ષત્રિયના અને ઉત્તમજાતિનાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીના તમે પુત્ર છો, દેવેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોએ પણ તમારી સ્તુતિ કરી છે; માટે હે પુત્ર ! આ સંયમ માર્ગમાં સાવધાન થઈ ચાલજો, મહાત્માઓએ આચરેલા માર્ગનું આલંબન કરજો, તલવારની ધાર સમાન મહાવ્રતનું પાલન કરજો, શ્રમણધર્મમાં પ્રમાદ ન કરજો” ઇત્યાદિ કહી પ્રભુને વંદન તથા નમસ્કાર કરી તે સ્ત્રી એક તરફ ખસી જાય છે.

(ઓમુદ્ગતા) ઉપર પ્રમાણે સર્વ પ્રકારના અલંકાર વિગેરે મૂકીને ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (સયમેવ પંચમુદ્દિયં લોયં કરેદ્) પોતાની મેળાએ જ એક મુષ્ટિ વડે દાઢી-મૂછનો અને ચાર મુષ્ટિ વડે મસ્તકના કેશનો એવી રીતે પંચમુષ્ટિ લોચ કરે છે. (કસ્તિ) પંચમુષ્ટિ લોચ કરીને (છટ્ઠમેમં ભક્તેણં અપાણણં) નિર્જલ છટ્ઠ તપ વડે યુક્ત થયા છતા, (હત્યુત્તરાહિં નવચ્રત્તેણં જોગમુવાગણં) ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્ર સાથે ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થયે છે (એગં દેવદૂસમાદાય) ઇન્દ્રે ડાબા ખભા પર સ્થાપન કરેલું એક દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ કરીને (એગે) રાગ-દ્વેષની સહાય રહિત હોવાથી એકલા એટલે રાગદ્વેષ રહિત, વળી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કેવા

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છે ? - (અબીં) અદ્વિતીય એવા; એટલે - જેમ ઋષભદેવ પ્રભુ ચાર હજાર રાજાઓ સાથે, મલ્લિનાથ અને પાર્શ્વનાથ ત્રણસો સાથે, વાસુપૂજ્ય પ્રભુ છસો સાથે, અને બાકીના ઓગણીસ તીર્થંકરો હજાર હજાર સાથે દીક્ષિત થયા તેમ ભગવાન્ મહાવીર બીજા કોઈની સાથે દીક્ષિત થયા નહિ, તેથી અદ્વિતીય એટલે એકાકી એવા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (મુંડે ભવિત્તા) કેશનો લોચ કરવારૂપ દ્રવ્યથી અને કોધાદિ દૂર કરવારૂપ ભાવથી મુણ્ડ થઈને (અગારાઓ) ગૃહવાસ થકી નીકળી (અણગારિયં પવ્વણ) અણગારપણાને એટલે સાધુપણાને પામ્યા. તેનો વિધિ આ પ્રમાણે -

ઉપર કહ્યા મુજબ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યા બાદ પ્રભુએ સામાયિક ઉચ્ચરવા ઈચ્છા કરી ત્યારે ઈન્દ્રે વાજિંત્ર પ્રમુખનો કોલાહલ નિવારણ કર્યો. ત્યાર પછી પ્રભુએ “નમો સિદ્ધાણં” એ પ્રમાણે કહીને “કરેમિ સામાઈયં સવ્વં સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ક્રામિ” ઈત્યાદિ પાઠનો ઉચ્ચાર કર્યો, પણ “ભંતે” એ શબ્દ ન બોલ્યા, કારણ કે તીર્થંકરોનો એવો આચાર છે કે તેઓ સામાયિક ઉચરતાં ‘ભંતે’ શબ્દ ન બોલે. આવી રીતે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું કે તુરંત જ પ્રભુને ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાર પછી ઈન્દ્રાદિક દેવો પ્રભુને વંદન કરી નંદીશ્વર દ્વીપની યાત્રા કરી પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ॥૧૧૬॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વલ્લમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિક્કહિઆ જિણ-ગણ-હરાઈથેરાવલી ચસ્તિં ॥૧॥

॥ પઞ્ચમં વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

પંચમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અથ ષષ્ઠં વ્યાખ્યાનમ્ ।

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વલ્લમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાડ્ધેરાવલી ચસ્તિં ॥૧॥

ત્યાર પછી ચાર જ્ઞાન વડે વિભૂષિત શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર વિહાર માટે બંધુવર્ગની અનુમતિ લઈ ત્યાંથી ચાલ્યા. પ્રેમવશ બંધુવર્ગ પણ જ્યાં સુધી પ્રભુ દ્રષ્ટિગોચર રહ્યા ત્યાં સુધી પ્રભુ સામે એકી ટસે જોઈ રહ્યો, અને પ્રભુના વિયોગથી ચિત્તમાં વિષાદ પામી ત્યાં જ ઉભો રહીને ગદ્ગદ કંઠે બોલવા લાગ્યો કે -

“ત્વયા વિના વીર ! કથં વ્રજામો ?, ગૃહેઽધુના શૂન્યવનોપમાને ।

ગોષ્ઠીસુખં કેન સહાઽઽચરામો ?, ભોક્ષ્યામહે કેન સહાઽથ બન્ધો ! ॥૧॥”

“હે વીર ! તમારા વિના શૂન્ય અરણ્ય સમાન એવા ઘરે હવે અમે કેવી રીતે જઈશું ?, હે બંધુ ! તમારા વિના વાર્તાલાપનો આનંદ કોની સાથે કરશું ? અને કોની સાથે બેસીને ભોજન કરશું ? ॥૧॥”

“સર્વેષુ કાર્યેષુ ચ વીર વીરે-ત્યામન્ત્રણાદ્ દર્શનતસ્તવાઽઽર્ચ ! ।

પ્રેમપ્રકર્ષાદભજામ હર્ષ, નિરાશ્રયાશ્ચાઽથ કમાશ્રયામઃ ? ॥૨॥”

“હે આર્ય ! દરેક કાર્યોમાં વીર, વીર કહી તમોને બોલાવીને તમારું દર્શન થતાં અતિશય પ્રેમથી અમે હર્ષ પામતા, પણ હવે તો તમારા વિયોગથી નિરાશ્રિત બની ગયેલા અમે કોનો આશ્રય કરશું ? ॥૨॥”

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૨૬૯

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“અતિપ્રિયં બાન્ધવ ! દર્શનં તે, સુધાઝ્જનં ભાવિ કદાઽસ્મદ્દક્ષ્ણોઃ ? ।
નીરાગચિત્તોઽપિ કદાચિદસ્માન્ સ્મરિષ્યસિ પ્રૌઢગુણાભિરામ ! ॥૩॥”

“હે બાંધવ ! આંખોને અમૃતના અંજન સરખું અતિપ્રિય તમારું દર્શન હવે અમોને ક્યારે થશે ?, હે ઉત્તમગુણોએ કરીને મનોહર ! રાગ રહિત ચિત્તવાળા પણ તમે અમોને કોઈક વખતે તો સંભારજો ॥૩॥”

ઇત્યાદિ ગદ્ગદ કંઠે બોલતો અને આંસુડાં પાડતો બંધુવર્ગ કષ્ટથી પાછો ફરી નિસ્તેજ મુખે ઘેર ગયો.

પ્રભુને દીક્ષામહોત્સવ વખતે ઇન્દ્રાદિ દેવોએ જે ગોશીર્ષચંદનાદિ સુગંધમય ઉત્તમ પદાર્થોથી તથા પુષ્પોથી પૂજ્યા હતા, તે પદાર્થોની સુગંધી ચાર મહિનાથી પણ વધારે સમય સુધી પ્રભુના પર તેવી જ રહી હતી. આવી અલૌકિક સુગંધીને લીધે દૂરદૂરથી ખેંચાઈને આવેલા ભમરા પ્રભુને ડંખ દેવા લાગ્યા. ચારે તરફ ફેલાઈ રહેલી સુગંધીને લીધે કેટલાક જુવાનીયા ગંધપુટી માંગવા લાગ્યા, પરંતુ પ્રભુ તો મૌન રહ્યા, તેથી તેઓ કોપાયમાન થઈને પ્રભુને પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓ પણ પ્રભુને અદ્ભુત સૌંદર્યવાળા અને સુગંધમય શરીરવાળા જોઈને ભોગપ્રાર્થનાદિ અનુકૂલ ઉપસર્ગો કરવા લાગી, તો પણ પ્રભુ તો મેરુની પેઠે નિશ્ચલ રહ્યા, અને સર્વ ઉપસર્ગોને સમભાવપણે સહન કરતા વિચરવા લાગ્યા. હવે વિહાર કરતા પ્રભુ તે દિવસે બે ઘડી દિવસ બાકી રહ્યો ત્યારે કુમાર નામના ગામે પહોંચ્યા, અને ત્યાં રાત્રિએ કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા.

હવે તે ઠેકાણે કોઈ ગોવાળીયો આખો દિવસ બળદીયા પાસે હલ વહન કરાવી સંધ્યાકાળે તે બળદોને

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રભુ પાસે મૂકી ગાયો દોહવા માટે ઘેર ગયો, બળદીયા તો દૂર જંગલમાં ચરવા ચાલ્યા ગયા. ગોવાળીયો ગાયો દોહીને ઘરથી પાછો આવ્યો, અને બળદીયા ન દેખવાથી પ્રભુને પૂછવા લાગ્યો કે - ‘હે આર્ય ! મારા બળદો ક્યાં છે ?’ પરંતુ પ્રતિમાધારી પ્રભુ જ્યારે કાંઈ પણ બોલ્યા નહિ ત્યારે ગોવાળીયે વિચાર્યું કે, બળદીયા સંબંધમાં આ કાંઈ જાણતા નથી. પછી તે ગોવાળીયો બળદીયાની શોધ કરવા આખી રાત જંગલમાં ભટક્યો, છતાં પત્તો લાગ્યો નહિ. હવે બળદીયા આખી રાત્રી ચરી ફરતા ફરતા પાછા પ્રભુની પાસે પોતાની મેળે જ આવ્યા, અને સ્વસ્થ ચિત્તે વાગોળતા પ્રભુ પાસે બેઠા. પેલો ગોવાળીયો પણ ભટકી ભટકી ત્યાં આવ્યો, અને બળદોને બેઠેલા જોઈ તેણે વિચાર્યું કે, ‘અરે ! આને ખબર હતી, તો પણ મને નકામો આખી રાત્રી ભટકાવ્યો !’ એમ વિચારી કોધથી બળદની રાશ ઉપાડી પ્રભુને મારવા દોડ્યો ! આ સમયે શકેન્દ્રને વિચાર થયો કે, પ્રભુ પ્રથમ દિવસે શું કરે છે તે જોઉં; એમ વિચારી અવધિજ્ઞાન વડે જોયું, ત્યાં તો પ્રભુને માર મારવા તૈયાર થયેલા ગોવાળીયાને જોયો. ઈન્દ્રે તે વૃત્તાંત જાણી તુરત ગોવાળીયાને થંભાવી દીધો, અને ત્યાં આવી તેને શિક્ષા કરી. પછી ઈન્દ્રે પ્રભુને વંદન કરી વિનંતી કરી કે, “હે ભગવન્ ! આપને બાર વરસ સુધી ધણા ઉપસર્ગ થવાના છે, તેથી જો રજા આપો તો ત્યાં સુધી હું આપની પાસે સેવા કરવા રહું”. પ્રભુ કાઉસગ્ગ પારીને બોલ્યા કે, “હે દેવેન્દ્ર ! એવું કદાપિ થયું નથી થતું નથી તેમ થશે પણ નહિ કે, કોઈ પણ દેવેન્દ્ર અથવા અસુરેન્દ્રની સહાયથી તીર્થંકરો કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે; અને સિદ્ધિપદને પામે. તીર્થંકરો કદાપિ પરસહાયની અપેક્ષા રાખતા નથી, તેઓ તો

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પોતાના જ ઉદમ બળ વીર્ય પુરુષાતન તથા પરાક્રમથી કેવલજ્ઞાન મેળવે છે, અને મોક્ષે જાય છે”. પ્રભુનાં આવાં વચન સાંભળી ઈન્દ્રને પ્રભુ સાથે રહેવાનો વિચાર બંધ રાખવો પડ્યો; અને પ્રભુને મરણાંત ઉપસર્ગ થાય તે અટકાવવા માટે બાળતપસ્યાથી વ્યંતર જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રભુની માસીના પુત્ર સિદ્ધાર્થ વ્યંતરને પ્રભુની પાસે રાખી ઈન્દ્ર પોતાને સ્થાનકે ગયો. ત્યાર પછી પ્રભુ વિહાર કરી કોલ્લાક સન્નિવેશમાં ગયા, ત્યાં બહુલ નામના બ્રાહ્મણને ઘેર ‘મારે સપાત્ર ધર્મ પ્રરૂપવો, એટલે મારી પછી સાધુઓ પાત્રમાં આહાર કરે એમ સૂચના કરવા માટે પ્રભુએ પહેલું પારણું તે ગૃહસ્થના પાત્રમાં પરમાન્નથી કર્યું. તે વખતે વસ્ત્રની વૃષ્ટિ, સુગંધી જળ અને પુષ્પોની વૃષ્ટિ, દેવદુંદુભિઓના નાદ ‘અહો દાનમ્’ એ પ્રમાણે આકાશમાં દેવોએ કરેલી ઉદ્દઘોષણા, અને વસુધારા એટલે સાડા બાર કરોડ સોનેયાની વૃષ્ટિ; એ પાંચ દિવ્યો પ્રગટ થયાં.

ત્યાંથી વિહાર કરતા પ્રભુ મોરાક નામના સન્નિવેશમાં દૂઈજજંત જાતિના તાપસોના આશ્રમે ગયા. આશ્રમમાં તાપસોનો કુલપતિ સિદ્ધાર્થ રાજાનો મિત્ર હતો, તે મળવા માટે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ પણ પૂર્વના અભ્યાસથી તેને મળવા હાથ પ્રસાર્યા. કુલપતિની પ્રાર્થનાથી પ્રભુ ત્યાં એક રાત્રિ રહ્યા. સવારમાં વિહાર કરવા તૈયાર થયેલા પ્રભુને કુલપતિએ વિનંતી કરી કે - ‘આપ આ એકાંત સ્થાનમાં વર્ષાકાલ નિર્ગમન કરજો’. જો કે પ્રભુ તો વીતરાગ હતા, પણ તેના આગ્રહથી ત્યાં ચોમાસું રહેવાનું કબુલ કરી ત્યાંથી બીજી જગ્યાએ વિહાર કરવા લાગ્યા. પ્રભુ ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે વિહાર કરી વર્ષાઋતુ ગાળવા માટે પાછા તે આશ્રમ

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પધાર્યા, અને પેલા કુલપતિએ આપેલી ઘાસની એક ઝૂંપડીમાં રહ્યા. ત્યાં જંગલમાં ઘાસ ન હોવાથી ભૂખી થયેલી ગાયો તે તાપસોની ઝૂંપડીઓનું ઘાસ ખાવા દોડી આવતી, પણ તાપસો લાકડીઓ મારી તે ગાયોને હાંકી કાઢી મૂકતા. તાપસોએ જ્યારે ગાયોને હાંકી મેલી, ત્યારે ગાયો જેમાં પ્રભુ રહેતા હતા તે ઝૂંપડીના ઘાસને નિઃશંકપણે ખાવા લાગી, છતાં પ્રતિમાસ્થ પ્રભુએ ઘાસ ખાતી ગાયોને જ્યારે ન હાંકી ત્યારે તે ઝૂંપડીના સ્વામી તાપસે કુલપતિ આગળ જઈ રાવ કરી. તે જ વખતે કુલપતિ પ્રભુ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે - “હે વર્ધમાન ! પંખીઓ પણ પોતપોતાના માળાનું રક્ષણ કરવા સાવધાન હોય છે, તમે તો રાજપુત્ર છો છતાં શું પોતાના આશ્રયનું પણ રક્ષણ કરવા અસમર્થ છો ?” સમભાવમગ્ન પ્રભુએ વિચાર કર્યો કે અહીં રહેવાથી આ તાપસોને અપ્રીતિ થશે, તેથી સકલ પ્રાણીનું હિત ઈચ્છતા મારે અહીં રહેવું યોગ્ય નથી, એમ ચિંતવી પ્રભુએ આ પાંચ અભિગ્રહ ગ્રહણ કર્યા.

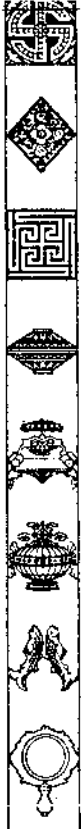
જ્યાં અપ્રીતિ થાય તેને ઘેર વસવું નહિ ૧, હમેશાં પ્રતિમા ધરીને રહેવું ૨, ગૃહસ્થનો વિનય ન કરવો ૩, છદ્મસ્થ અવસ્થા સુધી પ્રાયઃ મૌન રહેવું ૪, હાથમાં જ આહાર કરવો ૫. આ પ્રમાણે પાંચ અભિગ્રહ ગ્રહણ કરી વર્ષાકાલમાં અસાડ સુદ પૂર્ણિમાથી આરંભી પંદર દિવસ ગયા બાદ પ્રભુએ અસ્થિક નામના ગામ તરફ વિહાર કર્યો.

(સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (સંવચ્છરં સાહિયં માસં) એક વરસ અને એક મહિનાથી

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

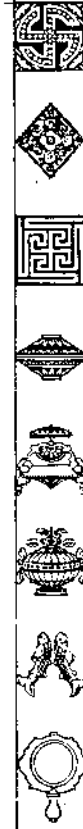
કાંઈક અધિક સમય સુધી (ચીવરધારી હોત્યા) વસ્ત્રધારી હતા. (તેણ ઘરં અચેલણ) ત્યાર પછી અચેલક - વસ્ત્ર રહિત હતા, (પાણિપડિગ્ગહિણ) અને કરપાત્ર - હાથરૂપી જ પાત્રવાળા હતા. પ્રભુનું અચેલકપણું નીચેના વૃતાન્તથી જાણવું -

પ્રભુ દીક્ષિત થયા પછી વિચરતા છતા એક વરસ અને એક મહિનાથી કાંઈક અધિક સમય વીત્યા બાદ દક્ષિણવાચાલ નામના સન્નિવેશની નજીકમાં સુવર્ણવાલુકા નદીને કાંઠે આવ્યા. ત્યાં ચાલતાં ચાલતાં દેવદૂષ્યનો અરધો ભાગ કાંટામાં ભરાઈ જવાથી પડી ગયો, ત્યારે પછવાડે પડી ગયેલા તે દેવદૂષ્ય તરફ પ્રભુ સિંહાવલોકન વડે દૃષ્ટિ કરી આગળ ચાલતા થયા. પ્રભુએ પછવાડે પડી ગયેલા વસ્ત્ર તરફ શા કારણથી દૃષ્ટિ કરી ? તે સંબંધમાં ભિન્ન ભિન્ન મત છે.

૧. મમતાથી પ્રભુએ પાછું જોયું. ૨ તે વસ્ત્ર સારે સ્થાને પડ્યું કે અયોગ્ય સ્થાને પડ્યું ? તે જોવા માટે પ્રભુએ પાછું જોયું. ૩ પ્રભુએ સહસાકારે પાછું જોયું. ૪ મારા શિષ્યોને વસ્ત્ર-પાત્ર સુલભ થશે કે દુર્લભ ? તેનો નિર્ણય કરવા પ્રભુએ પાછું જોયું, એમ જુદા જુદા આચાર્યો કહે છે.

જ્યારે વૃદ્ધ આચાર્યોનો મત છે કે - પોતે પડી ગયેલા વસ્ત્ર ઉપરથી પોતાનું શાસન કેવું થશે તે વિચારવા પ્રભુએ પાછું વાળીને જોયું હતું, અને જ્યારે તે વસ્ત્રને કાંટામાં ભરાઈ ગયેલું જોયું ત્યારે તે ઉપરથી પ્રભુએ પોતાનું શાસન ઘણા કંટકવાળું થશે એવો નિર્ણય કર્યો; આવી રીતે ભિન્ન ભિન્ન મત છે. પ્રભુ નિર્લોભી

ષર્ધ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હોવાથી તે પડી ગયેલો દેવદૂષ્યપનો અરધો ભાગ પાછો ન લીધો, પણ પ્રભુના પિતા સિદ્ધાર્થરાજાનો મિત્ર સોમ નામનો બ્રાહ્મણ જે પ્રભુની પાછળ પાછળ જ ચાલ્યો આવતો હતો તેણે લઈ લીધો, પ્રભુએ તે દેવદૂષ્યનો બાકીનો અર્ધ ભાગ તો તે જ બ્રાહ્મણને પહેલાં આપી દીધો હતો, તે વૃત્તાંત - આ પ્રમાણે જાણવો -

જે વખતે પ્રભુએ વાર્ષિકદાન દઈ જગતનું દારિદ્ર ફેડતા હતા તે વખતે દરિદ્ર સોમ બ્રાહ્મણ ધન કમાવા માટે પરદેશ ગયો હતો, પણ કમનસીબ હોવાથી તે પરદેશમાંથી પણ કાંઈ લાભ મેળવ્યા વગર જ પાછો ઘેર આવ્યો. ગરીબાઈથી સંતપ્ત બનેલી તેની સ્ત્રી તેને વઢવા લાગી કે - “અરે નિર્ભાગ્ય શિરોમણિ ! શ્રી વર્ધમાનકુમારે જ્યારે સુવર્ણનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો ત્યારે તો તમે પરદેશ ચાલ્યા ગયા !, પરદેશમાં પણ ભટકીને પાછા અત્યારે નિર્ધન જ ઘેર આવ્યા, જાઓ, અહીંથી દૂર ખસો, શું જોઈને મને તમારું મોઢું દેખાડો છો ? જંગમ કલ્પવૃક્ષ સમાન તે શ્રીવર્ધમાન પાસે હજુ પણ જાઓ, એ દયાળુ અને દાનવીર છે, માટે જલદી તેમની જ પાસે જાઓ, જેથી દારિદ્ર દૂર થાય. કહ્યું છે કે -

“યૈઃ પ્રાગ્ દત્તાનિ દાનાનિ, પુનર્દાતું હિ તે ક્ષમાઃ । શુષ્કોઽપિ હિ નદીમાર્ગઃ, સ્થન્યતે સલિલાર્થિભિઃ ॥૧૧॥”

“જેમણે પહેલાં દાન આપ્યાં હોય તેઓ ફરીથી પણ દાન આપવાને સમર્થ હોય છે, કારણ કે સૂકાઈ ગયેલા પણ નદીના માર્ગને જલના અર્થી માણસો ખોદે છે, અને જલ મેળવે છે ॥૧૧॥”

પોતાની સ્ત્રીનાં આવાં વચનથી પ્રેરાયેલો તે બ્રાહ્મણ પ્રભુની પાસે આવ્યો, અને દીન મુખે વિનંતિ કરવા

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

લાગ્યો કે - “હે પ્રભુ આપ તો જગતના ઉપકારી છો, આપે તો વાર્ષિક દાન આપી આખા જગતનું દારિદ્ર નષ્ટ કર્યું, પરંતુ નિર્ભાગી એવો હું તે અવસરે પરદેશ ગયો હતો. દરાખ વખતે કાગડાની ચાંચ પાકે, તેમ હું પણ અવસર ચૂકવાથી આપના વાર્ષિક દાનનો લાભ ન મેળવી શક્યો, અને જેવો હતો તેવો જ હજુ દરિદ્રી રહ્યો.

“સ્વામિન્ ! કનકધારાભિ-સ્ત્વયિ સર્વત્ર વર્ષતિ । અભાગ્યચ્છત્રસંછન્ને, મયિ નાડઙ્યાન્તિ બિન્દવઃ ॥૧૧॥”

“હે સ્વામી ! સુવર્ણની ધારાઓથી તમે સર્વત્ર વરસ્યા, છતાં અભાગ્યરૂપી છત્રથી ઢંકાયેલા મારા ઉપર તે સુવર્ણધારાઓના બિંદુઓ પણ ન પડ્યાં ॥૧૧॥ હે પરદુઃખભંજક ! પરદેશમાં ભટકતા પણ મેં કાંઈ ન મેળવ્યું, નસીબ ચારે તરફ ફરી વળ્યું, અને જેવો ગયો તેવો જ પાછો આવ્યો. તો હે કૃપાળુ ! પુણ્યહીન નિરાશ્રય અને નિર્ધન હું જગતને વાંછિત આપનારા આપની પાસે જ શરણાર્થે આવ્યો છું. ઋદ્ધિની નદી વહેરાવી જગતનું દારિદ્ર ફેડનારા આપની પાસે મારા જેવા એક ગરીબ બ્રાહ્મણનું દારિદ્ર દૂર કરવું શા હિસાબમાં છે ? કારણ કે -

“સંપૂર્ણતાઙ્શેષમહીતલસ્ય, પયોધસ્સ્યાઙ્દ્ભૂતશક્તિભાજઃ ।

કિં તુમ્બપાત્રપ્રતિપૂરણાય, ભવેત્ પ્રયાસસ્ય કળોઽપિ નૂનમ્ ? ॥૧૨॥”

“જેણે સમગ્ર પૃથ્વીતલને જલથી ભરી દીધું છે એવા અદ્ભૂત સામર્થ્યવાળા મેઘને એક તુંબડું ભરવા શું લેશમાત્ર પણ પ્રયાસ કરવો પડે ? ॥૧૨॥”

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૨૭૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“માટે હે કૃપાનિધિ ! મને કાંઈ પણ આપો, આપ તો સકલ પ્રાણીઓ ઉપર કરુણાલુ છો માટે આશા ધરીને આવેલા આ ગરીબ બ્રાહ્મણ ઉપર કૃપા કરો.” આ પ્રમાણે યાચના કરતા તે બ્રાહ્મણને કરુણાલુ પ્રભુએ દેવદૂષ્યનો અરધો ભાગ આપ્યો, અને વધેલો અર્ધભાગ પાછો પોતાના ખભા ઉપર સ્થાપન કર્યો. અહીં કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે - આવા દાનેશ્વરી પણ પ્રભુએ પ્રયોજન વગરના પણ વસ્ત્રનો અર્ધભાગ જ આપ્યો, અને અર્ધભાગ પાછો પોતાના ખભા ઉપર સ્થાપન કર્યો. તે પ્રભુની સંતતિમાં થનારી વસ્ત્ર-પાત્રની મૂર્ચ્છા સૂચવે છે. કોઈ કહે છે કે - કાલના પ્રભાવથી ઋદ્ધિશાળી મનુષ્ય પણ ઉદારચિત્તથી ઉચિત્તપણું નહિ કરે એમ સૂચવ્યું. કેટલાક કહે છે કે - પ્રભુ પહેલાં વિપ્રકુલમાં આવ્યા હતા, તેના સંસ્કારથી પ્રભુએ અર્ધવસ્ત્ર રાખી અર્ધવસ્ત્ર જ આપ્યું; આવી રીતે ભિન્ન ભિન્ન મત છે.

હવે બ્રાહ્મણ તો તે બહુમૂલ્ય વસ્ત્રનો અર્ધભાગ મળવાથી ખુશી થઈ ગયો, અને પ્રભુને વંદન કરી સત્વરે પોતાને ગામ આવ્યો. ત્યાર પછી તે બ્રાહ્મણે તે અર્ધ દેવદૂષ્યના છેડા બંધાવવા એક તુણનારને બતાવ્યું, અને કોની પાસેથી કેવી રીતે વસ્ત્ર મળ્યું ?, તે વૃત્તાંત અથથી ઈતિ સુધી કહી સંભળાવ્યો. તુણનારે હકીકત ધ્યાનમાં લઈ કહ્યું કે - “હે સોમ ! જો તું આ વસ્ત્રનો બીજો અરધો ટુકડો લઈ આવે તો બન્ને ટુકડાને એવી રીતે મેળવી આપું કે તેમાં જરા પણ સાંધો દેખાય નહિ, તેથી તે અખંડ જેવા દેખાતા વસ્ત્રની કિંમત એક લાખ સોનૈયા ઉપજશે. તે ઉપજેલા ધનમાંથી આપણે બન્ને અર્ધો ભાગ વહેંચી લેશું, અને તેથી આપણા બન્નેનું

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દારિદ્ર નષ્ટ થશે. માટે તું હમણાં જ પાછો પ્રભુ પાસે જા. પ્રભુ તો મમત્વ રહિત અને કરુણાના સાગર છે, તેથી તને બીજો પણ અર્ધભાગ આપી દેશે.” આ પ્રમાણે તે તુણનારના વચનથી પ્રેરાયેલો બ્રાહ્મણ ફરીથી પાછો પ્રભુ પાસે આવ્યો, પરંતુ લજ્જાથી તે અર્ધવસ્ત્ર માગી શક્યો નહિ, પણ તે અર્ધવસ્ત્ર પડી જાય તો લઈ જઉં, એવી આશાએ પ્રભુની પાછળ પાછળ ભટકતો રહ્યો. આવી રીતે અક વરસ વીતી જતાં તે અર્ધવસ્ત્ર પોતાની મેળે પડી ગયું ત્યારે તે ગ્રહણ કરીને ચાલતો થયો.

આ પ્રમાણે ભગવંતે સવસ્ત્ર ધર્મ પ્રરૂપવા માટે એક વરસ અને એક મહિનાથી કંઈક અધિક સમય સુધી વસ્ત્ર સ્વીકાર્યું, અને સપાત્ર ધર્મ સ્થાપવા માટે પ્રથમ પારણું પાત્ર વડે કર્યું, ત્યાર પછી પ્રભુ જિંદગી સુધી અચેલક અને કરપાત્રી રહ્યા.

હવે વિહાર કરતા ભગવાન્ શ્રીમહાવીર કોઈ વખતે ગંગાનદીને કિનારે આવ્યા, ત્યાં ચાલતાં ચાલતાં ઝીણી માટીના કાદવમાં પ્રભુના પડેલા પગલાંની પંક્તિને વિષે ચક્ર, ધ્વજ, અંકુશ વિગેરે ઉત્તમ લક્ષણોને પ્રતિબિંબિત થયેલા જોઈને પુષ્પ નામનો સામુદ્રિક-જ્યોતિષી વિચારવા લાગ્યો કે - “અહો ! આ રસ્તે કોઈ ચક્રવર્તી એકલા ચાલ્યા જાય છે, માટે જઈને તેમની સેવા કરું, જેથી મારો મહાન્ અભ્યુદય થાય”. એમ ચિંતવી તે પડેલા પગલાંને અનુસારે ચાલતો ચાલતો સત્વર પ્રભુ પાસે આવ્યો. પરંતુ પ્રભુને નિર્બ્રન્ય જોઈ હતાશ થઈ ગયો, અને વિચારવા લાગ્યો કે - ‘અરે ! હું તો ઘણું દુઃખ વેઠી સામુદ્રિકશાસ્ત્ર ભણ્યો,

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

૨૭૮

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

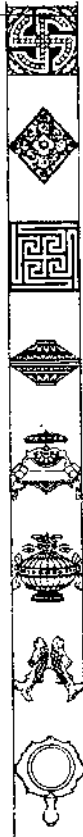

સામુદ્રિકશાસ્ત્રના કથન મુજબ તો આવા લક્ષણવાળો રાજાધિરાજ ચક્રવર્તી હોઈ શકે, પણ હું તો પ્રત્યક્ષ સાધુ જોઈ રહ્યો છું ! આવા ઉત્તમોત્તમ લક્ષણવાળો પણ સાધુ થઈને વ્રતનું કષ્ટ આચરે, તો પછી સામુદ્રિકપુસ્તક જળમાં જ બોળવું જોઈએ'. આ પ્રમાણે તે પુષ્પ, સામુદ્રિકશાસ્ત્રને જુઠું માનતો થકો વિચાર કરી રહ્યો છે, તેવામાં ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી ઉપયોગ મૂકવાથી તે સંબંધ જાણી તુરત ત્યાં આવી પ્રભુને વંદન કરી પુષ્પને કહ્યું કે - “હે સામુદ્રિક ! ખેદ ન કર, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર તો સાચું જ છે, પણ તું જ તે શાસ્ત્રના મર્મને બરાબર સમજ્યો નથી. કારણ કે - ચક્ર, ધ્વજ, અંકુશ વિગેરે ઉત્તમ લક્ષણોથી આ મહાપુરુષ ત્રણે જગતને પૂજનીય છે. દેવો અને અસુરોના પણ સ્વામી છે, અને થોડા જ સમયમાં કેવલજ્ઞાન પામી સકલ ઉત્તમ સંપત્તિઓના આશ્રયભૂત એવા તીર્થંકર થશે. વળી -

कायः स्वेद-मला-उदमय-विवर्जितः श्वासवायुरपि सुरभिः रूधिराऽमिमिषमपि धवलं गोदुग्धसहोदरं नेतुः ॥१॥

“સ્વામીની કાયા પરસેવો, મેલ અને રોગ રહિત છે, શ્વાસોશ્વાસ પણ સુગંધી છે, રુધિર અને માંસ ગાયના દૂધ જેવાં સફેદ છે ॥૧॥ આ મહાત્માના આવા બાહ્ય અને અભ્યંતર અગણિત લક્ષણો ગણવાને કોણ સમર્થ છે ?” ઇત્યાદિ કહી ઈન્દ્રે પુષ્પ સામુદ્રિકના મનનું સમાધાન કર્યું. ત્યાર પછી ઈન્દ્રે પુષ્પને રત્નો, સુવર્ણ વિગેરે આપી તેને સમૃદ્ધિશાળી કરી પોતાને સ્થાનકે ગયો. પુષ્પ સામુદ્રિક ધાર્યા કરતા અધિક લાભ મળેલો હોવાથી સુખી થયો છતો પોતાને સ્થાને ગયો, અને પ્રભુએ પણ ત્યાંથી અન્યસ્થળે વિહાર કર્યો.

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સમળે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે (સાફેગાઈં દુવાલસવાસાઈં) દીક્ષા લીધા પછી બાર વરસથી અધિક કાલ સુધી (નિચ્ચં) હમેશાં (વોસટ્ઠકાણ) કાયાથી શુશ્રૂષા ત્યજી દીધેલી હોવાથી વોસિરાવી છે કાયા જેમણે એવા, (ચિયત્તદેહે) પરિષહોને સહન કરવાથી ત્યજી દીધી છે શરીર ઉપર મમતા જેમણે એવા છતાં (જે કેહુ ઝવસગ્ગા ઉપ્પજ્જન્તિ) જે કોઈ ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થયા તે ઉપસર્ગોને સહન કર્યા. પ્રભુને કેવા કેવા ઉપસર્ગો થયા ? (તં જહા) તે આ પ્રમાણે - (દિત્થા વા) દેવોએ કરેલા, (માણુસા વા) મનુષ્યોએ કરેલા, (તિરિક્કજોણિયા વા) અને તિર્યંચોએ કરેલા (અણુલોમા વા) લોમ એટલે દેવ-દેવીઓએ નાટક દેખાડવાં, દેવીઓ અને સ્ત્રીઓએ આલિંગન કરવાં, ભોગની પ્રાર્થના કરવી, વિગેરે અનુકૂળ ઉપસર્ગ; (પહિલોમા વા) પ્રતિલોમ એટલે દેવ, મનુષ્ય વિગેરેએ ભય બતાવવા, પ્રહાર કરવા, વિગેરે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો; તે (તે ઉપ્પન્ને) દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ સંબંધી આવા પ્રકારના ઉત્પન્ન થયેલા તે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો; પ્રભુએ (સમ્મં સહઈ) નિર્ભયપણે સહન કર્યા, (ચમ્મઈ) ક્રોધ રહિતપણે ખમ્યા, (તિતિક્કજઈ) દીનતા રહિત (અહિયાસેઈ) અને કાયાની નિશ્ચલતા રાખી સહન કર્યા ॥૧૧૭॥

દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચોએ કરેલા ઉપસર્ગોને પ્રભુએ સમતાભાવે સહન કર્યા તે આ પ્રમાણે -

ધનદેવ નામનો કોઈ વૈશ્ય પાંચસો ગાડી ભરીને નદી ઉતરતો હતો. નદીમાં કીચ્ચડ ઘણો હતો, તેથી તે

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ધનદેવની પાંચસો ગાડી કીચ્ચડમાં ખુચી ગઈ. દરેક ગાડીએ જોડેલા બળદોએ ઘણું જોર કરવા છતાં કીચ્ચડમાં સજ્જ ખુચી ગયેલી ગાડીઓ બહાર નીકળી શકી નહિ. હવે તેઓમાં એક બળદ ઘણો જોરાવર ઉત્સાહી અને પાણીદાર હતો; તેણે પોતાના માલિકની કૃતજ્ઞતા હૃદયમાં રાખી, ગાડીની ડાબી ધોંસરીએ જોડાઈ, એક પછી એક કરી પાંચસો ગાડી કીચ્ચડમાંથી તે એકલાએ બહાર ખેંચી કાઢી પરંતુ હદ ઉપરાંત જોર કરવાથી તે બળદના સાંધા તુટી ગયા, તેથી તે બળદ અશક્ત થઈ ગયો. બળદને અશક્ત થયેલો જોઈ ધનદેવે નજીકમાં રહેલા વર્ધમાન નામે ગામમાં જઈ ગામના અગ્રેસરોને બોલાવી તે બળદ સોંપ્યો, અને તેને માટે ઘાસ-પાણી વિગેરેના પૈસા આપી ધનદેવ ચાલતો થયો. બળદના નીભાવ માટે દ્રવ્ય મળવા છતાં ગામના અગ્રેસરોએ બળદની સાર-સંભાળ ન કરી તેથી ભૂખ અને તરસથી પીડાયેલો તે બળદ અકામ નિર્જરા કરી મરીને વ્યન્તર જાતિમાં શૂલપાણિ નામે યક્ષ થયો. તે યક્ષ જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વભવનો સંબંધ જાણી વર્ધમાન ગામ ઉપર અતિશય કુદ્ધ થયો, તેથી તેણે તે ગામમાં મરકી ફેલાવી ઘણા માણસો મારી નાખ્યા. મરકીનો ઉપદ્રવ સજ્જ ફેલાવાથી માણસો એટલા બધા મરવા લાગ્યા કે, મડદાંઓને બાળનાર પણ મળે નહિ, તેથી ગામના લોકો મડદાંઓને અગ્નિસંસ્કાર કર્યા વગર જ ગામ બહાર મૂકી દેવા લાગ્યા. આવી રીતે એમને એમ મડદાં પડી રહેવાથી ત્યાં અસ્થિ એટલે હાડકાંઓનો ઢગ થઈ ગયો, તેથી તે ગામનું નામ 'અસ્થિકગ્રામ' એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયું. હવે જે કોઈ થોડા માણસો જીવતા રહ્યા હતા, તેઓએ યક્ષની આરાધના કરી. યક્ષે પ્રત્યક્ષ

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

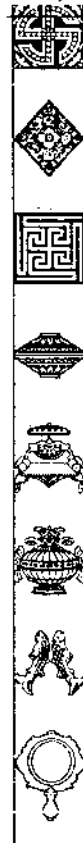
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

થઈ લોકોને પોતાનું મંદિર અને પોતાની મૂર્તિ કરાવવા જણાવ્યું. મરકીના ઉપદ્રવની શાંતિ માટે ગામના લોકોએ તુરત મંદિર કરાવી તે મંદિરની અંદર શૂલપાણિ યક્ષની મૂર્તિ બેસાડી, અને હમેશાં તે મૂર્તિની પૂજા કરવા લાગ્યા. કોઈ માણસ રાત્રિએ તે મંદિરમાં રહેતો તો તેને યક્ષ મારી નાખતો. હવે શ્રીમહાવીર પ્રભુએ મોરાક ગામથી વિહાર કરી તે યક્ષને પ્રતિબોધવા માટે-પહેલું ચાતુર્માસ તે શૂલપાણિ યક્ષના મંદિરમાં કર્યું. ભગવાન્ જ્યારે ત્યાં પધાર્યા ત્યારે ગામના લોકોએ પ્રભુને કહ્યું કે - ‘હે ભગવન્ ! આ યક્ષ રાત્રિએ પોતાના ચૈત્યમાં રહેલાને મારી નાખે છે, માટે આપ અન્ય સ્થળે પધારો’ આ પ્રમાણે લોકોએ કહેવા છતાં કરુણાલુ પ્રભુ તો યક્ષને પ્રતિબોધવા માટે તે જ ચૈત્યમાં રહેવા લોકો પાસેથી અનુમતિ માગી ત્યાં જ રાત્રિ રહ્યા.

હવે પ્રભુ રાત્રિએ એકાગ્રચિત્તે કાઉસગ્ગધ્યાને રહ્યા, ત્યારે તુ દુષ્ટ યક્ષે પ્રભુને ક્ષોભ પમાડવા ક્રોધાવેશમાં આવી ભૂમિને ભેદી નાખે એવો અટ્ટહાસ્ય કર્યો; છતાં ધ્યાનમગ્ન પ્રભુ નિશ્ચલ રહ્યા. વીરપ્રભુની ધીરતા દેખી યક્ષ વધારે ગુસ્સે થયો, તેથી અનુક્રમે હાથી, સર્પ અને પિશાચનાં રૂપ વિકુર્વી પ્રભુને દુઃસહ ઉપસર્ગો કર્યા, પરંતુ પ્રભુ તો જરા પણ ક્ષોભ ન પામ્યા. ત્યાર પછી તે યક્ષે પ્રભુને મસ્તક, કાન, નેત્ર, દાંત, પીઠ અને નખ, એ સાતે કોમલ અંગોમાં વિવિધ પ્રકારે એવી તો વેદના કરી, કે જે એક એક વેદના પણ બીજા મનુષ્યનો પ્રાણ હરી લે છતાં જરા પણ કંપિત ન થયેલા પ્રભુને જોઈ, તે યક્ષ પ્રતિબોધ પામ્યો. આ વખતે સિદ્ધાર્થ વ્યંતરે આવીને શૂલપાણિ યક્ષને કહ્યું કે - ‘અરે અભાગીયા ! નીચકૃત્યની ઈન્દ્રને ખબર પડશે તો

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

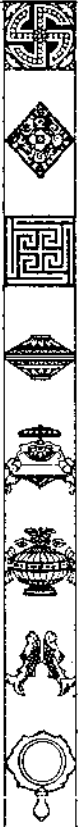

તારું સ્થાન ફેંકી દેશે, અને તને રઝળતો કરી મૂકશે'. સિદ્ધાર્થનાં આવાં વચન સાંભળી શૂલપાણિ ભયવિહ્વલ બની ગયો, પ્રભુના ચરણોમાં પડીને કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગવા લાગ્યો, અને પ્રભુને વધારે વધારે પૂજવા લાગ્યો. પ્રભુ આગળ મધુર સ્વરે ગાયન ગાવા લાગ્યો, અને વિવિધ પ્રકારે નાચવા લાગ્યો. યક્ષના મંદિરમાં થતું ગાયન અને નાચ સાંભળી ગામના લોકો વિચારવા લાગ્યા કે - 'યક્ષે તે મહાત્માને મારી નાખ્યા લાગે છે, તેથી ખુશી થયેલો યક્ષ ગાય છે અને નાચે છે'. પ્રભુએ તે આખી રાત્રિના ચાર પહોરમાં કાંઈક ઓછા સમય સુધી અત્યન્ત વેદના સહન કરી, તેથી પ્રભાતમાં ક્ષણવાર નિદ્રા આવી ગઈ. નિદ્રાની અંદર પ્રભુ દસ સ્વપ્ન જોઈને જાગ્યા. સવાર થતાં ગામના લોકો યક્ષના મંદિરમાં એકઠા થયા, તેઓએ પ્રભુને દિવ્ય ગંધ, ચૂર્ણ અને પુષ્પોથી પૂજાયેલા જોઈને ઘણોજ હર્ષ પામ્યા, અને પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક વંદન કર્યું. તે ગામના લોકો સાથે અષ્ટાંગ નિમિત્તશાસ્ત્રના જાણકાર એવા ઉત્પલ અને ઈન્દ્રશર્મા નામના બે જ્યોતિષી આવ્યા હતા, તેઓએ પ્રભુને વંદન કર્યા બાદ, ઉત્પલ બોલ્યો કે - "હે ભગવાન્ ! આપે રાત્રિને છોડે જે દસ સ્વપ્ન જોયાં છે, તેઓનું ફળ આપ તો મહાજ્ઞાની હોવાથી જાણો જ છો, તો પણ હું ભક્તિવશ થઈને કહું છું - હે નાથ ! પહેલા સ્વપ્નમાં આપે તાલપિશાયને એટલે તાડ જેટલા ઊંચા પિશાયને હણ્યો, તેથી આપ થોડા જ વખતમાં મોહનીય કર્મને હણશો : બીજે સ્વપ્ને આપની સેવા કરતું સફેદ પક્ષી દેખ્યું, તેથી આપ શુક્લધ્યાનને ધારણ કરશો. ત્રીજે સ્વપ્ને આપની સેવા કરતું વિચિત્ર કોયલપક્ષી જોયું, તેથી આપ દ્વાદશાંગી પ્રરૂપશો.

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

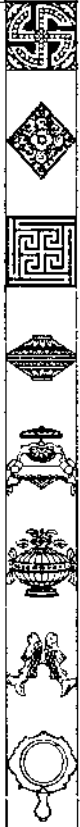
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ચોથે સ્વપ્ને આપની સેવા કરતો ગાયોનો સમૂહ જોયો, તેથી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘ આપની સેવા કરશે. પાંચમે સ્વપ્ને સમુદ્ર તર્યા, તેથી આપ સંસારને તરી જશો. છટ્ઠે સ્વપ્ને આપે ઉગતો સૂર્ય જોયો, તેથી થોડા જ વખતમાં આપને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે. સાતમે સ્વપ્ને આપે આંતરડાઓ વડે માનુષોત્તર પર્વતને વીંટી લીધો તેથી થોડા જ વખતમાં આપની કીર્તિ ત્રણે ભુવનમાં ફેલાશે. આઠમે સ્વપ્ને આપ મેરુપર્વતના શિખર પર ચડ્યા, તેથી આપ સમવસરણમાં સિંહાસન પર ચડી દેવો અને મનુષ્યોની સભામાં ધર્મ પ્રરૂપશો. નવમે સ્વપ્ને આપે દેવોથી શોભી રહેલું એવું પદ્મ સરોવર જોયું, તેથી ભુવનપતિ, વ્યંતર, જયોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ ચારે નિકાયના દેવો આપની સેવા કરશે. પરંતુ હે સ્વામી ! દસમાં સ્વપ્નમાં આપે જે સુગંધી પુષ્પમય બે માળાઓ દેખી, તેનો અર્થ હું જાણતો નથી”. તે વખતે પ્રભુએ કહ્યું કે - “હે ઉત્પલ ! દસમા સ્વપ્નમાં જે બે માળાઓ જોઈ, તેથી હું સાધુધર્મ અને શ્રાવક ધર્મ એમ બે પ્રકારનો ધર્મ કહીશ”. ત્યાર પછી તે ઉત્પલ નિમિત્તીયો પ્રભુને વન્દન કરી પોતાને સ્થાને ગયો. ત્યાં પ્રભુએ અર્ધ અર્ધ માસક્ષપણ એટલે પંદર પંદર ઉપવાસ વડે પ્રથમ ચાતુર્માસ નિર્ગમન કર્યું.

તે અસ્થિક ગામથી વિહાર કરીને પ્રભુ મોરાક સાન્નિવેશમાં બહારના ઉદ્યાનમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. ત્યાં પ્રભુનો મહિમા વધારવા માટે સિદ્ધાર્થ વ્યંતર પ્રતિમા ધ્યાને રહેલા પ્રભુના શરીરમાં પેસીને લોકો આગળ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળની વાતો કહેવા લાગ્યો. તેણે કહેલા નિમિત્ત પ્રમાણે દરેક

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વાત સાચી પડવાથી ગામમાં પ્રભુનો મહિમા વધ્યો. તે ગામમાં અચ્છંદક નામે એક જ્યોતિષી રહેતો હતો, પ્રભુનો મહિમા વધતો જોઈ તેને ઈર્ષ્યા આવી, તેથી પ્રભુના મુખ દ્વારા બોલાતી સિદ્ધાર્થની વાણીને જુઠી પાડવા તે સત્વર લોકો સાથે ત્યાં આવ્યો. પછી તે અચ્છંદકે બે હાથની આંગળીમાં ઘાસનું એક તરણું બન્ને બાજુથી પકડીને પ્રશ્ન કર્યો કે - “કહો, આ તરણું મારાથી છેદાશે કે નહિ?” તેના મનમાં એવું હતું કે, આ દેવાર્ય જો તરણું છેદાવાનું કહેશે તો નહિ છેદું અને નહિ છેદાવાનું કહેશે તો છેદી નાખીશ, તેથી તેમની વાણી લોકોમાં જુઠી પડશે. પ્રભુના શરીરમાં સંકમેલા સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે, ‘એ તરણું છેદાશે નહિ, આ વચન સાંભળી અચ્છંદક આંગળીથી તે તરણું છેદવા તત્પર થયો. હવે આ વખતે ઈન્દ્રે પોતાની સભામાં બેઠા બેઠા વિચાર્યું કે, હમણાં વીર પ્રભુ ક્યાં વિચરતા હશે? ઉપયોગ મૂકી જોયું તો પ્રભુને મોરાક ગામના ઉઘાનમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહેલા જોયા, અને અચ્છંદકની આવી ચેષ્ટા જોઈ ઈન્દ્રે વિચાર્યું કે - ‘પ્રભુના મુખથી નીકળેલી વાણી અસત્ય ન થાઓ’ એમ વિચારી તેણે તુરત વજ્ર વડે અચ્છંદકની દસે આંગળી કાપી નાખી, તેથી તૃણ છેદાયું નહિ. પોતાનું કહેલું જૂઠું પાડવા તરકટ રચીને આવેલા અચ્છંદક ઉપર સિદ્ધાર્થ વ્યંતર ઘણો રૂષ થયો, તેથી ગામમાં તેની હલકાઈ કરાવવા લોકોને જણાવ્યું કે ‘આ નિમિત્તયો ચોર છે’. લોકોએ પૂછ્યું કે - ‘સ્વામી ! તેણે શું અને કોનું ચોર્યું છે?’ સિદ્ધાર્થ બોલ્યો કે - “એણે વીરઘોષ નામના નોકરનો દસ પલ પ્રમાણનો વાટકો ચોરીને વીરઘોષના ઘરની પછવાડે પૂર્વદિશામાં ખજુરી નીચે દાટ્યો છે. વળી ઈન્દ્રશર્માનો

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

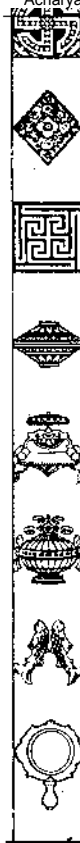
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

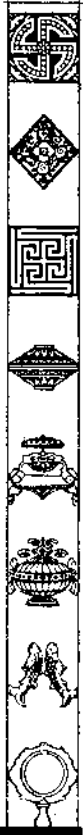
ઘેટો ચોરીને તે ખાઈ ગયો છે; તેની નિશાની એ છે કે, તે ઘેટાનાં હાડકાં પોતાના ઘરની બોરડી નીચે દાટ્યાં છે. વળી આ પાખંડીનું ત્રીજું પણ એક દુશ્વરિત્ર છે, પણ તે તો મારાથી કહી શકાય એવું નથી, તેની સ્ત્રી પાસે જઈ પૂછશો તો તેની સ્ત્રી જ કહેશે”. કુતૂહલી લોકોએ તુરત જ અચ્છંદકને ઘેર જઈ પૂછ્યું. અચ્છંદકને પોતાની સ્ત્રી સાથે અણબનાવ રહતો, વળી તે દિવસે તેણીને મારી હતી, તેથી ક્રોધપૂર્વક બોલી કે - “એ પાપિષ્ઠનું મોઢું પણ જોવા યોગ્ય નથી, કારણ કે તે પોતાની બહેનને પણ ભોગવે છે”. આવી રીતે લોકમાં પોતાની હેલના થવાથી અચ્છંદક ઝંખવાણો પડી ગયો, અને કોઈ પણ માણસ પ્રભુ પાસે નહોતું ત્યારે પ્રભુ પાસે આવી દીનપણે નમીને બોલ્યો કે - “હે સ્વામી ! આપ તો વિશ્વવંદ્ય હોવાથી જ્યાં જ્યાં આપના ચરણકમલથી પૃથ્વી પાવન થાય છે ત્યાં ત્યાં પૂજાઓ છો; પણ હે કરુણાલુ ! મારી તો અહીં જ આજીવિકા છે; માટે મેં કરેલો અપરાધ માફ કરો, અને લોકોમાં થતી લઘુતાથી બચાવો”. પ્રભુએ વિચાર્યું કે - “અહીં રહેવાથી આને અપ્રીતિ થશે માટે જગતનું ભલું કરવાને ઈચ્છતા મારે અહીંથી વિહાર કરવો શ્રેયસ્કર છે” એમ વિચારી પ્રભુએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો.

મોરાક ગામથી વિહાર કરી પ્રભુ શ્વેતાંબી નગરી તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં ગોવાળીયા મળ્યા, તેઓએ કહ્યું કે - “હે સ્વામી ! આપ જે માર્ગે જાઓ છો તે માર્ગ જો કે શ્વેતાંબીએ પાંસરો જાય છે, પણ રસ્તામાં કનકખલ નામે તાપસોનું આશ્રમસ્થાન આવે છે. ત્યાં હમણાં એક ચંડકૌશિક નામે દૃષ્ટિવિષ સર્પ રહે છે, તે

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઝેરી સર્પે ઘણા માણસોના પ્રાણ હરી લીધા છે, માટે એ સરલ માર્ગ છોડી દઈ આ બીજે માર્ગે જાઓ". આ પ્રમાણે તેઓએ વાર્યા છતાં કરુણાલુ પ્રભુ ચંડકૌશિકને પ્રતિબોધ પમાડવા તેજ આશ્રમે ગયા. ચંડકૌશિક પૂર્વભવમાં એક ઉગ્રતપસ્વી સાધુ હતા. તે સાધુ એકવખતે તપસ્થાને પારણે ગોચરી વહોરવા માટે એક શિષ્ય સાથે ગયા, રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં તેમના પગ નીચે એક નાની દેડકી આવી જવાથી ચગદાઈ મરી ગઈ. દેડકીની થયેલી વિરાધનાને પ્રાયશ્ચિતપૂર્વક પડિક્કમવા માટે હિતચિંતક પેલા શિષ્યે ગુરુને ઈરિયાવહી પડિક્કમતાં, ગોચરી પડિક્કમતાં અને સાયંકાલના પ્રતિક્રમણને વિષે, એમ ત્રણ વખત તે દેડકીની વિરાધના સંભારી આપી; ત્યારે તે સાધુ ક્રોધ કરી શિષ્યને મારવા દોડ્યા, પરન્તુ થાંભલા સાથે અફલાતાં તે તપસ્વી સાધુ કાલધર્મ પામી જ્યોતિષ્ક દેવ થયો. ત્યાંથી અવધીને તે આશ્રમમાં પાંચસો તાપસોનો સ્વામી ચંડકૌશિક નામે તાપસ થયો. તે તાપસને પોતાના આશ્રમ પર ઘણો મોહ હતો, તેથી કદી કોઈ માણસ આશ્રમમાં ઉગેલા વૃક્ષોના ફળ વિગેરે ગ્રહણ કરતો તો તેના પર ક્રોધ કરી કુહાડાથી મારવા દોડતો. એક વખતે તે પોતાના આશ્રમમાં ફળોને ગ્રહણ કરતા રાજકુમારોને જોઈ તેમને મારવા માટે હાથમાં કુહાડો પકડી દોડતાં ફૂવામાં પડી ગયો, અને ક્રોધના તીવ્ર અધ્યવસાયથી મરીને તે જ આશ્રમમાં પોતાના પૂર્વભવના નામવાળો દ્રષ્ટિવિષ સર્પ થયો. હવે પ્રભુ તે આશ્રમમાં આવીને કાઉસંગ્ગ ધ્યાને સ્થિર ઉભા. પ્રભુને જોઈ ક્રોધથી ધમધમી રહેલો તે ક્રોધી સર્પ સૂર્ય સામે દૃષ્ટિ કરી પ્રભુ સન્મુખ દૃષ્ટિજવાલા ફેંકવા લાગ્યો, છતાં પ્રભુને નિશ્ચલ જોઈ વધારે

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

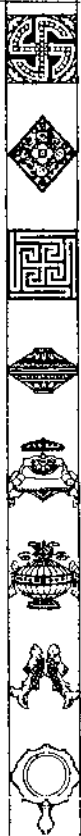
કોપ કરી તેણે સૂર્ય સામુ જોઈ જોઈને વિશેષ દષ્ટિજવાલા છોડવા માંડી; તો પણ એ જવાલાઓ પ્રભુ ઉપર જલધારા જેવી થઈ ગઈ. આવી રીતે ત્રણ વાર દષ્ટિજવાલા છોડવા છતાં પ્રભુને એકાગ્ર ધ્યાને ઉભા રહેલા જોઈ, પ્રભુનો અલૌકિક પ્રભાવ ન જાણતો તે અજ્ઞાની સર્પ વધારે ગુસ્સે થયો, અને પ્રભુને ડસવા લાગ્યો. ‘મારા તીવ્ર વિષથી આકાંત થઈને આ હમણાં પડશે તો હું ચગદાઈ જઈશ’ એવા ઈરાદાથી તે સર્પ ડસીને પાછો હઠી જતો હતો. પ્રભુના પગે જે જે સ્થાને તે ડસતો હતો ત્યાંથી તેનું ઝેર પ્રસરી શકતું નહિ, માત્ર ત્યાંથી ગાયના દૂધ જેવી દૂધની ધારા ઝરતી હતી. સર્પે વિચાર્યું કે - “હું જેના સામી દષ્ટિ કરું તેને પણ બાળીને ભસ્મ કરી નાખું છું, પણ આને તો ડંખ મારવા છતાં સફેદ રુધિર નીકળ્યું!. વળી મારા એક જ ડંખથી ગમે તેવો બલિષ્ઠ માણસ પણ ચક્કર ખાઈને પડી જઈ મરણને શરણ થાય, પણ આ તો ઘણા ડંખ મારવા છતાં વ્યાકુલતા રહિત સ્થિર ઉભા છે !” આ પ્રમાણે વિસ્મય પામેલો તે સર્પ વિલખો થઈ પ્રભુ સામે જોઈ રહ્યો. પ્રભુની શાંતમુદ્રા જોઈ તેના કોપી નેત્રમાં શાંતિ પ્રસરી. જ્યારે તે કાંઈક શાંત થયો ત્યારે પ્રભુ બોલ્યા કે - “બુજ્જ બુજ્જ ચંડકોસિયા ! - હે ચંડકૌશિક ! બુજ્જ બુજ્જ”. આ પ્રમાણે પ્રભુનાં અમૃત સમાન વચન સાંભળી, પ્રભુની શાંત મુદ્રા અને પર્વત સમાન ધીરતા દેખી ઉછાપોહ કરતાં તે સર્પને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પોતે કરેલા ભયંકર અપરાધનો પશ્ચાત્તાપ કરતો તે સર્પ તુરંત પાછો હઠી ગયો, અને પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ “અહો ! કરુણાસમુદ્ર ભગવંતે મને દુર્ગતિરૂપી કૂવામાં પડતો બચાવ્યો’ ઇત્યાદિ શુભ ભાવના

૫૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

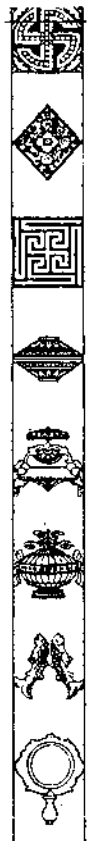

ભાવતાં તે સર્પે તે જ વખતે અનશન લઈ લીધું. વિષ વડે ભયંકર એવી મારી દૃષ્ટિ કોઈ ઉપર ન પડો' એમ વિચારીને તે સર્પ પોતાનું મસ્તક બિલમાં રાખી સ્થિર રહ્યો. આવી રીતે તે સર્પને સ્થિર દેખી, તે માર્ગે થઈને ઘી, દૂધ વિગેરે વેચવા જતી સ્ત્રીઓએ તે નાગરાજને સંતુષ્ટ થયેલો જાણી, ઘી, દૂધ વિગેરેથી તેની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી. સ્ત્રીઓએ તે સર્પના શરીર પર ચોપડેલા ઘીની સુગંધીથી ત્યાં કીડીઓ એકઠી થઈ ગઈ, અને સર્પને તીક્ષ્ણ ચટકા ભરવા લાગી, છતાં પણ પ્રતિબોધ પામી શુભ ધ્યાનમાં આરૂઢ થઈ નિશ્ચલ રહેલો તે સર્પ જરા પણ ચલાયમાન થયો નહિ. આવી રીતે અતિશય વેદના થવા છતાં પોતાના પાપની નિંદા કરતો અને શુભ ભાવના ભાવતો પ્રભુની દૃષ્ટિરૂપી અમૃતવૃષ્ટિ વડે સિચાયેલો તે ચંડકૌશિક સર્પ એક પખવાડીયે મૃત્યુ પામી સહસ્ત્રાર દેવલોકમાં દેવ થયો. ચંડકૌશિક સર્પ ઉપર આવો મહાન્ ઉપકાર કરી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી ઉત્તરવાચાલ નામે ગામમાં આવ્યા. ત્યાં નાગસેન શ્રાવકે પ્રભુને અર્ધમાસક્ષપણને પારણે ખીર વહોરાવી, તે વખતે 'અહો ! દાનમ્ ! અહો ! દાનમ્ !' એમ બોલતા દેવોએ વસુધારા વિગેરે પાંચ દિવ્યો પ્રગટ કર્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી શ્વેતાંબી નગરીમાં પધારેલા પ્રભુનો પ્રદેશી રાજાએ મહિમા કર્યો. ત્યાંથી સુરભિપુર તરફ જતા પ્રભુને પાંચ રથ યુક્ત નૈયકગોત્રના રાજાઓએ વંદન કર્યું. ત્યાર પછી પ્રભુ સુરભિપુર પહોંચ્યા, ત્યાં ગંગા નદીને કાંઠે સિદ્ધયાત્ર નામનો નાવિક લોકોને ગંગા નદી ઉતારવા પોતાની નાવમાં ચડાવતો હતો, પ્રભુ પણ તે નાવ પર ચડ્યા. નાવિક નાવને ચલાવવા માંડ્યો. હવે આ વખતે ધૂવડ પક્ષીનો શબ્દ સાંભળી એ જ

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નાવમાં બેઠેલો ક્ષેમિલ નામનો નિમિત્તીયો નાવમાં બેઠેલા બીજા લોકો પ્રતિ બોલ્યો કે - 'નદી ઉતરતાં આજે આપણને મરણાંત કષ્ટ થશે, પણ આ મહાત્માના પ્રભાવથી તે સંકટ નષ્ટ થશે'. હવે ગંગામાં તે નાવ ચાલતાં ચાલતાં અગાધ જલમાં આવ્યું, એવામાં સુદંષ્ટ દેવ તે નાવને બૂડાડી દેવા તત્પર થયો. પ્રભુએ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં જે સિંહને માર્યો હતો. તે સિંહનો જીવ ઘણા ભવભ્રમણ કરી ભુવનપતિમાં સુદંષ્ટ નામે નાગકુમાર દેવ થયો. તે પ્રભુને નાવમાં બેઠેલા જોઈ પૂર્વજન્મનું વૈર સંભારી વૈરનો બદલો લેવા માટે નાવને બૂડાડવા તૈયાર થયો. હવે જેવામાં તે દેવ નાવને બૂડાડવા આદિક વિઘ્ન કરવા લાગ્યો, તેવામાં કંબલ અને શંબલ નામના દેવોએ આવી તે વિઘ્ન નિવારણ કર્યું. તે બે દેવની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે -

મથુરા નગરીમાં જિનદાસ નામે શેઠ હતો, તેને સાધુદાસી નામે સ્ત્રી હતી. તેઓ પરમશ્રાવક હતા, પાંચમા વ્રતમાં સર્વથા પ્રકારે ઢોર રાખવાનું તેમણે પચ્ચક્રખાણ કર્યું હતું, તેથી તેઓ એકે પશુ રાખતા નહિ. તેઓ ત્યાં રહેતી એક આહીરણ પાસેથી દૂધ વિગેરે વેચાતું લેતા, તેણીને સાધુદાસી યોગ્ય પૈસા આપતી, અનુક્રમે તે બન્ને વચ્ચે ગાઢ પ્રીતિ થઈ. એક વખતે તે આહીરને ઘેર વિવાહનો પ્રસંગ આવ્યો, તેથી તેણીએ શેઠ-શેઠાણીને નિમંત્રણ કર્યું. તેઓએ કહ્યું કે - અમે આવી શકશું નહિ, પણ વિવાહમાં જે કાંઈ વસ્તુઓ જોઈએ તે લઈ જાઓ. પછી જિનદાસે વાસણ, વસ્ત્રો, ઘરેણાં ધૂપ સુગંધી પદાર્થો, વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ આપી. તેણે આપેલી દરેક સામગ્રીથી આહીરણને ઘેર વિવાહોત્સવ ઘણો સારો થયો, તેથી લોકોમાં તેનાં

પ્રજ્ઞ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

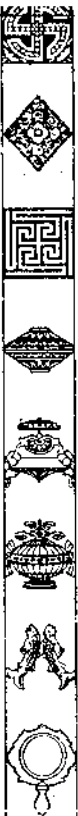

વખાણ થવા લાગ્યાં. આથી આહેર અને આહીરણ જિનદાસ ઉપર ઘણા ખુશ થઈ, તેઓ અતિમનોહર મજબૂત અને સરખી વયના શંબલ તથા કંબલ નામના ત્રણ ત્રણ વરસના બે વાછરડા શેઠને દેવા લાગ્યા. જિનદાસ અને સાધુદાસીએ તે વાછરડા પાછા લઈ જવા ઘણું સમજાવ્યા છતાં તેઓ પરાણે તેમને દ્વારે બાંધી ચાલ્યા ગયા. જિનદાસે વિચાર્યું કે - 'જો આ વાછરડાને છોડી મૂકીશ તો લોકો તેમને ખસી કરી ગાડી, હળ વગેરેમાં જોડી દુઃખી કરશે, માટે ભલે મારે ઘેર જ રહ્યા' ઇત્યાદિ વિચારી તે દયાળુ જિનદાસ બન્ને વાછરડાનું પ્રાસુક ઘાસ અને પાણીથી પોષણ કરવા લાગ્યો. જિનદાસ આઠમ, ચૌદસ વિગેરે પર્વતિથિએ પોસહ લઈ ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચતો, તે સાંભળી તે બળદો ભદ્રક પરિણામી થયા. પછી જે દિવસે શેઠ ઉપવાસ કરે તે દિવસે બળદો પણ ઘાસ પાણી વાપરે નહિ, તે દિવસે તેમને ઘાસ નીરે પણ જ્યારે ખાય નહિ ત્યારે શેઠે વિચાર્યું કે 'આટલા દિવસ તો મેં માત્ર દયાને લીધે આ બળદોને પોષ્યા, પણ હવે તો મારા સાધર્મિક બંધુઓ છે'. એમ વિચારી જિનદાસ તેમનું બહુમાન કરવા લાગ્યો, તેને બળદો ઘણા પ્રિય થઈ પડ્યા. એક વખતે ભંડીરવણ નામના યક્ષનો યાત્રોત્સવ આવ્યો, તેથી તે દિવસે જુવાનીયાઓએ વાહનોની વાહનકીડા કરવા માંડી. તે ઉત્સવમાં જિનદાસનો એક મિત્ર અતિ બલિષ્ઠ અને દેખાવડા તે બળદોને જિનદાસને પૂછ્યા વગર જ લઈ ગયો. તેમણે જન્મથી ધોંસરી પણ જોઈ નહોતી એવા તે અણપલોટ બળદોને પોતાની ગાડીએ જોડી તેણે એક બીજાની સ્પર્ધાથી એવા તો દોડાવ્યા કે વાહનકીડા કરનાર દરેક લોકોને ક્ષણવારમાં જીતી લીધા,

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પણ બહુ દોડવાથી તે સુકોમલ બળદોના સાંધા તુટી ગયા. જિનદાસનો મિત્ર કામ પતાવી તે બળદોને જિનદાસને ઘેર બાંધી ચાલ્યો ગયો. ભોજન અવસરે જિનદાસ ઘેર આવ્યો. અને બળદોને ઘાસ નીર્યું તો ઘાસ ખાધું નહિ. પાણી પાવા લાગ્યો તો પાણી પણ પીધું નહિ. બળદોનાં મુખ પહોળા પડી ગયેલાં અને શ્વાસ ચડી ગયેલાં જોઈ જિનદાસને પણ દુઃખ થયું, અને આંખમાં આંસુ લાવી ભક્તપચ્ચક્રખાણ કરાવ્યું, નમસ્કાર મહામંત્ર સંભળાવ્યો. વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયા કરી જિનદાસે તે બળદોને નિર્યામણા કરાવી. શુભ ભાવના ભાવતા તે બળદો મરીને નાગકુમાર દેવ થયા. નવા ઉત્પન્ન થયેલા તે કંબલ અને શંબલ દેવે અવધિજ્ઞાનથી જોયું તો તીર્થંકરપ્રભુને ઉપસર્ગ થતો દેખ્યો. તે બન્ને દેવ તુરત ત્યાં આવી એક જણે નાવનું રક્ષણ કર્યું, અને બીજા દેવે પેલા સુદંષ્ટ્રને હરાવી કાઢી મૂક્યો. ત્યાર પછી તે બન્ને દેવ પ્રભુના સત્ત્વ અને રૂપનું ગાયન કરતા તથા નાયતા છતા મહોત્સવ પૂર્વક સુગંધી જલ અને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી પોતાને સ્થાને ગયા.

પ્રભુ નાવમાંથી ઉતરી ત્યાંથી વિહાર કરી રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં વર્ષાકાલ નિર્ગમન કરવા માટે નાલંદા નામના પાડામાં એક શાલવીની શાલાના એક ભાગમાં તે શાલવીની રજા લઈ પહેલું માસકપણ સ્વીકારીને રહ્યા.

હવે મંખલી નામે એક મંખ એટલે ચિત્રકલા જાણનાર ભિક્ષાયર વિશેષ હતો, તેને સુભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. તેઓ બન્ને ચિત્રપટ હાથમાં રાખી ગુજરાન ચલાવતા છતા ફરતાં ફરતાં શરવણ નામના ગામમાં

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

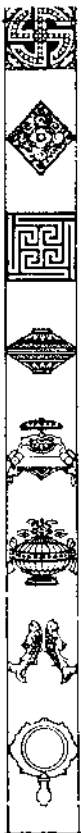

આવ્યા. તે ગામમાં ઘણી ગાયોવાલા કોઈ બ્રાહ્મણની ગોશાળામાં સુભદ્રાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, તે બાળક ગોશાળામાં જન્મ્યો, તેથી તેનું ગોશાલ નામ પડ્યું. ગોશાલો અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યો, અને ફરતો ફરતો રાજગૃહ નગરમાં જ્યાં પ્રભુ ચાતુર્માસ રહ્યા હતા ત્યાં આવ્યો હવે પ્રભુને માસક્ષપણ પૂરું થયું, ત્યારે તે માસક્ષપણને પારણે વિજય નામના શેઠે કૂર, આદિક, વિયુલ ભોજનથી વિધિએ કરીને પ્રભુને પારણું કરાવ્યું, તે વખતે આકાશમાં ‘અહો દાનમ્’ એમ ઉદ્ઘોષણાપૂર્વક દેવોએ વસુધારા વિગેરે પાંચ દિવ્યો પ્રગટ કર્યા. તે હકીકત સાંભળી ગોશાલે વિચાર્યું કે - “આ મુનિ કોઈ સામાન્ય નથી, કારણ કે તેમને અન્ન આપનારના ઘરમાં પણ આવી સમૃદ્ધિ થઈ ગઈ, માટે હું તો આ ચિત્રપટનું પાખંડ છોડી દઈને આ પ્રભાવી મહાત્માનોજ શિષ્ય થાઉં, કારણ કે આવા ગુરુ નિષ્કળ નહિ થાય”. તે ગોશાલો આમ ચિંતવતો હતો તેવામાં પ્રભુ પારણું કરીને પાછા તે શાળામાં આવી કાર્યોત્સર્ગ કરીને રહ્યા. ગોશાલો નમીને બોલ્યો કે - “હે ભગવાન્ ! અત્યાર સુધી અજ્ઞાનથી હું આપનો પ્રભાવ જાણી શક્યો નહોતો, પણ આજે મને ખબર પડી કે આપ મહા પ્રભાવી મહાત્મા છો, આજથી હું આપનો શિષ્ય થઈને આપની સાથે જ રહીશ, આપ એક જ મારું શરણ છો”. પ્રભુ તો મૌન ધરીને જ રહ્યા, ગોશાલો ભિક્ષા માગીને પ્રાણવૃત્તિ કરતો પોતાની બુદ્ધિથી પ્રભુનો શિષ્ય થઈને રહ્યો. પ્રભુને બીજા માસક્ષપણનું પારણું નંદ નામના શેઠે પક્વાનાદિ વડે કરાવ્યું. ત્રીજા માસક્ષપણનું પારણું સુનંદ નામના ગૃહસ્થે પરમાનાદિ વડે કરાવ્યું. ચોથું માસક્ષપણ સ્વીકારીને પ્રભુ કાર્તિક

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

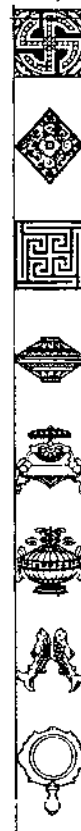
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

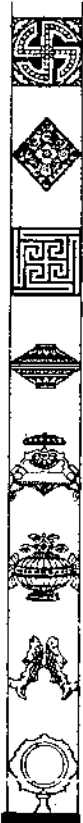
સુદ પૂર્ણિમાએ વિહાર કરી કોલ્લાક સન્નિવેશમાં પધાર્યા, ત્યાં પ્રભુને તે ચોથા માસક્ષપણનું પારણું બહુલ નામના બ્રાહ્મણે દૂધપાક વહોરાવી કરાવ્યું, તે વખતે દેવોએ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા. હવે જ્યારે પ્રભુએ રાજગૃહથી વિહાર કર્યો ત્યારે ગોશાલો ભિક્ષા માટે બહાર ગયો હતો, ભિક્ષા લઈ તે પાછો પેલા શાલવીના મકાનમાં આવ્યો ત્યારે પ્રભુને જોયા નહિ. આખા નગરમાં શોધવા છતાં જ્યારે પ્રભુ મળ્યા નહિ ત્યારે તે ગોશાલો પોતાનાં ઉપકરણ બ્રાહ્મણોને આપી દઈ, દાઢી, મૂંછ મુંડાવી, મસ્તક મુંડાવી ત્યાંથી ફરતો ફરતો કોલ્લાકગામ આવ્યો. ત્યાં પ્રભુને દેખી બોલ્યો કે - “હે પ્રભુ ! અત્યાર સુધી હું ગૃહસ્થ જેવો હોવાથી આપની દીક્ષાને યોગ્ય નહોતો, પણ હવે તો ઉપકરણોને છોડી દઈ નિઃસંગ થયો છું, માટે હવેથી મને આપની દીક્ષા પણ હો, હે સ્વામી ! મને શિષ્ય તરીકે સ્વીકારો”. આ પ્રમાણે કહી ગોશાલો પ્રભુ સાથે રહ્યો.

પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી સુવર્ણખલ નામના ગામ તરફ ચાલ્યા, ગોશાલો પણ સાથે જ ચાલ્યો. માર્ગમાં કેટલાક ગોવાલીયા માટીની મોટી હાંડીમાં ખીર રાંધતા હતા, તે જોઈ ગોશાલાએ પ્રભુને કહ્યું કે - ‘હે સ્વામી ! અહીં થોડી વાર વિશ્રાંતિ લઈએ, મને તો કડકડતી ભૂખ લાગી છે, માટે આ ખીર ખાઈને આગળ ચાલીએ’. સિદ્ધાર્થ વ્યંતર બોલ્યો કે - ‘એ હાંડી ફૂટી જશે’. ગોશાલાએ તુરત ગોવાલીઓ પાસે જઈ તે હકીકત નિવેદન કરી, તે સાંભળી ગોવાલીયાઓએ ખીર રાંધતાં તે હાંડીનું ઘણા યત્નથી રક્ષણ કર્યું, છતાં દૂધમાં ચોખા નાખવા જોઈએ તે કરતાં ઘણા વધારે નાખેલા હોવાથી તે ફૂલ્યા, એટલે હાંડી ફૂટી ગઈ. તે

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જોઈએ ગોશાલાએ “યદ્ ભાવ્યં તદ્ ભવત્યેવ-જે થવાનું હોય તે થાય જ છે” એ પ્રમાણે નિયતિવાદ સ્વીકાર્યો. પ્રભુ સુવર્ણખલ પહોંચ્યા, ત્યાંથી વિહાર કરી બ્રાહ્મણગ્રામ પધાર્યા ત્યાં નંદ અને ઉપનંદ નામના બે ભાઈઓના બે પાડા હતા. પ્રભુ નંદના પાડામાં ગોચરી ગયા, નંદે પ્રભુને ભક્તિથી ઉત્તમ ભોજન વહોરાવ્યું. ગોશાલો ઉપનંદના પાડામાં ઉપનંદને ઘેર ગયો, ઉપનંદે તેને વાસી અન્ન આપ્યું. વાસી અન્ન મળવાથી ગોશાલાને ઘણો ગુસ્સો ચડ્યો અને શાપ દીધો કે - “જો મારા ધર્માચાર્યનું તપતેજ હોય તો આનું ઘર બળી જાઓ !” પ્રભુનું નામ લઈને આપેલો શાપ પણ નિષ્ફળ ન થવો જોઈએ’ એમ વિચારતા એક નજીકમાં રહેલા દેવે ઉપનંદનું ઘર બાળી નાખ્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ચંપાનગરીમાં પધાર્યા, ત્યાં બે બેમાસીતપ સ્વીકારીને ત્રીજું ચોમાસું રહ્યા. છેલ્લા બે માસક્ષપણનું પારણું પ્રભુ ચંપાનગરની બહાર કરીને કાલા નામના સન્નિવેશમાં પધાર્યા અને ત્યાં એક શૂન્યઘરમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. તે ગામના જાગીરદારનો સિંહ નામનો યુવાન પુત્ર વિદ્યુન્મતી નામની દાસી સાથે રતિકીડા કરવા રાત્રિએ એ જ શૂન્ય ઘરમાં આવ્યો. ગાઢ અંધારામાં કોઈ ન જણાવાથી તેણે દાસી સાથે રતિકીડા કરી, તે જોઈ ગોશાલો હસવા લાગ્યો. પોતાનો અનાચાર છૂપાઈને જોઈ હસતા ગોશાલા પર ક્રોધ કરી સિંહ તેને મારવા લાગ્યો, ગોશાલો રાડો પાડવા લાગ્યો ત્યારે સિંહે તેને છોડ્યો. ત્યાર પછી ગોશાલાએ પ્રભુને કહ્યું કે - ‘હે સ્વામી ! મને એકલાને તેણે આટલો બધો માર માર્યો !, છતાં આપે તેને કેમ વાર્યો નહિ ?’ પ્રભુના શરીરમાં સંક્રમેલા સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે - ‘તારે કોઈની મશ્કરી ન કરવી

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જોઈએ, ગંભીરતા રાખવી જોઈએ, હવે કોઈની મશ્કરી કરીશ નહિ'. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ પાત્રાલક ગામમાં જઈ કોઈ શૂન્ય ઘરમાં કાઉસગગધ્યાને રહ્યા. ત્યાં પણ રાત્રિએ સ્કંદ નામના યુવકને સ્કંદિલા નામની દાસી સાથે રતિકીડા કરતો જોઈ ગોશાલે હાંસી કરી, તેથી તેણે ત્યાં પણ પ્રથમની પેઠે ઘણો માર ખાધો.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ કુમારક સન્નિવેશ ગયા, અને ત્યાં ચંપકરમણીય નામના ઉદ્યાનમાં કાઉસગગધ્યાને રહ્યા.

હવે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સંતાનીય શિષ્ય મુનિચંદ્ર નામના આચાર્ય ઘણા શિષ્યોના પરિવાર સહિત વિચરતા તે જ ગામમાં કૂપનય નામના કુંભારની શાલામાં રહેતા હતા. ગોશાલાએ ગામમાં તે સાધુઓને જોઈ પૂછ્યું કે - 'તમે કોણ છો?' તેઓ બોલ્યા કે, 'અમે નિર્ગ્રંથ છીએ'. ગોશાલાએ કહ્યું કે - 'અરે !! તમે ક્યાં અને મારા ધર્માચાર્ય ક્યાં?, મારા ધર્માચાર્યમાં અને તમારામાં મેરુ-સરસવ જેટલો તફાવત છે'. તે સાધુઓ શ્રી મહાવીર જિનેશ્વરને જાણતા નહોતા. તેથી બોલ્યા કે; 'જેવો તું છે તેવા જ તારા ધર્માચાર્ય પણ હશે !' આવાં આક્ષેપ વચનો સાંભળી ગોશાલાને ક્રોધ ચડ્યો; અને શાપ દીધો કે - 'જો મારા ધર્માચાર્યનું તપતેજ હોય, તો તેના પ્રભાવથી તમારો આશ્રમ બળી જાય'. તે સાધુઓએ કહ્યું કે - અમે શાપથી ડરતા નથી, તારા વચનથી અમારું આશ્રયસ્થાન બળવાનું નથી, પ્રભુનું નામ લઈ પોતે શાપ આપવા છતાં જ્યારે સાધુઓનું આશ્રયસ્થાન ન બળ્યું, ત્યારે વીલખો થઈ ગોશાલો પ્રભુ પાસે આવીને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કરી બોલ્યો કે - 'હે સ્વામી ! મેં આપના નામથી શાપ આપવા છતાં તે સાધુઓનો ઉપાશ્રય ન બળ્યો તેનું શું કારણ?' સિદ્ધાર્થે

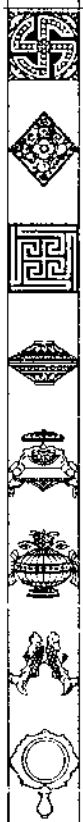
૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૨૯૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

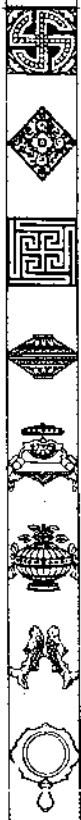

કહ્યું કે - ‘અરે મૂર્ખ ! તેઓ તો પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શિષ્યો છે, તે સાધુઓ કે તેમનું સ્થાન શાપથી ન બળે’. હવે રાત્રિએ મુનિચંદ્ર સૂરિ જિનકલ્પની તુલના કરતા ઉપાશ્રયની બહાર પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. પેલો કૂપનય કુંભાર મદિરાપાન કરી ધુમતો ધુમતો ત્યાં આવ્યો, તેણે મદિરાના કેફમાં આચાર્ય મહારાજને ઓળખ્યા નહિ. તેણે જાણ્યું કે આ કોઈ ચોર ઉભો છે, તેથી તે કુંભારે આચાર્યને ગળે પકડી શ્વાસ વગરના કરી દીધા, છતાં તેઓ શુભધ્યાનથી ચલિત થયા નહિ. તે વેદનાને સહન કરતાં તેમને તે જ વખતે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને કાલધર્મ પામી દેવલોકે ગયા. દેવોએ તે મુનિરાજના મહિમા માટે પ્રકાશ કર્યો, તે જોઈ ગોશાલો બોલ્યો કે - ‘અહો ! તે સાધુઓનો ઉપાશ્રય બળી રહ્યો છે !’ પણ સિદ્ધાર્થે સત્ય હકીકત નિવેદન કરી ત્યારે ગોશાલો ત્યાં જઈ સૂઈ રહેલા તે સાધુઓને તિરસ્કારી પાછો આવ્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ચૌરા નામના ગામમાં આવ્યા. ગોશાલો પણ સાથે હતો. ત્યાં પ્રભુને અને ગોશાલાને રાજ્યની છૂપી બાતમી લઈ જનારા જાસૂસ જાણી તેમને કોટવાળો હેડમાં નાખવા લાગ્યા. પહેલાં ગોશાલાને હેડમાં નાખ્યો, પ્રભુને હજુ હેડમાં નાખ્યા નહોતા, તેવામાં ત્યાં ઉત્પલ નિમિત્તીયાની સોમા અને જયંતી નામની બે બહેનો કે જેઓ સંયમ પાળવાને અસમર્થ થઈ છતી પાછળથી સંન્યાસિની થઈ હતી તેઓએ પ્રભુને જોઈને તથા ઓળખીને કોટવાલો પ્રત્યે કહ્યું કે - ‘અરે મૂર્ખો ! તમે શું મરવાને ઈચ્છો છો ?, તમે શું આ સિદ્ધાર્થરાજાના પુત્ર શ્રીમહાવીર પ્રભુ છે એમ જાણતા નથી ?’ કોટવાળોએ આવાં વચનો સાંભળી ભય પામી પ્રભુને મૂકી દીધા, અને પોતાના અપરાધની ક્ષમા યાચવા

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

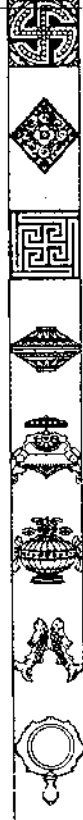
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

લાગ્યા. ત્યાર પછી તેઓએ ગોશાલાને પણ પ્રભુનો શિષ્ય જાણી છોડી મૂક્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ પૃથ્વ્યંપા નગરીમાં પધાર્યા. પ્રભુએ ત્યાં ચોમાસી તપ વડે તે ચોથું ચાતુર્માસ નિર્ગમન કરી પૃથ્વ્યંપાની બહાર પારણું કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રીમહાવીર પ્રભુ કાયંગલ નામના સન્નિવેશમાં ગયા.

ત્યાંથી વિહાર કરીને પ્રભુ શ્રાવસ્તી નગરીએ પધાર્યા, અને નગરની બહાર કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. ભોજન સમયે ભિક્ષા માટે જતા ગોશાલાએ પ્રભુને પૂછ્યું કે - ‘સ્વામી ! આજે મને કેવો આહાર મળશે ?’ સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે - ‘આજે તો તું મનુષ્યનું માંસ ખાઈશ’. ગોશાલાએ વિચાર કર્યો કે - ‘જ્યાં માંસની ગંધ પણ ન હોય તેવે સ્થાનેથી આજે ભિક્ષા લેવી’. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી સાવધાન થઈ વૈશ્યોને જ ઘેર ભિક્ષા માટે ફરવા લાગ્યો. હવે તે નગરીમાં પિતૃદત્ત નામે વૈશ્ય હતો, તેને શ્રીભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. શ્રીભદ્રાને મરેલાં જ બાળક અવતરતાં, તેથી તેણીએ શિવદત્ત નામના નિમિત્તીયાને આ દોષ નિવારવાનો ઉપાય પૂછ્યો. શિવદત્તે કહેલું કે - “જ્યારે તને મરેલ સંતાન જન્મે, ત્યારે તે મરેલા બાળકનું માંસ દૂધપાક સાથે ભેળવી દઈ કોઈ ભિક્ષુકને આપજે, તેમ કરવાથી તને જીવતા બાળક અવતરશે”. હવે શ્રીભદ્રાને તે જ દિવસે મરેલું બાળક અવતરેલું, તેથી તેણીએ તે મરેલા બાળકનું માંસ દૂધપાક સાથે ભેળવી તૈયાર રાખ્યું હતું. ગોશાલો ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો, વાટ જોઈને બેઠેલી તેણીએ તુરત ઉભા થઈ તે દૂધપાક ગોશાલાને આપ્યો, અને “આ સાધુને માંસની ખબર પડતાં શાપ આપશે તો ઘર બાળી નાખશે” એવા ભયથી તેણીએ ગોશાલો ગયો કે

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તુરત ઘરનું બારણું ફેરવી નાખ્યું. ગોશાલો તે દૂધપાકને શુદ્ધ જાણી ખાઈ ગયો, અને પ્રભુ પાસે આવી વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું પણ સિદ્ધાર્થે તે દૂધપાક સંબંધી મૂળ વાત કહી જણાવી, ત્યારે ગોશાલાએ નિર્ણય કરવા મુખમાં આંગલી નાખી વમન કર્યું. વમનની અંદર બરાબર તપાસ કરતાં બાળકનું માંસ જણાયું. દૂધપાક સાથે માંસ ભેળવી પોતાને ઠગનારી તે બાઈ ઉપર ગોશાલાને ગુસ્સો ચડ્યો, અને શાપ આપી તેણીનું ઘર બાળી નાખવા તુરત ત્યાં આવ્યો; પણ બારણું ફેરવી નાખેલું હોવાથી ઘર ઓળખી શક્યો નહિ. પછી ગોશાલો બોલ્યો કે - 'જો મારા ધર્મચાર્યનું તપતેજ હોય તો આ પાડો બળી જાઓ'. સાન્નિધ્યમાં રહેલા વ્યંતરોએ પ્રભુનું માહાત્મ્ય અન્યથા ન થાઓ' એમ વિચારી તે આખા પાડાને બાળી નાખ્યો.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ હરિદ્ર નામના સન્નિવેશની બહાર હરિદ્ર નીચે કાઉસગગધ્યાને રહ્યા. એ જ વૃક્ષ નીચે રાતવાસો રહેલા મુસાફરોએ ટાઢને લીધે રાત્રિએ અગ્નિ સળગાવેલો, પણ સવાર થતાં તેઓ અગ્નિને બુઝાવ્યા વગર જ પોતપોતાને રસ્તે ચાલતા થયા. અગ્નિ ધીરે ધીરે ફેલાતો પ્રભુ પાસે આવ્યો, છતાં કર્મરૂપ ઈંધનને બાળવા માટે ધ્યાનરૂપ અગ્નિની જેમ તે અગ્નિને પણ માનતા થકા પ્રભુ જરા પણ ખસ્યા નહિ, તેથી તે અગ્નિથી પ્રભુના પગ દાઝ્યા. ગોશાલો તો અગ્નિ દેખી નાસી ગયો !, અને અગ્નિ ઓલવાઈ ગયા પછી પાછો પ્રભુ પાસે આવ્યો.

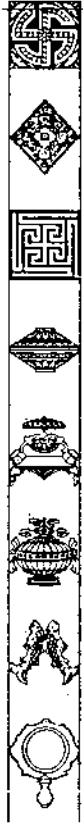
ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ નંગલા નામના ગામે આવ્યા, અને વાસુદેવના મંદિરમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા.

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

૨૯૯

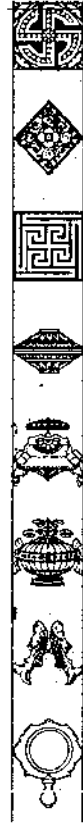
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

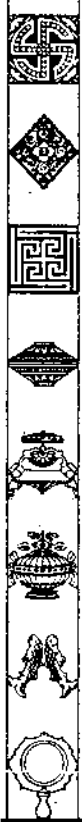
ત્યાં કૌતુકી ગોશાલો આંખના વિકારો કરી ગામના બાળકોને બીવરાવવા લાગ્યો, તે જોઈ ભયભીત બની નાસભાગ કરતા બાળકોના પિતાઓ વિગેરે આવ્યા, અને ગોશાલાને ઘણો માર મારી મુનિપિશાચ વિગેરે તિરસ્કારના શબ્દો કહી છોડી મૂક્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ આવર્ત ગામ પધાર્યા, અને ત્યાં બળદેવના મંદિરમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. ત્યાં પણ ગોશાલો બાળકોને બીવરાવવા મુખના વિકાર કરવા લાગ્યો, તે જોઈ ભયવિહ્વલ બની નાસભાગ કરતા બાળકોના પિતાઓ વિગેરે આવ્યા, તેઓએ મુખના ચાલા કરતા ગોશાલાને ગાંડો ભિક્ષુક સમજી, “આવા ગાંડા માણસને મારવાથી શું?, માટે આવા શિષ્યને નિષેધ ન કરતા તેના ગુરુને જ મારીએ” એમ વિચારીને તે દુર્બુદ્ધિઓ જેવામાં પ્રભુને મારવા તૈયાર થયા, તેવામાં બલદેવની મૂર્તિએ જ હળ ઉપાડી તેઓને અટકાવ્યા. તે જોઈ આશ્ચર્યચકિત થયેલા તેઓ પ્રભુને અલૌકિક મહાત્મા જાણી પોતાનો અપરાધ ખમાવતા પ્રભુને ચરણે પડ્યા.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ચોરાક સન્નિવેશે ગયા, ત્યાં એક માંડવામાં ઉત્તમ ભોજન રંધાતુ દેખી “ભોજન તૈયાર થવાને હવે કેટલી વાર છે?” તે તપાસવા ગોશાલો છાનોમાનો લપાઈને નીચો વળી વારંવાર જોવા લાગ્યો. તે ગામમાં ચોરની ઘણી રંજાડ હતી, તેથી લપાઈને વારંવાર જોતા ગોશાલાને ચોર જાણી લોકોએ પકડીને માર્યો. તેથી ક્રોધાવેશમાં આવેલા ગોશાલાએ શાપ દીધો કે - “મારા સ્વામીનું તપતેજ હોય તો આ માંડવો બળી જાઓ”. પ્રભુનું નામ લઈ શાપ આપેલો હોવાથી પ્રભુના ભક્ત વ્યંતરોએ તે માંડવો બાળી

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નાખ્યો. ત્યાંથી પ્રભુ કલંબુકા નામના સંનિવેશમાં પધાર્યા, ત્યાં મેઘ અને કાલહસ્તી નામના બે ભાઈ પર્વતના રક્ષક તરીકે અધિકારી હતા. કાલહસ્તીએ મૌનધારી પ્રભુને અને ગોશાલાને ચોર જાણી પકડ્યા, અને પોતાના ભાઈ મેઘને સોંપ્યા. મેઘ પહેલાં સિદ્ધાર્થ રાજાનો નોકર હતો, તેણે પ્રભુને ઓળખ્યા, અને પોતાના ભાઈએ કરેલો અપરાધ ખમાવી પ્રભુને તથા ગોશાલાને છોડી મૂક્યા.

તે કલંબુકા સંનિવેશથી વિહાર કરી શ્રીમહાવીર પ્રભુ ક્લિષ્ટકર્મોની નિર્જરા કરવા માટે લાટ દેશમાં ગયા. તે દેશના લોકો કુરસ્વભાવી હતા, તેથી પ્રભુએ ત્યાં ધોર ઉપસર્ગો સહન કરી ઘણાં કર્મ ખપાવ્યાં. તે દેશમાં વિચરતા પ્રભુ અનુક્રમે પૂર્ણકલશ નામના અનાર્ય ગામ તરફ જતા હતા, રસ્તામાં બે ચોર મળ્યા, તેઓ પ્રભુને દેખી અપશુકન થયું જાણી તલવાર ઉગામી પ્રભુને હણવા દોડ્યા, તે વખતે ઈંદ્રે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકી હણવા દોડેલા ચોરોને જાણી વજ્ર વડે મારી નાખ્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ભદ્રિકાપુરી પધાર્યા, ત્યાં પાંચમું ચોમાસું રહ્યા, અને ચોમાસી તપ કર્યો. ચોમાસી તપનું પારણું નગરીની બહાર કરીને પ્રભુ અનુક્રમે તંબાલ નામના ગામે ગયા. ત્યાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સંતાનીય નંદિષેણ નામના બહુશ્રુત વૃદ્ધ આચાર્ય ઘણા શિષ્યોના પરિવાર સહિત આવ્યા હતા. ગોશાલાએ જેમ મુનિચંદ્રસૂરિના શિષ્યોને તિરસ્કાર વિગેરે કર્યો હતો તેમ આ નંદિષેણ આચાર્યના શિષ્યોને પણ તિરસ્કાર વિગેરે કર્યો રાત્રિએ નંદિષેણસૂરિ ઉપાશ્રયની બહાર કાઉસગ્ગ ધરીને સ્થિર રહ્યા, તે વખતે ચોકી કરવાને નિકળેલા તે ગામના કોટવાળના

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પુત્રે ચોરની ભ્રાંતિથી તે આચાર્યને ભાલાથી હણ્યા, છતાં તેઓ શુભધ્યાનથી ચલિત થયા નહિ. તે વેદનાને સહન કરતાં તેમને તે જ વખતે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને કાળધર્મ પામી દેવલોકે ગયા.

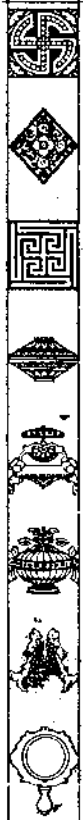
ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ કૃષિક નામના સન્નિવેશમાં ગયા. મૌન ધરીને રહેલા પ્રભુને ત્યાંના અધિકારીઓએ ગુપ્ત જાસૂસ જાણી ગોશાલા સાથે પકડ્યા. તે ગામમાં વિજયા અને પ્રગલ્ભા નામની બે સંન્યાસિની રહેતી હતી. તેઓ બન્ને પ્રથમ તો શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુની સંતાનીય સાધ્વીઓ હતી, પણ સંયમ ન પાળી શકવાથી પાછળથી સંન્યાસિની થઈ હતી. તે વિજયા અને પ્રગલ્ભાએ પ્રભુને ઓળખી અધિકારીઓને કહ્યું કે “અરે મૂર્ખો ! આ સિદ્ધાર્થરાજાના પુત્ર જગત્ ઉદ્ધારક ચરમ તીર્થંકર શ્રીમહાવીર પ્રભુ છે; ઈન્દ્રને પણ પૂજનીય આ આત્માને પકડવાથી તમોને કેવા અનર્થ ભોગવવા પડશે એ શું તમે નથી જાણતા ? માટે હવે તેમને જલદી છોડી મૂકો”. આવાં વચન સાંભળી ભયભીત બનેલા તેઓએ ગોશાલા સહિત પ્રભુને તુરત છોડી મૂક્યા.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ વૈશાલી નગરી તરફ ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં બે રસ્તા આવ્યા, ત્યારે ગોશાલો બોલ્યો કે - “હે સ્વામી ! મને લોકો માર મારે છે, છતાં આપ તો મૌન રહી કોઈને વારતા પણ નથી, માટે હું આપની સાથે નહિ આવું”. એમ કહી ગોશાલો ત્યાંથી છુટો પડી બીજે માર્ગે ચાલ્યો, અને પ્રભુ વૈશાલીને માર્ગે ચાલ્યા. ગોશાલાને માર્ગમાં પાંચસો ચોર મળ્યા, તેઓએ ‘મામો ! મામો !’ કહી વારા ફરતી ગોશાલાના ખભા ઉપર બેસી તેને એવો તો ફેરવ્યો કે શ્વાસમાત્ર બાકી રહ્યો ત્યારે છોડ્યો. આથી ગોશાલો ખિન્ન થઈ

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિચાર કરવા લાગ્યો કે - 'આ કરતાં તો સ્વામી સાથેજ રહેવું સારું છે' એમ વિચારી પ્રભુની શોધ કરવા લાગ્યો. પ્રભુ વિચરતા વૈશાલી નગરી પહોંચ્યા, ત્યાં એક લુહારની શાલા ખાલી દેખી લોકોની આજ્ઞા લઈ તેમાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. તે શાલાનો સ્વામી લુહાર છ મહિના રોગથી પીડાઈ સાજો થયો હતો, તેથી તે જ દિવસે લોહું ઘડવાના હથિયાર લઈ પોતાની શાલામાં આવ્યો. ત્યાં પ્રભુને જોઈ અપશુકન થયેલું જાણી ઘણ વડે પ્રભુને હજવા તૈયાર થયો, તે વખતે અવધિજ્ઞાન વડે ઈન્દ્રે જાણી તુરત ત્યાં આવી તે જ ઘણ વડે લુહારને મારી નાખ્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ગ્રામાક નામના સન્નિવેશમાં ગયા, ત્યાં ઉદ્યાનમાં કાઉસગ્ગધ્યાને રહેલા પ્રભુનો બિભેલક નામના યક્ષે મહિમા કર્યો.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ શાલિશીર્ષ નામના ગામે પધાર્યા, અને ત્યાં ઉદ્યાનને વિષે મહા મહિનાની કડકડતી ટાઢમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. પ્રભુના ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવના ભવમાં એક વિજયવતી નામે અણમાનીતી રાણી હતી, તે વિજયવતી મરીને ઘણા ભવભ્રમણ કરી કટપૂતના નામે વ્યંતરી થઈ હતી. તે વ્યંતરીએ પ્રભુને દેખી પૂર્વભવનું વૈર સંભારી વૈરનો બદલો લેવા તાપસીનું રૂપ વિકુર્વ્યું, અને જટામાં હિમ જેવું ઠંડું જલ ભરી તે પ્રભુના શરીર પર છાંટવા લાગી, તે જલ વડે પ્રભુને એવો તો શીત ઉપસર્ગ કર્યો કે બીજો માણસ તો તે ઠંડીથી ઠરી જાય. આવી રીતે આખી રાત્રિ તે ઉપસર્ગ કરવા છતાં પ્રભુને નિશ્ચલ દેખી વ્યંતરી શાંત થઈ, અને વૈર છોડી પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગી. ઉપસર્ગને સમભાવે સહન કરતા અને છટૂઠના તપ વડે વિશુદ્ધ થતા પ્રભુને તે વખતે લોકાવધિ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

પ્રહં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ભદ્રિકાપુરીએ આવ્યા, ત્યાં ચોમાસી તપ વડે તથા વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહો વડે આત્માને ભાવતા છતા છટ્ટું ચોમાસું રહ્યા. ત્યાં ગોશાલો પ્રભુને શોધતો ફરી ફરીને પાછો છ મહિને આવીને મળ્યો. પ્રભુએ ચોમાસી તપનું પારણું નગરીની બહાર કરી ઋતુબદ્ધ કાલમાં મગધદેશમાં ઉપસર્ગ રહિતપણે વિચરવા લાગ્યા.

મગધદેશમાં આઠ માસ ઉપસર્ગરહિત વિચરી શ્રમણ ભગવાન્ શ્રીમહાવીર આલંભિકા નગરીએ ચાતુર્માસ કરવા પધાર્યા, ત્યાં ચોમાસી તપ વડે સાતમું ચાતુર્માસ પૂરું કરી તે નગરીની બહાર પારણું કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ કુડંગ સન્નિવેશમાં વાસુદેવના ચૈત્યમાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. કર્મરૂપી શત્રુને મર્દન કરનારા પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી મર્દન ગામ પધાર્યા, અને બળદેવના મંદિરમાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ બહુશાલ ગામના શાલવન નામના ઉદ્યાનમાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. ત્યાં રહેતી શાલાયા નામે વ્યંતરીએ પ્રભુને ઘણા ઉપસર્ગો કર્યા, છતાં ધ્યાનસ્થ પ્રભુને જરા પણ ચલાયમાન ન કરી શકવાથી તે વ્યંતરીએ પોતાનો અપરાધ ખમાવી પ્રભુનો મહિમા કર્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ લોહાર્ગલ ગામ પધાર્યા, ત્યાં રાજ્ય કરતા જિતશત્રુ રાજાના અમલદારોએ મૌનધારી પ્રભુને તથા ગોશાલાને ખાનગી જાસૂસ જાણી પકડી રાજા પાસે લઈ ગયા. ત્યાં પ્રથમથી આવેલો ઉત્પલ નિમિત્તીયો પ્રભુને ઓળખી તુરત ઉભો થઈ ગયો, અને પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી રાજાને કહ્યું કે - રાજન્ ! આ જાસૂસ નથી, પણ સિદ્ધાર્થરાજાના પુત્ર

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શ્રીવર્ધમાનસ્વામી છે. રાજાએ આ હકીકત સાંભળી તુરત પ્રભુને તથા ગોશાલાને મુક્ત કર્યા, અને પોતાનો અપરાધ ખમાવી પ્રભુને વંદન કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ પુરિમતાલ નામના નગરે ગયા, ત્યાં શકટમુખ નામના ઉદ્યાનમાં શ્રીમલ્લિનાથ પ્રભુનું મંદિર હતું. તે ઉદ્યાન અને નગરની વચ્ચેના કોઈ પ્રદેશમાં પ્રભુ પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. આ અરસામાં તે નગરનો વગ્ગુર નામનો શ્રાવક શ્રીમલ્લિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજા કરવા માટે નગરમાંથી શકટમુખ ઉદ્યાન તરફ જતો હતો, તે વખતે ઈશાનેન્દ્ર શ્રીમહાવીર પ્રભુને વંદન કરવા આવેલો; તેણે વગ્ગુર શેઠને પૂજા કરવા જતો જોઈ કહ્યું કે - “હે વગ્ગુર! આ પ્રત્યક્ષ જિનેશ્વરનું ઉલ્લંઘન કરી જિનેશ્વરના બિંબને પૂજવા માટે આગળ કેમ જાય છે? આ છેલ્લા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર પ્રભુ છે તેઓ છદ્મસ્થપણે વિચરતા અહીં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા છે.” તે સાંભળી વગ્ગુર શેઠ તુરત પ્રભુ પાસે આવ્યો, અને અજ્ઞાનતાથી થયેલા અપરાધનું મિથ્યાદુષ્કૃત દઈ ભક્તિથી પ્રભુને વંદન કર્યું. ત્યાર પછી તે વગ્ગુર શ્રાવક ઉદ્યાનમાં જઈ શ્રીમલ્લિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજા કરી પોતાને ઘેર ગયો, ઈન્દ્ર પણ પોતાને સ્થાને ગયો.

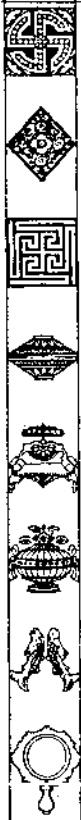
ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ અનુક્રમે ઉગ્રાગ નામના સન્નિવેશ તરફ જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં તરતના જ પરણેલા લાંબા લાંબા દાંતવાલા વહુ-વરને સન્મુખ આવતા જોઈ ગોશાલાએ મશ્કરી કરી કે -

“तत्तिल्लो विहरया, जाणइ दूरे वि जो जहिं वसइ ।
जं जस्स होइ जुगं, तं तस्स बिइज्जयं देइ ॥१॥”

પર્વ
વ્યાખ્યાનમ્

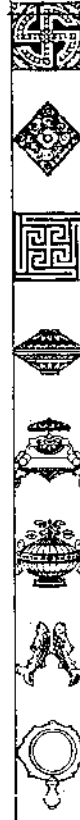
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

‘અહો ! વિધિરાજ કુશળ છે કે, જે જ્યાં દૂર પણ વસતું હોય તેને ધ્યાનમાં રાખે છે, અને જેને જે યોગ્ય હોય તેને તે બીજું મેળવી આપે છે ॥૧૧॥’ અહો જુઓ તો ખરા ! આ બન્નેનાં દાંત અને પેટ કેવા મોટા છે ! વાંસામાં તો ખુંધ નીકળી છે, નાકે પણ ચીબા છે !, વિધાતાએ સરખે સરખી જોડી ઠીક મેળવી દીધી છે ! આ પ્રમાણે વારંવાર મશ્કરી કરતા ગોશાલને પકડીને તે વહુ-વર સાથેના માણસોએ ખુબ માર્યો, અને મજબૂત બંધનથી બાંધીને વાંસના જાળમાં ફેંકી દીધો. પરંતુ પાછળથી પ્રભુનો છત્રધર સમજી તેઓએ બંધન છોડી ગોશાલાને મુક્ત કર્યો. પછી પ્રભુ તેની સાથે ચાલતા ગોભૂમિમાં આવ્યા. ત્યાંથી રાજગૃહ નગરમાં પધારી પ્રભુએ આઠમું ચાતુર્માસ ચોમાસી તપ વડે પૂરું કર્યું, અને તે ચોમાસી તપનું પારણું નગરની બહાર કર્યું. પ્રભુએ વિચાર્યું કે - “મારે હજુ ઘણાં કર્મ નિર્જરવાનાં છે, તેથી ચીકણા કર્મનો ક્ષય કરવા માટે ઉપસર્ગ થાય તેવી ભૂમિમાં વિચરવાની જરૂર છે, અને ઘણા ઉપસર્ગ વ્રજભૂમિમાં થશે”. એમ વિચારી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી વજ્રભૂમિમાં ગયા. તે દેશમાં પરમાધામી જેવા કૂર મ્લેચ્છોએ પ્રભુને ઘણા ઉપસર્ગો કર્યા, પરંતુ “આ ઉપસર્ગોથી કર્મોનો ધ્વંસ થાય છે” એમ વિચારતા પ્રભુ મ્લેચ્છોને બંધુથી પણ અધિક માનતા. પ્રભુએ તે જ ભૂમિમાં નવમું ચાતુર્માસ ચોમાસી તપ વડે પૂરું કરી તે ઉપરાંત બીજા બે મહિના ત્યાં જ વિચર્યા. ત્યાં ચોમાસામાં નિયત સ્થાન ન મળવાથી પ્રભુએ નવમું ચોમાસું અનિયત કર્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ સિદ્ધાર્થપુરે આવ્યા, ત્યાંથી કૂર્મગામ તરફ જતાં રસ્તામાં ગોશાલાએ તલનો

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

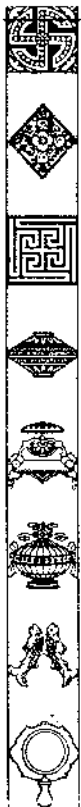
છોડવો જોઈ પ્રભુને પૂછ્યું કે - ‘હે પ્રભુ ! આ છોડવો ફળશે કે નહિ ?’ પ્રભુએ કહ્યું કે - ‘ફળશે, આ છોડવાને સાત ફૂલ લાગ્યાં છે, તે સાતે ફૂલના જીવ મરીને આજ છોડવાની સીંગમાં સાત તલ થશે’ આ પ્રમાણે પ્રભુએ કહેલું વચન જૂઠું પાડવા ગોશાલાએ તે છોડવાને મૂળમાંથી ઉખેડી એક તરફ ફેંકી દીધો. તે વખત નજીકમાં રહેલા વ્યંતરોએ ‘પ્રભુની વાણી અસત્ય ન થાઓ’ એવું ધારીને ત્યાં વૃષ્ટિ કરી. વરસાદથી ભીની થયેલી ભૂમિમાં પડેલા તે છોડનું મૂળીયું કોઈ ગાયની ખરીથી દબાઈ જમીનમાં પેસી ગયું, અને ધીરે ધીરે તે છોડવો હતો એવો થઈ ગયો.

પ્રભુ ત્યાંથી ચાલતા કૂર્મગામ પહોંચ્યા. તે ગામની બહાર વૈશ્યાયન નામનો તાપસ મધ્યાહ્ન સમયે બન્ને હાથ ઉંચા કરી, સૂર્ય સામે દષ્ટિ રાખી, જટા છૂટી મૂકી સૂર્યની આતાપના લઈ રહ્યો હતો; અને સૂર્યના સજ્જ તાપને લીધે તેની જટામાંથી જમીન પર ખરી પડતી યૂકાઓ એટલે જૂઓને વીણી વીણીને તે તાપસ પાછો પોતાની જટામાં નાખતો હતો. આવું દુઃસહ અનુજાન કરી રહેલા તે તાપસની જટામાં ઘણી જૂ દેખી ગોશાલો તે તાપસને ‘યૂકાશય્યાતર’ એ પ્રમાણે કહી તેની વારંવાર મશ્કરી કરવા લાગ્યો. તેથી તાપસે ક્રોધાયમાન થઈ ગોશાલા ઉપર તેજોલેશ્યા મૂકી. તાપસે મૂકેલી તેજોલેશ્યાથી ગોશાલો ભસ્મીભૂત થઈ જાત, પણ કરુણાસાગર પ્રભુએ તુરત શીતલેશ્યા મૂકી, તેથી જલ વડે અગ્નિની જેમ તે તેજોલેશ્યા શમી ગઈ, આવી રીતે પ્રભુએ ગોશાલાને બચાવી લીધો. પ્રભુની અલૌકિક શક્તિ જોઈ વૈશ્યાયન વિસ્મય પામ્યો, અને

પષ્ટં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નમ્રતાથી બોલ્યો કે - ‘હે ભગવાન્ ! મેં આપનો આવો પ્રભાવ જાણ્યો નહોતો, માટે મારા વિપરીત આચરણની ક્ષમા કરો’. આ પ્રમાણે કહી તે તાપસ ગયા પછી ગોશાલે પ્રભુને પૂછ્યું કે - ‘હે ભગવાન્ ! આ તેજોલેશ્યાલબ્ધિ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?’ સર્પને દૂધ પાવા પેઠે ગોશાલાને તેજોલેશ્યાની વિધિ શીખવાડવાથી ભવિષ્યમાં અનર્થનું કારણ થશે, એમ જાણવા છતાં પ્રભુએ ભાવિભાવ અવશ્ય થવાનો વિચારી ગોશાલાને તેજોલેશ્યાની વિધિ આ પ્રમાણે શીખવાડી -

“જે મનુષ્ય સૂર્યની આતાપના પૂર્વક હંમેશાં છટ્ઠ કરે, અને એક મૂઠી અડદના બાકળા તથા અંજલિ માત્ર ગરમ પાણીથી છટ્ઠનું પારણું કરે, તે મનુષ્યને છ માસને અંતે તેજોલેશ્યાલબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય” ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ પાછા સિદ્ધાર્થપુર તરફ જતા હતા, માર્ગમાં પેલા તલના છોડવાનો પ્રદેશ આવ્યો, ત્યારે ગોશાલો બોલ્યો કે - ‘હે સ્વામી ! આપને મેં જે તલના છોડવા માટે પૂછ્યું હતું તેમાં આપના કહેવા મુજબ તલ થયા નથી.’ જો એ જ તલનો છોડવો આ ઉભો.’ તલનો છોડવો દેખવા છતાં પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખતા ગોશાલાએ તે છોડવાની શીંગ ચીરી જોઈ તો તેમાં બરાબર સાત તલ નીકળ્યા. તે જોઈ ગોશાલાએ પોતાની મતિકલ્પના પ્રમાણે એવો મત બાંધ્યો કે - “જે પ્રાણીઓ જે શરીરમાં મરે છે તે પ્રાણીઓ તે જ શરીરમાં પાછા પરાવર્તન કરીને ત્યાંને ત્યાં જ ઉત્પન્ન થાય છે.” આ પ્રમાણે મત સ્વીકાર્યો તથા “જે થવાનું હોય તે થાય જ છે” એ પ્રમાણે અગાડી સ્વીકારેલા નિયતિવાદને તેણે ગાઢ કર્યો. ત્યાંથી ગોશાલો તેજોલેશ્યા

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સાધવા માટે પ્રભુથી છૂટો પડી શ્રાવસ્તી નગરીમાં ગયો. ત્યાં તેણે એક કુંભારની શાલામાં રહી પ્રભુએ કહેલા વિધિથી છ માસ પર્યંત તપ કરી તેજોલેશ્યા સિદ્ધ કરી. એક વખતે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના છ સાધુઓ કે જેઓ સંયમ ન પાળી શકવાથી ગૃહસ્થ થયા હતા, અને અષ્ટાંગ નિમિત્તના જ્ઞાનમાં પંડિત હતા, તેઓ ગોશાલાને મળ્યા. તેમની પાસેથી ગોશાલો અષ્ટાંગ નિમિત્ત ભણ્યો. આવી રીતે તેજોલેશ્યાલબ્ધિ અને અષ્ટાંગ નિમિત્તનું જ્ઞાન મળવાથી ગર્વ ધરતો ગોશાલો 'હું સર્વજ્ઞ છું' એ પ્રમાણે પોતાની પ્રસિદ્ધિ કરતો પૃથ્વી પર વિચરવા લાગ્યો.

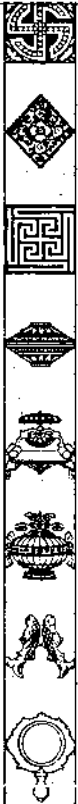
હવે સિદ્ધાર્થપુરથી વિહાર કરી પ્રભુ વૈશાલી નગરી પધાર્યા. ત્યાં સિદ્ધાર્થરાજાના મિત્ર શંખ નામના ગણરાજે પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક વંદન કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ વાણિજ નામના ગામે આવી બહારના કોઈ પ્રદેશમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. તે ગામમાં આનંદ નામનો શ્રાવક રહેતો હતો, તે હમેશાં છટ્ઠ તપ કરતો, અને સૂર્યની આતાપના લેતો હતો, શ્રાવકની ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરતા તપસ્વી આનંદને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. તે પ્રભુ પાસે આવી વંદન કરી બોલ્યો કે - "હે પ્રભુ ! આપને ધન્ય છે કે આવા ઘોર ઉપસર્ગો પડવા છતાં આપે સમભાવે સહન કર્યા, હે નાથ ! હવે આપને થોડા જ વખતમાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે". ઇત્યાદિ પ્રભુની સ્તુતિ કરી આનન્દ શ્રાવક પોતાને ઘેર ગયો. પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રાવસ્તી નગરીએ પધાર્યા, ત્યાં દસમું ચાતુર્માસ વિવિધ તપ વડે સંપૂર્ણ કર્યું.

ચાતુર્માસ પૂરું થતાં પ્રભુ નગરીની બહાર પારણું કરી વિચરતા અનુક્રમે ઘણા મ્લેચ્છ લોકોથી ભરપૂર

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

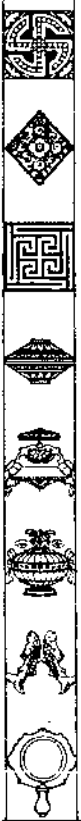

એવી દઢભૂમિમાં ગયા. ત્યાં પેઢાલ નામના ગામની બહાર પોલાસ નામના ચૈત્યમાં પ્રભુએ અટ્ઠમ તપ સ્વીકારી પ્રવેશ કર્યો, અને એકરાત્રિની પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. હવે આ વખતે શકેન્દ્રે પોતાના અવધિજ્ઞાનથી પ્રભુને ધ્યાનમગ્ન રહેલા જોઈ તુરત સિંહાસન પરથી ઉતરી જઈ પ્રભુને વંદન કર્યું. પછી ઈન્દ્રે પ્રભુના ધૈર્યગુણની પ્રશંસા કરતાં પોતાની સુધર્મસભામાં બેઠેલા દેવો સમક્ષ કહ્યું કે - “અહા ! શ્રીવીર પ્રભુ અત્યારે કેવા ધ્યાનમગ્ન થઈ રહ્યા છે ?, વાહ ! કેવા ધીર બની અડગ ચિત્તે ઉભા છે ? તેમના એ ધ્યાનમગ્ન ચિત્તને ચલાયમાન કરવા કદાચ ત્રણ જગતના પ્રાણીઓ એકઠા થાય તો પણ અસમર્થ છે”. આવાં ઈન્દ્રનાં વચન સાંભળી તે સભામાં બેઠેલો ઈન્દ્રનો સામાનિક સંગમ નામનો દેવ પ્રભુની પ્રશંસા સહન ન કરી શકવાથી બ્રૂકુટી ચડાવી અધર કંપાવતો બોલ્યો કે - “હે દેવેન્દ્ર ! આવા ભોળપણના વિચારો દેવસભામાં બોલી, એક સાધુને દેવો કરતાં પણ મોટી શક્તિવાળો જણાવી, દેવોની અવગણના કરવી આપને ન શોભે. હે સુરેન્દ્ર ! જેઓ મેરુ પર્વતને પણ ઢેફાની જેમ ફેંકી દેવા સમર્થ છે, જેઓ સમુદ્રનું પણ અંજલિના પાણી પેઠે પાન કરી જવા શક્તિવાળા છે, જેઓ આખી પૃથ્વીને પણ છત્રીની જેમ એક ભુજાથી તોલી રાખવા પ્રભાવશાળી છે; એવા અતુલ પરાક્રમી દેવો આગળ વળી એ મનુષ્યમાત્ર સાધુ કોણ છે ? હું પોતે જ હમણાં ત્યાં જઈ તે સાધુને ક્ષણવારમાં ચલાયમાન કરી નાખું છું ? તે વખતે ઈન્દ્રે વિચાર્યું કે - “જો હું અત્યારે આ સંગમને હુકમ કરી જતો અટકાવીશ તો એ દુર્બુદ્ધિ જાણશે કે, તીર્થંકરો તો પારકાની સહાયથી જ તપ કરે છે, વળી આવો ઉલટો

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

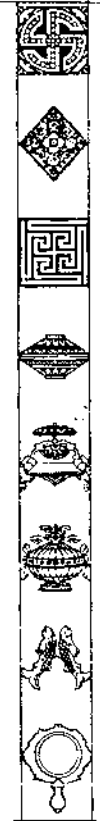

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ભાસ ઘણા દેવોના મનમાં ઠસી જશે, માટે અત્યારે આ દુષ્ટને જતો અટકાવવો ઠીક નથી”. એમ વિચારી સમયને માન આપી ઇન્દ્ર મૌન રહ્યો. હવે પ્રભુને ચલાયમાન કરવા ઇન્દ્ર સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી ક્રોધથી ધમધમી રહેલો તે સંગમદેવ તુરત સભામાંથી ઉઠી ધ્યાનમાં સ્થિર રહેલા પ્રભુની પાસે આવ્યો. પ્રભુની શાંત મુદ્રા દેખવા છતાં તે પાપી દેવ શાંતિને બદલે અધિક દ્વેષ પામ્યો, અને તેણે તત્કાલ ધૂળની વૃષ્ટિ કરી. તે ધૂળથી પ્રભુનું આખું શરીર ઢાંકી દીધું, અને નાસિકા, આંખ, કાન વિગેરે શરીરનાં દ્વાર એવાં તો પૂરી દીધાં કે પ્રભુનો શ્વાસોચ્છવાસ પણ રુંધાઈ ગયો ૧. છતાં પ્રભુ જરા પણ ચલાયમાન થયા નહિ, ત્યારે ધૂળને દૂર ખસેડી તે દુષ્ટે વજ્ર જેવી કઠોર મુખવાળી કીડીઓ ઉત્પન્ન કરી. તે કીડીઓએ પ્રભુના શરીરને વીંધી વસ્રમાંથી સોય નીકળે તેમ એક બાજુથી પેસી બીજી બાજુ આરપાર નીકળી આખું શરીર ચારણી જેવું કરી નાખ્યું ૨. આ પ્રમાણે કીડીઓનો ઉપસર્ગ કરવા છતાં ક્ષમાસાગર પ્રભુ ચલિત થયા નહિ, ત્યારે તે સંગમદેવે પ્રચંડ ડાંસ બિકુર્વા. તેઓના પ્રહારથી પ્રભુના શરીરમાંથી ગાયના દૂધ જેવું સફેદ રુધિર ઝરવા લાગ્યું ૩. છતાં જ્યારે તેઓથી પણ પ્રભુ ક્ષોભ પામ્યા નહીં, ત્યારે તેણે તીક્ષ્ણ મુખવાળી ધીમેલો વિકુર્વી. તે ધીમેલો પ્રભુના શરીરે એવી તો સજ્જડ ચોંટીને વીંધવા લાગી કે આખું શરીર ધીમેલમય દેખાવા લાગ્યું ૪. ધીમેલોથી પણ પ્રભુ ક્ષોભ ન પામ્યા ત્યારે તેણે વીંછી વિકુર્વા. પ્રલયકાલના અગ્નિના તણખા જેવા વીંછીઓ પુચ્છના કાંટાઓથી ભગવંતના શરીરને ભેદવા લાગ્યા ૫. તેઓથી પણ પ્રભુ વ્યાકુલ થયા નહિ, ત્યારે તેણે નોલીયા વિકુર્વા.

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

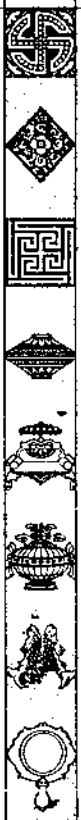
‘ખી ! ખી !’ એવા શબ્દો કરતાં તેઓ દોડીને ઉગ્ર દાઢો વડે ભગવંતના શરીરમાંથી તોડી તોડીને માંસના ટુકડા જુદા પાડવા લાગ્યા હ. તેઓથી પણ પ્રભુને ચલાયમાન ન થયેલા દેખી તે દેવે ભયંકર સર્પો વિકુર્વ્યા. તે સર્પોએ શ્રીમહાવીર પરમાત્માને પગથી માથા સુધી વીંટી લીધા, અને ફણાઓ ફાટી જાય તેવો જોરથી પ્રભુ ઉપર ફણાઓના પ્રહાર કરવા લાગ્યા, તથા દાઢો ભાંગી જાય તેટલા બળથી ડસવા લાગ્યા ૭. જ્યારે બધું ઝેર વમન કરી નિર્બલ બની તે સર્પો દોરડાની જેમ લટકી રહ્યા, ત્યારે તે દેવે ઉંદરો ઉત્પન્ન કર્યા. તેઓ નખ અને દાંતથી પ્રભુને અંગને ખણવા લાગ્યા, અને તેની ઉપર મૂત્ર કરીને પડેલા ઘા ઉપર ખાર નાખવા લાગ્યા ૮. ઉંદરોથી પણ પ્રભુ ક્ષોભ ન પામ્યા ત્યારે તે દેવે અધિક ક્રોધ કરી મદોન્મત્ત હાથી વિકુર્વ્યો તે હાથી પ્રભુના શરીરને સૂંઢથી પકડી આકાશમાં ઉછાળી દંતશૂળથી ઝીલી લઈ દાંત વડે પ્રહાર કરવા લાગ્યો, અને પગથી કચરવા માંડ્યો ૯. છેવટે હાથી પણ પ્રભુને ક્ષોભ ન પમાડી શક્યો ત્યારે તે દેવે હાથણી વિકુર્વી તે હાથણીએ પ્રભુને તીક્ષ્ણ દાંતથી ઘણા પ્રહાર કર્યા અને પ્રભુના શરીરને પગથી કચરી નાખ્યું ૧૦. જ્યારે હાથણીથી પણ પ્રભુ ક્ષોભ ન પામ્યા, ત્યારે તે અધમ દેવે ભયંકર પિશાચ વિકુર્વ્યો. તે પિશાચ અગ્નિની જવાલાઓથી વિકરાલ બનેલા પોતાના મુખને ફાડી, હાથમાં તલવાર પકડી, પ્રભુ સન્મુખ દોડી આવ્યો; અને અદ્વહાસ વિગેરે ધોર ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો ૧૧. પરંતુ પ્રભુને જરા પણ ક્ષોભ ન પામેલા દેખી નિર્દય સંગમદેવે વાઘનું રૂપ વિકુર્વ્યું. તે વાઘ વજ્ર જેવી દાઢોથી અને ત્રિશૂલ જેવા તીક્ષ્ણ નહોરથી પ્રભુના શરીરને

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

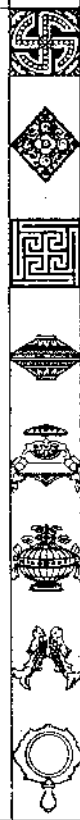

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

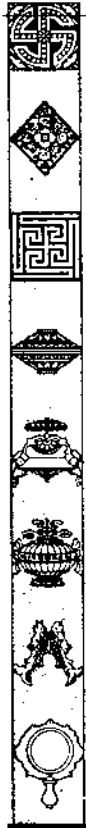

વિદારવા લાગ્યો ૧૨. છતાં પણ પ્રભુને ધ્યાનમાં અડગ રહેલા જોઈ તે દેવે પ્રભુના માતા-પિતા સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલામાતાનું રૂપ વિકુર્વ્યું. તેઓ કરુણવિલાપ કરવા લાગ્યા કે - હે પુત્ર ! તેં આવી દુષ્કર દીક્ષા શા માટે લીધી ?, અમે ઘણાં દુઃખી થઈ જ્યાં ત્યાં રઝળીએ છીએ, માટે નિરાધાર થઈ ભટકતા એવા અમારી તું સાર કર, હે પુત્ર ! તું ડાહ્યો છતાં અત્યારે અમારી સામું પણ કેમ જોતો નથી ? ૧૩. આવા કરુણવિલાપથી પણ જ્ઞાની પ્રભુનું મન લિપ્ત થયું નહિ, ત્યારે તે દેવે એક છાવણી વિકુર્વી. તે છાવણીના માણસોએ પ્રભુના પગ વચ્ચે અગ્નિ સળગાવી ભાત રાંધવા પગ ઉપર વાસણ મૂક્યું, અગ્નિ એટલો બધો વધારી દીધો કે કે પ્રભુના પગ નીચે પણ બળવા લાગ્યો ૧૪. છતાં એકાગ્રધ્યાને રહેલા પ્રભુ ક્ષોભ ન પામ્યા, ત્યારે તે નિર્દય દેવે એક ચંડાલ વિકુર્વ્યો. ચંડાલે પ્રભુની ડોકમાં, બે કાનમાં, બે ભુજામાં, અને જંઘા વિગેરે અવયવો ઉપર પક્ષીઓનાં પાંજરાં લટકાવ્યાં. તે પક્ષીઓએ ચાંચ અને નખના પ્રહાર એટલા બધા કર્યા કે, જેથી પ્રભુનું શરીર પાંજરા જેવું સેંકડો છિદ્રવાળું થઈ ગયું ૧૫. તે ઉપસર્ગથી પણ પ્રભુ ક્ષોભ ન પામ્યા, ત્યારે તેણે પ્રચંડ પવન વિકુર્વ્યો, પર્વતોને પણ કંપાવતા તે પવને પ્રભુને ઉપાડી ઉપાડીને નીચે પછાડ્યા ૧૬. તેવા ઉગ્ર પવનથી પણ પ્રભુ ચલિત ન થયા, ત્યારે તેણે તત્કાલ વંટોળીયો વાયુ વિકુર્વ્યો. તે વંટોળીયાએ કુંભારના ચાકડા પર રહેલા માટીના પીંડની પેઠે પ્રભુને ખૂબ ભમાડ્યા ૧૭. છતાં ધ્યાનના તાનમાં તન્મય બનેલા પ્રભુએ જરા પણ ધ્યાન છોડ્યું નહિ. સંગમદેવે વિચાર્યું કે - “ઉપસર્ગ કરી કરીને થાક્યો, પણ વજ્ર જેવા કઠીન

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

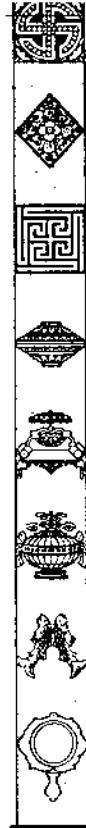
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મનવાળા આ મુનિને ચલિત કરી શક્યો નહિ. ઇન્દ્રસભામાં પ્રતિજ્ઞા કરીને આવેલો હું આવી જ રીતે પાછો જઈ કેવી રીતે મોઢું દેખાડીશ ?, આ મુનિ પણ કોઈ વિચિત્ર છે કે જીવતો રહે ત્યાં સુધી ધ્યાન છોડે તેમ નથી.

માટે હવે તો તેના પ્રાણનો નાશ કરવાથી જ તેનું ધ્યાન નાશ પામશે તે સિવાય બીજો ઉપાય નથી”. એમ વિચાર કરી તે નીચ દેવે હજાર ભાર જેટલા વજનવાળું એક કાલચક્ર વિકુર્વ્યું. તે કાલચક્રને ઉપાડી સંગમદેવે જોરથી પ્રભુના શરીર પર નાખ્યું. જે કાલચક્ર મેરુપર્વતના મજબૂત શિખર પર પડ્યું હોય તો તેના પણ ચૂરેચૂરા કરી નાખે, એવું તે કાલચક્ર પ્રભુના શરીર પર પડવાથી પ્રભુ ઢીંચણ સુધી જમીનમાં પેસી ગયા ૧૮, છતાં પ્રભુ તો નિશ્ચલ ચિત્તે ધ્યાનમાંજ મગ્ન રહ્યા. પોતાની ધારણા પાર ન પડવાથી સંગમદેવે વિચાર્યું કે - “અરે મોટા પર્વતને પણ ચૂરેચૂરા કરી નાખનાર કાલચક્ર પણ કાંઈ કરી શક્યું નહિ, તેથી જણાય છે કે આ મુનિને શસ્ત્રાદિ તો કાંઈ કરી શકે તેમ નથી. આવા પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોથી આ મુનિ ચલિત થવાને બદલે ઉલટા વધારે દૃઢ થતા જાય છે માટે હવે તો અનુકૂલ ઉપસર્ગ કરી ધ્યાનથી ભ્રષ્ટ કરી નાખું”. એમ વિચારી તેણે રાત્રિ હોવા છતાં પ્રભાત વિકુર્વ્યું, અને માણસો ઉત્પન્ન કર્યા. તેઓ ફરવા લાગ્યા, અને પ્રભુને કહેવા લાગ્યા કે - “હે દેવાર્ય ! પ્રભાત થઈ જવા છતાં હજુ આપ કેમ ઉભા છો ?, આપના ધ્યાનનો વખત પૂરો થઈ ગયો છે”. પણ પ્રભુ તો પોતાના જ્ઞાન વડે રાત્રિ જાણે છે ૧૯. પ્રભુને હજુ પણ નિશ્ચલ રહેલા દેખી તેણે દેવઋદ્ધિ વિકુર્વી, અને વિમાનમાં બેસી પ્રભુને લોભાવવા બોલ્યો કે - “હે મહર્ષિ ! હું આપનું આવું ઉગ્ર તપ

પ્રજ્ઞ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને સત્ત્વ દેખી સંતુષ્ટ થયો છું. માટે આપને જે જોઈએ તે માગી લ્યો. કહો તો આપને સ્વર્ગમાં લઈ જાઉં, અને કહો તો મોક્ષમાં લઈ જાઉં”. આવી રીતે મીઠા શબ્દો બોલી તે સંગમદેવે ઘણે પ્રકારે પ્રભુને લોભાવ્યા, છતાં નિર્લોભી પ્રભુ ધ્યાનથી ચલિત ન થયા; ત્યારે તેણે તત્કાલ કામદેવની સેના જેવી દેવાંગનાઓ વિકુર્વી તે દેવાંગનાઓ હાવભાવાદિ ઘણા અનુકૂલ ઉપસર્ગો કરવા લાગી, છતાં પ્રભુ જરાપણ ક્ષોભ ન પામતાં ધ્યાનમાં જ અચલ રહ્યા ૨૦. આવી રીતે તે દુષ્ટ સંગમદેવે એક રાત્રિમાં મોટા મોટા વીસ ઉપસર્ગો કર્યા, છતાં જગત્બંધુ પ્રભુએ તો તેના તરફ દયાદષ્ટિ રાખી, અને ધ્યાનમાં અચલ રહી ક્રોધનો અંશ પણ આવવા દીધો નહિ. અહીં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે -

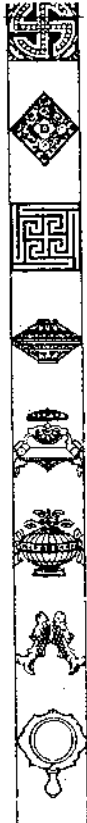
“बलं जगद् ध्वंसन-रक्षणक्षमं, कृपा च सा सङ्गामके कृतागसि ।
इतीव संचिन्त्य विमुच्य मानसं, स्षेव रोषस्तव नाथ ! निर्ययौ ॥१॥”

“હે નાથ ! આપનું બળ જગતનો નાશ કરવા અને જગતનું રક્ષણ કરવા સમર્થ હતું, છતાં આપનો મહા અપરાધ કરનાર સંગમદેવ ઉપર પણ આપે કોઈ અલૌકિક કૃપા કરી. આ પ્રમાણે વિચારીને જાણે રોષ કરીને ક્રોધ આપના મનને ત્યજીને ચાલ્યો ગયો ॥૧॥” અર્થાત્ ક્રોધે વિચાર્યું કે - આટલું આટલું બળ હોવા છતાં ખરે વખતે પણ પ્રભુએ મારો જરા પણ ઉપયોગ ન કરતાં છેવટ સુધી દયાનો જ ઉપયોગ કર્યો, તો પછી મારે પ્રભુના ચિત્તમાં શા માટે નકામો નિવાસ કરવો ?, એમ રોષ લાવીને જાણીને ક્રોધ પ્રભુનું ચિત્ત ત્યજીને ચાલ્યો ગયો.

પદ્ય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સવાર થતાં પ્રભુએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો. પ્રભુ વિહાર કરીને જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં સંગમદેવ આહારને અનેષણીય કરી નાખતો, તથા બીજા પણ વિવિધ પ્રકારના ઉપસર્ગો કરતો. આવી રીતે છ મહિના સુધી તે દુષ્ટ દેવે કરેલા ઉપસર્ગોને સહન કરતા પ્રભુએ છ મહિના સુધી ઉપવાસ કર્યા. એક વખતે વિચરતા છતા પ્રભુ વ્રજ નામના ગામમાં આવ્યા. પ્રભુએ વિચાર્યું કે ‘હવે છ મહિને તે દેવ ગયો હશે’ એમ વિચારી છમાસી તપનું પારણું કરવા જેવામાં તે વ્રજ ગામના ગોકુલમાં ગોચરી માટે ગયા, ત્યાં પણ તે દેવે આહારને અનેષણીય કરી નાખ્યો. પ્રભુ જ્ઞાનથી તે દેવે કરેલી અનેષણા જાણી તુરત પાછા ફરી તે ગામની બહાર આવી પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. ત્યારે તે દેવે અવધિજ્ઞાનથી જોયું તો પ્રભુના અસ્ખલિત વિશુદ્ધ પરિણામ જોયા. તેણે વિચાર્યું કે - ‘અહો ! છ મહિના સુધી નિરંતર ઉપસર્ગો કરવા છતાં આ મુનિ ચલિત થયા નહિ, અને હજુ પણ ગમે તેટલા ઉપસર્ગ કરીશ તો પણ ચલિત થાય તેમ નથી.’ એમ વિચારી તે દેવ ખિન્ન મનવાળો થઈ, પ્રભુને નમી, કરેલા અપરાધથી લજ્જા પામી મ્લાનમુખે બોલ્યો કે - ‘હે સ્વામી ! શકેન્દ્રે સુધર્માસભામાં આપના સત્ત્વની જેવી પ્રશંસા કરી હતી તેવા જ સત્ત્વશાળી આપને મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યા. હે પ્રભુ ! મેં આપના ઘણા અપરાધ કર્યા, તેની ક્ષમા કરો’. આ પ્રમાણે કહી, વીલખો થઈ શકની બીકથી પ્રભુને વંદન કરી તે સૌધર્મ દેવલોક તરફ ચાલ્યો. ત્યાર પછી તે જ ગોકુલમાં જતા પ્રભુને ઘરડી ગોવાળણે દૂધપાકથી પારણું કરાવ્યું, તે દાનથી સંતુષ્ટ થયેલા દેવોએ ત્યાં વસુધારા વિગેરે પાંચ દિવ્યો પ્રગટ કર્યા.

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

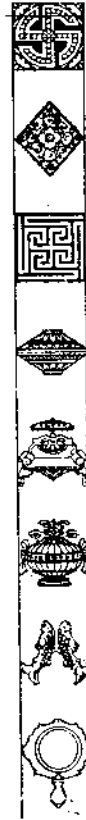

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

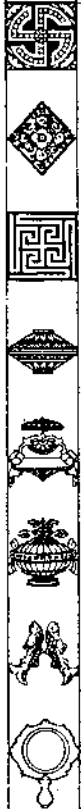

આટલો વખત સૌધર્મવાસી દેવ-દેવીઓ આનંદ રહિત થઈ ઉદ્વેગ ધરીને રહ્યા હતા. શકેન્દ્ર પણ ગાયન, નાય વિગેરેથી વિમુખ બની, “અહો ! મેં પ્રભુની પ્રશંસા કરી, તેથી જ તે નીચ સંગમે પ્રભુને ઉપસર્ગો કર્યા, તેથી પ્રભુને ઉપસર્ગો થવાનું કારણ હું જ થયો”. એમ ચિંતવતો, દીનદૃષ્ટિવાળો હાથ ઉપર મસ્તક ટેકવી દુઃખપૂર્ણ વ્યગ્ર ચિત્તે બેઠો હતો. હવે છ મહિના સુધી ઘોર ઉપસર્ગો કરવા છતાં પ્રભુને ચલાયમાન ન કરી શકવાથી ભ્રષ્ટ થયેલી પ્રતિજ્ઞાવાળા અને શ્યામ મુખવાળા તે અધમ સંગમદેવને આવતો દેખી ઇન્દ્ર તેનાથી પરાઝમુખ થઈ દેવો પ્રતિ બોલ્યો કે - “હે દેવો ! કર્મચંડાલ પાપાત્મા આવે છે, એ નીચ દેવનું મુખ જોવામાં આવે તો પણ મહાપાપ લાગે. એણે આપણા સ્વામીને ઘણી કદર્થના કરીને મારો મોટો અપરાધ કર્યો છે, એ પાપી જેમ આપણાથી ડર્યો નહિ. તેથી અપવિત્ર એ દુરાત્માને સ્વર્ગમાંથી જલદી કાઢી મૂકો”. આ પ્રમાણે કહી ક્રોધથી ઇન્દ્રે તેને ડબ્બા પગની લાત મારી ફીટકાર આપ્યો. તે વખતે ઇન્દ્રના હથિયારબંધ સુભટો લાકડી, પાટુ, મુષ્ટિ વિગેરેથી પ્રહાર કરતા છતાં તેને ધક્કા મારી સભામાંથી બહાર કાઢવા લાગ્યા, દેવીઓ પોતાના હાથની આંગળીઓ મરડતી છતી આક્રોશ કરવા લાગી, સામાનિક દેવો હાંસી કરવા લાગ્યા. આવી રીતે ચોતરફથી તિરસ્કાર પામતો સંગમ ચોરની જેમ આમ-તેમ જોતો હતો, ઠરી ગયેલા અંગારાની પેઠે નિસ્તેજ થઈ ગયેલો, અને પરિવાર વગરનો, એકલો, હડકાયા કૂતરાની પેઠે દેવલોકમાંથી કાઢી મૂકાયેલો ત્યાંથી મ્હાનમુખે મેરુપર્વતની ચૂલા ઉપર ગયો. ત્યાર પછી તેની અગ્રમહિષી-દેવીઓએ દીનમુખે ઇન્દ્રને

પ્રજ્ઞ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિનંતી કરી કે - “હે સ્વામી ! જો આપની આજ્ઞા હોય તો અમે અમારા પતિની પાછળ જઈએ”. ઈન્દ્રે તેમને જવા આજ્ઞા આપી, અને બીજા સર્વ પરિવારને તેની પાછળ જતો અટકાવ્યો. ત્યાં તે સંગમદેવ પોતાનું બાકી રહેલું એક સાગરોપમનું આયુષ્ય સમાપ્ત કરશે.

હવે ગોકુલ ગામથી વિહાર કરી પ્રભુ આલંબિકા નગરીએ આવ્યા, ત્યાં હરિકાંતનામનો વિદ્યુત્કુમારનો ઈન્દ્ર પ્રભુને સુખશાતા પૂછવા આવ્યો. પ્રભુના ધૈર્યગુણની પ્રશંસા કરી અને વંદન કરી તે પોતાને સ્થાને ગયો. ત્યાંથી પ્રભુ શ્વેતાંબિકા નગરીએ આવ્યા, ત્યાં હરિસહ નામનો વિદ્યુત્કુમારનો ઈન્દ્ર પ્રભુને સુખશાતા પૂછવા આવ્યો, અને વંદન કરી પોતાને સ્થાને ગયો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ શ્રાવસ્તી નગરીએ પધાર્યા. તે વખતે શકેન્દ્રે આવી કાર્તિકસ્વામિની મૂર્તિમાં પ્રવેશ કરી તે મૂર્તિદ્વારા પ્રભુને વંદન કર્યું, તેથી ત્યાં પ્રભુનો ઘણો મહિમા પ્રવર્ત્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ કૌશાંબી નગરીએ પધાર્યા, ત્યાં ચન્દ્ર અને સૂર્યે ઉતરીને પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક વંદન કર્યું. ત્યાંથી પ્રભુ વારાણસી નગરીએ આવ્યા, ત્યાં શકેન્દ્રે આવી પ્રભુને વંદન કર્યું. ત્યાંથી પ્રભુ રાજગૃહ પધાર્યા, ત્યાં ઈશાનેન્દ્રે આવી પ્રભુને વંદન કર્યું. ત્યાંથી પ્રભુ મિથિલા નગરી પધાર્યા, ત્યાં જનકરાજાએ તથા ધરણેન્દ્રે પ્રભુને સુખશાતા પૂછી વંદન કર્યું. ત્યાંથી પ્રભુ વૈશાલી નગરી પધાર્યા, ત્યાં પ્રભુએ અગીયારમું ચાતુર્માસ કર્યું. ત્યાં ભૂતાનંદ નામના નાગકુમારના ઈન્દ્રે આવી, પ્રભુને સુખશાતા પૂછી વંદન કર્યું. ચાતુર્માસ પૂરું થતાં ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ સુંસુમારપુર પધાર્યા, અને ત્યાંના ઉદ્યાનમાં પ્રતિમાધ્યાને

૪૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રહ્યા. આ વખતે ચમરેન્દ્ર ગર્વ કરીને શકને જીતવા ઉંચો સૌધર્મલોકમાં ગયો, તેથી શકે કોપ કરી તેના પર વજ્ર છોડ્યું. વજ્રથી ભયભીત બનેલો ચમરેન્દ્ર તુરત પ્રભુના ચરણકમલમાં આવીને પડ્યો, અને બચી ગયો ત્યાંથી અનુક્રમે વિહાર કરતા પ્રભુ કૌશાંબી નગરી પધાર્યા. ત્યાં શતાનીક નામે રાજા હતો. તેને મૃગાવતી નામે રાણી, વાદી નામે ધર્મપાઠક, અને સુગુપ્ત નામે પ્રધાન હતો. સુગુપ્તને નંદા નામે પરમ શ્રાવિકા સ્ત્રી હતી, નંદા મૃગાવતીની સખી હતી. મૃગાવતીની વિજયા નામે પ્રતિહારી હતી. તે નગરીમાં ધનાવહ નામે શેઠ હતો, તેને મૂલા નામે સ્ત્રી હતી. હવે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર આ નગરીમાં પધાર્યા ત્યારે પોષ વદ એકમ હતી. તે દિવસે પ્રભુએ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી એમ ચારે પ્રકારે ઉગ્ર અભિગ્રહ લીધો. તે આ પ્રમાણે; “દ્રવ્યથી-સૂપડાના ખૂણામાં રહેલ અડદ આપે તો વહોરવા. ક્ષેત્રથી-એક પગ ઉમરામાં અને એક પગ બહાર રાખીને આપે તો વહોરવું. કાલથી ભિક્ષાચરો ભિક્ષા લઈ ગયા પછીના સમયે મળે તો વહોરવું. ભાવથી - કોઈ રાજકુમારી દાસીપણાને પામી હોય, મસ્તક મુંડાવ્યું હોય, પગમાં બેડી હોય, રોતી હોય, અને અટૂઠમ તપ કર્યો હોય, આવા પ્રકારની સતી સ્ત્રી જો વહોરાવે તો વહોરવું” આ પ્રમાણે પરીષદ સહન કરવા કઠણ અભિગ્રહ સ્વીકારી પ્રભુ તે નગરીની અંદર ભિક્ષા માટે ફરે છે, તે નગરીનો રાજા, પ્રધાન વિગેરે ધણા ઉપાય કરે છે પણ ચાર મહિના વ્યતીત થવા છતાં પ્રભુનો અભિગ્રહ પૂરો થયો નહિ. આ અરસામાં શતાનીક રાજાએ ચંપાનગરી ઉપર ચડાઈ કરી લશ્કરથી ઘેરી લીધી, તેથી ચંપાપતિ દધિવાહન રાજા

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

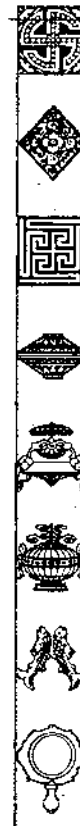

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

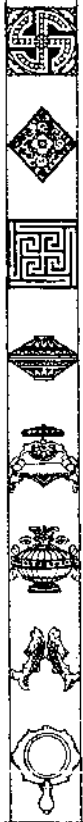
નાઠો. પાછળથી ધણી વગરની થઈ પડેલી ચંપાનગરીને શતાનીક રાજાના સુભટોએ લૂંટવા માંડી, તેઓમાં એક સુભટે દધિવાહન રાજાની રાણી ધારિણીને અને તેની પુત્રી વસુમતીને પકડી પોતાના કબજામાં રાખી. તે સુભટે ધારિણીને સ્ત્રી તરીકે રાખવાનું કહેવાથી ધારિણી તુરત પોતાની જીભ કચરીને મરી ગઈ. ત્યાર પછી સુભટે વસુમતીને આશ્વાસન આપી પુત્રી તરીકે રાખવાનું સમજાવી કૌશાંબીમાં લાવી બજારમાં વેચવાને રાખી. તે વખતે તે રસ્તેથી જતા ધનાવહ શેઠે સુભટને ધન આપી વસુમતીને પોતાના ઘેર લઈ જઈ પુત્રી તરીકે રાખી. તે બાલાના વિનયાદિ ગુણોથી અને ચંદન જેવી શીતલ વાણીથી રંજિત થયેલા શેઠે પરિવાર સાથે મળી તેણીનું ચંદના એવું નામ પાડ્યું. એક વખતે શેઠ મધ્યાહન સમયે દુકાનેથી ઘેર આવ્યો, ત્યારે દૈવયોગે કોઈ નોકર હાજર નહોતો, તેથી વિનીત ચંદના ઉભી થઈ, અને શેઠ વારવા છતાં પિતૃભક્તિથી શેઠના પગ ધોવા પ્રવર્તી. તે વખતે ચંદનાનો ચોટલો છૂટી જવાથી તેણીના કેશ જળથી ભીની થયેલી ભૂમિમાં પડ્યા, ત્યારે 'આ પુત્રીના કેશ ભૂમિના કાદવથી મેલા ન થાઓ' એમ ધારી શેઠે સહજ સ્વભાવે તે કેશને યજ્ઞિથી ઉંચા કર્યા, અને પછી આદરથી બાંધી લીધા. ગોખમાં બેઠેલી શેઠની પત્ની મૂલાએ આવી ચેષ્ટા જોઈ વિચાર્યું કે - "આ યુવતી બાલાનો કેશપાશ શેઠે પોતે બાંધ્યો !, જેમનો પિતા-પુત્રી તરીકે સંબંધ હોય તેમની આવી ચેષ્ટા હોય જ નહિ, તેથી શેઠની બુદ્ધિ આ સુંદર બાલાને પોતાની પત્ની તરીકે રાખવાની જણાય છે ! વળી આ બાલા ઉપર શેઠનો સ્નેહ ઘણો છે, તેથી ઘરની ધણીયાણી આ જ થશે, અને હું તો નકામી થઈ

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

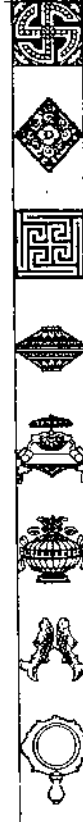

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

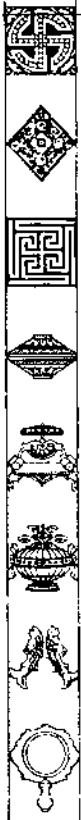

અપમાન પામીશ. માટે હવે તો આ બાલાનો મૂળમાંથી જ ઉચ્છેદ કરવો ઉચિત છે”. એમ વિચારી મૂલાએ શેઠ બહાર ગયા ત્યારે હજામને બોલાવી ચંદનાનું મસ્તક મુંડાવી નાખ્યું, પછી બેડી પહેરાવી, ખુબ માર મારી, દૂરના એક ઘરમાં પૂરી, બારણે તાળુ દઈ મૂલા પોતાના પિયર ચાલી ગઈ. સાંજના શેઠ ઘેર આવ્યો ત્યારે ચંદનાની ખબર પૂછી, મૂલાથી ભય પામતા કોઈપણ માણસે કહ્યું નહિ, આવી રીતે ત્રણ દિવસ વ્યતીત થઈ ગયા, ત્યારે ચોથે દિવસે શેઠે ઘરના માણસોને આગ્રહથી પૂછ્યું તેથી એક ઘરડી દાસીએ ચંદનાને જ્યાં પૂરી હતી તે ઘર બતાવ્યું. શેઠે બારણાનું તાળું ખોલી તે ઘર ઉઘાડીને જોયું ચંદનાને બેહાલ સ્થિતિમાં જોઈ શેઠને ઘણો જ ખેદ થયો, અને ચંદનાને એક સૂપડાના ખૂણામાં અડદના બાકળા આપી કહ્યું કે - હે પુત્રી ! તું હમણાં આ અડદ વાપર, હું બેડી ભંગાવી નાખવા લુહારને બોલવવા જાઉં છું” એમ કહી શેઠ લુહારને ઘેર ગયો. ચંદનાએ વિચાર કર્યો કે - ‘જો કોઈ ભિક્ષુ આવે તો તેને આપીને અડદ વાપરું’ આ પ્રમાણે વિચારે છે તેવામાં, છ મહિનામાં પાંચ દિવસ ઉણા ઉપવાસવાળા શ્રીમહાવીર પ્રભુ ફરતા ફરતા ત્યાં પધાર્યા. પ્રભુને દેખી ચંદના ઘણી ખુશી થઈ, અને લોઢાની બેડીથી સજ્જ જકડાયેલી હોવાથી ઉમરો ઉલ્લંઘવાને અશક્ત એવી તે ચંદના એક પગ ઉમરામાં અને એક પગ બહાર રાખી ‘હે પ્રભુ ! આ અડદ ગ્રહણ કરો’ એમ બોલી, પરંતુ પ્રભુ તો ધારેલા અભિગ્રહમાં એક રુદન ન્યૂન દેખી પાછા ફર્યા. તેથી ચંદનાને ખેદ થયો કે - ‘અરે ! હું કેવી અભાગણી કે આ અવસરે પધારેલા પ્રભુ કાંઈ પણ લીધા વગર પાછા ફર્યા, આ પ્રમાણે ખિન્ન થયેલી ચંદના

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

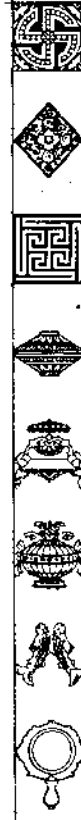
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દુઃખથી રોવા લાગી તેથી દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવ, એમ ચારે પ્રકારે અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાથી પ્રભુએ તે અડદના બાકળા ગ્રહણ કર્યા. પ્રભુનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાથી પ્રસન્ન થયેલા દેવોએ ત્યાં વસુધારા વિગેરે પાંચ દિવ્યો પ્રગટ કર્યા. તત્કાલ શકેન્દ્ર ત્યાં આવ્યો, દેવો નાચવા લાગ્યા, ચંદનાની બેડી તૂટીને તેને ઠેકાણે સુવર્ણનાં ઝાંઝર થઈ ગયાં, પૂર્વની પેઠે સુશોભિત કેશપાશ થઈ ગયો, અને દેવોએ ચંદનાને વસ્ત્રાલંકારથી સુશોભિત કરી દીધી. દુંદુભિના શબ્દ સાંભળી તત્કાળ ત્યાં શતાનીકરાજા, મૃગાવતી રાણી વિગેરે આવ્યાં. મૃગાવતી ધારણીની બેન થતી હતી, તેણીએ ચંદનાને ઓળખી, આવી રીતે ચંદનાને પોતાની માસીનો મેળાપ થયો, ચંદના પોતાની સાળીની પુત્રી હોવાથી રાજા શતાનીક વસુધારા લઈ જવા તત્પર થયો, ત્યારે ઈન્દ્રે કહ્યું કે - 'રાજન્ ! આ ધન ચંદના જેને આપે તે જ લઈ શકે'. ચંદનાએ કહ્યું કે - 'મારું પુત્રી તરીકે પાલન કરનાર ધનાવહ શેઠ ગ્રહણ કરે'. આ પ્રમાણે ચંદનાની આજ્ઞાથી ઈન્દ્રે તે ધન ધનાવદ શેઠને આપી કહ્યું કે - 'આ ચંદના શ્રીવીર પ્રભુની પ્રથમ સાધ્વી થશે.' એમ કહી ઈન્દ્ર પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક નમન કરી પોતાને સ્થાને ગયો. પછી રાજા શતાનીકે ચંદનાને આદરપૂર્વક પોતાને ઘેર લઈ જઈ કન્યાઓના અંતઃપુરમાં રાખી.

કૌશાંબીથી વિહાર કરી પ્રભુ સુમંગલ નામના ગામે પધાર્યા, ત્યાં સનતકુમાર ઈન્દ્રે આવી પ્રભુને વંદન કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા પ્રભુ અનુક્રમે ચંપાનગરી પધાર્યા, ત્યાં સ્વાતિદત્ત નામના બ્રાહ્મણની અગ્નિહોત્ર શાલામાં ચોમાસી તપ સ્વીકારી પ્રભુ બારમું ચાતુર્માસ રહ્યા. તે ચારે મહિના રાત્રિએ પૂર્ણભદ્ર અને માણિભદ્ર

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નામના બે યક્ષો ભક્તિથી પ્રભુની સેવા કરવા આવતા. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ જૃંભિકા ગામે પધાર્યા. ત્યાં શકેન્દ્રે આવી પ્રભુ પાસે ભક્તિપૂર્વક નાટારંભ કર્યો. પછી તે બોલ્યો કે - 'હે જગત્ગુરુ ! હવે આટલા દિવસમાં આપને કેવલજ્ઞાન થશે'. આ પ્રમાણે કહી પ્રભુને નમન કરી ઇન્દ્ર પોતાને સ્થાને ગયો. ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ મિંઢિક ગામ ગયા, ત્યાં ચમરેન્દ્રે આવી વંદન કર્યું, અને સુખશાતા પૂછી પોતાને સ્થાને ગયો.

મિંઢિક ગામથી વિહાર કરી પ્રભુ ષણ્માનિ નામના ગામે પધાર્યા, ત્યાં ગામની બહાર પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. પ્રભુના ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવંમાં-ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે શય્યાપાલના કાનમાં તપાવેલા સીસાનો રસ રેડાવી ઉપાર્જન કરેલું અશાતાવેદનીય કર્મ પ્રભુને આ સમયે ઉદયમાં આવ્યાં તે શય્યાપાલનો જીવ ઘણા ભવભ્રમણ કરી આ ગામમાં ગોવાળીઓ થયો હતો. તે ગોવાળીઓ રાત્રિએ પ્રભુને ગામની બહાર રહેલા જોઈ પોતાના બળદોને પ્રભુ પાસે મૂકી ગાયો દોહવા ગામમાં ગયો. ગોવાળ ગયા પછી બળદો તો ચરવા માટે અટવીમાં દૂર ચાલ્યા ગયા. હવે પેલો ગોવાળીયો ગાયો દોહીને પાછો પ્રભુ પાસે આવ્યો, પણ બળદોને ન જોવાથી પ્રભુને પૂછવા લાગ્યો કે - 'હે દેવાર્ય ! મારા બળદ ક્યાં છે ?' આવી રીતે બે ત્રણ વખત પૂછ્યું, પરંતુ મૌન રહેલા પ્રભુ તરફથી કાંઈ પણ ઉત્તર ન મળ્યો ત્યારે તે ગોવાળે પ્રભુ ઉપર ક્રોધ કરીને, જેનાં તીર થાય છે તે શરકટ-વૃક્ષના કાષ્ટના બે ખીલા બનાવી પ્રભુના બન્ને કાનમાં નાખ્યા; પછી તે બન્ને ખીલાને તેણે તાડન કરી પ્રભુના કાનમાં એટલા તો ઉંડા પેસાડી દીધા કે કાનની અંદર ગયેલા તે બન્ને ખીલાઓના અગ્રભાગ

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

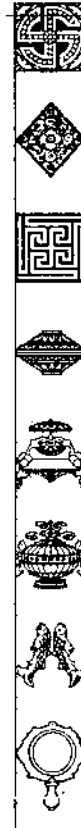
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એક બીજાને મળી ગયા. ત્યાર પછી તે ખીલાઓને કોઈ ખેંચીને કાઢી શકે નહિ, એવા નિર્દય ઈરાદાથી તે દુષ્ટ ગોવાળ બંને ખીલાઓના બહાર દેખાતા ભાગને કાપી ચાલ્યો ગયો. આ પ્રમાણે ઘોર ઉપસર્ગ થવા છતાં ધ્યાનમગ્ન પ્રભુ સમભાવથી જરા પણ ડગ્યા નહિ.

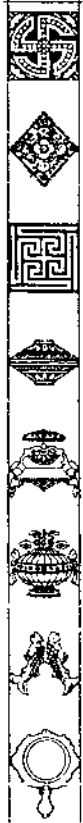
ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ મધ્યમ અપાપા નગરીમાં આવ્યા, અને ત્યાં પારણાને માટે સિદ્ધાર્થ નામના વૈશ્યને ઘેર પધાર્યા. પ્રભુને દેખી સિદ્ધાર્થે વંદન તથા નમસ્કાર કર્યો, પછી તેણે ભક્તિથી પ્રભુને પારણું કરાવ્યું. પ્રભુ સિદ્ધાર્થને ઘેર પધાર્યા તે વખતે ત્યાં સિદ્ધાર્થનો મિત્ર ખરક નામનો વૈદ્ય બેઠો હતો તે પ્રભુને દેખી બોલ્યો કે - ‘અહો ! આ ભગવંતનું શરીર સર્વલક્ષણે સંપૂર્ણ છે, પણ કાંઈક મ્હાન જણાતું હોવાથી શલ્યવાળું હોય એમ લાગે છે, સિદ્ધાર્થે સંભ્રમથી કહ્યું કે - ‘જો એમ હોય તો બરાબર તપાસ કરીને કહે કે ભગવંતના શરીરમાં કયે ઠેકાણે શલ્ય છે ?’ પછી તે નિપુણ વૈદ્ય પ્રભુના બધા શરીરની તપાસ કરી, તો બંને કાનમાં ખીલા નાખેલા જોયા એટલે તે સિદ્ધાર્થને પણ બતાવ્યા. સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે - ‘હે મિત્ર ! મહાતપસ્વી પ્રભુનું આ શલ્ય તુરતમાં દૂર કરવું જોઈએ, આ શુભ કાર્ય કરવાથી આપણે બંનેને પુણ્ય થશે; માટે બીજાં કાર્ય પડતાં મૂકી સત્વર તું પ્રભુની ચિકિત્સા કર’. આ પ્રમાણે તેઓ બંને વાતચીત કરે છે તેવામાં તો, પોતાના શરીરમાં પણ નિરપેક્ષ પ્રભુ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, અને બહાર ઉદ્યાનમાં આવી શુભધ્યાનમાં પરાયણ થયા. ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થ શેઠ અને ખરકવૈદ્ય ઔષધ વગેરે લઈ સત્વર ઉદ્યાનમાં ગયા. વૈદ્યકળામાં કુશળ

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૩૨૪

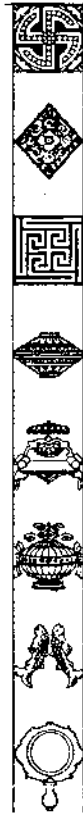
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ખરકવૈદ્યે સાણસી વડે પ્રભુના કાનમાંથી ખીલા ખેંચી કાઢ્યા. પ્રભુના કાનમાં ઉંડા પેસી ગયેલા અને રુધિરથી ખરડાયેલા તે ખીલા ખેંચ્યા ત્યારે પ્રભુ મહાવીરે મોટી ચીસ પાડી, તેથી સમગ્ર ઉદ્યાન મહાભયંકર થઈ ગયું. પછી સંરોહિણી ઔષધીથી પ્રભુના બન્ને કાનને તત્કાલ રુઝવી, પ્રભુને ખમાવી, ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી સિદ્ધાર્થશેઠ અને ખરકવૈદ્ય પોતાને ઘેર ગયા. પછી લોકોએ તે સ્થળે દેવાલય બંધાવ્યું. તે વૈદ્ય અને સિદ્ધાર્થ શેઠ સ્વર્ગમાં ગયા, અને ખીલાનો ઘોર ઉપસર્ગ કરનાર પેલો પાપી ગોવાળ સાતમી નારકીએ ગયો. આવી રીતે પ્રભુને ઉપસર્ગોનો પ્રારંભ પણ ગોવાળથી થયો. અને ઉપસર્ગોની પૂર્ણતા પણ ગોવાળથી થઈ; અર્થાત્ આ ખીલાનો ઉપસર્ગ છેલ્લો થયો. આ પ્રમાણે શ્રીવીર પ્રભુને જે જે ઉપસર્ગો થયા, તેઓમાં જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ વિભાગ આ પ્રમાણે સમજવો-કટપૂતના વ્યંતરીએ જે શીત ઉપસર્ગ કર્યો તે જઘન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ જાણવો, સંગમદેવે જે કાલચક્ર મૂકેલું તે મધ્યમ ઉપસર્ગોમાં ઉત્કૃષ્ટ જાણવો, અને કાનમાંથી જે ખીલા ખેંચ્યા તે ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગોમાં ઉત્કૃષ્ટ જાણવો. આ સમગ્ર ઉપસર્ગોને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે નિર્ભયપણે સહન કર્યા, ક્રોધ રહિતપણે ખમ્યા; દીનતા રહિતપણે અને કાયાની નિશ્ચલતા રાખી સહન કર્યા.

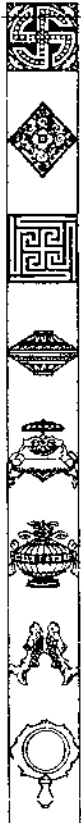
(તેણે જ સમજે ભગવં મહાવીરે અણગારે જાણે) આવી રીતે શ્રીમહાવીર પ્રભુએ ઉપસર્ગો સહન કર્યા, તેથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અનગાર થયા. પ્રભુ કેવા અનગાર થયા, ? તે કહે છે - (ફરિયાસમિયે) હાલવા-ચાલવામાં કોઈ પણ જીવની વિરાધના ન થાય તેમ સમ્યક્ પ્રવૃત્તિવાળા-ઉપયોગવાળા; (ભાસાસમિયે) નિર્દોષ વચન

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

૩૨૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

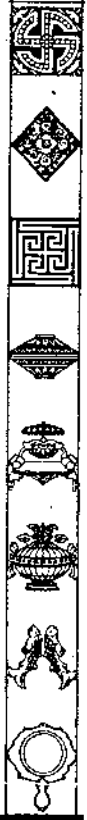
બોલવામાં ઉપયોગવાળા; (એસણાસમિણ) બેંતાલીશ દોષ રહિત ભિક્ષા ગ્રહણ કરવામાં ઉપયોગવાળા; (આયાણભંડમત્ત-નિક્કચ્ચેવણાસમિણ) વસ્ત્રપાત્રાદિ ઉપકરણને ગ્રહણ કરવામાં અને પાછું મૂકવામાં જયણા પ્રમાર્જનાદિ કરવારૂપ ઉત્તમ પ્રવૃત્તિવાળા-ઉપયોગવાળા; (ઉચ્ચાર-પાસવણ-ચ્ચેલ-સિંઘાણ-જલ્લપારિહ્વા-વણિયાસમિણ) વિષ્ણા, મૂત્ર, થુંક-કફ, શ્લેષ્મ અને શરીરના મેલનો પરિત્યાગ કરવામાં સાવધાન; અર્થાત્કોઈ પણ જીવની વિરાધના ન થાય તેવી નિર્દોષ જગ્યામાં વિષ્ણાદિ નો પરિત્યાગ કરવામાં ઉપયોગવાળા. પ્રભુને ઉપકરણ શ્લેષ્મ વિગેરેનો અસંભવ હોવાથી આ પાંચ સમિતિઓમાં છેલ્લી બે સમિતિને અસંભવ છે, છતાં સૂત્રના પાઠને અખંડિત રાખવા માટે સૂત્રકારે અહીં આ બે સમિતિ પણ કહી છે. વળી પ્રભુ કેવા અનગાર થયા ? -

(મણસમિણ) શુભ મનોયોગને, (વચસમિણ) શુભ વચનયોગને અને (કાયસમિણ) શુભ કાયયોગને પ્રવર્તાવનારા, (મણગુત્તે) અશુભ મનયોગ, (વચગુત્તે) અશુભ વચનયોગ અને (કાયગુત્તે) અશુભ કાયયોગને રોકનારા, (ગુત્તે) મન, વચન અને કાયના અશુભયોગને રોકનારા હોવાથી ગુપ્ત એટલે અશુભ વ્યાપારને સર્વ પ્રકારે રોકનારા, (ગુત્તિંદિણ) શબ્દાદિ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષરહિતપણે ગોપવેલી શ્રોત્રાદિ ઈન્દ્રિયોવાળા, (ગુત્તબંધયારી) વસતિ વિગેરે નવ વાડોથી યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરાયેલા બ્રહ્મચર્યને આચરનારા, (અકોહે) ક્રોધ, (અમાણે) માન, (અમાણ) માયા, (અલોભે) લોભ રહિત (સંતે) આંતરિક વૃત્તિ, (પસંતે) બાહ્યવૃત્તિ, (ઉવસંતે)

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

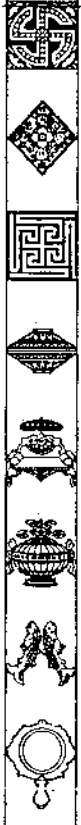

આંતરિક અને, બાહ્ય એમ બન્ને વૃત્તિથી શાંત, (પરિનિવ્વુડે) બન્ને વૃત્તિથી શાંત હોવાથી સર્વ સંતાપરહિત, (અણાસવે) હિંસાદિ આશ્રવદ્વારથી નિવૃત્ત થયેલા હોવાથી પાપકર્મનાં બંધનથી રહિત, (અમમે) મમતા રહિત, (અર્કિચળે) દ્રવ્યાદિ રહિત, (છિન્નગંધે) ત્યજી દીધું છે ગ્રન્થ એટલે સુવર્ણાદિ જેમણે એવા, (નિરુલ્લેભે) દ્રવ્યથી શરીરના મેલરહિત હોવાથી અને ભાવથી મિથ્યાત્વાદિ રૂપ, મેલ રહિત હોવાથી-નિરુપલેપ એટલે દ્રવ્યમલ અને ભાવમલ રહિત. હવે પ્રભુનું નિરુપલેપપણું, ઉપમાસહિત વિશેષણો દ્વારા દઢ કરે છે - (કંસપાઈં ઇવ મુક્કતોણ) જલથી ન લીંપાતા કાંસાના પાત્રની જેમ સ્નેહથી ન લીંપાયેલા, (સંગ્રો ઇવ નિરંજણે) રંગ વિગેરેથી નહિ રંગાતા, શંખની પેઠે રાગાદિથી ન રંગાયેલા હોવાથી નિરંજન, (જીવે ઇવ અષ્પડિહયગઈં) સર્વસ્થળે ઉચિતપણે અસ્ખલિત વિહાર કરવાથી અથવા સંયમમાં અસ્ખલિત વર્તવાથી જીવની પેઠે અસ્ખલિત ગતિવાળા, (ગગણમિવ નિરાલંબણે) દેશ, ગામ, કુલવિગેરે કોઈના પણ આધારની અપેક્ષા રહિત હોવાથી આકાશની પેઠે આલંબન-આધાર રહિત, (વાઝ્વ અષ્પડિબલ્લે) કોઈ પણ એક સ્થાને ન રહેતા હોવાથી વાયુ પેઠે પ્રતિબંધ રહિત, (સાસ્યસલિલં વ સુદ્ધહિયણ) કાલુષ્યરહિત હોવાથી શરદઋતુના જલની પેઠે નિર્મલ હૃદયવાળા, (પુક્કરપત્તં વ નિરુલ્લેભે) જલથી નહિ લીંપાતા કમલના પત્રની પેઠે સગાં-સંબંધીઓના સ્નેહથી અથવા કર્મથી ન લીંપાયેલા (કુમ્મો ઇવ ગુત્તિંદિણ) શ્રીવા અને ચાર પગ, એ પાંચે અંગને છુપાવી રાખતા કાચબાની

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

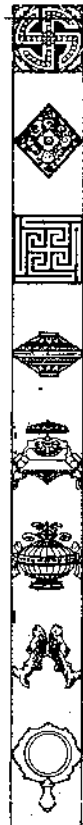

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પેઠે પાંચે ઈન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખનારા, (ઋગ્ગિવિસાણં વ એગજાણ) ગેંડાના શીંગડાની પેઠે એકલા, અર્થાત્ ગેંડાને જેમ એક જ શીંગડું હોય છે, તેમ ભગવાન્ પણ રાગ-દ્વેષરહિત હોવાથી એકાકી, (વિહગ ઇવ વિષ્ણુમુક્કે) પરિગ્રહરહિત હોવાથી અને અનિયત નિવાસ હોવાથી પંખીની પેઠે મોકળા-છુટા (ભારંડપક્ષ્મીવ અષ્ણમત્તે) જરા પણ પ્રમાદ ન કરતા ભારંડપક્ષીની પેઠે અપ્રમાદી (કુંજરો ઇવ સોંડીરે) કર્મરૂપીશત્રુઓ હણવાને હાથીની જેવા શૂરવીર, (વસભો ઇવ જાયથામે) સ્વીકારેલા મહાપ્રતના ભારને વહન કરવામાં સમર્થ હોવાથી વૃષભની પેઠે પરાક્રમવાળા, (સીહો ઇવ દુહ્ધરિસે) પરિષહાદિરૂપ પશુઓ વડે પરાજય ન પામતા હોવાથી સિંહની જેમ દુર્ઘર્ષ એટલે પરાભવ ન પામે એવા, (મંદરો ઇવ અષ્ણકંપે) સ્વીકારેલા તપ-સંયમમાં દૃઢ રહેવાથી અને ઉપસર્ગો રૂપી વાયરાઓ વડે ચલાયમાન ન થતા હોવાથી મેરુપર્વતની જેવા નિશ્ચલ, (સાગરો ઇવ ગંભીરે) હર્ષનાં અને વિષાદનાં કારણો પ્રાપ્ત થતાં પણ વિકારરહિત સ્વભાવવાળા હોવાથી સાગરની પેઠે ગંભીર, (ચંદો ઇવ સોમલેસે) પરને શાંતિ પમાડવાને મનના પરિણામવાળા હોવાથી ચન્દ્રમા પેઠે સૌમ્ય લેશ્યાવાળા; (સૂરો ઇવ દિત્તેણે) દ્રવ્યથી શરીરની કાંતિ વડે અને ભાવથી જ્ઞાન વડે ઝળહળતા તેજવાળા હોવાથી સૂર્યની પેઠે દેદીપ્યમાન તેજવાળા, (જચ્ચકળમં વ જાયરુવે) મેલ દૂર થવાથી પોતાના સ્વરૂપમાં આવી ચળકાટ મારી રહેલા ઉત્તમ સુવર્ણની પેઠે કર્મરૂપી મેલ નષ્ટ થવાથી અતિદીપ્ત સ્વરૂપવા, (વસુંધરા ઇવ સચ્ચાસવિસહે)

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શીત, ઉષ્ણ વિગેરે અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ સર્વ સ્પર્શને સહન કરનારા હોવાથી પૃથ્વીની પેઠે સર્વ પ્રકારના સ્પર્શને સમભાવે સહન કરનારા, (સુહુયહુયાસણે ઇવ તેયસા જલંતે) ધી વિગેરેથી અત્યન્ત દીપ્ત થયેલા અગ્નિની પેઠે જ્ઞાનરૂપ તેજ અથવા તપરૂપી તેજ વડે દેદીપ્યમાન, (નત્થિ ણં તસ્સ ભગવંતસ્સ કત્થઈ પઢિબંધે) તે ભગવંતને કોઈ પણ પદાર્થમાં પ્રતિબંધ નથી. (સે ચ પઢિબંધે ચઝવ્વિહે પણ્ણત્તે) તે પ્રતિબંધ ચાર પ્રકારનો પ્રરૂપ્યો છે. (તં જહા) તે આ પ્રમાણે (દઘ્વઓ) દ્રવ્યથી, (ચિત્તઓ) ક્ષેત્રથી, (કાલઓ) કાલથી, (ભાવઓ) અને ભાવથી. (દઘ્વઓ સચિત્તા-ઠચિત્ત મીસિણ્ણેસુ દઘ્વેસુ) દ્રવ્યને આશ્રીને - સ્ત્રી વિગેરે સચિત્ત, આભૂષણો વિગેરે અચિત્ત, આભૂષણ પહેરેલ સ્ત્રી વિગેરે મિશ્ર; આ પ્રમાણે સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોમાં પ્રભુને 'આ દ્રવ્ય મારાં છે' ઇત્યાદિ રૂપે સંસારનો બંધ કરનાર આશયરૂપ પ્રતિબંધ નથી. (ચિત્તઓ-ગામે વા નગરે વા) ક્ષેત્રને આશ્રીને - ગામમાં, નગરમાં, (અરણ્ણે વા ચિત્તે વા) અરણ્યમાં, ખેતરમાં, (ચલે વા ઘરે વા) ખલામાં, ઘરમાં, (અંગણે વા નહે વા) આંગણામાં એટલે ફળીયામાં, અને આકાશમાં; આ પ્રમાણે કોઈ પણ ગામ વિગેરેમાં પ્રભુને 'આ ગામ મારું છે, આ ઘર મારું છે' એ પ્રમાણે સંસારનો બંધ મમત્વના આશયરૂપ પ્રતિબંધ નથી. (કાલઓ-) કાલને આશ્રીને - (સમણ વા) અત્યંત સૂક્ષ્મ કાલરૂપ સમયમાં, (આવલિયાણ વા) અસંખ્યાત સમયરૂપ આવલિકામાં, (આણપાણુણ વા) શ્વાસોચ્છ્વાસના પ્રમાણવાળા કાલમાં, (થોવે વા) સાત

પદ્ધ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

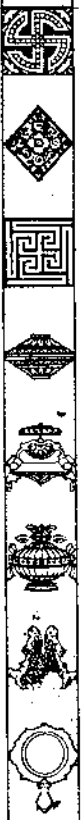

ઉચ્ચવાસના પ્રમાણવાળા સ્તોક નામના કાલમાં, (ચૂંચે વા) ઘડીના છટ્ટા ભાગરૂપ ક્ષણમાં, (લવે વા) સાત સ્તોક પ્રમાણ લવમાં (મુહુત્તે વા) સત્યોતેર લવ પ્રમાણ મુહૂર્તમાં, (અહોસ્તે વા) દિવસ-રાત્રિમાં, (પચ્ચે વા) પખવાડીયામાં, (માસે વા) મહિનામાં; (ઝઝ વા) બે માસ પ્રમાણ ઋતુમાં, (અયણે વા) છ માસ પ્રમાણ અયનમાં, (સંવચ્છરે વા) વરસમાં, (અન્નયરે વા) દીઠકાલસંજોગે) તથા બીજા પણ યુગપૂર્વ અંગપૂર્વ વિગેરે લાંબાકાલના સંયોગમાં પ્રભુને પ્રતિબંધ નથી. એટલે 'આ ઋતુ મને અનુકૂલ છે' ઇત્યાદિ સ્વરૂપે કોઈ પણ કાલમાં પ્રભુને સંસારનો બંધ કરનાર આશયરૂપ પ્રતિબંધ નથી. (ભાવજો-) ભાવને આશ્રીને - (કોહે વા માણે વા) ક્રોધમાં, માનમાં, (માયાણ વા, લોભે વા,) માયામાં, લોભમાં, (ભણ વા, હાસે વા,) ભયમાં, હાસ્યમાં, (પિજ્જે વા દોસે વા) પ્રેમમાં, દ્વેષમાં, (કલહે વા) પરની સાથે કલેશ કરવાની વૃત્તિરૂપ કલહમાં, (અબ્ધકચ્છાણે વા) પરપ્રાણીને નહિ દીઠેલું નહિ સાંભળેલું આળ દેવારૂપ અભ્યાખ્યાનમાં, (પેસુન્ને વા) પર પ્રાણીના દોષની ચાડી ખાવારૂપ પૈશુન્યમાં, (પરપરિવાણ વા) પરપ્રાણીની નિંદા કરવા રૂપ પરપરિવાદમાં (અરહ્-રહ્ વા) અરતિમોહનીયના ઉદયથી દુઃખ પામતાં ચિત્તમાં ઉદ્વેગ કરવા રૂપ અરતિમાં રતિમોહનીયના ઉદયથી સુખ મળતાં ચિત્તમાં હર્ષ કરવારૂપ રતિમાં, (માયામોસે વા) કપટવૃત્તિથી અસત્ય બોલી છલ કરીને લોકોને ઠગવાના પરિણામરૂપ માયામૃષામાં, (જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે વા) યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યમાં, (તસ્સ ણં ભગવંતસ્સ નો

પઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

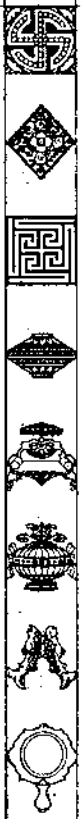
એવં ભવઈ) એટલે અનેક દુઃખનું કારણ હોવાથી મિથ્યાત્વરૂપ શલ્યમાં; આ પ્રમાણે ભાવને આશ્રીને ક્રોધાદિમાં પ્રભુને પ્રતિબંધ નથી. એટલે કદાચહના વશથી 'હું ક્રોધ-માન વિગેરેને ત્યજતો નથી' ઇત્યાદિ સ્વરૂપે પ્રભુને સંસારનો પ્રતિબંધ કરનાર આશયરૂપ પ્રતિબંધ નથી. ઉપર બતાવેલા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવમાં કોઈને વિષે પણ તે ભગવંતને 'આ મારું છે' ઇત્યાદિ સ્વરૂપે સંસારનો બંધ કરનાર આશયરૂપ પ્રતિબંધ નથી ॥૧૧૮॥

(સે જ્ઞં ભગવં) તે ભગવંત (વાસાવાસવજ્ઞં) વર્ષાકાલમાં જે વાસ એટલે રહેવું તેને વર્જીને (અટ્ઠ ગિમ્હ-હેમંતિય માસે) બાકીના ગ્રીષ્મ એટલે ઉષ્ણકાલના અને હેમંત એટલે શીતકાલના આઠ મહિનાઓમાં (ગામે ઇગરાઈય) ગામને વિષે એક રાત્રિ (નગરે પંચરાઈય) અને નગરને વિષે પાંચ રાત્રિ અર્થાત્ - તે ભગવંત વર્ષાકાલના ચાર માસ એક સ્થાને રહેતા, અને બાકીના આઠ માસ વિહાર કરતા; તે આઠ મહિનામાં ગામને વિષે એક રાત્રિ, અને નગરને વિષે પાંચ રાત્રિ સુધી રહેતા. વળી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કેવા છે ? - (વાસી-ચંદણસમાણકણ્ણે) કુહાડામાં અને ચંદનમાં તુલ્ય અધ્યવસાયવાલા, અથવા કુહાડા અને ચંદન જેવા અપકાર અને ઉપકાર કરનારા ઉપર પ્રભુ દ્વેષ અને રાગ રહિત હોવાથી તે બન્ને તરફ તુલ્ય અધ્યવસાયવાળા, (સમતિણમણિલેહુતુકંચણે) તૃણ અને મણિ તેમ જ પથ્થર અને કાંચન ઉપર સમાન દષ્ટિવાળા; (સમસુહ-દુક્ખે) સુખ અને દુઃખમાં પણ સમાન દષ્ટિવાળા, (ઇહલોગ-પરલોગઅપ્પહિબ્બહે) આ લોક અને પરલોકમાં

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

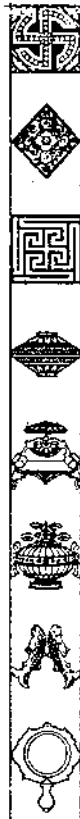
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રતિબંધ વગરના, એટલે સુખની લાલસા રહિત હોવાથી મનુષ્યલોક અને દેવભવાદિમાં મમત્વ વિનાના; (જીવિય-મરણે નિરવકંઠે) જીવિત અને મરણમાં આકાંક્ષા રહિત, એટલે દેવેન્દ્ર-નરેન્દ્રાદિના સત્કાર મળતાં જીવિતની અને અસહ્ય પરીષદ પડતાં મરણની વાંછા વગરના, (સંસારપાણામી) સંસારરૂપી સમુદ્રનો પાર પામવાવાળા, (કમ્મસત્તુનિગ્ધાયણટ્ઠાણ અબ્બુદ્ધિણ) કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવાને ઉદ્યત થયેલા; (एवं च णं विहरइ) આવી રીતે પ્રભુ વિચરે છે ॥૧૧૮॥

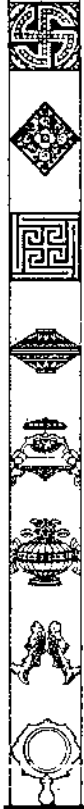
(तस्स णं भगवंतस्स) અસાધારણ ગુણો વડે આત્માને ભાવતા ભગવંતને બાર વરસ વીત્યાં. કયા ગુણો વડે?, તે કહે છે - (अणुत्तरेणं नाणेणं) અણુત્તર એટલે અનુપમ જ્ઞાન વડે, (अणुत्तरेणं दंसणेणं) અનુપમ દર્શન વડે, (अणुत्तरेणं चस्तिणेणं) અનુપમ ચારિત્રો વડે, (अणुत्तरेणं आलएणं) સ્ત્રી, નપુંસક વિગેરે દોષ રહિત એવી વસતિમાં રહેવારૂપ, અનુપમ આલય વડે, (अणुत्तरेणं विहारेणं) અનુપમ વિહાર વડે, (अणुत्तरेणं वीरिएणं) અનુપમ વીર્ય-પરાક્રમ વડે એટલે મનના ઉત્સાહ વડે, (अणुत्तरेणं अज्जवेणं) અનુપમ આર્જવ એટલે માયા રહિતપણે, (अणुत्तरेणं महवेणं) અનુપમ માર્દવ એટલે માન રહિતપણે, (अणुत्तरेणं लाघवेणं) અનુપમ લાઘવ વડે ક્રિયાઓમાં કુશળપણે, અથવા લાઘવ એટલે દ્રવ્યથી અલ્પ ઉપધિપણું અને ભાવથી ત્રણ ગૌરવનો ત્યાગ, તે વડે; (अणुत्तराए खंतीए) ક્રોધના નિગ્રહરૂપ અનુપમ ક્ષાંતિ વડે, (अणुत्तराए मुत्तिए) અનુપમ મુક્તિ વડે એટલે નિર્લોભપણે,

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૩૩૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

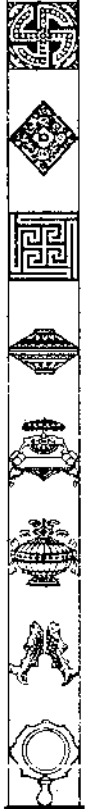

(અણુત્તરાણ ગુત્તીણ) અનુપમ મનોગુપ્તિ વિગેરે ગુપ્તિ વડે, (અણુત્તરાણ તુટ્ઠીણ) ઇચ્છાની નિવૃત્તિરૂપ અથવા મનની પ્રસન્નતા રૂપ એવી અનુપમ તુષ્ટિ એટલે સંતોષ વડે, (અણુત્તરેણં સચ્ચ-સંજમ-તવસુચરિયસોવ-ચિયફલનિઘ્વાણમગ્ગેણં) સત્ય, સંયમ અને તપને સારી રીતે આચરવાથી પુષ્ટ થયેલા મુક્તિરૂપી ફળવાળા ત્રણ રત્ન સ્વરૂપ અનુપમ નિર્વાણ માર્ગ વડે; આવી રીતે સમગ્ર ગુણોના સમૂહ વડે (અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ) પોતાના આત્માને ભાવતા ભગવાન મહાવીરને (દુવાલસ સંવચ્છરાઈં વઙ્ગવંત્તાઈં) બાર વરસ વીતી ગયાં.

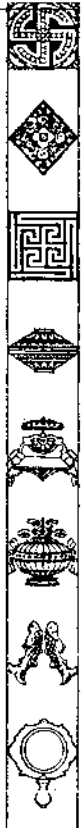
શ્રી મહાવીર પ્રભુએ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જે તપ કર્યા તેમની સંખ્યા, તથા પારણા કર્યા તેની સંખ્યા આ પ્રમાણે - એક છમાસી, એક-પાંચ દિવસ ઓછાનો છમાસી. નવ ચાર માસી, બે ત્રણમાસી, બે અઢીમાસી, છ બેમાસી, બે દોઢમાસી, બાર માસક્ષપણ, બહોંતેર પક્ષક્ષપણ, બાર અટ્ઠમ, બસો અને ઓગણત્રીસ છટ્ઠ, એક સર્વતોભદ્રપ્રતિમા-દસ દિવસના પ્રમાણની, એક મહાભદ્ર પ્રતિમા-ચાર દિવસના પ્રમાણની, એક ભદ્ર પ્રતિમા-બે દિવસના પ્રમાણની, ત્રણસો અને ઓગણપચાસ પારણાના દિવસ, અને એક દીક્ષાનો દિવસ. આ પ્રમાણે પ્રભુએ બાર વરસ અને સાડા છ માસ સુધીમાં જે જે તપ કર્યા તે સઘળાં જળ રહિત જ કર્યાં. જઘન્યમાં જઘન્ય તપ છટ્ઠનો કર્યો, કોઈ પણ વખત એક ઉપવાસ કરીને પારણું કર્યું નથી, શ્રી પ્રભુએ નિત્ય ભોજન તો કોઈ વખત કર્યું જ નથી.

(તેરસમસ્સ સંવચ્છસ્સ અંતરા વઙ્ગમાણસ્સ) આ પ્રમાણે તેરમા વરસની મધ્યમાં વર્તતા શ્રમણ ભગવાન

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

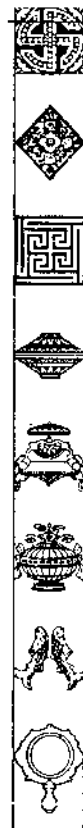

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

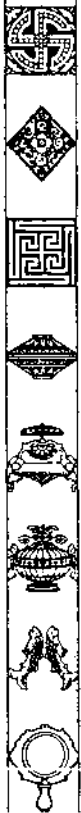

મહાવીરને (જે સે ગિમ્હાણં દુચ્ચે માસે) જે તે ગ્રીષ્મકાલનો બીજો મહિના (ચતુથે પવ્વચ્ચે-વહસાહસુદ્ધે) અને ચોથું પખવાડીયું એટલે વૈશાખમાસનું શુક્લ પખવાડીયું, (તસ્સ પં વહસાહસુદ્ધસ્સ દસમીપવ્વચ્ચે પં) તેની દસમી તિથિ, (પાઈણગામિણીએ છાયાએ) પૂર્વદિશા તરફ છાયા જતાં, (પોરિસીએ અભિનિવિટ્ટાએ પમાણપત્તાએ) પ્રમાણ પ્રાપ્ત એટલે અન્યૂનાધિક પાછલી પોરસી થતાં, (સુવ્વએ પં દિવસે પં) સુવ્રત નામના દિવસે, (વિજએ પં મુહુત્તે પં) વિજય નામના મુહૂર્તમાં, (જંભિયગામસ્સ નગસ્સ વહિયા) જંભિકગ્રામ નામના નગરની બહાર, (ઉજ્જુવાલિયાએ નઈએ તીરે) ઋજુવાલિકા નામની નદીને કાંઠે, (વેયાવત્તસ્સ ચેઙ્ગયસ્સ અદૂરસામંતે) કોઈ વ્યંતરના જીર્ણ થઈ ગયેલા મંદિરથી બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ નજીક નહિ એવા સ્થાને, (સામાગસ્સ ગાહાવહસ્સ કટ્ઠકરણંસિ) શ્યામાક નામના ગૃહસ્થના ખેતરમાં, (સાલપાયવસ્સ અહે) શાલ નામના વૃક્ષની નીચે, (ગોદોહિયાએ ઉક્કુડિયનિસિજ્જાએ) ગાયને દોહવા બેસીએ તેવા પ્રકારના ઉત્કટિક આસન પર બેસી (આયાવણાએ આયાવેમાણસ્સ) સૂર્યના તાપ વડે આતાપના લેતા છતાં (છટ્ઠેણં ભત્તેણં અપાણણં) અને નિર્જલ છટ્ઠ તપ વડે યુક્ત થયા છતાં પ્રભુને (હત્થુત્તરાહિં નવ્વચ્ચત્તેણં જોગમુવાગણં) ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્ર સાથે ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થયે છતે (ઝાણંતરિયાએ વહમાણસ્સ) શુક્લધ્યાનના મધ્યભાગમાં વર્તતા, એટલે કે - શુક્લધ્યાનના ચાર ભેદોને વિષે છેલ્લા બે ભેદમાં તો ચૌદમે ગુણઠાણે રહેલા કેવલીજ વર્તે છે, તેથી શુક્લધ્યાનના તે છેલ્લા બે ભેદમાં ન વર્તતા પ્રથમના બે ભેદમાં વર્તતા એવા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું.

પૃષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કેવા પ્રકારનું કેવલજ્ઞાન અને કેવલ દર્શન ? - (અણંતે) અનંત વસ્તુના વિષયવાળું, અથવા અવિનાશી, (અણુત્તરે) અનુપમ, (નિચ્છાણે) કોઈપણ વસ્તુ વડે વ્યાધાત એટલે સ્ખલના ન પામે તેવું. (નિરાવરણે) સમસ્ત આવરણ રહિત, (કસિણે) સઘળા પર્યાય સહિત એવી સર્વ વસ્તુને જણાવનારું, (પઢિપુણ્ણે) સઘળા અવયવોથી સંપૂર્ણ, (કેવલવરનાણદંસણે સમુપ્પન્ને) એવા પ્રકારનું પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું ॥૧૨૦॥

(તેણે જ સમણે ભગવં મહાવીરે) ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (અરહા જાણે) અર્હન્ થયા એટલે અશોક વૃક્ષાદિ પ્રાતિહાર્યની પૂજાને યોગ્ય થયા, વળી કેવા ? - (જિણે) રાગ-દ્વેષને જીતવાવાળા, (કેવલી) કેવલજ્ઞાનવાળા, (સન્નવણ્ણ) પદાર્થોના સઘળા વિશેષ ધર્મોને જાણનારા, (સન્નવરસિસી) પદાર્થોના સઘળા સામાન્ય ધર્મોને જાણનારા (સદેવ-મણુયાઽસુસ્સ લોગસ્સ પરિયાયં) દેવ મનુષ્ય અને અસુરો સહિત લોકના પર્યાયોને ઉપલક્ષણથી અલોકના પણ પર્યાયોને (જાણઈ પાસઈ) જાણે છે, દેખે છે. (સન્નલોણ સન્નજીવાણં) સર્વલોકમાં સર્વજીવોના (આગઈ) આગતિ એટલે આગમનને, અર્થાત્, જે જે સ્થાનમાંથી ભવાંતર થકી જીવોનું આવવું થાય છે તેને; (ગઈ) મરીને જ્યાં ઉત્પન્ન થાય તે ગતિને, (ઠિઈ) તે ભવ સમ્બન્ધી આયુષ્યને અથવા કાયસ્થિતિને, (ચવણં) દેવલોકથી દેવોનું મનુષ્ય-તિર્યંચમાં જે અવતરવું તેને, (ઝવવાયં) દેવ અને નારકીની ઉત્પત્તિને, (તવ્કં મણો) તેઓ સમ્બન્ધી મનને, (માણસિયં) મનમાં ચિંતવેલાને, (ભુત્તં) અશનાદિ

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ભોજનને, (કહું) ચોરી વિગેરે જે કર્યું હોય તેને, (પડિસેવિયં) મૈથુનાદિ જે સેવ્યું હોય તેને, (આવીકમ્મં) પ્રગટ કાર્યને, (રહોકમ્મં) અને ગુપ્તકાર્યને પ્રભુ જાણે છે, દેખે છે. વળી પ્રભુ કેવા ? - (અરહા) ત્રણે જગતને હાથમાં રહેલા આમળાની પેઠે દેખી રહેલા હોવાથી નથી રહેલું કાંઈ પણ ગુપ્ત જેમને એવા (અરહસ્સભાગી) અને જઘન્યથી પણ કરોડ સંખ્યાના દેવો વડે સેવાતા હોવાથી એકાંત એટલે એકલાપણાને ન ભજનારા એવા પ્રભુ (તં તં કાલં મણ-વચ-કાયજોગે વટ્ટમાણાણં સવ્વલોપ સવ્વજીવાણં સવ્વભાવે) સર્વલોકને વિષે તે તે કાલે મને વચન અને કાય યોગમાં યથાયોગ્ય વર્તતા એવા સર્વજીવોના અને ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સર્વ અજીવોના સમગ્ર પર્યાયોને, (જાણમાણે પાસમાણે વિહરહ્) જાણતા દેખતા રહે છે ॥૧૨૧॥

પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થતાં ઈન્દ્રોનાં સિંહાસન ચલાયમાન થયાં. તેઓ અવધિજ્ઞાનથી શ્રીમહાવીર પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયેલું જાણી દેવોથી પરિવરેલા એવા તુરત આવ્યા, દેવોએ સમવસરણની રચના કરી. ‘અહીં કોઈ વિરતિને યોગ્ય નથી’ એમ જાણવા છતાં પ્રભુએ પોતાનો આચાર જાણી તે સમવસરણમાં બેસી દેશના આપી. તે વખતે કોઈને વિરતિ પરિણામ થયો નહિ, તેથી તે દેશના નિષ્ફળ થઈ. ત્યાં થોડો વખત દેશના આપીને પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી અપાપાપુરીના મહાસેન નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા.

હવે તે વખતે અપાપાનગરીમાં સોમિલ નામના ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણે પોતાને ઘેર યજ્ઞ કરવા યજ્ઞક્રિયામાં વિચક્ષણ ધણા બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા હતા. તેઓમાં ચૌદ વિદ્યાના પારગામી એવા ઈન્દ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

૩૩૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

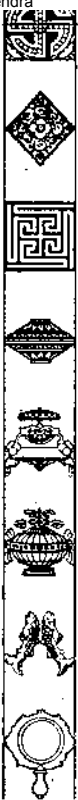

અને વાયુભૂતિ નામના ત્રણ ભાઈઓ પાંચસો પાંચસો શિષ્યોના પરિવારયુક્ત આવ્યા હતા, વ્યક્ત અને સુધર્મા બે પંડિતો પાંચસો પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર યુક્ત આવ્યા હતા, મંડિત અને મૌર્યપુત્ર નામા બે ભાઈઓ પ્રત્યેક સાડા ત્રણસો શિષ્યોના પરિવારયુક્ત આવ્યા હતા. અકંપિત, અચલભ્રાતા, મેતાર્ય અને પ્રભાસ નામના ચાર પંડિતો ત્રણસો ત્રણસો શિષ્યોના પરિવાર યુક્ત આવ્યા હતા આ અગીયારે પંડિતોમાં ઈન્દ્રભૂતિને ‘જીવ છે કે નહિ?’ અગ્નિભૂતિને ‘કર્મ છે કે નહિ?’ ૨, વાયુભૂતિને ‘શરીર એ જ જીવ છે કે શરીરથી ભિન્ન જીવ છે?’ ૩, વ્યક્તને ‘પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ ભૂત છે કે નહિ?’ ૪, સુધર્માને ‘આ જીવ જેવો આ ભવમાં હોય છે તેવો જ પરભવમાં થાય છે કે ભિન્ન સ્વરૂપે થાય છે?’ ૫, મંડિતને ‘આ જીવને કર્મનો બંધ અને કર્મથી મુક્તિ છે કે નહિ?’ ૬, મૌર્યપુત્રને ‘દેવો છે કે નહિ?’ ૭, અકંપિતને ‘નારકી છે કે નહિ!’ ૮, અચલભ્રાતાને ‘પુણ્ય અને પાપ છે કે નહિ!’ ૯, મેતાર્યને ‘પરલોક છે કે નહિ!’ ૧૦, અને પ્રભાસને ‘મોક્ષ છે કે નહિ?’ એવો સંશય હતો ૧૧. આવી રીતે તે અગિયારે પંડિતોને એક એક વિષયનો સંશય હોવા છતાં પોતે સર્વજ્ઞ હોવાનું ખોટું અભિમાન ધરાવતા હતા, તેઓ પોતાના સર્વજ્ઞપણાના અભિમાની ક્ષતિના ભયથી પોતપોતાના સંદેહ વિષે માંહોમાંહે પૂછતા નહોતા આ પ્રમાણે તે અગીયારે પંડિતો તથા તેમના યુમ્માલીસસો શિષ્યો યજ્ઞમંડપમાં આવ્યા હતા; તે સિવાય શંકર, ઈશ્વર, શિવજી, ગંગાધર, વિષ્ણુ, ગોવિંદ, પુરુષોત્તમ, નારાયણ, જયદેવ, મહાદેવ, હરિહર, રામજી, મધુસૂદન, નરસિંહ, શિવરામ વિગેરે ઘણા બ્રાહ્મણો યજ્ઞમંડપમાં એકઠા થયા હતા.

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

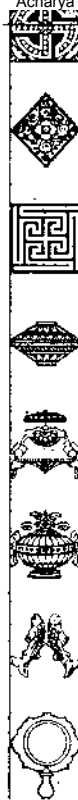

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

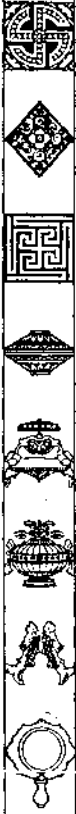

આ અવસરે શ્રીમહાવીર પ્રભુને વંદન કરવા આકાશમાંથી ઉતરતા દેવોને જોઈ તે બ્રાહ્મણો પરસ્પર બોલવા લાગ્યા કે - “અહો ! આ યજ્ઞનો પ્રભાવ તો જુઓ ? , આપણે મંત્રોથી બોલાવેલા આ દેવો પ્રત્યક્ષ થઈ યજ્ઞમંડપમાં ચાલ્યા આવે છે”. આવી રીતે યજ્ઞમંડપમાં દેવોના આગમનની રાહ જોઈ રહેલા બ્રાહ્મણો આકાશ તરફ દ્રષ્ટિ કરી જોઈ રહ્યા હતા, તેવામાં તો તે દેવોને યજ્ઞમંડપ છોડી પ્રભુ પાસે જતા જોઈ બ્રાહ્મણો ખિન્ન થઈ ગયા. ત્યાર પછી લોકોના મુખથી તેઓએ સાંભળ્યું કે - આ દેવો સર્વજ્ઞ પ્રભુને વંદન કરવા જાય છે. ‘સર્વજ્ઞ’ એવો શબ્દ સાંભળતાં જ ઇન્દ્રભૂતિ કોપ કરીને વિચારવા લાગ્યો કે - “અરે ! શું હું સર્વજ્ઞ હોવા છતાં વળી આ કોઈ બીજો પણ પોતાને સર્વજ્ઞ તરીકે ઓળખાવે છે ? , કાનને અસહ્ય આવું કડવું વચન કેમ સાંભળી શકાય ? કદાચ ધૂતારો આવી મૂર્ખાઓને ઠગી જાય, અને તેવા મૂર્ખ લોકો તેની પાસે જતા હોય તો ભલે જાઓ; પણ આ દેવો કેમ જાય છે ! આશ્ચર્ય એ છે કે આ પાખંડીએ તો દેવોને પણ ઠગ્યા, કે જેઓ સર્વજ્ઞ એવા મને અને આ પવિત્ર યજ્ઞમંડપને છોડી તેની પાસે ચાલ્યા જાય છે ! નિર્મલ જલને છોડી દેનારા કાગડા પેઠે, અગાધ જલથી ભરેલા સરોવરને છોડી દેનારા દેડકા પેઠે, સુગંધી ચંદનને છોડી દેનારી માખીઓ પેઠે, સ્વાદિષ્ટ ફળવાળા સુંદર વૃક્ષને છોડી દેનારા ઉંટ પેઠે, મિષ્ટ દૂધપાકને છોડી દેનારા ભુંડ પેઠે, અને સૂર્યના ઝળહળતા પ્રકાશને છોડી દેનારા ધૂવડ પેઠે, ભ્રાન્તિ પામેલા આ દેવતાઓ પવિત્ર યજ્ઞમંડપને છોડી એ પાખંડી પાસે કેમ ચાલ્યા જાય છે ? અથવા જેવો એ સર્વજ્ઞ હશે તેવા જ આ દેવતાઓ પણ જણાય છે, સરખે

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સરખાનો મેળાપ ઠીક થયો છે ! જેમ આંબાના સુગંધી મહોર ઉપર સુગંધને પીછાણનારા વિચક્ષણ ભમરાઓ જ ગુંજારવ કરતા એકઠા થાય, પણ કાગડા તો કડવા લીંબડા ઉપર જ એકઠા થાય; તેમ આ ઉત્તમોત્તમ અને પવિત્ર યજ્ઞમંડપમાં તો સમર્થ વિચક્ષણ અને સમજુ દેવો જ એકઠા થાય, પણ આવા હલકા અને અણસમજુ દેવો તો એવા આડંબરી પાખંડી પાસે જ જાય; આમાં કાંઈ નવાઈ નથી, કેમકે જેવા યજ્ઞ હોય તેવો જ તેને બલિ મળે છે. તો પણ હું તેના સર્વજ્ઞપણાના આડંબરને સહન કરી શકું નહિ. કારણ કે -

“અયોમિ સૂર્યદ્વયં કિં સ્યાદ્ ગુહાયાં કેસરિદ્વયમ્ પ્રત્યાકારે ચ ચ્ચઙ્ગૌ દ્વૌ, કિં સર્વજ્ઞાવહં સ ચ ? ॥૧૧॥”

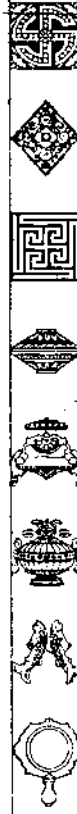
“આકાશમાં શું બે સૂર્ય હોઈ શકે !, એક ગુફામાં શું બે સિંહ રહી શકે !, એક મ્યાનમાં શું બે તલવાર રહી શકે !, તેવી રીતે હું અને તે એમ બે સર્વજ્ઞ શી રીતે થઈ શકીએ !, ॥૧૧॥ ખરેખર આ કોઈ પરદેશી આવી સર્વજ્ઞપણાનો આડંબર કરી લોકોને અને દેવોને ઠગનારો ઇન્દ્રજાળીયો છે !”

હવે પ્રભુને વંદન કરી પાછા ફરતા લોકોને ઇન્દ્રભૂતિએ હાંસીપૂર્વક પૂછ્યું કે - ‘હે મનુષ્યો ! તમોએ તે સર્વજ્ઞ જોયો ? કહો તો ખરા, તે સર્વજ્ઞ કેવો છે ?, તેનું રૂપ કેવું છે ?’. તેઓએ કહ્યું કે -

“यदि त्रिलोकी गणनापरा स्यात् तस्याः समाप्तिर्यदि नाऽऽयुषः स्यात् ।

परोपराद्धं गणितं यदि स्याद् गणयेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात् ॥११॥”

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“જો ત્રણે જગતના લોકો એકઠા થાય, તેમના આયુષ્યની સમાપ્તિ ન થાય, અને પરાધર્મી ઉપર ગણિત હોય તો કદાચ તે સર્વજ્ઞપ્રભુના ગુણો ગણી શકાય ॥૧૧॥” ઇત્યાદિ પ્રકારે લોકોએ પ્રભુની સ્તુતિ કરી, તે સાંભળી ઇન્દ્રભૂતિ વધારે વિચારમાં પડી ગયો; અને ચિંતવવા લાગ્યો કે - “ખરેખર આ મહાધૂર્ત તો માયાનું ઘર જણાય છે !, અરે ! તેણે આ સમગ્ર લોકોને કેવી રીતે બ્રાન્તિમાં નાંખી દીધા ! પરંતુ જેમ હાથી કમલને ઉખેડી નાખે, કુહાડો ઘાસને કાપી નાખે, અને સિંહ હરણીયાંને હણી નાખે તો તેમાં તેણે શી બહાદૂરી કરી !, તેમ આ ઇન્દ્રજાળીઓ આવા ભોળા અને મૂર્ખ લોકો પાસે પોતાને સર્વજ્ઞ તરીકે ઓળખાવે તો તેમાં તેની શી મોટાઈ ! તેઓનું એ મિથ્યાભિમાન ત્યાં સુધી જ છે કે જ્યાં સુધી મારી સાથે વાદવિવાદમાં ઉતર્યો નથી. પરંતુ હવે તો હું એ સર્વજ્ઞને ક્ષણમાત્ર પણ સહન કરી શકું નહિ, અંધકારના સમૂહને દૂર કરવા સૂર્ય જરા પણ વિલંબ કરતો નથી. જેમ અગ્નિ હાથના સ્પર્શને, સિંહ પોતાની કેશવાલીના ખેંચવાને અને ક્ષત્રિય શત્રુથી થતા પરાભવને કદિ પણ સહન કરી શકતો નથી તેમ સર્વજ્ઞ એવો હું આવા સર્વજ્ઞપણાનો આડંબર કરનાર પાખંડીને કદિ પણ સહન કરી શકું નહિ. જેણે પ્રખર પંડિતોની સભામાં મોટા મોટા વાદીઓને વાદવિવાદમાં બોલતા બંધ કરી દીધા છે એવા મારી પાસે ઘરમાં જ શૂરવીર બનેલો આ સર્વજ્ઞ કોણ છે ! જે અગ્નિએ મોટા પર્વતોને પણ બાળી નાખ્યા છે તેની આગળ વૃક્ષો કોણ માત્ર છે ? જે વાયુએ મદોન્મત્ત હાથીઓને પણ ઉડાડી મૂક્યા છે તેની આગળ રૂની પુણીનું શું જોર ચાલે ?

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“ગતા ગૌડદેશોદ્ભવા દૂરદેશં, ભયાદ્ જર્જરા ગૌર્જરાસ્ત્રાસમીયુઃ ।
મૃતા માલવીયાસ્તિલાઙ્ગાસ્તિલઙ્ગો-દ્ભવા જઙ્ગિરે પણ્ડિતા મદ્ભયેન ॥૧॥
અરે ! લાટજાતાઃ ક્વ યાતાઃ પ્રનષ્ટાઃ, પટિષ્ટા અપિ દ્રાવિડા વ્રીહયાઽઽર્તાઃ ।
અહો ! વાદિલિપ્સાતુરે મચ્ચમુષ્મિન, જગત્યુત્કટં વાદિદુર્ભિક્ષમેતત્ ॥૨॥”

“ગૌડ દેશમાં જન્મેલા પંડિતો તો મારા ભયથી ડરીને દૂર દેશમાં ચાલ્યા ગયા છે. ગુજરાતના પંડિતો જર્જરિત થઈને ત્રાસ પામ્યા છે, મારા ભયથી માળવાના પંડિતો મરી ગયા છે, તિલંગ દેશના પંડિતો દુબળા થઈ ગયા છે, ॥૧॥ અરે ! લાટદેશના પંડિતો તો મારાથી ડરીને ક્યાંય નાસી ગયા છે, દ્રવિડ દેશના વિચક્ષણ પણ પંડિતો લજ્જાથી દુઃખી થઈ ગયા છે; અહો ! વાદીઓ મેળવવાને હું ઇચ્છાતુર હોવા છતાં અત્યારે આ જગતમાં વાદીઓનો મોટો દુકાળ પડ્યો છે ॥૨॥ આવી રીતે દરેક દેશના પંડિતોને જીતી જગતમાં વિજયપતાકા ફરકાવનારા મારી આગળ વળી સર્વજ્ઞ તરીકે અભિમાન કરનાર આ વાદી કોણ છે ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરતા ઇન્દ્રભૂતિએ પોતાના ભાઈ અગ્નિભૂતિને કહ્યું કે - “હે અગ્નિભૂતિ ! મગ પકવતાં કોઈ કોરડુ મગનો દાણો રહી જાય તેમ દરેક વાદીઓને જીતવા છતાં આ વાદી હજુ રહી ગયો લાગે છે, માટે હું તેને વાદમાં પરાસ્ત કરવા જાઉં છું”. અગ્નિભૂતિ બોલ્યો કે - “હે વડિલ બંધુ ! કીડા સરખા દમ વગરના એ વાદીને જીતવા માટે આપને પ્રયાસ લેવાની શી જરૂર છે ?, અરે ! કમલને ઉખેડવા ઔરવણ હાથીની જરૂર હોય જ

૫૬
વ્યાખ્યાનમ્

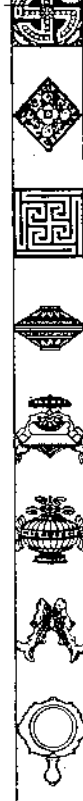

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

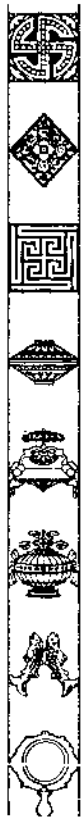

નહિ, માટે મને જ આજ્ઞા આપો, હું હમણાં જઈ તેને પરાસ્ત કરી નાખું છું”. ઈન્દ્રભૂતિએ કહ્યું કે - “જો કે તે તો મારા એક વિદ્યાર્થીથી પણ જીતી શકાય તેવો છે, પણ તે વાદીનું નામ સાંભળી મારાથી અહીં રહી શકાતું નથી. જેમ ઘાણીમાં તલ પીલતાં કોઈ તલ રહી જાય, ધંટીમાં અનાજ દળતાં કોઈ દાણો રહી જાય, ખેતરમાં ધાસ કાપતાં કોઈ તરણું રહી જાય, અને અગસ્ત્યઋષિને સમુદ્ર પીતાં કોઈ સરોવર રહી જાય, તેમ જગતના સર્વ વાદીઓને જીતતાં આ વાદી રહી ગયો છે ! તો પણ સર્વજ્ઞ હોવાનો ખોટો ડોળ રાખનારા આને હું સહન કરી શકતો નથી; જો કે આ એક પણ જીતવો બાકી રહી જાય તો સમગ્ર વાદીઓ ન જીત્યા જ કહેવાય. સ્ત્રી એક વાર પણ સતીવ્રતથી ભ્રષ્ટ થાય તો તે હમેશાં અસતીજ કહેવાય. વળી જો આ એક પણ જીતવો બાકી રહી જાય તો સમગ્ર જગતમાં વિજયપતાકા ફરકાવી મેળવેલો મારો યશ નષ્ટ થાય; કારણ કે શરીરમાં રહેલું નાનું પણ શલ્ય પ્રાણઘાતક થાય છે, વહાણમાં પડી ગયેલું નાનું પણ કાણું આખા વહાણને ડૂબાવી દે છે, જીતી ન શકાય એવા મજબૂત કિલ્લાની એક જ ઈંટ ખસેડવાથી આખો કિલ્લો પાડી શકાય છે. માટે હે અગ્નિભૂતિ ! જગતના વાદીઓને જીતી અત્યાર સુધી મેળવેલી કીર્તિના રક્ષણ માટે આજે તો આ વાદીને જીતવા મારે જ જવું ઉચિત છે”. આ પ્રમાણે કહીને બાર તિલકવાળો સુવર્ણની જનોઈથી વિભૂષિત થયેલો, અને ઉત્તમોત્તમ પીળાં વસ્ત્રોના આડંબરયુક્ત બનેલો ઈન્દ્રભૂતિ પાંચસો શિષ્યોથી પરિવરેલો છતો શ્રી મહાવીર પ્રભુ સાથે વાદ કરવા ત્યાંથી ચાલ્યો તેના કેટલાએક શિષ્યોના હાથમાં પુસ્તકો શોભી રહ્યાં

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હતાં, કેટલાએકે હાથમાં કમંડલુ રાખ્યા હતાં, અને કેટલાએકે હાથમાં દર્ભ રાખ્યાં હતાં. આવા પ્રકારના પાંચસો શિષ્યો તેની સાથે ચાલતા ચાલતા તેની આ પ્રમાણે બિરુદાવલી બોલી રહ્યા હતા - “હૈ સરસ્વતી કંઠાભરણ ! હે વાદિમતભગૂજન ! હે વાદિતરૂન્મૂલનહસ્તિન્ ! હે વાદિગજસિંહ. હે વિજિતાનેકવાદ ! હે વિજાતાખિલપુરાણ ! હે કુમતાન્ધકારનભોમણે. હે વિનતાનેકનરપતે ? હે શિષ્યીકૃતબૃહસ્પતે ! હે સરસ્વતીલબ્ધપ્રસાદ ! એવી રીતે બિરુદાવલીથી દિશાઓને ગજાવી દેનાર પાંચસો શિષ્યોથી પરિવરેલો ઈન્દ્રભૂતિ ચાલતો ચાલતો વિચારવા લાગ્યો કે - “અરે ! આ ધીટ્ટઠા માણસને આવું તે શું સૂઝ્યું કે તેણે સર્વજ્ઞ હોવાનો આડંબર કરી મને છંછેડ્યો ! જેમ સર્પને લાત મારવા દેડકો તૈયાર થાય, બીલાડાની દાઢ પાડવા ઉંદર આદર કરે, ઐરાવણને પ્રહાર કરવા બળદ ઈચ્છે, પર્વતને તોડી નાખવા હાથી યત્ન કરે, અને કેસરીની કેશવાળી ખેંચવા સસલો તૈયાર થાય; તેમ મારા દેખતાં વળી આ લોકો આગળ પોતાનું સર્વજ્ઞપણું પ્રસિદ્ધ કરે છે ! અહો ! આણે તો વાયરા સામો ઉભો રહી અગ્નિ સળગાવ્યો, અને શરીરના સુખ માટે કૌવચને આલિંગન કર્યું ! ઠીક છે, પણ એથી શું થયું ?, તેનો આવો ઘમંડ ક્યાં સુધી ટકવાનો છે ?, હું હમણાં જ જઈ તેને વાદમાં નિરુત્તર કરી નાખું છું. આગીયો ત્યાં સુધી જ ચળકાટ મારે, અને ચન્દ્રમા પણ ત્યાં સુધી જ પ્રકાશને ફેલાવે કે જ્યાં સુધી સૂર્યનો ઉદય ન થાય; પણ સૂર્યનો ઉદય થતાં તો ક્યાં આગીયો

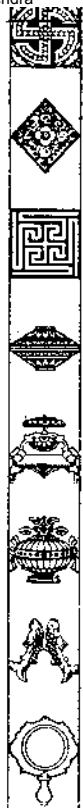
૧. જેમ જેમ સ્પર્શ થાય તેમ તેમ ખરજ વધારનાર.

૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

૩૪૩

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને ક્યાં ચન્દ્રમા ? મદોન્મત્ત હાથી વનમાં ત્યાં સુધી જ ગર્જન કર્યા કરે કે જ્યાં સુધી કેસરીની ગર્જના ન સાંભળે. અથવા મારા ભાગ્યથી જ આ વાદી આવી પહોંચ્યો છે, મારાથી વાદીઓ દૂર દૂર નાસતા હોવાથી ઘણા વખતથી વાદી મળ્યો નહોતો, તેથી મને વાદી મેળવવાની તાલાવેલી લાગી રહી હતી; તે ઇચ્છા આજે પૂરી થઈ છે. ભૂખ્યાને ભોજન મળે તેમ મને આ વાદી મળવાથી ઘણો આનંદ થયો છે, આજે તો વાદ કરી ઘણા વખતની મારી જીભની ખરજને દૂર કરીશ. વ્યાકરણમાં હું પરિપૂર્ણ છું, સાહિત્યમાં મારી બુદ્ધિ અસ્ખલિત છે, અને તર્કશાસ્ત્રમાં તો હું પારગામી છું; મેં ક્યા શાસ્ત્રમાં પરિશ્રમ નથી કર્યો ?, અરે વાદી ? હું દરેક શાસ્ત્રમાં તને પરાસ્ત કરી શકું તેમ છું”. આ પ્રમાણે અહંકારના તરંગોમાં મગ્ન થયેલો ઇન્દ્રભૂતિ ચાલતો ચાલતો શ્રીમહાવીર પ્રભુના સમવસરણમાં આવ્યો. ત્યાં ચોત્રીસ અતિશયોથી શોભી રહેલા, સુવર્ણના સિંહાસન પર બેઠેલા સુરેન્દ્રોથી પૂજાતા, સુર-નરોથી પરિવરેલા, અને અમૃતમય વાણીથી દેશના આપી રહેલા જગત્પૂજ્ય શ્રીમહાવીર પ્રભુનું તેજસ્વી અને ભવ્ય મુખારવિંદ જોઈ ઇન્દ્રભૂતિ દંગ થઈ ગયો; અને પગથીયા ઉપર જ ઉભો ઉભો વિચારવા લાગ્યો કે -

“અહો ! આ તે શું બ્રહ્મા છે ?, વિષ્ણુ છે ? કે શંકર છે ?

“ચન્દ્રઃ કિં ? સ ન યત્ કલઙ્કકલિતઃ સૂર્યોઽપિ નો તીવ્રરુઙ્ક,
મેરુઃ કિં ? ન સ યદ્ નિતાન્તકઠિનો વિષ્ણુર્ન યત્ સોઽસિતઃ ।

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
માર્ષાંતર

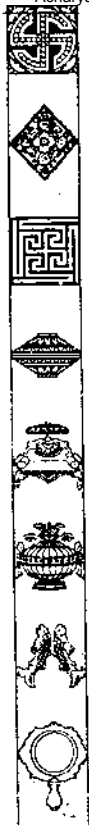

બ્રહ્મા કિં ? ન જરાતુરઃ સ ચ જરાભીરુર્ન યત્ સોઙતનુ -
જ્ઞાતં દોષવિવર્જિતાઽઽચ્છિલગુણાકીર્ણોઽન્તિમસ્તીર્યકૃત્ ॥૧૧॥”

“વળી શું આ ચન્દ્ર હશે ? , ના, ચન્દ્ર તો નથી, કારણ કે તે તો કલંકયુક્ત છે, અને આ તો કલંક રહિત છે. ત્યારે શું આ સૂર્ય હશે ? ના, તે પણ નથી; કારણ કે સૂર્ય તો સામું પણ જોઈ ન શકાય એવી તીવ્ર કાંતિવાળો છે, અને આ તો સૌમ્ય કાન્તિવાળો છે. ત્યારે શું આ મેરુ હશે ? , ના, તે પણ નથી; કારણ કે મેરુ તો અત્યંત કઠણ છે. અને આ તો કોમળ છે ત્યારે શું આ કૃષ્ણ હશે ? , ના, તે પણ નથી; કારણ કે કૃષ્ણ તો કાળો છે, અને આ તો સુવર્ણ જેવા દેદીપ્યમાન વર્ણવાળો છે. ત્યારે શું આ બ્રહ્મા હશે ? , ના તે પણ નથી; કારણ કે બ્રહ્મા તો ઘરડા છે, અને આ તો યુવાન છે. ત્યારે શું આ જરાભીરુ એટલે કામદેવ હશે ? , ના, તે પણ નથી; કારણ કે કામદેવ તો શરીર વગરના છે, અને આમને તો શરીર છે. હા, હવે માલુમ પડ્યું કે આ તો દોષરહિત અને સર્વગુણસંપન્ન એવા છેલ્લા તીર્થંકર છે ॥૧૧॥”

પ્રભુ સાથે વાદ કરવાને આવેલા ઇન્દ્રભૂતિના હવાઈ તરંગો ઉડી ગયા, ઉલટો તે ચિંતામાં પડી ગયો, અને વિચારવા લાગ્યો કે - “અરેરે ! અત્યાર સુધી જગતના વાદીઓને જીતી વિજયપતાકા ફરકાવી મેળવેલી મોટાઈનું હવે મારે શી રીતે રક્ષણ કરવું ? ખરેખર હું અહીં ન આવ્યો હોત તો જ ઠીક હતું; કારણ કે, સમગ્ર જગતને જીતનાર હું આ એકને જીતવા માટે ન આવ્યો હોત તો તેમાં માનહાનિ શી થવાની હતી ? , એવો તે

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૩૪૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કોણ મૂર્ખ હોય કે એક ખીલી માટે આખા મહેલને પાડવાની ઇચ્છા કરે ? અહો ! મારું વગર વિચાર્યું સાહસ કેવું ? , અરે ! મારી દુર્બુદ્ધિ કેવી કે આ જગદીશના અવતારને જીતવા આવ્યો ? હું આ તેજસ્વી મહાજ્ઞાની આગળ કેવી રીતે બોલી શકીશ ? , અરે ! બોલવું તો દૂર રહ્યું, પરંતુ એમની પાસે કેવી રીતે જઈ શકીશ ? અત્યારે તો હું પૂરેપૂરો સંકટમાં સપડાયો છું, હે શંકર ! મારા યશનું રક્ષણ કરજો. કદાચ ભાગ્યોદયથી અહીં મારો જય થાય તો હું ત્રણે જગતમાં પંડિત શિરોમણિ કહેવાઉં”. ઇત્યાદિ ચિંતવતા ઇન્દ્રભૂતિને શ્રીજિનેશ્વર પ્રભુએ અમૃત જેવી મધુર વાણીથી નામ અને ગોત્ર કહેવા પૂર્વક બોલાવ્યો કે - ‘હે ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ ! તું અહીં ભલે આવ્યો’. આ પ્રમાણે પ્રભુની વાણી સાંભળી તે વિચારવા લાગ્યો કે - “અરે આ શું મારું નામ પણ જાણે છે ? અથવા બાળકથી લઈને બૂઢા સુધી ત્રણે જગતમાં વિખ્યાત એવા મને કોણ ન ઓળખે ? , સૂર્ય વળી કોઈથી છાનો હોય ? પણ આને હું ત્યારે જ સર્વજ્ઞ માનું કે જો તે મારા મનમાં રહેલા ગુપ્ત સંશયને પ્રકાશિત કરે”. આ પ્રમાણે ચિંતવતા ઇન્દ્રભૂતિને મંથન કરાતા સમુદ્ર સરખા, અથવા ગંગાના પૂર સરખા, અથવા આદિબ્રહ્માના ધ્વનિ સરખા ગંભીર ધ્વનિથી શ્રીમહાવીર પ્રભુ બોલ્યા કે - “હે ઇન્દ્રભૂતિ ! તને એવો સંશય છે કે ‘આત્મા છે કે નહિ ?’ આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતા વેદવાક્યોથી થયો છે -

“વિજ્ઞાનઘન एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवाङ्गु विनश्यति, न प्रेत्यसंज्ञाङ्गि” ।

“ઉપરના વેદવાક્યથી તું જાણે છે કે આત્મા નામનો પદાર્થ નથી. તેનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે -

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

૩૪૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વિજ્ઞાનઘન એવ) એટલે વિજ્ઞાનોનો સમુદાય જ (એતેભ્યો ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય) આ ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થઈને (તાન્યેવાઙ્નુ વિનશ્યતિ) પાછો તે ભૂતોમાં જ લય પામે છે; (ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઽસ્તિ) તેથી પરલોકની સંજ્ઞા નથી. અર્થાત્-પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ, એ પાંચ ભૂતો શરીરરૂપે પરિણમ્યા હોય, ત્યારે શરીરરૂપે પરિણમેલા એ પાંચ ભૂતોમાંથી ‘આ ઘડો છે, આ ઘર છે, આ મનુષ્ય છે, ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારના જ્ઞાનનો સમુદાય જ ઉત્પન્ન થાય છે; પણ આત્માને માનવાવાળા જ્ઞાનનો આધાર જે આત્મા નામનો પદાર્થ માને છે તે આત્મા નામનો પદાર્થ નથી. કેમકે પાંચ ભૂતોમાંથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી જ્ઞાનનો આધાર પાંચ ભૂતો માનવા જોઈએ. જેમ મદિરાના અંગોમાંથી મદશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ શરીરરૂપે પરિણમેલા પાંચ ભૂતોમાંથી વિજ્ઞાનશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. આવી રીતે શરીરરૂપે પરિણમેલા પાંચ ભૂતોમાંથી વિજ્ઞાનનો સમુદાય ઉત્પન્ન થઈને, પછી જ્યારે શરીરરૂપે પરિણમેલા તે પાંચ ભૂતોનો વિનાશ થાય છે ત્યારે તે વિજ્ઞાનનો સમુદાય પણ જલમાં પરપોટાની પેઠે તે ભૂતોમાં જ લય પામે છે. આવી રીતે આત્મા નામનો પદાર્થ નથી, તેથી પ્રેત્યસંજ્ઞા એટલે પરલોકની સંજ્ઞા નથી, અર્થાત્ મરીને પુનર્જન્મ નથી. કેમકે - જ્યારે આત્મા નથી તો પછી પરલોક કોનો ?, માટે અહીંથી મરીને કોઈ પરલોકમાં જતું નથી, અને પરલોકથી અહીં કોઈ આવતું નથી”.

“હે ઇન્દ્રભૂતિ ! વળી તું માને છે કે, ઉપર પ્રમાણે વેદવાક્યનો અર્થ યુક્તિથી પણ ઠીક લાગે છે. કેમકે- પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી તો આત્મા જણાતો નથી, એટલે આત્મા દેખવામાં આવતો નથી, તેમ સ્પર્શાદિ અનુભવથી

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

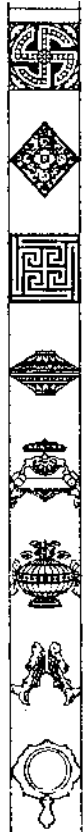
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

૫૪૮
વ્યાખ્યાનમ્

પણ જણાતો નથી; તો આત્મા છે તેની શી સાબીતી ? જો આત્મા હોય તો જેમ 'ઘટ-પટાદિ પદાર્થો જણાય છે તેમ જણાવો જોઈએ. જો કે પરમાણુઓ પણ 'અપ્રત્યક્ષ છે, છતાં ઘટ વિગેરે કાર્યરૂપે પરિણમેલા તેઓ પ્રત્યક્ષ જણાય છે; પરંતુ આત્મા તો તેવા કાર્યરૂપે પણ પરિણમેલો પ્રત્યક્ષ જણાતો નથી. અનુમાનથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી, કેમકે અનુમાન પ્રત્યક્ષપૂર્વક પ્રવર્તે છે. જેણે પહેલાં રસોડા વિગેરે ઠેકાણે ધૂમાડા અને અગ્નિનો સંબંધ પ્રત્યક્ષ દેખ્યો હોય, તે માણસ પર્વત પર ધૂમાડો નીકળતો દેખી પહેલાં પ્રત્યક્ષથી જાણેલા ધૂમાડા અને અગ્નિના સંબંધને સંભારે છે કે - જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોય, આ પર્વત પર ધૂમાડો દેખાય છે, તેથી અગ્નિ હોવો જોઈએ. આવી રીતે પ્રત્યક્ષપૂર્વક અનુમાન થાય છે, આત્માની સાથે તો કોઈનો પણ સંબંધ પ્રત્યક્ષથી જણાતો નથી, તો પછી આત્માની સિદ્ધિ અનુમાનથી કેવી રીતે થઈ શકે ? આગમથી પણ આત્માનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી, કેમકે કોઈ શાસ્ત્ર જણાવે છે કે આત્મા છે અને કોઈ જણાવે છે આત્મા નથી. આવી રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ જણાવતાં શાસ્ત્રોમાં કયું સાચું અને કયું જૂઠું ? ઉપમા પ્રમાણથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી, કેમકે ઉપમા પ્રમાણ તો નજીકના પદાર્થમાં સદૃશ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે. જેમ જંગલમાં ગયેલા માણસને ત્યાં રોઝ નામના જંગલી પશુને દેખી સાદૃશ્યબુદ્ધિ થાય છે કે - જેવી ગાય હોય તેવો આ પશુ છે. પણ જગતમાં આત્મા જેવો તો કોઈ પદાર્થ નથી, તો પછી કોના જેવો

૧. ઘડો વસ્ત્ર વિગેરે. ૨ દેખવામાં આવતા નથી, તેમ સ્પર્શાદિ અનુભવથી જણાતા નથી.

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આત્માને માનવો ? આવી રીતે કોઈ પણ પ્રમાણથી આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી, તેથી આત્મા નથી એમ માનવું જોઈએ. વળી ધી, દૂધ વિગેરે ઉત્તમ પદાર્થો વાપરી શરીર પુષ્ટ બન્યું હોય. તો તેમાંથી સતેજ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એમ અનુભવીએ છીએ. માટે માનવું જોઈએ કે, શરીરરૂપે પરિણમેલા પાંચ ભૂતોમાંથી જ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે; તેથી જ્ઞાન એ ભૂતોનો ધર્મ છે, આત્માનો ધર્મ નથી, અને તેથી, આત્મા નામનો પદાર્થ નથી. આ પ્રમાણે તું માને છે કે - ‘વિજ્ઞાનઘન’ ઇત્યાદિ વેદપદોથી, તથા પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી, તેથી આત્મા નામનો પદાર્થ નથી. પણ વળી ‘આત્મા છે’ એમ જણાવનારાં બીજાં વેદવાક્યો દેખી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે ‘આત્મા છે કે નથી ?’ પરંતુ હે ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ ? તારો આ સંશય અયુક્ત છે, કેમકે-

“વિજ્ઞાનઘન એવૈતેભ્યો ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય તાન્યેવાઙ્મનુ વિનશ્યતિ, ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઙ્મસ્તિ ।”

“એ વેદવાક્યોનો અર્થ તું સમજ્યો નથી, તેથી એ વાક્યનો અર્થ તું જે ઉપર મુજબ કરે છે તેવો તેનો અર્થ નથી. પણ એ વાક્યનો અર્થ આ પ્રમાણે છે, સાંભળ - (વિજ્ઞાનઘન એવ) જે વિશિષ્ટ જ્ઞાન-એટલે જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ તે વિજ્ઞાન કહેવાય, તે વિજ્ઞાનના સમુદાયરૂપ જ આત્મા (એતેભ્યો ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય) જોયપણે પ્રાપ્ત થયેલા આ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો થકી, અથવા પટ વિગેરે ભૂતોના વિકારો થકી ‘આ પૃથ્વી છે, આ ઘટ છે’

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઈત્યાદિ પ્રકારે તે તે ભૂતોના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થઈને (તાન્યેવાઙ્ઙુ વિનશ્યતિ) તે ઘટ વિગેરે ભૂતોનો જોયપણે અભાવ થયા પછી જ આત્મા પણ તેઓના ઉપયોગરૂપે વિનાશ પામે છે, અને બીજા પદાર્થના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા સામાન્યસ્વરૂપે રહે છે (ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઙ્ઙસ્તિ) આવી રીતે પૂર્વના ઉપયોગરૂપે આત્મા ન રહેલો હોવાથી તે પૂર્વના ઉપયોગરૂપે સંજ્ઞા રહેતી નથી. અર્થાત્ આત્માના દરેક પ્રદેશે જ્ઞાન-દર્શનના ઉપયોગરૂપ અનંતા પર્યાયો રહેલા છે, તે વિજ્ઞાનના સમુદાયથી આત્મા કથંચિત્ અભિન્ન છે; અર્થાત્ વિજ્ઞાનમય આત્મા હોવાથી 'વિજ્ઞાનઘન એવ' એટલે વિજ્ઞાનના સમુદાયરૂપ જ છે. જ્યારે ઘટ પટ વિગેરે ભૂતો જોયપણે પ્રાપ્ત થયા હોય ત્યારે તે ઘટ-પટાદિરૂપ હેતુથી 'આ ઘડો છે, આ વસ્ત્ર છે,' ઈત્યાદિ પ્રકારના ઉપયોગરૂપે આત્મા પરિણમે છે, એટલે તે તે વિજ્ઞાનપર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે આત્માને ઉપયોગરૂપે પરિણમવામાં તે ઘટાદિ વસ્તુનું સાપેક્ષપણું છે. પછી જ્યારે ઘટ-પટાદિ વસ્તુનું આંતરું પડી જાય, અથવા તેઓનો અભાવ થાય, અથવા બીજા પદાર્થમાં મન ચાલ્યું જાય; ઈત્યાદિ કોઈ પણ કારણથી આત્માનો ઉપયોગ તે વસ્તુ થકી હઠી જાય છે; અને બીજા પદાર્થમાં ઉપયોગ પ્રવર્તે છે ત્યારે, પહેલાં જે ઘટ-પટાદિ પદાર્થો જોયપણે હતા તે પદાર્થો જોયપણે રહેતા નથી, પણ બીજા જે પદાર્થોમાં ઉપયોગ પ્રવર્ત્યો હોય તે પદાર્થો જોયપણે પ્રાપ્ત થાય છે. આવી રીતે જ્યારે તે ઘટ-પટાદિ જોયપણે રહેતા નથી, ત્યારે આત્મા પણ 'આ ઘડો છે, આ વસ્ત્ર છે' ઈત્યાદિ

૫૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રકારના ઉપયોગરૂપે રહેતો નથી, પણ બીજા પદાર્થના ઉપયોગરૂપે પરિણમે છે, અથવા સામાન્ય સ્વરૂપે રહે છે; અર્થાત્ પૂર્વના ઉપયોગરૂપે રહેતો નથી. તેથી જ વેદવાક્યમાં કહ્યું છે કે - ‘ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઽસ્તિ’ એટલે પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સંજ્ઞા રહેતી નથી. આત્માના ત્રણ સ્વભાવ છે - જે પદાર્થનું વિજ્ઞાન પ્રવર્તતું હોય તે વિજ્ઞાનપર્યાયરૂપે આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, તે સમયે પહેલાંના પદાર્થના વિજ્ઞાનપર્યાય નષ્ટ થયેલા હોવાથી તે પહેલાનાં વિજ્ઞાનપર્યાયરૂપે આત્મા વિનશ્ચરરૂપ છે, અને અનાદિકાલથી પ્રવર્તેલી વિજ્ઞાનસંતતિ વડે દ્રવ્યપણે આત્મા અવિનશ્ચરરૂપ છે. આવી રીતે પર્યાયરૂપે આત્મા ઉત્પત્તિ અને વિનાશરૂપ છે, અને દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે.”

વળી હે ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ ! પ્રત્યક્ષથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થાય છે. જે તને ઘટ પટ વિગેરેનું જ્ઞાન હૃદયમાં સ્ફુરે છે, તે જ્ઞાન જ આત્મા છે; કેમ કે જ્ઞાન આત્માથી કથંચિત્ અભિન્ન હોવાથી આત્મ સ્વરૂપ જ છે. જ્ઞાન તો દરેકને પોતાના અનુભવથી સિદ્ધ હોવાથી સ્વપ્રત્યક્ષ જ છે અને જ્યારે જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ છે તો પછી તે જ્ઞાનથી અભિન્ન એવો આત્મા પણ પ્રત્યક્ષ જ છે એમ કેમ ન મનાય ? વળી ‘હું બોલ્યો, હું બોલું છું, હું બોલીશ’ ઇત્યાદિ પ્રકારે ત્રણ કાલના વ્યવહારમાં ‘હું’ એવી જે પ્રતીતિ થાય છે તે પ્રતીતિથી પણ આત્મા પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે. જો આત્માને નહિ માને તો ‘હું’ શબ્દથી કોને ગ્રહણ કરીશ ? કદાચ ‘હું’ શબ્દથી શરીરને ગ્રહણ કરવાનું કહે, અર્થાત્ ‘હું બોલ્યો’ ઇત્યાદિ પ્રતીતિ શરીરને થાય છે એમ કહે, તો મુડદાને પણ ‘હું’

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

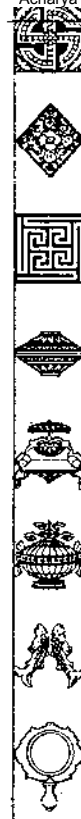

બોલ્યો, ઇત્યાદિ પ્રતીતિ થવી જોઈએ, કારણ કે તે સ્થિતિમાં પણ શરીર તો છે; છતાં મુડદાને તેવી પ્રતીતિ થતી નથી, માનવું જોઈએ કે ‘‘હું’’ બોલ્યો, ‘હું’ બોલું છું’ ઇત્યાદિ પ્રતીતિ શરીરથી જુદા એવા શરીરીને થાય છે, અને તે આત્મા છે. વળી જેના ગુણ પ્રત્યક્ષ હોય તે ગુણી પણ પ્રત્યક્ષ જ મનાય છે. સ્મરણ, ઇચ્છા, સંશય વિગેરે ગુણો દરેકને પોતાના જ અનુભવથી પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે, તેથી તે ગુણોનો આધાર આત્મારૂપ ગુણીપણ સ્વપ્રત્યક્ષસિદ્ધ માનવો જોઈએ. તે સ્મરણ, ઇચ્છા, સંશય વિગેરે ગુણોનો આધાર શરીર તો ન જ કહેવાય, કારણ કે જેવા ગુણ હોય તેવો જ તેઓનો ગુણી હોય. તે અમૂર્ત અને ચૈતન્યરૂપ છે, અને શરીર તો મૂર્ત અને જડરૂપ છે; આવી રીતે અમૂર્ત અને ચૈતન્યરૂપ ગુણોનો આધાર - મૂર્ત અને જડરૂપ એવું શરીર કેમ સંભવે? માટે અમૂર્ત અને ચૈતન્યરૂપ એવા તે ગુણોનો આધાર ગુણી, અમૂર્ત અને ચૈતન્યરૂપ એવો આત્મા જ સ્વીકારવો જોઈએ. અનુમાનથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકે છે. તે આ પ્રમાણે -

જે ભોગ્ય હોય તેનો ભોક્તા અવશ્ય હોય છે. જેમ ભોજન, વસ્ત્ર વિગેરે ભોગ્ય છે, તો તેનો ભોક્તા મનુષ્ય છે; તેમ શરીર પણ ભોગ્ય છે, તો તેનો ભોક્તા શરીરી હોવો જોઈએ; અને તે આત્મા છે.

આગમથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકે છે. વેદમાં જ કહ્યું છે કે - ‘સ વૈ અયમાત્મા જ્ઞાનમયઃ’ તે આ આત્મા જ્ઞાનમય છે’. વળી ‘દદદ-દમો દાનં દયા ઇતિ દકરાત્રયં યો વેત્તિ સ જીવઃ’ દદદ એટલે દમ, દાનં અને

૫૬
વ્યાખ્યાનમ્

૩૫૨

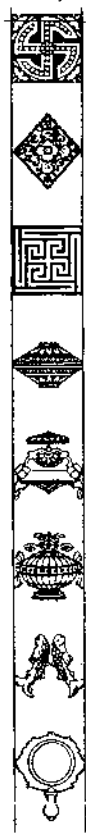

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

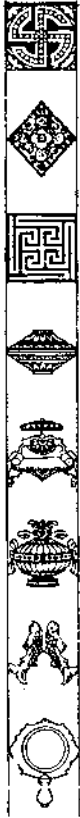

દયા એ ત્રણ દકારને જે જાણે છે તે જીવ છે'. આ વેદવાક્યોથી પણ આત્મા છે એમ સિદ્ધ થાય છે. વળી તું જે માને છે કે 'ધી દૂધ વિગેરે ઉત્તમ પદાર્થો વાપરી પુષ્ટ બનેલા શરીરનું ચૈતન્ય સતેજ અનુભવાતું હોવાથી, ભૂતોના સમુદાયરૂપ શરીરમાંથી તે ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે'. આ પણ તારું માનવું ઠીક નથી, કારણ કે - એ વખતે પુષ્ટ થયેલું શરીર ચૈતન્યનું સહાયક બને છે, પણ શરીર માત્ર સહાયક થવાથી તે શરીરમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે એમ માની શકાય નહિ. જેમ અગ્નિ વડે સુવર્ણ પીગળે છે તે પીગળવામાં અગ્નિ સહાયકારી છે; પણ એથી એમ તો ન જ કહેવાય કે અગ્નિમાંથી દ્રવ્યતા ઉત્પન્ન થઈ, પરંતુ એમ જ મનાય છે કે સુવર્ણમાંથી દ્રવ્યતા ઉત્પન્ન થઈ, અને તેથી તે દ્રવ્યતાધર્મ સુવર્ણનો છે; તેમ ચૈતન્ય સતેજ થવામાં પુષ્ટ શરીર સહાયકારી થયું હોય, તેથી એમ ન જ કહેવાય કે શરીરમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થયું પરંતુ ચૈતન્ય આત્મા થકી જ થાય છે. અને તેથી તે આત્માનો ધર્મ છે. વળી ઘણા માણસો પુષ્ટ શરીરવાળા હોવા છતાં તેમનું જ્ઞાન થોડું હોય છે. અને ઘણા કૃશ શરીરવાળા હોવા છતાં તેમનું જ્ઞાન ઘણું અનુભવીએ છીએ; તેથી પુષ્ટ શરીરવાળાને ઘણું જ્ઞાન હોય છે એવો નિયમ ક્યાં રહ્યો?, અને જ્યારે નિયમ રહ્યો નહિ ત્યારે શરીરમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે એમ કેવી રીતે મનાય? વળી શરીરમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થતું હોય તો મૃત્યુ પછી પણ શરીર તો છે, તો તે મુડદાને ચૈતન્ય કેમ થતું નથી? વળી જેનો વિકાર થતાં જેનો વિકાર થાય તેનું તે કાર્ય કહેવાય, એટલે તેમાંથી તે ઉત્પન્ન થયું કહેવાય. જેમ સફેદ તાંતણાથી બનેલા વસ્ત્રને લાલ રંગથી રંગીએ, તે વખતે તે તાંતણા

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પણ લાલ રંગના થઈ જાય છે; તેથી મનાય છે કે તાંતણા થકી વસ્ત્ર બન્યું. પણ શરીર અને ચૈતન્યમાં તેમ અનુભવાતું નથી, કેમકે-ગાંડા થઈ ગયેલા માણસનું ચૈતન્ય વિકાર પામેલું હોય છે, છતાં તેનું શરીર તો પ્રથમ જેવુંજ હોય છે, તે શરીરમાં કાંઈ વિકાર દેખતા નથી; તો પછી શરીરમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે એમ કેવી રીતે મનાય? વળી જેની વૃદ્ધિ થાય તે થકી તે ઉત્પન્ન થયું કહેવાય. જેમ મોટી ઘણી હોય તો ઘડો મોટો થાય છે, તેથી મનાય છે કે માટીમાંથી ઘડો થાય છે; પણ શરીર અને ચૈતન્યમાં તેવું અનુભવાતું નથી, કારણ કે હજારો યોજનના શરીરવાળા માછલાંઓને જ્ઞાન ઘણું થોડું હોય છે, અને તેઓથી નાના શરીરવાળા મનુષ્યોનું જ્ઞાન તેઓથી વધારે હોય છે. આવી રીતે કોઈ પણ પ્રકારે 'ભૂતોના સમુદાયરૂપ શરીરમાંથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. માટે માનવું જોઈએ કે, શરીર થકી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી, પણ શરીરથી જુદા એવા કોઈ પદાર્થથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે પદાર્થ આત્મા છે. હે ઇન્દ્રભૂતિ ! આ પ્રમાણે 'વિજ્ઞાનઘન૦' ઇત્યાદિ વેદ પદોથી તથા પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી 'આત્મા છે' એમ નિર્ણય થાય છે. વળી -

“ક્ષીરે ઘૃતં તિલે તૈલં, કાષ્ઠેઽગ્નિઃ સૌરભં સુમે । ચન્દ્રકાન્તે સુધા યદ્વત્ તથાત્માઽડ્ગગતઃ પૃથક્ ॥૧૧॥”

“જેમ દૂધમાં ઘી, તલમાં તેલ, કાષ્ઠમાં અગ્નિ, પુષ્પમાં સુગંધી, અને ચન્દ્રકાંતમણિમાં જલ રહેલું છે; તેમ શરીર થકી જુદો એવો આત્મા પણ શરીરમાં રહેલો છે ॥૧૧॥”

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી ઇન્દ્રભૂતિને આત્માનો જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો, તેમને નિર્ણય

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

૩૫૪

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

થયો કે 'આત્મા છે'. સંશય નષ્ટ થતાં ગૌતમ શ્રી ઇન્દ્રભૂતિએ પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી ગૌતમ શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ મહારાજે “ઉપ્પનેહ વા, વિગમેહ વા, ધુવેહ વા” એટલે દરેક પદાર્થો વર્તમાન પર્યાયરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, પૂર્વના પર્યાયરૂપે નષ્ટ થાય છે, અને મૂલદ્રવ્યરૂપે ધ્રુવ-નિત્ય રહે છે” એ પ્રમાણે પ્રભુના મુખથી ત્રિપદી સાંભળીને દ્વાદશાંગીની રચના કરી ઇતિ પ્રથમો ગણધરઃ ॥૧॥

ઇન્દ્રભૂતિને દીક્ષિત થયેલ સાંભળી તેમનો બીજો ભાઈ અગ્નિભૂતિ વિચારવા લાગ્યો કે - “કદાચિત્ પર્વત પીગળી જાય, હિમનો સમૂહ સળગી ઉઠે, અગ્નિની જવાળાઓ શીતલ થાય, વાયરો સ્થિર થઈ જાય, ચન્દ્રમાંથી અંગારા વરસે, અને પૃથ્વી પાતાળમાં પેસી જાય; તો પણ મારો ભાઈ હારે નહિ” આ પ્રમાણે ઇન્દ્રભૂતિ ના દીક્ષિત થવામાં જરા પણ શ્રદ્ધા વિશ્વાસ ન રાખતો તે અગ્નિભૂતિ લોકોને વારંવાર પૂછવા લાગ્યો પરંતુ જ્યારે લોકોના મુખથી સાંભળી તેને નિશ્ચય થયો કે ઇન્દ્રભૂતિ દીક્ષિત થયા, ત્યારે તે ચિત્તમાં વિચારવા લાગ્યો કે - “તે ધૂર્ત ઇન્દ્રભૂતિને છેતરી લીધો, પરંતુ હું હમણાં જ જઈ તે ધૂર્તને જીતી લઉં, અને માયાપ્રપંચથી પરાજિત કરેલા મારા વડીલ ભાઈને પાછો લઈ આવું” આ પ્રમાણે વિચાર કરી અગ્નિભૂતિ પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે જલદી પ્રભુ પાસે આવ્યો. શ્રી મહાવીર પ્રભુ તેને તેના ગોત્ર અને નામ કહેવા પૂર્વક તેના મનમાં રહેલા સંદેહને પ્રગટ કરી બોલ્યા કે - “હે ગૌતમ ગોત્રીય અગ્નિભૂતિ ! તને સંશય છે કે - કર્મ છે કે નથી ?, આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતા વેદપદોથી થયો છે -

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૩૫૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“પુરુષ એવેદં મિંનં સર્વં યદ્ ભૂતં યચ્ચ ભાવ્યમ્”

“ઈત્યાદિ. ઉપરનાં વેદપદોથી તું જાણે છે કે કર્મ નથી. તેનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - (પુરુષ એવેદં મિંનં સર્વં યદ્ ભૂતં યચ્ચ ભાવ્યમ્) એટલે આ પ્રત્યક્ષ જણાતું ચેતન-અચેતનસ્વરૂપ જે ભૂતકાળમાં થયેલું છે, અને જે ભવિષ્યકાળમાં થવાનું છે; તે સર્વ પુરુષ જ છે એટલે આત્મા જ છે અર્થાત્ આત્મા સિવાય કર્મ ઈશ્વર વિગેરે કાંઈ પણ નથી. મનુષ્ય, દેવ, તિર્યંચ, પર્વત, પૃથ્વી વિગેરે જે જે વસ્તુઓ દેખાય છે તે સર્વ આત્મા જ છે, આત્મા સિવાયની એક પણ વસ્તુ નથી. આ વચન વડે ‘સર્વ વસ્તુઓ આત્માની છે’ એમ જણાવેલું હોવાથી ‘કર્મ નથી’ એમ તને સ્ફુટ રીતે જણાય છે. હે અગ્નિભૂતિ ! વળી તું માને છે કે, ઉપર પ્રમાણે વેદપદોનો અર્થ યુક્તિથી પણ ઠીક લાગે છે; કેમકે આત્મા અમૂર્ત છે, તેને મૂર્ત એવા કર્મ વડે અનુગ્રહ અને ઉપધાત એટલે લાભ કે હાનિ શી રીતે સંભવે ? જેમ અમૂર્ત એવા ચંદનથી વિલેપન થતું નથી, તેમ શસ્ત્રથી ખંડન પણ થતું નથી; તેમ અમૂર્ત એવા આત્માને કર્મથી અનુગ્રહ કે ઉપધાત કેમ થઈ શકે ?, માટે કર્મ નામનો પદાર્થ નથી. પણ વળી કર્મની સત્તા જણાવનારાં બીજાં વેદપદો દેખીને તથા લોકોમાં પણ કર્મની પ્રસિદ્ધિ જોઈને તું સંશયમાં પડ્યો છે કે કર્મ છે કે નથી ?”

૧. મિંનં વાક્યોલંકારરૂપે હોવાથી તેનો કંઈ અર્થ નથી.

૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

૩૫૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પરંતુ હે ગૌતમ અગ્નિભૂતિ ! તારો આ સંશય અયુક્ત છે, કારણ કે - “પુરુષ એવંદં મિનિ સર્વં યદ્ ભૂતં
યચ્ચ ભાવ્યમ્” ।

એ વેદપદોનો અર્થ તું સમજ્યો નથી, તેથી તું એ વેદપદોનો અર્થ જે ઉપર મુજબ કરે છે, તેવો અર્થ
નથી. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે :-

સાંભળ (પુરુષ એવંદં મિનિ સર્વં યદ્ ભૂતં યચ્ચ ભાવ્યમ્) એટલે આ પ્રત્યક્ષ જણાતું ચેતન-અચેતનસ્વરૂપ જે
ભૂતકાળમાં થયેલું છે, તે સર્વ આત્મા જ છે. આ વેદપદોમાં આત્માની સ્તુતિ કરી છે, પણ આત્માની સ્તુતિ
કરવાથી ‘કર્મ નથી’ એમ સમજવાનું નથી. વેદવાક્યો ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે - કેટલાંક વિધિદર્શક હોય છે,
કેટલાંક અનુવાદદર્શક હોય છે, અને કેટલાંક સ્તુતિરૂપ હોય છે. જેમ - ‘સ્વર્ગકામોઽગ્નિહોત્રં જુહુયાત્,’ એટલે
સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળો અગ્નિહોત્ર હોમ કરે’. ઇત્યાદિ વાક્યો વિધિ પ્રતિપાદન કરે છે. ‘દ્વાદશ માસાઃ સંવત્સરઃ,’
એટલે બાર મહિનાનું એક વરસ થાય’ તથા ‘અગ્નિરૂષ્ણઃ, એટલે અગ્નિ ગરમ હોય’. ઇત્યાદિ પદો લોકમાં
પ્રસિદ્ધ એવા પદાર્થોનો અનુવાદ કરે છે. કેટલાંક વેદવાક્યો સ્તુતિ સૂચવે છે, જેમ -

“જલે વિષ્ણુઃ સ્થલે વિષ્ણુ-વિષ્ણુઃ પર્વતમસ્તકે । સર્વભૂતમયો વિષ્ણુ-સ્તસ્માદ્ વિષ્ણુમયં જગત્ ॥૧૧॥”

“જલમાં વિષ્ણુ છે, સ્થળમાં વિષ્ણુ છે, પર્વતના શિખર પર વિષ્ણુ છે, અને સર્વ ભૂતમય વિષ્ણુ છે;
તેથી સમગ્ર જગત્ વિષ્ણુમય છે ॥૧૧॥”

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

૩૫૭

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“આ વાક્યથી વિષ્ણુનો મહિમા જણાવ્યો છે, પણ તેથી વિષ્ણુ સિવાયની બીજી વસ્તુઓનો અભાવ નથી. જેમ આ વાક્યથી આખા જગતને વિષ્ણુમય કહેવા છતાં, આ વાક્ય વિષ્ણુનો મહિમા જણાવનાર હોવાથી વિષ્ણુ સિવાયની બીજી વસ્તુઓનો અભાવ સમજવાનો નથી; તેમ ‘જે થયું અને જે થશે તે સર્વ આત્મા જ છે’ એ વેદપદોથી આત્માનો મહિમા જણાવ્યો છે, પણ તેથી ‘આત્મા સિવાય કર્મ નથી’ એમ સમજવાનું નથી. વળી જે તું માને છે કે - ‘અમૂર્ત એવા આત્માને મૂર્ત એવા કર્મ વડે અનુગ્રહ અને ઉપઘાત કેમ સંભવે?’ એ પણ તારું માનવું અયુક્ત છે, કેમકે-જ્ઞાન અમૂર્ત છે, તેને મૂર્ત એવા બ્રાહ્મી વિગેરે ઔષધો વડે તથા ઘી દૂધ વિગેરે ઉત્તમ પદાર્થો વડે અનુગ્રહ થતો દેખીએ છીએ; વળી મદિરા, ઝેર વિગેરે પદાર્થો વડે જ્ઞાનને ઉપઘાત થતો દેખીએ છીએ; માટે અમૂર્તને પણ મૂર્ત વડે અનુગ્રહ અને ઉપઘાત સંભવે છે એમ માનવું જોઈએ. વળી જો કર્મ ન હોય તો એક સુખી બીજો દુઃખી, એક શેઠ બીજો ચાકર, ઈત્યાદિ પ્રકારે પ્રત્યક્ષ જણાતી જગતની વિચિત્રતા કેમ સંભવે? રાજા અને રંક એવા ઉચ્ચ-નીચના જે ભેદ જોવામાં આવે છે તેનું કાંઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ, અને તે કારણ શુભ-અશુભ કર્મ છે. વળી જે જે ક્રિયા કરાય છે તેનું ફળ અવશ્ય મળે છે. દાન વિગેરે શુભ ક્રિયાઓ છે, અને હિંસા વિગેરે અશુભ ક્રિયાઓ છે; તે શુભ અને અશુભ ક્રિયાઓનું કાંઈ પણ ફળ અવશ્ય મળવું જોઈએ, અને તે ફળ શુભ-અશુભ ‘કર્મ છે’.

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી અગ્નિભૂતિને કર્મનો જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો, તેને નિર્ણય થયો

પરં
વ્યાખ્યાનમ્

૩૫૮

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કે 'કર્મ છે'. સંશય નષ્ટ થતાં અગ્નિભૂતિએ પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ દ્વિતીયો ગણધરઃ ॥૨॥

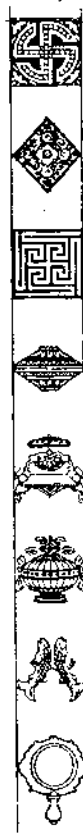
આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ અને અગ્નિભૂતિને દીક્ષિત થયેલા સાંભળી ત્રીજા ભાઈ વાયુભૂતિએ વિચાર્યું કે - “જેના ઇન્દ્રભૂતિ અને અગ્નિભૂતિ શિષ્ય થયા તે મારે પણ પૂજ્ય જ છે, તેથી હું પણ તેમની પાસે જાઉં, અને મારો સંશય પુછું”. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે વાયુભૂતિ પોતાના પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને ગોત્ર અને નામ કહેવા પૂર્વક બોલાવ્યો કે -

“હે ગૌતમ વાયુભૂતિ ! તને એવો સંશય છે કે ‘આ શરીર છે એ જ આત્મા છે કે શરીરથી ભિન્ન આત્મા છે ?’ આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતા વેદવાક્યોથી થયો છે.

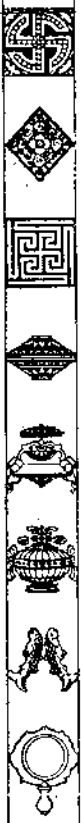
“વિજ્ઞાનઘન એવૈતેભ્યોઃ ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય તાન્યેવાઙ્નુ વિનશ્યતિ, ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઙ્સિ” ।

“ઉપરના વેદવાક્યથી તું જાણે છે કે - શરીરથી ભિન્ન એવો આત્મા નથી, પણ શરીર એ જ આત્મા છે. તેનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - (વિજ્ઞાનઘન એવ) એટલે વિજ્ઞાનનો સમુદાય જ (એતેભ્યો ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય) આ પૃથ્વી વિગેરે પાંચ ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થઈને (તાન્યેવાઙ્નુ વિનશ્યતિ) પાછો તે ભૂતોમાં જ લય પામે છે; વિજ્ઞાનનો સમુદાય જ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી વિજ્ઞાનનો આધાર પાંચ ભૂતો જ છે, પણ આત્માને શરીરથી પૃથક્ માનવાવાળા

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

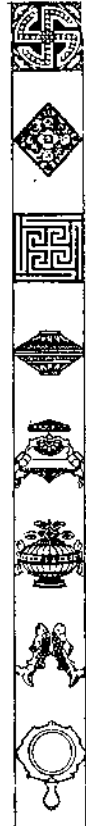
જે વિજ્ઞાનનો આધાર આત્મા નામનો પદાર્થ શરીરથી પૃથક્ માને છે તે આત્મા નામનો પદાર્થ શરીરથી પૃથક્ નથી. જેમ મદિરાના અંગોમાંથી મદશક્તિઉત્પન્ન થાય છે, તેમ શરીરરૂપે પરિણમેલા પાંચ ભૂતોમાંથી ચૈતન્યશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. આવી રીતે શરીરરૂપે પરિણમેલા પાંચ ભૂતોમાંથી વિજ્ઞાનનો સમુદાય ઉત્પન્ન થઈને, પછી જ્યારે પરિણમેલાં પાંચ ભૂતોનો વિનાશ થાય છે ત્યારે, વિજ્ઞાનનો સમુદાય પણ જળમાં પરપોટાની જેમ તે ભૂતોમાંજ લય પામે છે આવી રીતે ભૂતોના સમુદાયરૂપ શરીરમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થતું હોવાથી તે ચૈતન્યનો આધાર શરીર છે, તેથી લોકો જે આત્મા શબ્દથી બોલે છે તે આત્મા શરીરથી ભિન્ન આત્મા જ નથી. તેથી વેદવાક્યમાં કહ્યું છે કે - (ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઽસ્તિ) એટલે શરીર અને આત્માની પૃથક્સંજ્ઞા નથી, પણ શરીર એ જ આત્મા છે. પણ વળી 'ભૂતોના સમુદાયરૂપ શરીરથી આત્મા ભિન્ન છે' એમ જણાવનારાં બીજાં વેદપદો દેખી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે - શરીર એજ આત્મા છે કે શરીરથી ભિન્ન આત્મા છે ?”

“આત્મા શરીરથી ભિન્ન છે એમ જણાવનારાં નીચેનાં વેદપદો છે -

“સત્યેન લભ્યસ્તપસા હોષ બ્રહ્મચર્યેણ નિત્યં જ્યોતિર્મયો હિ શુદ્ધો, યં પશ્યન્તિ ધીરા યતયઃ સંયતાત્માનઃ ।”

“(સત્યેન લભ્યસ્તપસા હોષ બ્રહ્મચર્યેણ નિત્યં જ્યોતિર્મયો હિ શુદ્ધો) એટલે હંમેશાં જ્યોતિર્મય અને શુદ્ધ એવો આ આત્મા સત્ય, તપસ્યા અને બ્રહ્મચર્ય વડે જણાય છે; (યં પશ્યન્તિ ધીરા યતયઃ સંયતાત્માનઃ) એટલે

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

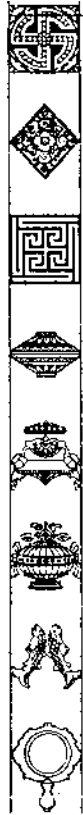
જે આત્માને ધીર અને સંયમી સાધુઓ દેખે છે. આ વેદપદોથી જણાય છે કે આત્મા શરીરથી ભિન્ન છે. આ પ્રમાણે તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતા વેદપદોથી સંશય થયો છે કે ‘શરીર એ જ આત્મા છે કે શરીરથી ભિન્ન આત્મા છે?’ પરંતુ હે વાયુભૂતિ ! તારો આ સંશય અયુક્ત છે, કેમકે-‘વિજ્ઞાનઘન૦’ એ વેદવાક્યનો અર્થ તું સમજ્યો નથી, પણ એ વાક્યનો અર્થ આ પ્રમાણે છે; સાંભળ -

(વિજ્ઞાનઘન એવ) જે વિશિષ્ટ જ્ઞાન એટલે જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ તે વિજ્ઞાન કહેવાય, તે વિજ્ઞાનના સમુદાય રૂપ જ આત્મા (एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय) જોયપણે એટલે જાણવાયોગ્યપણે પ્રાપ્ત થયેલા આ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો અથવા ઘટ પટ વિગેરે ભૂતોના વિકારો થકી ‘આ પૃથ્વી છે, આ ઘડો છે, આ વસ્ત્ર છે, ઇત્યાદિ તે તે ભૂતોના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થઈને, (तान्येवाऽनु विनश्यति) તે ઘટ વિગેરે ભૂતોનો જોયપણે અભાવ થયા પછી જ આત્મા પણ તેઓના ઉપયોગરૂપે વિનાશ પામે છે, અને બીજા પદાર્થના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા સામાન્ય સ્વરૂપે રહે છે. (न प्रेत्यसंज्ञाऽस्ति) આવી રીતે પૂર્વના ઉપયોગરૂપે આત્મા ન રહેલો હોવાથી તે પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સંજ્ઞા રહેતી નથી, અર્થાત્ આત્માના દરેક પ્રદેશે જ્ઞાન-દર્શનના ઉપયોગરૂપે અનંતા પર્યાયો રહેલા છે, તે વિજ્ઞાનના સમુદાયથી આત્મા કથંચિત્ અભિન્ન છે એટલે વિજ્ઞાનઘન છે. જ્યારે ઘટ-પટ વિગેરે ભૂતો જોયપણે પ્રાપ્ત થયા હોય ત્યારે તે ઘટ-પટાદિરૂપ હેતુથી ‘આ ઘડો છે આ વસ્ત્ર છે, ઇત્યાદિ પ્રકારના ઉપયોગરૂપે આત્મા પરિણમે છે; કારણ કે આત્માને તે ઉપયોગરૂપે પરિણમવામાં તે ઘટાદિ વસ્તુનું

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

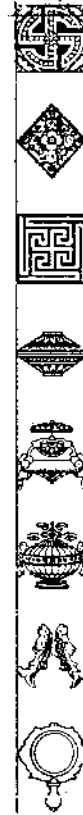

સાપેક્ષપણું છે. પછી જ્યારે તે ઘટપટાદિ ભૂતોનું આંતરું પડી જાય, અથવા તેઓનો અભાવ થાય, અથવા બીજા પદાર્થમાં મન ચાલ્યું જાય; ઇત્યાદિ કોઈ પણ કારણથી આત્માનો ઉપયોગ બીજા પદાર્થમાં પ્રવર્તે છે ત્યારે, પહેલાં જે ઘટ-પટાદિ પદાર્થો જોયપણે હતા તે પદાર્થો જોયપણે રહેતા નથી; પણ બીજા જે પદાર્થોમાં ઉપયોગ પ્રવર્ત્યો હોય તે પદાર્થો જોયપણે પ્રાપ્ત થાય છે. આવી રીતે જ્યારે તે ઘટ-પટાદિ જોયપણે રહેતા નથી, ત્યારે આત્મા પણ ‘આ ઘડો છે, આ વસ્ત્ર છે’ ઇત્યાદિ પ્રકારના ઉપયોગરૂપે રહેતો નથી. તેથી જ વેદવાક્યમાં કહ્યું છે કે - ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઽસ્તિ, એટલે બીજા પદાર્થના ઉપયોગ વખતે પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સંજ્ઞા રહેતી નથી. આવો અર્થ હોવાથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે, શરીરથી આત્મા ભિન્ન છે.”

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી વાયુભૂતિને ‘શરીર એ જ આત્મા છે કે શરીર થી ભિન્ન આત્મા છે?’ એવો સંશય હતો તે નષ્ટ થયો. તેમને નિર્ણય કર્યો કે આત્મા શરીરથી ભિન્ન છે. સંશય નષ્ટ થતાં વાયુભૂતિએ પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ તૃતીયો ગણધરઃ ॥૩॥

આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરેને દીક્ષિત થયેલા સાંભળી ચોથા વ્યક્ત નામના પંડિતે વિચાર્યું કે - “જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે શિષ્યો થયા, તે મારે પણ પૂજનીય છે; માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં, અને મારો સંશય દૂર કરું” આ પ્રમાણે વિચારી તે વ્યક્ત પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે - “હે વ્યક્ત ! તને એવો સંશય છે કે ‘પાંચ ભૂત છે કે નહિ?’ આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી થયો છે -

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

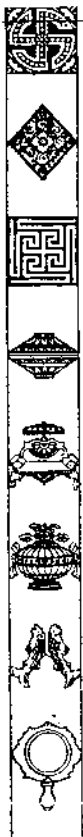
“સ્વપ્નોપમં વૈ સકલમ્, इत्येष ब्रह्मविधिरञ्चसा विज्ञेयः ।”

“ઉપરનાં વેદપદોથી તું જાણે છે કે - પાંચ ભૂત નથી. તેનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - (સ્વપ્નોપમં વૈ સકલમ્) એટલે પૃથ્વી, જલ વિગેરે સમગ્ર જગત્ સ્વપ્ન સદૃશ જ છે; જેમ સ્વપ્નમાં સુવર્ણ, રત્ન, સ્ત્રી વિગેરે દેખીએ છીએ, પણ ખરી રીતે તે કાંઈ હોતું નથી; તેમ પૃથ્વી જલ વિગેરે ભૂતોને દેખીએ છીએ પણ ખરી રીતે તે પદાર્થો નથી બધું સ્વપ્ન સદૃશ છે. (इत्येष ब्रह्मविधिञ्जसा विज्ञेयः) એટલે આ બધું જગત્ સ્વપ્ન સદૃશ જ છે એ પ્રમાણે આ બ્રહ્મવિધિ શીઘ્ર જાણી લેવો એટલે ભાવવો, આ વેદપદોથી તું જાણે છે કે પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો નથી. પણ વળી - ‘પૃથ્વી દેવતા, આપો દેવતા; એટલે પૃથ્વી દેવતા છે, જલ દેવતા છે’ ઇત્યાદિ વેદપદોને પૃથ્વી જલ વિગેરે ભૂતોની સત્તા જણાવનારાં દેખી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે - ‘પાંચ ભૂત છે કે નથી?’ પરંતુ હે વ્યક્ત ! આ તારો સંશય અયુક્ત છે, કેમકે- ‘આ સકલ જગત્ સ્વપ્ન સદૃશ જ છે’ એ વેદપદો આત્મસંબંધી ચિંતવન કરતાં સુવર્ણ સ્ત્રી વિગેરેનો સંયોગ અનિત્ય છે એમ સૂચન કરનારાં છે. સુવર્ણ, ધન, પુત્ર, સ્ત્રી વિગેરેનો સંયોગ અસ્થિર છે; અસાર છે, કટુ વિપાક આપનારો છે, માટે તેઓ ઉપરની આસક્તિ ત્યજીને મુક્તિ માટે યત્ન કરવો; એમ વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ માટે બોધ આપનારાં એ વેદપદો છે, પણ એ પદો ભૂતોનો નિષેધ સૂચવતાં નથી.”

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

૩૬૩

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી વ્યક્તને પાંચ ભૂતોનો જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો. તેમને નિર્ણય કર્યો કે પાંચ ભૂતો છે. સંશય નષ્ટ થતાં વ્યક્તે પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી.

॥ ઇતિ ચતુર્થો ગણધરઃ ॥૪॥

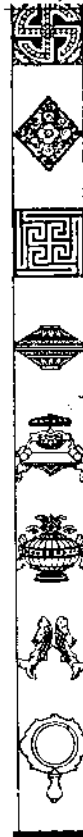
આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે ચારે જણને દીક્ષિત થયેલા સાંભળી પાંચમા સુધર્મા નામના પંડિતે વિચાર્યું કે “જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે ચારે જણ શિષ્ય થયા, તે મારે પણ પૂજ્ય છે; માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં, અને મારો સંશય દૂર કરું”. આ પ્રમાણે વિચારી સુધર્મા પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે - “હે સુધર્મા

તને એવો સંશય છે કે ‘જે પ્રાણી જેવો આ ભવમાં હોય તેવો જ પરભવમાં થાય છે કે બીજા સ્વરૂપે?’ આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી થયો છે -

“પુરુષો વૈ પુરુષત્વમશ્નુતે, પશવઃ પશુત્વમ્ ।”

“ઈત્યાદિ વેદપદોથી તું જાણે છે કે - ‘જે પ્રાણી જેવો આ ભવમાં હોય છે તેવો જ પરભવમાં થાય છે. તેઓનો અર્થ તુ આ પ્રમાણે કરે છે - (પુરુષો વૈ પુરુષત્વમશ્નુતે) પુરુષ મરી પરભવમાં પુરુષપણાને પામે છે, (પશવઃ પશુત્વમ્) ગાય વિગેરે પશુઓ મરી પરભવમાં પશુપણાને પામે છે. અર્થાત્ - મનુષ્ય મરીને પાછો

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

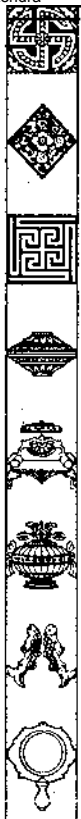
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પરભવમાં મનુષ્ય જ થાય, પણ દેવ પશુ વિગેરે બીજા સ્વરૂપે નજ થાય. ગાય વિગેરે પશુઓ મરીને પાછા પરભવમાં પશુઓ જ થાય, પણ મનુષ્ય, દેવ વિગેરે બીજા સ્વરૂપે નજ થાય. હે સુધર્મા ! વળી તું માને છે - ઉપર પ્રમાણે વેદપદોનો અર્થ યુક્તિથી પણ ઠીક લાગે છે કેમકે જેવું કારણ હોય તેવું જ તેનું કાર્ય સંભવે છે. જેમ શાલિના બીજથી શાલિના જ અંકુરો ઉત્પન્ન થાય, પણ તે શાલિના બીજથી ઘંઉનો અંકુરો ન જ ઉત્પન્ન થાય; તેમ મનુષ્ય મરીને પાછો પરભવમાં મનુષ્ય થવો જોઈએ, પણ મનુષ્ય મરીને પરભવમાં પશુ શી રીતે થાય ? આ પ્રમાણે વેદપદોથી તથા યુક્તિથી તું જાણે છે કે - જે પ્રાણી જેવો આ ભવમાં હોય છે તેવો પરભવમાં થાય છે. પણ વળી - શ્રુગાલો વૈ એષ જાયતે યઃ સપુરીષો દહાતે । એટલે ‘વિષ્ટા સહિત જે મનુષ્યને બળાય છે તે શિયાળ થાય છે’. અર્થાત્ કોઈ મરી ગયેલો મનુષ્ય વિષ્ટાયુક્ત હોય, તે વિષ્ટા સહિત મનુષ્યને દહન કરવામાં આવે તો તે મનુષ્ય પરભવમાં શિયાળ થાય છે. આ વેદપદોથી જણાય છે કે મનુષ્ય પરભવમાં શિયાળ પણ થાય છે, તેથી ‘જે પ્રાણી આ ભવમાં જેવો હોય તેવો જ પરભવમાં થાય’ એવો નિયમ ન રહ્યો. આ પ્રમાણે તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતા વેદપદોથી તું સંશયમાં પડ્યો છે. પણ હે સુધર્મા ! આ તારો સંશય અયુક્ત છે, કેમકે - ‘પુરુષો વૈ પુરુષત્વમશ્નુતે પશવઃ પશુત્વમ્’ એ વેદપદોનો અર્થ તું સમજ્યો નથી, તેથી તેઓનો અર્થ જેવો તું ઉપર મુજબ કરે છે તેવો તેઓનો અર્થ નથી. તે વેદપદોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે; સાંભળ-પુરુષ મરી પરભવમાં પુરુષપણાને પામે છે, અને પશુઓ મરી પરભવમાં પશુપણાને પામે છે;

૪૪૮
વ્યાખ્યાનમ્

૩૬૫

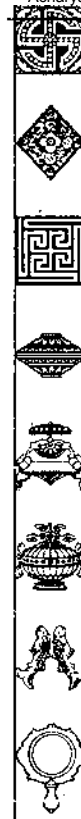
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એટલે જે મનુષ્ય ભદ્રક પ્રકૃતિવાળો હોય, વિનય, સરળતા વિગેરે ગુણો વડે યુક્ત હોય; તે આ ભવમાં મનુષ્ય સંબંધી આયુષ્યકર્મ બાંધીને મરી પાછો મનુષ્ય જન્મ પામે છે. વળી જો પશુઓ માયા વિગેરે દોષયુક્ત હોય, તેઓ આ ભવમાં પશુ સંબંધી આયુષ્યકર્મ બાંધીને મરી પરભવમાં પાછા પશુજન્મ પામે છે. અર્થાત્-સારા કર્મ કરનારો મનુષ્ય મરીને મનુષ્ય થાય, અને દુષ્ટ કર્મ કરનારા પશુઓ મરીને પશુ થાય; આવી રીતે કર્મની અપેક્ષાએ મનુષ્ય અને પશુઓની ગતિ સૂચવી છે. પણ એ વેદપદો એવો નિશ્ચય સૂચવતાં નથી કે, મનુષ્ય મરીને મનુષ્ય જ થાય, અને પશુ મરીને પશુ જ થાય. તાત્પર્ય કે - આર્જવાદિ ગુણયુક્ત મનુષ્ય ફરીને પણ મનુષ્યજન્મ મેળવે છે, પણ પાપી મનુષ્ય મરીને પશુ અથવા નારકી પણ થાય છે. વળી માયાદિ દોષ યુક્ત પશુ ફરીનેપણ પશુજન્મ મેળવે છે પણ ભદ્રક પરિણામી પશુ મરીને મનુષ્ય અથવા દેવ પણ થાય છે. આવી રીતે પ્રાણીઓની ભિન્ન ભિન્ન ગતિમાં ઉત્પત્તિ કર્મને આધીન છે, અને તેથી જ પ્રાણીઓનું વિવિધપણું દેખાય છે. વળી જે તું માને છે - જેવું કારણ હોય તેના સદૃશ જ કાર્ય સંભવે છે, એ પણ તારું માનવું ઠીક નથી; કેમકે છાણ વિગેરેમાંથી વીંછી વિગેરેની ઉત્પત્તિ દેખીએ છીએ, તે કારણથી વિસદૃશ એટલે વિચિત્ર પણ કાર્ય સંભવે છે.”

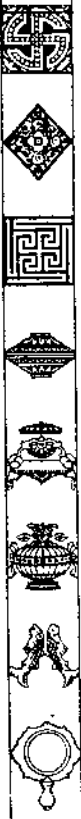
આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી સુધર્માને જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો. સંશય નષ્ટ થતાં તેમણે પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ પચ્ચમો ગણધરઃ ॥પા॥

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૩૬૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે પાંચે જણને દીક્ષિત થયેલા સાંભળી છદ્દા મંડિત નામના પંડિતે વિચાર્યું કે - “જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે પાંચ જણ શિષ્ય થયા, તે મારે પણ પૂજ્ય જ છે; માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં, અને મારો સંશય દૂર કરું”. આ પ્રમાણે વિચારી મંડિત પોતાના સાડા ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે - “હે મંડિત ! તને એવો સંશય છે કે - આત્માને કર્મનો બંધ તથા કર્મથી મોક્ષ છે કે નહિ ? આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી થયો છે -

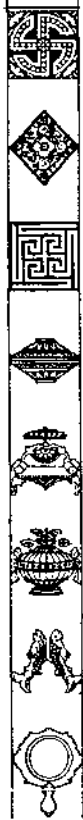
“સ एष विगुणो विभुर्न बध्यते संसरति वा मुच्यते मोचयति वा, न वा एष बाह्यमभ्यन्तरं वा वेद ।”

“ઉપરનાં વેદપદોથી તું જાણે છે કે - આત્માને કર્મથી બંધ કે કર્મથી મોક્ષ નથી. તેઓનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - (સ एष) એટલે તે આત્મા (વિગુણો) સત્ત્વ, રજસૂ અને તમોગુણ રહિત છે. (વિભુ;) સર્વવ્યાપક છે, (ન बध्यते) કર્મથી બંધાતો નથી, એટલે શુભ અથવા અશુભ કર્મના બન્ધન રહિત છે; (संसरति वा) સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી, (मुच्यते) આત્મા કર્મથી મૂકાતો નથી; કેમકે જેને બન્ધ હોય તેને તે બન્ધથી મુક્ત થવું સંભવે, પણ આત્માને કર્મના બન્ધનો અભાવ હોવાથી તે કર્મથી મૂકાતો પણ નથી, (मोचयति वा) વળી આત્મા કર્મ વિગેરેનો કર્તા ન હોવાથી બીજાઓને કર્મથી મૂકવતો નથી. (न वा एष बाह्यमभ्यन्तरं वा वेद) વળી આ આત્મા પોતાથી ભિન્ન એવા મહત્ અહંકાર વિગેરે બાહ્ય સ્વરૂપને તથા અભ્યંતર એટલે

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પોતાના સ્વરૂપને જાણતો નથી; કેમકે જ્ઞાન એ પ્રકૃતિનો ધર્મ છે પણ આત્માનો ધર્મ નથી, તેથી આત્મા બાહ્ય અને અભ્યંતર સ્વરૂપને જાણતો નથી. આ પ્રમાણે વેદપદોથી તું જાણે છે કે - આત્માને બન્ય કે મોક્ષ નથી. પણ વળી આત્માને બન્ય અને મોક્ષ જણાવનારાં બીજાં વેદપદો દેખી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે આત્માને કર્મનો બન્ય અને કર્મથી મોક્ષ છે કે નહિ ? આત્માને બન્ય અને મક્ષ જણાવનારાં નીચેનાં વેદપદો છે -

“ન હ વૈ સશરીસ્ય પ્રિયા-ઽપ્રિયયોરપહતિરસ્તિ, અશરીરં વા વસંતં પ્રિયા-ઽપ્રિયે ન સ્પૃશતઃ ।”

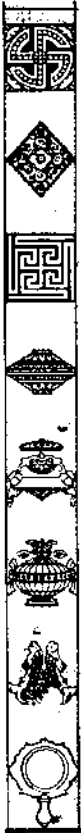
“(ન હ વૈ સશરીસ્ય પ્રિયાપ્રિયયોરપહતિરસ્તિ) શરીર સહિત એટલે સંસારી આત્માને સુખ અને દુઃખનો અભાવ નથી જ; એટલે સંસારી આત્માને સુખ અને દુઃખ ભોગવવાં જ પડે છે, કેમકે તેને સુખ-દુઃખનાં કારણભૂત શુભ અને અશુભ કર્મો હોય છે. (અશરીરં વા વસન્તં પ્રિયાપ્રિયે ન સ્પૃશતઃ) શરીર રહિત એટલે મુક્ત થયેલા અને લોકના અગ્રભાગમાં વસતા આત્માને સુખ-દુઃખ સ્પર્શ કરતાં નથી. કેમકે તે મુક્તાત્માને સુખ-દુઃખનાં કારણભૂત કર્મ હોતાં નથી. આ વેદપદોથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આત્માને બન્ય અને મોક્ષ છે. આવી રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી તું સંશયમાં પડ્યો છે. પણ હે મહિંડે ! આ તારો સંશય અયુક્ત છે, કેમકે - ‘સ एष विगुणो विभुर्न बध्यते संसरति वा मुच्यते मोचयति वा, न वा एष बाह्यमभ्यन्तरं वा वेद’ એ વેદપદોનો અર્થ તું સમજ્યો નથી; તેથી તેઓનો અર્થ જેવો તું ઉપર મુજબ કરે છે તેવો તેઓનો અર્થ

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

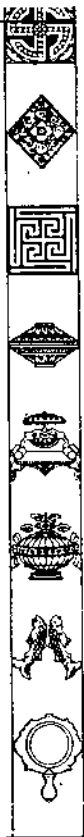

નથી. તે વેદપદોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે સાંભળ - (સ एष विगुणो विभुः) વિગુણ એટલે છદ્મસ્થપણાના ગુણરહિત, અને વિભુ એટલે કેવલજ્ઞાન સ્વરૂપે સર્વવ્યાપક આ આત્મા, અર્થાત્ મુક્તાત્મા (न बध्यते) કર્મથી બન્ધાતો નથી, એટલે શુભ અને અશુભ કર્મના બન્ધન રહિત છે; કેમકે તે મુક્તાત્માને કર્મબન્ધનનાં કારણભૂત મિથ્યાદર્શન વિગેરેનો અભાવ છે, (संसरति वा) સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી, કેમ કે કર્મના બન્ધનવાળાને સંસારમાં પરિભ્રમણ સંભવે, પણ મુક્તાત્મા કર્મના બંધનથી રહિત છે, તેથી તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી; (मुच्यते) કર્મથી મૂકાતો નથી, કેમકે તે મુક્તાત્મા કર્મથી મૂકાયેલો હોવાથી પછી તેને મૂકાવાપણું રહ્યું નથી ! જેને બંધ હોય તેને જ બંધથી મૂકાવાપણું સંભવે, પણ મુક્તાત્માને કર્મના બન્ધનો અભાવ હોવાથી તે કર્મથી મૂકાતો નથી; (मोचयति वा) વળી મોક્ષે ગયેલો જીવ બીજાઓને ઉપદેશ દેતો નથી, તેથી બીજાઓને કર્મથી મૂકાવતો નથી. વળી તે મુક્તાત્માને સંસાર સમ્બન્ધી સુખ હોતું નથી, તે કહે છે - (नवा एष बाह्यमभ्यंतरं वा वेद) આ મુક્તાત્મા પુષ્પ, ચંદન વિગેરેથી થતા બાહ્ય સુખને તથા અભિમાનથી થતા આંતરિક સુખને, આ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારનાં સાંસારિક સુખને અનુભવવા રૂપે જાણતો નથી, એટલે તે સાંસારિક સુખને ભોગવતો નથી. આવી રીતે મુક્ત થયેલા આત્માનું સ્વરૂપ જણાવનારાં એ વેદપદો છે, પણ સંસારી આત્માને તો કર્મનો બંધ અને કર્મથી મોક્ષ છે”.

પ્રક
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી મંડિતને જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો. સંશય નષ્ટ થતાં તેમણે પોતાના સાડા ત્રણસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ ષષ્ઠો ગણધરઃ ॥૬॥

આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે છએ જણને દિક્ષીત થયેલા સાંભળી સાતમા મૌર્યપુત્ર નામના પંડિતે વિચાર્યું કે ‘જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે છએ જણ શિષ્ય થયા, તે મારે પણ પૂજ્ય જ છે; માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં, અને મારો સંશય દૂર કરું. આ પ્રમાણે વિચારી મૌર્યપુત્ર પોતાના સાડા ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે - “હે મૌર્યપુત્ર ! તને એવો સંશય છે કે - દેવો છે કે નહિ ?” આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી થયો છે -

“કો જાનાતિ માયોપમાન્ ગીર્વાણાન્ ઇન્દ્ર-યમ-વરુણ-કુબેરાદીન્ ।”

“ઉપરનાં વેદપદોથી તું જાણે છે કે દેવ નથી તે વેદપદોનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - ઇન્દ્ર યમ વરુણ અને કુબેર વિગેરે માયાસદૃશ દેવોને કોણ જાણે છે ? અર્થાત્ ઇન્દ્રાદિ દેવો માયારૂપ છે, જેમ માયા-ઇન્દ્રજાલ વસ્તુગતે કાંઈ હોતું નથી. તેમ દેવો પણ વસ્તુગતે કાંઈ નથી. વળી તું વિચારે છે કે - નારકીઓ તો પરતંત્ર અને દુઃખથી વિહ્વળ હોવાથી અહીં આવી સકતા નથી; તેથી તેઓને પ્રત્યક્ષ દેખવાનો કોઈ પણ ઉપાય ન હોવાથી શાસ્ત્રોમાં કહેવા મુજબ ‘નારકીઓ છે’ એમ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ. પણ દેવો તો સ્વતંત્ર અને પ્રભાવશાળી હોવાથી અહીં આવવાને સમર્થ છે, છતાં તે દેવો દ્રષ્ટિગોચર ન થતા હોવાથી જણાય છે કે દેવો

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

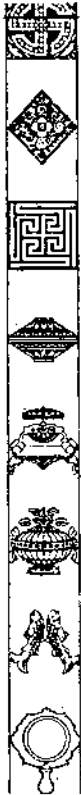

નથી. પણ વળી દેવની સત્તા જણાવનારાં બીજાં વેદપદો દેખીને તું સંશયમાં પડ્યો છે કે, દેવો છે કે નથી? દેવની સત્તા જણાવનારાં આ વેદપદો - ‘સ एष यज्ञायुधी यजमानोऽञ्जसा स्वर्लोके गच्छति’. એટલે યજ્ઞરૂપ છે આયુધ હથીયારવાલો આ યજમાન જલદી દેવલોકમાં જાય છે. આ વેદપદોથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે દેવો છે, કેમકે જો દેવ ન હોય તો દેવલોક ક્યાંથી હોય? આવી રીતે તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે દેવ છે કે નથી? પરંતુ હે મૌર્યપુત્ર ! આ તારો સંશય અયુક્ત છે, કેમકે અહીં સમવસરણમાં આવેલા આ દેવોને તું અને હું પ્રત્યક્ષ દેખીએ છીએ. વળી ચન્દ્ર-સૂર્યાદિ જ્યોતિષ્ક દેવોનાં વિમાનોને તો દરેક લોકો પ્રત્યક્ષ દેખે છે, જો દેવો ન હોય તો એ વિમાનો કેમ દેખાય? વેદપદોમાં દેવોને જે માયાસદૃશ કહ્યા છે તે દેવોનું અનિત્યપણું સૂચવ્યું છે. અર્થાત્ - મોટા આયુષ્યવાળા દેવો પણ આયુષ્ય પૂરું થતાં અવે છે, તેથી બીજા પદાર્થોની જેમ તેઓ પણ અનિત્ય છે; માટે દેવપણાની આકાંક્ષા ન રાખતાં શાશ્વતા એવા મોક્ષનો જ વિચાર રાખવો, અને મોક્ષ માટે જ પ્રયત્ન કરવો, એ પ્રમાણે દેવોનું અનિત્યપણું સૂચવીને પ્રાણીઓને બોધ આપ્યો છે; પણ એ વેદપદો ‘દેવો નથી’ એમ જણાવતાં નથી. દેવો સ્વતંત્ર અને પ્રભાવશાળી હોવા છતાં સંગીતકાર્યાદિમાં વ્યગ્રતા, દિવ્ય પ્રેમ, વિષય આસક્તિ વિગેરે કારણોથી તથા મનુષ્યલોકના દુર્ગંધથી તેઓ અહીં આવતા નથી. પણ તીર્થકરોના કલ્યાણક વખતે, ભક્તિથી, પૂર્વભવની પ્રીતિથી, પૂર્વભવના દ્વેષથી, વિગેરે કારણોથી દેવતાઓ અહીં આવે છે”.

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી મૌર્યપુત્રનો સંશય નષ્ટ થયો, તેમને નિર્ણય થયો કે દેવો છે. સંશય નષ્ટ થતાં તેમણે પોતાના સાડા ત્રણસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ સપ્તમો ગણધરઃ॥૭॥

આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે સાતે જણને દીક્ષિત થયેલા સાંભળી આઠમા અકંપિત નામના પંડિતે વિચાર્યું કે- ‘જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે સાતે જણ શિષ્ય થયા, તે મારે પણ પૂજ્ય જ છે; માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં, અને મારો સંશય દૂર કરું’ આ પ્રમાણે વિચારી અકંપિત પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો, પ્રભુએ તેને કહ્યું કે-“હે અકંપિત ! તને એવો સંશય છે કે - નારકી છે કે નહિ ? આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી થયો છે -

“ન હ વૈ પ્રેત્ય નરકે નારકાઃ સન્તિ ॥”

“ઉપરના વેદપદોથી તું જાણે છે કે-નારકી નથી. તે વેદપદોનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - પ્રેત્ય એટલે પરલોકમાં નરકને વિષે નારકી નથી, અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રાણી મરીને પરભવમાં નારકી થતા નથી. વળી તું માને છે કે - દેવો તો ચન્દ્રસૂર્યાદિ પ્રત્યક્ષ જણાય છે. વળી મનુષ્યો કોઈ દેવની માનતા માને છે, તો કેટલાકને તે માનેલી માનતાનું ફળ મળતું દેખીએ છીએ, આ પ્રમાણે માનતા વિગેરેનું ફળ દેખવાથી અનુમાનથી પણ જણાય છે કે દેવો છે. પણ નારકી તો પ્રત્યક્ષ કે અનુમાનથી પણ જણાતા નથી તેથી નારકી નથી પણ વળી નારકો વૈ એષ જાયેત યઃ શૂદ્રાન્નમશ્નાતિ, એટલે જે બ્રાહ્મણ શૂદ્રનું અન્ન ખાય છે તે નારકી થાય છે’ એ

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વેદપદોથી નારકીની સત્તા જણાય છે કેમકે જો નારકી ન હોય તો 'શૂદ્રનું અન્ન ખાનારો બ્રાહ્મણ નારકી થાય એવી રીતે કેમ કહે ! આવી રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે નારકી છે કે નથી ? પરંતુ હે અકંપિત આ તારો સંશય અયુક્ત છે, કેમકે 'ન હ વૈ પ્રેત્ય નસ્કે નારકાઃ સન્તિ' એ વેદપદોનો અર્થ તું સમજ્યો નથી તેઓનો અર્થ આ પ્રમાણે છે - પરલોકમાં નરકને વિષે નારકીઓ નથી, એટલે પરલોકમાં નારકીઓ મેરુ વિગેરેની જેમ શાશ્વતા નથી, પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ પાપ ઉપાર્જન કરે છે તે મરીને પરભવમાં નારકી થાય છે; આ પ્રમાણે તે વેદપદોનો અર્થ છે ! અથવા નારકી ફરીથી અનંતર નારકીપણે ઉત્પન્ન થતા નથી, એ પ્રમાણે તે વેદપદોનો અર્થ છે, પણ એ વેદપદો 'નારકી નથી' એમ જણાવતાં નથી. નારકીઓ પરવશપણાથી અહીં આવી શકતા નથી, પરંતુ ક્ષાયિકજ્ઞાનવાળા તો, તે નારકીઓને પોતાના જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ દેખે છે. છદ્મસ્થોને અનુમાનથી નારકીની પ્રતીતિ થઈ શકે છે, તે આ પ્રમાણે - જેમ પ્રાણી ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યનું ફળ અનુત્તરદેવપણે ઉત્પન્ન થઈને ભોગવે છે, તેમ ઉત્કૃષ્ટ પાપ કરનાર પ્રાણીને તે ઉત્કૃષ્ટ પાપનું ફળ પણ અવશ્ય ભોગવવું પડે, અને તે તીવ્ર અને નિરંતર દુઃખ ભોગવવારૂપ ફળને નારકીપણે ઉત્પન્ન થઈને પ્રાણી ભોગવે છે. કદાચ તું કહે કે - ઉત્કૃષ્ટ પાપનું ફળ તિર્યચ અથવા મનુષ્ય ભવમાં પણ ભોગવી શકાય, કેમકે ઘણા તિર્યચોને અને મનુષ્યોને અતિશય દુઃખી દેખીએ છીએ; તો તે કથન પણ ઠીક નથી કેમકે તિર્યચ અને મનુષ્યભવમાં તીવ્ર અને નિરંતર દુઃખ હોતુ નથી; દુઃખ વધારે હોય તો થોડું પણ સુખ હોય છે. વળી

૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નારકીઓને જેવું તીવ્ર દુઃખ કહ્યું છે તેવું દુઃખ તિર્યચ અને મનુષ્ય ભવમાં હોતું નથી ઉત્કૃષ્ટ પાપનું ફળ તો તીવ્ર અને નિરંતર દુઃખ ભોગવવાનું હોય છે માટે માનવું જોઈએ કે ઉત્કૃષ્ટ પાપ કરનારો પ્રાણી મરીને નારકી થઈ તીવ્ર અને નિરંતર એવાં દુઃખો ભોગવે છે”.

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી અકંપિતને જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો. તેમને નિર્ણય થયો કે નારકી છે. સંશય નષ્ટ થતાં તેમણે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ અષ્ટમો ગણધરઃ ॥૮॥

આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે આઠે જણને દીક્ષિત થેયલા સાંભળી નવમા અચલબ્રાતા નામના પંડિતે વિચાર્યું કે - ‘જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે આઠે જણ શિષ્ય થયા, તે મારે પણ પૂજ્ય જ છે; માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં અને મારો સંશય દૂર કરું’ આ પ્રમાણે વિચારી અચલબ્રાતા પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે - ‘હે અચલબ્રાતા ! તને એવો સંશય છે કે, પુણ્ય અને પાપ છે કે નહિ?’ આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદ પદોથી થયો છે -

“પુરુષ એવેદં ગિંનં સર્વં યદ્ ભૂતં યચ્ચ ભાવ્યમ્ ।”

“ઉપરના વેદપદોથી તું જાણે છે કે પુણ્ય-પાપ નથી. તે વેદપદોનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - આ પ્રત્યક્ષ જણાતું ચેતન-અચેતન સ્વરૂપ જે થશે તે સર્વ પુરુષ જ એટલે આત્મા જ છે; અર્થાત્ આત્મા સિવાય

પ્રથમ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પુણ્ય-પાપ નામના પદાર્થ નથી પણ વળી “પુણ્ય: પુણ્યેન કર્મણા; પાપ: પાપેન કર્મણા”-પુણ્યકર્મ એટલે શુભકર્મ વડે પ્રાણી પુણ્યશાળી થાય છે, અને પાપકર્મ એટલે અશુભ કર્મ વડે પાપી બને છે એ વેદપદોથી પુણ્ય-પાપની સત્તા જણાય છે. આવી રીતે તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે પુણ્ય-પાપ છે કે નથી? પરંતુ હે અચલબ્રાતા ! આ તારો સંશય અયુક્ત છે, કેમકે પુરુષ એવેદં મિન સર્વં યદ્ ભૂતં ચચ્ચ ભાવ્યમ્, - એટલે આ પ્રત્યક્ષ જણાતું ચેતન સ્વરૂપ જે ભૂતકાળમાં થયું અને ભવિષ્યકાળમાં થશે, સર્વ આત્મા જ છે’ એ વેદપદોમાં આત્માની સ્તુતિ કરી છે, પણ તેથી પુણ્યપાપ નથી એમ સમજવાનું નથી. જેમ ‘વિષ્ણુમયં જગત્’ ઇત્યાદિ વેદપદોમાં આખા જગતને વિષ્ણુમય કહ્યું છે; પણ એ વેદપદો વિષ્ણુનો મહિમા જણાવનારાં છે, તેથી વિષ્ણુ સિવાયની બીજી વસ્તુનો અભાવ સમજવાનો નથી; તેમ જે કર્યું અને જે થશે તે સર્વ આત્મા જ છે એ આત્માનો મહિમા જણાવ્યો છે, તેથી આત્મા સિવાય પુણ્ય-પાપ નથી’ એમ સમજવાનું નથી. વળી દરેક પ્રાણી જે સુખ-દુઃખ અનુભવે છે તેનું કાંઈ પણ કારણ અવશ્ય હોવું જ જોઈએ, કેમકે કારણ વિના કાર્ય સંભવે નહિ; અને તે કારણ પુણ્ય-પાપ છે.”

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી અચલબ્રાતાને જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો, તેમને નિર્ણય થયો કે પુણ્ય-પાપ છે. સંશય નષ્ટ થતાં તેમણે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ નવમો ગણધર: ॥૮॥

ષષ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

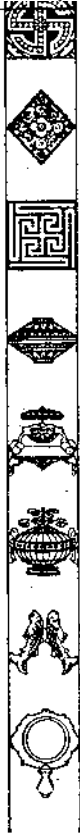
આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે નવે જણને દીક્ષિત થયેલા સાંભળી દસમા મેતાર્ય નામના પંડિતે વિચાર્યું કે 'જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે નવે જણ શિષ્ય થયા, તે મારે પણ પૂજ્ય છે, માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં અને મારો સંશય દૂર કરું'. આ પ્રમાણે વિચારી મેતાર્ય પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું - “હે મેતાર્ય ! તને એવો સંશય છે કે પરલોક છે કે નથી ? આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી થયો છે -

“વિજ્ઞાનઘન એવૈતેભ્યો ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય તાન્યેવાહનુ વિનશ્યતિ, ન પ્રેત્યસંજ્ઞાહસ્તિ ।”

“ઉપરનાં વેદપદોથી તું જાણે છે કે પરલોક નથી. એ વેદપદોનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે -”

“(વિજ્ઞાનઘન એવ) એટલે વિજ્ઞાનનો સમુદાય જ (એતેભ્યો ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય) આ પૃથ્વી વિગેરે પાંચ ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થઈને (તાન્યેવાહનુ વિનશ્યતિ) પાછો તે ભૂતોમાં જ લય પામે છે. (ન પ્રેત્યસંજ્ઞાહસ્તિ) તેથી પરલોકની સંજ્ઞા નથી. અર્થાત્ પાંચ ભૂતોમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને જ્યારે પાંચ ભૂતો વિનાશ પામે છે ત્યારે તે ચૈતન્ય પણ જલમાં પરપોટાની જેમ તે ભૂતોમાં લય પામે છે. આવી રીતે ચૈતન્ય એ ભૂતોનો ધર્મ છે, અને ભૂતો નષ્ટ થતાં તે ચૈતન્ય પણ વિનાશ પામે છે, તેથી બીજી ગતિમાં જવા રૂપ પરલોક નથી. પણ વળી ‘સ્વર્ગકામોઽગ્નિહોત્રં જુહુયાત્-એટલે સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળો અગ્નિહોત્ર હોમ કરે’ તથા ‘નાસ્કો વૈ એ

ષઠ્ઠ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

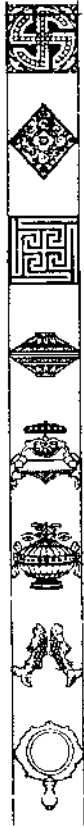

જાયતે યઃ શૂદ્રાન્નમશ્નાતિ-એટલે જે બ્રાહ્મણ શૂદ્રનું અન્ન ખાય છે તે નારકી થાય છે' ઇત્યાદિ વેદપદોથી પરલોકની સત્તા જણાય છે. કેમકે જો પરલોક ન હોય તો અગ્નિહોત્ર કરનારો સ્વર્ગમાં કેમ જઈ શકે ?, તથા શૂદ્રનું અન્ન ખાનારો બ્રાહ્મણ નારકી કેવી રીતે થઈ શકે ? આવી રીતે તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે પરલોક છે કે નથી ? પરંતુ હે મેતાર્ય ! તારો આ સંશય અયુક્ત છે, કેમકે - 'વિજ્ઞાનઘન' એ વેદવાક્યનો અર્થ તું સમજ્યો નથી. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે - (વિજ્ઞાનઘન એવ) એટલે જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ તે વિજ્ઞાન કહેવાય, તે વિજ્ઞાનના સમુદાયરૂપ જ આત્મા (इतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय) જોયપણે એટલે જાણવા યોગ્યપણે પ્રાપ્ત થયેલા આ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો થકી, અથવા ઘટ પટ વિગેરે ભૂતોના વિકારો થકી 'આ પૃથ્વી છે, આ ઘડો છે, આ વસ્ત્ર છે' ઇત્યાદિ પ્રકારે તે તે ભૂતોના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થઈને (તાન્યેવાઙ્નુ વિનશ્યતિ) તે ઘટ વિગેરે ભૂતોનો જોયપણે અભાવ થયા પછી જ આત્મા પણ તેઓના ઉપયોગરૂપે વિનાશ પામે છે; અને બીજા પદાર્થના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સામાન્ય સ્વરૂપે રહે છે; (ન પ્રેત્યસંજ્ઞાઽસ્તિ) આવી રીતે પૂર્વના ઉપયોગરૂપે આત્મા ન રહેલો હોવાથી તે પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સંજ્ઞા રહેતી નથી. આ વેદપદોથી ઘટાદિ ભૂતોની અપેક્ષાએ આત્માના ઉપયોગની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ સૂચવેલ છે, પણ તેથી ભૂતોમાંથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજવાનું નથી. ચૈતન્ય એ ભૂતોનો ધર્મ નથી, પણ આત્માનો

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ધર્મ છે; આત્મા દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે, અને તેથી આત્મા પરલોકમાં જાય છે તથા પરલોકથી આવે છે. આત્મા અનંતા છે, જે આત્માએ જેવાં કર્મ કર્યા હોય તે અનુસારે તેને ગતિ મળે છે.”

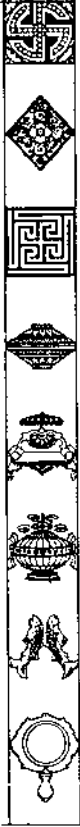
આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી મેતાર્યને જે સંશય હતો તે નષ્ટ થયો, તેમને નિર્ણય થયો કે પરલોક છે. સંશય નષ્ટ થતાં તેમણે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઈતિ દશમો ગણધર: ॥૧૦॥

આવી રીતે ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે દસે જણને દીક્ષિત થયેલા સાંભળી અગીયારમા પ્રભાસ નામના પંડિતે વિચાર્યું કે ‘જેના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે દસે જણ શિષ્ય થયા, તે મારે પણ પૂજ્ય જ છે; માટે હું પણ તેમની પાસે જાઉં, અને મારો સંશય દૂર કરું. આ પ્રમાણે વિચારી તે પ્રભાસ પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે- “હે પ્રભાસ ! તને એવો સંશય છે કે - મોક્ષ છે કે નહિ ? આ સંશય તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી થયો છે -

“જરામર્યં વા યદગ્નિહોત્રમ્ ॥”

“ઉપરનાં વેદપદોથી તું જાણે છે કે મોક્ષ નથી. તે વેદપદોનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે - જે અગ્નિહોત્ર હોમ તે જરામર્યં એટલે યાવજજીવ કરવો, અર્થાત્ અગ્નિહોત્રની ક્રિયા આખી જીંદગી સુધી કરવી. અગ્નિહોત્ર

૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ક્રિયા કેટલાકને બંધનું કારણ અને કેટલાકને ઉપકારનું કારણ હોવાથી દોષમિશ્રિત છે. તેથી અગ્નિહોત્ર કરનારને સ્વર્ગ મળે છે, મોક્ષ મળતો નથી. આવી રીતે ફક્ત સ્વર્ગરૂપ જ ફળ આપનારી ક્રિયાને આખી જિંદગી સુધી કરવાનું કહેલું હોવાથી મોક્ષરૂપ ફળ આપનારી ક્રિયા કરવાનો કોઈ કાલ રહ્યો નહિ, કેમકે આખી જિંદગી સુધી અગ્નિહોત્ર કરનારને એવો કયો કાળ બાકી રહ્યો કે જે કાળે મોક્ષના હેતુભૂત ક્રિયા કરી શકાય ? તેથી મોક્ષ સાધનારી ક્રિયાનો કાળ ન કહેલો હોવાથી જણાય છે કે મોક્ષ નથી. પણ વળી -

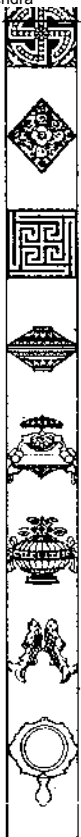
“દ્વે બ્રહ્મણી વેદિતવ્યે, પરમ્ અપરં ચ । તત્ર પરં સત્યજ્ઞાનમ્, અનન્તરં બ્રહ્મેતિ ।”

“(દ્વે બ્રહ્મણી વેદિતવ્યે) એટલે બે બ્રહ્મ જણાવાં, (પરમ્ અપરં ચ) એક પર અને બીજું અપર. (તત્ર પરં સત્યજ્ઞાનમ્) તેઓમાં પર સત્ય છે, (અનન્તરં બ્રહ્મેતિ) અને અનન્તર બ્રહ્મ એટલે મોક્ષ છે. એ વેદપદોથી તથા “સૈષા ગુહા દુરવગાહા”-એટલે સંસારને વિષે આસક્ત એવા પ્રાણીઓને તે આ મુક્તિરૂપી ગુફા દુરવગાહ એટલે પ્રવેશ ન થઈ શકે એવી છે” ઇત્યાદિ વેદપદોથી મોક્ષની સત્તા જણાય છે. આવી રીતે તને પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતાં વેદપદોથી તું સંશયમાં પડ્યો છે કે મોક્ષ છે કે નથી ? પરંતુ હે પ્રભાસ ! તારો આ સંશય અયુક્ત છે, કેમકે - ‘જરામર્યં વા ચદગ્નિહોત્રમ્’ એ વેદપદોનો અર્થ તું સમજ્યો નથી તે વેદપદોમાં જે ‘વા’ શબ્દ છે તે અપિ એટલે ‘પણ’ અર્થવાળો છે, તેથી એ વેદપદોનો અર્થ એમ થાય છે કે - યાવજજીવ સુધી પણ

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અગ્નિહોત્ર હોમ કરવો. અર્થાત્ - જે કોઈ સ્વર્ગનો અર્થી હોય તેણે આખી જીંદગી સુધી પણ અગ્નિહોત્ર કરવો, અને જે કોઈ મોક્ષનો અર્થી હોય તેણે અગ્નિહોત્ર છોડીને મોક્ષસાધક ક્રિયા પણ કરવી; પણ દરેક પ્રાણીએ અગ્નિહોત્ર જ કરવો, એવો નિયમ નથી, આ પ્રમાણે ‘અપિ’ શબ્દનો અર્થ છે. તાત્પર્ય એ છે કે - જેને ફક્ત સ્વર્ગની ઇચ્છા હોય તેણે તો આખી જિંદગી સુધી અગ્નિહોત્ર કરવો, પણ જે મહાત્મા મોક્ષનો અર્થી હોય તેણે તો અગ્નિહોત્ર ન કરતાં મોક્ષસાધક ક્રિયા કરવી. આ પ્રમાણે તે વેદપદોનો અર્થ હોવાથી મોક્ષસાધક ક્રિયાનો પણ કાળ કલ્પો જ છે, માટે મોક્ષ છે. શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર વડે કર્મનો ક્ષય થાય છે, અને આત્મા થકી સમગ્ર કર્મનો ક્ષય થવો એ મોક્ષ છે.”

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી પ્રભાસનો સંશય દૂર થયો. તેમને નિર્ણય થયો કે મોક્ષ છે. સંશય નષ્ટ થતાં તેમણે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે તે જ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઇતિ એકાદશો ગણધરઃ ॥૧૧॥

આવી રીતે ગૌતમ ગોત્રના શ્રીઈન્દ્રભૂતિથી માંડીને પ્રભાસ પર્યંત અગીયાર જણાએ પોતાના ચુમ્માલીસસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. તે મુખ્ય અગીયાર જણાએ ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રૌવ્ય, એટલે દરેક પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે, એ પ્રમાણે પ્રભુ પાસેથી ત્રિપદીનું સ્વરૂપ જાણી અગીયાર અંગ અને ચૌદ પૂર્વની રચના કરી; અને પ્રભુએ તેમને ગણધરપદે સ્થાપ્યા. તેમાં ગણધરોએ દ્વાદશાંગીની રચના કર્યા બાદ પ્રભુ તેમને તેની અનુજ્ઞા કરે છે, શકેન્દ્ર દિવ્યચૂર્ણોનો ભરેલો વજ્રમય દિવ્યસ્થાલ

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

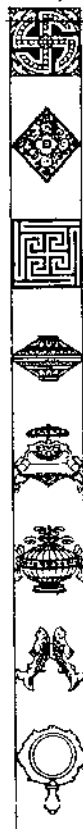

લઈને પ્રભુ પાસે ઉભો રહે છે. ત્યાર પછી પ્રભુ રત્નમય સિંહાસનથી ઉઠીને ચૂર્ણની સંપૂર્ણ મુષ્ટિ ભરે છે, તે વખતે ગૌતમ વિગેરે અગીયારે ગણધરો જરા નમ્યા છતાં અનુક્રમે પ્રભુ પાસે ઉભા રહે છે. અને દેવો વાજિંત્રોના ધ્વનિ ગાયન વિગેરે બંધ કરી મૌન રહ્યા છતાં સ્વસ્થચિત્તે સાંભળે છે. પછી પરમાત્મા શ્રીમહાવીર બોલ્યા કે - “ગૌતમને દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાય વડે તીર્થની આજ્ઞા આપું છું” એમ કહી, પ્રભુએ પ્રથમ શ્રીગૌતમસ્વામીના મસ્તક ઉપર ચૂર્ણ નાખ્યું; પછી અનુક્રમે બીજાઓના મસ્તક ઉપર ચૂર્ણ નાખ્યું; એટલે દેવોએ પણ હર્ષિત થઈ તે અગીયારે ગણધર ઉપર ચૂર્ણ, પૂષ્પ અને સુગંધી પદાર્થોની વૃષ્ટિ કરી. ત્યાર પછી પ્રભુએ સુધર્માસ્વામીને મુનિસમુદાયમાં અગ્રેસર સ્થાપી તેમને ગણની અનુજ્ઞા આપી ॥૧૨૧॥

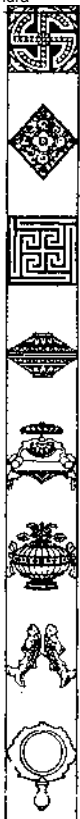
॥ ઈતિ ગણધરવાદઃ ॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ શ્રીમહાવીરે (અટ્ટિયગામં નીસાણ) અસ્થિકગ્રામને આશ્રીને (પઢમં અંતરાવાસં વાસાવાસં ઝવાગણ) વર્ષાકાલમાં રહેવા માટે પહેલું અંતરવાસ એટલે ચોમાસું કર્યું. (ચંપં ચ પિટ્ઠચંપં ચ નીસાણ) ચંપા અને પૃષ્ઠચંપાની નિશ્રાએ (તઝો અંતરાવાસે વાસાવાસં ઝવાગણ) વર્ષાકાલમાં રહેવા માટે ત્રણ ચોમાસાં કર્યાં. (વેસાલિં નગરિં) વૈશાલી નગરી (વાણિયગામં ચ નીસાણ) અને વાણિજ્યગ્રામની નિશ્રાએ (દુવાલસ અંતરાવાસે વાસાવાસં ઝવાગણ) વર્ષાકાલમાં

પઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રહેવા માટે બાર ચોમાસાં કર્યા. (રાયગિહં નગરં નાલંદં ચ બાહિરિયં નીસાણ) રાજગૃહ નગરની બહાર ઉત્તર દિશામાં નાલંદ નામના શાખાપુર એટલે નાલંદ નામના પાડાની નિશ્રાએ (ચંડહસ અંતરાવાસે વાસાવાસં ડવાગણ) વર્ષાકાલમાં રહેવા માટે ચૌદ ચોમાસાં કર્યા. (છ મિહિલાણ) છ ચોમાસાં મિથિલા નગરીમાં, (દો મહિયાણ) બે ચોમાસાં ભદ્રિકા નગરીમાં, (અંગં આલંભિયાણ) એક ચોમાસું આલંભિકા નગરીમાં, (અંગં સાવત્થીણ) એક ચોમાસું શ્રાવસ્તી નગરીમાં, (અંગં પળિયભૂમીણ) એક પ્રણિતભૂમિ એટલે વ્રજભૂમિ નામના અનાર્યદેશમાં, (અંગં) અને એક (પાવાણ મઝ્ઙિમાણ) મધ્યમ પાપા નગરીને વિષે (હત્થિવાલસસ રણ્ણો) હસ્તિપાલ રાજાના (રજ્જુગસમાણ) રજજુક એટલે કારકુનોની જીર્ણ સભામાં (અપચ્છિમં અંતરાવાસં વાસાવાસં ડવાગણ) વર્ષાકાલમાં રહેવા માટે અપશ્ચિમ એટલે છેલ્લું ચોમાસું કર્યું. પહેલાં તે નગરીનું નામ 'અપાપા' હતું; પણ પ્રભુ તે નગરીમાં કાલધર્મ પામ્યા, તેથી દેવોએ તે નગરીનું 'પાપાપુરી' એવું નામ પાડ્યું. આવી રીતે પ્રભુના છદ્મસ્થકાલમાં અને કેવલિ અવસ્થામાં સર્વ મળી બેતાલીસ ચોમાસા થયાં ॥૧૨૨॥

(તત્થ ણં) તેને વિષે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે (જે સે પાવાણ મઝ્ઙિમાણ) જે વર્ષાકાલમાં મધ્યમ પાપાપુરીને વિષે (હત્થિવાલસસ રણ્ણો) હસ્તિપાલ રાજાના (રજ્જુગસમાણ) કારકુનોની સભામાં (અપચ્છિમં અંતરાવાસં) છેલ્લું ચોમાસું (વાસાવાસં ડવાગણ) વર્ષામાં રહેવા માટે કર્યું, ॥૧૨૩॥

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

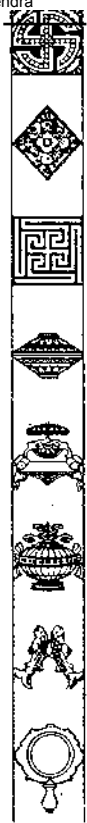

(તસ્સ ણં અંતરાવાસસ્સ જે સે વાસાણં ચઝત્થે માસે) તે ચોમાસાના વર્ષાકાલનો જે આ ચોથો મહિનો, (સત્તમે પવ્વરે) વર્ષાકાલનું સાતમું પખવાડીયું, (કત્તિયબહુલે) એટલે કાર્તિકમાસનું કૃષ્ણ પખવાડીયું, (તસ્સ ણં કત્તિયબહુલસ્સ પણ્ણસીપવ્વરે ણં) તે કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાના પંદરમે દિવસે, (જા સા ચરમા ચ્ચણી) જે તે છેલ્લી પાછલી રાત્રિ, (તં સ્યણિં ચ ણં) તે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (કાલગણ) કાલ ધર્મ પામ્યા, એટલે કાયસ્થિતિ અને ભવસ્થિતિના કાલથી મુક્ત થયા, (વિઙ્ગકંતે) સંસારથી પાર ઉતરી ગયા, (સમુજ્જાણ) સમ્યક્ પ્રકારે ઊર્ધ્વ સ્થાને પ્રાપ્ત થયા, એટલે સંસારમાં ફરીથી ન આવવું પડે તેવી રીતે લોકાગ્રલક્ષણ ઉંચે સ્થાને પ્રાપ્ત થયા, (છિન્નજાઙ્ગરા મરણબંધણે) છેદી નાખ્યાં છે જન્મ, જરા અને મરણનાં બંધનો એટલે બંધનના હેતુભૂત કર્મો જેમણે એવા, (સિલ્લે) સાધ્યો છે અર્થ જેમણે એવા, (બુલ્લે) તત્ત્વના અર્થના જાણકાર, (મુત્તે) ભવોપગ્રાહિ કર્મોથી મુક્ત થયેલા, (અંતગઢે) સકલ દુઃખોના નષ્ટ કરનારા (પરિનિવ્વુડે) સમગ્ર સંતાપ રહિત થયેલા (સલ્લદુક્કચ્છણ્ણીણે) શરીર અને મન સંબંધી સર્વ દુઃખો નષ્ટ થયાં છે જેમને એવા, શ્રીમહાવીર પ્રભુ ક્યારે નિર્વાણ પામ્યા? તે કહે છે - (ચંદે નામં સે દોચ્ચે સંવચ્છરે) શ્રીમહાવીર પ્રભુ જે સંવત્સરમાં એટલે જે વરસમાં નિર્વાણ પામ્યા તે ચન્દ્ર નામનો બીજો સંવત્સર હતો (પીઙ્ગલ્લણે માસે) તે કાર્તિક માસ પ્રીતિવર્ધન નામનો હતો (નંદિવલ્લણે પવ્વરે) નંદિવર્ધન નામનું પખવાડીયું હતું, (અગિવેસે નામં

પદં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દિવસે) અગ્નિવેશ્ય નામનો દિવસ હતો, (ઊવસમિતિ પવુચ્ચઈ) તે અગ્નિવેશ્ય દિવસનું બીજું નામ ઉપસમ પણ કહેવાય છે; (દેવાનંદા નામં સા સ્યળી) તે અમાવાસ્યાની રાત્રિ દેવાનંદા નામની હતી, (નિરતિત્તિ પવુચ્ચઈ) તે રાત્રિનું બીજું નામ નિરતિ પણ કહેવાય છે, (અચ્ચે લવે) તે વખતે અર્ચ નામનો લવ હતો, (મુહુત્તે પાણૂ) મુહૂર્ત નામનો પ્રાણ હતો, (થોવે સિદ્ધે) સિદ્ધ નામનો સ્તોક હતો, (નાગે કરણે) નાગ નામનું કરણ હતું, શકુનિ વિગેરે ચાર સ્થિર કરણોમાં આ નાગ કરણ ત્રીજું છે, અને અમાવાસ્યાના ઉત્તરાર્ધમાં આ નાગકરણ જ હોય છે; (સવ્વટ્ઠસિદ્ધે મુહુત્તે) અને સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું મુહૂર્ત હતું; (સાઙ્ગા નક્ષત્રત્તેણં જોગમુવાગણં) આ વખતે સ્વાતિ નક્ષત્ર સાથે ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (કાલગણ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કાલધર્મ પામ્યા, (જાવં સવ્વદુક્ખપ્પહીણે) પાવત્-શરીર અને મન સંબંધી સર્વ દુઃખો ક્ષીણ કરનારા થયા. સૂર્યપ્રજ્ઞાતિમાં સંવત્સર માસ દિવસ રાત્રિ અને મુહૂર્તના નામ આ પ્રમાણે જણાવ્યાં છે - એક યુગમાં પાંચ સંવત્સર હોય છે, તેઓના નામ ચન્દ્ર, ચન્દ્ર, અભિવર્દિત ચન્દ્ર અને અભિવર્દિત પ. શ્રાવણમાસથી માંડીને બાર માસનાં નામ-અભિનંદન, સુપ્રતિષ્ઠ, વિજય, પ્રીતિવર્દન, શ્રેયાન્ શિશિર, શોભન, હૈમવાન્, વસંત, કુસુમસંભવ, નિદાધ, અને વનવિરોધી ૧૨. પંદર દિવસનાં નામ-પૂર્વાંગસિદ્ધ, મનોરમ, મનોહર, યશોભદ્ર, યશોધર, સર્વકામસમૃદ્ધ ઇન્દ્ર, મૂર્ધ્વાભિષિક્ત, સૌમન, ધનંજય, અર્ધસિદ્ધ, અભિજિત, રત્યાશન, શતંજય, અને અગ્નિવેશ્ય ૧૫.

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

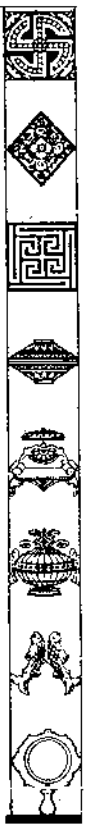

પંદર રાત્રિનાં નામ-ઉત્તમા, સુનક્ષત્રા, ઇલાપત્યા, યશોધરા સૌમનસી, શ્રીસંભૂતા, વિજયા, વૈજયંતી, જયંતી અપરાજિતા, ઇચ્છા, સમાહારા, તેજા, અતિતેજા, અને દેવાનંદા ૧૫. ત્રીસ મુહુર્તનાં નામ-રુદ્ર, શ્રેયાન્, મિત્ર, વાયુ, સુપ્રતીત, અભિચન્દ્ર, માહેન્દ્ર, બલવાન્, બ્રહ્મા, બહુસત્ય, ઐશાન, ત્વષ્ટા, ભાવિતાત્મા, વૈશ્રવણ, વારુણ, આનંદ, વિજય, વિજયસેન, પ્રાજ્ઞપત્ય, ઉપશમ, ગંધર્વ, અગ્નિવેશ્ય, શતવૃષભ, આતપવાન્, અર્થવાન્, ઋણવાન્, ભૌમ, વૃષભ, સર્વાથસિદ્ધ અને રાક્ષસ ૩૦ ॥૧૨૪॥

(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીણે) યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા; (સા ણં સ્યણી) તે રાત્રિ (બહૂહિં દેવેહિં દેવીહિં ચ ઓવયમાણેહિં ઉપ્પયમાણેહિં ચ) સ્વર્ગથી ઉતરતા અને ચડતા ઘણા દેવો અને દેવીઓથી (ઉજ્જોવિયા આવિ હુત્યા) પ્રકાશવાળી થઈ ॥૧૨૫॥

(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીણે) યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા; (સા ણં સ્યણી) તે રાત્રિ (બહૂહિં દેવેહિં દેવીહિં ચ ઓવયમાણેહિં ઉપ્પયમાણેહિં ચ) સ્વર્ગથી ઉતરતા અને ચડતા ઘણા દેવો અને દેવીઓએ કરીને (ઉપિંજલગમાણભૂયા) આજે અતિશય આકુલ થઈ હોયની ! (કહકહમભૂયા આવિ હુત્યા) તથા અવ્યક્ત

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શબ્દોથી જાણે કોલાહલમય બની ગઈ હોયની ! એવી થઈ ॥૧૨૬॥

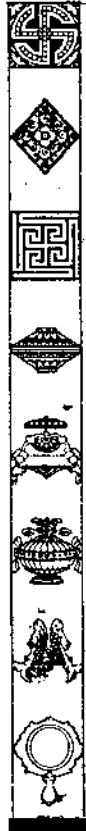
(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવાં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણે) યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા; (તં સ્યણિં ચ ણં) તે રાત્રિમાં (જિટ્ઠસ્સ ગોયમસ્સ ઇંદ્રં બૂહસ્સ અણગારસ્સ અંતેવાસિસ્સ) ભગવાનના મોટા શિષ્ય ગૌતમગોત્રના શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ અનગારને (નાયણ પિજ્જબંધણે) શાતકુલમાં જન્મેલા શ્રીમહાવીરપ્રભુ વિષે જે પ્રેમબંધન હતું તે પ્રેમબંધન (વુચ્છિન્ને) નષ્ટ થતાં (અણંતે) અનંત વસ્તુના વિષયવાળું, અથવા અવિનાશી, (અણુત્તરે) અનુપમ, (જાવ-) યાવત્-કોઈ પણ વસ્તુ વડે વ્યાધાત એટલે સ્ખલના ન પામે તેવું, સમસ્ત આવરણ રહિત, સઘળા પર્યાય સહિત એવી સર્વ વસ્તુને જણાવનારું, અને સઘળા અવયવોથી સંપૂર્ણ, (કેવલવરનાણ-દંસણે સમુપ્પન્ને) એવા પ્રકારનું પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું ॥૧૨૭॥

શ્રી ગૌતમ સ્વામીને કેવી રીતે કેવલજ્ઞાન થયું તે વૃત્તાંત આ પ્રમાણે -

શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ગૌતમનો પોતાની ઉપર પ્રશસ્ત સ્નેહરાગ જાણી તે સ્નેહરાગ નિવર્તન કરવા માટે પોતાના અંત વખતે અમાવાસ્યાના સંધ્યાકાલ પહેલાં શ્રીગૌતમસ્વામીને નજીકના કોઈ ગામમાં દેવશર્મા નામના બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધવા મોકલ્યા. ગૌતમસ્વામી પ્રભુની આજ્ઞા સ્વીકારી તુરત ત્યાં ગયા, અને દેવશર્માને

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રતિબોધ કરી પ્રભાતે પાછા આવતાં તેઓ રસ્તામાં શ્રીમહાવીર પ્રભુનું નિર્વાણ સાંભળી જાણે વજ્રથી હણાયા હોય એમ ક્ષણવાર શૂન્ય બની ગયા, સ્તબ્ધ ઉભા રહ્યા, અને પછી બોલવા લાગ્યા કે - “હે સ્વામી ! આટલો વખતે મેં આપની સેવા કરી, પણ અંત સમયે જ મને આપના દર્શનથી દૂર કર્યો ?

“પ્રસરતિ મિથ્યાત્વતમો, ગર્જન્તિ કુત્તીર્થિકૌશિકા અથ ।

દુર્મિશ્વરમસ્વૈરાદિ - રાક્ષસાઃ પ્રસરમેષ્યન્તિ ॥૧॥”

“રાહુગ્રસ્ત નિશાકર - મિવ ગગનં દીપહીનમિવ ભવનમ્ ।

ભસ્તમિદં ગતશોભં, ત્વયા વિનાઙ્થ પ્રભો ! જજ્ઞે ॥૨॥”

“હે જગત્પતિ ! આજે મિથ્યાત્વરૂપી અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો છે, કુતીર્થીરૂપી ધુવડો ગર્જરવ કરી રહ્યા છે, અને દુષ્કાળ યુદ્ધ, વૈર વિગેરે રાક્ષસોનો ફેલાવો થશે ॥૧॥ હે પ્રભુ ! તમારા વિના આજે આ ભરતક્ષેત્ર, રાહુગ્રસ્ત ચન્દ્રવાળા આકાશ જેવું અને દીવા વગરના મહેલ જેવું શોભા વિનાનું નિસ્તેજ બની ગયું છે ॥૨॥”

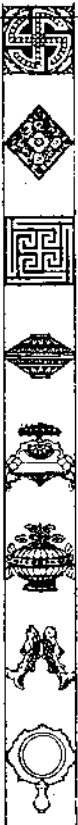
“કસ્યાંહિપી પ્રણતઃ પદાર્થાનુ, પુનઃ પુનઃ પ્રશ્નપદીકરોમિ ? ।

કં વા ભદન્તેતિ વદામિ ? કો વા, માં ગૌતમમેત્યાપ્તગિરાઙ્થ વક્તા ? ॥૩॥”

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“હે નાથ ! હવે હું કોના ચરણકમલમાં નમી વારંવાર પદાર્થોના પ્રશ્નો પૂછીશ ?, હવે હું ‘હે ભગવન્ !’ એમ કોને કહીશ ?, અને હવે મને બીજો કોણ આમવાણીથી ગૌતમ કહીને બોલાવશે ? ॥૩૧॥”

હા ! હા !, હે વીર ! હે વીર !, આ આપે શું કર્યું કે આવે ખરે અવસરે જ મને દૂર કર્યો ? હે વીર ! શું હું બાળકની પેઠે આડો પડીને આપનો છેડો પકડી રાખત ?, હે વીર ! શું હું આપની પાસે કેવલજ્ઞાનનો ભાગ માગત ?, હે વીર ! શું મારા એકથી મોક્ષમાં સંકડાશ પડી જાત ?, હે વીર ! શું આપને હું ભારે પડત કે આવી રીતે મને મૂકીને ચાલ્યા ગયા ?” આ પ્રમાણે વીર ? વીર ! બોલતાં શ્રીગૌતમસ્વામીના મુખમાં ‘વીર’ નામ લાગી રહ્યું. ત્યાર પછી થોડી વારે મહાજ્ઞાની શ્રીગૌતમસ્વામી જ્ઞાનદૃષ્ટિથી વિચારવા લાગ્યા કે - “અહો ! હું તો અત્યાર સુધી ભ્રમણામાં પડ્યો છું. હા, હવે જાણ્યું, વીતરાગ તો સ્નેહ વગરના હોય છે, આ તો મારો જ અપરાધ છે કે તે વખતે મેં શ્રુતનો ઉપયોગ ન દીધો. એ નિર્મોહીને વળી મારા ઉપર પણ મોહ શેનો હોય ? ખરેખર હું જ મોહમાં પડ્યો છું. મારા આ એકપક્ષા સ્નેહને ધિક્કાર છે, માટે આવા સ્નેહથી સર્યું ! હું એકલો છું, મારું કોઈ નથી તેમ હું કોઈનો નથી”. આવી રીતે સમભાવના ભાવતાં શ્રીગૌતમસ્વામીને તત્કાલ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

“મુક્ષમગ્ગપવ્વણાણં, સિણેહો વજ્જસિંચલા । વીરે જીવંતે જાઓ, ગોયમો જં ન કેવલી ॥૩૧॥”

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તેલાઓને સ્નેહ એ વજ્રની સાંકળ સમાન છે, કેમકે શ્રીવીર પ્રભુ જીવીત હતા ત્યાં સુધી તેમના પર સ્નેહ રાખતા શ્રીગૌતમસ્વામી કેવલી ન થયા” ॥૧૧॥

પ્રાતઃકાલમાં ઇન્દ્રાદિએ મહોત્સવ કર્યો. અહીં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે -

“અહઙ્કારોઽપિ बोधाय, रागोऽपि गुरुभक्तये । विषादः केवलायाऽभूत्, चित्रं श्रीगौतमप्रभोः ॥૧૧॥”

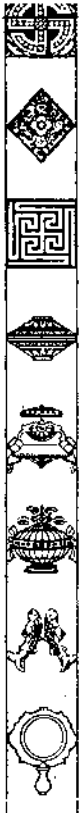
“આશ્ચર્ય છે કે - ભગવાન શ્રીગૌતમને અહંકાર પણ બોધ માટે થયો, રાગ પણ ગુરુભક્તિ માટે થયો, અને ખેદ પણ કેવલજ્ઞાન માટે થયો” ॥૧૧॥ શ્રી ગૌતમસ્વામી બાર વરસ સુધી કેવલિપર્યાય પાળી સુધર્માસ્વામીને લાંબા આયુષ્યવાળા જાણી તેમને ગણ સોંપી મોક્ષે ગયા ॥૧૨૭॥

(जं रयणिं च णं) જે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (जाव सब्बदुक्खप्पहीणे) યાવત્ સર્વદુઃખથી મુક્ત થયા; (तं रयणिं च णं) તે રાત્રિમાં (नव मल्लई नव लेच्छई कासी-कोसलगा) કાશી દેશના મલ્લકિ જાતિના નવ રાજાઓ અને કોસલ દેશના લેચ્છકિ જાતિના નવ રાજાઓ, જેઓ ભગવંતના મામા ચેટક મહારાજાના સામંતો હતા, અને જેઓ કાર્યવશાત્ પાવાપુરીમાં ગણનો મેળાપ કરવા એકઠા થયા હતા, (अद्धारस्स वि गणरायाणो) એવા તે અઢારે ગણરાજોએ (अमावासाए) અમાવાસ્યાને વિષે (पाराभोयं पोसहोववासं पट्ठविंसु) સંસારરૂપી સમુદ્રથી પાર પહોંચાડનાર એવો પૌષ્પોપવાસ

પદ્ય
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કયો હતો એટલે આહારત્યાગપૌષધરૂપ ઉપવાસ કયો હતો, કેમકે નહિતર તેઓને દીવા કરવા સંભવે નહિ. (ગણ સે ભાવુજ્જોણ) તે અઢારે રાજાઓએ વિચાર્યું કે - શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા, તેથી તે ભાવ ઉઘોત તો ગયો, (દબ્બુજ્જોયં કરિસ્સામો) તેથી હવે દ્રવ્ય ઉઘોત કરશું એમ વિચારી તેઓએ દ્રવ્ય ઉઘોત કરવા દીવા પ્રગટાવ્યા, ત્યારથી આરંભીને દીપોત્સવ-દીવાલી પર્વ થયું. કાર્તિક સુદ એકમને દિવસે દેવોએ શ્રીગૌતમસ્વામીના કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો, ત્યારથી તે દિવસે લોકોમાં હર્ષ પ્રવર્ત્યો. પ્રભુના મોટા ભાઈ નંદિવર્ધન રાજા પ્રભુનું નિર્વાણ થયેલું સાંભળી અત્યંત શોકાતુર થયા, તેથી તે શોક મટાડવા તેમની બહેન સુદર્શનાએ સમજાવી કાર્તિક સુદ બીજને દિવસે આદર સહિત પોતાને ઘેર બોલાવી ભોજન કરાવ્યું, ત્યારથી 'ભાઈબીજ' નામનું પર્વ પ્રવર્ત્યું ॥૧૨૮॥

(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (જાવ સબ્બદુક્ખરૂપ્પહીણે) યાવત્ સર્વદુઃખથી મુક્ત થયા; (તં સ્યણિં ચ ણં) તે રાત્રિમાં (ચુદ્ધાણ) કૂર સ્વભાવવાળો (ભાસરાસી નામ મહગ્ગહે દોવાસસહસ્સદિઠ્ઠી) અને બેહજાર વર્ષની સ્થિતિવાલો ભસ્મરાશિ^૧ નામનો ત્રીસમો મહાગ્રહ, (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના (જમ્મનવ્વત્તં સંવંત્તે)

૧. ભસ્મરાશિ મહાગ્રહ એક નક્ષત્રમાં બે હજાર વર્ષ સુધી રહે છે.

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જન્મનક્ષત્રમાં સંક્રાંત થયો. ગ્રહો અઠ્યાસી છે, તેઓનાં નામ-અંગારક, વિકાલક, લોહિતાક્ષ, શનૈશ્વર, આધુનિક^૧, પ્રાધુનિક, કણ, કણક, કણકણક, કણવિતાનક^{૧૦}, કણસંતાનક, સોમ, સહિત, આશ્વાસન, કાર્યોપગ^{૧૧} કર્બુરક, અજકરક, દંદુભક, શંખ, શંખનાભ^{૨૦}, શંખવર્ણાભ, કંસ, કંસનામ, કંસવર્ણાભ, નીલ^{૨૫}, નીલાવભાસ, રૂપી, રૂપાવભાસ, ભસ્મ, ભસ્મારશિ^{૩૦}, તિલ, તિલપુષ્પવર્ણ, દક, દકવર્ણ, ^{૩૫}કાર્ય, વન્ધ્ય, ઇન્દ્રાગ્નિ, ધૂમકેતુ, હરિ, પિફ્ફગલ^{૪૦}, બુધ, શુક્ર, વૃહસ્પતિ, રાહુ, ^{૪૫}અગસ્તિ, માણવક, કામસ્પર્શ, ધુર, પ્રમુખ, વિકટ^{૫૦}, વિસંધિકલ્પ, પ્રકલ્પ, જટાલ, અરુણ, ^{૫૫}અગ્નિ, કાલ, મહાકાલ, સ્વસ્તિક સૌવસ્તિક, વર્ધમાન^{૬૦}, પ્રલંબ, નિત્યાલોક, નિત્યોદ્યોત, સ્વયંપ્રભ, અવભાસ^{૬૫}, શ્રેયસ્કર, ક્ષેમંકર, આભંકર, પ્રભંકર અરજા^{૭૦}, વિરજા અશોક, વીતશોક, વિતત, વિવસ્વ^{૭૫}, વિશાલ, શાલ, સુપ્ર, અનિવૃત્તિ, ^{૮૦}એકજટી, દ્વિજટી, કર, કરક, રાજા, ^{૮૫}અર્ગલ, પુષ્પ, ભાવ, અને કેતુ^{૯૦} ॥૧૨૮॥

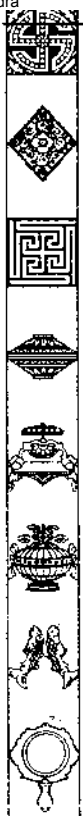
(જપ્પમિંદુ ચ ણં) જ્યારથી આરંભીને (સે ચુદ્ધાણ) તે કૂર સ્વભાવવાળો (ભાસરાસી મહગ્ગહે દોવાસસહસ્સટ્ઠિઈ) અને બે હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો ભસ્મરાશિ નામનો મહાગ્રહ (સમણસ્સ ભગવઝો મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના (જમ્મનવજ્જત્તં સંકંતે) જન્મ નક્ષત્રમાં સંક્રાંત થયો, (તપ્પમિંદુ ચ ણં) ત્યારથી માંડીને

૧. ઉત્તરાશલ્વુની નક્ષત્રમાં.

ધર્મ
વ્યાખ્યાનમ્

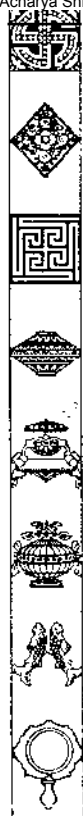
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સમણાણં નિગંથાણં) શ્રમણ-તપસ્વી નિર્ઘ્રંથોને એટલે સાધુઓને (નિગંથીણ ચ) અને નિર્ઘ્રંથીઓને એટલે સાધ્વીઓને (નો ઝડિણ ઝડિણ પૂયા-સકકારે પવત્તઇ) ઉદિત ઉદિત પૂજા-સત્કાર પ્રવર્તતા નથી, એટલે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતા અભ્યુત્થાન-વંદનાદિરૂપ પૂજા અને વસ્ત્રાદાનાદિથી બહુમાન કરવા રૂપ સત્કાર પ્રવર્તતા નથી. એ જ કારણથી પ્રભુના અંત સમયે ઈન્દ્રે પ્રભુને પ્રણામ કરી અંજલિ જોડીને વિનંતી કરી કે - “હે સ્વામી ! કૃપા કરી ક્ષણ વાર આપનું આયુષ્ય વધારો, જેથી આપના જીવતાં આ કૂર ભસ્મરાશિ ગ્રહ આપના જન્મનક્ષત્રમાં સંક્રમણ થાય તો આપના શાસનને પીડા કરી શકે નહિ; માટે હે કૃપાનિધાન ! ક્ષણ વાર ટકો”. પ્રભુએ કહ્યું કે - “હે શક ! એવું કદાપિ થયું નથી કે ક્ષીણ થયેલા આયુષ્યને તીર્થંકરો પણ વધારી શક્યા હોય, તેથી તીર્થને બાધા જે અવશ્ય થવાની છે તે થશે જ. પરંતુ બે હજાર વર્ષ પૂર્ણ થશે ત્યારે મારા જન્મનક્ષત્રથી આ ભસ્મરાશિ ગ્રહ અતિકાંત થતાં છયાશી વરસના આયુષ્યવાળા ^૧કલ્કી નામના અધર્મી નીચ રાજાને તું મારી નાખીશ, અને તે કલ્કીના પુત્ર ધર્મદત્ત નામના રાજાને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરીશ, ત્યારથી આરંભીને સાધુ-સાધ્વીઓનો ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતો પૂજા-સત્કાર થશે ॥૧૩૦॥ સૂત્રકાર મહારાજા પણ એક બાબત જણાવે છે કે -

૧. કલ્કીનો સંબંધ-સમય આ લખાણ પ્રમાણે મળતો નથી કદાચ બીજી રીતે પણ હોય જેથી ગીતાર્થ પાસેથી જાણી લેવું.

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

૩૯૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

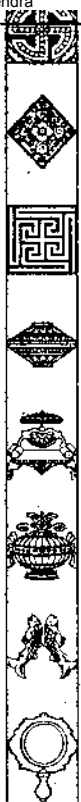
(જયા ણં સે ચુદ્ધાણ) જયારે તે કૂર સ્વભાવવાળો (જાવ-) અને યાવત્ - બેહજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો ભસ્મરાશિ નામનો મહાગ્રહ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (જમ્મનચક્ષુત્તાઓ) જન્મનક્ષત્ર થકી (વિઙ્કંતે) વ્યતિકાંત (ભવિસ્સઈ) થશે, (તયા ણં) ત્યારે (સમણાણં નિગ્ગથાણં) શ્રમણ નિર્ઝીથોને (નિગ્ગંથીણ ચ) અને નિર્ઝીથીઓને (ઉદિણ ઉદિણ) ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતો (પૂયા-સવ્કારે) પૂજા-સત્કાર (ભવિસ્સઈ) થશે ॥૧૩૧॥

(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (જાવ સવ્વદુચ્ચક્ષુપ્પહીણે) યાવત્ સર્વદુઃખથી મુક્ત થયા, (તં સ્યણિં ચ ણં) તે રાત્રિમાં (કુંથૂ અણુદ્ધરી નામં) ઉદ્ધરી ન શકાય એટલા બધા અતિસૂક્ષ્મ કુંથુવા નામના જીવડા (સમુપ્પન્ના) ઉત્પન્ન થયા. તે કુંથુવા એવા તો સૂક્ષ્મ હતા કે (જા ઠિયા) જે સ્થિર હતા, (અચલમાણા) હાલતા ચાલતા નહોતા તેઓ (છઝમત્થાણં નિગ્ગંથાણં) છઢ્ઢમસ્થ એવા નિર્ઝીથોને (નિગ્ગંથીણ ચ) અને નિર્ઝીથીઓને (નો ચક્ષુપ્પાસં હવ્વમાગચ્છઈ) દષ્ટિપથમાં જલદી આવતા નહોતા. (જા અઠિયા) પણ જે કુંથુવા અસ્થિર હતા, (ચલમાણા) હાલતા-ચાલતા હતા, તેઓ જ (છઝમત્થાણં નિગ્ગંથાણં નિગ્ગંથીણ ચ) છઢ્ઢમસ્થા એવા નિર્ઝીથોને અને નિર્ઝીથીઓને (ચક્ષુપ્પાસં) દષ્ટિપથમાં (હવ્વમાગચ્છઈ) જલદી આવતા હતા ॥૧૩૨॥

૪૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

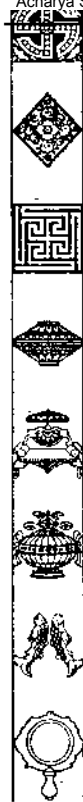

(જં પાસિત્તા) ઉદ્ધરી ન શકાય એવા કુંથુવાને દેખીને (बहूहिं निगंथेहिं) ઘણા સાધુઓએ (निगंथीहिं य) અને સાધ્વીઓએ (भत्ताइं पच्चक्खायाइं) ભક્તનાં પચ્ચક્ખાણ કર્યાં, એટલે ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓએ અનશન કર્યાં. (से किमाहु ? भंते !) શિષ્ય ગુરુમહારાજને પૂછે છે કે - હે ભગવન્ ! તે આપ શું કહો છો, એટલે તે વખતે ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓએ અનશન કર્યાં તેનું શું કારણ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (अज्जप्पभिइं) આજથી આરંભીને (संजमे) સંયમ (दुराराहए भविस्सइ) દુરારાહ્ય થશે, એટલે પાળવો મુશ્કેલ થશે; કેમકે પૃથ્વી જીવજંતુથી વ્યાપ્ત થશે, સંયમને લાયક ક્ષેત્ર મળી શકશે નહિ, અને પાખંડીઓનું જોર વધશે, તેથી હવે સંયમ પાળવો મુશ્કેલ થશે; એમ વિચારી તે વખતે ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓએ અનશન કર્યાં ॥૧૩૩॥

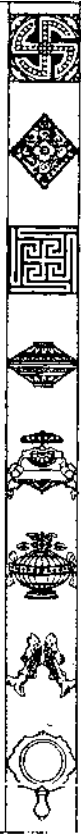
(तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાલે અને તે સમયે (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (इंदभूइपामोक्खाओ) ઈન્દ્રભૂતિ વગેરે (चउद्दस समणसाहस्सीओ) ચૌદ હજાર સાધુઓ હતા, (उक्कोसिया समणसंपया हुत्था) પ્રભુને સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૩૪॥

(समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (अज्जचंदणापामोक्खाओ) આર્યા ચંદનબાલા વિગેરે (छत्तीसं अज्जियासाहस्सीओ) છત્રીસ હજાર આર્યાઓ એટલે સાધ્વીઓ હતી, (उक्कोसिया अज्जियासंपया

ષઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હુત્યા) પ્રભુને સાધ્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૩૫॥

(સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (સંઘ્ર-સયગપામોક્ષાણં) શંખ, શતક વિગેરે (સમણોવાસગાણં) શ્રાવકો (एगा सयसाहस्सी अउणट्ठिंठ च सहस्सा) એક લાખ અને ઓગણસાઠ હજાર હતા. (उक्कोसिया समणोवासगाणं संपया हुत्था) પ્રભુને શ્રાવકોની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૩૬॥

(સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (સુલસા-સેવઈપામોક્ષાણં) 'સુલસા' રેવતી વિગેરે (સમણોવાસિયાણં) શ્રાવિકાઓ (तिन्नि सयसाहस्सी अट्ठारस्स सहस्सा) ત્રણ લાખ અને અઢાર હજાર હતા, (उक्कोसिया समणोवासियाणं संपया हुत्था) પ્રભુને શ્રાવિકાની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૩૭॥

(સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (તિન્નિ સયા ચહસપુલ્લીણં) ત્રણસો ચૌદપૂર્વી હતા. ચૌદપૂર્વી કેવા? - (अजिणाणं) પોતે અસર્વજ હોવા છતાં (जिणसंकासाणं) સર્વજ સદશ, (सव्वक्खरस्स-त्तिवाईणं) અકારાદિ સર્વ અક્ષરોના સંયોગને જાણવાવાલા, (जिणो विव) સર્વજની પેઠે (अवितहं वागरमाणाणं)

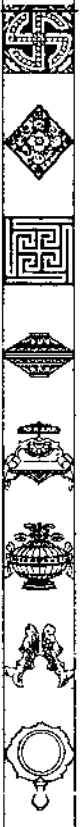
૧. નાગ નામના સારથીની સ્ત્રી અને બત્રીસ પુત્રોની માતા. ૨. ઔષધ દર્દ પ્રભુના રક્તઅતિસાર રોગને નિવારનારી.

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૩૯૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સાચી પ્રરૂપણા^૧ કરનારા, આવા પ્રકારના ત્રણસો ચૌદપૂર્વી હતા, (અવકોસિયા ચરુદસપુલ્લિસંપયા હુત્યા) પ્રભુને ચૌદપૂર્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૩૮॥

(સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (તેરસ સયા ઓહિનાણીણં અહસેસપત્તાણં) અતિશયો એટલે આમર્ષોષધી વિગેરે લબ્ધિઓને પ્રાપ્ત થયેલા તેરસો અવધિજ્ઞાનીઓ હતા, (અવકોસિયા ઓહિનાણિસંપયા હુત્યા) પ્રભુને અવધિજ્ઞાનીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૩૯॥

(સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (સત્ત સયા કેવલનાણીણં સંભિન્નવરનાણ-દંસણધરાણં) સંતિન્ન એટલે સંપૂર્ણ એવા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરનારા સાતસો કેવલજ્ઞાનીઓ હતા, (અવકોસિયા કેવલનાણીણં સંપયા હુત્યા) પ્રભુને કેવલજ્ઞાનીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૪૦॥

(સમણસ્સ ભગવો મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (સત્ત સયા વેઝ્ઞીણં અદેવાણં દેવિહ્મિપત્તાણં) દેવ ન હોવા છતાં દેવની ઋદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા એટલે દેવની ઋદ્ધિ વિકુર્વવાને સમર્થ એવા વૈકિયલબ્ધિવાળા સાતસો મુનિઓ હતા, (અવકોસિયા વેઝ્ઞિયસંપયા હુત્યા) પ્રભુને વૈકિયલબ્ધિવાળા મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી હતી ॥૧૪૧॥

૧. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કેવલી અને શ્રુતકેવલીને તુલ્ય કહેલા છે, તેથી સર્વજ્ઞની પેઠે સત્ય પ્રરૂપણા કરનારા.

૫૪
વ્યાખ્યાનમ્

૩૯૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (પંચ સયા વિઝ્ઞમઈણં) પાંચસો વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાની હતા. 'વિપુલમતિઓ કેવા ? - (અઙ્ઘાઙ્ગેસુ દીવેસુ) અઢી દ્વીપ (દોસુ ય સમુદેસુ) અને બે સમુદ્રને વિષે રહેલા (સત્તીણં પંચિંદિયાણં પજ્જત્તગાણં) પર્યાપ્ત સંજી પંચેન્દ્રિયોના (મણોગણે ભાવે જાણમાણાણં) મનોગત ભાવોને જાણનારા, આવા પ્રકારના પાંચસો વિપુલમતિઓ હતા. (ઊક્કોસિયા વિઝ્ઞમલઈણં સંપયા હુત્થા) પ્રભુને વિપુલમતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૪૨॥

(સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (ચત્તારિ સયા વાઈણં) ચારસો વાદી એવા મુનિઓ હતા. તે કેવા ? - (સદેવ-મયુયા-હસુરાણે પરિસાણે) દેવ મનુષ્યો અને અસુરો વાળી સભામાં (વાણે અપરાજિયાણં) વાદમાં પરાજય ન પામે એવા પ્રકારના હતા. (ઊક્કોસિયા વાહસંપયા હુત્થા) પ્રભુને વાદી મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૪૩॥

૧. વિપુલ એટલે વિસ્તીર્ણ છે મતિ એટલે મનઃપર્યવજ્ઞાન જેમને, તેઓ વિપુલમતિ કહેવાય. મનઃપર્યવજ્ઞાની બે પ્રકારના હોય છે, વિપુલમતિ અને ઋજુમતિ. તેઓમાં વિપુલમતિ - 'આણે સુવર્ણનો, પીળા વર્ણવાળો, પાટલીપુત્રમાં શરદ્ઋતુને વિષે બનેલો ઘડો ચિંતવ્યો છે' ઇત્યાદિ પ્રકારે સંજિપંચેન્દ્રિયના મનોગત પદાર્થને સર્વ વિશેષણો સહિત જાણે છે, પણ ઋજુમતિ. "આણે ઘડો ચિંતવ્યો છે" એ પ્રમાણે સંજિપંચેન્દ્રિય મનોગત પદાર્થને સામાન્ય સ્વરૂપે જાણે છે. વળી વિપુલ મતિ અઢી અંગુલ અધિક એવા મનુષ્યક્ષેત્રમાં (મતાંતરે-સંપૂર્ણ મનુષ્યક્ષેત્રમાં) રહેલા સંજિપંચેન્દ્રિયોના મનોગત પદાર્થોને જાણે છે, પણ ઋજુમતિ મનુષ્યક્ષેત્રમાં (મતાંતરે - અઢી અંગુલન્યૂન મનુષ્યક્ષેત્રમાં) રહેલા સંજિપંચેન્દ્રિયોના મનોગત પદાર્થોને જાણે છે. આ પ્રમાણે વિપુલમતિ અને ઋજુમતિમાં તફાવત છે.

૫૪૬
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

૫૬
વ્યાખ્યાનમ્

(સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (સત્ત અંતેવાસિસયાઈ) સાતસો શિષ્યો (સિદ્ધાઈ) મુક્તિ પામ્યા, (જાવ સવ્વદુંક્રમ્પાહીણાઈ) યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા; (ચઝહસ અજ્જિયાસયાઈ સિદ્ધાઈ) અને ચૌદસો સાધ્વીઓ મુક્તિ પામી ॥૧૪૪॥

(સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (અટ્ઠ સયા અણુત્તરોવવાહયાણં) અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા આઠસો મુનિઓ હતા. એટલે કાલધર્મ પામી, અનુત્તરવિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ, ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મનુષ્યપણું પામી મોક્ષે જનારા આઠસો મુનિઓ હતા. તેઓ કેવા ? - (ગહ્ઠ્ઠિવલ્લાણાણં) ગતિ એટલે આવતી મનુષ્યગતિમાં મોક્ષપ્રાપ્તિ લક્ષણ કલ્યાણ વાળા, (ઠિહ્ઠિવલ્લાણાણં) દેવભવમાં પણ કલ્યાણ વાળા, (આગમેસિભદ્ધાણં) અને તેથી જ આગામી ભવમાં સિદ્ધ થવાના હોવાથી આગામી ભવમાં પણ કલ્યાણ વાળા, આવા પ્રકારના આઠસો મુનિઓ હતા. (ઉવ્વકોસિયા અણુત્તરોવવાહયાણં સંપયા હુથા) પ્રભુને અનુત્તરવિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૪૫॥

(સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (દુવિહા) બે પ્રકારની (અંતગહ્ઠ્ઠિભૂમિ હુથા) અંતકૃદ્ભૂમિ^૧ થઈ, એટલે મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં મોક્ષમાર્ગીઓને મોક્ષ જવાને કાલ બે પ્રકારે

૧. સંસારનો જે અન્ત કરે-નાશ કરે એટલે મોક્ષ જાય તે અંતકૃત્, તેઓની ભૂમિ એટલે કાલ.

૩૯૮

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

થયો. (તં જહા) તે આ પ્રમાણે - (જુગંતગઢભૂમિ પરિયાયંતગઢ ભૂમિ ચ) યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ અને પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ ।
યુગ એટલે ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિ ક્રમસર વર્તતા પદ્ધતિ પુરુષો, તેઓથી મર્યાદિત જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાલ તે 'યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય.

પર્યાય એટલે પ્રભુને કેવલિપણાનો ઉત્પન્ન થયાનો કાલ, તેને આશ્રીને જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાલ તે 'પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય. (જાવ તત્ત્વાઓ પુરિસજુગાઓ જુગંતગઢભૂમી) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને ત્રીજા પુરુષયુગ સુધી યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ થઈ. એટલે પ્રભુથી આરંભી તેમના પદ્ધતિ ત્રીજા પુરુષ શ્રીજંબૂસ્વામી સુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહ્યો. હવે પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ કહે છે - (ચઢવાસપરિયાણ અંતમકાસી) ચાર વરસ સુધીનો છે કેવલિપણાનો પર્યાય જેમને એવા શ્રીમહાવીર પ્રભુ થયે છતે કોઈ કેવલીએ સંસારનો અંત કર્યો, એટલે, શ્રીમહાવીર પરમાત્માને કેવલજ્ઞાન થયા પછી ચાર વરસે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો ॥૧૪૬॥

૧. તીર્થંકરથી આરંભીને તેમના પદ્ધતિ જેટલા પુરુષો સુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહે, એટલે સાધુઓ વિગેરે મોક્ષગામીઓ મોક્ષે જાય, તે કાલને યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહે છે. કાલના અમુક પ્રમાણવિશેષને યુગ કહે છે, તે યુગો ક્રમસર વર્તે છે; તેથી તેઓના સદશપણાથી જે ક્રમસર વર્તતા ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિરૂપ પદ્ધતિ પુરુષો, તેઓ પણ યુગ કહેવાય તે ક્રમસર વર્તવાવાળા પદ્ધતિ પુરુષોવડે પ્રભિત-મર્યાદિત મોક્ષે જવાનો કાલ, તે યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય.

૨. તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી જેટલા કાલે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થાય, તે કાલને પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ કહે છે.

પદ્ધ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

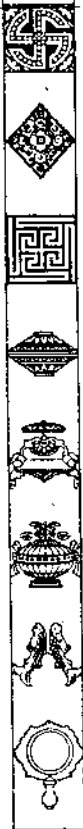
(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (સમણે ભગવાન્ મહાવીર
(ત્રીસં વાસાઈ) ત્રીસ વરસ સુધી (અગાસ્વાસમજ્ઞો) ગૃહસ્થાવાસની મધ્યમાં (વસિત્તા) રહીને, (સાઈરિગાઈં
દુવાલસ વાસાઈં) બાર વરસથી કાંઈક અધિક સમય સુધી - એટલે બાર વરસ અને સાડા છ મહિના સુધી
(છઝમત્થપરિયાગં પાઝણિત્તા) છઠ્ઠમસ્થ પર્યાય પાળીને, (દેસૂળાઈં ત્રીસં વાસાઈં) ત્રીસ વરસથી કાંઈક ઓછા
સમય સુધી - એટલે ઓગણત્રીસ વરસ અને અને સાડા પાંચ મહિના સુધી (કેવલીપરિયાગં પાઝણિત્તા)
કેવલિપર્યાય પાળીને (બાયાલીસં વાસાઈં) એકંદરે બેતાલીસ વરસ સુધી - (સામણ્ણપરિયાગં પાઝણિત્તા)
શ્રામણ્યપર્યાય-ચારિત્રપર્યાય પાળીને, (બાવત્તરિં વાસાઈં) સર્વ મળી કુલ બહોંતેર વરસ સુધી (સન્નાયં પાલહિત્તા)
પોતાનું સર્વ આયુષ્ય પાળીને, (સ્ત્રીણે વેયણિજ્ઞા-હડય-નામ-ગુત્તે) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર
ભવોપગ્રાહી કર્મો ક્ષીણ થતાં, (હમીસે ઓસપ્પિણીએ) આ અવસર્પિણીમાં (દુસમસુસમાએ સમાએ બહુવિદ્ધકંતાએ)
દુષમસુષમા નામનો ચોથો આરો ઘણો ખરો ગયા બાદ ચોથો આરો કેટલો બાકી રહેતાં પ્રભુ મોક્ષે ગયા? તે
કહે છે - (તિહિં વાસેહિં અહ્ધનવમેહિં ચ માસેહિં સેસેહિં) ચોથા આરાના ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાકી
રહેતાં, (પાવાએ મજ્ઞિમાએ) મધ્યમ પાપા નગરીને વિષે (હત્થિવાલસ્સ રણ્ણો રજ્જુગસમાએ) હસ્તીપાલ નામના
રાજાના કારકુનોની સભામાં, (એમે) રાગ-દ્વેષની સહાય રહિત હોવાથી એકલા, એટલે રાગ-દ્વેષ રહિત,
વળી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કેવા? - (અબીએ) અદ્વિતીય એવા; એટલે - જેમ ઋષભદેવાદિ તીર્થંકરો

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

૪૦૦

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દસહજાર વિગેરે પરિવાર સાથે મોક્ષે ગયા, તેમ ભગવાન્ મહાવીર બીજા કોઈની સાથે મોક્ષે ગયા નહિ; પણ એકલા મોક્ષે ગયા, તેથી અદ્વિતીય એટલે એકાકી એવા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર, (છટ્ટેણં ભત્તેણં અપાણણં) નિર્જલ છટ્ઠ તપ વડે યુક્ત થયા છતા, (સાઙ્ગા નક્ષત્રેણં જોગમુવાગણં) સ્વાતિ નક્ષત્ર સાથે ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, (પચ્ચૂસકાલસમયંસિ) પ્રભાતકાલરૂપ અવસરને વિષે એટલે ચાર ઘડી રાત્રિ અવશેષ રહેતાં, (સંપલિયંકનિસણ્ણે) સમ્યક્ પ્રકારે પર્યંકાસને એટલે પદ્માસને બેઠા છતા શ્રી મહાવીર પ્રભુ (પણપન્નં અઙ્ગયણાઈં કલ્લાણફલવિવાગાઈં) પુણ્યના ફલવિપાકવાળાં પંચાવન અધ્યયનો, (પણપન્નં અઙ્ગયણાઈં પાવપ્પલ વિવાગાઈં) પાપના ફલવિપાક વાળાં પંચાવન અધ્યયનો, (છત્તીસં ચ અપુટ્ઠવાગરણાઈં વાગસ્તિ) અને કોઈના પૂછ્યા વિના છત્રીસ ઉત્તરો કહીને, (પહાણં નામ અઙ્ગયણં વિભાવેમાણે વિભાવેમાણે) પ્રધાન નામનું મરુદેવીનું એક અધ્યયન ભાવતા ભાવતા (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (વિઙ્ગકંતે) સંસારસમુદ્રનો પાર પામ્યા, (સમુજ્જાણ) સંસારમાં ફરીથી ન આવવું પડે તેમ સમ્યક્ પ્રકારે ઊર્ધ્વપ્રદેશમાં ગયા, વળી પ્રભુ કેવા ? - (છિન્નજાઈ-જરા-મરણ-બંધણે) જરા અને મરણના કારણભૂત કર્મોને છેદનારા (સિદ્ધે) સાધેલો છે અર્થ જેમણે એવા (બુદ્ધે) તત્ત્વ અર્થના જાણકાર, (મુત્તે) ભવોપગ્રાહી કર્મોથી મૂકાયેલા, (અંતગઢે) સર્વ દુઃખોનો અંત કરનારા (પરિનિવ્વુડે) સર્વ પ્રકારના સંતાપ રહિત, (સલ્લદુક્ખપ્પહીણે) અને શરીર તથા મન સંબંધી સર્વદુઃખો નષ્ટ કરનારા થયા ॥૧૪૭॥

શ્રી મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી કેટલા કાલે શ્રીકલ્પસૂત્ર લખાયું ? વિગેરે જણાવે છે - (સમણસ્સ

પદ્મં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ભગવઓ મહાવીરસસ જાવ સચ્ચદુઃખખ્ખહીણસસ) કાલધર્મ પામેલા યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયેલા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના નિર્વાણથી (નવ વાસસયાઈં વિઙ્કન્તાઈં) નવસો વરસ વ્યતીત થયાં. (દસમસસ ય વાસસયસસ) અને દસમા સૈકાનો (અયં અસીઈમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઈ) આ અંસીમો સંવત્સરકાલ જાય છે. (વાયણંતરે પુણ) વળી વાયનાંતરમાં (અયં તેઝણ) દસમા સૈકાનો આ ત્રાણુંમો (સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઈ ઇતિ દીસઈ) સંવત્સરકાલ જાય છે એમ દેખાય છે.

જો કે આ સૂત્રપાઠનો ભાવાર્થ બરાબર સ્પષ્ટપણે સમજાતો નથી, તો પણ પૂર્વટીકાકારોએ તેની જેવી વ્યાખ્યા કરી છે તે પ્રમાણે અમે પણ તેનો અર્થ કરીએ છીએ. તે આ પ્રમાણે -

આ સૂત્રપાઠ માટે કેટલાક કહે છે કે - “શ્રીકલ્પસૂત્ર પુસ્તક ક્યારે લખાયું ? તે સમય જણાવવા માટે શ્રીદેવદ્વિગણિ ક્ષમાશ્રમણે આ સૂત્રપાઠ લખ્યો છે. તેથી આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે - શ્રીવીરનિર્વાણથી નવસો એસી વરસ વ્યતીત થતાં સિદ્ધાંત પુસ્તકારૂઢ થયો, તે વખતે કલ્પસૂત્ર પણ પુસ્તકારૂઢ થયું. એટલે કે શ્રીવીરનિર્વાણથી નવસો એસીમે વરસે વલ્લભીપુર નગરમાં દેવદ્વિગણિ ક્ષમાશ્રમણ વિગેરે સકલ સંધે મળી આગમ લખ્યાં, ત્યારે શ્રીકલ્પસૂત્ર પણ લખ્યું. પણ વાયનાંતરમાં એટલે બીજી પ્રતિમાં નવસો ત્રાણુંમો સંવત્સર કાલ જાય છે એમ દેખાય છે. તાત્પર્ય કે કોઈ પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે, શ્રીવીરનિર્વાણથી નવસો ત્રાણુંમો સંવત્સરકાલ દેખાય છે. તાત્પર્ય કે - કોઈ પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે, શ્રીવીરનિર્વાણથી નવસો એસી

પદ્મ
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વરસ વ્યતીત થતાં કલ્પસૂત્રની વાચના સભા સમક્ષ શરૂ થઈ; અને કોઈ પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે - નવસો ત્રાણું વરસ વ્યતીત થતાં કલ્પસૂત્રની વાચના સભા સમક્ષ શરૂ થઈ.”

વળી કેટલાક આ સૂત્રપાઠનો અર્થ આવી રીતે કરે છે -

“આ સૂત્રમાં બે વાક્યો છે; એક કલ્પસૂત્ર લખાયાનો સમય જણાવે છે, અને બીજું વાક્ય સભાસમક્ષ કલ્પસૂત્ર વંચાયાનો સમય સૂચવે છે. તે આ પ્રમાણે-શ્રીવીરનિર્વાણથી નવસો અંશીમો સંવત્સરકાલ જાય છે, એટલે કલ્પસૂત્ર લખવાનો હેતુભૂત એવો નવસો અંશીમો સંવત્સર કાલ જાય છે; આ વાક્યથી કલ્પસૂત્રને લખવારૂપ વાચનાનો સમય જણાવ્યો. વળી વાચનાંતરમાં એટલે કલ્પસૂત્રને લખવારૂપ વાચનાથી સભાસમક્ષ વાંચવા રૂપ બીજી વાચનામાં નવસો ત્રાણુમો સંવત્સર કાલ જાય છે; આ વાક્યથી કલ્પસૂત્રને સભાસમક્ષ વાંચવારૂપ વાચવાનો સમય જણાવ્યો. તાત્પર્ય કે - શ્રીવીરનિર્વાણથી નવસો અંસીમે વરસે કલ્પસૂત્ર પુસ્તકારૂઢ થયું એટલે પુસ્તક પરલખાયું, અને નવસો ત્રાણુંમા વરસે સભાસમક્ષ વંચાયું”. આવી રીતે જુદા જુદા આચાર્યોના ભિન્ન ભિન્ન મત છે, તત્ત્વ કેવલિભગવાન્ જાણે ॥૧૪૮॥ ઇતિ શ્રીવીરચરિત્રમ્ ॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કણ્ણો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિક્કહિઆ જિણ-ગણ-હસાઇથેરાવલી ચસ્તિં ॥૧॥”

॥ ઇતિ ષષ્ઠં વ્યાખ્યાનામ્ ॥

ષષ્ઠં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અથ સપ્તમં વ્યાખ્યાનમ્ ॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાદ્ધથેસવલી ચરિત્તં ॥૧॥”

હવે જથન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ વાચનાએ કરીને શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર કહે છે -

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલ અને તે સમયને વિષે (પાસે ણં અરહા પુરિસાદાણીય) પુરુષોને વિષે પ્રધાન એવા અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના (પંચવિસાહે હોત્યા) પાંચે કલ્યાણક વિશાખા નક્ષત્રમાં થયાં. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે- (વિસાહાહિં ચુણ, ચદ્ધિતા ગમ્મં વક્કંતે) વિશાખા નક્ષત્રમાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પ્રાણત નામના દસમા દેવલોકથી ચ્યવ્યા, ચ્યવ્યીને ગર્ભમાં આવ્યા. (વિસાહાહિં જાણ) વિશાખા નક્ષત્રમાં જન્મ્યા. (વિસાહાહિં મુંડે ભવિત્તા) વિશાખા નક્ષત્રમાં મુન્ડ થઈને, એટલે - દ્રવ્યથી કેશનો લોચ કરીને અને ભાવથી રાગ-દ્વેષને મૂકીને; (અગારાઓ અણગારિઅં પવ્વણ) ઘરમાંથી નીકળી સાધુપણને પામ્યા-દીક્ષા લીધી. (વિસાહાહિં) વિશાખા નક્ષત્રમાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુને (અણંતે) અનંત વસ્તુના વિષયવાળું, અથવા અવિનાશી, (અણુત્તરે) અનુપમ, (નિવાઘાણ) કોઈ પણ વસ્તુથી સ્ખલના ન પામે તેવું, (નિરાવરણે) સમસ્ત આવરણ રહિત, (કસિણે) સઘળા પર્યાય સહિત એવી સર્વ વસ્તુને જણાવનારું, (પહિપુણ્ણે) અને સઘળા અવયવોથી

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

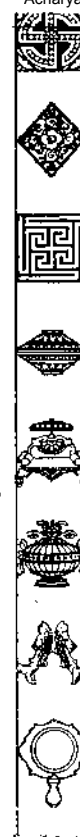

સંપૂર્ણ, (કેવલવરનાણ-દંસણે સમુપ્પન્ને) પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું. (વિસાહાહિં પરિનિવ્વુદે) ભગવાન્ શ્રીપાર્શ્વનાથ વિશાખા નક્ષત્રમાં મોક્ષે ગયા. ॥૧૪૯॥

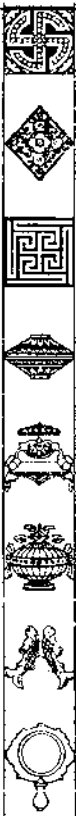
(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (પાસે અરુહા પુરિસાદાણીય) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રી પાર્શ્વનાથ (જે સે ગિમ્હાણં પઢમે માસે) જે આ ગ્રીષ્મકાલનો પહેલો માસ, (પઢમે પક્ષે-ચિત્તબહુલે) પહેલું પખવાડીયું; એટલે - ચૈત્રમાસનું કૃષ્ણ પખવાડીયું (તસ્સ ણં ચિત્તબહુલસ્સ) તેની (ચુત્થીપક્ષે ણં) ચોથની રાત્રિને વિષે (પાણયાઓ કપ્પાઓ વીસંસાગરોવમટ્ઠિહયાઓ) વીશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દસમા પ્રાણત દેવલોક થકી (અણંતરં ચયં ચહિત્તા) આંતરા વિના ચ્યવન કરીને, (इहेव जंबुद्वीवे दीवे) આ જંબૂદ્વીપને વિષે (ભારહે વાસે) ભરતક્ષેત્રમાં (વાણારસીય નયરીય) વારાણસી નગરીને વિષે (આસસેણસ્સ રણ્ણો વામાય દેવીય) અશ્વસેન રાજાની વામાદેવી પટરાણીની કુખને વિષે (પુલ્લસ્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્યરાત્રિમાં (વિસાહાહિં નક્ષત્રત્તેણં જાગમુવાગણં) વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ આવતાં (આહારવક્કંતીય) દેવ સંબંધી આહારનો ત્યાગ કરીને (ભવવક્કંતીય) દેવ સંબંધી ભવનો ત્યાગ કરીને (સરીરવક્કંતીય) અને દેવ સંબંધી શરીરનો ત્યાગ કરીને (कुच्छिसि गभत्ताय वक्कंते) વામાદેવીની કુખને વિષે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા ॥૧૫૦॥

૧. ગુજરાતી - ફાગણમાસનું કૃષ્ણ પખવાડીયું.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

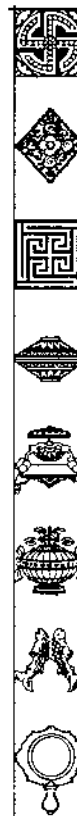

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(પાસે ણં અરહા પુરિસાદાણી) પુરુષપ્રધાન એવા અર્હનુ શ્રી પાર્શ્વનાથ (તિન્નાણોવગણ આવિ હોત્યા) મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત હતા. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (ચઙ્ગસ્સામિ સ્તિ જાણઙ્) પોતાનું દેવવિમાનમાંથી ચ્યવન થવાનું હતું ત્યારે 'હું દેવવિમાનમાંથી ચ્યવીશ' એ પ્રમાણે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ જાણે છે. (ચચમાણે ન જાણઙ્) 'હું ચ્યવું છું, એ પ્રમાણે જાણતા નથી, કારણ કે - વર્તમાનકાલ એક સમયનો-અતિસૂક્ષ્મ છે. (ચુણ મિ સ્તિ જાણઙ્) 'હું ચ્યવ્યો' એ પ્રમાણે જાણે છે. (તેણં ચેવ અભિલાવેણં સુવિણદંસણવિહાણેણં સવ્વં) અહીં વામાદેવીએ ચૌદ સ્વપ્ન દેખવાં, સ્વપ્નપાઠકોને તે સ્વપ્નાઓનાં ફળ પૂછવાં, વિગેરે જેમ શ્રીમહાવીર સ્વામી ગર્ભમાં આવતાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ ચૌદ સ્વપ્ન દેખ્યાં હતાં, વિગેરે પહેલાં આવેલા પાઠની પેઠે અહીં પણ કહેવું. અર્થાત્ - શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનો જીવ ગર્ભમાં આવતાં વામાદેવીએ ચૌદ સ્વપ્ન દેખ્યાં, વામાદેવીએ અશ્વસેન રાજા પાસે જઈ તેમને સ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યાં, અશ્વસેન રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવ્યા, વામાદેવીને કનાતની અંદર રત્નજડિત સિંહાસન પર બેસાડ્યા, અશ્વસેન રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને સ્વપ્નાઓનાં ફળ પૂછ્યાં, તેઓએ સ્વપ્નાઓનાં ફળ કહ્યાં, વામાદેવીએ તે સ્વપ્નાઓના અર્થ અંગીકાર કર્યા; વિગેરે પૂર્વે આવેલા પાઠ પ્રમાણે સઘળું કહેવું. (જાવ નિયમં ગિહં અણુપવિટ્ઠા) યાવત્-અશ્વસેન રાજાની અનુમતિ પામેલી વામાદેવી સિંહાસન થકી ઉઠીને પોતાના ભવનમાં દાખલ થયાં. ત્યાર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

બાદ ગર્ભને હિતકારી એવા આહારાદિ વડે ગર્ભને પોષતાં છતાં વામાદેવી (જાવ-સુહં સુહેણં તં ગર્ભં પરિવહઈ) યાવત્-સુખપૂર્વક તે ગર્ભને વહન કરે છે - પાલન કરે છે ॥૧૫૧॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (પાસે અરહા પુરિસાદાણીએ) પુરુષોમાં પ્રધાન એવા અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથ જન્મ્યા. વામામાતાએ પ્રભુને ક્યારે જન્મ આપ્યો ?, તે કહે છે - (જે સે હેમંતાણં દુચ્ચે માસે) જે આ હેમંતઋતુનો બીજો માસ, (તચ્ચે પવચ્ચે) ત્રીજું પખવાડીયું (પોસબહુલે) એટલે પોષમાસનું કૃષ્ણ પખવાડીયું (તસ્સ ણં પોસબહુલસ્સ દસમીપવચ્ચે ણં) તેની 'દશમની તિથિને વિષે (નવપ્પહં માસાણં બહુપડિપુણ્ણાણં) નવ માસ (અહ્હટ્ઠમાણં રાહંદિયાણં વિહ્વકંત્તાણં) અને સાડા સાત દિવસ ગયે છતે (પુલ્લસ્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્યરાત્રિને વિષે (વિસાહાહિં નવચ્ચત્તેણં જોગમુવાગણં) વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (આરોગ્ગા) આરોગ્યવાળી એટલે જરા પણ પીડા રહિત એવી તે વામાદેવીએ (આરોગ્ગં દાસ્યં પયાયા) આરોગ્ય એટલે અબાધા રહિત એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો ॥૧૫૨॥

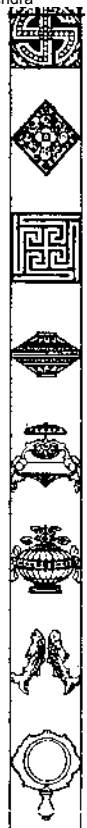
(જં સ્યણિં ચ ણં) જે રાત્રિને વિષે (પાસે અરહા પુરિસાદાણીએ જાએ) પુરુષોમાં પ્રધાન એવા અર્હન્ શ્રી પાર્શ્વનાથ જન્મ્યા, (સા ણં સ્યણિ) તે રાત્રિ (બહુહિં દેવેહિં દેવીહિં ચ) પ્રભુના જન્મોત્સવ માટે નીચે ઉતરતા

૧. ગુજરાતી - માગશર વદી દશમની તિથિને વિષે.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને ઉંચે ચડતા એવા ઘણા દેવો અને દેવીઓએ કરીને (જાવ ઉષ્ણિજલગભૂયા કહકહગભૂયા આવિ હુત્યા) યાવત્જાણે અતિશય આકુલ થઈ હોયની ! તથા આનંદથી ફેલાઈ રહેલા હાસ્યાદિ અવ્યક્ત શબ્દોથી જાણે કોલાહલમય બની ગઈ હોયની ! એવી થઈ ॥૧૫૩॥

(સેસં તહેવ) શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનો જન્મોત્સવ વિગેરે બાકીનો સર્વ વૃત્તાંત તે જ પ્રમાણે એટલે પૂર્વે કહી ગયેલા શ્રીમહાવીર પ્રભુ પેઠે જાણી લેવો. (નવરં પાસાભિલાવેણં ભાણિયન્નં) વિશેષ એટલો કે - તે જન્મોત્સવ વિગેરેમાં શ્રીમહાવીર પ્રભુને બદલે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું નામ કહેવું. (જાવ-) યાવત્ - અશ્વસેન રાજો પુત્રજન્મની ખુશાલીમાં દસ દિવસ સુધી મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદા કરી, અને પુત્રજન્મને બારમે દિવસે સગાં-સંબંધી તથા જ્ઞાતિજનોને આમંત્રણ કરી ભોજન કરાવ્યું અને કહ્યું કે - “હે દેવાનુપ્રિયો ! અમારો આ બાળક ગર્ભમાં હતો ત્યારે શય્યામાં રહેલી તેની માતાએ રાત્રે અંધકારમાં પણ પાર્શ્વ એટલે પડખેથી જતા કાળા સર્પને દેખ્યો હતો, (તં હોઝ ણં કુમારે પાસે નામેણં) તેથી અમારો આ કુમાર નામ વડે ‘પાર્શ્વ’ હો, એટલે-અમારા આ કુમારનું નામ “પાર્શ્વ પાડીએ છીએ”.

હવે ઇન્દ્રે આજ્ઞા કરેલી ધાત્રીઓ વડે લાલન-પાલન કરાતા જગત્પતિ શ્રીપાર્શ્વનાથ બીજના ચન્દ્રમા પેઠે દિવસે દિવસે વધવા છતા નવ હાથ ઉંચી કાયાવાળા અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યા. પછી કુશસ્થલ નગરના પ્રસેનજિત રાજાની પ્રભાવતી નામની કન્યા સાથે માતા-પિતાએ આગ્રહથી પ્રભુનો વિવાહ કર્યો.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એક વખતે ભગવાન્ શ્રીપાર્શ્વનાથ મહેલ ઉપર ઝડૂખામાં બેસી વારાણસી નગરીનું અવલોકન કરી રહ્યા હતા. તેવામાં પુષ્પ વિગેરે પૂજાની સામગ્રી પુક્ત નગરના પુરુષો અને સ્ત્રીઓને એક દિશા તરફ જતા દેખી પાસે ઉભેલા સેવકને પૂછ્યું કે - ‘આ લોકો ક્યાં જાય છે ?’ તેણે કહ્યું કે - “હે પ્રભુ કોઈક ગામડામાં રહેનારો કમઠ નામનો બ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો. નાનપણમાં તેના માતા-પિતા મરી ગયાં હતાં. દરિદ્ર અને નિરાધાર થઈ ગયેલા કમઠ ઉપર દયા લાવી લોકો તેની આજીવિકા ચલાવતા હતા. એક વખતે રત્નજડિત ઘરેણાંથી વિભૂષિત થેયલા નગરના લોકોને દેખી કમઠે વિચાર્યું કે - ‘અહો ! આ સઘળી ઋદ્ધિ પૂર્વજન્મના તપનું ફળ છે, માટે હું તાપસ થઈ તપ કરું, એમ વિચારી કમઠ પંચાગ્નિતપ વિગેરે કષ્ટ ક્રિયા કરનારો તાપસ થયો. હે સ્વામી ! તે જ કમઠ તાપસ ફરતો ફરતો નગરીની બહાર આવ્યો છે, તેની પૂજા કરવાને આ લોકો જાય છે”. આ પ્રમાણે સાંભળી પ્રભુ પણ તેને દેખવા પરિવાર સહિત ગયા. ત્યાં તીવ્ર પંચાગ્નિના તાપથી તપ કરી રહેલો કમઠ પ્રભુના જોવામાં આવ્યો. તે સ્થળે અગ્નિકુંડમાં નાખેલા કાષ્ટની અંદર બળતા એક મોટા સર્પને ત્રણ જ્ઞાનધારી શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુએ પોતાના જ્ઞાનથી જોયો, તેથી કરુણાસમુદ્ર પ્રભુ બોલ્યા કે - “અહો અજ્ઞાન ! અહો અજ્ઞાન !, હે તાપસ ! તું દયા વગરનું આ ફોગટ કષ્ટ શા માટે કરે છે ? જે ધર્મમાં દયા નથી તે ધર્મ આત્માને અહિતકર થાય છે, કહ્યું છે કે -

“કૃપામહાનદીતીરે, સર્વે ધર્માસ્તુળાઙ્કુરાઃ । તસ્યાં શોષમુપેતાયાં, કિયન્નન્દન્તિ તે ચિરમ્ ? ॥૧૧॥”

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૦૯

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“દયારૂપી મોટી નદીને કાંઠે ઉગેલા તૃણના અંકુરો સરખા બધા ધર્મ છે; જો તે દયારૂપી નદી સૂકાઈ જાય, તો તે તૃણાંકુર સમાન ધર્મો કેટલી વાર સુધી ટકી શકે ? ॥૧૧॥ માટે હે તપસ્વી ! દયા વિના વૃક્ષ ક્લેશકારક કષ્ટ શા માટે કરે છે ?” તે સાંભળી કમઠ ક્રોધ કરીને બોલ્યો કે - “હે ક્ષત્રિય ! રાજપુત્રો તો હાથી, ઘોડા વિગેરે ખેલાવી જાણે, મોજશોખમાં મશગૂલ રહેતા રાજકુમારો ‘ધર્મ શું કહેવાય ?’ એ ન જ જાણે. ધર્મને તો અમે તપોધનો જ જાણીએ”. આ પ્રમાણે કમઠનાં વચનો સાંભળી ક્ષમાસાગર પ્રભુએ નોકર પાસે અગ્નિકુંડમાંથી બળતું કાષ્ઠ બહાર કઢાવી, તેને કુહાડા વડે યતનાપૂર્વક ફડાવ્યું, એટલે તેમાંથી તુરત જ તાપ વડે આકુળ-વ્યાકુળ બનેલો અને મરણપ્રાય થઈ ગયેલો સર્પ નીકળ્યો. પ્રભુએ આજ્ઞા કરેલા નોકરે તે સર્પને નવકારમંત્ર તથા પ્રત્યાખ્યાન સંભળાવ્યું. તે સાંભળી સર્પ તેજ ક્ષણે સમાધિપૂર્વક મરણ પામી નાગાધિપ ધરણેન્દ્ર થયો. પછી ‘અહો ! જ્ઞાની, અહો ! જ્ઞાની’ એ પ્રમાણે લોકો વડે સ્તુતિ કરાતા પ્રભુ પોતાને મહેલે પધાર્યા, અને કમઠ તાપસ લોકોથી હેલના પામી ભગવંત ઉપર દ્વેષ કરતો બીજે સ્થળે ચાલ્યો ગયો, અને તપ તપી મરણ પામીને ભવનવાસી મેઘકુમાર દેવોમાં મેઘમાલી નામે દેવ થયો ॥૧૫૪॥

(પાસે જાં અરુઠા પુરિસાદાળીએ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથ (દક્ષિણે) દક્ષ એટલે સર્વકલાઓમાં કુશલ હતા, વળી કેવા ? (દક્ષિણપદ્મણે) કરેલી હિતકર પ્રતિજ્ઞાનો સમ્યક્ પ્રકારે નિર્વાહ કરનારા, (પદ્મિસ્ત્રે) અત્યંત સુંદર રૂપવાળા, (અલ્લીણે) સર્વ પ્રકારનાં ગુણોથી યુક્ત બનેલા, (બ્રહ્મણે) સરલપ્રકૃતિવાળા, (વિણીએ)

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને વડિલોનો વિનય કરનારા પ્રભુ (ત્રીસં વાસાઈ) ત્રીશ વરસ સુધી (અગારવાસમજ્ઞે વસિત્તા) ગૃહસ્થવાસની મધ્યમાં રહીને દીક્ષા લેવાને તત્પર થયા; વળી પ્રભુને દીક્ષા લેવાને એક વરસ બાકી રહ્યું ત્યારે લોકાંતિક દેવોએ પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર જણાવવા વિનંતી કરી, સૂત્રકાર કહે છે - (પુનરવિ લોઅંતિર્ણહિં જીઅકર્ણિર્ણહિં દેવેહિં) વળી જીત એટલે અવશ્યપણે તીર્થંકરોને દીક્ષાનો અવસર જણાવવાનો છે કલ્પ એટલે આચાર જેઓનો એવા બ્રહ્મલોક નિવાસી નવ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવો (તાહિં ઇદ્ઠાહિં) તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગુણવાળી, ઇષ્ટ એટલે પ્રભુને વલ્લભ લાગે એવી, (જાવ-) યાવત્-હૃદયને આહ્વાદ ઉપજાવનારી વાણી વડે પ્રભુને અભિનંદતા છતા તથા પ્રભુની સ્તુતિ કરતા છતા (અવં વચાસી-) આ પ્રમાણે બોલ્યા કે - ॥૧૫૫॥

(જય જય નંદા !) હે સમૃદ્ધશાળી ! આપ જય પામો જય પામો, (જય જય ભદ્રા !) હે કલ્યાણવંત ! આપ જય પામો જય પામો, (જાવ-) યાવત્ - હે પ્રભુ ! આપનું કલ્યાણ થાઓ, હે ભગવન્ ! આપ બોધ પામો - દીક્ષા સ્વીકારો, હે લોકોના નાથ ! સકલ જગતના જીવોને હિતકર એવું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો; કારણ કે આ ધર્મતીર્થ સકલ લોકને વિષે સર્વ જીવોને હિત કરનારું, સુખ કરનારું થશે; એ પ્રમાણે કહીને તે લોકાંતિક દેવો (જયજયસદ્ધં પઝંજન્તિ) જય જય શબ્દ બોલે છે ॥૧૫૬॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

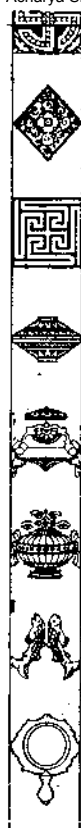
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(પુલિં પિ ણં પાસસ્સ અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ માણુસ્સગાઓ ગિહત્થધમ્માઓ) મનુષ્યને ઉચિત એવા ગૃહસ્થધર્મ એટલે વિવાહાદિની પહેલાં પણ પુરુષપ્રધાન અર્હન શ્રીપાર્શ્વનાથને (અણુત્તરે) અનુત્તર એટલે અભ્યંતર અવધિ હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ (આહોરૂપ) અને ઉપયોગવાળું અવધિજ્ઞાન તથા અવધિદર્શન હતું. (તં ચેવ સત્ત્વં) તે સર્વ પૂર્વ પેઠે-શ્રીમહાવીર સ્વામી પેઠે કહેવું; એટલે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને ઉત્કૃષ્ટ, ઉપયોગવાળું અને કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવાવાળું અવધિજ્ઞાન અને અવધિ દર્શન હતું, તે અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનવડે પ્રભુ પોતાનો દીક્ષાકાલ જાણે છે. પોતાનો દીક્ષા કાલ જાણીને સુવર્ણાદિ સર્વ પ્રકારનું ધન યાચકોને આપે છે, એટલે વાર્ષિક દાન આપે છે; (જાવ-દાણં દાહ્યાણં પરિભાહિતા) યાવત્-પોતાના ગોત્રીયોને સુવર્ણાદિક ધન ભાગે પડતું વહેંચી આપીને પ્રભુ દીક્ષા લેવાને નીકળ્યા. શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ ક્યારે દીક્ષા લેવાને ચાલ્યા? તે કહે છે - (જે સે હેમંતાણં દુચ્ચે માસે) જે આ હેમંતઋતુનો બીજો માસ, (તચ્ચે પવ્વસે-પોસબહુલે) ત્રીજું પખવાડીયું એટલે (તસ્સ ણં પોસબહુલસ્સ ઇવ્વકારસીદિવસે ણં) પોષ માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની 'અગીયારશને દિવસે (પુવ્વણ્ણકાલસમયંસિ) પહેલા પહોરને વિષે (વિસાલાણ સિંબિયાણ) વિશાલા નામની પાલખીમાં રત્નજડિત સુવર્ણના સિંહાસન પર પૂર્વદિશા સન્મુખ બેઠા છતાં (સદેવ-મણુયા-ઽસુરાણ પરિસાણ) અને દેવો, મનુષ્યો તથા અસુરો સહિત પર્ષદા એટલે લોકોના સમુદાયે કરીને સમ્યક્ પ્રકારે પાછળ ગમન

૧. ગુજરાતી - માગશર વદી અગીયારશને દિવસે.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

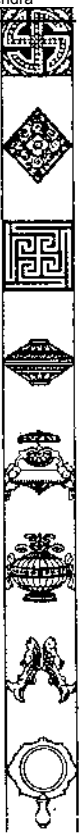

કરાતા એવા પ્રભુ દીક્ષા લેવાને ચાલ્યા. (તં ચેવ સર્વ) અહીં તે સર્વ પૂર્વ પેઠે એટલે શ્રીમહાવીરસ્વામી પેઠે કહેવું. (નવરં) પરંતુ વિશેષ એટલો છે કે - (વાણારસિં નગરિં મઙ્ગલં મઙ્ગલેણં) શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ વારાણસી નગરીના મધ્યભાગમાં થઈને (નિગ્ગચ્છદ્) નીકળે છે. (નિગ્ગચ્છિત્તા) નીકળીને (જેણેવ આસમપણે ઉજ્જાણે) જ્યાં આશ્રમપદ નામનું ઉદ્યાન છે, (જેણેવ અસોગવરપાયવે) જ્યાં અશોક નામનું ઉત્તમ વૃક્ષ છે, (તેણેવ જ્વાગચ્છદ્) ત્યાં આવે છે. (જ્વાગચ્છિત્તા) આવીને (અસોગવરપાયવસ્સ અહે) તે ઉત્તમ અશોકવૃક્ષની નીચે (સીયં ઠાવેદ્) પોતાની પાલખી સ્થાપન કરાવે છે. (ઠાવિત્તા) સ્થાપન કરાવીને (સીયાઓ પચ્ચોરુહદ્) પાલખીમાંથી નીચે ઉતરે છે. (પચ્ચોરુહિત્તા) નીચે ઉતરીને (સયમેવ) પોતાની મેળાએ જ (આભરણ-મલ્લાલંકારં ઓમુયદ્) આભૂષણ, માલા પ્રમુખ અલંકાર ઉતારે છે (ઓમુદ્) અલંકાર ઉતારીને (સયમેવ પંચમુદ્ધિયં લોયં કરેદ્) પોતાની મેળાએ જ પંચમુદ્ધિ લોચ કરે છે. (કસ્તિ) લોચ કરીને (અટ્ઠમેણં ભત્તેણં અપાણણં) નિર્જલ અટ્ઠમ તપ વડે યુક્ત થયા છતા, (વિસાહાહિં નક્ષત્રેણં જોગમુવાગણં) વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (ણં દેવદૂસમાદાય) એક દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ કરીને (તિહિં પુરસસણિં સદ્ધિં) ત્રણસો પુરુષોની સાથે (મુંડે ભવિત્તા) કેશનો લોચ કરવારૂપ દ્રવ્યથી અને કોષાદિ દૂર કરવારૂપ ભાવથી મુંડ થઈને (અગારાઓ) ગૃહવાસ થકી નીકળી (અણગારિયં પવ્વદ્) અનગારપણાને એટલે સાધુપણાને પામ્યા ॥૧૫૭॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(પાસે જાં અરહા પુરિસાદાણીએ) પુરુષ પ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથે (તેસીઝં રાઝંદિયાઝં) દીક્ષા લીધા પછી ત્ર્યાશી દિવસ સુધી (નિચ્ચં) હમેશાં (વોસટ્ઠકાએ) કાયાની શુશ્રૂષા ત્યજી દીધેલી હોવાથી વોસરાવી છે કાયા જેમણે એવા, (ચિયત્તદેહે) પરીષહોને સહન કરવાથી ત્યજી દીધી છે શરીર ઉપરની મમતા જેમણે એવા છતાં (જે કેહુ ઝવસગ્ગા ઉપ્પજ્જન્તિ) જે કોઈ ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થયા તે ઉપસર્ગોને સહન કર્યા. પ્રભુને કેવા કેવા ઉપસર્ગો થયા ? તે કહે છે - (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (દિવ્વા વા) દેવોએ કરેલા, (માણુસા વા) મનુષ્યોએ કરેલા, (તિરિવ્વજ્જોણિયા વા) અને તિર્યચોએ કરેલા; (અણુલોમા વા) અનુલોમ એટલે દેવ-દેવીઓએ નાટક દેખાડવાં; દેવીઓ અને સ્ત્રીઓએ આલિંગન કરવાં, ભોગની પ્રાર્થના કરવી, વિગેરે અનુકૂલ ઉપસર્ગો; (પહિલોમા વા) પ્રતિલોમ એટલે દેવ મનુષ્ય વિગેરેએ ભય બતાવવા, પ્રહાર કરવા, વિગેરે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો; (તે ઉપ્પન્ને સમ્મં સહહ) દેવ મનુષ્ય અને તિર્યચ સંબંધી આવા પ્રકારના ઉત્પન્ન થયેલા તે અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોને પ્રભુએ સમ્યક્ એટલે નિર્ભયપણે સહન કર્યા, (સમ્મહ) ક્રોધ રહિતપણે ખમ્યા (તિતિવ્વજ્જહ) દીનતા રહિતપણે સહન કર્યા, (અહિયાસેહ) અને કાયાની નિશ્ચલતા રાખી સહન કર્યા. શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને તે ઉપસર્ગોમાં દેવે કરેલ ઉપસર્ગ કમઠ સંબંધી આ પ્રમાણે થયો -

શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ દીક્ષા સ્વીકારી વિચરતા છતાં એક વખતે કોઈ તાપસના આશ્રમમાં પધાર્યા, અને

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાં રાત્રિએ કુવાની નજીકમાં વડવૃક્ષ નીચે પ્રતિમાધ્યાને સ્થિત થયા. હવે પેલો કમઠ તાપસ મરીને મેઘમાલી દેવ થયો હતો, તેણે આ અવસરે પ્રભુને ધ્યાનમગ્ન જોયા. તે નીચ દેવ પૂર્વભવનું વૈર સંભારી પ્રભુને ઉપદ્રવ કરવા તત્કાલ ત્યાં આવ્યો. ક્રોધથી ધમધમી રહેલા તે મેઘમાલીએ વેતાલ, સિંહ, વીંછી, સર્પ વિગેરે જુદાં જુદાં રૂપ વિકુર્વી, તેઓ વડે પ્રભુને ઘણા ઉપસર્ગો કર્યા; છતાં ધ્યાનમાં લીન રહેલા પ્રભુ તે ઉપસર્ગોથી જરા પણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ. પ્રભુની આવી દૃઢતા જોઈ મેઘમાલીને ઉલટો વધારે ક્રોધ ચડ્યો, તેથી તેણે આકાશમાં કાલરાત્રિ જેવો ભયંકર મેઘ વિકુર્વ્યો, તેમાં ચમદેવની જિહ્વા સમાન વિજલીઓ ચારે દિશામાં ચમકવા લાગી, બ્રહ્માંડ ફાટી જાય એવી ધોર ગર્જનાઓ થવા લાગી, અને તે મેઘ કલ્પાંતકાલના મેઘની પેઠે મૂશળધારાએ વરસવા લાગ્યો. આકાશ અને પૃથ્વી જલમય થઈ ગઈ, અને પૂરવેગથી ચાલતા જલપ્રવાહોમાં મોટા મોટા વૃક્ષો પણ ઉખડી જઈ તણાવા લાગ્યા. તે જલ ક્ષણવારમાં પ્રભુના ઘુંટણ સુધી પહોંચ્યું, ક્ષણવારમાં કટિસુધી આવ્યું, ક્ષણવારમાં કંઠ સુધી આવ્યું અને ક્ષણવારમાં તો પ્રભુની નાસિકાના અગ્રભાગ સુધી પહોંચી ગયું; છતાં ધ્યાનમગ્ન પ્રભુ જરા પણ ચલિત થયા નહિ. આ અવસરે ધરણેન્દ્રનું આંસન કંપ્યું, તેથી તેણે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકી જોયું તો પરમોપકારી ભગવંતને ઉપસર્ગ થતો જોયો. તત્કાલ ધરણેન્દ્ર પોતાની પટ્ટરાણીઓ સહિત પ્રભુ પાસે આવ્યો, અને પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરી, પ્રભુના ચરણ નીચે કમલ સ્થાપન કરી, પ્રભુના મસ્તક પર ફણાઓ રૂપ છત્ર ધર્યું. આવી ભક્તિ કરનાર ધરણેન્દ્ર ઉપર અને ધોર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

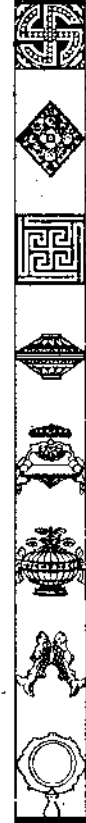
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઉપસર્ગ કરનાર કમઠના જીવ મેઘમાલી ઉપર સમભાવમાં લીન બનેલા પ્રભુની મનોવૃત્તિ તુલ્ય હતી. પછી અમર્ષ સહિત વરસતા મેઘમાલીને ધરણેન્દ્રે કોપથી આક્ષેપપૂર્વક કહ્યું કે - “અરે દુર્મતિ ! પોતાના અનર્થને માટે આ તે શું આરંભ્યું છે ? હું ભગવંતનો સેવક છું, તેથી રે મૂઢ ! તારા આવા નીચ કૃત્યને સહન કરવાનો નથી. એ પરમ કૃપાળુએ કાજમાં બળતા એવા મને ઉગારી નમસ્કાર મંત્ર સંભળાવી ઈન્દ્ર બનાવ્યો, અને તને પાપથી અટકાવ્યો; આવા ઉપકારી ઉપર પણ તું નિષ્કારણ શત્રુતા શા માટે ધારણ કરે છે ? ત્રણ જગતને તારવામાં સમર્થ એવા એ પ્રભુ જલથી ડુબવાના નથી, પણ મને લાગે છે કે અગાધ ભવસાગરમાં તું જ ડુબવાનો છે”. એ પ્રમાણે કહી ધરણેન્દ્રે મેઘમાલીને ફીટકાર આપી હાંકી મૂક્યો. ધરણેન્દ્રનાં આવાં વચન સાંભળી ભયભીત બનેલો મેઘમાલી તત્કાલ સર્વ જલ સંહરી લઈ પ્રભુને શરણ કરી પ્રભુના ચરણમાં આવીને પડ્યો, અને અંજલિ જોડી પ્રભુ પાસે પોતાનો અપરાધ ખમાવી પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. ધરણેન્દ્ર પણ નાટક વિગેરે વડે પ્રભુપૂજા કરી પ્રભુને વંદન કરી પોતાને સ્થાને ગયો. આવી રીતે દેવાદિએ કરેલા ઉપસર્ગોને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુએ નિર્ભયપણે સહન કર્યા ॥૧૫૮॥

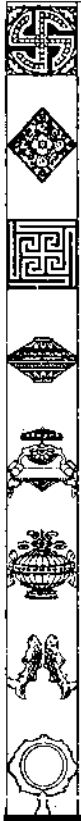
(તેણે જે પાસે ભગવં) આવી રીતે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુએ ઉપસર્ગો સહન કર્યા, તેથી તે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન (અણગારે જાણે) અનગાર થયા. પ્રભુ કેવા અનગાર થયા ? તે કહે છે - (હરિયાસમિણ) ઈર્યાસમિતિવાળા, ઈર્યામાં એટલે હાલવા-ચાલવામાં કોઈ પણ જીવની વિરાધના ન થાય તેમ સમ્યક્

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રવૃત્તિવાળા-ઉપયોગવાળા, (જાવ-) યાવત્-ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ વિગેરે સમિતિવાળા, મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિવાળા, વસતિ વિગેરે નવ વાડોથી યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરાયેલા બ્રહ્મચર્યને આચરનારાં, આંતરિક અને બાહ્યવૃત્તિથી શાંત, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રહિત કોઈ પણ પ્રકારના પ્રતિબંધ રહિત, સુખ-દુઃખમાં સમાન દૃષ્ટિવાળા, અને કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવાને ઉદ્યત થયેલા પ્રભુ વિચરે છે. આવી રીતે અનુપમ એવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ અસાધારણ ગુણો વડે (અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ) પોતાના આત્માને ભાવતા છતા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને (તેસીઁં રાઈંદિયાઈં વિહ્વકંતાઈં) ઝાસી દિવસ વીતી ગયા. (ચરસીઈમસ્સ રાઈંદિયસ્સ) અને ચોરાશીમાં દિવસની (અંતરા વટ્ટમાણસ્સ) મધ્યમાં વર્તતા એવા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને (જે સે ગિમ્માણં પઢમે માસે) જે આ શ્રીષ્ઠકાલનો પહેલો મહિનો (પઢમે પવ્વચ્ચે-ચિત્તબહુલે) પહેલું પખવાડીયું, એટલે (તસ્સ ણં ચિત્તબહુલસ્સ ચરુત્થીપવ્વચ્ચે ણં) ચૈત્રમાસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની ચોથની^૧ તિથિને વિષે, (પુવ્વણ્ણકાલસમયંસિ) પ્રભાતકાલ સમયે પહેલા પહોરને વિષે (ધાયઈપાયવસ્સ અહે) ધાતકી નામના વૃક્ષની નીચે (છટ્ટેણં ભક્ષેણં અપાણણં) નિર્જલ એવા છટ્ઠ તપ વડે યુક્ત થયા છતા પ્રભુને (વિસાહાહિં નવ્વક્ષત્તેણં જોગમુવાગણં) વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (ઝાણંતરિયાઈ વટ્ટમાણસ્સ) શુક્લધ્યાનના મધ્યભાગમાં વર્તતાં એટલે - શુક્લ ધ્યાનના ચાર ભેદોને વિષે પ્રથમના બે ભેદોમાં વર્તતા એવા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને

૧. ગુજરાતી ફાગણવદી ચોથને દિવસે.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અણંતે અણુત્તરે) અનંત વસ્તુના વિષયવાળું અથવા અવિનાશી, અને અનુપમ એવું (જાવ-કેવલવરનાણ-દંસણે સમુપ્પન્ને) યાવત્-પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાર પછી શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ અર્હન્ થયા, એટલે અશોકવૃક્ષાદિ પ્રાતિહાર્યની પૂજાને યોગ્ય થયા, પદાર્થોના સઘળા વિશેષ ધર્મોને અને સઘળા સામાન્ય ધર્મોને જાણનારા થયા, (જાવ-જાણમાણે પાસમાણે વિહરડું) યાવત્-સર્વ લોકને વિષે તે તે કાલે મન, વચન અને કાયયોગમાં યથાયોગ્ય વર્તતા એવા સર્વ જીવોના અને ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સર્વ અજીવોના સમગ્ર પર્યાયોને જાણતા અને દેખતા છતાં વિચરે છે ॥૧૫૯॥

(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષ પ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (અટ્ઠ ગણા) આઠ ગણ (અટ્ઠ ગણહરા હુથા) અને આઠ ગણધરો હતા. એકવાચનાવાળા જે સાધુઓનો સમુદાય તે ગણ કહેવાય, તેઓના જે નાયક તે ગણધર કહેવાય; તે ગણો અને ગણધરો શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને આઠ^૧ હતા. (તં જહા-) તે આઠ ગણધરોનાં નામ આ પ્રમાણે - (સુભે ચ) શુભ (અજ્જઘોસે ચ) આર્યઘોષ (વસિટ્ઠે) વશિષ્ઠ (બંભયારિ ચ) બ્રહ્મચારી (સોમે) સોમ (સિરિહરે ચેવ) શ્રીધર (વીરમહે) વીરભદ્ર (જસેવિ ચ) અને આઠમા યશસ્વી ॥૧૬૦॥

(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (અજ્જદિત્તપામોક્ખાઓ) ૧. આવશ્યકસૂત્રમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને દસ ગણ અને દસ ગણધર કહ્યા છે, પરંતુ તેઓમાં બે અલ્પ આયુષ્યવાળા, વિગેરે કારણોથી અહીં શ્રીકલ્પસૂત્રમાં તથા શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રમાં તે બે કહ્યા નથી; એમ ટીપ્પણમાં જણાવ્યું છે.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આર્યદિગ્ધ વિગેરે (સોલસ સમણસાહસ્સીઓ) સોલહ હજાર સાધુઓ હતા, (ઊક્કોસિયા સમણસંપયા હુથા) પ્રભુને સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૬૧॥

(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (પુષ્પચૂલાપામોક્ષાઓ) પુષ્પચૂલા વિગેરે (અટ્ઠતીસં અજ્જિયાસાહસ્સીઓ) આડત્રીશ હજાર આર્યઓ એટલે સાધ્વીઓ હતી, (ઊક્કોસિયા અજ્જિયાસંપયા હુથા) પ્રભુને સાધ્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૬૨॥

(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (સુવ્વયપામોક્ષાણં) સુવ્રત વિગેરે (સમણોવાસગાણં) શ્રાવકો (એગા સયસાહસ્સી ચડસદિંઠ ચ સહસ્સા) એક લાખ અને ચોસઠ હજાર હતા, (ઊક્કોસિયા સમણોવાસગાણં સંપયા હુથા) પ્રભુને શ્રાવકોની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૬૩॥

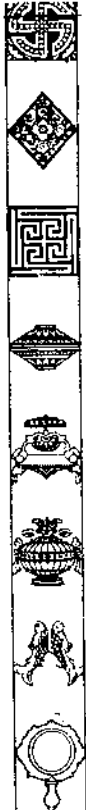
(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (સુનંદાપામોક્ષાણં) સુનંદા વિગેરે (સમણોવાસિયાણં) શ્રાવિકાઓ (તિન્નિ સયસાહસ્સીઓ સત્તાવીસં ચ સહસ્સા) ત્રણ લાખ અને સત્યાવીશ હજાર હતી, (ઊક્કોસિયા સમણોવાસિયા સંપયા હુથા) પ્રભુને શ્રાવિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૬૪॥

(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (અહ્હુટ્ઠસયા ચડહસપુચ્ચીણં)

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

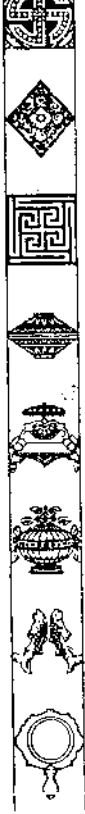

સાડા ત્રણસો ચૌદપૂર્વી હતા. ચૌદપૂર્વી કેવા ? - (અજિણાણં જિણસંકાસાણં) પોતે અસર્વજ હોવા છતાં સર્વજ સદશ, (સબ્બકલ્લસસન્નિવાઈણં) અકારાદિ સર્વ અક્ષરોના સંયોગને જાણવાવાળા, (જાવ-) યાવત્ સર્વજ પેઠે સાચી પ્રરૂપણા કરનારા આવા પ્રકારના સાડા ત્રણસો ચૌદપૂર્વી હતા; (ચઙ્ગસપુન્નીણં સંપયા હુત્થા) પ્રભુને ચૌદપૂર્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૬૫॥

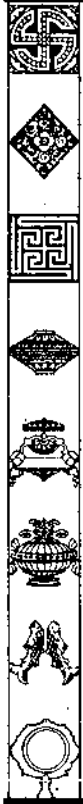
(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (ચઙ્ગસ સયા ઓહિનાણીણં) ચૌદસો અવધિજ્ઞાનીઓની સંપદા થઈ, (દસ સયા કેવલનાણીણં) એક હજાર કેવલજ્ઞાનીઓની સંપદા થઈ, (એવકારસ સયા વેઝ્ઞીણં) અગીયારસો વૈક્રિયલબ્ધિવાલા મુનિઓની સંપદા થઈ, (છસ્સયા રિઝમઈણં) છસો ઋજુમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓની સંપદા થઈ, (દસ સમણસયા સિદ્ધા) શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના એક હજાર સાધુઓ મુક્તિ પામ્યા, (વીસં અજ્જિયાસયા સિદ્ધા) બે હજાર સાધ્વીઓ મુક્તિ પામી, (અદ્ધટ્ઠમસયા વિઝલમઈણં) શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને સાડાસાતસો વિપુલમતિમનઃપર્યવજ્ઞાનીઓની સંપદા થઈ, (છસ્સયા વાઈણં) છસો વાદીઓની સંપદા થઈ, (બારસ સયા અણુત્તરોવવાહ્યાણં) અને અનુત્તરવિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા બારસો મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા થઈ ॥૧૬૬॥

(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથને (દુવિહા અંતગહભૂમી હુત્થા)

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

બે પ્રકારની અંતકૃદ્ભૂમિ થઈ, એટલે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના શાસનમાં મોક્ષગામીઓને મોક્ષે જવાના કાલની મર્યાદા બે પ્રકારે થઈ. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (જુગંતગડભૂમી ચ પરિયાયંતગડભૂમી ચ) યુગાંતકૃદ્ભૂમિ અને પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ. યુગ એટલે ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિ ક્રમસર વર્તતા પટ્ટધર પુરુષો, તેઓ વડે પ્રમિત-મર્યાદિત જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાલ, તે યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય. પર્યાય એટલે પ્રભુનો કેવલિપણાનો કાલ, તેને આશ્રયીને જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાલ, તે પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ કહેવાય.

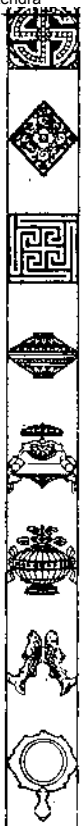
(જાવ ચડત્યાઓ પુરિસજુગાઓ જુગંતગડભૂમી) શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને ચોથા પુરુષયુગ સુધી યુગાંતકૃદ્ભૂમિ થઈ, એટલે પ્રભુથી આરંભી તેમના પટ્ટધર ચોથા પુરુષ સુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહ્યો. હવે પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ કહે છે - (તિવાસપરિવાર અંતમકાસી) ત્રણ વરસ સુધીનો છે કેવલિપણાનો પર્યાય જેમને એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ થયે છતે કોઈ કેવલીએ સંસારનો અંત કર્યો, એટલે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી ત્રણ વર્ષે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો. ॥૧૬૭॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (પાસે અરહા પુરિસાદાણીય) પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથ (ત્રીસં વાસાઈ) ત્રીસ વરસ સુધી (અગારવાસમજ્ઞો) ગૃહસ્થવાસની મધ્યમાં (વસિત્તા) રહીને, (તેસીઈં રાઈંદિયાઈં) ત્રાશી દિવસ સુધી (છઝમત્થપરિયાયં પાઝણિત્તા) છઠ્ઠમસ્થ પર્યાય પાળીને, (દેસૂણાઈં સત્તરિ

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

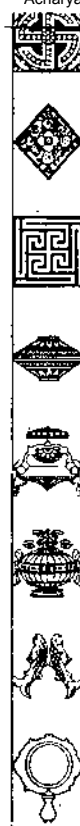

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વાસાઈ) દેશ ઊણાં સીત્તેર વરસ એટલે ત્ર્યાશી દિવસ ઓછા સીત્તેર વરસ સુધી (કેવલિપરિયાયં પાઝણિત્તા) કેવલિપર્યાય પાળીને, (પઙ્કિપુણ્ણાઈં સત્તરિ વાસાઈં) એકંદર પરિપૂર્ણ સીત્તેર વરસ સુધી (સામણ્ણપરિયાયં પાઝણિત્તા) શ્રામણ્યપર્યાય-ચારિત્રપર્યાય પાળીને, (એવ્કં વાસસયં સવ્વાઝયં પાલઙ્ગત્તા) સર્વ મળી કુલ એકસો વરસ સુધી પોતાનું સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, (સ્ત્રીણે વેયણિજ્જા-હહઝયનામ-ગુત્તે) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર ભવોપગ્રાહી કર્મો ક્ષીણ થયે છતે, (હમીસે ઓસણ્ણીણ) આ અવસર્પિણીમાં (દૂસમસુસમાણ સમાણ બહુવિહ્વકંત્તાણ) દુષ્પમસુષમા નામનો ચોથો આરો ધણો ખરો ગયા બાદ, (જે સે વાસાણં પઢમે માસે) જે આ વર્ષાકાલનો પહેલો મહિનો, (દુચ્ચે પવ્વચ્ચે-સાવણસુહ્ધે) બીજું પખવાડીયું એટલે (તસ્સ ણં સાવણસુહ્ધસ્સ અટ્ઠમીપવ્વચ્ચે ણં) શ્રાવણ માસના શુકલ પખવાડીયાની આઠમને દિવસે (ઉણ્ણિં સંમેયસેલસિહરંસિ) સમ્મેત નામના પર્વતના શિખર ઉપર (અણ્ણચઝ્ઞીસહ્મમે) તેત્રીશ બીજા મુનિવરો સાથે પોતે ચોત્રીશમા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ (માસિણં ભત્તેણં અપાણણં) નિર્જલ માસિક ભક્ત એટલે માસક્ષપણ તપ વડે યુક્ત થયા છતા, (વિસાહાહિં નવ્વચ્ચત્તેણં જોગમુવાગણં) વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, (પુવ્વણ્ણહકાલસમયંસિ) પૂર્વહણકાલ સમયે (વગ્ધાસ્થિપાળી) કાઉસગ્ગધ્યાનમાં લાંબા રાખેલા છે હાથ જેમણે એવા (કાલગણ) કાળધર્મ પામ્યા, (વિહ્વકંત્તે) સંસારરૂપી સમુદ્રનો પાર પામ્યા, (જાવ-સવ્વદુક્ખણ્ણહીણે) યાવત્ - શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખો નષ્ટ થયાં છે જેમને એવા થયા ॥૧૬૮॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(પાસસ્સ ણં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ જાવ સલ્લદુક્ખણ્ણહીણસ્સ) કાળધર્મ પામેલા યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયેલા એવા પુરુષપ્રધાન અર્હન્ શ્રીપાર્શ્વનાથના નિર્વાણ કાલથી (દુવાલસ વાસસયાઈં વિઙ્ગવંતાઈં) બારસો વરસ વ્યતીત થયાં. (તેસમસ્સ ય વાસસયસ્સ) અને તેરમા સૈકાનો (અયં તીસઈમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઈ) આ ત્રીશમો સંવત્સરકાલ જાય છે. એટલે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી બારસો ત્રીશમે વરસે શ્રીકલ્પસૂત્ર પુસ્તકારૂઢ થયું અથવા વંચાયું. કેમકે-શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી અઢીસો વરસે શ્રીમહાવીર પ્રભુનું નિર્વાણ થયું, અને શ્રીમહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી નવસો એંશીમે વરસે શ્રીકલ્પસૂત્ર પુસ્તકારૂઢ થયું અથવા વંચાયું ॥૧૬૯॥

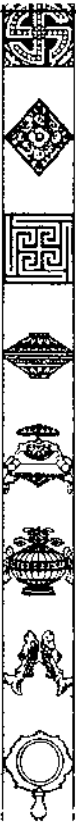
॥ શ્રી પાર્શ્વનાથચરિત્રં સમાપ્તમ્ ॥

હવે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ વાચનાએ કરીને શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર કહે છે -
(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (અરહા અરિદ્ધનેમી) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુનાં (પંચચિત્તે હુત્થા) પાંચે કલ્યાણક ચિત્રા નક્ષત્રમાં થયાં. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (ચિંતાર્હિં ચુણ, ચઙ્ગા ગર્ભં

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વક્ત્રંતો) ચિત્રા નક્ષત્રને વિષે ભગવાન્ દેવલોકથી અવ્યા, અવીને ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. (તહેવ ઉચ્ચેવો) અહીં તે જ પ્રમાણે ઉત્કેષ કહેવો, એટલે શ્રીમહાવીર પ્રભુના કલ્યાણક સંબંધમાં પૂર્વે આવેલા પાઠ પ્રમાણે અહીં પાઠ કહેવો, વિશેષ એટલો કે ઉત્તરાફાલ્ગુની અને સ્વાતિ નક્ષત્રને ઠેકાણે ચિત્રા નક્ષત્ર કહેવું. એટલે - શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ ચિત્રા નક્ષત્રમાં જન્મ્યા, તેઓએ ચિત્રા નક્ષત્રમાં દીક્ષા લીધી, તેમને ચિત્રા નક્ષત્રમાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું, (જાવ-ચિત્તાહિં પરિણિવ્રુણ) યાવત્ તેઓ ચિત્રા નક્ષત્રમાં નિર્વાણ પામ્યા-મોક્ષે ગયા ॥૧૭૦॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (અરહા અરિદ્ધનેમી) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિ (જે સે વાસાણં ચરુત્થે માસે) જે આ વર્ષાકાલનો ચોથો મહિનો, (સત્તમે પવ્વરે) સાતમું પખવાડીયું, (કત્તિયબહુલે તસ્સ ણં કત્તિયબહુલસ્સ) એટલે કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની (બારસીપવ્વરે ણં) ૧બારસની તિથિને વિષે, (અપરાજિયાઓ મહાવિમાણાઓ બત્તીસસાગરોવમદિઠ્ઠિયાઓ) જ્યાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બત્રીસ સાગરોપમની છે એવા અપરાજિત નામના મહાવિમાન થકી (અણંતરં ચયં ચઙ્ગા) આંતરા વિના અવન કરીને, (ફહેવ જંબુદ્વીવે દીવે) આજ જંબુદ્વીપને વિષે (ભારુહે વાસે) ભરતક્ષેત્રમાં (સોસિયપુરે નયરે) શૌર્યપુર

૧. ગુજરાતી - આસો વદી બારશે.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નગરને વિષે (સમુદ્રવિજયસ્સ રણ્ણો) સમુદ્રવિજય રાજાની (ભારિયાણ સિવાણ દેવીણ) શિવાદેવી નામની ભાર્યાની કુખને વિષે (પુચ્ચસ્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્યરાત્રિમાં (જાવ-ચિત્તાહિં) યાવત્ - ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (ગબ્ધત્તાણ વવકંતે) ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા. (સચ્ચં તહેવ સુવિણદંસણ-દવિણસંહરણાદયં) ઇત્ય ભાણિયચ્ચં) અહીં શિવાદેવી માતાએ ચૌદ સ્વપ્ન દેખવાં, કુબેરની આજ્ઞાથી તિર્યગ્ગૃજ્ઞભક દેવોએ મહાનિધાનો આણવાં, વિગેરે શ્રીમહાવીર પ્રભુના સંબન્ધમાં પૂર્વે કહેલ પાઠ પ્રમાણે સર્વ વર્ણન કહેવું ॥૧૭૧॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (અરહા અરિદ્ધનેમી) અર્હનૂ શ્રીઅરિષ્ટનેમિ જન્મ્યા. શિવાદેવી માતાએ પ્રભુને ક્યારે જન્મ આપ્યો ? તે કહે છે - (જે સે વાસાણં પઢમે માસે) જે આ વર્ષાકાલનો પહેલો માસ, (દુચ્ચે પવ્વરે-સાવણસુદ્ધે) બીજું પખવાડીયું, એટલે (તસ્સ ણં સાવણસુદ્ધસ્સ પંચમીપવ્વરે ણં) શ્રાવણમાસના શુક્લ પખવાડીયાની પાંચમની રાત્રિને વિષે (નવણં માસાણં બહુપહિપુણ્ણાણં) નવ માસ બરાબર સંપૂર્ણ થતાં (જાવ) યાવત્ અનુક્રમે ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થતાં (ચિત્તાહિં નક્ષત્રત્તેણં જોગમુવાગણં) ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (આરોગ્ગા) આરોગ્યવાળાં એટલે જરા પણ પીડા રહિત એવાં તે શિવાદેવીએ (આરોગં દાસ્યં પયાયા) આરોગ્ય એટલે અબાધા રહિત એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો. અહીં જન્મમહોત્સવ વિગેરે સર્વ શ્રીમહાવીર પ્રભુની પેઠે શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના નામથી કહેવું, (જમ્મણં સમુદ્રવિજયાભિલાવેણં

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

નેયવ્ચં) તથા પ્રભુનો જન્મમહોત્સવ સમુદ્રવિજય રાજાએ કર્યો એમ જાણવું. (જાવ-) યાવત્ - સમુદ્રવિજય રાજાએ પુત્રજન્મની ખુશાલીમાં દસ દિવસ સુધી મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદા કરી, અને પુત્રજન્મને બારમે દિવસે સગાં-સંબંધી તથા જ્ઞાતિજનોને આમંત્રણ કરી ભોજન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ સમુદ્રવિજય રાજાએ સગાં-સંબંધી તથા જ્ઞાતિજનોને કહ્યું કે - “હે દેવાનુપ્રિયો ! અમારો આ બાળક ગર્ભમાં હતો ત્યારે તેની માતાએ સ્વપ્નમાં રિષ્ટ રત્નમય નેમિ^૧ દેખી હતી, (તં હોઝ ણં કુમારે અરિષ્ટનેમી નામેણં) તેથી અમારો આ કુમાર નામ વડે ‘અરિષ્ટનેમિ હો, એટલે અમારા આ કુમારનું નામ અરિષ્ટનેમિ પાડીએ છીએ”.

શ્રી અરિષ્ટનેમિ પ્રભુ પરણ્યા નથી, તેથી કુમાર કહેવાયા. પ્રભુ ન પરણ્યા તે વૃત્તાંત નીચે મુજબ -

હવે શ્રીનેમિકુમાર અનુક્રમે મોટા થતાં યુવાવસ્થા પામ્યા, ત્યારે તેમને એક વખતે શિવાદેવી માતાએ કહ્યું કે - ‘હે પુત્ર ! હવે તું લગ્ન કરવાની અનુમતિ આપ, અને અમારા મનોરથને પૂરો કર’. પ્રભુએ માતાને પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે - ‘માતાજી ! યોગ્ય કન્યા પ્રાપ્ત થતાં પરણીશ’. વૈરાગ્યરસથી ભીંજાયેલ અંતઃકરણવાળા

૧. નેમિ એટલે ચક્રની ધાર. ૨ જેમ અમંગલના પરિહાર માટે પશ્ચિમ શબ્દની અગાડી ‘અ’ અક્ષર મૂકી ‘અપશ્ચિમ’ શબ્દ પશ્ચિમ શબ્દના અર્થમાં વપરાય છે, (જુઓ-કલ્પકિરણાવલિ, પત્ર ૧૨૧), તેમ રિષ્ટ શબ્દ અમંગલવાચી હોવાથી તે અમંગલના પરિહાર માટે રિષ્ટ શબ્દની અગાડી ‘અ’ અક્ષર વધારી પ્રભુનું ‘અરિષ્ટનેમિ’ નામ પાડ્યું છે. અરિષ્ટ એટલે અશુભનો ધ્વંસ કરવામાં નેમિ એટલે ચક્રની ધાર સમાન તે અરિષ્ટનેમિ. અરિષ્ટનેમિ પ્રભુનું બીજું નામ નેમિનાથ છે.

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

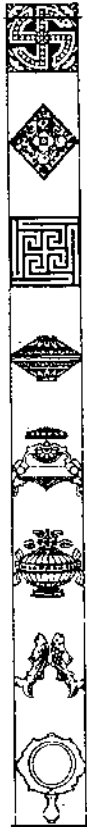

શ્રીનેમિકુમાર કૌતુક રહિત હતા; છતાં એક વખતે મિત્રો વડે પ્રેરાયેલા પ્રભુ કીડા કરતા છતા કૃષ્ણવાસુદેવની આયુધશાળામાં ગયા. ત્યાં કૌતુક દેખવાને ઉત્સુક થયેલા મિત્રોની વિનંતીથી શ્રીનેમિકુમારે કૃષ્ણના ચક્રને આંગળીના અગ્રભાગ ઉપર કુંભારના ચાકડાની પેઠે ફેરવ્યું, શાર્ફંગ ધનુષ્યને કમળના નાળચાની પેઠે નમાવ્યું, કૌમુદિકી નામની ગદાને લાકડીની પેઠે ઉપાડી પોતાના ખભા ઉપર રાખી, અને પાંચજન્ય શંખને પોતાના મુખ પર ધરી પૂર્યો-વગાડ્યો. તે વખતે શ્રીનેમિકુમારના મુખકમલથી પ્રગટ થયેલા પવન વડે પાંચજન્ય શંખ પૂરાયે છતે ગજેન્દ્રો બંધનસ્તંભોને ઉખેડી સાંકળો તોડી ઘરોની પંક્તિને ભાંગતા નાસવા લાગ્યા, કૃષ્ણના ઘોડાઓ બંધનો તોડી અશ્વશાળામાંથી નાશી દોડવા લાગ્યા, આખું શહેર બહેરું બની ગયું, નગરજનો ત્રાસ પામ્યા, અને શસ્ત્રશાળાના રક્ષકો મૃત થયા હોય તેમ પડી ગયા. આવા પ્રકારનો શંખધ્વની સાંભળી ‘કોઈ શત્રુ ઉત્પન્ન થયો જણાય છે’ એવા વિચારથી વ્યાકુળ ચિત્તવાળા કૃષ્ણ તુરત આયુધશાળામાં આવ્યા, ત્યાં શ્રીનેમિકુમારને દેખી આશ્ચર્ય પામ્યા. પછી પોતાની ભુજાના બળની તુલના કરવા માટે કૃષ્ણે નેમિકુમારને કહ્યું કે - ‘હે બંધુ ! આપણે બળની પરીક્ષા કરીએ’. નેમિકુમારે તેમ કરવા સ્વીકાર્યું, એટલે કૃષ્ણ નેમિકુમાર સાથે મલ્લના અખાડામાં આવ્યા. પ્રકૃતિથી દયાળુ એવા નેમિકુમારે વિચાર્યું કે - “જો હું છાતીથી ભુજાથી કે ચરણથી કૃષ્ણને દબાવીશ તો તેના શા હાલ થશે ?, તેથી જેવી રીતે તેને અનર્થ ન થાય, અને મારી ભુજાના બળને જાણે; તેવી રીતે કરવું યોગ્ય છે”. આ પ્રમાણે વિચાર કરી નેમિકુમારે કૃષ્ણને કહ્યું કે - “હે બંધુ !

સખતમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વારંવાર પૃથ્વી પર આલોટવા વિગેરેથી જે યુદ્ધ કરવું તે તો સાધારણ માણસનું કામ છે, માટે બળની પરીક્ષા માટે પરસ્પર ભુજાના નમાવવા વડે જ આપણું યુદ્ધ થવું જોઈએ”. કૃષ્ણે તે વાત સ્વીકારીને તુરત પોતાની ભુજા લાંબી કરી. કૃષ્ણે લાંબા કરેલા બાહુને નેમિકુમારે તો નેતરની લતાની પેઠે અથવા કમલના નાલવાની પેઠે લીલામાત્રમાં તુરત વાળી નાખ્યો. પછી નેમિકુમારે પોતાની વામભુજા ધરી રાખી.

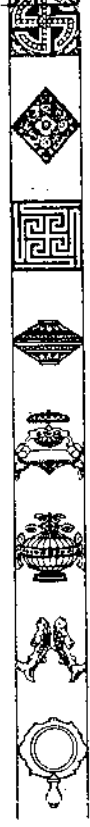
“शास्त्रानिभे नेमिजिनस्य बाहौ, ततः स शाखामृगवद् विलग्नः ।

चक्रे निजं नाम हरिर्यथार्थम्, उद्यद्विषादद्वિगुणाञ्जितास्यः ॥૧૥”

તે વખતે કૃષ્ણ તો વૃક્ષની શાખા જેવા શ્રીનેમિજિનના બાહુને વિષે વાંદરાની પેઠે લટકી રહ્યા, તેથી ઉત્પન્ન થતા બેદને લીધે બમણા કાળા થયેલા મુખવાળા હરિએ (કૃષ્ણે) પોતાનું નામ હરિ (વાંદરો) યથાર્થ કર્યું ॥૧॥

કૃષ્ણે પોતાનું બળ ઘણી રીતે અજમાવ્યું, છતાં પ્રભુના ભુજાદંડને જરા પણ નમાવી શક્યા નહિ. છેવટે પ્રભુનો બાહુસ્તંભ છોડી પોતાનું વિલખાપણું ઢાંકી દેતા કૃષ્ણ નેમિકુમારને આલિંગન દઈ આ પ્રમાણે બોલ્યા કે - ‘પ્રિયબંધુ ! જેમ બલભદ્ર મારા બળથી જગતને તૂણ સમાન માને છે, તેમ હું તમારા બળથી જગતને તૂણ સમાન ગણું છું’ એ પ્રમાણે કહી નેમિકુમારને વિસર્જન કર્યા. પછી ખિન્ન થયેલા ચિત્તવાળા કૃષ્ણ ચિંતાતુર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

બની વિચારવા લાગ્યા કે - “આ મહા બલિષ્ઠ નેમિકુમાર સારા રાજ્યને લીલામાત્રમાં લઈ લેશે. ઘણાં કષ્ટો વેઠી મેળવેલા મારા રાજ્યનો ભોક્તા તો એ જ થશે. સ્થૂલબુદ્ધિવાળા (મૂર્ખ) કેવલ કષ્ટના ભાગી થાય છે, પણ ફળ તો બુદ્ધિમાન્ મેળવે છે, જુઓ, દાંત મુશ્કેલીથી ચૂર્ણ કરે છે, અને જિહ્વા ક્ષણવારમાં ગળી જાય છે”. ત્યાર પછી કૃષ્ણ બલભદ્ર સાથે વિચારવા લાગ્યા કે - ‘હું વાસુદેવ હોવા છતાં વૃક્ષની શાખા સાથે લટકતા પંખીની પેઠે નેમિકુમારની ભુજા સાથે લટકી રહ્યો !, આવા મહાબલિષ્ઠ નેમિકુમાર આપણું રાજ્ય લઈ લેશે; માટે હવે શું કરવું?’ આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે, તેવામાં આકાશમાં દેવવાણી થઈ કે - ‘હે હરિ ! પૂર્વે શ્રીનમિનાથ તીર્થંકરે કહ્યું હતું કે, શ્રીનેમિનાથ નામના બાવીશમા તીર્થંકર કુમાર અવસ્થામાં જ દીક્ષા લેશે’. આવી દેવવાણી સાંભળી કૃષ્ણ નિશ્ચિત થયા, છતાં નિશ્ચય માટે એક વખતે અંતઃપુરથી પરિવરેલા કૃષ્ણ નેમિકુમાર સાથે જલકીડા કરવા રૈવતાચલના ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં કૃષ્ણે પ્રેમથી પ્રભુને હાથે ઝાલી સરોવરની અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો, અને સુવર્ણની પીયકારીમાં કેસરમિશ્રિત જલ ભરી તે વડે પ્રભુને સિંચવા લાગ્યા. વળી કૃષ્ણે રુક્મિણી પ્રમુખ ગોપીઓને પણ કહી રાખ્યું હતું કે - ‘તમારે નેમિકુમાર સાથે નિઃશંકપણે કીડા કરવી, અને કોઈ પણ રીતે વિવાહની ઈચ્છાવાળા કરવા’. આ પ્રમાણે પોતાના પતિની આજ્ઞાથી તે ગોપીઓ પણ પ્રભુ સાથે કીડા કરવા લાગી. તેઓમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ પ્રભુ ઉપર કેસરમિશ્રિત સુગંધી જલ છાંટવા લાગી, કેટલીક સ્ત્રીઓ પુષ્પોના દડાઓથી પ્રભુને વક્ષસ્થલમાં મારવા લાગી, કેટલીક સ્ત્રીઓ હૃદયભેદી

સખ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તીક્ષ્ણ કટાક્ષબાણ ફેંકવા લાગી, અને કામકલાના વિલાસમાં ચતુર એવી કેટલીક સ્ત્રીઓ મશ્કરી વડે વિસ્મય પમાડવા લાગી. પછી તો તે બધી સ્ત્રીઓ એકઠી મળી પ્રભુને વ્યાકુલ કરવા માટે સુવર્ણાદિની પીયકારીઓમાં સુગંધી જલ ખૂબ ભરી - છાંટવા લાગી, અને રમ્મતમાં તન્મય બની ગયેલી સતત પરસ્પર હસવા લાગી. એટલામાં આકાશમાં દેવવાણી થઈ કે - “હે સ્ત્રીઓ ! તમે ભોળી છો, કેમકે આ પ્રભુને તો બાળપણમાં પણ ચોસઠ ઈન્દ્રોએ મળી યોજનપ્રમાણ પહેલા મુખવાળા મોટા હજારો કલશોથી મેરુપર્વત પર અભિષેક કર્યો હતો; તો પણ તે પ્રભુ જરા પણ વ્યાકુલ થયા નહોતા; તો પછી તમે અતિશય મહેનત કરવા છતાં તે પ્રભુને વ્યાકુલ કેમ કરી શકશો ?” પછી શ્રીનેમિકુમાર પણ કૃષ્ણને તથા તે સર્વ ગોપીઓને જલ છાંટવા લાગ્યા, અને કમલપુષ્પોના દડાઓ વડે મારવા લાગ્યા. એવી રીતે વિસ્તારપૂર્વક જલક્રીડા કરી રહ્યા બાદ સરોવરને કાંઠે આવી શ્રીનેમિકુમારને સુવર્ણના સિંહાસન પર બેસાડી બધી ગોપીઓ ચારે તરફ વીંટળાઈને ઉભી રહી.

તેઓમાં રુક્મિણી બોલી કે - ‘હે નેમિકુમાર ! અત્યંત સમર્થ એવા તમારા ભાઈ તો બત્રીસ હજાર સ્ત્રીઓ સાથે પરણેલા પ્રસિદ્ધ છે, છતાં તમે આજીવિકા ચલાવવાના ભયથી ડરીને કાયર બની એક પણ કન્યાને પરણતા નથી તે અયુક્ત છે ! હે દિયર ! જો સ્ત્રીનું ભરણ-પોષણ તમારાથી નહિ થાય; તો જેમ તમારા ભાઈ પોતાની બત્રીસ હજાર સ્ત્રીઓનું ભરણ પોષણ કરે છે, તેમ તમારી સ્ત્રીનું પણ ભરણ પોષણ જરૂર કરશે; તેની ચિંતા કરશો નહિ’.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાર પછી સત્યભામા બોલી કે - “ઋષભદેવ વિગેરે તીર્થંકરોએ વિવાહ કર્યો હતો, રાજ્ય અમલ ચલાવ્યો હતો, વિષયો ભોગવ્યા હતા, તેમને ઘણા પુત્રો થયા હતા, અને તેઓ છેવટે મોક્ષે પાશ ગયા છે; પણ તમે તો આજ કોઈ નવા મોક્ષગામી થયા છો ! હે અરિષ્ટનેમિ ! ખૂબ વિચાર કરો, હે દિયર ! મનોહર ગૃહસ્થપણાને જાણો, અને લગ્ન કરી બાંધવોનાં મનને સ્વસ્થ કરો. તમે યોગ્ય સમયે ઈચ્છાનુસાર ખુશીથી બ્રહ્મચર્ય પાળજો, પણ અત્યારે અપ્રતિમ રૂપલાવણ્યથી ખીલી ઉઠેલા આ તમારા નવયૌવનને અરણ્યના પુષ્પની જેમ નિષ્ફળ ન ગુમાવો”.

જાંબુવતીએ કહ્યું કે - “હે કુમાર ! સાંભળો; અને અમારા કથનને ધ્યાનમાં લ્યો. પહેલાં તમારા જ વંશમાં વિભૂષણ સમાન એવા મુનિસુવ્રત નામના તીર્થંકર થઈ ગયા છે, તેઓ પણ ગૃહસ્થવાસમાં રહી પુત્ર ઉત્પન્ન થયા પછી મોક્ષે ગયા છે. માટે હે દિયર ! તમે પણ વિવાહ કરો, અને ગૃહસ્થવાસ ભોગવ્યા પછી ઈચ્છા મુજબ કરજો”.

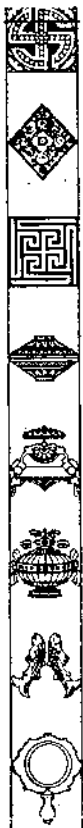
પદ્માવતીએ કહ્યું કે - “ખરેખર આ જગતમાં સ્ત્રી વગરના પુરુષની કાંઈ શોભા નથી, અરે ! વાંઢા પુરુષનો કોઈ વિશ્વાસ પણ કરતું નથી, સ્ત્રી વિનાનો પુરુષ ધૂર્ત ગણાય છે; માટે હે દિયર ! કાંઈ સમજો, અને લગ્ન કરવાની અનુમતિ આપો”.

ગાંધારી બોલી કે - “હે કુમાર ! ઘેર પધારેલાં સગાં-સંબંધીઓની પરોણાગાત, ઉત્તમ માણસોનો

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મેળાવડો, પર્વના ઉત્સવ, ઘરનું કામકાજ, વિવાહનાં કૃત્યો, ઉજેણી, પોંખણું, અને સભા વિગેરે સ્ત્રી વગરનાં શોભતાં નથી”.

ગૌરીએ કહ્યું કે - “અરે ! અજ્ઞાની પંખીઓ પણ આખો દિવસ પૃથ્વી પર ભટકીને સાયંકાલે માળામાં પોત-પોતાની સ્ત્રી સાથે સુખપૂર્વક રહે છે, હે દિયર ! શું તમે તે પંખીઓ કરતાં પણ મૂઢ દષ્ટિવાળા છો કે જેથી એક પણ સ્ત્રી અંગીકાર કરતા નથી ?”

લક્ષ્મણા બોલી કે - “સર્વ અંગે સ્નાનાદિ શોભા કરવામાં વિચક્ષણ, પ્રેમરસથી મનોહર, વિશ્વાસનું પાત્ર, અને દુઃખમાં સહાય કરનાર એવું પ્રિયા વિના બીજું કોણ છે ?”

સુસીમાએ કહ્યું કે - “ઘેર પધારેલા પરોણાઓ અને મુનિરાજોની સેવા-ભક્તિ સ્ત્રી વિના બીજું કોણ કરે ?, અને સ્ત્રી વગરનો પુરુષ શોભા પણ શી રીતે પામે ?, માટે હે દિયર સમજો સમજો, અને પરણીને ગૃહસ્થાવાસ શોભાવો”.

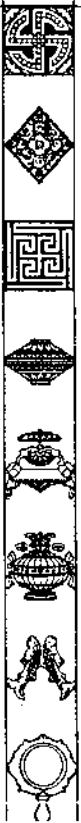
આવી રીતની બીજી પણ ગોપીઓની વાણીની યુક્તિઓથી અને યદુઓના આગ્રહથી મૌન રહેલા પણ પ્રભુને જરા હસતા મુખવાળા જોઈ ‘અનિષિદ્ધમ્ અનુમતમ્ - એટલે નિષેધ કર્યો નહિ માટે માન્યું છે, એવા ન્યાયથી તે ગોપીઓએ હર્ષિત થઈ ઉંચે સ્વરે ઉદ્ઘોષણા કરી કે - ‘નેમિકુમારે લગ્ન કરવાનું સ્વીકાર્યું. આ

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વાત સમગ્ર દ્વારિકાનગરીમાં ફેલાઈ ગઈ, અને તેથી લોકો પણ કહેવા લાગ્યા કે - ‘નેમિકુમારે વિવાહ કરવાનું સ્વીકાર્યું.

ત્યાર પછી કૃષ્ણ વાસુદેવે ઉગ્રસેન રાજા પાસે જઈ નેમિકુમાર માટે તેમની પુત્રી રાજમતીનું માગું કર્યું, ઉગ્રસેને ઘણા જ હર્ષથી તે સ્વીકાર્યું. કૃષ્ણે તુરત સમુદ્રવિજય પાસે આવી તે ખબર આપ્યા, તે સાંભળી ખુશી થયેલા મહારાજા સમુદ્રવિજય બોલ્યા કે - “હે વત્સ ! તમારી પિતૃભક્તિ અને બ્રાતૃવાત્સલ્ય જોઈ મને ઘણો હર્ષ થાય છે, વળી તમે નેમિકુમારને વિવાહ કરવાનું કબૂલ કરાવી અમારી હંમેશાંની ચિંતાને દૂર કરી છે”. પછી મહારાજા સમુદ્રવિજયે કોષ્ટકિ નામના જ્યોતિષીને બોલાવી લગ્નનો શુભ દિવસ પૂછ્યો. ત્યારે કોષ્ટકિ બોલ્યો કે -

“वर्षासु शुभकार्याणि, नाढन्यान्यपि समाचरेत् । गृहिणां मुख्यकार्यस्य, विवाहस्य तु का कथा ? ॥१॥”

“હે મહારાજા ! વર્ષાકાલમાં બીજાં પણ શુભકાર્યો કોઈ કરતું નથી; તો પછી ગૃહસ્થીઓનું મુખ્ય કાર્ય જે વિવાહ છે તેની તો વાત જ શી કરવી ? ॥૧॥” સમુદ્રવિજય બોલ્યા કે - “હે કોષ્ટકિ ! આ વખતે જરા પણ કાલક્ષેપ કરવો યોગ્ય નથી, કારણ કે કૃષ્ણે ઘણી મહેનતે નેમિકુમારને વિવાહ માટે મનાવ્યા છે. માટે વિવાહમાં વિઘ્ન ન થાય એવો જે નજીકનો દિવસ હોય તે કહો”. ત્યારે કોષ્ટકિએ શ્રાવણ સુદ છઠનો દિવસ કહ્યો. પછી એ તિથિ ઉગ્રસેન રાજાને પણ કહેવરાવી. બન્ને ઠેકાણે વિવાહ યોગ્ય સામગ્રીઓ તૈયાર થવા લાગી, કૃષ્ણે

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આખા શહેરને શણગારી સ્વર્ગ સમાન સુશોભિત બનાવી દીધું. લગ્નને દિવસે શ્રીનેમિકુમારને ઉગ્રસેનને ઘેર લઈ જવાને તૈયાર કર્યા. ઉત્તમ શ્રૃંગાર યુક્ત બનેલા પ્રભુ શ્વેત અશ્વવાળા રથ ઉપર આરૂઢ થયા, પ્રભુને મસ્તકે ઉત્તમ છત્ર ધર્યું, બન્ને પડખે ચામરો વીંજાવા લાગ્યા, અશ્વોના હણહણાટથી દિશાઓને ગજાવી રહેલા કુમારો પ્રભુની આગળ ચાલ્યા, બન્ને પડખે રાજાઓ હાથી ઉપર બેસી ચાલવા લાગ્યા, પછવાડે સમુદ્રવિજયાદિ દશાહો, કૃષ્ણ, બલભદ્ર વિગેરે પરિવાર ચાલ્યો, અને ત્યાર બાદ મહા મૂલ્યવાળી પાલખીઓમાં બેસીને શિવાદેવીમાતા, સત્યભામા વિગેરે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ તથા બીજી સ્ત્રીઓ મંગલગીત ગાતી ગાતી ચાલી. આવી રીતે મોટી સમૃદ્ધિ યુક્ત બનેલા શ્રી નેમિકુમારે આગળ ચાલતા સારથિને પૂછ્યું કે - ‘મંગલના સમૂહથી વ્યાપ્ત આ સફેદ મહેલ કોનો છે?’ ત્યારે આંગળીના અગ્રભાગ વડે દેખાડતા સારથિએ કહ્યું કે - “હે સ્વામી ! કૈલાસના શિખર જેવો સફેદ આ આલેશાન મહેલ આપના સસરા ઉગ્રસેન રાજાનો છે, અને આપની સ્ત્રી રાજમતીની આ ચન્દ્રાનના તથા મૃગલોચના નામની સખીઓ પરસ્પર વાતચીત કરી રહી છે”. તે વખતે શ્રીનેમિકુમારને જોઈ મૃગલોચનાએ ચન્દ્રાનનાને કહ્યું કે - “હે ચન્દ્રાનના ! સ્ત્રીવર્ગમાં એક રાજમતી જ પ્રશંસા યોગ્ય છે, કે જેણીનો હાથ આવો સુન્દર વર ગ્રહણ કરશે”. ત્યારે ચન્દ્રાનના મૃગલોચનાને કહેવા લાગી કે - “હે સખી ! વિજ્ઞાનને વિષે ચતુર એવો વિધાતા આવા અદ્ભૂત રૂપથી મનોહર એવી રાજમતિને બનાવીને જો આવા ઉત્તમ વરની સાથે તેણીનો મેળાપ ન કરાવે તો તે શી પ્રતિષ્ઠા પામે?”

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

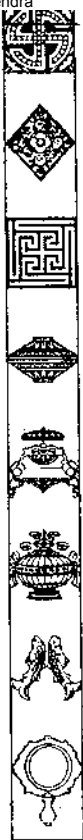

હવે વાજિંત્રોના શબ્દ સાંભળી રાજમતી પણ માતાના ઘરમાંથી નીકળી સખીઓ પાસે આવી, અને બોલી કે “હે સખીઓ ! આડંબર સહિત આવતા કોઈ વરરાજાને જેમ તમે જોઈ રહી છો તેમ શું હું પણ જોવા ન પામું ?” એ પ્રમાણે કહી બળથી તે બન્ને સખીઓની વચ્ચે ઊભી રહી. સ્વાભાવિક સૌન્દર્યથી શોભી રહેલા અને રત્નજડિત આભૂષણોથી અધિક દેદીપ્યમાન બનેલા નેમિકુમારને જોઈ રાજમતી આશ્ચર્ય સહિત વિચારવા લાગી કે - “શું આ તે પાતાલકુમાર છે ?, અથવા શું સાક્ષાત્ કામદેવ છે ? અથવા શું સુરેન્દ્ર છે ?, અથવા શું મારા પુણ્યનો સમૂહ આ મૂર્તિમાન્ થઈને આવ્યો છે ? જે વિધાતાએ સૌભાગ્ય પ્રમુખ ગુણોથી ભરેલા આવા અનુપમ વરને બનાવ્યો છે, તે વિધાતાના હાથનું હું હર્ષથી લુંછણું કરું છું”. આવી રીતે નેમિકુમાર સામે એકી ટસે જોઈ રહેલી રાજમતીનો અભિપ્રાય જાણી મૃગલોચનાએ પ્રીતિપૂર્વક હાસ્યથી ચન્દ્રાનનાને કહ્યું કે - “સખી ચન્દ્રાનના ! જો કે આ વર સમગ્ર ગુણોથી સંપૂર્ણ છે, છતાં તેમાં એક દૂષણ તો છે જ; પણ વરની અર્થી એવી રાજમતીના સાંભળતાં તે કહી શકાય નહિ’. ત્યારે ચન્દ્રાનના બોલી કે - “સખી મૃગલોચના ! મેં પણ તે જાણ્યું છે પરંતુ અત્યારે તો મૌન જ રહેવું ઉચિત છે”. આવી રીતે પોતાનીજ ઉપર હાંસી કરતી સખીઓની વાતચીત સાંભળી રાજમતી લજ્જાએ કરીને પોતાનું મધ્યસ્થપણું દેખાડતી બોલી કે - “હે સખીઓ ! જગતમાં અદ્ભુત ભાગ્ય-સૌભાગ્ય વડે ધન્ય એવી કોઈ પણ કન્યાનો આ ભર્તાર હો, પરંતુ સમગ્ર ગુણો વડે સુંદર એવા આ વરમાં પણ દૂષણ કાઢવું એ તો દૂધમાંથી પોરા કાઢવા જેવું અસંભવિત જ છે. જેમ ક્ષીરસમુદ્રમાં ખારાશ, કલ્પવૃક્ષમાં કંજુસાઈ, ચંદનવૃક્ષમાં દુર્ગંધી, સૂર્યમાં અંધકાર,

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

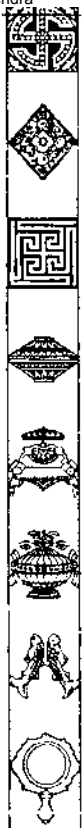
સુવર્ણમાં શ્યામતા, લક્ષ્મીમાં દારિદ્ર્ય, અને સરસ્વતીમાં મૂર્ખતા કદાપિ સંભવે નહિ; તેમ આ અનુપમ વરરાજામાં એક પણ દૂષણ સંભવતુંજ નથી”. તે સાંભળી બન્ને સખીઓ વિનોદપૂર્વક બોલી કે - “હે રાજામતી ! પ્રથમ તો વર ગૌરવર્ણવાલો જોવાય, બીજા ગુણો તો પરિચય થયા પછી જણાય; પણ આ વરમાં તો તે ગૌરપણું કાજલના રંગ જેવું દેખાય છે !” તે સાંભળી રાજામતી બન્ને સખીઓ પ્રત્યે ઈર્ષ્યા સહિત બોલી કે “સખીઓ ! મને આજ સુધી ભ્રમ હતો કે તમે મહાયતુર અને ડહાપણવાળી છો, પણ મારો તે ભ્રમ અત્યારે ભાંગી ગયો છે; કેમ કે સકલ ગુણનું કારણ જે શ્યામપણું ભૂષણરૂપ છે, છતાં તે શ્યામપણાને તમે દૂષણ રૂપે જણાવો છો. હવે તમે સાવધાન થઈને સાંભળો, શ્યામપણામાં અને શ્યામવસ્તુનો આશ્રય કરવામાં ગુણ રહેલા છે, તથા કેવલ ગૌરપણામાં તો દોષ રહેલા છે; કેમકે - ભૂમિ, ચિત્રવેલી, અગર, કસ્તૂરી, મેઘ, આંખની કીકી, કેશ, કસોટી, મશી અને રાત્રિ; એ સર્વે વસ્તુ શ્યામ રંગની છે, પણ મહા ફલવાળી છે; એ શ્યામપણામાં ગુણ કહ્યા. નેત્રમાં કીકી, કપૂરમાં અંગારો, ચન્દ્રમાં ચિહ્ન, ભોજનમાં મરી, અને ચિત્રમાં રેખા; એ સર્વે કીકી પ્રમુખ શ્યામ પદાર્થો નેત્રાદિ પદાર્થોને ગુણના હેતુભૂત છે; એ શ્યામ વસ્તુઓના આશ્રયમાં ગુણ કહ્યા. વળી લવણ ખારું છે, હીમ દહન કરે છે, અતિ સફેદ શરીરવાળો રોગી હોય છે, અને ચૂનો પરવશ ગુણવાળો છે; એ કેવલ ગૌરપણામાં અવગુણ કહ્યા”.

આવી રીતે તેઓ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરી રહી હતી, તેવામાં શ્રીનેમિકુમારે પશુઓનો આર્તસ્વર સાંભળી આક્ષેપપૂર્વક સારથિને પૂછ્યું કે - “હે સારથિ ! આ દારુણ સ્વર કોનો સંભળાય છે ?” સારથિએ કહ્યું કે -

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

‘હે સ્વામી ! આપના વિવાહમાં ભોજન માટે એકઠા કરેલાં પશુઓનો આ સ્વર છે’. સારથિનાં આવાં વચન સાંભળી પ્રભુ વિચારવા લાગ્યા કે - ‘અરે ! વિવાહોત્સવને ધિક્કાર છે, જેમાં આ જીવો મરણભયથી શોકગ્રસ્ત છે’. એટલામાં ‘હે સખીઓ ! મારું જમણું નેત્ર કેમ ફરકે છે ?’ એ પ્રમાણે બોલતી અને મનમાં સંતાપ થવાથી નેત્રમાંથી અશ્રુ વરસાવતી રાજમતીને સખીઓ કહેવા લાગી કે - ‘બહેન ! પાપ શાંત થાઓ, અમંગલ હણાઓ, અને બધી કુલદેવીઓ તારું કલ્યાણ કરો’ એમ કહીને તે સખીઓ થુથુકાર કરવા લાગી. તે વખતે શ્રીનેમિનાથપ્રભુએ સારથિને કહ્યું કે - ‘તું અહીંથી રથને પાછો ફેરવ’. આ વખતે શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને જોતો છતો એક હરણ પોતાની ગરદનથી હરણીની ગરદન ઢાંકીને ઉભો હતો. અહિં કવિ ઘટના કરે છે કે, પ્રભુને જોઈને હરણ કહેવા લાગ્યો કે -

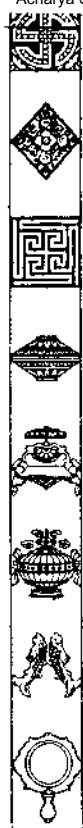
“મા પહરસુ મા પહરસુ, એયં મહ હિયયહારિણિં હરિણિં । સામી ! અમ્હં મરણા વિ, દુસ્સહો પિયતમાવિરહો” ॥૧॥

“હે સ્વામી ! મારા હૃદયને હરનારી આ મારી હરણીને મારતા નહિ મારતા નહિ, કેમકે મારા મરણ કરતાં પણ મારી પ્રિયતમાનો વિરહ દુસ્સહ છે” ॥૧॥ ત્યારે હરણી શ્રીનેમિનાથનું મુખ જોઈ હરણ પ્રત્યે બોલી કે -

“એસો પસન્નવયણો, તિહુઅણસામી અકારણો બંધૂ । તા વિણ્ણવેસુ વલ્લહ !, રક્ષત્થં સલ્લજીવાણં” ॥૨॥

“પ્રસન્ન મુખમાલા આ તો ત્રણ ભુવનના સ્વામી છે, નિષ્કારણ બંધુ છે, માટે હે વલ્લભ ! સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરવાને તેમને વિનતિ કરો” ॥૨॥ આ પ્રમાણે પત્નીએ પ્રેરેલો હરણ પ્રભુને કહેવા લાગ્યો કે -

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“નિઙ્ઙરણનીરણાણં, અરણ્ણતણભક્ષણં ચ વણવાસો । અમ્હાણ નિઙ્ઙરાહાણ, જીવિયં રક્ષ રક્ષ પહો !” ॥૩॥

“હે સ્વામી ! અમે ઝરણાંનાં જળનું પાન કરીએ છીએ, જંગલના ઘાસનું ભક્ષણ કરીએ છીએ, અને વનમાં નિવાસ કરીએ છીએ; આવા નિરપરાધી એવા અમારા જીવિતનું હે પ્રભુ ! રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો” ॥૩॥

એવી રીતે બધાં પશુઓએ પોતપોતાની ભાષા વડે પ્રભુને વિનંતી કરી, ત્યારે પ્રભુએ પશુરક્ષકોને કહ્યું કે - હે પશુરક્ષકો ! આ પશુઓને મુક્ત કરો મુક્ત કરો, હું વિવાહ કરીશ નહિ. પ્રભુની આજ્ઞાથી પશુરક્ષકોએ પશુઓને મુક્ત કર્યા અને સારથિએ પ્રભુનો રથ પાછો ફેરવ્યો. અહીં કવિ ઘટના કરે છે કે -

“हेतुरिन्दोः कलङ्के यो, विरहे रामसीतयोः । नेमे राजीमतीत्यागे, कुरङ्गः सत्यमेव सः” ॥१॥

“હે કુરંગ (હરણ) ચન્દ્રના કલંકને વિષે રામ અને સીતાના વિરહને વિષે, અને શ્રીનેમિનાથ ને રાજીમતીના ત્યાગને વિષે હેતુભૂત થયો; તે કુરંગ એટલે ખોટો રંગ કરનાર એ સત્ય જ છે” ॥૧॥

આ વખતે નેમિકુમારને પાછા વળતા જોઈ સમુદ્રવિજય, શિવાદેવી, પ્રમુખ સ્વજનોએ તુરત રથને જતો અટકાવ્યો, અને શિવાદેવી માતા આંખમાં આંસુ લાવી કહેવા લાગ્યાં કે - “હે જનનીવલ્લભ વત્સ ! હું પ્રાર્થના કરું છું કે, તું કોઈ રીતે વિવાહ કરી મને વહુનું મુખ દેખાડ, હે પુત્ર ! મારી લાંબા વખતની ઈચ્છા પૂરી કર”. ત્યારે નેમિકુમાર બોલ્યા કે “હે માતાજી ! તમે એ આગ્રહ મૂકી દો, મારું મન મનુષ્યસંબંધી

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સ્ત્રીઓને વિષે નથી, પણ મુક્તિરૂપી સ્ત્રીનો સંગમ કરવાને ઉત્કંઠાવાળું અને આસક્ત થયેલું છે; કેમકે જે સ્ત્રીઓ રાગીને વિષે પણ રાગ રહિત છે તે સ્ત્રીઓને કોણ સેવે ?, પણ મુક્તિરૂપી સ્ત્રી કે જે વિરાગીને વિષે રાગવાળી છે તેની હું ઈચ્છા કરું છું”.

આ ખબર સાંભળી રાજમતી ‘હા દૈવ ! આ શું થયું ?’ એમ કહી વૃક્ષ ખેંચાતાં વેલડીની જેમ મૂર્છા પામી પૃથ્વી પર ઢળી પડી. તત્કાલ ભય પામેલી સખીઓ શીતલ જલથી સિંચન કરવા લાગી, પંખાથી પવન વીંજવા લાગી, અને ચંદનરસથી વિલેપન કરવા લાગી; તેથી મહામુશ્કેલીએ રાજમતી શુદ્ધિમાં આવીને બેઠી થઈ, અને નેત્રમાંથી ચોધાર અશ્રુ વરસાવતી મોટા સ્વરે વિલાપ કરવા લાગી કે - “હે યાદવકુલમાં સૂર્યસમાન !, હે નિરુપમ જ્ઞાની ! હે જગતના શરણરૂપ !, હે કરુણાનિધિ સ્વામી ! મને અહીં છોડીને આપ ક્યાં ચાલ્યા ! હે નાથ ! જો આપના જેવા ટેકીલા મહાશયો પણ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરશે, તો જરૂર સમુદ્ર પણ મર્યાદા મૂકી દેશે.” વળી પોતાના હૃદયને કહેવા લાગી કે “અરે ધીટૂઠા કઠોર અને નિર્લજ્જ હૃદય ! જ્યારે આપણા સ્વામી અન્યત્ર રાગવાલા થયા છે, ત્યારે હજુ પણ તું જીવિતને કેમ ધારણ કરે છે ?” વળી નીસાસા મૂકતી છતી રાજમતી પોતાના સ્વામીને ઉપાલંબ સહિત કહેવા લાગી કે - ‘હે ધૂર્ત ! સમગ્ર સિદ્ધોએ ભોગવેલી મુક્તિરૂપી ગણિકામાં જો તમે આસક્ત હતા, તો પછી આવી રીતના વિવાહના આરંભથી તમે મને શા માટે

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિડંબના કરી ? રાજમતીનો આવો હૃદયભેદક વિલાપ સાંભળી સખીઓ રોષ સહિત બોલી કે - “હે સખી ! લોકપ્રસિદ્ધ એક વાત છે તે સાંભળજે. શ્યામ હોય છે તે ભાગ્યે જ સરલ હોય છે, કદાપિ કોઈ શ્યામ સરલ હોય તો સમજવું કે વિધાતાએ ભૂલથી તેને સરલ કર્યો હોય છે, બાકી મોટે ભાગે શામલા વફ જ હોય છે. હે પ્રિયસખિ ! આવા પ્રીતિરહિતને વિષે તમે પ્રેમભાવ કેમ કરો છો ? તમારે તેની સાથે શો સંબંધ છે ? સ્નેહ વગરના, વ્યવહારથી વિમુખ જંગલી પ્રાણીની જેમ ઘરે રહ્યા છતાં ગૃહવાસમાં બીકણ, દાક્ષિણ્ય વગરના અને સ્વેચ્છાચારી એવા નેમિકુમાર કદિ ચાલ્યા ગયા તો ભલે ગયા. આપણને તેના આવા સ્વભાવની પહેલેથી ખબર પડી તે ઠીક જ થયું, જો કદિ એ તમને પરણીને મમતા રહિત થયા હોય તો પછી કૂવામાં ઉતારીને દોર કાપવા જેવું થાત. હે બહેન ! તમે નેમિકુમારને માત્ર સંકલ્પથી જ અપાયા હતા તેથી જ્યાં સુધી તેમણે તમારું હસ્તગ્રહણ કર્યું નથી ત્યાં સુધી તમે કન્યારૂપ જ છો માટે તમે આટલો બધો બેદ કેમ કરો છો ? પ્રીતિને વિષે તત્પર એવો કોઈ બીજો ભર્તાર તમારે માટે શોધી કાઢશું”. સખીઓનાં આવાં વચન સાંભળી રાજમતી પોતાના બન્ને કાન ઢાંકી કહેવા લાગી કે - હે સખીઓ ! તમે મને ન સંભળાવવા લાયક વચનો કેમ સંભળાવો છો ? મારા પવિત્ર કુલને કલંક લાગે એવાં અને કૂલટાના કુલને છાજે એવાં વચનો બોલી મને શા માટે સંતપ્ત કરો છો ? કદાચ સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઊગે, સમુદ્ર મર્યાદા છોડે અને પૃથ્વી પાતાલમાં પેસી જાય; તો પણ હું

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નેમિકુમાર સિવાય બીજો ભર્તાર નહિ જ કરું. હે સખીઓ ! હું મન અને વચનથી તેમને વરી ચુકી છું. વળી તે રાજમતી શ્રીનેમિનાથને કહેવા લાગી કે - હે જગતના અધીશ ! આપ ઘરે આવેલા યાચકોને તેઓની ઈચ્છા ઉપરાંત આપો છો, પણ હે સ્વામી, પ્રાર્થના કરતી એવી મેં તો મારા હસ્ત ઉપર આપનો હસ્ત પણ ન મેળવ્યો. હવે વિરક્ત થયેલી રાજમતી બોલી કે - ત્રૈલોક્ય શ્રેષ્ઠ એવા શ્રીનેમિકુમારનો હસ્ત લગ્નમહોત્સવમાં તો મારા હસ્ત પર આવ્યો નહિ, તો પણ મારા દીક્ષામહોત્સવ સમયે તો તેમનો હસ્ત વાસકેપ કરવા વડે મારા મસ્તક પર અવશ્ય થશે. હવે પરિવાર સહિત સમુદ્રવિજય રાજા નેમિકુમારને કહેવા લાગ્યા કે હે વત્સ ! એવો કોઈ નિશ્ચયવાદ નથી કે ન પરણેલા જ મોક્ષે જાય, કેમકે પૂર્વે થઈ ગયેલા ઋષભદેવાદિ તીર્થંકરો પણ વિવાહ કરી ભોગ ભોગવીને પછી દીક્ષા સ્વીકારી મોક્ષે ગયા છે; તો હે કુમાર ! તમારું બ્રહ્મચારીનું શું તેઓ કરતાં પણ ઉંચું પદ થશે ? શું પરણેલા મોક્ષે જતા નથી ? માટે હે પિતૃવલ્લભ ! અત્યારે વિવાહ કરી અમારા મનોરથ પૂરા કર. તે સાંભળી નેમિનાથ પ્રભુ બોલ્યા કે - “હે તાત ! ઋષભદેવાદિ તીર્થંકરોને ભોગાવલી કર્મો ભોગવવા માટે વિવાહ કરવો પડ્યો હતો, પણ મારાં ભોગાવલી કર્મો ક્ષીણ થયાં છે. વળી હે પિતાજી ! અનંતા જંતુઓનો સંહાર કરનારા અને સંસારને દુઃખરૂપ કરનારા એવા એક સ્ત્રીના સંગ્રહવાલા વિવાહ માટે આપ શા માટે આગ્રહ કરો છો” ? અહીં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે -

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

મન્યેઽહ્ગનાવિસ્ત્રઃ, પરિણયનમિષેણ નેમિરાગત્ય । રાજીમતીં પૂર્વભવ-પ્રેમ્ણા સમકેતયદ્ મુક્ત્યૈ ॥૧૧॥

“હું એમ માનું છું કે, સ્ત્રીઓથી વિરક્ત એવા શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ પરણવાના બહાનાથી અહીં આવીને પૂર્વભવના પ્રેમથી રાજીમતીને મોક્ષ માટેનો સંકેત કરી ગયા ॥૧૧॥

(અરહા અરિદ્ઠનેમી દક્ષત્રે) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિ સર્વ કલાઓમાં કુશલ હતા, (જાવ તિણિણ વાસસયાઈ કુમારે) યાવત્ - ભદ્રક પ્રકૃતિવાલા અને વડિલોનો વિનય કરનારા પ્રભુ ત્રણસો વરસ સુધી કુમાર રહ્યા છતાં (અગારવાસમજ્ઞો વસિત્તા ણં) ગૃહસ્થાવાસની મધ્યમાં રહીને દીક્ષા લેવાને તત્પર થયા. (પુણરવિ લોઽંતિણિહિં જીઝકપ્પિણિહિં દેવેહિં) વળી તીર્થકરોને અવશ્યપણે દીક્ષાનો અવસર જણાવવાનો છે કલ્પ એટલે આચાર જેઓનો એવા લોકાંતિક દેવો, (તં ચેવ સચ્ચં ભાણિયચ્ચં) ઇત્યાદિ સર્વ પ્રથમની પેઠે કહેવું. એટલે પ્રભુને દીક્ષા લેવાને એક વરસ બાકી રહ્યું ત્યારે પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર જણાવવા માટે લોકાંતિક દેવો તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગુણવાળી વાણી વડે પ્રભુને અભિનંદતા અને પ્રભુની સ્તુતિ કરતા આ પ્રમાણે બોલ્યા કે - “હે સમૃદ્ધિશાળી ! આપ જય પામો જય પામો, હે કલ્યાણવંત ! આપ જય પામો જય પામો, હે કામદેવને જીતનારા તથા સમસ્ત જંતુઓને અભયદાન દેનારા પ્રભુ ! આપ જયવંતા વર્તો, અને હમેશાંના મહોત્સવ માટે આપ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો” એ પ્રમાણે કહીને તે લોકાંતિક દેવો જય જય શબ્દ બોલે

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છે. શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને પહેલેથી અનુપમ એવું અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન હતું, તે વડે પ્રભુ પોતાનો દીક્ષાકાલ જાણીને સુવર્ણાદિ શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને પહેલેથી અનુપમ એવું અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન હતું, તે વડે પ્રભુ પોતાનો દીક્ષાકાલ જાણીને સુવર્ણાદિ સર્વપ્રકારનું ધન યાચકોને આપે છે એટલે વાર્ષિકદાન આપે છે. (જાવ દાણં દાઙ્યાણં પરિભાઙ્ગતા) યાવત્ પોતાના ગોત્રીયોને સુવર્ણાદિક ધન ભાગે પડતું વહેંચી આપીને શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ દીક્ષા લેવાને નીકળ્યા ॥૧૭૨॥

શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ ક્યારે દીક્ષા લેવાને ચાલ્યા ? તે કહે છે - (જે સે વાસાણં પદ્મમે માસે) જે આ વર્ષાકાલનો પહેલો મહિનો, (દુચ્ચે પવ્વચ્ચે-સાવણસુદ્ધે) બીજું પખવાડીયું, એટલે (તસ્સ ણં સાવણસુદ્ધસ્સ છટ્ઠીપવ્વચ્ચે ણં) શ્રાવણમાસના શુક્લ પખવાડીયાની છઠની તિથિને વિષે, (પુવ્વણ્ણહકાલસમયંસિ) પૂર્વાહ્ણકાલસમયે (ઉત્તરકુરાણ સીયાણ) ઉત્તરકુરા નામની પાલખીમાં રત્નજડિત સુવર્ણના સિંહાસન પર બેઠા છતાં (સદેવ-મણુયા-હસુરાણ પરિસાણ સમણુગમ્મમાણમગ્ગે) અને દેવો, મનુષ્યો તથા અસુરો સહિત પર્ષદા એટલે લોકોના સમુદાયે કરીને સમ્યક્ પ્રકારે પાછળ ગમન કરાતા એવા પ્રભુને અગાડી ચાલતા મંગલપાઠકો, ભાટ-ચારણો અને કુલના વડીલ વિગેરે સ્વજનો અભિનન્દન આપવા લાગ્યા કે - 'હે કલ્યાણકારક ! તમે જય પામો જય પામો, સંયમરૂપ ધર્મમાં તમોને નિર્વિઘ્નપણ થાઓ' ઇત્યાદિ કહીને કુલના વડીલ વિગેરે

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સ્વજનો જય જય શબ્દ બોલે છે. (જાવ-વાસ્વદૈવ નયરીએ મજ્ઞં મજ્ઞોણં નિગ્ગચ્છહ) યાવત્-શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુ દ્વારકા નગરીના મધ્યભાગમાં થઈને નીકળે છે. (નિગ્ગચ્છિત્તા) નીકળીને (જેણેવ રેવયએ ઉજ્જાણે) જ્યાં રૈવતક નામનું ઉદ્યાન છે (તેણેવ ડવાગચ્છહ) ત્યાં આવે છે. (ડવાગચ્છિત્તા) આવીને (અસોગવરપાયવસ્સ અહે) અશોક નામના ઉત્તમ વૃક્ષની નીચે (સીયં ઠાવેહ) પોતાની પાલખી સ્થાપન કરાવે છે. (ઠાવિત્તા) સ્થાપન કરાવીને (સીયાઓ પચ્ચોરુહહ) પાલખીમાંથી નીચે ઉતરે છે. (પચ્ચોરુહિત્તા) નીચે ઉતરીને (સયમેવ) પોતાની મેળાએ જ (આભરણ-મલ્લાલંકારં ઓમુયહ) આભૂષણ માલા પ્રમુખ અલંકાર ઉતારે છે. (ઓમુહિત્તા) અલંકાર ઉતારીને (સયમેવ પંચમુદ્દિઠયં લોયં કરેહ) પોતાની મેળાએ જ પંચમુદ્દિ લોચ કરે છે. (કસ્તિત્તા) પંચમુદ્દિ લોચ કરીને (છટ્ઠેણં ભત્તેણં અપાણણં) નિર્જલ એવા છટ્ઠ તપ વડે યુક્ત થઈ (ચિત્તાહિં નક્કલ્લેણં જોગમુવાગણં) ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (ણં દેવદૂસમાદાય) એક દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ કરીને (ણેણં પુરિસસહસ્સેણં સલ્લિં) એકહજાર પુરુષોની સાથે (મુંડે ભવિત્તા) કેશનો લોચ કરવારૂપ દ્રવ્યથી અને કોપાદિ દૂર કરવારૂપ ભાવથી મુંડ થઈને (અગારાઓ) ગૃહવાસ થકી નીકળી (અણગારિયં પચ્ચહણ) અનગારપણાને એટલે સાધુપણાને પામ્યા ॥૧૭૩॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અરુહા અસ્તિત્વનેમી) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિએ (ચત્તપન્નં રાઙ્ગિદિયાઙ્) દીક્ષા લીધા પછી ચોપન દિવસ સુધી (નિચ્ચં) હમેશાં (વોસટ્ઠકાણ) કાયાની શુશ્રૂષા ત્યજી દીધેલી હોવાથી વોસરાવી છે કાયા જેમણે એવા, (ચિયન્તદેહે) પરીષહોને સહન કરવાથી ત્યજી દીધી છે શરીર ઉપરની મમતા જેમણે એવા છતા દરેક પ્રકારના ઉપસર્ગોને સહન કર્યા. (તં ચેવ સચ્ચં) અહીં શ્રીમહાવીરસ્વામીના સંબંધમાં આવેલા પાઠ મુજબ સર્વ કહેલું. એટલે - શરીર ઉપરની મમતા રહિત એવા શ્રી અરિષ્ટનેમિ પ્રભુએ દેવો, મનુષ્યો અને તિર્યંચોએ કરેલા અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોને નિર્ભયપણે, ક્રોધરહિતપણે અને દીનતારહિતપણે સહન કર્યા. તેથી પ્રભુ ઈર્ષ્યાસમિતિ વિગેરે સમિતિવાલા, મન વચન અને કાયગુપ્તિવાળા, તથા કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવાને ઉદ્યત થયા છતા વિચરે છે. આવી રીતે જ્ઞાન-દર્શન અને ચરિત્રાદિ ગુણો વડે આત્માને ભાવતા છતા શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુને ચોપન દિવસ વીતી ગયા. (જાવ-પણપન્નગસ્સ રાઙ્ગિદિયસ્સ) યાવત્ પંચાવનમાં દિવસની (અંતરા વટ્ટમાણસ્સ) મધ્યમાં વર્તતા એવા શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુને (જે સે વાસાણં તચ્ચે માસે) જે આ વર્ષાકાલનો ત્રીજો મહિનો, (પંચમે પક્કચ્ચે-આસોયબહુલે) પાંચમું પખવાડીયું એટલે (તસ્સ ણં આસોયબહુલસ્સ પન્નસ્સીપક્કચ્ચે ણં) આસો માસના કૃષ્ણ પક્ષવાડીયાના પંદરમે દિવસે, (દિવસસ્સ પચ્છિમ્મે ભાગે) દિવસના પાછલા ભાગમાં

૧. ગુજરાતી ભાદરવા વદી અમાસને દિવસે.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(ઉજ્જિતસેલસિહરે) ઉજ્જયંત-એટલે ગિરનાર પર્વતના શિખર ઉપર (વેડસપાયવસ્સ અહે) વેતસ વૃક્ષની નીચે (અટ્ઠમેણં ભક્તેણં અપાણણં) નિર્જલ એવા અટ્ઠમ તપ યુક્ત પ્રભુને, (ચિત્તાહિં નચ્ચત્તેણં જોગમુવાગણં) ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (ઝાણંતરિયાણ વટ્ટમાણસ્સ) શુક્લ ધ્યાનના મધ્યભાગમાં વર્તતાં એટલે શુક્લધ્યાનના ચાર ભેદોને વિષે પ્રથમના બે ભેદોમાં વર્તતા એવા શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુને (અણંતે અણુત્તરે) અનંત વસ્તુના વિષયવાળું અથવા અવિનાશી, અને અણુત્તર એટલે અનુપમ એવું (જાવ કેવલવરનાણ-દંસણે સમુણ્ણે) યાવત્-પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું. (જાવ - જાણમાણે પાસમાણે વિહરહુ) યાવત્ - સર્વલોકને વિષે તે તે કાલે મન વચન અને કાયયોગમાં યથાયોગ્ય વર્તતા એવા સમગ્ર જીવોના અને ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સર્વ આજીવોના સમસ્ત પર્યાયોને જાણતા છતાં અને દેખતા છતાં વિચરે છે.

ગિરનાર ઉપર સહસ્રાબ્રવન ઉદ્યાનમાં શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે વખતે ઉદ્યાનપાલકે તત્કાલ કૃષ્ણવાસુદેવ પાસે જઈ તેમને આ શુભ વધામણી આપી. ઉદ્યાનપાલકના મુખથી પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું સાંભળી હર્ષિત થયેલા કૃષ્ણે તેને સાડી બાર કોડ દ્રવ્ય આપ્યું, અને તત્કાલ મોટી સમૃદ્ધિ સાથે પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યા. તે વખતે રાજમતી પણ પ્રભુને વંદન કરવા આવી. આ વખતે પ્રભુની અમૃતમય દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામેલા વરદત્ત રાજાએ બે હજાર રાજાઓ સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી

સપ્તમે
વ્યાખ્યાનમ્

૪૪૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

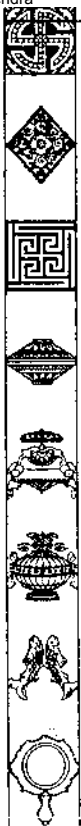
કૃષ્ણે અંજલિ જોડી પ્રભુને પૂછ્યું કે - 'હે સ્વામી ! આપના ઉપર રાજમતીનો આટલો બધો સ્નેહ છે તેનું શું કારણ ?' પ્રભુએ ધનવતીના ભવથી આરંભીને તેણીની સાથે પોતાના નવ ભવનો સંબંધ કહી સંભળાવ્યો કે-

“હે કૃષ્ણ વાસુદેવ ! પહેલા ભવમાં હું ધન નામે રાજપુત્ર હતો, તે વખતે રાજમતીનો જીવ ધનવતી નામની મારી પત્ની હતી ૧. બીજા ભવમાં અમે બન્ને પહેલા દેવલોકમાં દેવ અને દેવી થયાં હતાં ૨. ત્રીજા ભવમાં હું ચિત્રગતી નામે વિદ્યાધર થયો હતો, અને એ રત્નવતી નામની મારી સ્ત્રી થઈ હતી ૩. ચોથા ભવમાં અમે બન્ને ચોથા દેવલોકમાં દેવ થયાં હતાં ૪. પાંચમા ભવમાં હું અપરાજિત નામે રાજા થયો હતો, અને એ મારી પ્રિયતમા રાણી થઈ હતી ૫. છઠ્ઠા ભવમાં અમે બન્ને અગીયારમા દેવલોકમાં દેવ થયાં હતાં ૬. સાતમા ભવમાં હું શંખ નામે રાજા થયો હતો, અને એ યશોમતી નામની મારી રાણી થઈ હતી ૭. આઠમા ભવમાં અમે બન્ને અપરાજિત દેવલોકમાં દેવ થયા હતા ૮. તથા આ નવમા ભવમાં હું નેમિનાથ તીર્થંકર છું, અને એ રાજમતી છે ૯. હે હરિ ! આ પ્રમાણે પૂર્વભવોના સંબંધને લીધે રાજમતીનો મારા પર સ્નેહ છે’. ત્યારપછી પ્રભુએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો, અને ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે વિચરી અનેક ભવ્યોને પ્રતિબોધી અનુક્રમે પાછા રૈવતક પર્વત પર સમવસર્યા. તે વખતે અનેક રાજકન્યાઓ સહિત રાજમતીએ અને પ્રભુના ભાઈ રથનેમિએ પ્રભુ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

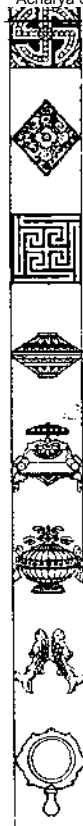
હવે એક વખતે સાધ્વી શ્રી રાજમતી બીજી સાધ્વીઓ સાથે પ્રભુને વંદન કરવા ગિરનાર પર જતી હતી. માર્ગમાં ચાલતાં અતિશય વરસાદ થવાથી બીજી સાધ્વીઓ જુદે જુદે સ્થાને વીખરાઈ ગઈ. વરસાદના જલથી ભીંજાયેલ વસ્ત્રવાળી રાજમતી પણ જલના ઉપદ્રવ રહિત સ્થાનને શોધતાં એક ગુફામાં દાખલ થઈ, અને તે ગુફામાં પહેલેથી દાખલ થયેલા રથનેમિને ન જાણતાં તેમણે પોતાનાં ભીંજાયેલાં વસ્ત્રો સૂકવવાને ચારે તરફ નાખ્યાં. દેવાંગનાઓના રૂપની પણ હાંસી કરનારા સૌંદર્યવાળી અને સાક્ષાત્ કામદેવની સ્ત્રી જેવી અતી રમણીય એવી રાજમતીને વસ્ત્ર રહિત જોઈ કામવશ થયેલા રથનેમિ તે વખતે પોતાનું મુનિપણું ભૂલી ગયા. શ્રી નેમિનાથથી તિરસ્કાર પામેલો કામદેવ તે વૈરનો બદલો તેમના ભાઈ રથનેમિ પાસે જાણે લેવા આવ્યો હોયની ! એવા નીચ કામદેવે રથનેમિને મર્મમાં હણ્યા, અને કામવિહ્વલ બનેલા રથનેમિ કુલલજજ્જ તથા ધીરજ છોડી રાજમતીને કહેવા લાગ્યા કે -

“અયિ સુન્દરિ ! કિં દેહઃ, શોષ્યતે તપસા ત્વયા ? । સર્વાઙ્ગભોગસંયોગ-યોગ્યઃ સૌભાગ્યસેવધિઃ ॥૧॥

આગચ્છ સ્વેચ્છયા ભદ્રે ! કુર્વહે સફલં જનુઃ । આવામુભાવપિ પ્રાન્તે, ચરિષ્યાવસ્તપોવિધિમ્ ॥૨॥”

“હે સુન્દરિ ! સર્વ અંગના ભોગસંયોગને યોગ્ય અને સૌભાગ્યના ખજાનારૂપ એવા આ તારા અનુપમ દેહને તું તપસ્યા કરી શા માટે શોષાવી નાખે છે ? ॥૧॥ માટે હે ભદ્રે ! તારી ઈચ્છાથી તું અહીં આવ, આપણે

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

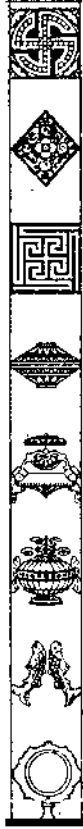
જન્મ સફળ કરીએ; અને પછી છેવટની અવસ્થામાં આપણે બન્ને તપવિધિ આચરશું” ॥૨૦॥ આવાં વચનો સાંભળી અને રથનેમિને જોઈ મહાસતી રાજમતીએ તત્કાલ વસ્ત્રો વડે પોતાનું શરીર ઢાંકી દીધું, અને અદ્ભૂત ધૈર્ય ધરીને બોલી કે -

“મહાનુભાવ ! કોઝયં તે - ડમ્બિલાષો નરકાધ્વનઃ ? । સર્વ સાવધમુત્સૃજ્ય, પુનર્વાજ્છન્ન લજ્જસે ? ॥૧॥ અગન્ધનકુલે જાતા-સ્તિર્યજ્ઞો ચ ભુજઙ્ગમાઃ । તેઽપિ નો વાન્તમિચ્છન્તિ, ત્વં નીચઃ કિં તત્તોઽપ્યસિ ? ॥૨॥”

“હે મહાનુભાવ ! નરકના માર્ગરૂપ આવો નીચ અભિલાષ તમે કેમ કરો છો ? સર્વ સાવધ ત્યજીને પાછા તેની વાંછા કરતા તમે શું શરમાતા નથી ? ॥૧॥ અરે ! અગંધન કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા સર્પો જે તિર્યચ જાતિના છે, તેઓ પણ પ્રાણાંત થવા છતાં વમેલાને પાછું ઈચ્છતા નથી, તો શું તમે તે તિર્યચોથી પણ નીચ છો ? ॥૨॥ તમે જાણો છો કે તમારા બ્રાતાએ મને વમન કરી દીધેલી છે, છતાં મારો ઉપભોગ કરવાને ઈચ્છતાં તમોને કાંઈ વિચાર ન આવ્યો ? રથનેમિ ! સમજો સમજો, મહા ભાગ્યયોગે મળેલા આ મુનિવ્રતનું ભાન ન ભૂલો”. ઇત્યાદિ વાક્યો વડે રાજમતીએ પ્રતિબોધિત કરેલા મહામુનિ રથનેમિ પાછા શુભ ધ્યાનમાં સ્થિર થયા, અને શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ પાસે પ્રાયશ્ચિત આલોચી તીવ્ર તપ તપી મોક્ષે ગયા.

રાજમતી પણ વિશુદ્ધ ભાવથી દીક્ષા આરાધી અંતે મોક્ષશય્યા પર ચડ્યાં, અને ઘણા કાલથી પ્રાર્થિત

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એવા શ્રીનેમિનાથના શાશ્વતા સંયોગને પામ્યાં. મહાસતી શ્રીરાજીમતી ચારસો વરસ ગૃહવાસમાં રહ્યા, એક વરસ છઠ્ઠમસ્થપણામાં રહ્યાં, અને પાંચસો વરસ કેવલિપર્યાય પાળી મોક્ષે ગયાં ॥૧૭૪॥

(અરહઓ પં અસ્થિત્થનેમિસ્સ) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુને (અટ્ઠાસ્સ ગણા) અઢાર ગણ (અટ્ઠાસ્સ ગણહરા હુત્થા) અને અઢાર ગણધરો હતા ॥૧૭૫॥

(અરહઓ પં અસ્થિત્થનેમિસ્સ) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિને (વરદત્તપામોક્ષાઓ) વરદત્ત વિગેરે (અટ્ઠાસ્સ સમણસાહસ્સીઓ) અઢાર હજાર સાધુઓ હતા, (ઉવ્કોસિયા સમણસંપયા હુત્થા) પ્રભુને સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૭૬॥

(આરહઓ પં અસ્થિત્થનેમિસ્સ) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિને (અજ્જજક્ષિણીપામોક્ષાઓ) આર્ય એવી યક્ષિણી વિગેરે (ચત્તાલીસં અજ્જિયાસાહસ્સીઓ) ચાલીશ હજાર આર્યાઓ એટલે સાધ્વીઓ હતી, (ઉવ્કોસિયા અજ્જિયાસંપયા હુત્થા) પ્રભુને સાધ્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૭૭॥

(અરહઓ પં અસ્થિત્થનેમિસ્સ) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિને (નંદપામોક્ષાણં સમણોવાસગાણં) નંદ વિગેરે શ્રાવકો (એગા સયસાહસ્સી અઝણત્તરિં ચ સહસ્સા) એક લાખ અને ઓગણોતેર હજાર હતા, (ઉવ્કોસિયા સમણોવાસગાણં સંપયા હુત્થા) પ્રભુને શ્રાવકોની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૭૮॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

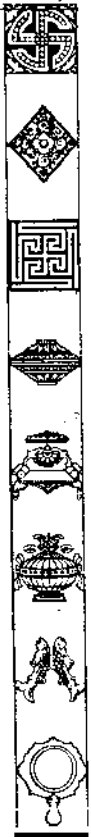
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અરહઓ ણં અરિટ્ઠનેમિસ્સ) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિને (મહાસુલ્લયાપામોક્ષાણં) મહાસુવ્રતા વિગેરે (સમણોવાસિયાણં) શ્રાવિકાઓ (તિણિણ સયસાહસ્સીઓ છત્તીસં ચ સહસ્સા) ત્રણ લાખ અને છત્રીશ હજાર હતી, (ઉક્કોસિયા સમણોવાસિયાણં સંપયા હુત્થા) પ્રભુને શ્રાવિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૧૭૮॥

(અરહઓ ણં અરિટ્ઠનેમિસ્સ) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિને (ચત્તારિ સયા ચઢ્ઢસપુલ્લીણં) ચારસો ચૌદપૂર્વી હતા. કેવા ? (અજિણાણં જિણસંકાસાણં) પોતે અસર્વજ હોવા છતાં સર્વજ સદશ, (સલ્લકલ્લસસન્નિવાઈણં) અકારાદિ સર્વ અક્ષરોના સંયોગોને જાણવાવાળા, (જાવ-સંપયા હુત્થા) યાવત્-સર્વજ પેઠે સાચી પ્રરૂપણા કરનારા, આવા પ્રકારના ચારસો ચૌદપૂર્વી હતા. પ્રભુને ચૌદપૂર્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ. (પન્નરસ સયા ઓહિનાણીણં) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિને પંદરસો અવધિજ્ઞાનીઓની સંપદા થઈ, (પન્નરસ સયા કેલ્લનાણીણં) પંદરસો કેવલજ્ઞાનીઓની સંપદા થઈ, (પન્નરસ સયા વેલ્લિયાણં) પંદરસો વૈકિલબ્ધિવાળા મુનિઓની સંપદા થઈ, (દસ સયા વિલ્લમઈણં) એક હજાર વિપુલમતિ-મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓની સંપદા થઈ, (અટ્ઠ સયા વાઈણં) આઠસો વાદી મુનિઓની સંપદા થઈ, (સોલસ સયા અણુત્તરોવવાહિયાણં) અને અનુત્તરવિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા સોલસો મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા થઈ. (પન્નરસ સમણસયા સિલ્લા) શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુના

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પંદરસો સાધુઓ મુક્તિ પામ્યા, (ત્રીસં અજ્ઞિયાસયાઈં સિદ્ધાઈં) અને ત્રીસ સો એટલે ત્રણ હજાર સાધ્વીઓ મુક્તિ પામી ॥૧૮૦॥

(અરહઓ ણં અરિદ્ધનેમિસ્સ) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિને (દુવિહા અંતગડભૂમી હુત્યા) બે પ્રકારની અંતકૃદ્ભૂમિ થઈ. એટલે શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના શાસનમાં મોક્ષગામીઓને મોક્ષે જવાના કાલની મર્યાદા બે પ્રકારે થઈ. (તં જહા) તે આ પ્રમાણે - (જુગંતગડભૂમી ય પરિયાયંતગડભૂમી ય) યુગાંતકૃદ્ભૂમિ અને પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ. યુગ એટલે ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિ ક્રમસર વર્તતા પટ્ટધર પુરુષો, તેઓ વડે પ્રમિત-મર્યાદિત જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાલ, તે યુગાંતકૃદ્ભૂમિ કહેવાય. પર્યાય એટલે પ્રભુનો કેવલિપણાનો કાલ, તેને આશ્રયીને જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાલ, તે પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ કહેવાય. (જાવ અદ્ધમાઓ પુરિસજુગાઓ જુગંતગડભૂમી) શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના આઠમા પુરુષયુગ સુધી યુગાંતકૃદ્ભૂમિ થઈ, એટલે પ્રભુથી આરંભી તેમના પટ્ટધર આઠમા પુરુષ સુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહ્યો. હવે પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ કહે છે - (દુવાસપરિયાણ અંતમકાસી) બે વરસ સુધીના કેવલિપણાના પર્યાયવાળા શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ થયા બાદ કોઈ કેવલીએ સંસારનો અંત કર્યો, એટલે શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી બે વરસે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો ॥૧૮૧॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૫૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (અરહા અસ્તિત્થનેમી) અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિ (તિણિણ વાસસયાઈ) ત્રણસો વરસ સુધી (કુમારવાસમજ્ઞો) કુમારવાસ્થામાં (વસિત્તા) રહીને, (ચઝ્પન્નં રાઈંદિયાઈ) ચોપન દિવસ સુધી (છઝમત્થપરિયાયં પાઝણિત્તા) છઠ્ઠમસ્થ પર્યાય પાળીને, (દેસૂણાઈં સત્ત વાસસયાઈં) દેશે ઊણા સાતસો વરસ સુધી એટલે ચોપન દિવસ ઓછા સાતસો વરસ સુધી (કેવલિપરિયાયં પાઝણિત્તા) કેવલિપર્યાય પાળીને, (પઢિપુણ્ણાઈં સત્ત વાસસયાઈં) એકંદર પરિપૂર્ણ સાતસો વરસ સુધી (સામણ્ણપરિયાયં પાઝણિત્તા) ચારિત્રપર્યાય પાળીને, (એણં વાસસહસ્સં સઙ્ગાઝયં પાલહિતા) સર્વ મળી કુલ એક હજાર વરસ સુધી પોતાનું સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, (સ્ત્રીણે વેયણિજ્ઞા-હહઝય-નામ-ગુત્તે) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર ભવોપગ્રાહી કર્મો ક્ષીણ થતાં (હમીસે ઓસણ્ણીણ) આ અવસર્પિણીમાં (દૂસમસુસમાણ સમાણ બહુવિહ્વકંત્તાણ) દુષ્પમસુષમા નામનો ચોથો આરો ઘણો ખરો ગયા બાદ (જે સે ગિમ્હાણં ચઝત્થે માસે) જે આ શ્રીખકાલનો ચોથો મહિનો, (અટ્ઠમે પક્કરે આસાહસુહ્ધે) આઠમું પખવાડીયું, એટલે (તસ્સ ણં આસાહસુહ્ધસ્સ અટ્ઠમપીક્કરે ણં) અસાહ માસના શુક્લ પખવાડીયાની આઠમની તિથિને વિષે (ઝણિં ઝજિંજતસેલસિહરંસિ) ગિરનાર પર્વતના શિખર ઉપર (પંચહિં છત્તીસેહિં અણગારસણ્ણિં સહ્ધિં) પાંચસો છત્રીસ સાધુઓ સાથે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ (માસિણં ભત્તેણં અપાણણં) નિર્જલ માસક્ષપણ તપ યુક્ત થઈ, (ચિત્તાનક્કરત્તેણં જોગમુવાગણં) ચિત્રા નક્ષત્રમાં

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (પુલ્લસ્તાવસ્તકાલસમયંસિ) મધ્યરાત્રિને વિષે (નેસજ્જિણ) પદ્માસને બેઠા થકા (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (જાવ-સલ્લદુલ્લખ્પહીણે) યાવત્-સર્વદુઃખથી મુક્ત થયા ॥૧૮૨॥

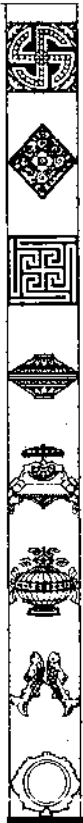
(અરહન્તો જાં અસ્થિત્થનેમિસ્સ કાલગયસ્સ જાવ-સલ્લદુલ્લખ્પહીણસ્સ) કાલધર્મ પામેલા યાવત્ સર્વદુઃખથી મુક્ત થયેલા એવા અર્હન્ શ્રીઅરિષ્ટનેમિના નિર્વાણકાલથી (ચત્તરાસીઠં વાસસહસ્સાઠં વિઠ્ઠકંત્તાઠં) ચોરાસી હજાર વરસ વ્યતીત થયાં. (પંચાસીઠમસ્સ વાસસહસ્સસ્સ) પંચાસીમાં હજાર વરસનાં પણ (નવ વાસસયાઠં વિઠ્ઠકંત્તાઠં) નવસો વરસ વ્યતીત થયાં. (દસમસ્સ ચ વાસસયસ્સ) અને પંચાસીમા હજારના દસમા સેકાનો (અયં અસીઠમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઠ્ઠિ) આ એશીમો સંવત્સરકાલ જાય છે. એટલે શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી ચોરાસી હજાર નવસો એસીમે વરસે શ્રીકલ્પસૂત્ર પુસ્તકારૂઢ થયું અથવા વંચાયું. કેમકે-શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી ચોરાસી હજાર વરસે શ્રીમહાવીર પ્રભુનું નિર્વાણ થયું, અને શ્રીમહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી નવસો એશીમે વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું ॥૧૮૩॥

॥ શ્રી નેમિનાથચરિત્રં સમાપ્તમ્ ॥

હવે ગ્રન્થવિસ્તારના ભયથી પછીના અનુક્રમે શ્રીનેમિનાથથી શરૂ કરી શ્રી અજિતનાથ સુધીના જિનેશ્વરોના ફક્ત આંતરાના કાલનું પ્રમાણ કહે છે -

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(નમિસ્સ ણં અરહઓ કાલગયસ્સ જાવ સલ્લદુલ્લખ્ખહીણસ્સ) કાલધર્મ પામેલા યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયેલા અર્હન્ શ્રીનમિનાથના નિર્વાણકાલથી (પંચ વાસસયસહસ્સાઈં ચરસીઈં ચ વાસસહસ્સાઈં નવ વાસસયાઈં વિઢ્ઠલ્લકંતાઈં) પાંચ લાખ ચોરાશી હજાર અને નવસો વરસ વ્યતીત થયાં. (દસમસ્સ ય વાસસયસ્સ) અને પંચાસીમા હજારના દસમા સૈકાનો (અયં અસીઈમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઈ) આ ઐશીમો સંવત્સરકાલ જાય છે. એટલે શ્રીનમિનાથના નિર્વાણ પછી પાંચ લાખ વરસે શ્રીનેમિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી ચોરાસી હજાર નવસો ઐશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૨૧) ॥૧૮૪॥

(મુણિસુલ્લયસ્સ ણં અરહઓ જાવ સલ્લદુલ્લખ્ખહીણસ્સ) સર્વ દુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીમુનિસુવ્રતના નિર્વાણકાલથી (ઢ્ઠલ્લકારસ વાસસયસહસ્સાઈં ચરસીઈં ચ વાસસહસ્સાઈં નવ વાસસયાઈં વિઢ્ઠલ્લકંતાઈં) અગીયાર લાખ ચોરાશી હજાર અને નવસો વરસ વ્યતીત થયાં. (દસમસ્સ ય વાસસયસ્સ) અને દસમા સૈકાનો (અયં અસીઈમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઈ) આ ઐશીમો સંવત્સરકાલ જાય છે. એટલે શ્રીમુનિસુવ્રતના નિર્વાણ પછી છ

૧. શ્રીમુનિસુવ્રતના નિર્વાણ પછી છ લાખ વરસે શ્રીનમિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી પાંચ લાખ ચોરાસી હજાર વરસે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, અને ત્યાર પછી નવસો ઐશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું. અહીં શ્રીમુનિસુવ્રતના નિર્વાણથી પુસ્તકવાચનાદિના આંતરાના વરસની એકંદર કુલ સંખ્યા ગણતાં અગીયાર લાખ ચોરાસી હજાર નવસો ઐશી વરસ થયાં, તે કુલ સંખ્યા સૂત્રકારે દર્શાવી છે. આવી રીતે દરેક ઠેકાણે સમજી લેવું.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

લાખ વરસે શ્રીનમિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર બાદ પાંચ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૨૦) ॥૧૮૫॥

(મલ્લિસ્સ ણં અરહઓ જાવ સબ્બદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વ દુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીમલ્લિનાથના નિર્વાણકાલથી (પણ્ણટ્ઠિં વાસસયસહસ્સાઈં ચઝરાસીઈં ચ વાસસહસ્સાઈં નવ વાસસયાઈં વિઙ્કેન્તાઈં) પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર અને નવસો વરસ વ્યતીત થયાં. (દસમસ્સ ય વાસસયસ્સ) અને દસમા સૈકાનો (અયં અસીઈમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઈ) આ એંશીમો સંવત્સરકાલ જાય છે. એટલે શ્રીમલ્લિનાથના નિર્વાણ પછી ચોપન લાખ વરસે શ્રીમુનિસુવ્રતનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી અગીયાર લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૯) ॥૧૮૬॥

(અરસ્સ ણં અરહઓ જાવ સબ્બદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વ દુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીઅરનાથના નિર્વાણ કાલથી (એગે વાસકોઢિસહસ્સે વિઙ્કેન્તે) એક હજાર કોટિ વરસ વ્યતીત થયાં. (સેસં જહા મલ્લિસ્સ) બાકીના કાલનો પાઠ શ્રીમલ્લિનાથ પેઠે સમજવો, (તં ચ એયં) અને તે આ પ્રમાણે - (પંચસટ્ઠિં લક્ખા ચઝરાસીઈં ચ વાસસહસ્સાઈં વિઙ્કેન્તાઈં) પાંસઠ લાખ અને ચોરાસી હજાર વરસ વ્યતીત થયાં, અર્થાત્ શ્રીઅરનાથના નિર્વાણ પછી એક

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૫૬

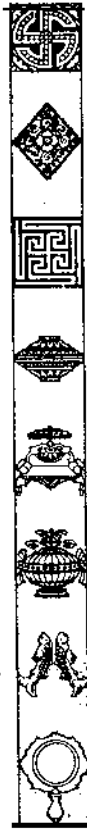
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

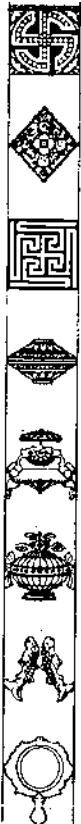
હજાર કોટિ પાંસઠ લાખ અને ચોરાશી હજાર વરસ વ્યતીત થયાં, (તમ્મિ સમણ મહાવીરો નિવ્વુઓ) તે સમયે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા. (તઓ પરં) ત્યાર પછી (નવ વાસસયાઈં વિઙ્કંત્તાઈં) નવસો વરસ વ્યતીત થયાં, (દસમસ્સ ય વાસસયસ્સ) અને દસમા સૈકાનો (અયં અસીઈમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છઈ) આ ઐશીમો સંવત્સર કાલ જાય છે. (એવં અગ્ગઓ જાવ સેયંસો તાવ દટ્ઠવં) આ પ્રમાણે પાઠનો ક્રમ અગાડીના સૂત્રોમાં પણ શ્રીશ્રેયાંસનાથ સુધી સમજવો. તાત્પર્ય કે - શ્રી અરનાથના નિર્વાણ પછી એક હજાર કોટિ વરસે શ્રીમલ્લિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો ઐશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૮) ॥૧૮૭॥

(કુંચુસ્સ ણં અરહઓ જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીકુંથુનાથના નિર્વાણકાલથી (એગે ચત્થાગપલિઓવમે વિઙ્કંત્તે) એક પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ વ્યતીત થયો. (પંચસટ્ઠિંઠ ચ, સયસહસ્સા સેસં જહા મલ્લિસ્સ) ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ વરસ વિગેરે પાઠ શ્રીમલ્લિનાથ પેઠે સમજવો. એટલે શ્રીકુંથુનાથના નિર્વાણ પછી એક હજાર કોટિ વરસ ન્યૂન એવો એક પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ વ્યતીત થયો ત્યારે શ્રીઅરનાથનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી એક હજાર કોટિ પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો ઐશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૭) ॥૧૮૮॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સંતિસ્સ ણં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખરૂપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીશાંતિનાથના નિર્વાણકાલથી (એગે ચઠ્ઠાગૂણે પલિઓવમે વિહ્વક્કંતે) પોણો પલ્યોપમ વ્યતીત થયો. (પણ્ણદિઠં ચ સેસં જહા મલ્લિસ્સ) ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ વરસ વિગેરે બાકીનો પાઠ શ્રીમલ્લિનાથ પેઠે સમજવો. એટલે શ્રીશાંતિનાથના નિર્વાણ પછી અર્ધ પલ્યોપમ વ્યતીત થયો ત્યારે શ્રીકુંથુનાથનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી પા પલ્યોપમ તથા પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૬) ॥૧૮૯॥

(ધમ્મસ્સ ણં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખરૂપ્પહીણસ્સ) સર્વ દુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીધર્મનાથના નિર્વાણકાલથી (તિણ્ણ સાગરોવમાહં વિહ્વક્કંતાહં) ત્રણ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં. (પણ્ણદિઠં ચ, સેસં જહા મલ્લિસ્સ) ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ વરસ વિગેરે બાકીનો પાઠ શ્રીમલ્લિનાથ પેઠે સમજવો. એટલે શ્રીધર્મનાથના નિર્વાણ પછી પોણો પલ્યોપમ ન્યૂન ત્રણ સાગરોપમ વ્યતીત થયા ત્યારે શ્રીશાંતિનાથનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી પોણો પલ્યોપમ તથા પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૫) ॥૧૯૦॥

(અણંતસ્સ ણં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખરૂપ્પહીણસ્સ) સર્વ દુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીઅનંતનાથના નિર્વાણકાલથી (સત્ત સાગરોવમાહં વિહ્વક્કંતાહં) સાત સાગરોપમ વ્યતીત થયાં. (પણ્ણદિઠં ચ, સેસં જહા મલ્લિસ્સ) ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ વરસ વિગેરે બાકીનો પાઠ શ્રીમલ્લિનાથ પેઠે સમજવો. એટલે શ્રીઅનંતનાથના નિર્વાણ પછી

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

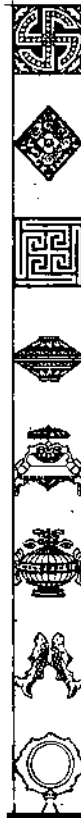

ત્યાર સાગરોપમ વ્યતીત થયા ત્યારે શ્રીધર્મનાથનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી ત્રણ સાગરોપમ તથા પાસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૪) ॥૧૯૧॥

(વિમલસ પં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીવિમલનાથના નિર્વાણકાલથી (સોલસ સાગરોવમાઈં વિઙ્કંતાઈં) સોળ સાગરોપમ વ્યતીત થતાં. (પણ્ણટિં ચ, સેસં જહા મલ્લિસ્સ) ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ વરસ વિગેરે બાકીનો પાઠ શ્રીમલ્લિનાથ પેઠે સમજવો. એટલે શ્રીવિમલનાથના નિર્વાણ પછી નવ સાગરોપમ વ્યતીત થયા ત્યારે શ્રીઅનંતનાથનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી સાત સાગરોપમ તથા પાસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૩) ॥૧૯૨॥

(વાસુપુજ્જસ્સ પં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીવાસુપૂજ્યના નિર્વાણકાલથી (છાયાલીસં સાગરોવમાઈં વિઙ્કંતાઈં) છેંતાલીસ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં. (પણ્ણટિં ચ સેસં જહા મલ્લિસ્સ) ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ વરસ વિગેરે બાકીનો પાઠ શ્રીમલ્લિનાથ પેઠે સમજવો. એટલે શ્રીવાસુપૂજ્યના નિર્વાણ પછી ત્રીસ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં ત્યારે શ્રીવિમલનાથનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી સોલ સાગરોપમ તથા પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૨) ॥૧૯૩॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સિજ્જંસસ્સ ણં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીશ્રેયાંસનાથના નિર્વાણકાલથી (એમે સાગરોવમસણ વિઙ્કવંતે) એક સો સાગરોપમ વ્યતીત થયાં. (પણ્ણદિત્તં ચ, સેસં જહા મલ્લિસ્સ) ત્યાર પછી પાંસઠ લાખ વરસ વિગેરે બાકીનો પાઠ શ્રી મલ્લિનાથ પેઠે સમજવો^૧. એટલે શ્રીશ્રેયાંસનાથના નિર્વાણ પછી ચોપન સાગરોપમ વ્યતીત થયાં ત્યારે શ્રીવાસુપૂજ્યનું નિર્વાણ થયું. ત્યાર પછી છેતાલીસ સાગરોપમ તથા પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૧)॥૧૮૪॥

(સીયલસ્સ ણં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વ દુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીશીતલનાથના નિર્વાણકાલથી (એગા સાગરોવમકોડી તિવાસઅલ્લનવમમાસાહિયબાયાલીસવાસસહસ્સેહિં ઋણિયા વિઙ્કવંતા) બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડાઆઠ માસ ન્યૂન એક કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (એયમ્મિ સમણ મહાવીરો નિવ્વુઓ) એ સમયે શ્રીમહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા. (તઓવિ ય ણં પરં) ત્યાર પછી પણ (નવ વાસસયાઈં વિઙ્કવંતાઈં) નવસો વરસ વ્યતીત થયાં, (દસમસ્સ ય વાસસયસ્સ) અને દસમા સૈકાનો (અયં અસીદ્ધમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છહિં) આ એશીમો સંવત્સર કાલ જાય છે. એટલે શ્રીશીતલનાથના નિર્વાણ પછી સો સાગરોપમ છાસઠ લાખ અને છવ્વીસ હજાર વરસ ન્યૂન એવા એક કોટિ સાગરોપમે શ્રીશ્રેયાંસનાથાનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર

૧. પાંસઠ લાખ ચોરાસી હજાર નવસો એશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું એ પાઠ સમજવો.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

૧૫છી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા સો સાગરોપમ છાસઠ લાખ અને છવ્વીસ હજાર વરસે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, અને ત્યાર પછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧૦) ॥૧૯૫॥

(સુવિહિસ્સ પં અરહઓ જાવ સબ્બદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હનું શ્રીસુવિધિનાથના નિર્વાણકાલથી (દસ સાગરોવમકોડીઓ વિઙ્કલતાઓ) દસ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (સેસં જહા સીયલસ્સ) બાકીનો ૧૫ાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો. (તં ચ હમ) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅબ્બનવમમાસાહિયબાયલી-સવાસસહસ્સેહિં ઝ્ઞણિયા વિઙ્કલતા ઇચ્ચાહ) શ્રીસુવિધિનાથના નિર્વાણ પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, એ સમયે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ. એટલે શ્રીસુવિધિનાથના નિર્વાણ પછી નવ કોટિ સાગરોપમે શ્રીશીતલનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૯) ॥૧૯૬॥

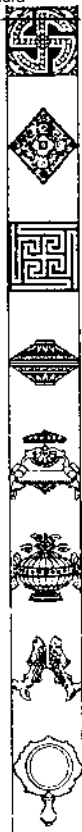
૧. અર્થાત્ શ્રી શ્રેયાંસનાથના નિર્વાણ પછી ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા સો સાગરોપમ પાંસઠ લાખ અને ચોરાસી હજાર વરસે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું.

૨. શ્રીસુવિધિનાથના નિર્વાણ પછી કેટલા વરસ ન્યૂન એવા દસ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં ? ઇત્યાદિ પાઠ.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

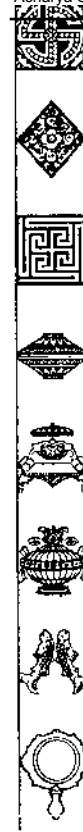
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(ચંદ્રપ્પહસ્સ પં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વ દુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીચન્દ્રપ્રભના નિર્વાણકાલથી (એગં સાગરોવમકોડિસયં વિહ્વકંતં) એકસો કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (સેસં જહા સીયલસ્સ) બાકીનો પાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો (તં ચ હમં) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅહ્ધનવમમાસાહિયબાયલી-સવાસસહસ્સેહિં ઝળગમિચ્ચાહ) બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એકસો કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, એ સમયે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ. એટલે શ્રીચન્દ્રપ્રભના નિર્વાણ પછી નેવુ કોટિ સાગરોપમે શ્રીસુવિધિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૮) ॥૧૯૭॥

(સુપાસસ્સ પં અરહઓ જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીસુપાર્શ્વનાથના નિર્વાણકાલથી (એગે સાગરોવમકોડિસહસ્સે વિહ્વકંતે) એક હજાર કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (સેસં જહા સીયલસ્સ) બાકીનો પાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો. (તં ચ હમં) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅહ્ધનવમમાસાહિયબાયલી-સવાસસહસ્સેહિં ઝળિયા વિહ્વકંતા હ્ચ્ચાહ) બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક હજાર કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં ત્યારે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ. એટલે શ્રીપાર્શ્વનાથના

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નિર્વાણ પછી નવસો કોટિ સાગરોપમે શ્રીચન્દ્રપ્રભનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એકસો કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૭) ॥૧૮૮॥

(પડમપ્પહસ્સ ણં અરહઓ જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીપદ્મપ્રભના નિર્વાણકાલથી (દસ સાગરોવમકોડિસહસ્સા વિઙ્કંત્તા) દસ હજાર કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (સેસં જહા સીયલસ્સ) બાકીનો પાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો. (તં ચ હમં) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅહ્ધનવમમાસાહિયબાયાલી-સવાસહસ્સેહિં ઝ્ઞગા ઇચ્ચાઇ) બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ હજાર કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં ત્યારે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ. એટલે શ્રીપદ્મપ્રભના નિર્વાણ પછી નવ હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૬) ॥૧૮૯॥

(સુમહસ્સ ણં અરહઓ જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીમસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીસુમતિનાથના નિર્વાણકાલથી (એગે સાગરોવમકોડિસયસહસ્સે વિઙ્કંત્તે) એક લાખ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (સેસં જહા સીયલસ્સ)

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

બાકીનો પાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો. (તં ચ હમં) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅદ્ધનવમમાસાહિયબાયાલી-સવાસસહસ્સેહિં ઋણગં ઇચ્છાહ્યં) શ્રીસુમતિનાથના નિર્વાણ પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ. એટલે શ્રીસુમતિનાથના નિર્વાણ પછી નેવુ હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રીપદ્મપ્રભનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (પ) ॥૨૦૦॥

(અભિનંદનસ્સ ણં અરહઓ જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીઅભિનંદનના નિર્વાણકાલથી (દસ સાગરોવમકોડિસયસહસ્સા વિહ્વકંતા) દસલાખ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (સેસં જહા સીયલસ્સ) બાકીનો પાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો. (તં ચ હમં) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅદ્ધનવમમાસાહિયબાયાલીસવાસસહસ્સેહિં ઋણગા ઇચ્છાહ્યં) શ્રી અભિનંદનના નિર્વાણ પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ લાખ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં ત્યારે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઇત્યાદિ. એટલે શ્રી અભિનંદનના નિર્વાણ પછી નવલાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીસુમતિનાથનું નિર્વાણ

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

થયું, ત્યાર પછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૪) ॥૨૦૧॥

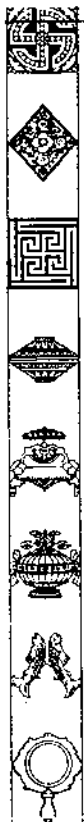
(સંભવસ્સ ણં અરહઓ જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીસંભવનાથના નિર્વાણકાલથી (વીસં સાગરોવમકોડિસયસહસ્સા વિઙ્ગકંતા) વીસ લાખ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં, (સેસં જહા સીયલસ્સ) બાકીનો પાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો. (તં ચ હમં) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅહ્ધનવમમાસાહિયબાયાલી-સવાસ-સહસ્સેહિં ઝળગા ઇચ્છાઇયં) શ્રીસંભવનાથના નિર્વાણ પછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા વીસ લાખ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયા ત્યારે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા ઈત્યાદિ. એટલે શ્રીસંભવનાથના નિર્વાણ પછી દસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીઅભિનંદનનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૩) ॥૨૦૨॥

(અજિયસ્સ ણં અરહઓ જાવ સલ્લદુક્ખપ્પહીણસ્સ) સર્વદુઃખથી મુક્ત અર્હન્ શ્રીઅજિતનાથના નિર્વાણકાલથી (પન્નાસં સાગરોવમકોડિસયસહસ્સા વિઙ્ગકંતા) પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં,

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

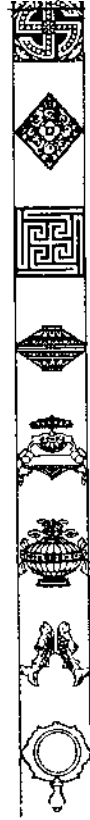

(સેસં જહા સીયલસ) બાકીનો પાઠ શ્રીશીતલનાથ પેઠે સમજવો. (તં ચ ઇમં) અને તે આ પ્રમાણે - (તિવાસઅદ્ધ-
નવમમાસાહિયબાયાલીસવાસ-સહસ્સેહિં ઇચ્ચાઈયં) શ્રીઅજિતનાથના નિર્વાણ પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ
અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમ વ્યતીત થયાં ત્યારે શ્રીમહાવીર નિર્વાણ
પામ્યા ઇત્યાદિ. એટલે શ્રીઅજિતનાથના નિર્વાણ પછી ત્રીસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીસંભવનાથનું નિર્વાણ
થયું, ત્યાર પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા વીસ લાખ કોટિ સાગરોપમે
શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૨) ॥

શ્રી ઋષભદેવના નિર્વાણ પછી બેંતાલીસ હજાર વરસ ન્યૂન એવા એક કોટાકોટિ સાગરોપમે
શ્રીમહાવીર નિર્વાણ પામ્યા. એટલે ઋષભદેવના નિર્વાણ પછી ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ અધિક એવા
પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીઅજિતનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને
સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યાર પછી નવસો
એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયું (૧) ॥૨૦૩॥

હવે આ અવસર્પિણીમાં ધર્મના પ્રથમ પ્રવર્તક હોવાથી પરમ ઉપકારી એવા ઋષભદેવનું ચરિત્ર કાંઈક
વિસ્તારથી કહે છે -

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૬૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયને વિષે (ઊસમે ણં અરહા કોસલિણ) કૌશલિક^૧ એવા અર્હન્ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુનાં (ચત્ત ઉત્તરાસાદે અભીરૂપંચમે હુત્યા) ચાર કલ્યાણક ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં થયાં, અને પાંચમું કલ્યાણક અભિજિત્ નક્ષત્રમાં થયું ॥૨૦૪॥

(તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (ઉત્તરાસાદાહિં ચુણ, ચટ્તા ગબ્ધં વક્કંતે) ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ સર્વાર્થસિદ્ધ નામના પાંચમા અનુત્તર મહાવિમાનથી અવ્યા, અવીને ગર્ભમાં આવ્યા. (જાવ-) યાવત્ ઋષભદેવ પ્રભુ ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં જન્મ્યા, તેમણે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં દીક્ષા લીધી, તેમને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું, (અભીરૂપા પરિણિવ્વુણ) અને તેઓ અભિજિત્ નક્ષત્રમાં નિર્વાણ પામ્યા - મોક્ષે ગયા ॥૨૦૫॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (ઊસમે ણં અરહા કોસલિણ) અર્હન્ કૌશલિક ઋષભદેવ (જે સે ગિમ્હાણં ચત્તથે માસે) જે આ ગ્રીષ્મકાલનો ચોથો માસ, (સત્તમે પક્કચે-આસાદબહુલે) સાતમું પખવાડીયું, એટલે (તસ્સ ણં આસાદબહુલસ્સ ચત્તથીપક્કચેણં) અસાડ માસના કૃષ્ણપખવાડીયાની ચોથની

૧. કોશલિક એટલે અયોધ્યા નગરીમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ જન્મ્યા હતા, તેથી કૌશલિક કહેવાયા.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

૧તિથિને વિષે (સચ્ચટ્ઠસિદ્ધાઓ મહાવિમાણાઓ તિત્તીસંસાગરોવમદિટ્ઠિયાઓ) જ્યાં દેવોની સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની છે, એવા સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાન થકી (અણંતરં ચયં ચઙ્ગતા) આંતરા વિના અવન કરીને, (इहेव जंबूद्वीवे दीवे) આ જ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે (भारहे वासे) ભરતક્ષેત્રમાં (इवखागभूमीए) ઇક્ષ્વાકુ નામની ૨ભૂમિને વિષે (नाभिकुलगरस्स मरुदेवाए भारियाए) નાભિ કુલકરની મરુદેવા ભાર્યાની કુખને વિષે (पुच्चस्तावस्तकालसमयंसि) મધ્યરાત્રિમાં (आहारवक्कंतीए) દેવસંબંધી આહારનો ત્યાગ કરીને (जाव-) યાવત્ દેવસંબંધી ભવનો ત્યાગ કરીને અને દેવસંબંધી શરીરનો ત્યાગ કરીને, ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (गब्भस्ताए वक्कंते) ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા ॥૨૦૬॥

(उसभे णं अरहा कोसलिए) અહીં કૌશલિક શ્રીઋષભદેવ (तिन्नाणोवगए आवि हुत्था) મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત હતા. (तं जहा-) તે આ પ્રમાણે - (चइस्सामि त्ति जाणइ) પોતાનું દેવવિમાનમાંથી અવન થવાનું હતું ત્યારે ‘હું દેવવિમાનમાંથી અવીશ’ એ પ્રમાણે શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ જાણે છે. (जाव-) યાવત્-‘હું અવું છું’ એ પ્રમાણે જાણતા નથી, કારણ કે - વર્તમાનકાલ એક સમયનો - અતિસૂક્ષ્મ છે. ‘હું અવ્યો’ એ પ્રમાણે જાણે છે. જે રાત્રિને વિષે શ્રીઋષભદેવ પ્રભુનો જીવ મરુદેવીની કુખમાં આવ્યો, તે

૧. ગુજરાતી જેઠ વદી ચોથ. ૨. તે વખતે ગામ, નગર વિગેરે નહોતાં.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૬૮

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રાત્રિએ મરુદેવીમાતા (સુવિણે પાસડ) ચૌદ સ્વપ્ન દેખે છે. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (ગય-વસહ૦ ગાહા) ગજ, વૃષભ વિગેરે ચૌદ સ્વપ્ન સંબંધી ગાથા કહેવી. (સર્વં તહેવ) અહીં શ્રીમહાવીરસ્વામીના સંબંધમાં આવેલા પાઠ પ્રમાણે બધું સમજવું. (નવરં) પરંતુ વિશેષ એટલો કે - (પદ્મં ઉસમં મુહેણં અદંતં પાસડ) શ્રીમરુદેવી માતા પહેલે સ્વપ્ને પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતા વૃષભને દેખે છે, (સેસાઓ ગયં) બીજા તીર્થંકરોની માતાઓ પહેલે સ્વપ્ને હાથીને દેખે છે, અને શ્રીમહાવીર પ્રભુની માતાએ તો પહેલે સ્વપ્ને સિંહ દેખ્યો હતો. મરુદેવી તે ચૌદ સ્વપ્ન દેખીને જાગ્યાં, (નાભિકુલગસ્સ સાહેડ) નાભિકુલકરને તે સ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યાં (સુવિણપાઢગા નત્થિ) તે વખતે સ્વપ્ન પાઠક નહોતા, (નાભિકુલગરો સયમેવ વાગરેડ) તેથી નાભિકુલકર પોતે જ તે સ્વપ્નોનાં ફલ કહે છે ॥૨૦૭॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (ઉસમે ણં અરહા કોસલિણ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રી ઋષભદેવ જન્મ્યા. મરુદેવા માતાએ પ્રભુને ક્યારે જન્મ આપ્યો ? તે કહે છે - (જે સે ગિમ્હાણં પદ્મમે માસે) જે આ શ્રીષ્મકાલનો પહેલો માસ (પદ્મમે પક્કરે-ચિત્તબહુલે) પહેલું પખવાડીયું, એટલે (તસ્સ ણં ચિત્તબહુલસ્સ અટ્ઠમીપક્કરે ણં) ચૈત્રમાસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની ૧આઠમની તિથિને વિષે (નવણં માસાણં બહુપડિપુણ્ણાણં)

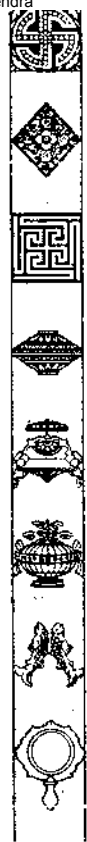
૧. ગુજરાતી - ફાગણ વદી આઠમની તિથિને વિષે.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૬૯

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

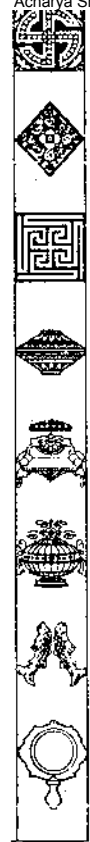

નવ માસ બરાબર સંપૂર્ણ (અદ્વદ્શમાણં રાઈદિયાણં) અને ઉપર સાડા સાત દિવસ ગયા બાદ (જાવ-આસાઢાહિં નક્ષત્રેણં જોગમુવાગણં) યાવત્-મધ્યરાત્રિને વિષે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (આરોગ્યા) આરોગ્યવાળી એટલે જરા પણ પીડા રહિત એવી તે મરુદેવી માતાએ (આરોગ્યં દાસ્યં પચાયા) આરોગ્ય એટલે અબાધા રહિત એવા પુત્રનો જન્મ આપ્યો ॥૨૦૮॥

(તં ચેવ સર્વં) અહીં તે જ પ્રમાણે સર્વ કહેવું. એટલે શ્રીઋષભદેવપ્રભુનો જન્મ થતાં છપ્પન દિક્ષુમારીઓનું આવવું, ચોસઠ ઇન્દ્રોએ મળી પ્રભુનો જન્માભિષેક કરવો, વિગેરે બધું શ્રીમહાવીર પ્રભુની પેઠે સમજવું. (જાવ દેવા દેવીઓ ય વસુહારવાસં વાસિંસુ) યાવત્ દેવો અને દેવીઓએ વસુધારાની વૃષ્ટિ કરી. (સેસં તહેવ ચારગસોહણ-માણુમ્માણવઙ્ઢણ-સ્સુક્કમાઙ્ઠય-તિઙ્ઠવઙ્ઠિય જૂયવજ્જં સર્વં ભાણિયલ્લં) વળી કેદખાનાની શુદ્ધિ કરવી, એટલે કેદખાનામાંથી કેદીઓને મુક્ત કરવા; માન-ઉન્માનની વૃદ્ધિ કરવી-માપનો વધારો કરવો; જકાત માફ કરવી વિગેરે કાર્યો કરવા; કુલમર્યાદા પાળવી; તથા ધોંસરા ઉંચા કરાવવા, એટલે ખેડવું, ગાડી હાંકવી પ્રમુખ આરંભનાં કાર્યો બંધ રખાવવાં; ઇત્યાદિ અધિકાર છોડી દઈને બાકીનું બધું તે જ પ્રમાણે કહેવું, એટલે શ્રીમહાવીરસ્વામીના સંબંધમાં આવેલા પાઠ મુજબ સમજવું.

૧. કેમકે તે વખતે કેદખાનું વ્યાપારપ્રવૃત્તિ વિગેરે નહોતું.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

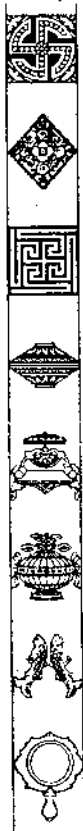

દેવલોકથી ચ્યવી મરુદેવીની કુખથી જન્મેલા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ અદ્ભુત સ્વરૂપવાળા હતા. અનેક દેવ-દેવીથી પરિવરેલા અને સકલ ગુણો વડે તે યુગલિક મનુષ્યોથી પરમ ઉત્કૃષ્ટ એવા પ્રભુ અનુક્રમે વધવા લાગ્યા. બાલ્યાવસ્થામાં પ્રભુને જ્યારે આહારની અભિલાષા થતી ત્યારે દેવે સંક્રમાવેલા અમૃતના રસવાળા અંગુઠાને પ્રભુ મુખમાં નાખતા, એવી રીતે બીજા તીર્થંકરો પણ બાલ્યાવસ્થામાં આહારની અભિલાષા થતાં દેવે સંક્રમાવેલા અમૃતના રસવાળા અંગુઠાને પોતાના મુખમાં નાખે છે, અને બાલ્યાવસ્થા વ્યતીત થતાં તેઓ અગ્નિથી પકાવેલા આહારનું ભોજન કરે છે; પણ શ્રીઋષભદેવે તો દીક્ષા લીધી ત્યાં સુધી દેવોએ આણેલાં ઉત્તરકુરુક્ષેત્રનાં કલ્પવૃક્ષનાં ફળોનું ભોજન કર્યું હતું.

હવે પ્રભુની ઉમ્મર એક વરસથી કાંઈક ઓછી હતી ત્યારે “પ્રથમ તીર્થંકરના વંશની સ્થાપના કરવી એ શકનો આચાર છે” એમ વિચારી; તથા ‘સ્વામી પાસે ખાલી હાથે કેમ જાઉં?’ એમ વિચારી શકેન્દ્ર એક મોટી ઇક્ષુચણિ લઈને નાભિકુલકરના ખોળામાં બેઠેલા પ્રભુ પાસે આવીને ઉભા રહ્યા, ઇક્ષુચણિ દેખી હર્ષિત વદનવાલા પ્રભુએ પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો, ત્યારે સ્વામીના ભાવને જાણનાર ઇન્દ્રે પ્રભુને પ્રજ્ઞામ કરી ‘આપ ઇક્ષુ ખાશો?’ એમ કહી ભેટજ્ઞાની પેઠે તે ઇક્ષુ-લતા સ્વામીને અર્પણ કરી. ત્યાર પછી “પ્રભુને ઇક્ષુનો

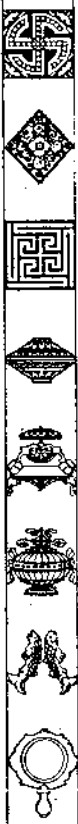
૧. શેરડીનો સાંઠો.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૭૧

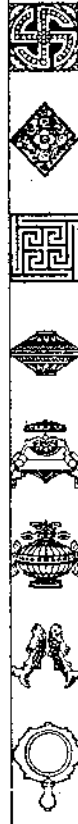
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અભિલાષ થવાથી તેમનો વંશ 'ઈશ્વાકુ' નામનો થાઓ, તથા તેમના પૂર્વજોને ઈશુનો અભિલાષ થવાથી તેમનું ગોત્ર 'કાશ્યપ' નામનું થાઓ" એમ કહી શકેન્દ્રે પ્રભુના વંશની સ્થાપના કરી. હવે બાલ્યાવસ્થાવાલા કોઈ યુગલને એટલે જોડલાને^૧ તેનાં માતા-પિતા તાડવૃક્ષ નીચે મૂકી કીડા કરવાને જરા દૂર ગયાં. દૈવયોગે તે તાડવૃક્ષનું મોટું ફલ તે જોડલામાંના બાલક ઉપર પડ્યું, તેથી તે બાલક મૃત્યુ પામ્યો. આ અકાલમરણ પ્રથમ જ થયું. હવે તે જોડલાનાં માતા-પિતા કીડા કરીને તાડવૃક્ષ નીચે આવ્યાં, અને જોડલામાંથી બાલકને મૃત્યુ પામેલો જાણી બાલિકાને ત્યાંથી લઈ જઈ ઉછેરવા લાગ્યા, અને તેણીનું સુનંદા નામ પાડ્યું. થોડા દિવસે સુનંદાનાં માતા-પિતા મરણ પામ્યાં, ત્યારે વનદેવી પેઠે ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપવતી સુનંદા વનમાં એકલી ભ્રમવા લાગી. તે સુંદર સ્ત્રીને જોઈ યુગલીયાઓ તેણીને નાભિકુલકર પાસે લાવ્યા. નાભિરાજાએ પણ 'આ સુનંદા નામની મનોહર કન્યા ઋષભદેવની પત્ની થશે' એમ લોકોને જણાવી તેણીને પોતાની પાસે રાખી. હવે સુનંદા અને ૧સુમંગલાની સાથે વૃદ્ધિ પામતા પ્રભુ યૌવનવય પામ્યા, તે વખતે "પ્રથમ તીર્થંકરનો વિવાહ કરવો એ અમારો આચાર છે" એમ વિચારી કરોડો દેવ-દેવીઓથી પરિવરેલો ઇન્દ્ર પ્રભુ પાસે આવ્યો, અને વિવાહ આરંભ્યો. પ્રભુનું વર સંબંધી કાર્ય ઇન્દ્રે પોતે તથા દેવોએ કર્યું, અને બન્ને કન્યાનું વધૂસંબંધી કાર્ય

૧. છોકરો અને કન્યાને

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૭૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દેવીઓએ કર્યું ત્યાર પછી તે બન્ને સ્ત્રીઓ સાથે ભોગ ભોગવતા પ્રભુને છ લાખ પૂર્વ લાખ પૂર્વ વ્યતીત થયાં ત્યારે સુમંગલાએ ભરત અને બ્રાહ્મીરૂપ યુગલને જન્મ આપ્યો, તથા સુનંદાએ બાહુબલિ અને સુંદરીરૂપ યુગલને જન્મ આપ્યો. ત્યાર પછી સુમંગલાએ અનુક્રમે ઓગણપચાસ પુત્રયુગલને જન્મ આપ્યો ॥૨૦૯॥

(उसभे णं अरहा कोसलिए कासवगुत्ते णं) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવ કાશ્યપગોત્રના હતા. (तस्स णं पंच नामधिज्जा एवमाहिज्जन्ति) તેમનાં પાંચ નામ થયાં છે; (तं जहा-) તે આ પ્રમાણે - (उसभे ए वा) ઋષભદેવ^૧, (पढमराया इ वा) પ્રથમ રાજા ૨; (पढमभिक्षायरे इ वा) પ્રથમ ભિક્ષાચર ૩, (पढमजिणे इ वा) પ્રથમ જિન ૪, (पढमतित्थंकरे इ वा) અને પ્રથમ તીર્થંકર ૫.

શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ પ્રથમ રાજા કહેવાયા, તે આ પ્રમાણે -

પહેલાં યુગલીયાઓ ઘણા જ સરલ હતા, તેથી તેઓમાં વિવાદ થતો નહિ. પણ કાલના પ્રભાવથી તેઓમાં અનુક્રમે કષાય વધવા લાગ્યો, અને તેઓ પરસ્પર વિવાદ કરવા લાગ્યા; તેથી વિમલવાહન નામના પહેલા કુલકર અને ચક્ષુખ્યાન્ નામના બીજા કુલકરના વખતમાં હકારરૂપ દંડનીતિ થઈ. તે વખતે જે યુગલીયો અપરાધ કરતો, તેને તે હકારરૂપ દંડનીતિથી શિક્ષા કરવામાં આવતી. જેમ સમુદ્રની ભરતીનું જલ મર્યાદાને

૧. પ્રભુ જન્મ્યા ત્યાં સુધી યુગલિકપ્રવૃત્તિ હોવાથી સુમંગલાનો જન્મ પણ પ્રભુ સાથે થયો હતો.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઉલ્લંઘે નહિ, તેમ હકાર શબ્દથી શિક્ષા કરેલા યુગલીયા તેની મર્યાદા ઉલ્લંઘતા નહિ. ત્યાર પછી અનુક્રમે વધારે પડતો કાલ આવતો ગયો, તેથી યશસ્વી નામના ત્રીજા કુલકર અને અભિચંદ્ર નામના ચોથા કુલકરના વખતમાં યુગલીયાઓ તે હકારરૂપ દંડનીતિનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા. તેથી તે ત્રીજા અને ચોથા કુલકરના વખતમાં થોડો અપરાધ થતાં હકારરૂપ દંડનીતિ અને મોટો અપરાધ થતાં મકારરૂપ દંડનીતિ થઈ. ત્યાર પછી તેથી પણ વધારે પડતો કાલ આવ્યો, અને યુગલીયાઓ તે બન્ને દંડનીતિને ગણકારવા ન લાગ્યા, તેથી પ્રસેનજિત્ નામના પાંચમા કુલકર મરુદેવા નામના છટ્ટા કુલકર અને નાભિ નામના સાતમા કુલકરના વખતમાં અલ્પ અપરાધ થતાં હકારરૂપ દંડનીતિ, મધ્યમ અપરાધ થતાં મકાર દંડનીતિ, અને ઉત્કૃષ્ટ અપરાધ થતાં ધિક્કારરૂપ દંડનીતિ થઈ. નાભિ કુલકર યુગલીયાઓનો અપરાધ થતાં તેમને એ ત્રણે દંડનીતિ વડે શિક્ષા કરતા. પરંતુ પડતા કાલના પ્રભાવથી યુગલીયાઓમાં ક્રોધાદિ કષાયો અધિક વધવા લાગ્યા, તેથી તેઓ એ ત્રણે દંડનીતિનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા. દિવસે દિવસે અપરાધો વધવા લાગ્યા, તેથી યુગલીયાઓએ એકઠા થઈ પ્રભુને જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે અધિક જાણી તેમને તે હકીકત નિવેદન કરી. પ્રભુએ કહ્યું કે - “લોકમાં જેઓ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે તેમને શિક્ષા કરનાર રાજા હોય છે, અને તે રાજા અભિષેક કરેલો તથા પ્રધાન વિગેરેથી પરિવરેલો હોય છે”. આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી યુગલીયા બોલ્યા કે - ‘અમારો પણ આવો જ રાજા હો’. પ્રભુએ કહ્યું કે - ‘તમે નાભિકુલકર પાસે જઈ તેમની પાસે તેવા રાજાની માગણી કરો’. ત્યાર પછી યુગલીયાઓએ

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નાભિકુલકર પાસે જઈ રાજાની માગણી કરી, ત્યારે નાભિકુલકરે કહ્યું કે - ‘તમારો રાજા ઋષભ જ થાઓ’. તે સાંભળી હર્ષ પામેલા યુગલીયાઓ પ્રભુ પાસે જઈ તે હકીકત નિવેદન કરી પ્રભુનો રાજ્યાભિષેક કરવા માટે પાણી લેવા સારુ સરોવર તરફ ગયા. આ વખતે શકેન્દ્રનું સિંહાસન કંપ્યું, તે અવધિજ્ઞાનથી પ્રભુનો રાજ્યાભિષેક જાણી અને પ્રથમ તીર્થંકરને રાજ્યાભિષેક કરવાનો પોતાનો આચાર જાણી તુરત દેવો સહિત પ્રભુ પાસે આવ્યા. પછી તે સૌધર્મેન્દ્રે સુવર્ણની વેદિકા કરી તે ઉપર સિંહાસન સ્થાપ્યું, અને દેવોએ લાવેલા તીર્થજલ વડે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી તેણે પ્રભુને દિવ્ય વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં, અને યોગ્ય સ્થળે રત્નના અલંકારો તથા મસ્તક ઉપર મુગટ પહેરાવી પ્રભુનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. એટલામાં યુગલીયા કમલના પત્રમાં જલ લઈને આવ્યા, તેઓ પ્રભુને દિવ્ય વસ્ત્રો અને આભૂષણોથી અલંકૃત થઈ સિંહાસન પર બેઠેલા દેખી વિસ્મય પામ્યા. “દિવ્ય વસ્ત્રો અને આભૂષણોથી અલંકૃત થયેલા સ્વામીના મસ્તક ઉપર જલ નાખવું ન ઘટે” એમ ક્ષણવાર વિચાર કરીને તેઓએ પ્રભુના ચરણ ઉપર તે જલ નાખ્યું. તે દેખી સંતુષ્ટ થયેલા ઇન્દ્રે વિચાર્યું કે - ‘અહો ! આ મનુષ્યો વિનીત એટલે વિનયવાળા છે’ એમ વિચારી તેણે કુબેરને આજ્ઞા કરી કે - “અહીં બાર યોજન લાંબી અને નવ યોજન પહોળી એવી વિનીતા નગરી બનાવો, એ પ્રમાણે કુબેરને આજ્ઞા કરી ઇન્દ્ર પોતાને સ્થાને ગયો. ઇન્દ્રની આજ્ઞા મુજબ કુબેરે બાર યોજન લાંબી અને નવ યોજન વિસ્તારવાળી, રત્ન અને સુવર્ણમય હવેલીઓની પંક્તિથી તથા ફરતા કિલ્લાથી સુશોભિત એવી વિનીતા નગરી વસાવી.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

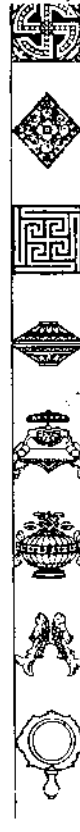
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

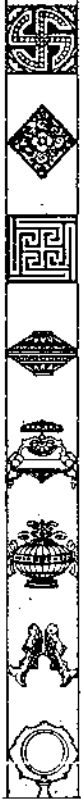
સર્વ રાજાઓમાં પ્રથમ રાજા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ પોતાના સંતાનની પેઠે પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યા, તથા ઉંચી જાતના ઘોડા, હાથી, બળદ અને ગાયો વિગેરેનો સંગ્રહ કર્યો. વળી ઉગ્ર, ભોગ, રાજન્ય અને ક્ષત્રિયરૂપ ચાર કુલ સ્થાપ્યા; તેઓમાં જેઓ ઉગ્ર દંડ કરનારા હતા તેઓને ઉગ્રકુલમાં સ્થાપ્યા, તે આરક્ષકસ્થાનીય એટલે કોટવાલ પ્રમુખ જાણવા. જેઓ ભોગને યોગ્ય હતા તેમને ભોગકુલમાં સ્થાપ્યા, તે ગુરુસ્થાનીય જાણવા. જેઓ સમાન વયવાળા હતા તેમને રાજન્યકુલમાં સ્થાપ્યા, તે મિત્ર-સ્થાનીય જાણવા. અને બાકીના પ્રધાન પ્રજાલોકને ક્ષત્રિયકુલમાં સ્થાપ્યા.

હવે કાલની ઉત્તરોત્તર હાનિથી શ્રીઋષભદેવ પ્રભુના વખતમાં કલ્પવૃક્ષનાં ફળો મળતાં નહોતાં, તેથી જેઓ ઈક્વાકુવંશના હતા તેઓ શેરડી ખાતા, તથા બીજાઓ પ્રાયઃ વૃક્ષોનાં પત્ર, પુષ્પ અને ફલાદિ ખાતા. વળી તે વખતે અગ્નિ ન હોવાથી તેઓ ચોખા વગેરે ધાન્ય કાચું ખાતા, પરંતુ કાલના પ્રભાવથી તે ન પચવાથી થોડું થોડું ખાવા લાગ્યા. તે પણ ન પચવાથી તેઓ પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે ચોખા પ્રમુખ ધાન્યને હાથથી મસળીને તેનાં ફોતરાં કાઢી નાખીને ખાવા લાગ્યા. તે પણ ન પચવાથી તેઓ પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે ધાન્યને હાથથી મસળીને તેનાં ફોતરાં કાઢી નાખી પાંદડાના પડીયામાં જલથી ભીંજવીને ખાવા લાગ્યા. તે પણ ન પચવાથી તેઓ પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે ધાન્યને જલથી ભીંજવી કેટલોક વખત મૂઠીમાં ગરમી લાગે તેમ રાખી પછી ખાવા લાગ્યા. તે પણ ન પચવાથી પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે ધાન્યને જલથી ભીંજવી કેટલોક વખત કાંખમાં ગરમી લાગે તેમ રાખી પછી ખાવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે ધાન્યને પચાવવા તેઓ ઘણા ઘણા

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઉપાયો કરવા લાગ્યા. હવે એવામાં એક વખતે વૃક્ષો ઘસાવાથી નવીન અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો, અને તૃણ-કાષ્ઠાદિકને બાળતાં તે અગ્નિની જવાળાઓ વધવા લાગી. કોઈ પણ વખત ન દેખેલા તે અગ્નિને જોઈ વિસ્મિત થયેલા યુગલીયાઓએ નવીન રત્નની બુદ્ધિથી તેને ગ્રહણ કરવાને હાથ લાંબા કર્યા, પણ ઉલટા તેઓ બળવા લાગ્યા. અગ્નિથી હાથે દાઝેલા તેઓએ ભયભીત થઈ પ્રભુ પાસે આવી તે વાત જણાવી. પ્રભુએ અગ્નિની ઉત્પત્તિ જાણી તેઓને કહ્યું કે - “હે યુગલિકો ! એ અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો છે; માટે હવે તમે તે અગ્નિમાં ચોખા વિગેરે ધાન્ય સ્થાપન કરીને પછી ખાઓ, જેથી તે ધાન્ય તમોને સુખેથી પચશે”. આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી અજીર્ણથી કંટાળેલા તેઓ હર્ષ પામ્યા, પણ પકાવવાનો અભ્યાસ ન હોવાથી ઉપાયને બરોબર રીતે ન જાણતા એવા તેઓ ચોખા વિગેરે ધાન્યને અગ્નિમાં નાખી કલ્પવૃક્ષ પાસેથી જેમ ફળો માગતા હતા તેમ અગ્નિ પાસેથી તે ધાન્ય માગવા લાગ્યા ! પરંતુ અગ્નિથી તે બધુ ધાન્ય તદ્દન બળી ગયેલું જોઈને “અરે ! આ પાપાત્મા તો વેતાલની પેઠે અતૃપ્ત જ રહ્યો છતો પોતે જ બધું ખાઈ જાય છે, આપણને કાંઈ પણ પાણું આપતો નથી, માટે તેનો આ અપરાધ સ્વામીને કહી તેને શિક્ષા કરાવશું” આ પ્રમાણે બોલતા છતાં અને અગ્નિને શિક્ષા કરાવવાની બુદ્ધિવાળા તે ભોલા મનુષ્યો પ્રભુ પાસે જવાને ચાલ્યા. તેઓ રસ્તામાં ચાલતાં પ્રભુને હાથી ઉપર બેસીને સામા આવતા જોઈ પ્રભુને યથાસ્થિત હકીકત નિવેદન કરતા બોલ્યા કે - “હે સ્વામિન્ ! એ અગ્નિ તો નાખેલા સમગ્ર ધાન્યને કોઈ પેટભરાની પેઠે ભૂખાલવો થઈ એકલો જ ખાઈ જાય છે !, અમને કાંઈ પણ પાણું આપતો નથી”. પ્રભુએ કહ્યું કે - “તમારે વાસણ વિગેરેના

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વ્યવધાન વડે ધાન્યને અગ્નિ ઉપર પકાવવું જોઈએ, વાસણને અગ્નિ ઉપર રાખી તેમાં ધાન્યને પકાવી પછી ભક્ષણ કરો". એમ કહીને તે વખતે પ્રભુએ યુગલિકો પાસે જ ભીની માટીનો પિંડ મંગાવ્યો. તે પિંડને હાથીના કુંભસ્થલ ઉપર મૂકાવી મહાવત પાસે તેનું વાસણ બનાવરાવીને પ્રભુએ પહેલું કુંભારનું 'શિલ્પ પ્રગટ કર્યું. પછી તેઓને પ્રભુએ કહ્યું કે - 'આવી રીતે બીજાં પણ પાત્રો બનાવો, અને તેને અગ્નિ ઉપર રાખી તેમાં ધાન્યોને પકાવી પછી ભક્ષણ કરો'. પ્રભુએ બતાવેલી કલાને બરોબર ધ્યાનમાં લઈને યુગલીયાઓ તે પ્રમાણે વાસણ બનાવવા લાગ્યા, એવી રીતે પહેલી કુંભારની કલા પ્રવર્તી. ત્યાર પછી પ્રભુએ લુહારની, ચિતારાની, વણકરની અને 'નાપિતની કલારૂપ ચાર કલાઓ પ્રગટ કરી. આ પાંચ મૂલ શિલ્પોના^૧ પ્રત્યેકના વીસ ભેદ થવાથી એક સો શિલ્પો થયાં.

(સસભે ણં અરહા કોસલિણ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ (દક્ષિણે) સર્વ કલાઓમાં કુશલ હતા વળી પ્રભુ કેવા ? - (દક્ષિણપદ્મણે) કરેલી હિતકર પ્રતિજ્ઞાનો સમ્યક્ પ્રકારે નિર્વાહ કરનારા, (પદિસ્ત્વે) અત્યંત સુંદર રૂપવાળા, (અત્લીણે) સર્વ પ્રકારના ગુણોથી યુક્ત બનેલા, અથવા ઈન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખનારા, (મહાણ) સરલ પ્રકૃતિવાળા, (વિણીણ) અને ઘડીલોનો વિનય કરનારા હતા. આવા પ્રકારના વિશેષણોથી વિભૂષિત પ્રભુ (વીસં પુલ્લસયસહસ્સાઈં) વીસ લાખ પૂર્વ સુધી (કુમારવાસમજ્ઞો વસઈ) કુમાર અવસ્થાની

૧. કલા. ૨. વાળંદની. ૩. કલાઓના.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મધ્યમાં રહ્યા. (વસિત્તા) વીસ લાખ પૂર્વ સુધી કુમાર અવસ્થામાં રહીને ત્યાર પછી (તેવદિંતં પુલ્લસયસહસ્સાઈ) ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ સુધી (રજ્જવાસમજ્ઞો વસઈ) રાજ્ય અવસ્થાની મધ્યમાં રહ્યા. (તેવદિંતં ચ પુલ્લસયસહસ્સાઈ રજ્જવાસમજ્ઞો વસમાણે) અને ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ સુધી રાજ્ય અવસ્થામાં રહેતા છતા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુએ (લેહાઈયાઓ ગણિયપ્પહાણાઓ સડણરૂઅપજ્જવસાણાઓ બાવત્તરિં કલાઓ) લેખનકલા છે આદિ જેઓમાં, ગણિત છે પ્રધાન જેઓમાં, અને શકુનરુત એટલે પક્ષીની ભાષા જાણવાની કલા છે અંતે જેઓમાં એવી પુરુષની બહોંતેર કલાઓનો; (ચઝસદિંતં મહિલાગુણે) તથા સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓનો ઉપદેશ કર્યો, એટલે તે કલાઓ શીખવી. (સિપ્પસયં ચ કમ્માણં) વળી કર્મો એટલે કૃષિ-વાણિજ્યાદિ જીવનના ઉપાયોની મધ્યમાં કુંભાર વિગેરેનાં પૂર્વે કહેલ સો શિલ્પોનો પ્રભુએ ઉપદેશ કર્યો એટલે શીખવ્યાં. આચાર્યના ઉપદેશ વગર ઉત્પન્ન થયેલ તે કર્મ, અને આચાર્યના ઉપદેશથી થયેલ તે શિલ્પ સમજવાં; આ પ્રમાણે કર્મો અને શિલ્પમાં તફાવત છે. કર્મ તો અનુક્રમે પોતાની મેળે જ ઉત્પન્ન થયાં છે, પ્રભુએ તો સો શિલ્પો જ શીખવ્યાં છે. (તિણ્ણિ વિ પયાહિયાણ ઉવદિસઈ) આ પ્રમાણે પુરુષની બહોંતેર કલાઓ, સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ, અને સો શિલ્પો, એ ત્રણ વસ્તુનો પ્રભુએ પ્રજાના હિતને માટે ઉપદેશ કર્યો.

પુરુષની બહોંતેર કલાઓ આ પ્રમાણે-લેખન, ગણિત, ગીત, નૃત્ય, વાદ્ય, પઠન, શિક્ષા^૧, જ્યોતિષ,

૧. શીખામણ આપવી, શિક્ષા કરવી.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૭૯

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

છંદ, અલંકાર^{૧૦}, વ્યાકરણ, નિરુક્તિ, કાવ્ય, કાત્યાયન, નિઘંટુ^૧, ગજારોહણ, ^૨તુરગારોહણ, ગજ અને ઘોડા કેળવવાની કલા, શસ્ત્રાભ્યાસ, રસ^{૨૦}, મંત્ર, યંત્ર, વિષ, ^૩ખન્ય, ગંધવાદ, પ્રાકૃત, સંસ્કૃત પૈશાચિક, અપભ્રંશ, સ્મૃતિ^{૩૦}, પુરાણ, વિધિ, સિદ્ધાન્ત, તર્ક, વૈદ્યક, વેદ, આગમ, સંહિતા, ઇતિહાસ, સામુદ્રિક^{૪૦}, વિજ્ઞાન, આચાર્યકવિદ્યા, રસાયણ, કપટ, વિદ્યાનુવાદ, દર્શનસંસ્કાર, ધૂર્તશંબલક, મણિકર્મ, ^૫તરુચિકિત્સા, ખેચરીકલા^{૫૦}, અમરીકલા, ઇન્દ્રજાલ, પાતાલસિદ્ધિ, યંત્રક, રસવતી, સર્વકરણી, પ્રાસાદલક્ષણ^{૫૧}, પણ^૬, ચિત્રોપલ, લેપ^{૬૦}, ચર્મકર્મ, પત્રચ્છેદ^૭, નખચ્છેદ, પત્રપરીક્ષા, વશીકરણ, કાષ્ઠધન, દેશભાષા, ગારુડ, યોગાંગ, ધાતુકર્મ, કેવલિવિધિ, અને શકુનરૂત;^{૭૨} આ પ્રમાણે પુરુષની બહોંતેર કલાઓ જાણવી. આમાં લેખન એટલે હંસલિપિ વિગેરે અઢાર જાતની લિપિ સમજવી, તેનું વિધાન પ્રભુએ જમણે હાથે બ્રાહ્મીને શીખવ્યું. તથા એક, દસ, સો, હજાર, દસહજાર, લાખ, દસલાખ, કરોડ, દસકરોડ, અબજ, ખર્વ, નિખર્વ, મહાપદ્મ, શંકુ, જલધિ, અંત્ય, મધ્ય અને પરાધ; એવી રીતે અનુક્રમે દસ દસ ગણી સંખ્યાવાળું ગણિત પ્રભુએ ડાબે હાથે સુંદરીને શીખવ્યું. વળી પ્રભુએ કાષ્ઠકર્માદિરૂપ કર્મ ભરતને શીખવ્યું, અને પુરુષાદિનાં લક્ષણો બાહુબલિને શીખવ્યાં. સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ આ પ્રમાણે-નૃત્ય, ઔચિત્ય^૮, ચિત્ર, વાદિત્ર,

૧. શબ્દકોષ. ૨. ઘોડા ઉપર ચડવાની કલા. ૩. ખાણ અથવા ખનીજ પદાર્થ ઓળખવા. ૪. વૃક્ષોના રોગનું ઓસડ બનાવવું. ૫. ઘર-મંદિરાદિનું શુભાશુભ લક્ષણ જાણવું. ૬. જુગાર. ૭. પારેલું પત્ર છેદવું. ૮. આદર આપવો.

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

મંત્ર, તંત્ર, ધનવૃષ્ટિ, ^૧ફલાફૃષ્ટિ, સંસ્કૃતજલ્પ, ક્રિયાકલ્પ^{૧૦}, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, દંભ, અંબુસ્તંભ^૨, ગીતમાન, તાલમાન, આકારગોપન, આરામરોપણ^૩, કાવ્યશક્તિ, વક્રોક્તિ^૪, નરલક્ષણ, હાથી અને ઘોડાની પરીક્ષા, વાસ્તુસિદ્ધિ^૫, લઘુબુદ્ધિ, શકુનવિચાર, ધર્માચાર, અંજનયોગ, ચૂર્ણયોગ, ગૃહિધર્મ, ^૬સુપ્રસાદનકર્મ^૬, કનકસિદ્ધિ, વર્ણિકાવૃદ્ધિ^૭ વાકપાટવ, કરલાઘવ^૮, લલિત-ચરણ, તૈલસુરભિતાકરણ^૯, ભૃત્યોપચાર, ગેહા-ચાર, વ્યાકરણ, પરનિરાકરણ^{૧૦}, વીણાનાદ, વિતંડાવાદ, અંકસ્થિતિ, જનાચાર, કુંભભ્રમ, સારિશ્રમ, રત્નમણિભેદ, લિપિપરિચ્છેદ, વૈદ્યક્રિયા, કામાવિષ્કરણ^{૧૦}, રંધન, ચિકુરબંધ^૯, શાલીખંડન, મુખમણ્ડન, કથાકથન, ^{૧૦}કુસુમસુગ્રંથન, વરવેષ, સર્વભાષાવિશેષ, વાણિજ્ય, ભોજ્ય^{૧૦}, અભિધાનપરિજ્ઞાન, આભૂષણ યથાસ્થાન વિવિધ પરિધાન, અંત્યાક્ષરિકા અને પ્રશ્નપહેલિકા;^{૧૧} આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ જાણવી.

(ઝવદિસિત્તા) ઉપર મુજબ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુએ પુરુષની બહોંતેર કલાઓ, સ્ત્રીઓની ચોસઠ કલાઓ, અને સો શિલ્પો; એ ત્રણ વસ્તુઓનો પ્રજાના હિતને માટે ઉપદેશ કરીને (પુત્રસર્વ) પોતાના સો પુત્રોનો (સ્વજસણ અભિસિંચઈ) સો રાજ્યો ઉપર અભિષેક કર્યો. પ્રભુએ ભરતને વિનીતા નગરીનું મુખ્ય રાજ્ય

૧. ફળ ખેંચવાની-તોડવાની-કલા. ૨. પાણી ઘંભાવવું. ૩. બગીચો રોપવો. ૪. તીવ્ર બુદ્ધિ. ૫. ખુશ કરવું. ૬. સૌંદર્યની વૃદ્ધિ. ૭. હાથચાલાકી. ૮. સુગંધી તેલ બનાવવું. ૯. કેશ બાંધવા. ૧૦. ફૂલ ગૂંથવા.

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આખ્યું, બાહુબલિને બહલીદેશમાં તક્ષશિલા નગરીનું રાજ્ય આખ્યું, અને બાકીના અદ્ધાણું પુત્રોને જુદા જુદા દેશો વહેંચી આપ્યા. પ્રભુના સો પુત્રોના નામ આ પ્રમાણે -

ભરત, બાહુબલિ, શંખ, વિશ્વકર્મા, વિમલ, સુલક્ષણ, અમલ, ચિત્રાંગ, ખ્યાતકીર્તિ, વરદત્ત^{૧૦}, સાગર, યશોધર, અમર, રથવર, કામદેવ, ધ્રુવ, વત્સ, નંદ, સૂર, સુનન્દ^{૨૦}, કુરુ, અંગ, વંગ, કોશલ, વીર, કલિંગ, માગધ, વિદેહ, સંગમ, દશાર્ણ^{૩૦}, ગંભીર, વસુવર્મા, સુવર્મા, રાષ્ટ્ર, સુરાષ્ટ્ર, બુદ્ધિકર, વિવિધકર, સુયશા, યશઃકીર્તિ, યશસ્કર^{૪૦}, કીર્તિકર, સૂરજ, બ્રહ્મસેન, વિકાન્ત, નરોત્તમ, પુરુષોત્તમ, ચન્દ્રસેન, મહાસેન, નભઃસેન, ભાનુ^{૫૦}, સુકાંત, પુષ્પયુત, શ્રીધર, દુર્ધર્ષ, સુસુમાર, દુર્જય, અજેયમાન, સુધર્મા, ધર્મસેન, આનન્દન^{૬૦}, આનંદ, નંદ, અપરાજિત, વિશ્વસેન, હરિષેણ, જય, વિજય, વિજયંત, પ્રભાકર, અરિદમન^{૭૦}, માન, મહાબાહુ, દીર્ઘબાહુ, મેઘ, સુધોષ, વિશ્વ, વરાહ, સુસેન, સેનાપતિ, કપિલ^{૮૦}, શૈલવિચારી, અરિંજય, કુંજરબલ, જયદેવ, નાગદત્ત, કાશ્યપ, બલ, ધીર, શુભમતિ, સુમતિ^{૯૦}, પદ્મનાભ, સિંહ, સુજાતિ, સંજય, સુનાભ, નરદેવ, ચિત્તહર, સુરવર, દઢરથ અને ^{૧૦૦}પ્રભંજન.

હવે રાજ્યના દેશોનાં નામ આ પ્રમાણે - અંગ, વંગ, કલિંગ, ગૌડ, ચૌડ, કર્ણાટ, લાટ, સૌરાષ્ટ્ર, કાશ્મીર, સૌવીર, આભીર, ચીણ, મહાચીણ, ગૂર્જર, બંગાલ, શ્રીમાલ, નેપાલ, જહાલ, કૌશલ, માલવ, સિંહલ, મરુસ્થલ વિગેરે દેશોનાં નામ જાણવાં.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૮૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અભિસિંચિત્તા) શ્રીઋષભદેવ પોતાના સો પુત્રોને સો રાજ્યો ઉપર સ્થાપન કરીને દીક્ષા લેવાને તત્પર થયા. પ્રભુને દીક્ષા લેવાને એક વરસ બાકી રહ્યું ત્યારે લોકાંતિક દેવોએ પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર જણાવવા વિનતી કરી, તે સૂત્રકાર કહે છે - (પુણર્વિ લોઽંતિર્ણહિં જીઅકર્ષિર્ણહિં દેવેર્ણિં) વળી જીત એટલે અવશ્યપણે તીર્થકરોને દીક્ષાનો અવસર જણાવવાનો છે કલ્પ એટલે આચાર જેઓનો એવા બ્રહ્મલોકનિવાસી નવ પ્રકારના લોકાંતિક દેવો (તાર્હિં ઇટ્ઠાર્હિં જાવ વગ્ગૂર્હિં) તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ગુણવાળી, ઈષ્ટ એટલે પ્રભુને વલ્લભ લાગે એવી, યાવત્ હૃદયને આહ્લાદ ઉપજાવનારી વાણી વડે પ્રભુને અભિનંદતા છતાં તથા પ્રભુની સ્તુતિ કરતા છતાં બોલ્યા કે - “હે પ્રભુ ! આપ જય પામો, જય પામો, હે ભગવન્ ! આપ બોધ પામો-દીક્ષા સ્વીકારો, હે લોકોના નાથ ! સકલ જગતના જીવોને હિતકર એવું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો (સેસં તં ચેવ સત્ત્વં ભાણિયત્ત્વં) ઈત્યાદિ બાકીનું બધું શ્રીમહાવીર સ્વામીના સંબંધમાં આવેલા પાઠ મુજબ કહેવું. પ્રભુએ અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન વડે પોતાનો દીક્ષાકાલ જાણીને વાર્ષિકદાન આપ્યું. (જાવ દાણં દાઙ્યાણં પરિભાઙ્ગત્તા) યાવત્ પોતાના ગોત્રીયોને સુવર્ણાદિક ધન ભાગે પડતું વહેંચી આપીને પ્રભુ દીક્ષા લેવાને નીકળ્યા. શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ ક્યારે દીક્ષા લેવાને ચાલ્યા ? તે કહે છે - (જે સે ગિમ્હાણં પઢમે માસે) જે આ શ્રીષ્મકાલનો પ્રથમ માસ, (પઢમે પક્ષે-ચિત્તબહુલે) પહેલું પખવાડીયું, એટલે

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તસ્સ ણં ચિત્તબહુલસ્સ અદ્ઠમીપક્કજે ણં) તે ચૈત્રમાસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની આઠમની તિથિને વિષે, (દિવસસ્સ પચ્છિમે ભાગે) દિવસના પાછલા પહોરે; (સુદંસણાણ સિંબિયાણ) સુદર્શના નામની પાલખીમાં રત્નજડિત સુવર્ણના સિંહાસન પર પૂર્વદિશા સન્મુખ બેઠા છતાં (સદેવ-મણુયા-હસુરાણ પરિસાણ સમણુગમ્મમાણમગ્ગે) અને દેવો, મનુષ્યો તથા અસુરો સહિત પર્ષદા એટલે લોકોના સમુદાયે કરીને સમ્યક્ પ્રકારે પાછળ ગમન કરાતા એવા પ્રભુને અગાડી ચાલતાં મંગલપાઠકો ભાટ-ચારણો અને કુલના વડીલ વિગેરે સ્વજનો અભિનંદન આપવા લાગ્યા - કે “હે કલ્યાણકારક ! તમે જય પામો, સંયમરૂપ ધર્મમાં તમોને નિર્વિઘ્નપણું થાઓ” ઇત્યાદિ કહીને કુલના વડીલ વિગેરે સ્વજનો જય જય શબ્દ બોલે છે. (જાવ વિણીયં રાયહારિણિ મજ્ઝં મજ્ઝેણં નિગ્ગચ્છહ) યાવત્ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ વિનીતા રાજધાનીના મધ્યભાગમાં થઈને નીકળે છે. (નિગ્ગચ્છિત્તા) નીકળીને (જેણેવ સિદ્ધત્થવણે ઉજ્જાણે) જ્યાં સિદ્ધાર્થવન નામનું ઉદ્યાન છે, (જેણેવ અસોગવરપાયવે) અને જ્યાં અશોક નામનું ઉત્તમ વૃક્ષ છે, (તેણેવ ઉવાગચ્છહ) ત્યાં આવે છે. (ઉવાગચ્છિત્તા) આવીને (અસોગવરપાયવસ્સ અહે) તે ઉત્તમ અશોકવૃક્ષ નીચે પોતાની પાલખી સ્થાપન કરાવે છે. (જાવ) યાવત્ પાલખી સ્થાપન કરાવીને તે પાલખીમાંથી નીચે ઉતરે છે. નીચે ઉતરીને પોતાની મેળાએ જ આભૂષણ, માલા, પ્રમુખ અલંકાર ઉતારે છે. અલંકાર ઉતારીને (સયમેવ ચઝમુદ્દિત્થં લોયં કરેહ) પોતાની મેળાએ જ

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ચારમુષ્ટિ લોચ કરે છે. પ્રભુએ જ્યારે ચાર મુષ્ટિથી પોતાના કેશનો લોચ કર્યો, અને એક મુષ્ટિ બાકી રહી, ત્યારે તે એક મુષ્ટિ કેશલતા પ્રભુના સુવર્ણ સરખા કાંતિવાલા ખભા ઉપર લટકતી છતી સુવર્ણના કલશ ઉપર શોભતી નીલકમલની માલા જેવી મનોહર દેખાતી હતી. તે એક મુષ્ટિ કેશલતાને જોઈ હર્ષિત ચિત્તવાળા ઈન્દ્રે પ્રભુને વિનંતિ કરી કે - 'હે સ્વામી ! કૃપા કરી હવે એટલા કેશ રહેવા દો'. આવી રીતે શકના આગ્રહથી પ્રભુએ તેટલા કેશ રહેવા દીધા.

(કસ્તિ) આ પ્રમાણે ચાર મુષ્ટિ લોચ કરીને (છટ્તેણં ભક્તેણં અપાણણં) નિર્જલ એવા છટ્ઠ તપ વડે યુક્ત થયા છતા, (આસાઢાહિં નક્ષત્રેણં જોગમુવાગણં) ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (ઉગ્માણં ભોગાણં રાઙ્ગાણં સ્વત્તિયાણં ચઙ્ગિહિં પુરિસસહસ્સેહિં સદ્ધિં) ઉગ્ર, ભોગ, રાજન્ય અને ક્ષત્રિય કુળના કચ્છ, મહાકચ્છ વિગેરે ચાર હજાર પુરુષો, કે જેઓએ 'જેમ પ્રભુ કરશે તેમ અમે પણ કરશું' એ પ્રમાણે નિર્ણય કર્યો હતો; તેઓની સાથે (એગં દેવદૂસમાદાય) એક દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ કરીને (મુંડે ભવિત્તા) કેશનો લોચ કરવારૂપ દ્રવ્યથી અને ક્રોધાદિ દૂર કરવારૂપ ભાવથી મુંડ થઈને (અગારાઓ) ગૃહવાસ થકી નીકળી (અણગારિયં પવ્વણ) અણગારપણાને એટલે સાધુપણાને પામ્યા ॥૨૧૧॥

(ઉસમે ણં અરહા કોસલિણ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવે (એગં વાસસહસ્સં) દીક્ષા લીધા પછી એક

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૮૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હજાર વરસ સુધી (નિચ્ચં) હમેશાં (વોસદ્ઠકાણ) કાયાની શુશ્રૂષા ત્યજી દીધેલી હોવાથી વોસરાવી છે કાયા જેમણે એવા (ચિયત્તદેહે) અને પરીષહોને સહન કરવાથી ત્યજી દીધી છે શરીર ઉપરની મમતા જેમણે એવા છતા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુએ જે કોઈ ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થયા તે ઉપસર્ગોને સહન કર્યા.

દીક્ષા લઈને ઘોર અભિગ્રહો ધારણ કરનારા પ્રભુ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરવા લાગ્યા. તે વખતે લોકો અત્યંત સમૃદ્ધ હોવાથી ‘ભિક્ષા શું ? અને ભિક્ષાચર કેવા હોય ?’ એ હકીકત જાણતા નહોતા. તેથી જેઓએ પ્રભુ સાથે દીક્ષા લીધી હતી, તેઓ ભિક્ષા ન મળવાથી ભૂખ વિગેરેથી પીડિત થયા થકા પ્રભુને આહારનો ઉપાય પૂછવા લાગ્યા, પણ મૌનધારી પ્રભુએ કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. ત્યારે તેઓએ કચ્છ અને મહાકચ્છ પાસે જઈ તેમને વિજ્ઞપ્તિ કરી, તેઓ બોલ્યા કે - “જેમ તમે કાંઈ જાણતા નથી તેમ અમે પણ આહારનો વિધિ જાણતા નથી. આપણે દીક્ષા લેતી વખતે પ્રભુને પહેલેથી પૂછ્યું નહિ, હાલમાં તો પ્રભુ મૌન ધરીને રહ્યા છે, કાંઈ જવાબ જ આપતા નથી; અને હવે આહાર વિના પણ રહી શકાતું નથી. વળી ભરતની લજજાથી પાછું ઘેર પણ જવું ઠીક નથી, માટે વિચાર કરતાં આપણે વનવાસ કરવો એ જ કલ્યાણકારી છે”. આ પ્રમાણે કચ્છ અને મહાકચ્છનું કથન તેઓને ઠીક જણાયું, તેથી તેઓ એકસમ્મત થઈ પ્રભુનું જ ધ્યાન ધરતા છતા ગંગાનદીને કાંઠે વનમાં રહ્યા, અને ત્યાં વૃક્ષો પરથી ખરી પડેલા એવા પાકેલા ફળ, ફૂલ, પાંદડાં વિગેરે ખાનારા તથા મસ્તકના અને દાઢી-મૂછના કેશને સાફ ન કરતા હોવાથી જટાધારી તાપસ થયા.

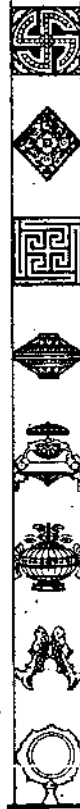
સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જ્યારે પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પહેલાં પોતાના સર્વ પુત્રોને જુદા જુદા દેશમાંનાં રાજ્ય વહેંચી આપ્યાં હતાં, ત્યારે કચ્છ અને મહાકચ્છના નમિ અને વિનમિ નામના પુત્રો, કે જેઓને પ્રભુએ પુત્રો પેઠે રાખ્યા હતા તેઓ કાર્યપ્રસંગે દેશાન્તરમાં ગયા હતા; તેથી રાજ્યોની વહેંચણી વખતે હાજર નહોતા. હવે પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી તેઓ જ્યારે દેશાંતરથી પાછા આવ્યા ત્યારે ભરતરાજાએ રાજ્યનો થોડો ભાગ તેમને આપવા માંડ્યો, પણ તેની અવગણના કરીને તેઓ પોતાના પિતાના વચનથી પ્રભુ પાસે આવ્યા. ‘પ્રભુ નિઃસંગ છે’ એમ ન જાણનારા અને ‘આપણને પ્રભુ જ રાજ્ય આપશે’ એમ જાણનારા તેઓ કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહેલા પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા. તેઓ પ્રભુની સમીપ ભાગમાં રહેલી ધૂળને શાંત કરવા કમલપત્રોમાં જલ લાવી ચારે તરફ છાંટતા અને પ્રભુ આગળ જાનુપ્રમાણ સુગંધી પુષ્પો પાથરી પંચાંગ પ્રણામ કરી ‘અમોને રાજ્ય આપો’ એ પ્રમાણે વિનંતિ કરતા હમેશાં પ્રભુની સેવા કરતા. એક વખતે ધરણેન્દ્ર ભક્તિથી પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યો. તેણે પ્રભુની સેવા કરતા તથા પ્રભુ પાસે રાજ્યની માગણી કરતા નમિ અને વિનમિને જોઈ સંતુષ્ટ થઈને કહ્યું કે - “હે ભદ્રો ! પ્રભુ તો નિઃસંગ છે, માટે તમે તેમની પાસે રાજ્ય ન માગો; પ્રભુની ભક્તિથી હું જ તમોને રાજ્ય આપીશ”. એ પ્રમાણે કહીને ધરણેન્દ્રે તેમને અડતાલીસ હજાર વિદ્યાઓ આપી, તેઓમાં ગૌરી, ગાંધારી, રોહિણી અને પ્રજાપ્તિ નામની ચાર મહાવિદ્યા પાઠસિદ્ધ આપી. ત્યાર પછી ધરણેન્દ્રે તેમને કહ્યું કે -

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“આ વિદ્યાઓ વડે વિદ્યાધરની ઋદ્ધિ પામ્યા થકા તમે સ્વજન પરિવાર લઈને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર જાઓ; ત્યાં દક્ષિણશ્રેણિમાં ગૌરેય ગાંધાર વિગેરે આઠ નિકાયો અને રથનૂપુર ચક્રવાલાદિ પચાસ નગર વસાવો; તથા ઉત્તરશ્રેણિમાં પંડક, વંશાલય વિગેરે આઠ નિકાયો, અને ગગનવલ્લભાદિ સાઠ નગરો વસાવો”. ત્યાર પછી કૃતાર્થ થયા છતાં તે બન્નેએ પોતાના પિતા અને ભરત પાસે જઈ તે હકીકત નિવેદન કરી, અને વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણશ્રેણિમાં નમિ તથા ઉત્તરશ્રેણિમાં વિનમિ રહ્યા.

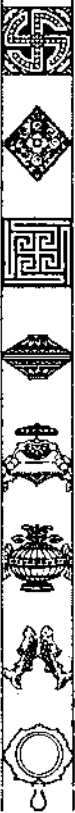
શ્રીઋષભદેવ પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે વખતે લોકો અતિશય સમૃદ્ધિશાળી હોવાથી અન્ન-પાનાદિનું દાન આપવાનું જાણતા નહોતા, તેથી ભિક્ષા માટે પધારેલા પ્રભુને તેઓ પૂર્વની પેઠે રાજા જાણી વસ્ત્રો, ઘરેણાં, કન્યા વિગેરે લાવી નિમન્ત્રણ કરતા. આ પ્રમાણે યોગ્ય ભિક્ષા ન મળવા છતાં દીનતારહિત મનવાળા અને ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા પ્રભુએ કુરુ દેશના હસ્તિનાપુર નામના નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે નગરમાં બાહુબલિનો પુત્ર સોમપ્રભ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, અને સોમપ્રભનો શ્રેયાંસ નામે પુત્ર યુવરાજપદે હતો. તે શ્રેયાંસકુમારે રાત્રિમાં એવું સ્વપ્ન દેખ્યું હતું કે - “મેં શ્યામવર્ણવાળા મેરુ પર્વતને અમૃતથી ભરેલા કલશોથી સિંચન કર્યો, તેથી તે અત્યંત શોભવા લાગ્યો”. વળી તે નગરના સુબુદ્ધિ નામના નગરશેઠે એવું સ્વપ્ન દેખ્યું હતું કે - “સૂર્યમંડલથી ખરી પડેલા હજાર કિરણોને શ્રેયાંસકુમારે પાછા તેમાં સ્થાપન કર્યાં, તેથી તે સૂર્યમંડલ અતિ

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

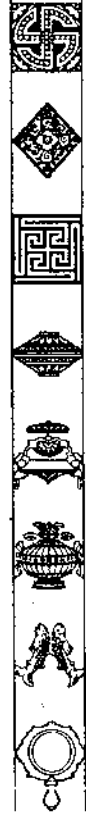
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રકાશમાન થયું”. વળી રાજાએ એવું સ્વપ્ન દેખ્યું હતું કે - “શત્રુના લશ્કર સાથે લડતો કોઈ મહાપુરુષ શ્રેયાંસની સહાયથી વિજય પામ્યો”.

સવારમાં રાજસભામાં એકઠા થયેલા તે ત્રણે જણાએ પોતપોતાનાં સ્વપ્ન પરસ્પર જણાવ્યાં, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે - “શ્રેયાંસને કોઈ પણ મહાનુભાવ થશે” એમ નિર્ણય કરી સભા વિસર્જન કરી. શ્રેયાંસ પણ પોતાના મહેલમાં આવ્યો, અને ઝરખામાં બેઠો હતો ‘સ્વામી કાંઈ પણ લેતા નથી’ એ પ્રમાણે મનુષ્યોનો કોલાહલ સાંભળીને તથા પ્રભુને દેખીને ‘મેં પહેલાં આવો વેષ કોઈ ઠેકાણે દેખ્યો હતો’ એમ ઈલાપોહ કરતો જાતિસ્મરણ પામ્યો. શ્રેયાંસકુમારે જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી જાણ્યું કે - “અહો ! પૂર્વવિદેહક્ષેત્રમાં આ ભગવંત વજ્રનાભ નામે ચક્રવર્તી હતા, તે વખતે હું તેમનો સારથિ હતો. તે જ ભવમાં સ્વામીના પિતા વજ્રસેન નામે હતા. તેમને મેં આવા તીર્થંકરના ચિહ્નવાળા જોયા હતા. વજ્રસેન તીર્થંકર પાસે વજ્રનાભ ચક્રવર્તીએ દીક્ષા લીધી, ત્યારે મેં પણ તેમની સાથે જ દીક્ષા લીધી હતી. તે વખતે તીર્થંકર શ્રીવજ્રસેનના મુખથી મેં સાંભળ્યું હતું કે - આ વજ્રનાભ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રથમ તીર્થંકર થશે, તે જ આ પ્રભુ આજે સર્વ જગતનો અને મારો અનુગ્રહ કરવા પધાર્યા છે”. એમ વિચારે છે એવામાં એક મનુષ્યે ઉત્તમ શેરડીના રસથી સંપૂર્ણ ભરેલા ઘડાઓ હર્ષપૂર્વક શ્રેયાંસકુમારને ભેટ કર્યા. જાતિસ્મરણથી નિર્દોષ ભિક્ષા દેવાના વિધિને જાણનારા

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

શ્રેયાંસકુમારે પ્રભુને વિનંતી કરી કે - ‘હે ભગવન્ ! આ કલ્પનીય ભિક્ષા ગ્રહણ કરો’. પ્રભુએ પણ બન્ને હાથની પસલી કરી તે હસ્તરૂપી પાત્ર તેની આગળ ધર્યું, એટલે શ્રેયાંસકુમારે રસથી ભરેલા ઘડાઓ લઈ લઈને તેમાં ખાલી કરવા માંડ્યા. અનુક્રમે સર્વ ઘડાનો રસ રેડી દીધો, છતાં એક પણ બિંદુ નીચે ન પડતાં તે રસની શિખા ઉપર ઉપર વધવા લાગી. કહ્યું છે કે -

“માઙ્ગજઙ્ગ ઘડસહસ્સા, અહવા માઙ્ગજઙ્ગ સાગરા સલ્લે । જસ્સેયારિસ લલ્હી, સો પાણિપડિગ્ગહી હોઙ્ગ ॥૧॥”

“જેના હાથની અંદર હજારો ઘડા સમાઈ જાય, અથવા સમગ્ર સમુદ્રો સમાઈ જાય, એવી જેને લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તે પાણિપતદ્ગ્રહી એટલે હસ્તપાત્રી હોય” ॥૧॥ અહીં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે -

“સ્વામ્યાહ દક્ષિણં હસ્તં, કથં ભિક્ષાં ન લાસિ ભોઃ । સ પ્રાહ દાતૃહસ્તસ્યા-ઽધો ભવામિ કથં પ્રભો ! ॥૧॥

યતઃ- પૂજાભોજનદાનશાન્તિકલાપાણિગ્રહસ્થાપના-ચોક્ષપ્રેક્ષણહસ્તકાર્પણમુખવ્યાપારબદ્ધસ્ત્વહમ્ ।
વામોઙ્ગહં રણસંમુખાઙ્ગકમણનાવામાઙ્ગગશય્યાદિકૃત્, ઘૂતાદિવ્યસની ત્વસૌ સ તુ જગૌ ચોક્ષોઙ્ગસ્મિ ન ત્વં શુચિઃ” ॥૨॥

“સ્વામીએ પોતાના જમણા હાથને કહ્યું કે - ‘અરે ! તું ભિક્ષા કેમ લેતો નથી ? ત્યારે તે બોલ્યો કે -
“હે પ્રભુ ! હું દાતારના હાથ નીચે કેમ થાઉં ? ॥૧॥ કેમકે-પૂજા, ભોજન, દાન, શાંતિકર્મ, કલા ‘પાણિગ્રહણ,

૧. લગ્ન વખતે હસ્તમેળાપ.

૪૯૦

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સ્થાપના, શુદ્ધતા, 'પ્રેક્ષણ હસ્તકઅર્પણ', વિગેરે વ્યાપારમાં હું તત્પર રહું છું. તેથી હે ભગવન્ ! હું આવો ઉત્તમ થઈને હવે દાતારના હાથ નીચે આવી હલકો કેમ થાઉં". એમ કહીને જમણો હાથ મૌન રહ્યો, ત્યારે પ્રભુએ ડાબા હાથને ત્રિક્ષા લેવા કહ્યું તેના જવાબમાં ડાબા હાથે કહ્યું કે - "હે પ્રભુ ! હું રણસંગ્રામમાં સન્મુખ થનારો છું, અંક ગણવામાં તત્પર છું, અને ડાબે પડખે સૂવા વિગેરેમાં સહાય કરનાર છું, પણ આ જમણો હાથ તો જુગાર વિગેરેનો વ્યસની છે". ત્યારે જમણા હાથે કહ્યું કે - "હું પવિત્ર છું, તું પવિત્ર નથી" ॥૨॥

“રાજ્યશ્રીર્ભવતાઽર્જિતાઽર્થિનિવહસ્ત્યાગૈઃ કૃતાર્થીકૃતઃ, સંતુષ્ટોઽપિ ગૃહાણ દાનમધુના તન્વન્ દયાં દાનિષુ ।

इत्यब्दं प्रतिबोध्य हस्तयुगलं श्रेयांसतः काश्यन्, प्रत्येग्रेक्षुरसेन पूर्णमृषभः पायात्स वः श्रीजिनः ॥३॥”

ત્યાર પછી પ્રભુએ બન્ને હાથને સમજાવ્યા કે - “તમો રાજ્યલક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી, દાન દેવા વડે અર્થીના સમૂહને કૃતાર્થ કર્યો, વળી તમે નિરંતર સંતુષ્ટ છો, તો પણ દાન દેનારા ઉપર દયા લાવીને હવે દાન ગ્રહણ કરો. એ પ્રમાણે પ્રભુએ એક વરસ સુધી બન્ને હાથને સમજાવીને શ્રેયાંસકુમાર પાસેથી મલેલા તાજા શેરડીના રસ વડે તેમને પૂર્ણ કર્યા; એવા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ તમારું રક્ષણ કરો” ॥૩॥

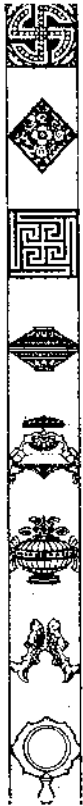
પછી તે રસથી પ્રભુએ સાંવત્સરિક તપનું પારણું કર્યું. તે વખતે વસ્રની વૃષ્ટિ, સુગંધી જલ અને પુષ્પોની વૃષ્ટિ, દેવદુંદુભિઓના નાદ, ‘અહો દાનમ્, અહો દાનમ્’ એ પ્રમાણે આકાશમાં દેવોએ કરેલી ઉદ્ધોષણા,

૧. હસ્તરેખા બતાવવી. ૨. હાથ દેવો, કોલ આપવો, વચન આપવું.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

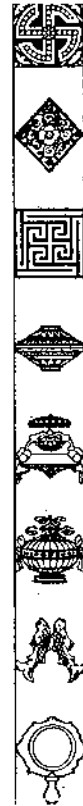

અને વસુધારા એટલે સાડા બારકરોડ સોનૈયાની વૃષ્ટિ; એ પાંચ દિવ્યો પ્રગટ થયાં. આ પ્રમાણે પ્રગટ થયેલા દિવ્યોથી આશ્ચર્ય પામેલા નગરના લોકો તથા તાપસો શ્રેયાંસના મંદિરમાં એકઠા થઈ ગયા. તેમને શ્રેયાંસે જણાવ્યું કે - “હે લોકો ! સદ્ગતિ મેળવવાની ઈચ્છાથી સાધુઓને આ પ્રમાણે એષણીય એટલે નિર્દોષ આહારની ભિક્ષા આપવી જોઈએ”. એવી રીતે આ અવસર્પિણીમાં દાન દેવાનો આચાર પ્રથમ શ્રેયાંસથી પ્રવર્ત્યો. લોકોએ શ્રેયાંસકુમારને પૂછ્યું કે - ‘તમે કેમ જાણ્યું કે દાન આવી રીતે દેવાય ?’ ત્યારે શ્રેયાંસે પ્રભુ સાથેનો પોતાનો આઠ ભવનો સંબંધ કહી સંભળાવ્યો કે -

“પૂર્વભવમાં જ્યારે સ્વામી ઈશાન દેવલોકમાં લલિતાંગ નામે દેવ હતા, ત્યારે હું સ્વયંપ્રભા^૧ નામે તેમની દેવી હતી ? પછી પૂર્વવિદેહમાં પુષ્કલાવતી વિજયને વિષે લોહાર્ગલ નામના નગરમાં પ્રભુ વજ્રજંઘ નામે રાજા હતા, ત્યારે હું તેમની શ્રીમતી નામે રાણી હતી ૨. ત્યાર પછી ઉત્તરકુરુમાં પ્રભુ યુગલિક થયા હતા, ત્યારે હું તેમની યુગલિની હતી ૩. ત્યાંથી અમે બન્ને સૌધર્મ દેવલોકમાં મિત્ર દેવ થયા હતા ૪. ત્યાંથી પ્રભુ અપરવિદેહમાં વૈદના પુત્ર થયા હતા, ત્યારે હું જીર્ણશેઠનો પુત્ર કેશવ નામે તેમનો મિત્ર હતો ૫. ત્યાર પછી અમે બન્ને અચ્યુત દેવલોકમાં દેવ થયા હતા ૬. ત્યાંથી સ્વામી પુંડરીકિણી નગરીમાં વજ્રનાભ નામે

૧. નાગિલ નામે એક દરિદ્રી કુટુંબી હતો તેને નિર્નામિકા નામે પુત્રી હતી. તે નિર્નામિકા મરીને લલિતાંગ દેવની સ્વયંપ્રભા નામે દેવી થઈ હતી.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ચક્રવર્તી થયા હતા, તે વખતે હું તેમનો સારથી હતો. તે ભવમાં પ્રભુએ વજ્રસેન તીર્થંકર પાસે દીક્ષા લીધી હતી, ત્યારે મેં પણ તેમની સાથે જ દીક્ષા લીધી હતી. અત્યારે ભગવંતને દેખી તે વેષ મને સ્મરણમાં આવ્યો, તેથી મેં જાણ્યું કે - આ તીર્થંકર પ્રભુ ભિક્ષા માટે ભમે છે, અને તેમને શુદ્ધ આહાર આવી રીતે દેવાય છે. ત્યાર પછી અમે બન્ને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ થયા હતા ૮. ત્યાંથી અવીને તેઓ અહીં તીર્થંકર થયા છે, અને હું તેમનો પ્રપૌત્ર થયો છું”.

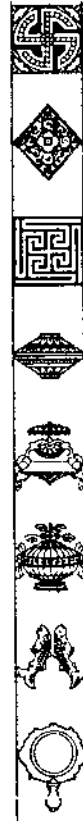
આ પ્રમાણે શ્રેયાંસકુમારના મુખથી સાંભળી લોકો કહેવા લાગ્યા કે -

“રિસહેસરસમં પત્તં, નિસ્વજ્જં ઇક્કુરુસસમં દાણં । સેઝંસસમો ભાવો, હવિજ્જ જઈ મગ્ગિઝં હુજ્જા ॥૧૧॥”

જો શ્રીઋષભદેવ સમાન પાત્ર, શેરડીના રસ સમાન નિરવઘ દાન, અને શ્રેયાંસ જેવો ભાવ હોય, તો ઇચ્છિત ફળ પ્રાપ્ત થાય. અર્થાત્ એવું ઉત્તમ સુપાત્ર, એવું નિર્દોષ દાન, અને એવો અદ્વિતીય ભાવ, એ ત્રણે વસ્તુ મહાભાગ્યયોગે મળે” ॥૧૧॥ ઇત્યાદિ સ્તુતિ કરતા કરતા લોકો પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ‘ભગવંતના પારણાના સ્થાનનું કોઈ ઉલ્લંઘન ન કરે’ એમ ધારી શ્રેયાંસકુમારે ત્યાં રત્નમય પીઠ કરાવ્યું. શ્રેયાંસકુમાર તે રત્નપીઠને બન્ને સંધ્યાએ ભક્તિથી પૂજવા લાગ્યો, અને પ્રાતઃકાલે તો તેને પૂજ્યા પછી જ જમતો.

હવે પ્રભુ વિચરતા છતા એક વખતે સાયંકાલે બહલીદેશમાં તક્ષશિલા નગરીની સમીપમાં પધાર્યા,

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૯૩

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

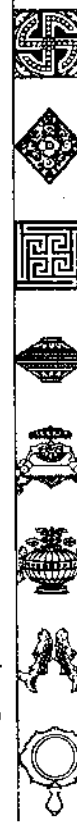

અને તે નગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં કાઉસસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. તત્કાલ ઉદ્યાનપાલકે આવીને બાહુબલિને વધામણી આપી. પ્રભુના આગમનના ખબર સાંભળી હર્ષિત થયેલા બાહુબલિએ વિચાર્યું કે - 'સવારમાં સર્વ સમૃદ્ધિયુક્ત થઈને ઉદ્યાનમાં જઈશ, અને પિતાજીને વંદન કરીશ' એમ વિચારી બાહુબલિએ આખી રાત્રિ મહેલમાં જ વ્યતીત કરી. પ્રભુ તો પ્રાતઃકાલ થતાં પ્રતિમાસ્થિતિ સમાપ્ત કરીને ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. હવે બાહુબલિ સવાર થતાં સર્વ સમૃદ્ધિ સાથે આડંબરપૂર્વક પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યો, પરંતુ પોતાના આવ્યા પહેલાંજ પ્રભુને વિહાર કરી ગયેલા જાણી તેને ઘણો જ ખેદ થયો. ત્યાર પછી પ્રભુના ચરણબિંબને કોઈ ઉલ્લંઘે નહિ એવી બુદ્ધિથી બાહુબલિ રાજાએ જ્યાં પ્રભુ પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા હતા તે સ્થળે રત્નમય ધર્મચક્ર સ્થાપન કર્યું, અને તેની રક્ષા કરનારા માણસો નિયુક્ત કર્યા. પછી તે ધર્મચક્રને ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી બાહુબલિ પોતાની નગરીમાં ગયો.

એ પ્રમાણે અસ્ખલિત વિહાર કરતા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને એક હજાર વરસ સુધી છદ્મસ્થપણુ રહ્યું, તેમાં સઘળો મલી પ્રમાદકાલ એક અહોરાત્રી જાણવો.

(જાવ અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ) એવી રીતે યાવત્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ અસાધારણ ગુણો વડે પોતાના આત્માને ભાવતા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને (एगं वाससहस्सं विङ्खचंत्तं) એક હજાર વરસ વીતી ગયાં. (तजो णं)

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાર પછી (જે સે હેમંતાણં ચડત્થે માસે) જે આ શીતકાલનો ચોથો મહિનો, (સત્તમે પક્ષે) સાતમું પખવાડીયું, (ફગુણબહુલે) એટલે (તસ્સ ણં ફગુણબહુલસ્સ એકાસીપક્ષે ણં) ફાગણમાસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની અગીયારસને^૧ દિવસે, (પુલ્લણ્હકાલસમયંસિ) પૂર્વાર્ધનકાલસમયે-પ્રાતઃકાલમાં, (પુરિમતાલસ્સ નગસ્સ બહિયા) પુરિમતાલ^૨ નામના નગરની બહાર, (સગહમુહંસિ ડજ્જાણંસિ) શકટમુખ નામના ઉદ્યાનમાં, (નગ્ગોહવરપાયવસ્સ અહે) ન્યગ્રોધ^૩. નામના ઉત્તમ વૃક્ષની નીચે, (અદ્ઠમેણં ભત્તેણં અપાણણં) નિર્જલ એવા અદ્ઠમ તપ વડે યુક્ત (આસાઢાહિં નક્ષત્રેત્તેણં જોગમુવાગણં) ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં (ઝાણંતરિયાએ વટ્ટમાણસ્સ) શુક્લધ્યાનના ચાર ભેદોને વિષે પ્રથમના બે ભેદોમાં વર્તતા એવા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને (અણંતે જાવ) અનંત વસ્તુના વિષયવાળું અથવા અવિનાશી, અને યાવત્ - અનુપમ એવું પ્રધાન કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું. તે કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન વડે પ્રભુ સર્વલોકને વિષે તે તે કાલે મન વચન અને કાયયોગમાં યથાયોગ્ય વર્તતા એવા સર્વજીવોના અને ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સર્વ અજીવોના સમગ્ર પર્યાયોને (જાણમાણે પાસમાણે વિહરહુ) જાણતા છતાં અને દેખતાં છતાં વિચરે છે.

૧. ગુજરાતી મહા વદ અગીયારસ. ૨. અથોધ્યા નગરીના એક શાખાપુર એટલે પરાનું નામ પુરિમતાલ હતું. ૩. વટવડલો.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

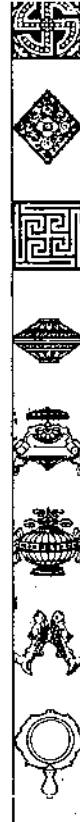
૪૯૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રભુને વિનીતાનગરીના પુરિમતાલ નામના શાખાપુરના ઉદ્યાનમાં જ્યારે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યારે એક પુરુષે આવીને ભરત મહારાજને એ શુભ વધામણી આપી. તે જ વખતે એક બીજા પુરુષે આવીને વધામણી આપી કે - ‘હે મહારાજ ! આપની આયુષશાલામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે’. આ રીતે એકી વખતે બન્ને વધામણી સાંભળી મહારાજ ભરત વિચારમાં પડ્યા કે - ‘મારે પહેલાં પિતાજીની પૂજા કરવી કે ચક્રરત્નની પૂજા કરવી ?’ આ પ્રમાણે ક્ષણ વાર વિચાર કરી તેમણે નિર્ણય કર્યો કે - ‘આલોક અને પરલોકનું સુખ આપનારા પિતાજીની પૂજા કર્યાથી માત્ર આ લોકનું સુખ આપનારા ચક્રની તો પૂજા થઈ ચૂકી’ એવી રીતે વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરીને ભરત મહારાજએ પ્રભુને વંદન કરવાની તૈયારી કરી. પ્રભુએ જ્યારથી દીક્ષા લીધી ત્યારથી મરુદેવી માતા પુત્રવિરહને લીધે હમેશાં રુદન કર્યા કરતા, અને અવિશ્રાંત અશ્રુજલથી તેમનાં નેત્રોમાં પડલ આવી ગયાં હતાં. વળી ભરતને ઉપાલંભ આપ્યા કરતા કે - ‘પૌત્ર ભરત ! મારો પુત્ર રાજ્યલક્ષ્મી છોડીને ચાલ્યો ગયો, તેને કેવાં સંકટ પડતા હશે ? રાજ્યસુખમાં મગ્ન બનેલો તું તો તેની શોધ પણ કરતો નથી’. એ પ્રમાણે હમેશાં ઠપકો દેતા એવા માતાને હાથી ઉપરબેસાડી સર્વ ઋદ્ધિ સહિત ભરતરાજ પ્રભુને વાંદવા ચાલ્યા. સમવસરણ નજીકમાં આવતા ભરતે કહ્યું કે - “હે માતાજી ! આપના પુત્રની ઋદ્ધિ તો જુઓ ! દેવોએ રચેલા સમવસરણની અંદર વિરાજેલા, ચોત્રીસ અતીશયોથી શોભી રહેલ, સુવર્ણના સિંહાસન પર બેઠેલા, સુરેન્દ્રોથી પૂજાતા, અને સુર-નરોથી પરિવરેલા આ આપના પુત્ર અમૃતમય દેશના

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

૪૯૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આપી રહ્યા છે. પ્રભુના ચરણકમલને સેવી રહેલા દેવોનો આ જયધ્વનિ સંભળાય છે. સ્વામીના દર્શનથી હર્ષ પામેલા દેવોનો આ સિંહનાદ સંભળાય છે”. ભરતનું એવું કથન સાંભળી પાણીના પ્રવાહથી જેમ કાદવ ધોવાઈ જાય તેમ રોમાંચિત અંગવાળાં મરુદેવી માતાને આનન્દના અશ્રુઓ વડે નેત્રોમાં વલેલાં પડલ ધોવાઈ ગયાં, અને નિર્મલ નેત્રવાલાં થયેલાં મરુદેવા માતા પ્રભુની છત્ર-ચામરાદિક પ્રાતિહાર્યની લક્ષ્મી જોઈને વિચારવા લાગ્યા કે - “અહો મોહથી વિહ્વલ બનેલા પ્રાણીઓને ધિક્કાર છે. સમગ્ર પ્રાણીઓ સ્વાર્થને માટે જ સ્નેહ કરે છે; કારણ કે - ઋષભના દુઃખથી રુદન કરતાં મારી આંખો પણ તેજહીન થઈ ગઈ, પણ આ ઋષભ તો સુર-અસુરોથી સેવાતો અને આવી અનુપમ સમૃદ્ધિ ભોગવતો હોવા છતાં પણ મને સુખવાર્તાનો સંદેશો પણ મોકલતો નથી !, માટે આ સ્નેહને ધિક્કાર છે”. એમ ભાવના ભાવતાં મરુદેવી માતાને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને તે જ ક્ષણે આયુષ્યનો ક્ષય થવાથી તેઓ મુક્તિ પામ્યા. અહીં કવિ ઘટના કરે છે કે -

“પુત્રો યુગાદીશસમો ન વિશ્વે, બ્રાન્ત્વા ક્ષિતૌ યેન શરત્સહસ્રમ્ ।

યદર્જિતં કેવલસ્ત્નમગ્રયં, સ્નેહાત્ તદેવાઙ્કર્ષ્યત માતુરાશુ ॥૧૧॥”

જગતમાં યુગાદીશ એટલે ઋષભદેવ સમાન પુત્ર નથી, કારણ કે - જેમણે એક હજાર વરસ સુધી પૃથ્વી ઉપર ભમી ભમીને જે કેવલજ્ઞાનરૂપી ઉત્તમ રત્ન મેળવ્યું હતું તે સ્નેહથી તુરત જ પ્રથમ પોતાની માતાને આપ્યું ॥૧૧॥”

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“મરુદેવાસમા નાઠમ્બા, યાઠગાત્ પૂર્વ કિલેક્ષિતુમ્ ।
મુક્તિકન્યાં તનૂજાર્થ, શિવમાર્ગમપિ સ્ફુટમ્ ॥૨૧॥”

“વળી જગતમાં મરુદેવી સમાન માતા પણ નથી, કે જે પોતાના પુત્રને માટે મુક્તિરૂપી કન્યાને અને સ્ફુટ પણે શિવમાર્ગને જોવા પ્રથમથી મોકલે ગયા’ ॥૨૧॥ સમવસરણમાં જગત્કૃપાલુ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુએ ધર્મદેશના આપી તે દેશનાથી ભરતના ઋષભસેન વિગેરે પાંચસો પુત્રોએ અને સાતસો પૌત્રોએ પ્રતિબોધ પામી પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. તેઓમાં પ્રભુએ ઋષભસેન વિગેરે ચોરાસી ગણધર સ્થાપ્યા. બ્રાહ્મીએ પણ દીક્ષા લીધી, તે મુખ્ય સાધ્વી થઈ. ભરતરાજા શ્રાવક થયા સુંદરી પણ દીક્ષા લેવાની ઈચ્છા ધરાવતી હતી, પણ તેણીને અત્યંત સ્વરૂપવતી જાણીને સ્ત્રીરત્ન સ્થાપવા માટે ભરતે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપી નહિ; તેથી તે શ્રાવિકા થઈ. વળી પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું સાંભળી કચ્છ અને મહાકચ્છ સિવાયના બધા તાપસોએ પ્રભુ પાસે આવી ફરીથી દીક્ષા લીધી. મરુદેવાના નિર્વાણથી શોકગ્રસ્ત થયેલા ભરતને ઈન્દ્રે સમજાવી તે શોક નિવારણ કર્યો. પછી ભરત મહારાજા પ્રભુને વંદન કરી પોતાને સ્થાને ગયા. ત્યાર પછી ભરત મહારાજા ચક્રરત્નની પૂજા કરીને શુભ દિવસે પ્રયાણ કરી સાઠ હજાર વરસે ભરતક્ષેત્રના છ ખંડ સાધી પોતાને ઘેર આવ્યા. ઘેર આવ્યા બાદ પોતાના સંબંધીઓની સંભાળ કરતાં સુંદરીને કૃશ અને સૌંદર્યરહિત દેખી

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અધિકારીઓને કહ્યું કે - “અરે ! સુંદરી આવી કૃશ કેમ થઈ ગઈ છે ?, શું મારા ગયા પછી કોઈ તેની સંભાળ પણ લેતું નથી ?” અધિકારીઓએ નમન કરી કહ્યું કે - મહારાજ ! જ્યારથી આપ દિગ્વિજય કરવાને પધાર્યા ત્યારથી આ સુંદરી ફક્ત પ્રાણરક્ષણ માટે આયંબિલ તપ કરે છે, અને આપે તેમને દીક્ષા લેતાં અટકાવ્યાં તેથી ભાવદીક્ષિત થઈને રહ્યાં છે”. તે સાંભળી સુંદરીનો દીક્ષા લેવાનો દૃઢ આશય જાણી ભરત મહારાજ બોલ્યા કે - “હું આટલા વખત સુધી તમારા વ્રતમાં વિઘ્ન કરનારો થયો, હે બહેન ! તમને શાબાશી છે કે તમે આ શરીરથી મોક્ષરૂપ ફળને ઉત્પન્ન કરનારી દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને ઈચ્છો છો”. ઈત્યાદિ સુંદરીની પ્રશંસા કરી દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપી. પછી સુંદરીએ અષ્ટાપદ પર્વત પર જઈ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી.

હવે ભરતક્ષેત્રના છ ખંડ સાધવા છતાં ચક્ર તો આયુધશાલામાં ન પેસતાં બહાર જ રહ્યું, તેથી ભરત મહારાજએ પોતાના અટ્ટાણું ભાઈઓને દૂત દ્વારા કહેવરાવ્યું કે ‘મારી આજ્ઞા માનો’. તે વખતે તે બધા એકઠા થઈને “શું અમારે ભરતની આજ્ઞા માનવી, કે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું ?” એમ પૂછવા માટે પ્રભુ પાસે ગયા. પ્રભુએ તેમને વૈતાલીય નામના અધ્યયનની પ્રરૂપણા વડે પ્રતિબોધ પમાડી દીક્ષા આપી. ત્યાર પછી ભરત મહારાજએ બાહુબલિ ઉપર દૂત મોકલ્યો, પરન્તુ અતુલબલશાલી બાહુબલિ ભરતની આજ્ઞા ન સ્વીકારતાં લડાઈ કરવાને તૈયાર થયો. દૂતના કથનથી બાહુબલિએ પોતાની આજ્ઞા ન સ્વીકારવાનું જાણી

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

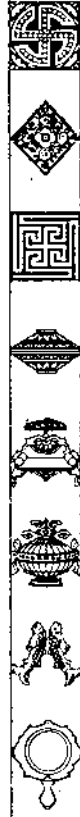

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

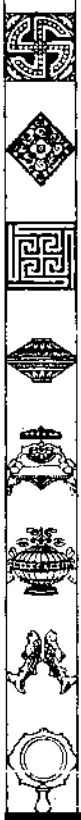

ભરતે તેના ઉપર ચડાઈ કરી. ભરત અને બાહુબલિનું ભયંકર યુદ્ધ બાર વરસ સુધી ચાલ્યું, અને બન્નેના સૈન્યોમાં પુષ્કળ મનુષ્યોનો સંહાર થયો; પણ તેઓ બન્નેમાં કોઈ ન હાર્યો. આવી રીતે ઘણા મનુષ્યોનો સંહાર થતો જાણી ત્યાં શકે આવી તેઓને સમજાવ્યા કે - “સૌજન્યથી સુશોભિત એવાં તમે બન્ને ભાઈઓનું યુદ્ધ ખરેખર જગતના દુર્ભાગ્યથી જ ઉપસ્થિત થયું છે; માટે તે બંધ કરવું જોઈએ. પણ જો તમે એક-બીજા ઉપર વિજય મેળવ્યા વગર ન જ અટકવાના હો; તો છેવટે એટલું તો માનો કે, તમો બન્ને જાતે પરસ્પર ઉત્તમ યુદ્ધથી લડો; પણ સંખ્યાબંધ પ્રાણીઓનું વિઘાતક એવું આ મધ્યમ યુદ્ધ તો બંધ જ કરો”. આ પ્રમાણે શકનું વચન તેઓ બન્નેએ કબૂલ કર્યું. પછી શકે દૃષ્ટિયુદ્ધ, વાક્યુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ અને દંડયુદ્ધ એ ચાર યુદ્ધથી પરસ્પર બન્ને ભાઈઓએ લડવું એમ ઠરાવ કર્યો. આ ચારે યુદ્ધમાં બાહુબલિનો વિજય થયો, અને ભરતની હાર થઈ. ચારે યુદ્ધમાં પોતાની હાર થવાથી ભરત મહારાજાને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો, તેથી બાહુબલિનો નાશ કરવા તેના ઉપર ચક્ર છોડ્યું; પરન્તુ બાહુબલિ સમાનગોત્રના હોવાથી તેમને તે ચક્ર પણ કાંઈ કરી શક્યું નહિ. આ વખતે બાહુબલિએ વિચાર્યું કે - “અત્યાર સુધી ભ્રાતૃભાવથી જ મેં ભરતની ઉપેક્ષા કરી, છતાં તે તો પોતાનો દુષ્ટ સ્વભાવ છોડતો નથી; માટે હવે કાંઈ પણ દરકાર કર્યા વગર એક મુષ્ટિથી જ એના ચુરેચૂરા કરી નાખું”. એમ વિચારી ક્રોધથી ધમધમી રહેલા બાહુબલિ દૂરથી મુઠી ઉપાડી ભરતને મારવા દોડ્યા, પરન્તુ સારાસારનો વિચાર કરવામાં બૃહસ્પતિ સમાન એવા તે બાહુબલિ મુષ્ટિ ઉપાડી ભરતને મારવા દોડતાં વિચારવા લાગ્યા

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

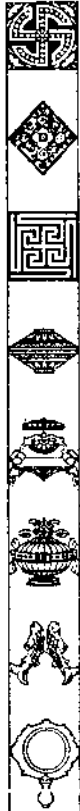

કે - “અહો ! પિતાતુલ્ય આ મોટા ભાઈને મારે હણવા અનુચિત છે, પરન્તુ આ ઉપાડેલી મુષ્ટિ પણ નિષ્ફળ કેમ થાય ?” એમ વિચારી મહાત્મા બાહુબલિએ તે મુષ્ટિને પોતાના જ મસ્તક પર ચલાવી તે જ વખતે લોચ કર્યો, અને સર્વ સાવધ ત્યજી દઈ કાઉસ્સગ ધ્યાને સ્થિર થયા. તે વખતે ભરત મહારાજા તેમને વંદન કરી પોતાનો અપરાધ ખમાવી પોતાને સ્થાને ગયા. હવે બાહુબલિ મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે - “પૂર્વદીક્ષિત મારા નાના ભાઈઓ દીક્ષાપર્યાયથી મારા કરતાં મોટા છે, તેથી જો હું હમણાં પ્રભુ પાસે જઈશ તો તે નાના ભાઈઓને પણ વંદન કરવું પડશે. હું મોટો હોવા છતાં નાના ભાઈઓને વંદન કેમ કરું ?, તેથી જ્યારે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે ત્યારે જ પ્રભુ પાસે જઈશ”. એમ અહંકાર કરી એક વરસ સુધી કાઉસ્સગમાં જ ઉભા રહ્યા, વરસને અંતે પ્રભુએ મોકલેલી બ્રાહ્મી અને સુંદરી નામની તેમની બહેનોએ આવીને “હે ભાઈ ! ગજથી ઉતરો” એમ કહી બાહુબલિને પ્રતિબોધ પમાડ્યો. અહંકારરૂપી ગજથી ઉતરેલા મહાત્મા બાહુબલિએ જેવા પગ ઉપાડ્યા કે તરત જ તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાર પછી પ્રભુ પાસે જઈ ઘણા કાલ સુધી વિચરી તેઓ પ્રભુ સાથે જ મોક્ષે ગયા. મહારાજા ભરત પણ લાંબા વખત સુધી ચક્રવર્તીની લક્ષ્મી ભોગવીને એક દિવસ અરીસાભવનમાં વીંટી વિનાની પોતાની આંગળીને શોભા રહિત જોઈ અનિત્યપણાની ભાવના ભાવતા કેવલજ્ઞાન મેળવી દસ હજાર રાજાઓ સાથે દેવતાએ આપેલા મુનિવેષને ગ્રહણ કરી ઘણો કાલ વિચરી મોક્ષે ગયા ॥૨૧૨॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અહંન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (ચરસીઙ્ગ ગણા) ચોરાસી ગણ
(ચરસીઙ્ગ ગણહરા હુત્થા) અને ચોરાસી ગણધરો હતા ॥૨૧૩॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અહંન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (ઉસભસેણપામોક્ષાઓ) ઋષભસેન
વિગેરે (ચરસીઓ સમણસાહસીઓ) ચોરાસી હજાર સાધુઓ હતા, (ઉક્કોસિયા સમણસંપયા હુત્થા) પ્રભુને
સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૧૪॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અહંન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (વંભી-સુંદરીપામોક્ષાણં અજ્જિયાણં)
બ્રાહ્મી, સુંદરી વિગેરે સાધ્વીઓ (તિણિ સયસાહસીઓ) ત્રણ લાખ હતી, (ઉક્કોસિયા અજ્જિયાસંપયા
હુત્થા) પ્રભુને સાધ્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૧૫॥

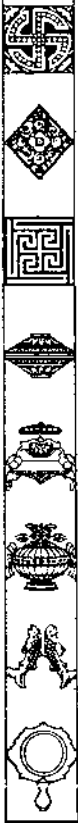
(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અહંન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (સિજ્જંસપામોક્ષાણં) શ્રેયાંસ
વિગેરે (સમણોવાસગાણં) શ્રાવકો (તિણિ સયસાહસીઓ પંચ સહસ્સા) ત્રણ લાખ અને પાંચ હજાર હતા,
(ઉક્કોસિયા સમણોવાસગાણં સંપયા હુત્થા) પ્રભુને શ્રાવકોની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૧૬॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અહંન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (સુભદ્દાપામોક્ષાણં) સુભદ્દા વિગેરે

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

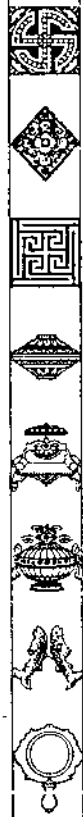
(સમળોવાસિયાણં) શ્રાવિકાઓ (પંચ સયસાહસ્સીઓ ચડણ્ણં ચ સહસ્સા) પાંચ લાખ અને ચોપન હજાર હતી, (ઊવ્કોસિયા સમળોવાસિયાણં સંપયા હુથા) પ્રભુને શ્રાવિકાઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૧૭॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (ચત્તારિ સહસ્સા સત્ત સયા પળ્ણાસા ચડહસપુચ્ચીણં) ચાર હજાર સાતસો અને પચાસ ચૌદપૂર્વી હતા. ચૌદપૂર્વી કેવા ? - (અજિણાણં જિણસંકાસાણં) પોતે અસર્વજ હોવા છતાં સર્વજ સદેશ, (જાવ-) યાવત્-અકારાદિ સર્વ અક્ષરોના સંયોગોને જાણવાવાળા, તથા સર્વજ પેઠે સાચી પ્રરૂપણા કરનારા, આવા પ્રકારના ચાર હજાર સાત સો અને પચાસ ચૌદપૂર્વી હતા; (ઊવ્કોસિયા ચડહસપુચ્ચિસંપયા હુથા) પ્રભુને ચૌદપૂર્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૧૮॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (નવ સહસા ઓહિનાણીણં) નવ હજાર અવધિજ્ઞાનીઓ હતા, (ઊવ્કોસિયા ઓહિનાણિસંપયા હુથા) પ્રભુને અવધિજ્ઞાનીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૧૯॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (વીસ સહસ્સા કેવલનાણીણં) વીસ હજાર કેવલજ્ઞાનીઓ હતા, (ઊવ્કોસિયા કેવલનાણિસંપયા હુથા) પ્રભુને કેવલજ્ઞાનીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૨૦॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(સસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (વીસ સહસ્સા છચ્ચ સયા વેઝલ્લિયાણં) વીસ હજાર અને છ સો વૈકિયલબ્ધિવાળા મુનિઓ હતા, (ઝવ્કોસિયા વેઝલ્લિયસંપયા હુત્થા) પ્રભુને વૈકિયલબ્ધિવાળા મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૨૧॥

(સસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (બારસ સહસ્સા છચ્ચ સયા પણ્ણાસા) બાર હજાર છસો અને પચાસ (વિઝલમઈણં) વિપુલમતિ-મનઃ પર્યવજ્ઞાનીઓ હતા. વિપુલમતિઓ કેવા ? - (અહ્હાહ્હજ્જેસુ દીવેસુ) અઢી દ્વીપ (દોસુ ચ સમુદ્દેસુ) અને બે સમુદ્રને વિષે રહેલા (સન્નીણં પંચિંદિયાણં પજ્જત્તગાણં) પર્યાપ્તા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોના (મણોગણે ભાવે જાણમાણાણં) મનોગત ભાવોને જાણનારા, આવા પ્રકારના બાર હજાર છસો અને પચાસ વિપુલમતિઓ હતા, (ઝવ્કોસિયા વિઝલમહ્સંપયા હુત્થા) પ્રભુને વિપુલમતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૨૨॥

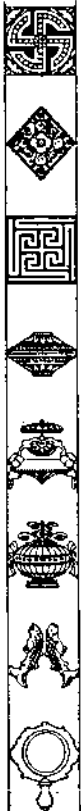
(સસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવને (બારસ સહસ્સા) બાર હજાર (છચ્ચ સયા) છ સો (પણ્ણાસા વાઈણં) અને પચાસ વાઢી મુનિઓ હતા, (ઝવ્કોસિયા વાહ્સંપયા હુત્થા) પ્રભુને વાઢી મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૨૩॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

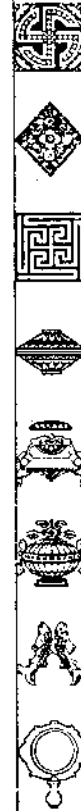

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવના (વીસં અંતેવાસિસહસ્સા) વીસ હજાર શિષ્યો (સિદ્ધા) મુક્તિ પામ્યા, (ચત્તાલીસં અજ્જિયાસાહસ્સીઓ સિદ્ધાઓ) અને ચાલીસ હજાર સાધ્વીઓ મુક્તિ પામી ॥૨૨૪॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવના (બાવીસ સહસ્સા નવ સયા અણુત્તરોવવાહ્યાણં) અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા બાવીસ હજાર અને નવસો મુનિઓ હતા. તેઓ કેવા ? - (ગઙ્ગકલ્લાણાણં જાવ ભદ્દાણં) આવતી મનુષ્યગતિમાં મોક્ષપ્રાપ્તિલક્ષણ કલ્યાણ છે જેઓને એવા, યાવત્ - આગામી ભવમાં સિદ્ધ થવાના હોવાથી આગામી ભવમાં ભદ્ર એટલે કલ્યાણ છે જેમને એવા; આવા પ્રકારના બાવીસ હજાર અને નવસો મુનિઓ હતા. (ઉક્કોસિયા અણુત્તરોવવાહ્યાસંપયા હુત્થા) પ્રભુને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા આટલી થઈ ॥૨૨૫॥

(ઉસભસ્સ ણં અરહઓ કોસલિયસ્સ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને (દુવિહા અંતગઢભૂમી હુત્થા) બે પ્રકારની અંતકૃદ્ભૂમિ થઈ; એટલે શ્રીઋષભદેવ પ્રભુના શાસનમાં મોક્ષગામીઓને મોક્ષે જવાના કાલની મર્યાદા બે પ્રકારે થઈ. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (જુગંતગઢભૂમી ય પરિયાયંતગઢભૂમિય) યુગાંતકૃદ્ભૂમિ અને

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પર્યાયાન્ત કૃદ્ભૂમિ ! યુગ એટલે ગુરુ, શિષ્ય, પ્રશિષ્યાદિ ક્રમસર વર્તતા પટ્ટધર પુરુષો, તેઓ વડે પ્રમિત-મર્યાદિત જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાલ, તે યુગાંતકૃદ્ભૂમિ કહેવાય. પર્યાય એટલે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનો કાલ, તેને આશ્રયીને જે મોક્ષગામીનો મોક્ષે જવાનો કાલ, તે પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય. (જાવ અસંખિજ્ઞાઓ પુરિસજુગાઓ જુગંતગઢભૂમિ) શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને અસંખ્યાતા પુરુષયુગ સુધી યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ થઈ, એટલે પ્રભુથી આરંભી તેમના પટ્ટધર અસંખ્યાતા પુરુષો સુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહ્યો હવે. પર્યાયાંતકૃદ્ભૂમિ કહે છે - (અંતોમુહુત્તપરિયાણ અંતમકાસી) અંતર્મુહૂર્ત છે કેવલિપણાનો પર્યાય જેમને એવા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ થયે છતે કોઈ કેવલીએ સંસારનો અંત કર્યો, એટલે શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી અંતર્મુહૂર્તમાં મરુદેવા માતા અંતકૃત્કેવલિપણું પામી મોક્ષે ગયા, અર્થાત્ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી અંતર્મુહૂર્તમાં મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો ॥૨૨૬॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (ઉસમ્ભે અરહા કોસલિણ) અર્હન્ કૌશલિક શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ (વીસં પુલ્લસયસહસ્સાઈ) વીસ લાખ પૂર્વ સુધી (કુમારવાસમજ્ઞો) કુમારાવસ્થામાં (વસિત્તા) રહીને, (તેવટિંઠ પુલ્લસયસહસ્સાઈ) ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ સુધી (રજ્જવાસમજ્ઞો વસિત્તા) રાજ્યાવસ્થામાં રહીને, (તેસીઈં પુલ્લસયસહસ્સાઈ)

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એકંદર ત્ર્યાસી લાખ પૂર્વ સુધી (અગાસ્વાસમજ્ઞે વસિતા) ગૃહસ્થાવાસમાં રહીને, (એક વાસસહસ્સં) એક હજાર વરસ સુધી (છઠમત્થપરિયાગં પાઝણિતા) છઠ્ઠમસ્થ પર્યાય પાળીને, (એકં પુવ્વસયસહસ્સં વાસસહસ્સૂણં) એક હજાર વરસ ન્યૂન એવા એક લાખ પૂર્વ સુધી (કેવલિપરિયાગં પાઝણિતા) કેવલિપર્યાય પાળીને, (પઙ્કિપુણ્ણં પુવ્વસયસહસ્સં) એકંદરે સંપૂર્ણ એક લાખ પૂર્વ સુધી (સામણ્ણપરિયાગં પાઝણિતા) ચારિત્રપર્યાય પાળીને, (ચત્તરાસીઙ્ગં પુવ્વસયસહસ્સાઙ્ગં) સર્વ મળી કુલ ચોરાસી લાખ પૂર્વ સુધી (સત્ત્વાઝયં પાલહિતા) પોતાનું સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, (સ્ત્રીણે વેયણિજ્જા-હ્હઝય-નામ-ગુત્તે) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર ભવો પગ્રાહી કર્મો ક્ષીણ થયે છતે, (હમીસે ઓસણ્ણીણ) આ અવસરિણીમાં (સુસમદુસ્સમાણ સમાણં બહુવિહવકંતાણં) સુખમદુષ્કમા નામનો ત્રીજો આરો ઘણો ખરો ગયા બાદ, ત્રીજો આરો કેટલો બાકી રહેતાં પ્રભુ મોક્ષે ગયા ? તે કહે છે - (તિહિં વાસેહિં અહ્હનવમેહિં ચ માસેહિં સેસેહિં) ત્રીજા આરાના ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાકી રહેતાં, (જે સે હેમંતાણં તચ્ચે માસે) જે આ હેમંત એટલે શીતકાલનો ત્રીજો મહીનો, (પંચમે પવ્વસે-માહબહુલે) પાંચમું પખવાડીયું, એટલે (તસ્સ ણં માહબહુલસ્સ) મહા માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની (તેસ્સીપાવ્વસેણ) તેરસને

૧. ગુજરાતી પોષ વદ ૧૩.

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દિવસે, (ઉપિં અટ્ઠાવયસેલસિહરંસિ) અષ્ટાપદ પર્વતના શિખર ઉપર, (દસહિં અણગારસહસ્સેહિં સદ્ધિં) દસ હજાર સાધુઓ સાથે શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ (ચઙ્ગહસમેણં ભક્તેણં અપાણણં) નિર્જલ એવા ચતુર્દશ ભક્ત એટલે છ ઉપવાસ વડે યુક્ત (અભીઙ્ગા નક્ષત્રેણં જોગમુવાગણં) અભિજિત્ નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, (પુલ્વણ્ઠકાલસમયંસિ) પૂર્વાહ્ન કાલસમયે, (સંપલલિયંકનિસણ્ણે) સમ્યક્ પ્રકારે પલ્લંકાસને બેઠા થકા (કાલગણ) કાલધર્મ પામ્યા, (વિઙ્ગકંતે) સંસારરૂપી સમુદ્રનો પાર પામ્યા, (જાવ સન્નદુક્ખણ્ણીણે) સર્વદુઃખથી મુક્ત થયા.

પરમાત્મા શ્રીઋષભદેવ પ્રભુનું નિર્વાણ થયું તે સમયે શકનું સિંહાસન કંપ્યું, તેથી તે અવધિજ્ઞાનથી પ્રભુનું નિર્વાણ જાણી પોતાની અગ્રમહિષીઓ, લોકપાલો વિગેરે સર્વ પરિવારથી પરિવરી અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર જ્યાં પ્રભુનું શરીર હતું ત્યાં આવ્યો; અને પ્રભુનું નિર્વાણ થવાથી આનંદરહિત અને અશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળો ઈન્દ્ર ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ નજીક નહિ એવી રીતે ઉભો રહ્યો છતો હાથ જોડી પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો. એવી રીતે ઈશાનેન્દ્ર વિગેરે સર્વે ઈન્દ્રો સિંહાસન કંપિત થવાથી અવધિજ્ઞાન વડે પ્રભુનું નિર્વાણ જાણી પરિવાર સહિત જ્યાં પ્રભુનું શરીર હતું ત્યાં આવીને વિધિપૂર્વક પર્યુપાસના કરતા ઉભા રહ્યા. પછી શકે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો પાસે નંદનવનમાંથી ગોશીર્ષચંદનનાં કાષ્ઠ

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મંગાવીને; એક તીર્થકરના શરીર માટે, એક ગણધરોના શરીરો માટે અને એક બાકીના મુનિઓના શરીરો માટે એમ ત્રણ ચિતા કરાવી. ત્યાર પછી શકે આભિયોગિક દેવો પાસે ક્ષીરસમુદ્રનું જલ મંગાવી તીર્થકરના શરીરને સ્નાન કરાવ્યું, તાજા ગોશીર્ષચંદન વડે વિલેપન કર્યું, હંસલક્ષણવાળું વસ્ત્ર ઓઢાડ્યું, અને સર્વ પ્રકારના અલંકારોથી વિભૂષિત કર્યું. એવી રીતે બીજા દેવોએ ગણધરોનાં તથા બાકીના મુનિઓનાં શરીરોને સ્નાન કરાવી, ચંદનથી વિલેપન કરી, સર્વ અલંકારો વડે વિભૂષિત કર્યાં. ત્યાર પછી શકે વિચિત્ર ચિત્રો વડે શોભતી એવી ત્રણ પાલખી કરાવી. પછી આનંદ રહિત, દીન મનવાળા અને અશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળા ઇન્દ્રે પ્રભુના શરીરને એક પાલખીમાં પધરાવ્યું; તથા બીજા દેવોએ ગણધરોનાં શરીરોને બીજી પાલખીમાં અને બાકીના મુનિઓનાં શરીરોને ત્રીજી પાલખીમાં પધરાવ્યાં. પછી પ્રભુના શરીરવાળી પાલખીને ઇન્દ્ર, અને ગણધરો તથા મુનિઓનાં શરીરવાળી પાલખીને દેવોએ ઉપાડી ચિતા પાસે લાવ્યા. પછી ઇન્દ્રે પ્રભુના શરીરને પાલખીમાંથી ધીમે ધીમે ઉતારી ચિતામાં સ્થાપન કર્યું, તથા બીજા દેવો ગણધરો અને મુનિઓનાં શરીરોને પાલખીમાંથી ઉતારી ચિતામાં સ્થાપન કર્યાં. ત્યાર પછી આનંદ અને ઉત્સાહ રહિત એવા અગ્નિકુમાર દેવોએ શકના હુકુમથી તે ચિતાઓમાં અગ્નિ પ્રદીપ્ત કર્યો, વાયુકુમાર દેવોએ વાયુ વિકુર્વ્યો, અને બાકીના દેવોએ તે ચિતાઓમાં કાલાગુરુ, ચંદન વિગેરે ઉત્તમ કાષ્ઠો નાખ્યાં, તથા મધ અને ઘીના ઘડાઓથી તે

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

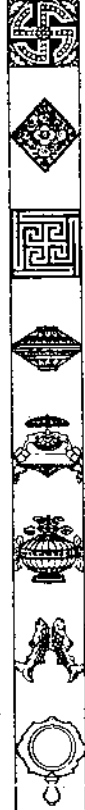
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

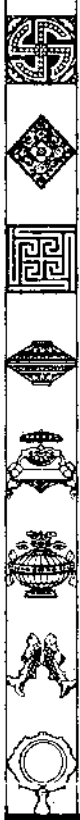
ચિતાઓને સિંચન કરી. જ્યારે તે શરીરોમાંથી અસ્થિ (હાડકાં) સિવાય બાકીની બધી ધાતુઓ દગ્ધ થઈ ગઈ, ત્યારે ઈન્દ્રના હુકમથી મેઘકુમાર દેવોએ તે ત્રણે ચિતાઓને જલ વડે ઠારી. પછી પોતાના વિમાનમાં પ્રતિમાની જેમ પૂજા કરવા માટે સૌંધર્મેન્દ્રે પ્રભુની ઉપલી જમણી દાઢા ગ્રહણ કરી; ઈશાનેન્દ્રે ઉપલી ડાબી દાઢા ગ્રહણ કરી, ચમરેન્દ્રે નીચેની જમણી દાઢા ગ્રહણ કરી, બલીન્દ્રે નીચેની ડાબી દાઢા ગ્રહણ કરી; અને બાકીના દેવોએ કેટલાકે જિનભક્તિથી, કેટલાકે પોતાનો આચાર જાણીને અને કેટલાકે ધર્મ સમજીને પ્રભુના શરીરમાંથી બાકી રહેલાં અંગોપાંગનાં અસ્થિ ગ્રહણ કર્યાં. પછી ઈન્દ્રે તે ચિતાઓને સ્થાને એક જિનેશ્વર ભગવંતનો, એક ગણધરોનો, અને એક બાકીના મુનિઓનો; એમ ત્રણ રત્નમય સ્તૂપ કરાવ્યા. ત્યાર પછી શકાદિ દેવો નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ અદ્ર્ઠાઈ મહોત્સવ કરીને પોતપોતાના વિમાનમાં ગયા. ત્યાં પોતપોતાની સભામાં વજ્રમય દાબડાઓમાં જિનદાઢાઓ મૂકી સુગંધી પદાર્થો માલા વિગેરે વડે તેઓની પૂજા કરવા લાગ્યા ॥૨૨૭॥

(उसभस्स णं अरुहओ कोसलियस्स जाव सब्बदुक्खप्पहीणस्स) सर्वदुःખથી मुक्त अर्हन् कौशलिक श्रीऋषभदेव प्रभुना निर्वाण कालથી (तिणिण वासा अब्बनवमा य मासा विइक्कंता) ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ વ્યતીત થયા. (तओ वि परं) ત્યાર પછી પણ (एगा सागरोवमकोडाकोडी तिवासअब्बनवममा-

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

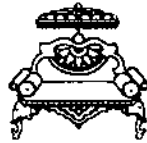
સાહિયબાયાલીસવાસસહસ્સેહિં ઋણિયા વિઙ્કવંતા) બેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક કોડાકોડિ સાગરોપમ વ્યતીત થયા, (અયમ્મિ સમણ) એ સમયે (સમણે ભગવં મહાવીરે પરિણિવુણ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા. (તઓ વિ પરં) ત્યાર પછી પણ (નવ વાસસયા વિઙ્કવંતા) નવસો વરસ વ્યતીત થયાં, (દસમસ્સ ય વાસસયસ્સ) અને દસમા સૈકાનો (અયં અસીઈમે સંવચ્છરે કાલે ગચ્છહિ) આ એસીમો સંવત્સરકાલ જાય છે, એટલે તે સમયે પુસ્તકવાચનાદિ થયું ॥૨૨૮॥

॥ ઇતિ શ્રીઋષભદેવચરિત્રમ્ ॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વહ્દમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાઈથેરાવલી ચરિત્તિં ॥૧॥”

.. ॥ ઇતિ મહોપાધ્યાય શ્રીશાન્તિવિજયગણિશિષ્ય-પણ્ડિત-શ્રીસ્ત્રીમવવિજાયગણિ વિરચિતકલ્પબાલાવબોધે સપ્તમં વ્યાખ્યાનમ્ ॥

॥ શ્રીકલ્પસૂત્રે સપ્તમં વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

સપ્તમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અથ અષ્ટમં વ્યાખ્યાનમ્ ।

“પુરમિ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાઇથેરાવલી ચસ્તિં ॥૧॥”

હવે ગણધરાદિની સ્થવિરાવલીરૂપ બીજી વાચના કહે છે -

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે અને તે સમયે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુને (નવ ગણા ઇક્કાસ્સ ગણહરા હુત્થા) નવ ગણ અને અગીયાર ગણધર થયા ॥૨૨૯॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ) હે ભગવાન્ ! આપ એવી રીતે શા કારણથી કહો છો કે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુને (નવ ગણા ઇક્કાસ્સ ગણહરા હુત્થા ?) નવગણ અને અગીયાર ગણધર થયા ? , કેમકે બીજા તીર્થંકરોને તો ગણો અને ગણધરોની સંખ્યા સરખી છે ॥૨॥

ગુરુમહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુના (જિટ્ઠે ઇંદ્રભૂઈ અણગારે ગોયમસગુત્તે ણં) ગૌતમગોત્રવાળા મોટા ઇન્દ્રભૂતિ નામે અણગાર (પંચ સમણસયાઈં વાણ્ઠિ) પાંચસો સાધુઓને વાચના આપતા. (મઙ્ગિમણ અગ્નિભૂઈ અણગારે ગોયમસગુત્તે ણં) ગૌતમગોત્રના વચલા અગ્નિભૂતિ નામે અણગાર (પંચ સમણસયાઈં વાણ્ઠિ) પાંચસો સાધુઓને વાચના આપતા. (કણીયસે

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અળગારે વાઝભૂઈ ગોયમસગુત્તે જાં) ગૌતમગોત્રના નાના વાયુભૂતિ નામે અણગાર (પંચ સમણસયાઈં વાણઈ) પાંચસો સાધુઓને વાયના આપતા. (થેરે અજ્જવિયત્તે ભારદ્વાજગોત્રના આર્ય વ્યક્ત નામે સ્થવિર (પંચ સમણસયાઈં વાણઈ) પાંચસો સાધુઓને વાયના આપતા. (થેરે અજ્જસુહમ્મે અગ્ગિવેસાયણગુત્તે જાં) અગ્નિવૈશ્યાયના ગોત્રના આર્ય સુધર્મા નામે સ્થવિર (પંચ સમણસયાઈં વાણઈ) પાંચસો સાધુઓને વાયતા આપતા. (થેરે મંડિયપુત્તે વાસિટ્ઠસગુત્તે જાં) વાસિષ્ઠગોત્રના મંડિતપુત્ર નામે સ્થવિર (અહ્હુટ્ઠાઈં સમણસયાઈં વાણઈ) સાડા ત્રણસો સાધુઓને વાયના આપતા. (થેરે મોરિયપુત્તે કાસવગુત્તે જાં) કાશ્યપગોત્રના મૌર્યપુત્ર નામે સ્થવિર (અહ્હુટ્ઠાઈં સમણસયાઈં વાણઈ) સાડા ત્રણસો સાધુઓને વાયના આપતા. (થેરે અકંપિણ ગોયમસગુત્તે જાં) ગૌતમ ગોત્રના અકંપિત નામે સ્થવિર (થેરે અચલભાયા હારિયાયણગુત્તે જાં) અને હારિતાયન ગોત્રના અચલભ્રાતા નામે સ્થવિર (તે દુણિણ વિ થેરા તિણિણ તિણિણ સમણસયાઈં વાણિ) તે બન્ને સ્થવિરો ત્રણસો ત્રણસો સાધુઓને વાયના આપતા. (થેરે મેયજ્જે થેરે પખાસે) સ્થવિર મેતાર્ય અને સ્થવિર પ્રભાસ, (એ દુણિણ વિ થેરા કોડિન્ના ગુત્તે જાં) કૌડિન્યગોત્રના એ બન્ને સ્થવિરો (તિણિણ તિણિણ સમણસયાઈં વાણિ) ત્રણસો ત્રણસો સાધુને વાયના આપતા. અહીં આઠમા અંકપિત અને નવમા અચલભ્રાતાની એક જ વાયના હતી,

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તેથી તે બે ગણધરોનો એક ગણ થયો; તથા દસમા મેતાર્ય ને અગિયારમા પ્રભાસની એકજ વાચના હતી તેથી તે બે ગણધરોનો એક ગણ થયો; કેમકે એક વાચનાવાળો સાધુઓનો સમુદાય ગણ કહેવાય; તેથી મહાવીરસ્વામીને નવ ગણ અને અગીયાર ગણધર કહ્યા છે. ગુરુ મહારાજ શિષ્યને સંબોધી કહે છે કે -

(સે તેણદ્વેષેણં અજ્જો ! एवं वुच्चइ) હે આર્ય તે કારણથી એવી રીતે કહીએ છીએ કે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુને (નવ ગણા ઇક્કારસ્સ ગણહરા હુત્થા) નવ ગણ અને અગીયાર ગણધર થયા. મંડિત અને મૌર્યપુત્રની માતા એક હોવાથી તેઓ બન્ને ભાઈ હતા, પણ તેઓના ભિન્ન ભિન્ન પિતાની અપેક્ષાએ જુદાં જુદાં ગોત્ર કહેલાં છે. મંડિતનો પિતા ધનદેવ અને મૌર્યપુત્રનો પિતા મૌર્ય હતો. તે દેશમાં એક પતિ મરી ગયા પછી બીજો પતિ કરવાનો નિષેધ નહોતો, એમ વૃદ્ધ આચાર્યોનો મત છે ॥૨૩૧॥

(સલ્લે એ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીસ્સ ઇક્કારસ્સ ગણહરા) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના આ સર્વ-અગીઆરે ગણધરો (દુવાલસંગિણો ચઢહસપુલ્લિણો) દ્વાદશાંગી અને ચૌદપૂર્વી હતા; એટલે આચારાંગથી માંડી દષ્ટિવાદ પર્યંત બાર અંગને તથા ચૌદપૂર્વને ધારણ કરનારા હતા. જોકે બાર અંગને ધારણ કરનાર કહેવાથી જ તેની અંતર્ગત ચૌદપૂર્વીપણું આવી જાય છે, પણ તે અંગોમાં ચૌદ પૂર્વનું પ્રધાનપણું જણાવવા માટે અલગ કહેલ છે; કેમકે ચૌદપૂર્વ પહેલાં રચ્યાં છે, અનેક વિદ્યા મંત્રાદિના અર્થમય છે, અને મોટા

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

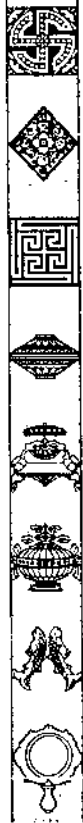
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રમાણવાળા છે તેથી અંગોમાં ચૌદપૂર્વ પ્રધાન છે. વળી તે અગીયારે ગણધરો કેવા હતા ? - (સમત્તગણિપિઙ્ગધારણા) સમસ્ત ગણિપિટકને ધારણ કરનારા^૧, ગણ જેને હોય તે ગણી એટલે ભાવાચાર્ય, તેની પેટી સમાન તે ગણીપિટક - દ્વાદશાંગી, તે સમસ્ત દ્વાદશાંગીને ધારણ કરનારા હતાં. આવા વિશેષણોથી વિભૂષિત તે અગીયારે ગણધરો (રાયગિહે નગરે) રાજગૃહ નગરમાં (માસિણં ભક્તેણં અપાણણં) નિર્જલ એવા માસિક ભક્ત એટલે એક મહિનાના ઉપવાસ વડે યુક્ત પાદપોષગમન અનશન કરી (કાલગયા) કાલધર્મ પામ્યા, (જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણા) યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા-મોક્ષે ગયા. (થેરે ઇંદભૂઈ થેરે અજ્જસુહમ્મે ચ) તેઓમાં સ્થવિર ઇન્દ્રભૂતિ, સ્થવિર આર્યસુધર્મા, (સિદ્ધિં ગણ મહાવીરે) શ્રીમહાવીર પ્રભુ મોક્ષે ગયા (પચ્છા દુણિણ વિ થેરા પરિણિવ્વયા) પછી તે બન્ને સ્થવિરો નિર્વાણ પામ્યા, અને બાકીના નવ ગણધરો શ્રીમહાવીર પ્રભુની હયાતિમાં નિર્વાણ પામ્યા. (જે ઇમે અજ્જત્તાણ સમણા નિગ્ગંથા વિહરન્તિ) જે આ શ્રમણ નિર્ગન્થો સાંપ્રતકાલમાં વિચરે છે (एण णं सव्वे) તેઓ સર્વે (अज्जसुहम्मस्स अणगारस्स) અણગાર આર્યસુધર્મા સ્વામીના (आवच्चिज्जा) અપત્યો એટલે શિષ્યસંતાન જાણવા, (अवसेसा गणहरा निरवच्चा वुच्छिन्ना) કેમકે

૧. દ્વાદશાંગી ધારણ કરનાર અને ચૌદપૂર્વી તો ફક્ત સૂત્રને ધારણ કરનારા પણ કહેવાય, ગણધરો ફક્ત સૂત્રને જ જાણનાર નહોતા, પણ તેઓ તો સૂત્રથી અને અર્થથી સંપૂર્ણ રીતે દ્વાદશાંગીને ધારણ કરનાર હતા; એમ જણાવવા માટે આ વિશેષણ લખ્યું છે.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

બાકીના ગણધરો શિષ્યસંતાનરહિત નિર્વાણ પામ્યા છે; કારણ કે તેઓ પોતાના નિર્વાણકાલે પોતપોતાના ગણ સુધર્માસ્વામીને સોંપીને મોક્ષે ગયા છે ॥૨૩૨॥

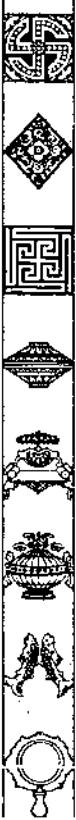
(સમણે ભગવં મહાવીરે કાસવગુત્તે ણં) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કાશ્યપ ગોત્રના હતા. (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપગોત્રીય શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને (અજ્જસુહમ્મે થેરે અંતેવાસી અગ્ગિવેસાયણગુત્તે ણં) અગ્નિવૈશ્યાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસુધર્મા નામે શિષ્ય હતા, તે પાંચમા ગણધર સુધર્માસ્વામી શ્રીવીર પ્રભુના પટ્ટધર થયા. તેઓ કુલ્લાગ સન્નિવેશમાં ધમ્મિલ્લ નામે બ્રાહ્મણની ભદિલા નામની ભાર્યાની કુખે જન્મ્યા હતા. તેઓ ચૌદ વિદ્યાના પારગામી થયા હતા. તેમણે પચાસ વરસની ઉંમરે શ્રીવીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી, ત્રીસ વરસ સુધી પ્રભુની સેવા કરી, અને તેમને વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી બાર વરસે એટલે જન્મથી બાણું વરસની ઉંમરે કેવલજ્ઞાન થયું હતું. ત્યાર પછી તેઓ આઠ વરસ સુધી કેવલિપણું પાળી, સર્વ મળી કુલ સો વરસનું આયુષ્ય ભોગવી, પોતાની પાટે જંબૂસ્વામીને સ્થાપી મોક્ષે ગયા.

(થેરસ્સ ણં અજ્જસુહમ્મસ્સ અગ્ગિવેસાયણગુત્તસ્સ) અગ્નિવૈશ્યાયન ગોત્રના સ્થવિર આર્ય સુધર્માસ્વામીને (અજ્જજંબૂનામે થેરે અંતેવાસી કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રના સ્થવિર આર્યજંબૂ નામે શિષ્ય હતા.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શ્રીજંબૂસ્વામીનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે - રાજગૃહ નગરમાં ઋષભદત્ત શેઠની ધારિણી નામે સ્ત્રીની કુખે પાંચમા દેવલોકથી અવતી જંબૂકુમારનો જન્મ થયો. એક વખતે શ્રીસુધર્માસ્વામી વિચરતા છતાં તે નગરમાં પધાર્યા, તેમની દેશનાથી પ્રતિબોધ પામેલા જંબૂકુમારે શીલવ્રત અને સમકિત સ્વીકાર્યું. જંબૂકુમારે તે હકીકત માતા - પિતાને જણાવી, છતાં તેમણે દૃઢ આગ્રહ કરી જંબૂકુમારને એક સાથે આઠ કન્યાઓ પરણાવી. રાત્રિએ શયનગૃહમાં તે આઠ સ્ત્રીઓએ સ્નેહ-વિલાસયુક્ત વાણીથી જંબૂકુમારને મોહિત કરવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા, છતાં વૈરાગ્યમગ્ન જંબૂકુમાર મોહિત ન થયા. કેમકે-

“સમ્યક્ત્વ-શીલતુમ્હાભ્યાં, ભવાધ્વિસ્તીર્યતે સુખમ્ । તે દધાનો મુનિર્જમ્બૂઃ; સ્ત્રીનદીષુ કથં બ્રુહેત્ ?” ॥૧॥

“સમ્યક્ત્વ અને શીલરૂપી બે તુંબડા વડે ભવરૂપી સમુદ્ર પણ સહેલાઈથી તરી જવાય છે, તે બે તુંબડાને ધારણ કરતા જંબૂમુનિ સ્ત્રીઓ રૂપી નદીઓમાં કેમ બુડે ? ॥૧॥”

જંબૂકુમારે રાત્રિમાં તે આઠ સ્ત્રીઓને સંસારની અસારતા જણાવી વૈરાગ્યમય કરી પ્રતિબોધ પમાડી. રાત્રિમાં જ્યારે જંબૂકુમાર પોતાની સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ આપતા હતા, તે રાત્રિએ ત્યાં ચારસો નવાણું ચોરોથી પરિવરેલો પ્રભવ નામનો ચોર ચોરી કરવા આવ્યો હતો, તે પણ જંબૂકુમારની વૈરાગ્યમય વાણી સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યો, તથા બીજા પણ ચોરો પ્રતિબોધ પામ્યા. સવારમાં પાંચસો ચોર, પોતાની આઠ સ્ત્રીઓ,

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

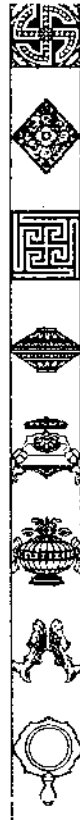
આઠે સ્ત્રીઓના માતા-પિતા, અને પોતાના માતા-પિતા સાથે પોતે પાંચસો સત્યાવીસમા એવા જંબૂકુમારે નવાણું કરોડ સોનેયા ત્યજી દઈને શ્રીસુધર્માસ્વામી પાસે જઈ દીક્ષા સ્વીકારી. પછી અનુક્રમે શ્રીજંબૂસ્વામીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. શ્રીજંબૂસ્વામી સોળ વરસ ગૃહસ્થપણામાં, વીસ વરસ છદ્મસ્થપણામાં, અને ચુમ્માલીસ વરસ કેવલિપણામાં રહ્યા; એવી રીતે કુલ એસી વરસનું આયુષ્ય ભોગવી, શ્રીપ્રભવસ્વામીને પોતાની પાટે સ્થાપી મોક્ષે ગયા. અહીં કનિ ઘટના કરે છે કે -

“જમ્બૂસમસ્તલાક્ષ્મી, ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ । શિવાઽધ્વવાહકાન્ સાધૂન્, ચૌરાનપિ ચકાર યઃ ॥૧॥

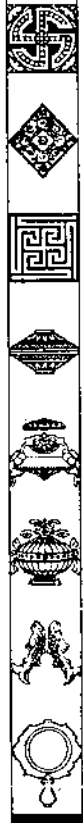
પ્રભવોઽપિ પ્રભૂર્જીયાતુ, ચૌર્યેણ હરતા ધનમ્ । લેભેઽનરર્ચ્યા-ઽચૌર્યહરં, સ્ત્રિત્રિતયમદ્ભૂતમ્ ॥૨॥”

શ્રી જંબૂસ્વામી સમાન કોઈ કોટવાલ થયો નથી તેમ થશે પણ નહિ, કે જેમણે ચોરોને પણ મોક્ષમાર્ગના વાહક એવા સાધુઓ બનાવ્યા ॥૧॥ પ્રભવ પ્રભુ પણ જયવંતા વર્તો, કે જેમણે ચોરીથી ધનને હરતાં અમૂલ્ય અને ચોરીથી પણ હરાય નહિ એવાં અદ્ભુત જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નો મેળવ્યાં ॥૨॥ શ્રીવીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી બાર વરસે ગૌતમસ્વામી, વીસ વરસે સુધર્માસ્વામી અને ચોસઠ વરસે જંબૂસ્વામી મોક્ષે ગયા. જંબૂસ્વામી મોક્ષે ગયા પછી આ દસ વસ્તુઓ વિચ્છેદ પામી-મનઃપર્યવજ્ઞાન ૧. જેની ઉત્પત્તિ પછી અંતર્મુહૂર્તમાં કેવલજ્ઞાન થાય છે તે પરમાવધિ ૨, જે લબ્ધિના પ્રભાવથી ચક્રવર્તીના સૈન્યને પણ ચૂર્ણ કરી

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

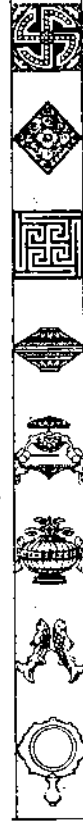
નાખવા સમર્થ થવાય તે પુલાકલબ્ધિ ૩, આહારકશરીરલબ્ધિ ૪, ક્ષપકશ્રેણિ ૫, ઉપશમશ્રેણિ ૬, જિનકલ્પ ૭, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, અને યથાખ્યાત ચારિત્ર, એ ત્રણ ચારિત્ર ૮, કેવલ જ્ઞાન ૯, અને મોક્ષમાર્ગ ૧૦. અહીં કવિ ઉત્ત્રેક્ષા કરે છે -

લોકોત્તરં હિ સૌભાગ્યં, જમ્બૂસ્વામીમહામુનેઃ । અઘાપિ યં પતિં પ્રાપ્ય, શિવશ્રીર્નાઽન્યમિચ્છતિ ॥૧॥

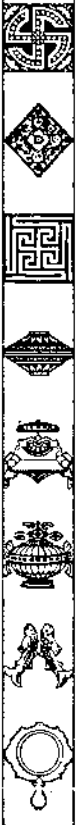
“મહામુનિ શ્રીજંબૂસ્વામીનું અલૌકિક સૌભાગ્ય છે, કે જે પતિને પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રી હજુ સુધી પણ બીજા પતિને ઇચ્છતી નથી ॥૧॥”

(થેરસ્સ ણં અજ્જજંબૂણામસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યજંબૂ નામના સ્થવિરને (અજ્જપ્પભવે થેરે અંતેવાસી કચ્ચાયણસગુત્તે) કાત્યાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય પ્રભવ નામે શિષ્ય થયા. (થેરસ્સ ણં અજ્જપ્પભવસ્સ કચ્ચાયણસગુત્તસ્સ) કાત્યાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય પ્રભવસ્વામીને (અજ્જસિજ્જંભવે થેરે અંતેવાસી મણગપિયા વચ્છસગુત્તે) વત્સ ગોત્રવાળા અને મનકના પિતા એવા સ્થવિર આર્યશય્યંભવ નામે શિષ્ય થયા. તે આ પ્રમાણે - એક વખતે પ્રભવસ્વામીએ પોતાની પાટે યોગ્ય પુરુષને સ્થાપવા માટે પોતાના ગચ્છમાં તથા સંઘમાં ઉપયોગ દીધો, પરંતુ તેવો કોઈ યોગ્ય પુરુષ ન જણાયાથી અન્યતીર્થમાં ઉપયોગ દીધો; ત્યારે તેમણે રાજગૃહ નગરમાં યજ્ઞ કરતા શય્યંભવ નામના ભટ્ટને પોતાનો પટ્ટધર થવાને યોગ્ય જાણ્યો.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

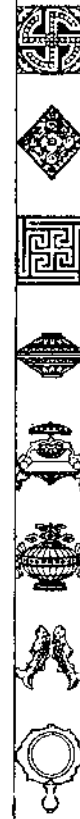

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાર પછી પ્રભવસ્વામી રાજગૃહ નગરમાં આવ્યા, અને બે મુનિઓને શીખવાડી યજ્ઞશાલામાં મોકલ્યા. તે બે મુનિઓ યજ્ઞશાલામાં જઈ પ્રભવસ્વામીના કહેવા મુજબ બોલ્યા કે - “અહો ! કષ્ટમ્ ? અહો કષ્ટં, તત્ત્વં ન જ્ઞાયતે પરમ્ - એટલે અહો ! ખેદની વાત છે કે આ કષ્ટ હોવા છતાં પણ તેમાં તત્ત્વ તો કાંઈ જણાતું નથી”. આ પ્રમાણે મુનિઓનું કથન સાંભળી શંકિત થયેલા શય્યંભવ ભટ્ટે પોતાના ઉપાધ્યાય - ગુરુને પૂછ્યું કે - ‘તત્ત્વ શું છે ?’ ઉપાધ્યાય બોલ્યા કે - ‘વેદોમાં જે કહ્યું છે એ જ સાચું તત્ત્વ છે’ શય્યંભવ ભટ્ટ બોલ્યા કે - ‘રાગ-દ્વેષ રહિત અને નિષ્પરિગ્રહી મુનિઓ કદિ અસત્ય બોલે નહિ, માટે યથાસ્થિત તત્ત્વ કહો; નહિતર આ તલવારથી તમારું મસ્તક છેદી નાખીશ’ એમ કહી મ્યાનમાંથી તલાવર ખેંચી. આ પ્રમાણે તલવારથી ભય પામેલો ઉપાધ્યાય બોલ્યો કે “આ યજ્ઞસ્તંભ નીચે શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિમા છે, તેના પ્રભાવથી યજ્ઞાદિક કર્મ નિર્વિઘ્ને પાર પડે છે”. એમ કહી યજ્ઞસ્તંભ ઉપાડી તેની નીચેથી શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિમા બતાવી, ઉપાધ્યાય બોલ્યા કે - ‘જે પરમાત્માની આ પ્રતિમા છે તેમણે કહેલ ધર્મ એ જ સાચું તત્ત્વ છે’. શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાનું દર્શન થતાં શય્યંભવ ભટ્ટ પ્રતિબોધ પામ્યા, અને તુરત તેમણે પ્રભવસ્વામી પાસે જઈ ધર્મોપદેશ સાંભળી દીક્ષા સ્વીકારી. ત્યારપછી પ્રભવસ્વામી શ્રીશય્યંભવને પોતાની પાટે સ્થાપી સ્વર્ગે ગયા. જ્યારે શય્યંભવ સ્વામીએ દીક્ષા લીધી હતી ત્યારે તેમની પત્ની ગર્ભવતી હતી, તેણીને મનક નામે પુત્ર થયો; તે મનકપુત્રે શય્યંભવ સૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષિત થયેલા મનકનું આયુષ્ય છ મહિના જ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અવશેષ હોવાથી તેને થોડા વખતમાં શ્રુતના સારનો બોધ પમાડવા માટે શય્યંભવસૂરિએ સિદ્ધાંતમાંથી સાર ઉદ્ધરી દસવૈકાલિક સૂત્ર રચ્યું, અને અનુક્રમે શ્રીયશોભદ્રને પોતાની પાટે સ્થાપી શ્રીમહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી અટ્ટઠાણુંમે વરસે સ્વર્ગે ગયા.

(થેરસ્સ ણં અજ્જસિજ્જંભવસ્સ મળગપિણ્ણો વચ્છસગુત્તસ્સ) વત્સ ગોત્રવાળા અને મનકના પિતા એવા સ્થવિર આર્ય શય્યંભવને (અજ્જજસભદ્દે થેરે અંતેવાસી તુંગિયાયણસગુત્તે) તુંગિકાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય યશોભદ્ર નામે શિષ્ય થયા ॥૨૩૩॥ હવે આર્ય યશોભદ્રથી આરંભી પહેલાં સંક્ષિપ્ત વાચના વડે સ્થવિરાવલી કહે છે -

(સંઘિત્તવાયણાં અજ્જજસભદ્દાઓ અગ્ગાઓ) આર્ય યશોભદ્રથી આગળ સંક્ષિપ્તવાચના વડે (એવં થેરાવલી મળિયા) આવી રીતે સ્થવિરાવલી કહી છે, (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરસ્સ ણં અજ્જજસભદ્દસ્સ તુંગિયાયણસગુત્તસ્સ) તુંગિકાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય યશોભદ્રને (અંતેવાસી દુવે થેરા) બે સ્થવિર શિષ્યો થયા; (થેરે અજ્જસંભૂઢવિજણ માઢરસગુત્તે) એક માઢરગોત્રવાળા આર્ય સંભૂતિવિજય સ્થવિર, (થેરે અજ્જમહાહૂ પાર્ઢણસગુત્તે) અને બીજા પ્રાચીન ગોત્રવાળા આર્ય ભદ્રબાહુ સ્થવિર. આ પ્રમાણે શ્રીયશોભદ્રની પાટે શ્રીસંભૂતિવિજય અને શ્રીભદ્રબાહુ નામના બે પટ્ટધર થયા. તેઓમાં શ્રીભદ્રબાહુનો સંબંધ આ પ્રમાણે -

પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરમાં બ્રાહ્મણજાતિના વરાહમિહિર અને ભદ્રબાહુ નામે બે ભાઈઓએ દીક્ષા લીધી.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગુરુ મહારાજે ભદ્રબાહુને યોગ્ય જાણી આચાર્ય પદવી આપી. તેથી વરાહમિહિરને ઈર્ષ્યા આવી. અને તે રુષ્ટ થઈ દીક્ષા છોડી પાછો બ્રાહ્મણવેષ સ્વીકારી વારાહીસંહિતા નામે ગ્રન્થ બનાવી લોકોનાં નિમિત્ત જોવા વડે આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યો. વળી લોકોમાં પોતાની પ્રસિદ્ધિ કરવા કહેવા લાગ્યો કે - “મેં એક વખતે જંગલમાં પથ્થર ઉપર સિંહલગ્ન આલેખ્યું હતું, અને ભૂલથી તે લગ્નને ભૂંસ્યા વગર ઘેર ચાલ્યો આવ્યો. રાત્રે સૂતી વખતે તે યાદ આવવાથી લગ્નની ભક્તિથી તુરત જ્યારે ત્યાં ગયો ત્યારે તે લગ્ન ઉપર ઉભેલો એક સિંહ જોયો. છતાં મેં હિમ્મત ધરી તે સિંહની નીચે હાથ નાખી લગ્નને ભૂંસાડી નાખ્યું. મારી ભક્તિ જોઈને સિંહલગ્નનો સ્વામી સૂર્ય સંતુષ્ટ થયો, અને પ્રત્યક્ષ થઈ મને પોતાના મંડલમાં તેડી ગયો. ત્યાં સૂર્યે મને ગ્રહોનો સર્વ ચાર (ચાલ) દેખાડ્યો, તે જ્યોતિષના બળથી હું ત્રણે કાલની વાત જાણું છું”. આવી રીતે વરાહમિહિર કલ્પિત વાતો કહીને લોકોમાં પૂજાવા લાગ્યો. એક વખતે વરાહમિહિરે રાજા આગળ કુંડાળું આલેખી કહ્યું કે - ‘આકાશમાંથી આ કુંડાળાની વચમાં બાવન પળ પ્રમાણવાળો મત્સ્ય પડશે’. આ વખતે તે નગરમાં બિરાજતા ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું કે - ‘આકાશથી પડતાં માર્ગમાં અર્ધ પલ શોષાઈ જશે, તેથી તે મત્સ્ય સાડી એકાવન પલ પ્રમાણ પડશે, વળી તે કુંડાળાની વચમાં ન પડતાં કાંઠે પડશે’. શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામીના કહેવા મુજબ મત્સ્ય પડ્યો, તેથી લોકોમાં તેમના જ્ઞાનની પ્રશંસા થઈ. વળી એક દિવસ રાજાને ઘેર પુત્રનો જન્મ થયો, વરાહમિહિરે જન્મપત્રિકા કરી તેનું સો વરસનું આયુષ્ય કહ્યું. પુત્રજન્મની ખુશાલીમાં નગરના

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૨૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

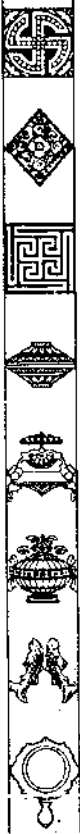

લોકો ભેટણાં ધરવાં આવ્યા, તથા અન્યદર્શની બ્રાહ્મણો, સંન્યાસીઓ વિગેરે આશીર્વાદ આપવા આવ્યા. જૈનો ઉપર ઈર્ષ્યા ધરતા વરાહમિહિરે આ વખતે લાગ જોઈ કહ્યું કે - 'રાજેન્દ્ર ! આપને ઘેર પુત્રનો જન્મ થયો, છતાં વ્યવહારના અજ્ઞાણ જૈનમુનિઓ પુત્રનું દર્શન કરવા પણ ન આવ્યા !' આ પ્રમાણે જૈનોની નિંદા કરી, તે લોકોના મુખથી સાંભળી શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહેવરાવ્યું કે - 'એ પુત્રનું મરણ સાતમે દિવસે બિલાડીથી થશે'. આ વાત સાંભળી રાજાએ શહેરમાંથી સમગ્ર બિલાડીઓને કાઢી મૂકાવી, તો પણ સાતમે દિવસે ધાવતા એવા તે બાળક ઉપર બિલાડીના આકારના મુખવાળો આગળીઓ પડવાથી તે બાળક મરણ પામ્યો. આવી રીતે શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીનું કહેલું બધું સાચું પડવાથી આખા શહેરમાં તેમની પ્રશંસા થઈ, અને વરાહમિહિરની નિંદા ફેલાણી. ત્યાર પછી વરાહમિહિર ક્રોધથી મરીને વ્યતંર થયો, અને મરકી વિગેરેથી સંઘને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામિએ ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર બનાવી તે વ્યંતરને દૂર કર્યો.

(થેસ્સ જં અજ્જસંભૂઢિવિજયસ્સ માઢસગુત્તસ્સ) માઢર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સંભૂતિવિજયને (અંતેવાસી ઘેરે અજ્જથૂલભદ્દે ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સ્થૂલભદ્ર નામે શિષ્ય થયા. તેમનો સંબંધ આ પ્રમાણે-

પાટલિપુત્ર નગરમાં નંદરાજાને શકટાલ નામે મંત્રી હતો, તેને સ્થૂલભદ્ર અને શ્રીયક નામે બે પુત્રો હતા. તે નગરમાં કોશા નામની વેશ્યાને ઘેર ભોગ ભોગવતા સ્થૂલભદ્ર બાર વરસ સુધી રહ્યા હતા, અને શ્રીયક નંદરાજાનો અંગરક્ષક થઈને રહ્યો હતો. એક વખતે શ્રીયકના વિવાહપ્રસંગે રાજાને ભેટ આપવા

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શકટાલ મંત્રી પોતાને ઘેર શસ્ત્રો તૈયાર કરાવતો હતો, મંત્રી ઉપર દ્વેષ રાખતા વરુચિ નામના બ્રાહ્મણે તે લાગ જોઈ નગરમાં એવી અફવા ફેલાવી કે - ‘શકટાલ મંત્રી શસ્ત્રોને તૈયાર કરાવી નંદરાજાનું રાજ્ય ખુંચવી લેશે’. રાજાને આ વાત બરાબર ઠસી ગઈ, તેથી મંત્રી જ્યારે રાજસભામાં આવ્યો ત્યારે રાજા તેના ઉપર ક્રોધ કરી વિમુખ થઈ બેઠો. જે જોઈ મંત્રીશ્વરે ઘેર આવી શ્રીયકને કહ્યું કે - “રાજાને કોઈએ મારા વિષે ઊંધું સમજાવેલ છે, તેથી આપણા આખા કુટુંબનો ક્ષય થવાનો અવસર આવ્યો જણાય છે. તેથી આવતી કાલે જ્યારે હું સભામાં રાજા પાસે મસ્તક નમાવું ત્યારે તું કુલનું રક્ષણ કરવા માટે તલવાર વડે મારું મસ્તક છેદી નાખજે. હે વત્સ ! મારા એકનો ક્ષય કરીને તું આખા કુટુંબનું રક્ષણ કર. ઘડપણને લીધે હું મૃત્યુની સમીપમાં તો છું જ; વળી હું મુખમાં તાલપુટ વિષ રાખીને નમન કરીશ, તેથી લગભગ મરી જતા એવા મારું મસ્તક છેદવામાં તને પિતૃહત્યા પણ લાગશે નહિ”. શ્રીયકે ઘણી આનાકાની કરવા છતાં મંત્રીશ્વરે અતિશય આગ્રહ કરી તેમ કરવા કબૂલ કરાવ્યું, અને બીજે દિવસે શ્રીયકે તે પ્રમાણે કર્યું. નંદરાજાએ આવું સાહસ કરવાનું કારણ પૂછતાં શ્રીયકે બધી હકીકત નિવેદન કરી, અને નંદારાજાને વરુચિનાં કાવતરાંની ખાત્રી થતાં ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. ત્યાર પછી નંદરાજાએ કોશાને ઘેરથી સ્થૂલભદ્રને બોલાવી મંત્રીપદ સ્વીકારવા કહ્યું, ત્યારે તેમણે ‘વિચારીને જવાબ આપીશ’ એમ કહી અશોકવાડીમાં જઈ પોતાના ચિત્તમાં પિતાનું મૃત્યુ વિચારી સંસારને દુઃખદાયી જાણી ત્યાં પોતાની મેળે જ દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી તેઓ શ્રીસંભૂતિવિજય પાસે જઈ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

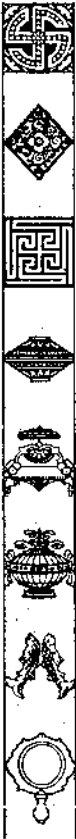
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિધિપૂર્વક વ્રતો સ્વીકારી તેમના શિષ્ય થયા. એક વખતે વર્ષાકાલ આવતાં એક મુનિએ સંભૂતિવિજયગુરુને વંદન કરી એવો અભિગ્રહ લીધો કે - 'હું સિંહગુફાના દ્વાર આગળ ચાતુર્માસ રહીશ'. બીજા મુનિએ એવો અભિગ્રહ લીધો કે - 'હું સર્પના બિલ પાસે ચાતુર્માસ રહીશ'. ત્રીજા મુનિએ એવો અભિગ્રહ લીધો કે - 'હું કૂવાના કાજ ઉપર ચાતુર્માસ રહીશ'. આ પ્રમાણે અભિગ્રહ ધરનાર તે ત્રણે મુનિઓને યોગ્ય જાણી ગુરુ મહારાજે તે તે સ્થળે ચાતુર્માસ રહેવા અનુમતિ આપી. ત્યારે શ્રીસ્થૂલભદ્ર વંદન કરીને બોલ્યા કે - 'હે ભગવાન્ ! હું કોશાવેશ્યાની ચિત્રશાલામાં ચાતુર્માસ રહીશ. ગુરુ મહારાજે ઉપયોગથી તેને યોગ્ય જાણી અનુમતિ આપી. કોશાને ઘેર ચિત્રશાલામાં ચાતુર્માસ રહેલા શ્રીસ્થૂલભદ્ર ષડ્વરસ આહારનું ભોજન કરવા છતાં અને કોશાએ ઘણા હાવભાવ કરવા છતાં જરા પણ ચલાયમાન ન થયા, ઉલટા સત્ત્વશાલી તે મહામુનિનો ધ્યાનરૂપ અગ્નિ વધારે પ્રદીપ્ત થયો, અને તેમણે કોશાને સંસારની અનિત્યતા સમજાવી પ્રતિબોધ પમાડી. વર્ષાકાલ વ્યતીત થતાં અનુક્રમે તે ત્રણે મુનિઓ ગુરુ મહારાજ પાસે આવ્યા, તેમને ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે - 'અહો ! દુષ્કરકારક ! તમને કુશલ છે ?' પછી શ્રીસ્થૂલભદ્ર આવતાં ગુરુ મહારાજ ઉભા થઈ સંઘ સમક્ષ બોલ્યા કે - 'હે દુષ્કરદુષ્કરકારક ! તમે કુશલ છો ?' આ પ્રમાણે ગુરુ મહારાજના મુખથી સ્થૂલભદ્રની પ્રશંસા પોતાથી અધિક સાંભળી તે ત્રણે મુનિઓ દૂભાયા. હવે બીજો વર્ષાકાલ આવતાં સિંહગુફા પાસે ચાતુર્માસ કરનારા મુનિએ ગુરુ મહારાજને કહ્યું કે - 'હું આ ચાતુર્માસ કોશાવેશ્યાને ઘેર કરીશ'. ગુરુ મહારાજ બોલ્યા

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૨૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

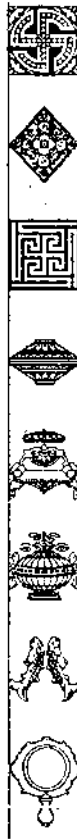

કે - ‘હે ભદ્ર ! એ કામદેવની રાજધાની સરખા વેશ્યાના ઘરમાં ચાતુર્માસ કરવું અતિ દુષ્કર છે, એ અભિગ્રહ નિભાવવાને તો મેરુ જેવા અચલ સ્થૂલભદ્ર જ સમર્થ છે; માટે હે વત્સ ! તું એ અભિગ્રહ ન કર’. આ પ્રમાણે ગુરુ મહારાજે ના કહેવા છતાં તે મુનિ કોશાને ઘેર ચાતુર્માસ કરવા ગયા. ત્યાં કોશાનું સૌન્દર્ય દેખી તે મુનિનું ચિત્ત ચલાયમાન થઈ ગયું, તે જોઈ કોશાએ મુનિને નિર્વેદ પમાડવા કહ્યું કે - ‘નેપાલદેશમાંથી રત્નકંબલ લાવી આપો’ વેશ્યામાં લુબ્ધ બનેલા મુનિએ નેપાલમાં જઈ મહાકષ્ટે રત્નકંબલ લાવી આપી. કોશાએ પગ લુછીને કંબલ ખાળમાં ફેંકી દીધી. ઘણું કષ્ટ વેઠી મેળવેલી રત્નકંબલને આવી રીતે ખાળમાં ફેંકી દીધેલી જોઈ મુનિ બોલ્યા કે - ‘અરે સુંદરિ ! મહામૂલ્યવાલી રત્નકંબલ તેં કાદવમાં કેમ ફેંકી દીધી ?’ કોશા અવસર જોઈને બોલી કે - ‘હે મુનિ ! રત્નકંબલથી અધિક મૂલ્યવાળું તથા ઈહલોક અને પરલોકમાં સુખ આપનારું આ દુર્લભ ચારિત્રરત્ન ગુમાવવાને તમે તૈયાર થયા છો, છતાં તેને માટે તમને જરા પણ શોક થતો નથી, અને રત્નકંબલ માટે કેમ શોક કરો છો ?’ આ પ્રમાણે કોશાનાં વચનો સાંભળી પ્રતિબોધ પામેલા તે મુનિને પોતાના મુનિપણાનું ભાન આવ્યું, અને પાછા શુભધ્યાનમાં સ્થિર થયા. ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી તે મુનિ ગુરુ મહારાજ પાસે આવીને બોલ્યા કે -

“સ્થૂલભદ્રઃ સ્થૂલભદ્રઃ સ એકોઽસ્ત્રિલસાધુષુ । યુક્તં દુષ્કરદુષ્કર-કારકો ગુરુણા જગે ॥૧॥

પુષ્ક-ફલાણં ચ રસં, સુરામ મંસાણ મહિલિયાણં ચ । જાણંતા જે વિસ્યા, તે દુક્કકારણ વંદે” ॥૨॥

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

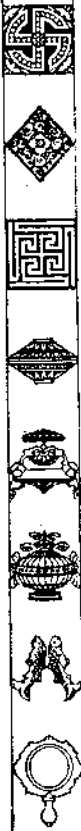
“સમગ્ર સાધુઓમાં સ્થૂલભદ્ર તે સ્થૂલભદ્ર એક જ છે, ગુરુ મહારાજે જે તેમને દુષ્કરદુષ્કરકારક કહ્યું હતું તે યુક્ત જ હતું. પુષ્પ, ફલ, મદિરા, માંસ અને સ્ત્રીઓના રસને જાણવા છતાં પણ જેઓ તેનાથી વિરક્ત થયા તે દુષ્કરકારકને હું વંદન કરું છું ॥૨૧॥

શ્રીસ્થૂલભદ્રથી પ્રતિબોધ પામેલી કોશાએ શ્રાવિકાપણું અંગીકાર કર્યું હતું તે વખતે તેણીએ એવી છૂટ રાખી હતી કે - “કદાચ રાજા કોઈ પુરુષ ઉપર સંતુષ્ટ થઈ મને તે પુરુષને સુપ્રત કરે તો તેની છૂટ છે, તે સિવાય બીજા સર્વને માટે નિયમ છે”. એક વખત રાજા કોઈ રથકાર ઉપર સંતુષ્ટ થયો, રથકારે કોશાની માગણી કરી, તેથી સંતુષ્ટ થયેલા રાજાએ તેને કોશા સુપ્રત કરી. તેની પાસે કોશા હમેશાં સ્થૂલભદ્રના જ ગુણગાન કરતી, તે જોઈ રથકારે કોશાને પોતાના ઉપર રાગી બનાવવા આ પ્રમાણે પોતાની કલાકુશલતા બતાવી-પ્રથમ તેણે બાણ ફેંકી એક આંબાની લુંબ વીંધી, તે બાણને બીજા બાણથી અને બીજાને ત્રીજા બાણથી વીંધ્યું, એવી રીતે તેણે પોતાના હસ્તપર્યંત બાણોની પંક્તિ કરી દીધી. પછી તેણે એક બાણ મારી ડાલીને છેદી બાણપંક્તિના અગ્રભાગ ઉપર રહેલી લુંબને પોતાના હાથ વડે ખેંચી ત્યાં બેઠા જ કોશાને અર્પણ કરી. આવી રીતે પોતાનું કલાકૌશલ્ય દેખાડી ગર્વિષ્ઠ થયેલ રથકારને કોશાએ કહ્યું કે - ‘હવે તમ મારી કલા જુઓ’ એમ કહી કોશાએ સરસવનો ઢગલો કરાવ્યો, તે ઉપર સોય રાખી, અને તે સોય ઉપર પુષ્પ રાખી તે પુષ્પ ઉપર નાયતી બોલી કે -

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

“ન દુક્કરં અંબિયલુંબતોડણં, ન દુક્કરં સરિસવનચ્ચિયાણં ।
તં દુક્કરં તં ચ મહાણુભાવં, જં સો મુણી પમયવણમ્મિ વુચ્છો ॥૧૧॥”

“આંબાની લુંબ તોડવી એ કાંઈ દુષ્કર નથી, તેમ સરસવ ઉપર નાચવું એ પણ કાંઈ દુષ્કર નથી; પરંતુ તે મહાત્મા મુનિશ્રી સ્થુલભદ્ર જે પ્રમદારૂપી વનમાં રહ્યા, છતાં મુગ્ધ ન થયા તે જ દુષ્કર છે અને તે જ મહાનુ પ્રભાવ છે” ॥૧૧॥

કવિઓ પણ કહે છે કે -

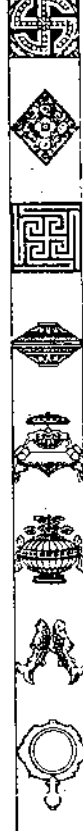
“ગિરૌ ગુહાયાં વિજને વનાન્તરે, વાસં શ્રયન્તો વશિનઃ સહસ્રશઃ ।
હર્મ્યેઽતિરમ્યે યુવતીજનાન્તિકે, વશી સ એકઃ શકટાલનન્દનઃ ॥૧૧॥

યોઽગ્નૌ પ્રવિષ્ટોઽપિ હિ નૈવ દગ્ધ-શિષ્ણો ન ચ્ચઙ્ગાગ્રકૃતપ્રચારઃ ।
કૃષ્ણાઽહિરન્દ્રેઽપ્યુષિતો ન દષ્ટો, નાત્તોઽજ્જનાગારનિવાસ્યહો ! યઃ ॥૨૧॥”

વેશ્યા રાગવતી સદા તદનુગા ષડ્ધી સસૈર્ભોજનં, શુભ્ર ધામ મનોહરં વપુરહો ! નવ્યો વયઃ સઙ્ગમઃ ।
કાલોઽયં જલદાવિલસ્તદપિ યઃ કામં જિગાયાદરાત્ તં વન્દે યુવતિપ્રબોધકુશલં શ્રીસ્થૂલભદ્રં મુનિમ્ ॥૩૧॥”

“પર્વતમાં, ગુફામાં એકાંતમાં અને વનમાં નિવાસ કરતા હજારો મનુષ્ય ઈન્દ્રિયોને વશ રાખનારા

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૨૮

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

થયા છે, પણ અતિરમણીય મહેલમાં યુવતી-સ્ત્રી પાસે રહીને ઈંદ્રિયોને વશ કરનાર તો એક શકટાલપુત્ર-સ્થૂલભદ્ર જ થયા છે ॥૧૧॥ અહો ! આશ્ચર્ય છે કે - જેણે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો, તો પણ દાઝ્યા નહિ; જે તલવારની ધાર ઉપર ચાલ્યા, તો પણ છેદાયા નહિ; જે કાલા સર્પના દરમાં રહ્યા, તો પણ ડંખાયા નહિ, અને જે કાજલની કોટડીમાં રહ્યા, તો પણ તેમને ડાઘ લાગ્યો નહિ ॥૨૦॥ વેશ્યા રાગવાલી હતી, હમેશાં તેમના કહેવા પ્રમાણે ચાલનારી હતી, ષડ્રસ ભોજન મલતું હતું, સુંદર ઘર-ચિત્રશાલા હતી, મનોહર શરીર હતું, નવી વયનો સંગમ હતો - યૌવનવય હતી, સમય પણ મેઘ વડે શ્યામ-વર્ષાઋતુનો હતો; તો પણ જેમણે આદરથી કામદેવને જીત્યો, એવા કોશાને પ્રતિબોધ પમાડવામાં કુશલ શ્રીસ્થૂલભદ્ર મુનિવરને હું વંદન કરું છું ॥૩૦॥ વળી કવિઓ શ્રીસ્થૂલભદ્રના સત્ત્વની પ્રશંસા કરતા, કહે છે કે -

“શ્રીનેમિતોઽપિ શકટાલસુતં વિચાર્ય, મન્યામહે વયમમું ભટમેકમેવ ।

દેવોઽદ્રિદુર્ગમધિરૂઢ્ય જિગાય મોહં યન્મોહનાલયમયં તુ વશી પ્રવિશ્ય” ॥૧॥

“અમે તો વિચાર કરીને શ્રી નેમિનાથથી પણ એ શકટાલપુત્ર-સ્થૂલભદ્રને જ મુખ્ય વીરપુરુષ માનીએ છીએ; કારણ કે શ્રીનેમિનાથ પ્રભુએ પર્વતરૂપી કિલ્લા ઉપર ચડીને મોહને જીત્યો હતો, પણ આ વશી-મુનિએ તો મોહના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને તે મોહને જીત્યો” ॥૧॥ એક વખતે બાર વરસના દુષ્કાલને અંતે સંઘના આગ્રહથી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાંચસો સાધુઓને હમેશાં સાત વાચનાવડે દષ્ટિવાદ ભણાવવા લાગ્યા.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

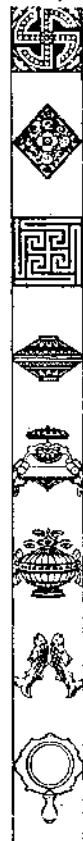

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તે વખતે તેઓ મહાપ્રાણ નામનું ધ્યાન સાધતા હોવાથી વાયના આપવામાં તેમને થોડો વખત મળતો; તેથી વિશેષ વાયના ન મલતી હોવાથી બીજા સાધુઓ ઉદ્દેગ પામી ચાલ્યા ગયા, અને એક સ્થૂલભદ્ર જ રહ્યા. મહાપ્રાણ ધ્યાન પૂર્ણ થતાં શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી તેમને વધારે વાયના આપવા લાગ્યા, તેમની પાસે સ્થૂલભદ્ર બે વસ્તુ ન્યૂન એવાં દસ પૂર્વ ભણ્યા. એક વખતે ભદ્રબાહુસ્વામી વિહાર કરતા પાટલિપુત્ર નગરના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા, તેમને સ્થૂલભદ્રની બહેનો યક્ષા વિગેરે સાધ્વીઓ વંદન કરવા આવી. ગુરુમહારાજને વંદન કરી તેમણે પૂછ્યું કે - 'હે પ્રભો ! સ્થૂલભદ્ર ક્યાં છે ?' ગુરુ બોલ્યા કે 'આ નજીકના જીર્ણ દેવકુલમાં છે'. પછી તેઓ દેવકુલ તરફ ચાલી, તેમને આવતી જોઈ સ્થૂલભદ્રે આશ્ચર્ય બતાવવા સિંહનું રૂપ કર્યું. સિંહને જોઈ તે સાધ્વીઓ ભયભીત થઈ ગુરુમહારાજ પાસે આવી કહેવા લાગી કે - 'હે ભગવન્ ! કોઈ સિંહ અમારા જયેષ્ઠ બંધવનું ભક્ષણ કરી ગયો જણાય છે, અત્યારે તે સિંહ ત્યાં છે.' તે સાંભળી ઉપયોગ દેતાં ખરી હકીકત જાણીને આચાર્યે આદેશ આપ્યો કે - 'જાઓ, ત્યાં તમારો જયેષ્ઠ બંધુ છે, પણ સિંહ નથી તેમને વંદન કરો.' તે સાંભળી યક્ષા વિગેરે સાધ્વીઓ ફરીથી ત્યાં ગઈ, અને સ્થૂલભદ્રને પોતાના સ્વરૂપમાં બેઠેલા જોઈ તેમને વંદન કરી પોતાને સ્થાને ગઈ. પછી સ્થૂલભદ્ર વાયના લેવા ભદ્રબાહુસ્વામી પાસે આવ્યા, પણ સ્થૂલભદ્રે કરેલા અપરાધથી તેઓ અતિશય દુઃખાયા હતા. તેઓ બોલ્યા કે - 'સ્થૂલભદ્ર ! તમે વાયનાને અયોગ્ય છો'. તે સાંભળી સ્થૂલભદ્રે પોતાનો અપરાધ સંભારીને કહ્યું કે - 'હે ભગવન્ ! ક્ષમા કરો, હું ફરીથી એવો

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અપરાધ નહિ કરું'. આચાર્ય બોલ્યા કે - 'તમે અપરાધ કરવાથી વાચનાને લાયક નથી' ત્યાર પછી સ્થૂલભદ્રે આચાર્ય મહારાજને મનાવવા સંધને કહ્યું, અને સંધના આગ્રહથી આચાર્ય મહારાજે સ્થૂલભદ્રને વાચના આપવાનું સ્વીકારી કહ્યું કે - 'હવે પછી મંદસત્ત્વવાળા બીજા સાધુઓ પણ અપરાધ કરશે, તેથી તમારે બીજા કોઈને શેષ પૂર્વોની વાચના ન દેવી'. એ પ્રમાણે સ્થૂલભદ્રને અભિગ્રહ કરાવી બાકીના ચાર પૂર્વોની વાચના-સૂત્રથી-મૂલમાત્ર આપી, તેથી મહામુનિ સ્થૂલભદ્ર ચૌદપૂર્વધર થયા. કહ્યું છે કે -

“કેવલી ચરમો જમ્બૂ - સ્વામ્યથ પ્રભવઃ પ્રભુઃ । શય્યમ્ભવો યશોભદ્રઃ, સમ્ભૂતિવિજયસ્તથા ॥૧॥

ભદ્રબાહુઃ સ્થૂલભદ્રઃ, શ્રુતકેવલિનો હિ ષટ્” ॥

“છેલ્લા કેવલી જમ્બૂસ્વામી થયા. પ્રભવપ્રભુ, શય્યંભવ, યશોભદ્ર, સંભૂતિવિજય, ભદ્રબાહુ અને સ્થૂલભદ્ર, એ છ શ્રુતકેવલી થયા”.

(થેરસ્સ ણં અજ્જથૂલભદ્દસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સ્થૂલભદ્રને (અંતેવાસી દુવે થેરા) બે સ્થવિર શિષ્યો હતા; (થેરે અજ્જમહાગિરી ઇલાવચ્ચસગુત્તે) એક એલાપત્ય ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય મહાગિરિ, (થેરે અજ્જસુહત્થી વાસિટ્ઠસગુત્તે) અને બીજા વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસુહસ્તી. જિનકલ્પનો વિચ્છેદ થવા છતાં મહાત્મા શ્રીઆર્યમહાગિરિએ જિનકલ્પની તુલના કરી હતી. આર્ય સુહસ્તીએ દુષ્કાલમાં સાધુઓ પાસે ભિક્ષા માગતા એક ભિક્ષુકને દીક્ષા આપી હતી, તે ભિક્ષુક મરીને સંપ્રતીરાજ થયો. શ્રેણિકરાજાનો

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પુત્ર કોણિક, તેનો પુત્ર ઉદાયી, તેની ગાદીએ નવ નંદરાજા, નવમા નંદરાજાની ગાદીએ ચંદ્રગુપ્ત, તેનો પુત્ર બિંદુસાર, તેનો પુત્ર અશોકશ્રી, તેનો પુત્ર કુણાલ, અને તે કુણાલનો પુત્ર સંપ્રતિ થયો. સંપ્રતિને જન્મતાં જ તેના દાદાએ રાજ્ય આપ્યું હતું. એક વખતે રથયાત્રામાં પ્રવૃત્ત થયેલા આર્ય સુહસ્તિસૂરિને જોઈ સંપ્રતિરાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેણે આચાર્ય મહારાજ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળી શ્રાવકપણું અંગીકાર કર્યું. ત્યાર પછી તેણે સવા લાખ જિનમંદિરો, સવા કરોડ જિન પ્રતિમા, છત્રીસ હજાર જીર્ણોદ્ધાર, પંચાણું હજાર પિત્તળની પ્રતિમા, અને લાખો દાનશાળાઓ વિગેરે ઉત્તમોત્તમ ધાર્મિક કાર્યોથી ત્રણ ખંડ પૃથ્વીને વિભૂષિત કરી. વળી સંપ્રતિરાજાએ અનાર્ય દેશોને પણ કરથી મુક્ત કરી, પ્રથમ તે દેશોમાં સાધુવેષ ધારણ કરનાર પોતાના સેવકોને મોકલી, તે દેશોને પણ સાધુઓને વિહાર કરવાને યોગ્ય કર્યા; અને પોતાના તાબાના રાજાઓને જૈનધર્મના રાગી બનાવ્યા. વળી જેઓ વસ્ત્ર, પાત્ર, અન્ન, દહીં વિગેરે પ્રાસુક વસ્તુઓ વેચતા હતા, તેઓને સંપ્રતિરાજાએ કહ્યું કે- “તમે આવતા-જતા સાધુઓની આગળ પોતાની વસ્તુઓ મૂકજો, અને તે પૂજ્યો, જે વસ્તુ ગ્રહણ કરે તે આપજો. અમારો ખજાનચી તે વસ્તુનું તમામ મૂલ્ય તથા તમારો ઈચ્છિત લાભ તમને ગુપ્ત રીતે આપશે”. આ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞાથી તેઓ તેમ કરવા લાગ્યા, અને તે વસ્તુઓ અશુદ્ધ છતાં શુદ્ધબુદ્ધિથી સાધુઓ ગ્રહણ કરવા લાગ્યા.

(થેસ્સ ણં અજ્જસુહત્થિસ્સ વાસિટ્ઠસગુત્તસ્સ) વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સુહસ્તીને (અંતેવાસી દુવે થેરા)બે સ્થવિર શિષ્યો હતા, તે આ પ્રમાણે - (સુદિઠય-સુપ્પડિબુદ્ધા કોડિય-કાકંદગા વગ્ધાવચ્ચસગુત્તા)સુસ્થિત

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

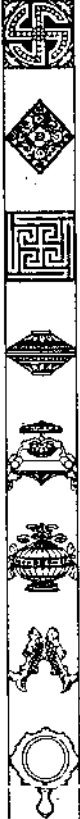

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એટલે સુવિહિતમહાત્માઓએ આચરેલી ક્રિયામાં સારી રીતે રહેલા અને સુપ્રતિબુદ્ધ એટલે તત્ત્વોને સારી રીતે જાણનારા, તથા વ્યાધાપત્ય ગોત્રવાળા; આવા પ્રકારના કૌટિક અને કાકંદિક નામે બે સ્થવિર શિષ્યો હતા. કેટલાએક આચાર્યો કહે છે કે - સુસ્થિત અને સુપ્રતિબુદ્ધ એ બે તેમનાં નામ છે અને કૌટિક તથા કાકંદિક તેમનાં વિશેષણ છે. એટલે કૌટિક અને કાકંદિક એવા સુસ્થિત નામે તથા સુપ્રતિબુદ્ધ નામે બે સ્થવિર શિષ્યો હતા. તેમણે કરોડ વાર સૂરિમંત્રનો જાપ કર્યો હતો, તેથી કૌટિક કહેવાયા; અને કાકંદી નગરીમાં જન્મેલા હોવાથી કાકંદિક કહેવાયા. (થેરાણં સુદિઠયસુષ્પિદિબુદ્ધાણં કોડિય-કાકંદગાણં વગ્ધાવચ્ચસગુત્તાણં) વ્યાધાપત્ય ગોત્રવાળા કૌટિક અને કાકંદિક એવા સ્થવિર સુસ્થિત અને સુપ્રતિબુદ્ધને (અંતેવાસી થેરે અજ્જહંદદિન્ને કોસિયગુત્તે) કૌશિક ગોત્રવાળા આર્ય ઇન્દ્રદિત્ત નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જહંદદિન્નસ્સ કોસિયગુત્તસ્સ) કૌશિક ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ઇન્દ્રદિત્તને (અંતેવાસી થેરે અજ્જદિન્ને ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્યદિત્ત નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જદિન્નસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યદિત્તને (અંતેવાસી થેરે અજ્જસીહગિરી જાહસ્સરે કોસિયગુત્તે) કૌશિક ગોત્રના અને જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા આર્ય સિંહગિરિ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જસીહગિરિસ્સ જાહસ્સરસ્સ કોસિયગુત્તસ્સ) કૌશિકગોત્રના અને જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા સ્થવિર આર્ય સિંહગિરિને (અંતેવાસી થેરે અજ્જવહ્સરે ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્ય વજ્ર નામે સ્થવિર

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જવહ્સસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય વજ્જ સ્વામીને (અંતેવાસી થેરે અજ્જવહ્સેણે ઉવ્કોસિયગુત્તે) ઉત્કૌશિક ગોત્રવાળા આર્ય વજ્જસેન નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જવહ્સેણસ્સ ઉવ્કોસિયગુત્તસ્સ) ઉત્કૌશિક ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય વજ્જસેનને (અંતેવાસી ચત્તારિ થેરા) ચાર સ્થવિર શિષ્ય હતા; (થેરે અજ્જનાહ્લે) સ્થવિર આર્ય નાગિલ (થેરે અજ્જપોમિલે) સ્થવિર આર્ય પૌમિલ, (થેરે અજ્જજયંતે) સ્થવિર આર્ય જયન્ત, (થેરે અજ્જતાવસે) અને સ્થવિર આર્ય તાપસ. (થેરાઓ અજ્જનાહ્લાઓ) સ્થવિર આર્ય નાગિલથી (અજ્જનાહ્લા સાહા નિગ્ગયા) આર્ય નાગિલા નામે શાખા નીકળી. (થેરાઓ અજ્જપોમિલાઓ) સ્થવિર આર્ય પૌમિલથી (અજ્જપોમિલા સાહા નિગ્ગયા) આર્ય પૌમિલા નામે શાખા નીકળી (થેરાઓ અજ્જજયંતાઓ) સ્થવિર આર્ય જયન્તથી (અજ્જજયંતિ સાહા નિગ્ગયા) આર્ય જયન્તી નામે શાખા નીકળી, (થેરાઓ અજ્જતાવસાઓ) અને સ્થવિર આર્ય તાપસથી (અજ્જતાવસી સાહા નિગ્ગયા) આર્ય તાપસી નામે શાખા નીકળી ॥ ૨૩૪ ॥

(વિત્થરવાયણાણ પુણ) વિસ્તૃત ^૧વાચના વડે તો (અજ્જજસભદ્દાઓ પુરુઓ) આર્ય યશોભદ્રથી આગળ

૧. આ વાચનામાં ઘણા ભેદો દેખાય છે, તે લેખકદોષથી થયેલા સમજવા. વળી આ વાચનામાં જણાવેલ તે તે સ્થવિરોની શાખાઓ અને કુલો પ્રાયઃ હાલ જણાતાં નથી, પણ તે બીજાં નામો વડે તિરોહિત થયાં હશે એમ સંભવે છે. તેથી પાઠવિષયક નિર્ણય કરવો અશક્ય હોવાથી તે તે શાખાઓ અને કુલોના જાણકાર જ્ઞાની પુરુષો જ અહીં પ્રમાણ છે.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(થેરાવલી एवं पलोइज्जइ) આવી રીતે સ્થવિરાવલી દેખાય છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેસ્સ ણં અજ્જજસમ્મહસ્સ તુંગિયાયણ સગુત્તસ્સ) તુંગિકાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય યશોભદ્રને (इमे दो थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था) આ બે સ્થવિર શિષ્યો યથાપત્ય^૧ એટલે પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (थेरे अज्जमद्दबाहू पाईणसगुत्ते) પ્રાચીન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુ, (थेरे अज्जसंभूइविजए माढरसगुत्ते) અને માઢરગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સંભૂતિવિજય. (थेस्स णं अज्जमद्दबाहुस्स पाईणसगुत्तस्स) પ્રાચીન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુને (इमे चत्तारि थेरा अंतवासी) આ ચાર સ્થવિર શિષ્યો (अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था) પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા (तं जहा) તે આ પ્રમાણે (थेरे गोदासे) સ્થવિર ગોદાસ, (थेरे अग्निदत्ते) સ્થવિર અગ્નિદત્ત, (थेरे जण्णदत्ते) સ્થવિર યજ્ઞદત્ત, (थेरे सोमदत्ते कासवगुत्ते णं) અને કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર સોમદત્ત. (थेरेहितो गोदासेहितो कासवगुत्तेहितो) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર ગોદાસ થકી (इत्थ णं गोदासगणे नामं गणे निग्गए) અહીં ગોદાસગણ નામે ગણ^૨ નીકળ્યો. (तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ एवमाहिज्जन्ति) તે ગોદાસગણની આ ચાર^૩ શાખાઓ આવી રીતે કહેવાય છે; (तं जहा-) તે આ

૧. જે ઉત્પન્ન થતાં પૂર્વજો દુર્ગતિમાં અથવા અપયશરૂપ કાદવમાં ન પડે તે અપત્ય એટલે પુત્રાદિ કહેવાય તે પુત્રાદિ સદશ જે સદાચારી શુશિષ્યો હોય તે યથાપત્ય કહેવાય. ૨. સમાન વાચનાવાળા મુનિઓનો જે સમુદાય તે ગણ કહેવાય. ૩. એક આચાર્યની સંતતિમાં જ વિશિષ્ટ પુરુષોના જે જુદા જુદા વંશ તે શાખા કહેવાય, અથવા વિવક્ષિત પ્રથમ પુરુષની જે સંતતિ તે શાખા કહેવાય, જેમ વર્ધર નામના સૂરિથી વર્ધરી શાખા થઈ છે.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પ્રમાણે - (તામલિત્તિયા) તામલિમ્પિકા, (કોડિવરિસિયા) કોટિવર્ષિકા, (પોંડવદ્ધણિયા) પુરંવદ્ધનિકા, (દાસીચ્ચડિયા) અને દાસીખર્બટિકા. (થેરસ્સ પં અજ્જસંભૂદિવિજયસ્સ માઢરસગુત્તસ્સ) માઢર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સંભૂતિવિજયને (इमे दुवालस थेरा अंतेवासी) આ બાર સ્થવિર શિષ્યો (अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था) પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - ॥૨૩૫॥

(નંદણભદ્દે થેરે ઉવણંદે) નંદનભદ્ર^૧, સ્થવિર ઉપનંદ^૨, (તીસભદ્દ-જસભદ્દે) ^૩તિષ્વભદ્ર, ^૪યશોભદ્ર, (થેરે અ સુમિણભદ્દે) સ્થવિર સુમનોભદ્ર^૫, (મણિભદ્દે પુણ્ણભદ્દે ચ ॥૧॥) ^૬મણિભદ્ર ^૭પૂર્ણભદ્ર ॥૧॥ (થેરે અ થૂલભદ્દે) સ્થવિર ^૮સ્થૂલભદ્ર (उज्जुमई जंबुनामधिज्जे य) ^૯ઋજુમતિ, ^{૧૦}જંબૂ નામના, (થેરે ચ દીહભદ્દે) સ્થવિર ^{૧૧}દીર્ઘભદ્ર, (થેરે તહ પંડુભદ્દે ચ ॥૨॥) તથા સ્થવિર ^{૧૨}પાંડુભદ્ર ॥૨॥

(થેરસ્સ પં અજ્જસંભૂદિવિજયસ્સ માઢરસગુત્તસ્સ) માઢર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સંભૂતિવિજયને (इमाओ सत्त अंतेवासिणीओ) આ સાત શિષ્યાઓ (अहावच्चाओ अभिण्णायाओ हुत्था) પુત્રી સમાન પ્રસિદ્ધ હતી. (તં જહા-)તે આ પ્રમાણે - (जक्खा य जक्खदिन्ना) યક્ષા, યક્ષદિન્ના (भूआ तह चेव भूअदिन्ना य) ભૂતા, તથા ભૂતદિન્ના, (सेणा वेणा रेणा) સેણા, વેણા, અને રેણા, (भइणीओ थूलभदस्स) એ સાતે સ્થૂલભદ્રની બહેનો હતી ॥૧॥

(થેરસ્સ પં અજ્જથૂલભદ્દસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રના સ્થવિર આર્ય સ્થૂલભદ્રને (इमे दो थेरा

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૩૬

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અંતેવાસી) આ બે સ્થવિર શિષ્યો (અહાવચ્ચા અભિજ્ઞાયા હુત્યા) પુત્ર સમાન્ પ્રસિદ્ધ હતા, (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે અજ્જમહાગિરી એલાવચ્ચસગુત્તે) એલાપત્ય ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય મહાગિરિ, (થેરે અજ્જસુહત્તી વાસિદ્ધસગુત્તે) અને વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સુહસ્તી.

(થેરેસ્સ ણં અજ્જમહાગિરિસ્સ એલાવચ્ચસગુત્તસ્સ) એલાપત્ય ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય મહાગિરિને (इमे अद्दु थेरा अंतेवासी) આ આઠ સ્થવિર શિષ્યો (અહાવચ્ચા અભિજ્ઞાયા હુત્યા) પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે ઉત્તરે) સ્થવિર ઉત્તર. (થેરે બલિસ્સહે) સ્થવિર બલિસ્સહ, (થેરે ઘણ્ણદ્ધે) સ્થવિર ધનાઢ્ય, (થેરે સિરિદ્ધે) સ્થવિર શ્રીઆઢ્ય, (થેરે કોઢિન્ને) સ્થવિર કૌડિન્ય, (થેરે નાગે) સ્થવિર નાગ, (થેરે નાગમિત્તે) સ્થવિર નાગમિત્ર, (થેરે છલ્લૂણ રોહગુત્તે કોસિયગુત્તે ણં) અને કૌશિક ગોત્રવાળા 'ષ્ણુલૂક રોહગુમ્. રોહગુમે દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને સમવાય નામના છ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરેલી હતી, તેથી તે ષટ્ કહેવાયા; અને ઉલૂક એટલે કૌશિક ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થવાથી ઉલૂક કહેવાયા; એટલે છ પદાર્થના પ્રરૂપક હોવાથી અને અલૂક ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી રોહગુમ્ ષ્ણુલૂક કહેવાયા. ઉલૂક અને કૌશિક શબ્દ સમાન અર્થવાળા છે, તેથી જ સૂત્રકાર મહારાજે તેને કૌશિક ગોત્રવાળા કહ્યા છે.

૧. ષટ્ અને ઉલૂકનો કર્મધારય સમાસ થવાથી 'ષ્ણુલૂક' શબ્દ બન્યો છે, અને પ્રાકૃતમાં તે 'છલૂઅ' બને છે.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

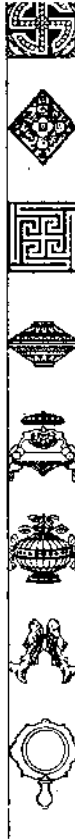

(થેરેહંતો ણં છલૂણહિંતો રોહગુત્તેહિંતો કોસિયગુત્તેહિંતો) કૌશિક ગોત્રવાળા સ્થવિર ષડ્લૂક રોહગુપ્ત થકી (તત્થ ણં તેરાસિયા નિગ્ગયા) ત્યાં ત્રૈરાશિક નીકળ્યા. એટલે જીવ, અજીવ અને નોજીવ, એ પ્રમાણે ત્રણ રાશિને પ્રરૂપનારા તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો થયા. તેની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે -

પરમાત્મા શ્રીમહાવીરના નિર્વાણ પછી પાંચસો ચુમ્માલીસમે વરસે અંતરંજિકા નામે નગરીના ઉદ્યાનમાં ભૂતગુહ નામે વ્યંતરના ચૈત્યમાં શ્રીગુપ્ત આચાર્ય ગચ્છસહિત રહ્યા હતા. તેમનો રોહગુપ્ત^૧ નામે શિષ્ય બીજા ગામમાં હતો, તે ગુરુમહારાજને વંદન કરવા તે નગરીમાં આવ્યો. આ વખતે ત્યાં પોટ્ટશાલ નામે સંન્યાસી આવ્યો હતો. તે વાદકલામાં નિપુણ હતો, તેથી તેણે ઘણે સ્થળે વાદમાં વિજય મેળવ્યો હતો, વળી કોઈ પ્રતિવાદી તેને જીતી જાય એવો આવતો ત્યારે પોટ્ટશાલ તે પ્રતિવાદીને વૃશ્ચિક, સર્પ, મૂષક, મૃગી, વરાહી, કાકી અને શકુનિકા નામે સાત મંત્રવિદ્યાઓ વડે ઉપદ્રવ કરતો. આ પ્રમાણે વિદ્યાર્થી ગર્વિષ્ઠ બનેલા પોટ્ટશાલે તે નગરીમાં પડહ વગડાવ્યો કે - “મારી સાથે કોઈ વાદ કરવાને સમર્થ નથી, છતાં કોઈને હિમ્મત હોય તો તૈયાર થાય”. આ વખતે નગરીમાં પ્રવેશ કરતા રોહગુપ્તે તે પડહ સાંભળ્યો, તેથી તેણે ‘હું તેની સાથે વાદ

૧. કલ્પસૂત્ર મૂલપાટમાં રોહગુપ્તને આર્ય શ્રીમહાગિરિનો શિષ્ય કહ્યો છે, પણ ઉત્તરાખ્યયનવૃત્તિ, સ્થાનંગવૃત્તિ વિગેરેમાં તો શ્રીગુપ્તઆચાર્યનો શિષ્ય કહ્યો છે; અહીં શ્રીગુપ્ત આચાર્યનો શિષ્ય જણાવેલ છે, તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે. ૨. તે વિદ્યાઓ વડે અનુક્રમે વીંછી, સાપ, ઉંદર, મૃગ, સુવર, કાગડા અને સમલીઓ વિકુર્વીને ઉપદ્રવ કરતો.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્.

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

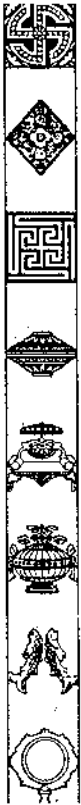
કરીશ' એમ કહી તે પડહને નિવારણ કર્યો. પછી તેણે ગુરુમહારાજ પાસે આવી વંદન કરી વાદ કરવાનું કબુલ કર્યાનો વૃત્તાન્ત કહ્યો. આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તનો વાદ કરવાનો નિર્ણય જાણી તે સંન્યાસીની વિદ્યાઓને બાધ કરનારી અને માત્ર પાઠ કરવાથી જ સિદ્ધ થાય એવી ^૧મયૂરી, ^૨નકુલી, ^૩બિડાલી, ^૪વ્યાઘ્રી, ^૫સિંહી, ^૬ઉલૂકી અને ^૭શ્યેની સાત વિદ્યાઓ^૧ આપી. વળી આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તને એ સાત વિદ્યાઓ ઉપરાંત શેષ ઉપદ્રવ શમાવનાર ^૨રજોહરણ મંત્રીને આપ્યું અને કહ્યું કે - “જો કદાચ તે સંન્યાસી બીજો કાંઈ પણ ઉપદ્રવ કરે તો તેના નિવારણ માટે તારે તારા મસ્તક પર આ રજોહરણ ફેરવવું તેથી ઉપદ્રવ રહિત થઈશ”. આવી રીતે રોહગુપ્તે ગુરુમહારાજ પાસેથી તે સંન્યાસીની વિદ્યાઓને ઉપદ્રાત કરનારી પાઠસિદ્ધ સાત વિદ્યાઓ અને શેષ ઉપદ્રવ શમાવનારું રજોહરણ મેળવીને તે નગરીના બલશ્રી નામે રાજાની સભામાં આવીને પોટ્ટશાલ સાથે વાદ આરંભ્યો. પોટ્ટશાલે વિચાર્યું કે - “જૈન સાધુઓ ઘણા નિપુણ હોય છે; માટે તેના જ સંમત પક્ષનો આશ્રય કરીને બોલું, કે જેથી તે તેનું નિરાકરણ કરી શકેજ નહિ”. એમ વિચારીને તે બોલ્યો કે - “દુનિયામાં જીવ અને અજીવ એવી બે જ રાશિ છે, કારણ કે તેજ પ્રમાણે જોવામાં આવે છે તેથી, સુખ અને દુઃખ, ધર્મ અને અધર્મ, પુણ્ય અને પાપ, દ્રવ્ય અને ભાવ, રાત્રિ અને દિવસ ઇત્યાદિ બબ્બે રાશિની ^૩જેમ”. તે સાંભળીને

૧. તે વિદ્યાઓ વડે અનુક્રમે-મોર, નોળીયા, બિલાડા, વાઘ, સિંહ, ધૂવડ અને બાજપક્ષી ઉત્પન્ન થયા. ૨. ઓઘો. ૩. અહીં વાદી ત્રણ વાક્યો બોલ્યો છે, તેમાં પહેલું વાક્ય પક્ષ, બીજું હેતુ, અને ત્રીજું દષ્ટાંત કહેવાય છે, તે ત્રણ મળીને અનુમાન પ્રમાણ થયું છે.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રોહગુપ્તે વાદીનો પરાભવ કરવા માટે પોતાના સંમત પક્ષને પણ છોડી દઈ તેને અસત્ય ઠરાવવા કહ્યું કે - “તે જે હેતુ આપ્યો છે તે બીજી રીતે જોવામાં આવે છે, તેથી અસિદ્ધ છે. સાંભળ-દુનિયામાં જીવ, અજીવ અને નોજીવ એવી ત્રણ રાશિ છે, કારણ કે તેજ પ્રમાણે જોવામાં આવે છે તેથી; સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણ ગુણ, હ્રસ્વ, દીર્ઘ અને પ્લુત એ ત્રણ સ્વર, વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાલ, પ્રાતઃકાલ, મધ્યાહ્ન અને સાયંકાલ એ ત્રણ સંધ્યા, એકવચન, દ્વિચન અને બહુવચન એ ત્રણ વચન, સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એ ત્રણ લોક, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણ દેવ, તથા અધમ, મધ્યમ અને ઉત્તમ ઇત્યાદિ ત્રણ રાશિની જેમ”. ઇત્યાદિ બોલતા રોહગુપ્તે જીવ, અજીવ અને નોજીવ એ ત્રણ રાશિની સિદ્ધિ કરીને તે તાપસનો પરાભવ કર્યો તેથી તાપસે ક્રોધાવેશમાં આવીને વૃશ્ચિક વિદ્યા વડે રોહગુપ્તનો વિનાશ કરવા માટે વીંછીઓ વિકુર્વા, ત્યારે રોહગુપ્તે ગુરુમહારાજ પાસેથી મેળવેલી મયૂરી વિદ્યા વડે મોર વિકુર્વી તે વિદ્યાનો વિધાત કર્યો. એવી રીતે તાપસે અનુક્રમે મૂકેલી સાતે વિદ્યાઓને રોહગુપ્તે પોતાની વિદ્યાઓ વડે જીતી લીધી. છેવટે પોકશાલ સંન્યાસીએ મૂકેલી રાસભી વિદ્યાને પણ રજોહરણ વડે જીતીને રોહગુપ્તે રાજસભામાં વિજય મેળવ્યો. પછી રોહગુપ્તે મહોત્સવપૂર્વક આવીને ગુરુમહારાજને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો, ત્યારે આચાર્ય મહારાજ બોલ્યા કે - “વત્સ ! તેં રાજસભામાં વાદીને હરાવી વિજય મેળવ્યો તે ઠીક કર્યું; પરંતુ તેં જે જીવ, અજીવ અને નોજીવ એ ત્રણ રાશિની સ્થાપના કરી તે ઉત્સૂત્ર છે, વાસ્તવિક રીતે તો જીવ અને અજીવ એ બે જ રાશિ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છે, માટે ફરીથી રાજસભામાં જઈને મિથ્યાદુષ્ટ દઈ આવ". આ પ્રમાણે ગુરુમહારાજનું કથન સાંભળી રોહગુપ્તે વિચાર્યું કે - "એવી મોટી રાજસભામાં પોતે જ ત્રણ રાશિ પ્રરૂપીને પાછો હું પોતે જ ત્યાં જઈ પોતાને અપ્રમાણિક કેમ કરું?" એ પ્રમાણે અહંકાર લાવી તે રાજસભામાં ન ગયો, આચાર્ય મહારાજની સામો થઈને બોલ્યો કે - "મારું કથન સત્ય છે". ત્યારે આચાર્ય મહારાજ તેને સાથે લઈને રાજસભામાં ગયા, અને તેની સાથે છ મહિના સુધી વાદ કર્યો. તેવી રીતે ગુરુ શિષ્યને વાદ કરતાં છ મહિના વ્યતીત થયા, ત્યારે રાજાએ આચાર્ય મહારાજને કહ્યું કે - "હે સ્વામી ! હવે વાદને સમાપ્ત કરો, કેમકે હમેશાં તેની વ્યગ્રતાથી મારાં રાજકાર્યો સીદાય છે". આચાર્ય મહારાજ બોલ્યા કે - "આટલા દિવસ સુધી તો મેં આ શિષ્યને માત્ર ક્રીડા કરાવી છે, પણ હવે પ્રાતઃકાલે અવશ્ય તેનો નિગ્રહ કરીશ". બીજે દિવસે ગુરુમહારાજે રાજાને કહ્યું કે - "આ દુનિયામાં જેટલી વસ્તુ છે તે કુત્રિકાપણમાં મળે છે, માટે આપણે ત્યાં જઈને નોજીવની માગણી કરીએ". પછી ગુરુમહારાજ સર્વ પરિવારને તથા રોહગુપ્તને લઈ કુત્રિકાપણે ગયા, અને કુત્રિકાપણના માલીક પાસે જીવ માગ્યો, ત્યારે તેણે મેના, પોપટ વિગેરે આપ્યા. પછી અજીવ માગ્યો, ત્યારે પત્થર વિગેરે પદાર્થો આપ્યા. પછી નોજીવ માગ્યો, ત્યારે તેણે જીવ અને અજીવ સિવાયનું બીજું કંઈ આપ્યું નહિ. પછી આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તને કહ્યું કે - વત્સ ! હવે તું તારો કદાગ્રહ છોડી દે, જો કદાચ નોજીવ વસ્તુ જુદી હોય તો અહીં કેમ ન મળી? એવી રીતે એકસો ચુમ્માલીસ પ્રશ્નો વડે આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તને પરાસ્ત કર્યો, છતાં

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તેણે પોતાનો દુરાગ્રહ છોડ્યો નહિ. તેથી ગુરુમહારાજે ક્રોધથી બડખા નાખવાની કુંડીમાં રહેલી ભસ્મ તેના મસ્તક પર નાખીને તેને સંધ બહાર કર્યો. ત્યાર પછી તે છટ્ટા નિહનવ ત્રૈરાશિકે અનુક્રમે વૈશેષિક દર્શન પ્રગટ કર્યું ॥૨૩૬॥

(થેરેહિંતો ણં ઉત્તરબલિસ્સહેહિંતો) સ્થવિર ઉત્તર-બલિસ્સહ થકી (તત્થ ણં ઉત્તરબલિસ્સહગણે નામં ગણે નિગ્ગણ) ત્યાં ઉત્તરબલિસ્સહ નામે ગણ નીકળ્યો. (તસ્સ ણં ઇમાઓ ચત્તારિ સાહાઓ એવમાહિજ્જન્તિ) તેની આ ચાર શાખાઓ આવી રીતે કહેવાય છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (કોસંબિયા) કૌશાંબિકા, (સુત્તિવત્તિયા) સૂક્તિપ્રત્યયા, (કોઢંબાણી) કૌટુમ્બી, (ચંદનાગરી) અને ચન્દ્રનાગરી.

(થેરસ્સ ણં અજ્જસુહત્થિસ્સ વાસિટ્ઠસગુત્તસ્સ) વાશિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સુહસ્તિને (ઇમે દુવાલસ થેરા અંતેવાસી) આ બાર સ્થવિર શિષ્યો (અહાવચ્ચા અભિણ્ણાયા હુત્થા) પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે અ અજ્જરોહણ) સ્થવિર આર્ય ^૧રોહણ, (ભદ્દજસે) ભદ્રયશ^૨, (મેહગણી અ) મેઘ^૩ ગણિ, (કામિઙ્ઢી)^૪ કામર્દિ, (સુટ્ઠિઠ અ સુપ્પઙ્કિબુદ્ધે) ^૫સુસ્થિત, ^૬સુપ્રતિબુદ્ધ, (સક્કિય તહ રોહગુત્તે ય ॥૧॥) ^૭રક્ષિત, રોહગુમ^૮ ॥૧॥ (ઇસિગુત્તે સિરિગુત્તે) ^૯ઋષિગુમ, ^{૧૦}શ્રીગુમ, (ગણી ય બંભે ગણી ય તહ સોમે) ગણિ ^{૧૧}બ્રહ્મા,

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તથા ગણિ સોમ^{૧૨}. (દસ દો અ ગણહરા ચ્લુ, એ સીસા સુહત્થિસ્સ ॥૨૧॥) ગણ ધારણ કરનારા આ બારે સુહસ્તિના શિષ્યો હતા ॥૨૧॥

(થેરેહિંતો ણં અજ્જરોહણેહિંતો કાસવગુત્તેહિંતો) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય રોહણ^૧ થકી (તત્થ ણં ઉદ્દેહગણે નામં ગણે નિગ્ગણ) ત્યાં ઉદ્દેહગણ નામે ગણ નીકળ્યો. (તસ્સિમાઓ ચત્તારિ સાહાઓ નિગ્ગયાઓ છચ્ચ કુલાઈં એવમાહિજ્જન્તિ) તેમાંથી આ ચાર શાખાઓ અને છ^૨ કુલ નીકળ્યાં, તે આવી રીતે કહેવાય છે. (સે કિં તં સાહાઓ ?) શિષ્ય પૂછે છે કે, તે શાખાઓ કઈ ?, ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (સાહાઓ એવમાહિજ્જન્તિ) શાખાઓ આવી રીતે કહેવાય છે, (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (ઉદુંબરિજ્જિયા) ઉદુંબરીયા, (માસપૂરિયા) માસપૂરિકા (મહ્પત્તિયા) મતિપ્રાપ્તિકા^૩ (પણ્ણપત્તિયા^૪) અને પ્રજાપ્રાપ્તિકા; (તે તં સાહાઓ) આ તે શાખાઓ છે.

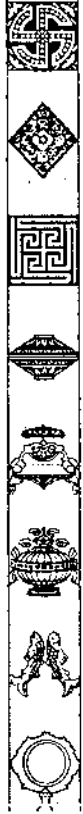
(સે કિં તં કુલાઈં ?) તે કુલો ક્યાં ?, (કુલાઈં એવમાહિજ્જન્તિ) કુલો આવી રીતે કહેવાય છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (પઢમં ચ નાગભૂઅં,) પહેલું કુલ નાગભૂત, (બીઅં પુણ સોમભૂઅં હોઈ) બીજું સોમભૂતિક, (અહ ઉલ્લગચ્છ તઈયં,) ત્રીજું આર્દ્રગચ્છ, (ચઉત્થયં હત્થલિજ્જં તુ ॥૧૧॥) ચોથું હસ્તલીય^૪ ॥૧૧॥ (પંચમગં

+ આર્ય સુહસ્તિના બાર શિષ્યોમાં પ્રથમ શિષ્ય. ૧. એક આચાર્યની જે સંતતિ તે કુલ કહેવાય અથવા તે તે શિષ્યોના જે વિવિધ વિવિધ વંશ તે કુલ કહેવાય; જેમ 'ચન્દ્રકુલ' 'નાગેન્દ્રકુલ' ઇત્યાદિ. ૨. પ્રત્યન્તરે-મતિપત્રિકા ૩. પ્રત્યન્તરે-પુણ્ણપત્તિયા. ૪. પ્રત્યન્તરે - હસ્તલિમ.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નંદિજ્ઞં) પાંચમું નંદીય, (છટ્થં પુણ પારિહાસયં હોઈ ।) અને છટ્ઠું પારિહાસક છે. (ઉદ્દેહગણસ્સે, છત્ત્વ કુલ
હુન્તિ નાયવ્વા ॥૨૧॥) આ છ કુલ ઉદ્દેહગણનાં જાણવાં ॥૨૧॥

(થેરેહિંતો પં સિરિગુત્તેહિંતો હારિયસગુત્તેહિંતો) હારિત ગોત્રવાળા સ્થવિર શ્રીગુપ્ત^૧ થકી (इत्थ पं चारणगणे
नामं गणे निग्गए) અહીં ચારણગણ નામે ગણ નીકળ્યો. (तस्स पं इमाओ चत्तारि साहाओ सत्त य कुलाइं
एवमाहिज्जन्ति) તેની આ ચાર શાખાઓ અને સાત કુલ આવી રીતે કહેવાય છે. (से किं तं साहाओ ?) તે
શાખાઓ કઈ ?, (साहाओ एवमाहिज्जन्ति) શાખાઓ આવી રીતે કહેવાય છે; (तं जहा-) તે આ પ્રમાણે -
(हारियमालागारी) હારિતમાલાકારી, (संकासिआ) સંકાસિકા, (गवेधुआ) ગવેધુકા, (वज्जनागरी) અને
વજ્જનાગરી; (से तं साहाओ) આ તે શાખાઓ છે. (से किं तं कुलाइं ?) તે કુલો કયાં ?, (कुलाइं एवमाहिज्जन्ति)
કુલો આવી રીતે કહેવાય છે, (तं जहा-) તે આ પ્રમાણે -

(पढमित्थ वच्छलिज्जं) અહિં પહેલું કુલ વત્સલીય, (बीअं पुण पीइधम्मिअं होइ ।) બીજું પ્રીતિધાર્મિક,
(तइअं पुण हालिज्जं) ત્રીજું હાલીય, (चउत्थयं पूसमिन्तिज्जं) ચોથું પૂસમિત્રીય, ॥૧॥

૧. આર્ય સુહસ્તિના બાર શિષ્યો પૈકી દસમા શિષ્ય.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(પંચમગં માલિજ્જં) પાંચમું માલીય, (છટ્ઠ પુણ અજ્જવેડયં હોઈ) છટ્ઠું આર્યવેટક, (સત્તમગં કણ્હસહં) અને સાતમું કૃષ્ણસહ; (સત્ત કુલા ચારણગણસ્સ) આ સાતે કુલ ચારણગણનાં સમજવાં ॥૨॥

(ધેરેહિંતો ણં બહ્જસેહિંતો ભારદ્વાજગોત્રવાળા સ્થવિર ભદ્રયશ^૧ થકી (इत्थ णं उडुवाडियगणे नामं गणे निग्गए) અહીં ઉડુવાટિકગણ નામે ગણ નીકળ્યો. (तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ तिण्णि अ कुलाइं एवमाहिज्जन्ति) તેની આ ચાર શાખાઓ આવી રીતે અને ત્રણ કુલ આવી રીતે કહેવાય છે. (से किं तं साहाओ ?) તે શાખાઓ કઈ ?, (साहाओ एवमाहिज्जन्ति) શાખાઓ કહેવાય છે; (तं जहा-) તે આ પ્રમાણે - (चंपिज्जिया भदिज्जिया काकंदिया मेहलिज्जिया) ચંપીયા, ભદ્રેર્યિકા^૨, કાકંદિકા, અને મેખલીયા; (से तं साहाओ) આ તે શાખાઓ છે. (से किं तं कुलाइं ?) તે કુલો કયાં ? (कुलाइं एवमाहिज्जन्ति) કુલો આવી રીતે કહેવાય છે; (तं जहा) તે આ પ્રમાણે -

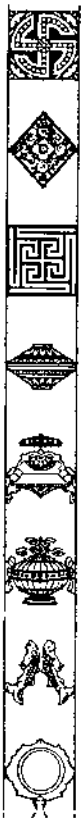
(भह्जसिअं तह भह्-गुत्तिअं तइअं च होइ जसभंह) ભદ્રયશસ્ક, તથા ભદ્રગુપ્તિક, અને ત્રીજું યશોભદ્ર છે; (एयाइं उडुवाडिय-गणस्स तिण्णेव य कुलाइं) ઉડુવાટિક^૪ ગણનાં આ ત્રણ જ કુલ છે ॥૧॥

૧. આર્ય સુહસ્તિના બીજા શિષ્ય. ૨. પ્રત્યન્તરે-ભદ્રાર્જિકા, ભદ્રીયા. ૩. પ્રત્યન્તરે-મેખલાર્જિકા; મેખલીયા. ૪. પ્રત્યન્તરે - ઉડુપાટિક.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

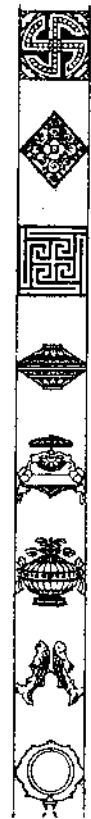

(થેરેહિંતો ણં કામિડ્ઢીહિંતો કોડાલસગુત્તેહિંતો) કોડાલ ગોત્રવાળા સ્થવિર કામર્દ્ધિ^૧ થકી (ઇત્ય ણં વેસવાડિયગણે નામં ગણે નિગ્ગણ) અહીં વૈશ્યવાટિકગણ નામે ગણ નીકળ્યો. (તસ્સ ણં ઇમાઓ ચત્તારિ સાહાઓ) તેની આ ચાર શાખાઓ (ચત્તારિ કુલાઈં એવમાહિજ્જન્તિ) અને ચાર કુલ આવી રીતે કહેવાય છે. (સે કિં તં સાહાઓ ?) તે શાખાઓ કઈ ?, (સાહાઓ એવમાહિજ્જન્તિ) શાખાઓ આવી રીતે કહેવાય છે. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (સાવત્થિયા રજ્જપાલિયા અંતરિજ્જિયા એમલિજ્જિયા) શ્રાવસ્તિકા, રાજયપાલિકા, અંતરિયા અને ક્ષેમલીયા; (સે તં સાહાઓ) તે આ શાખાઓ છે. (સે કિં તં કુલાઈં ?) તે કુલો કયાં ?, (કુલાઈં એવમાહિજ્જન્તિ) કુલો આવી રીતે કહેવાય છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે (ગણિઅં મેહિઅં કામિડ્ઢિઅં ચ તહ હોઈ ઇંદપુરગં ચ) ગણિત, મેષિક^૨, કામર્દ્ધિક તથા ઇન્દ્રપુરક; (ઇયાઈં વેસવાડિય-ગણસ્સ ચત્તારિ ડ કુલાઈં ॥૧॥) આ વૈશ્યવાટિક^૩ ગણનાં ચાર કુલો છે ॥૧॥

(થેરેહિંતો ણં ઇસિગુત્તેહિંતો વાસિદ્ઢસગુત્તેહિંતો) વાશિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર ઋષિગુપ્ત^૪ થકી (ઇત્ય ણં માણવગણે નામં ગણે નિગ્ગણ) અહીં માનવગણ નામે ગણ નીકળ્યો. (તસ્સ ણં ઇમાઓ ચત્તારિ સાહાઓ તિણિણ

૧. આર્ય સુહસ્તિના ચોથા શિષ્ય. ૨. પ્રત્યન્તરે-મેષિક. ૩. પ્રત્યન્તરેષુ-વૈશ્યપાટિક, વેશપાટિક, વેશવાટિક, વેષવાટિક. ૪. આર્ય સુહસ્તિના નવમા શિષ્યા.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ય કુલાઈં એવમાહિજ્જન્તિ) તેની આ ચાર શાખાઓ અને ત્રણ કુલ આવી રીતે કહેવાય છે. (સે કિં તં સાહાઓ ?) તે શાખાઓ કઈ ? , (સાહાઓ એવમાહિજ્જન્તિ) શાખાઓ આવી રીતે કહેવાય છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (કાસવિજ્જિયા, ગોયમજ્જિયા, વાસિદ્ધિયા, સોરદ્ધિયા) કાશ્યપીયા, ગૌતમાર્યિકા, વાશિષ્ઠિકા, અને સૌરાષ્ટ્રિકા; (સે તં સાહાઓ) તે આ શાખાઓ છે. (સે કિં તં કુલાઈં ?) તે કુલો કયાં ? , (કુલાઈં એવમાહિજ્જન્તિ) કુલો આવી રીતે કહેવાય છે, (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (હિસિગુત્તિયત્થં પદ્મં, બીઅં હિસિદત્તિયં મુણેયલ્લં) પહેલું ઋષિગુપ્તિક, બીજું ઋષિદત્તિક જાણવું, (તદ્વિયં ચ અભિજયંતં, તિણ્ણ કુલા માણવગણસ્સ) ત્રીજું અભિજયંત; એ ત્રણ કુલ માનવગણનાં છે ॥૧॥

(થેરેહિંતો ણં સુદ્ધિય-સુપ્પડિબુદ્ધેહિંતો કોડિયકાકંદણહિંતો વગ્ધાવચ્ચસગુત્તેહિંતો) વ્યાધ્રાપત્ય ગોત્રવાળા અને કૌટિક તથા કાકંદિક ઉપનામવાળા સ્થવિર સુસ્થિત^૧ અને સ્થવિર^૨ સુપ્રતિબુદ્ધર થકી (હિત્થ ણં કોડિયગણે નામં ગણે નિગ્ગણે) અહીં કૌટિકગણ નામે ગણ નીકળ્યો. (તસ્સ ણં હિમાણો ચત્તારિ સાહાઓ ચત્તારિ કુલાઈં ચ એવમાહિજ્જન્તિ) તેની આ ચાર શાખાઓ અને ચાર કુલ આવી રીતે કહેવાય છે. (સે કિં તં સાહાઓ ?) તે શાખાઓ કઈ ? (સાહાઓ એવમાહિજ્જન્તિ) શાખાઓ આવી રીતે કહેવાય છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે -

૧. આર્ય સુદસ્તિના પાંચમા શિષ્ય. ૨. આર્ય સુદસ્તિના છઠ્ઠા શિષ્ય.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(ઉચ્ચનાગરી વિજ્ઞા-હરી ય વડ્ડી ય મઙ્ગિમિલ્લા ય) ઉચ્ચનાગરી, વિદ્યાધરી, વજી, અને મધ્યમા; (કોડિયગણસ્સ ઇયા, હવન્તિ ચત્તારિ સાહાઓ) ॥૧॥ એ ચાર કૌટિકગણની શાખાઓ છે ॥૧॥ (સે તં સાહાઓ) તે આ શાખાઓ છે (સે કિં તું કુલાઈ ?) તે કુલો કયાં ? (કુલાઈં એવાહિજ્જન્તિ) કુલો આવી રીતે કહેવાય છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (પઢમિત્થ બંભલિજ્જં, બિડ્ડયં નામેણ વચ્છલિજ્જં તુ) પહેલું બ્રહ્મલીય, બીજું વત્સલીય નામનું, (તદ્વયં પુણ વાણિજ્જં, ચત્થયં પળ્હવાહણયં ॥૧॥) ત્રીજું વાણિજ્ય, અને ચોથું પ્રશ્રવાહનક ॥૧॥

(થેરાણં સુટ્ઠિથ-સુપ્પહિબુદ્ધાણં કોડિયકાકંદગાણં વઘાવચ્ચસગુત્તાણં) વ્યાધાપત્ય ગોત્રવાળા તથા કૌટિક અને કાકંદિક ઉપનામવાળા સ્થવિર, સુસ્થિત અને સ્થવિર સુપ્રતિબુદ્ધને (इमे पंच थेरा अंतवासी) આ પાંચ સ્થવિર શિષ્યો (अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था) પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે અજ્જહંદદિત્તે) સ્થવિર આર્ય ઈન્દ્રદિત્ત, (થેરે પિયગંથે) સ્થવિર પ્રિયગ્રંથ, (થેરે વિજ્ઞાહરગોવાલે કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર વિદ્યાધરગોપાલ, (થેરે હસિદત્તે) સ્થવિર ઋષિદત્ત, (થેરે અરિહદત્તે) અને સ્થવિર અર્હદત્ત.

સ્થવિર શ્રીપ્રિયગ્રંથ સૂરિનો સંબંધ આ પ્રમાણે -

અજમેર શહેરની નજીકમાં સુભટપાલ નામના રાજાનું હર્ષપુર નામે નગર હતું. તે નગર ત્રણસો

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જિનમંદિરો ચારસો અન્યદર્શનીઓનાં મંદિરો, અઢારસો બ્રાહ્મણોનાં ઘર, છત્રીસસો વૈશ્યનાં ઘર, નવસો બગીચા, સાતસો વાવ, બસો કુવા, અને સાતસો દાનશાલા વડે શોભતું હતું. શ્રી પ્રિયગ્રંથસૂરિ વિચરતા છતાં અનુક્રમે તે હર્ષપુર નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં એક વખતે બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાં બકરાને હણવાનો આરંભ કરતા હતા, તે સમયે શ્રીપ્રિયગ્રંથસૂરિએ તે બકરા ઉપર શ્રાવકને હાથે વાસક્ષેપ નખાવી તેને અંબિકાદેવી વડે અધિષ્ઠિત કર્યો. તેથી તે બકરો ત્યાંથી ઉડી આકાશમાં સ્થિર રહીને મનુષ્યવાણી વડે બોલવા લાગ્યો કે -

“હનિષ્યથ નુ માં હુત્યૈ, બઙ્ગીતાઙ્ગ્યાત મા હત । યુષ્મદ્વન્નિર્દયઃ સ્યાં ચેત્, તદા હન્મિ ક્ષણેન વઃ ॥૧॥

યત્કૃતં રક્ષસાં દ્રઙ્ગે, કુપિતેન હનૂમતા । તત્ કરોમ્યેવ સ્વસ્થો વઃ, કૃપા ચેદ્ નાઙ્ગન્તરા ભવેત્ ॥૨॥”

“શું તમે મને હોમને માટે હણવા ધારો છો ? ઠીક છે, તમારું સામર્થ્ય હોય તો હવે આવો, મને બાંધો, અને હણો જોઈએ ? હે નિષ્ઠુરો ! જો હું તમારી જેવો નિર્દય થાઉં તો તમને બધાને ક્ષણવારમાં હણી નાખું ॥૧॥

“જો દયા વચમાં ન આવી હોત તો, કોપ પામેલા હનુમાને લંકાનગરીમાં રાક્ષસોની જે હાલત કરી હતી, તે જ હાલત તમારી પણ આકાશમાં રહ્યો થકો હું પણ કરત ॥૨॥”

આવી રીતે બકરાનું કથન સાંભળી ભયભીત થયેલા બ્રાહ્મણો બોલ્યા કે - ‘તમે કોણ છો ? તે જણાવો’. તેણે કહ્યું કે - “હું અગ્નિદેવ છું, બકરો મારું વાહન છે, તે પશુને તમે શા માટે હણો છો ? પશુઓને

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હણવાથી પુણ્ય થતું નથી, પણ પાપ થાય છે; અને તેથી આત્મા દુર્ગતિમાં પડે છે. માટે આ નગરમાં પધારેલા શ્રીપ્રિયગ્રન્થ સૂરીશ્વર પાસે જઈ તેમને પૂછો, તેઓ તમને સદ્ગતિ આપનાર પવિત્ર ધર્મ કહેશે, તેમણે કહેલા ધર્મને શુદ્ધિપૂર્વક આચરજો”.

“यथा चक्री नरेन्द्राणां, धानुष्काणां धनञ्जयः । तथा धुरि स्थितः साधुः, स एकः सत्यवादिनाम् ॥१॥”

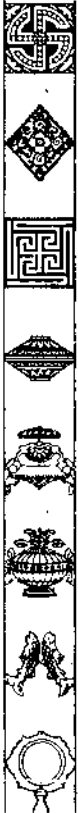
“હે મનુષ્યો ! જેમ રાજાઓમાં ચક્રવર્તી અને ધનુર્ધારીઓમાં અર્જુન અગ્રેસર છે, તેમ સત્યવાદીઓમાં અગ્રેસર તે એક જ સાધુ-મહાત્મા છે” ॥૧॥ પછી બ્રાહ્મણોએ તે પ્રમાણે કર્યું.

(થેરેહિંતો ણં પિયગંથેહિંતો) સ્થવિર પ્રિયગ્રંથથી (इत्थ णं मज्झिमा साहा निगया) અહીં મધ્યમા નામે શાખા નીકળી. (થેરેહિંતો ણં વિજ્ઞાહરગોવાલેહિંતો કાસવગુત્તેહિંતો) કાશ્યપ ગોત્રવાલા સ્થવિર વિદ્યાધરગોપાલથી (इत्थ णं विज्जाहरी साहा निगया) અહીં વિદ્યાધરી નામે શાખા નીકળી.

(થેરસ્સ ણં અજ્જહંદદિન્નસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ઇન્દ્રદિન્નને (अज्जदिन्ने थेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્યદિન્ન નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જદિન્નસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યદિન્નને (इमे दो थेरा अंतेवासी) આ બે સ્થવિર શિષ્યો

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

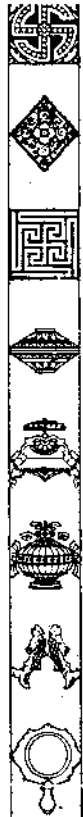
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અહાવચ્ચા અભિષેકાયા હુત્યા) પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે અજ્ઞસંતિસેણિય માઢરસગુત્તે) માઢર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય શાંતિસૈનિક, (થેરે અજ્ઞસીહગિરી જાહસરે કોસિયગુત્તે) અને કૌશિક ગોત્રવાળા તથા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા સ્થવિર આર્ય સિંહગિરિ (થેરેહિંતો ણં અજ્ઞસંતિસેણિયહિંતો માઢરસગુત્તેહિંતો) માઢર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય શાંતિસૈનિકથી (ઇત્થ ણં ઉચ્ચનાગરી સાહા નિગ્ગયા) અહીં ઉચ્ચનાગરી નામે શાખા નીકળી. (થેરસસ ણં અજ્ઞસંતિસેણિયસસ માઢરસગુત્તસસ) માઢર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય શાંતિસૈનિકને (ઇમે ચત્તારિ થેરા અંતેવાસી) આ ચાર સ્થવિર શિષ્યો (અહાવચ્ચા અભિષેકાયા હુત્યા) પુત્ર સમાન પ્રસિદ્ધ હતા; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે અજ્ઞસેણિય) સ્થવિર આર્ય સૈનિક, (થેરે અજ્ઞતાવસે) સ્થવિર આર્ય તાપસ, (થેરે અજ્ઞકુબેરે) સ્થવિર આર્ય કુબેર, (થેરે અજ્ઞહિસિપાલિય) અને સ્થવિર આર્ય ઋષિપાલિત.

(થેરેહિંતો ણં અજ્ઞસેણિયહિંતો) સ્થવિર આર્ય સૈનિકથી (ઇત્થ ણં અજ્ઞસેણિયા સાહા નિગ્ગયા) અહીં આર્યસૈનિકી નામે શાખા નીકળી, (થેરેહિંતો ણં અજ્ઞતાવસેહિંતો) સ્થવિર આર્ય તાપસથી (ઇત્થ ણં અજ્ઞતાવસી સાહા નિગ્ગયા) અહીં આર્યતાપસી નામે શાખા નીકળી (થેરેહિંતો ણં અજ્ઞકુબેરેહિંતો) સ્થવિર આર્ય કુબેરથી (ઇત્થ ણં અજ્ઞકુબેરી સાહા નિગ્ગયા) અહીં આર્યકુબેરી નામે શાખા નીકળી, (થેરેહિંતો ણં અજ્ઞહિસિપાલિયહિંતો) અને સ્થવિર આર્ય ઋષિપાલિતથી (ઇત્થ ણં અજ્ઞહિસિપાલિયા સાહા નિગ્ગયા) અહીં આર્ય ઋષિપાલિતા નામે શાખા નીકળી.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

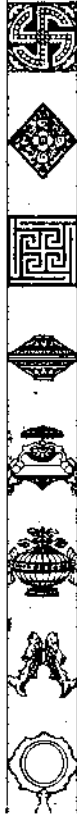
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(થેરસ્સ ણં અજ્જસીહગિરિસ્સ જાહસ્સરસ્સ કોસિયગુત્તસ્સ) કૌશિક ગોત્રવાળા અને જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા સ્થવિર આર્ય સિંહગિરિને (હમે ચત્તારિ થેરા અંતેવાસી) આ ચાર સ્થવિર શિષ્યો (અહાવચ્ચા અભિણ્ણાયા હુત્થા) પુત્રસમાન પ્રસિદ્ધ હતા; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે ઘણગિરિ) સ્થવિર ધનગિરિ, (થેરે અજ્જવહ્ણરે) સ્થવિર આર્ય વજ્ર, (થેરે અજ્જસમિણ) સ્થવિર આર્યસમિત, (થેરે અરિહદિન્ને) અને સ્થવિર અહંદિન્ન. સ્થવિર આર્ય શ્રીવજ્રસ્વામીનો સંબંધ આ પ્રમાણે -

માળવા દેશમાં તુંબવન નામે ગામમાં રહેતો ધનગિરિ નામે શ્રેષ્ઠિપુત્ર સુનંદા નામે સ્ત્રી સાથે પરણ્યો હતો. સુનંદાના ભાઈ આર્યસમિતે આચાર્ય શ્રી સિંહગિરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. ધનગિરિ પણ નાનપણથી જ સંસારથી વિરક્ત હતો, તેથી તેણે પણ પરણ્યા પછી થોડા જ વખતમાં આચાર્ય શ્રી સિંહગિરિ પાસે દીક્ષા લીધી. ધનગિરિએ દીક્ષા લીધી ત્યારે સુનંદા ગર્ભવતી હતી, અનુક્રમે સુનંદાએ એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો તે વખતે સુનંદાની સખીઓ રાત્રિજાગરણ માટે આવીને તે બાળકને કહેવા લાગી કે - “હે વત્સ ! જો તારા પિતાએ ઉતાવળ કરીને દીક્ષા ન લીધી હોત તો ખરેખર તારો જન્મમહોત્સવ બહુ જ સુંદર કરત”. પેલો બાળક જ્ઞાનાવરણીય કર્મના લાઘવને લીધે સંજ્ઞાવાનુ હોવાથી તેમના તે સંતાપને સાવધાન થઈ સાંભળવા લાગ્યો. પછી તેણે વિચાર કર્યો કે - શું મારા પિતાએ દીક્ષા લીધી છે ? આ પ્રમાણે ચિંતવતાં તેને જાતિસ્મરણ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જ્ઞાન થયું, અને જાતિસ્મરણ થવાથી સંસારની અસારતાને જાણતાં જ તેને દીક્ષા લેવાની ઈચ્છા કરી. પછી “મારી માતા જો મારાથી ઉદ્વેગ પામશે તો જ મારા પર મોહ ન લાવતાં મારો ત્યાગ કરશે” એમ ચિંતવીને તે બાળક માતાને ઉદ્વેગ પમાડવા રાત-દિવસ રડવા લાગ્યો. પુત્રને રોતો બંધ રાખવા સુનંદાએ ઘણા ઉપાયો કર્યા, છતાં પણ તે રોતો બંધ ન જ થયો, એવી રીતે તે બાળકને રુદન કરતાં છ મહિના વીતી ગયા, તેથી સુનંદા પુત્રથી પૂરેપૂરી કંટાળી ગઈ. આ વખતે ધનગિરિ આર્યસમિત વિગેરે શિષ્યોથી પરિવરેલા આચાર્ય શ્રીસિંહગિરિ તે ગામમાં પધાર્યા. તેમણે જ્ઞાનબળથી જાણીને ધનગિરિને કહ્યું કે - “આજે તમને મહાન્ લાભ થશે, તેથી તમારે તમારા કુટુંબી પાસે જવું; અને સચિત અથવા અચિત્ત જે કાંઈ તમને આપે તે મારી આજ્ઞાથી સ્વીકારી લેવું”. આ પ્રમાણે ગુરુમહારાજની આજ્ઞા સ્વીકારી ધનગિરિ સુનંદાને ઘેર ગયા, તેમને જોઈ સુનંદા પુત્રને લઈને ઉભી થઈ, અને કહેવા લાગી કે - “આટલા વખત સુધી આ તમારા પુત્રનું મેં મારા આત્માની જેમ પાલન-પોષણ કર્યું, પણ રાત-દિવસ રુદન કરતાં એણે મને નાટકણીની જેમ નચાવી મૂકી છે; હું તો હવે એનાથી પૂરેપૂરી કંટાળી ગઈ છું. માટે હવે તમે એને લઈ જાઓ”. તે સાંભળી વચનકુશલ ધનગિરિ બોલ્યા કે - “હે ભદ્રે ! તારા કહેવાથી હું તો એને લઈ જઈશ, પણ પાછળથી તને પશ્ચાત્તાપ થાય તેમ હોય તો આવી રીતે કરવું રહેવા દે”. સુનંદાએ કહ્યું કે - ‘મને આ પુત્ર માટે પશ્ચાત્તાપ થવાનો નથી, માટે સુખેથી લઈ જાઓ’. તે સાંભળી ધનગિરિએ ઘણા લોકોને સાક્ષી રાખી તે બાળકને ઝોળીમાં લીધો કે

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

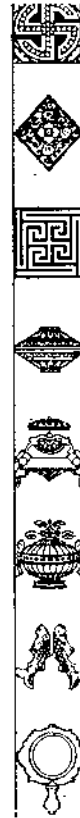

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તરત જ તે રોતો બંધ થઈ ગયો. પછી ધનગિરિએ ઉપાશ્રયે આવી ગુરુ મહારાજના હાથમાં તે બાળક અર્પણ કર્યો. તે બાળક હોવા છતાં તેનો વજ્ર જેવો અતિશય ભાર લાગવાથી ગુરુ મહારાજે ‘વજ્ર’ એવું નામ આપ્યું. આચાર્ય મહારાજે તે બાળક સાધ્વીઓને સોંપ્યો, અને સાધ્વીઓએ લાલન-પાલન માટે શય્યાતર-ગૃહસ્થને સોંપ્યો, તેથી શય્યાતરના ઘરની સ્ત્રીઓ તેને પ્રેમપૂર્વક ઉછેરવા લાગી. શય્યાતરની શાલામાં સાધ્વીઓ અભ્યાસ કરતી હતી, તે વચનો સાંભળીને બુદ્ધિના નિધાનરૂપ અને પદાનુસારી લબ્ધિવાળા વજ્રકુમાર પારણામાં રહ્યા છતા જ અગીયાર અંગ ભણી ગયા. હવે વજ્રકુમાર ત્રણ વરસના થયા ત્યારે સુનંદાએ પોતાનો પુત્ર પાછો મેળવવા રાજા પાસે જઈ ફરીયાદ કરી. રાજાએ બન્ને પક્ષના બોલવા પર વિચાર કરી એવો ઠરાવ કર્યો કે - ‘આ બાળક જેના બોલાવવાથી જેની પાસે જશે તેને તે બાળક મળશે’. આ પ્રમાણે રાજાનું કથન બન્ને પક્ષોએ કબૂલ રાખ્યું. પછી રાજસભામાં સુનંદાએ વજ્રકુમારને લલચાવવા માટે અનેક પ્રકારની મીઠાઈઓ, મેવા, રમકડાં વિગેરે બતાવવા છતાં અને મિષ્ટ વચનોથી બોલાવવા છતાં તે બાળક સુનંદા તરફ એક પગલું પણ ગયો નહિ. ત્યાર પછી ધનગિરિએ રજોહરણ ઉંચું કરીને કહ્યું કે - “હે વત્સ ! જો તારો દીક્ષા લેવાનો વિચાર હોય, અને તું તત્ત્વજ્ઞ હો, તો ધર્મના ધ્વજરૂપ આ રજોહરણને લઈ લે”. આ વચન સાંભળતાં વજ્રકુમારે તરત જ રજોહરણ લઈ લીધું. એ પ્રમાણે જોઈ ન્યાયનિષ્ઠ રાજાએ તે બાળક ધનગિરિને સોંપ્યો. ત્યાર પછી આચાર્ય શ્રીસિંહગિરિએ વજ્રકુમારને યોગ્ય દીક્ષા આપી, અને સુનંદાએ પણ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૫૪

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

દીક્ષા સ્વીકારી. વજ્રસ્વામી આઠ વરસના થયા ત્યારે એક વખત તેઓ ઉજિજયની તરફ જતા હતા, એવામાં રસ્તામાં વરસાદ થવાથી કોઈ યક્ષના મંદિરમાં રહ્યા. આ સમયે તેમના પૂર્વભવના મિત્રો જૈભકદેવો તેમના સત્ત્વની પરીક્ષા કરવા માટે મનુષ્ય થઈને ત્યાં આવ્યા, અને વરસાદ બંધ થતાં વજ્રસ્વામીને ક્રોળાની ભિક્ષા આપવા માંડ્યા. પણ વજ્રસ્વામી તેમને અનિમેષ નેત્રવાળા જોઈ ‘આ તો દેવતાઓ છે, અને દેવપિંડ મુનિને ન કલ્પે’ એમ વિચાર કરી ભિક્ષા લીધા વિના જ પાછા ફર્યા. તે જોઈ સંતુષ્ટ થયેલા દેવોએ વજ્રસ્વામીને વૈક્રિયલબ્ધિ આપી. વળી ફરીથી એક વખતે તે દેવો મનુષ્યનું રૂપ ધરી વજ્રસ્વામીને ઘેબરની ભિક્ષા આપવા લાગ્યા, તે સમયે પણ તેમણે પ્રથમ પેઠે તે દેવપિંડ સમજી ગ્રહણ ન કર્યો; કારણ કે તેઓ ઉપયોગ દેવામાં કુશલ હતા. તે વખતે પણ સંતુષ્ટ થયેલા તે પૂર્વજન્મના મિત્રદેવો વજ્રસ્વામીને આકાશગામિની વિદ્યા આપી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

હવે પાટલિપુત્ર નગરમાં ધન નામે ધનાઢ્ય શેઠને રુક્મિણી નામે સ્વરૂપવતી પુત્રી હતી. રુક્મિણી સાધ્વીઓ પાસે વજ્રસ્વામીના ગુણગ્રામ સાંભળી તેમની ઉપર પ્રગાઢ રાગવાળી થઈ, તેથી તેણીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે - ‘મારે વજ્રસ્વામીને જ વરવું છે’. એવામાં વજ્રસ્વામી વિચરતા છતા તે જ નગરમાં પધાર્યા. લોકોના મુખેથી તેમનું આગમન સાંભળી રુક્મિણીએ પોતાના પિતાને જણાવ્યું કે - ‘હે તાત ! જેને વરવાનું હું સદા ઝંખી રહી છું તે વજ્રસ્વામી ભાગ્યયોગે અહીં પધાર્યા છે, માટે મારું લગ્ન તેમની સાથે કરો; અન્યથા

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૫૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

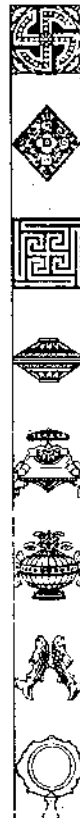

મારે મરણનું જ શરણ છે'. આ પ્રમાણે પુત્રીના અતિશય આગ્રહથી ધનશ્રેષ્ઠી તેણીને સાથે લઈ વજ્રસ્વામી પાસે ગયો, અને અંજલિ જોડીને બોલ્યો કે - “હે માનદ્ ! મારા પર પ્રસાદ કરીને આ મારી પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરો, વળી હે સ્વામી ! હસ્તમોચન અવસરે હું આપને કરોડો સંખ્યાનું ધન આપીશ”. તે સાંભળી વૈરાગ્યમગ્ન વજ્રસ્વામીએ કહ્યું કે - “મહાનુભાવ ! વિષયો વિષ કરતાં પણ અધિક ભયંકર છે; કારણ કે - વિષ આ ભવમાં જ દુઃખ આપે છે, પણ વિષયો તો જન્માંતરમાં પણ દુઃખ આપનારા છે. આવા વિષયોને દુઃખદાયી સમજીને હું આ કન્યા શી રીતે સ્વીકારું ? હે ભદ્ર ! જો આ કન્યા મારા પર અનુરાગ ધરાવતી હોય, તો મેં સ્વીકારેલી દીક્ષા એ પણ ગ્રહણ કરી આત્માનું કલ્યાણ કરે. જો એ કુલીન બાળા મનથી પણ મને જ ઈચ્છતી હોય તો પરલોકના હિતની ઈચ્છાથી આ પ્રમાણે તેને કરવું ઉચિત છે, દારુણ અનર્થ આપનારા વિષયોમાં ન ફસાય, આ હું તેના હિતને માટે કહું છું :’ આ પ્રમાણે કરુણાલુ શ્રીવજ્રસ્વામીના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામેલી રુક્મિણીએ દીક્ષા સ્વીકારી. અહીં કવિ કહે છે કે -

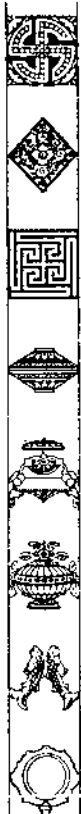
“મોહાશ્ચિશ્ચુલુકી ચક્રે, યેન બાલેન લીલયા । સ્ત્રીનદીસ્નેહપૂસ્તં, વજ્રર્ષિ પ્લાવયેત્ કથમ્ ? ॥૧૧॥”

“જે મહાત્માએ બાલ્યાવયમાં જ લીલામાત્રમાં મોહરૂપી સમુદ્રને એક ચલુ જેટલો કરી નાખ્યો, તે વજ્રઋષિને સ્ત્રીરૂપી નદીનું સ્નેહરૂપી પૂર ભીંજાવી પણ કેમ શકે ?” ॥૧૧॥ એક વખતે શ્રીવજ્રસ્વામી ઉત્તર દિશા તરફ વિચરતા હતા, તે સમયે ત્યાં ભયંકર દુષ્કાળ પ્રવર્તેલો હોવાથી અતિશય કદર્યના પામતા શ્રીસંઘે

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તેમને વિનંતી કરી કે - “હે ભગવન્ ! આ દુઃખસાગરમાંથી સંઘને કોઈ પણ રીતે પાર ઉતારો, સંઘને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કરતાં પણ દોષ નથી”. તે સાંભળી કરુણાલુ વજ્રસ્વામીએ પોતાની વિદ્યાશક્તિથી એક વિશાળ પટ વિકુર્વી સકલ સંઘને તે પટ ઉપર બેસાડ્યો. પછી તેમણે પ્રયોજેલી વિદ્યાશક્તિથી તે મહાપટ આકાશમાં ઉડ્યો, અને સંઘ સાથે શ્રીવજ્રસ્વામી પુરિકા નામની નગરીમાં પહોંચ્યા. તે નગરીમાં સુકાળ હોવાથી સંઘના લોકો સુખી થયા. ત્યાંની પ્રજા મોટે ભાગે જૈનધર્મ પાળતી હતી, પણ રાજા બૌદ્ધધર્મી હતો. ત્યાંના જૈનો બૌદ્ધો કરતાં અતિશય ધનાઢ્ય હોવાથી પુષ્પાદિક પૂજાના ઉપકરણો અધિક મૂલ્ય આપીને પણ વેચાતા લઈ લેતા હોવાથી જિનમંદિરોમાં ઠાઠમાઠથી પૂજા-મહોત્સવ થતો, તેથી બુદ્ધમંદિરોમાં ઘણી જ સામાન્ય પૂજા થતી હોવાથી બૌદ્ધોએ લજ્જા પામીને રાજા પાસે જઈ તે હકીકત નિવેદન કરી; તેથી રાજાએ શ્રાવકોને પુષ્પો આપવાનો આખી નગરીમાં અટકાવ કર્યો. એવામાં પર્વાધિરાજ શ્રીપર્યુષણ પર્વ નજીકમાં આવતાં શ્રાવકોએ વજ્રસ્વામી પાસે જઈ ખેદપૂર્વક આ હકીકત નિવેદન કરી, ત્યારે વજ્રસ્વામી બોલ્યા કે - ‘હે શ્રાવકો ! શાંત થાઓ, તમને ઉત્તેજન મળે એવો પ્રયત્ન કરીશ’. એમ કહીને તેઓ આકાશગામીની વિદ્યા વડે માહેશ્વરી નગરીના હુતાશન નામના ઉદ્યાનમાં ગયા. તે ઉદ્યાનનો તડિત નામે માળી વજ્રસ્વામીના પિતા ધનગિરિનો મિત્ર હતો. વજ્રસ્વામીનું દર્શન થતાં જ તે અતિશય ખુશી થયો અને અંજલિ જોડીને બોલ્યો કે - ‘હે સ્વામી ! આપનું હું શું આતિથ્ય કરું તે ફરમાવો’. વજ્રસ્વામીએ કહ્યું કે - ‘હે ઉદ્યાનપાલક !

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

મારે પુષ્પોની જરૂર છે, અને તે આપવા તું સમર્થ છે'. માળી બોલ્યો કે - 'હે પ્રભો ! અહીં દરરોજ વીસ લાખ પુષ્પો થાય છે, તે સ્વીકારી મારા પર અનુગ્રહ કરો'. વજ્રસ્વામીએ કહ્યું કે - 'હું જેટલામાં અન્યત્ર જઈ આવું તેટલામાં તું પુષ્પોને તૈયાર કરી રાખ'. પછી તેઓ ત્યાંથી હિમવંત પર્વત પર ગયા, ત્યાં લક્ષ્મીદેવીએ તેમને મહાપદ્મ આપ્યું. તે લઈ તેઓ હુતાશન વનમાં આવી ત્યાંથી વીસ લાખ પુષ્પો લઈને પૂર્વભવના મિત્ર જૈભકદેવોએ વિકુર્વેલા વિમાન પર બેઠા છતા મહોત્સવસહિત પુરિકા નગરીમાં પધાર્યા, અને જિનશાસનની પ્રભાવના કરી. તથા ત્યાંના બૌદ્ધધર્મી રાજાને પણ પ્રતિબોધ પમાડી શ્રાવક કર્યો. આવી રીતે અનેક ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ પમાડતા શ્રીવજ્રસ્વામિ વિચરતા છતા દક્ષિણ દેશમાં આવ્યા. તે વખતે તેમને શ્લેષ્મનો અત્યંત વ્યાધિ હોવાથી સાધુ પાસે સૂંઠ મંગાવી, અને આહાર કર્યા પછી તે સૂંઠને વાપરવાના વિચારથી પોતાના કાન પર રાખી; પણ આહાર કર્યા પછી તે સૂંઠને વાપરવી ભૂલી ગયા. સાયંકાલે પ્રતિક્રમણ વખતે મુહપત્તિ વડે કાનનું પડિલેહણ કરતાં તે સૂંઠ કાન ઉપરથી નીચે પડી, એ પ્રમાદ થવાથી પોતાનું મૃત્યુ નજીક હોવાનું વિચારી અનશન કરવાની ઈચ્છાવાળા શ્રીવજ્રસ્વામીએ પોતાના વજ્રસેન નામના શિષ્યને પાસે બોલાવી કહ્યું કે - "બાર વરસનો ભયંકર દુષ્કાળ પડશે, અને જે દિવસે તું લક્ષ મૂલ્યવાળા ભાતની ભિક્ષા પામીશ તેને બીજે દિવસે પ્રભાતે સુકાળ થશે એમ સમજવું". એ પ્રમાણે કહીને તેને અન્ય સ્થળે વિહાર કરાવ્યો. ત્યાર પછી વજ્રસ્વામીએ પોતાની સમીપે રહેલ મુનિઓ સાથે એક પર્વત પર જઈ અનશન કર્યું,

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને આયુષ્યપૂર્ણ થતાં સ્વર્ગે ગયા. તે મહાત્મા જે પર્વત પર કાલધર્મ પામ્યા ત્યાં ઇન્દ્રે આવીને વજ્રસ્વામીના તથા અન્ય મુનિઓના શરીરની પૂજા કરી. પછી ઇન્દ્રે રથમાં બેસીને ભક્તિથી તે પર્વત ફરતી પ્રદક્ષિણા કરી, ત્યારથી જગતમાં તે પર્વતનું 'રથાવર્ત' એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

શ્રી વજ્રસ્વામી સ્વર્ગે જતાં ચાર સંઘયણ અને દસમું પૂર્વ વિચ્છેદ પામ્યું. કહ્યું છે કે -

“મહાગિરિં સુહસ્તી ચ, સૂરિં શ્રીગુણસુંદરઃ । શ્યામાર્યઃ સ્કન્દિલાચાર્યો, રેવતીમિત્રસૂરિસદ્ ॥૧॥

શ્રીધર્મો ભદ્રગુપ્તશ્ચ, શ્રીગુપ્તો વજ્રસૂરિસદ્ । યુગપ્રધાનપ્રવરા, દશૈતે દશપૂર્વિણઃ ॥૨॥”

“આર્ય મહાગિરિ, આર્ય સુહસ્તી, શ્રીગુણસુંદરસૂરિ, શ્યામાર્ય, સ્કન્દિલાચાર્ય, સૂરીશ્વર શ્રીરેવતીમિત્ર, શ્રીધર્મ, ભદ્રગુપ્ત શ્રીગુપ્ત, અને સૂરીશ્વર શ્રીવજ્રસ્વામી; યુગપ્રધાનોમાં ઉત્તમ એવા એ દસ દસપૂર્વી થયા.”

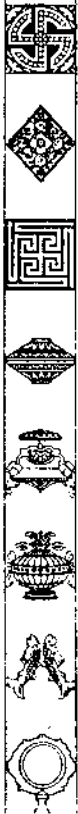
હવે વજ્રસ્વામીના શિષ્ય વજ્રસેન વિચરતા છતા સોપારક નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં જિનદત્ત નામે ધનાઢ્ય શ્રાવકને ઈશ્વરી નામે પત્ની હતી, તેમને ચાર પુત્રો હતા. તે વખતે બાર વરસથી પડેલા દુષ્કાળને લીધે લોકો ધ્યાન વિના ટળવળી રહ્યા હતા. દ્રવ્ય ખર્ચવા છતાં ધાન્ય મળવું દુર્લભ થઈ પડ્યું હતું, તેથી જિનદત્ત, ઈશ્વરી અને તેમના પુત્રોએ વિચાર કર્યો કે - ‘અઢળક દ્રવ્ય ખર્ચવા છતાં ધાન્ય મળવું દુર્લભ થઈ ગયું છે, આવું દુઃખ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૫૯

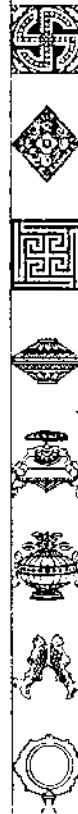
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વેઠવા કરતાં હવે તો વિષમિશ્રિત અન્ન ખાઈને મરી જવું સારું છે'. એ પ્રમાણે નિર્ણય કરી ઈશ્વરીએ લક્ષ દ્રવ્ય મૂલ્યવાળા ભાત રાંધ્યા અને તેમાં વિષ નાખવાને તત્પર થઈ તેવામાં વજ્રસેન મુનિ ઘેર ગોચરી માટે પધાર્યા. આવું સુપાત્ર મળવાથી ઈશ્વરીએ હર્ષ પામી પ્રફુલ્લિત હૃદયે ભાત વહોરાવી હકીકત નિવેદન કરી. તે સાંભળી વજ્રસેન મુનિએ કહ્યું કે - “હે ભદ્રે ! આ પ્રમાણેના સંકટથી જીવિતનો ત્યાગ ન કરો, કારણ કે આવતી કાલે પ્રભાતે સુભિક્ષ થશે’. એમ કહી તેમણે ગુરુમહારાજે કહેલી વાત જણાવી. તે સાંભળી આશ્વાસન પામેલી ઈશ્વરીએ તે દિવસને આનંદથી વ્યતીત કર્યો. સવારમાં પુષ્કળ ધાન્યથી ભરેલાં ઘણાં વહાણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા, તેથી સમગ્ર નગરમાં સુકાળ પ્રવર્ત્યો. પછી જિનદત્ત શેઠે વૈરાગ્યપામી પોતાની ભાર્યા સાથે તથા નાગેન્દ્ર, ચંદ, નિવૃત્તિ અને વિદ્યાધર નામના ચાર પુત્રો સાથે દીક્ષા સ્વીકારી. તે ચારે થકી પોતપોતાના નામે ચાર શાખા પ્રવર્તી.

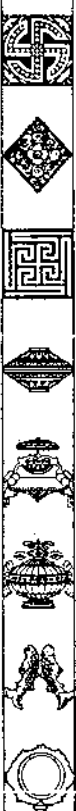
(થેરેહિંતો ણં અજ્જસમિણ્હિંતો ગોચમસગુત્તેહિંતો) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસમિતથી (इत्थ णं बंभदीविया साहा निग्गया) અહીં બ્રહ્મદ્વીપિકા નામે શાખા નીકળી. તે આ પ્રમાણે - આભીર દેશમાં અચલપુર નામે નગરની પાસે કન્ના અને બેન્ના નામની બે નદીઓના મધ્યભાગમાં બ્રહ્મદ્વીપ નામે દ્વીપમાં પાંચસો તાપસ રહેતા હતા. તેઓમાંનો એક તાપસ પગે લેપ કરીને પાણી પર ચાલવાની કળા જાણતો હતો. તેથી તે

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

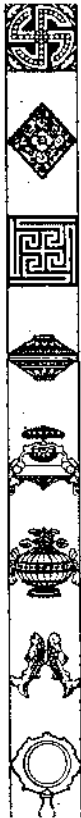

પગે લેપ કરીને જમીનની જેમ જલ ઉપર ચાલી જલથી પગ ભીંજાયા સિવાય બેત્રા નદી ઉતરી પારણાને માટે નગરમાં આવતો છતો લોકોમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરતો હતો. તેથી “અહો ! આ તાપસના તપનો પ્રભાવ કેવો છે ?, જૈનોમાં તો એવો પ્રભાવશાળી કોઈ નથી !” એ પ્રમાણે નગરનાં લોકો તે તાપસની પ્રશંસા અને જૈનોની નિંદા કરવા લાગ્યા. તે સાંભળી ત્યાંના શ્રાવકોએ શ્રીવજ્રસ્વામીના મામા શ્રીઆર્યસમિત સૂરિને બોલાવ્યા, અને તાપસની હકીકત નિવેદન કરી. આચાર્ય મહારાજ બોલ્યા કે - “એમાં કાંઈ તપશક્તિ નથી, પણ પાદલેપની શક્તિથી જલ ઉપર ચાલીને તે લોકોને છેતરે છે. તમે તે તાપસને ભોજન માટે નિમંત્રણ કરો, અને જમવા બેસે તે પહેલાં તેના પગ તથા પાવડીને જલથી સારી રીતે ધોઈ નાખજો, જેથી તેની કપટકલા જણાઈ આવશે”. ત્યાર પછી એક શ્રાવકે તે તાપસને ભોજન માટે નિમંત્રણ કર્યું, એટલે તે ભોજન માટે શ્રાવકને ઘેર આવ્યો. ઘરના બારણા પાસે આવેલા તાપસને શ્રાવકે વિનય દર્શાવતાં કહ્યું કે - હે ભગવન્ ! આપના ચરણકમલનું મારે પ્રક્ષાલન કરવું છે, કેમકે આપ જેવા મહાત્માના પગનું પ્રક્ષાલન કર્યાથી મહાન્ લાભ થાય છે !” એમ કહી તે શ્રાવકે તાપસની ઈચ્છા ન હોવા છતાં તેના પગ અને પાવડીને ગરમ પાણીથી એવી રીતે ધોયા કે લેપનો અંશ પણ ન રહેવા દીધો. પછી શ્રાવકે તાપસને સારી રીતે ભોજન કરાવ્યું. ભોજન કરી રહ્યા બાદ શ્રાવકો અને અન્ય લોકોથી પરિવરેલો તાપસ નદીને કાંઠે આવ્યો અને ‘હજુ કાંઈક લેપનો અંશ રહી ગયો હશે’ એમ ધારીને અલ્પમતિ તે તાપસ ખોટું સાહસ કરી પૂર્વની જેમ પાણીમાં

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

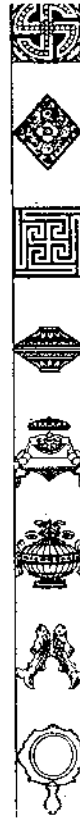
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પડ્યો, પરંતુ પાણીમાં પડતાં જ તે બૂડવા લાગ્યો. તે દેખી ‘અહો ! આપણને આ માયાવી તાપસે કેટલો બધો વખત વિમોહિત કર્યા ?’ એવી રીતે કોલાહલ કરતા લોકો તાળીયો વગાડવા લાગ્યા, અને તે તાપસની અપભ્રાજના થઈ. તે જ અવસરે આર્યસમિત સૂરિ નદીને કાંઠે આવ્યા, અને લોકોને પ્રતિબોધ પમાડવા માટે યોગયૂર્ણ નદીમાં નાખીને બોલ્યા કે - ‘હે બેત્રા ! અમારે સામે કાંઠે જવું છે’ એમ કહેતાં જ બંને કાંઠા એકઠા થઈ ગયા. તે દેખી લોકોમાં ઘણું જ આશ્ચર્ય થયું, અને સૂરિમહારાજ તથા જૈનધર્મની પ્રશંસા થઈ. ત્યાર પછી સૂરિમહારાજે તાપસોના આશ્રમમાં જઈને તેઓને પ્રતિબોધી દીક્ષા આપી. તે તાપસો બ્રહ્મદ્વીપમાં વસનારા હોવાથી તે ગચ્છમાં થયેલા સાધુઓ બ્રહ્મદ્વીપિક એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા, તેથી આર્યસમિતસૂરિથી બ્રહ્મદ્વિપીકા શાખા નીકળી.

(થેરેહિંતો ણં અજ્જવડ્ઠરેહિંતો ગોયમસગુત્તેહિંતો) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યવજ્જથી (इत्थ णं अज्जवड्ढरी साहा निग्गया) અહીં આર્યવજ્જી નામે શાખા નીકળી. (થેરસ્સ ણં અજ્જવડ્ઠસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યવજ્જને (इमे तिण्णि थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णया हुत्था) આ ત્રણ સ્થવિર શિષ્યો પુત્રસમાન પ્રસિદ્ધ હતા; (तं जहा-) તે આ પ્રમાણે - (થેરે અજ્જવડ્ઠસેણે) સ્થવિર આર્ય વજ્જસેન, (થેરે ઉજ્જવડ્ઠમે) સ્થવિર આર્યપદ્મ, (થેરે અજ્જરહે) અને સ્થવિર આર્યરથ. (થેરેહિંતો ણં અજ્જવડ્ઠસેણેહિંતો) સ્થવિર

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આર્ય વજ્રસેનથી (इत्थ णं अज्जनाइली साहा निग्गया) અહીં આર્યનાગિલી નામે શાખા નીકળી, (થેરેહિંતો ણં ઉજ્જપડમેહિંતો) સ્થવિર આર્યપદ્મથી (इत्थ णं अज्जपडमा साहा निग्गया) અહીં આર્યપદ્મના નામે શાખા નીકળી, (થેરેહિંતો ણં અજ્જરહેહિંતો) અને સ્થવિર આર્યરથથી (इत्थ णं अज्जजयंती साहा निग्गया) અહીં આર્યજયંતી નામે શાખા નીકળી.

(થેરસ્સ ણં અજ્જરહસ્સ વચ્છસગુત્તસ્સ) વત્સગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યરથને (અજ્જપૂસગિરિ થેરે અંતેવાસી કોસિયગુત્તે) કૌશિક ગૌત્રવાળા આર્યપુષ્પગિરિ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જપૂસગિરિસ્સ કોસિયગુત્તસ્સ) કૌશિક ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય પુષ્પગિરિને (અજ્જફગ્ગુમિત્તે થેરે અંતેવાસી ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્ય ફલ્ગુમિત્ર નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા (થેરસ્સ ણં અજ્જફગ્ગુમિત્તસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ફલ્ગુમિત્રને (અજ્જધણગિરી થેરે અંતેવાસી વાસિટ્ઠસગુત્તે) વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળા આર્ય ધનગિરિ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા.

(થેરસ્સ ણં અજ્જધણગિરિસ્સ વાસિટ્ઠસગુત્તસ્સ) વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ધનગિરિને (અજ્જસિવભૂઈ થેરે અંતેવાસી કુચ્છસગુત્તે) કુત્સ ગોત્રવાળા આર્ય શિવભૂતિ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જસિવભૂઈસ્સ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કુચ્છસગુત્તસ્સ) કુત્સ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય શિવભૂતિને (અજ્જભદ્દે થેરે અંતેવાસી કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યભદ્ર નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જભદ્દસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યભદ્રને (અજ્જનવક્ષત્તે થેરે અંતેવાસી કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યનક્ષત્ર નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જનવક્ષત્તસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય નક્ષત્રને (અજ્જરક્ષે થેરે અંતેવાસી કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યરક્ષ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જરક્ષસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યરક્ષને (અજ્જનાગે થેરે અંતેવાસી ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્ય નાગ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જનાગસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય નાગને (અજ્જજેહિલે થેરે અંતેવાસી વાસિટ્ઠસગુત્તે) વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળા આર્ય જેહિલ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જજેહિલસ્સ વાસિટ્ઠસગુત્તસ્સ) વાસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય જેહિલને (અજ્જવિણ્હૂ થેરે અંતેવાસી માઢરસગુત્તે) માઢર ગોત્રવાળા આર્ય વિષ્ણુ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા.

(થેરસ્સ ણં અજ્જવિણ્હુસ્સ માઢરસગુત્તસ્સ) માઢર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય વિષ્ણુને (અજ્જકાલણે થેરે અંતેવાસી ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્ય કાલક નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્જકાલગસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય કાલકને (હિમે દુવે થેરા અંતેવાસી ગોયમસગુત્તા) ગૌતમ

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગોત્રવાળા આ બે સ્થવિર શિષ્યો હતા - (થેરે અજ્ઞસંપલિણ, થેરે અજ્ઞભદ્દે) સ્થવિર આર્ય સંપલિત અને સ્થવિર આર્ય ભદ્ર.

(एएसिं णं दुण्ह वि थेरमं गोयमसगुत्ताणं) ગૌતમ ગોત્રવાળા એ બે સ્થવિરોને (અજ્ઞવુડ્ઢે થેરે અંતેવાસી ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્ય વૃદ્ધ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્ઞવુડ્ઢસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય વૃદ્ધને (અજ્ઞસંઘપાલિણ થેરે અંતેવાસી ગોયમસગુત્તે) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સંઘપાલિત નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્ઞસંઘપાલિયસ્સ ગોયમસગુત્તસ્સ) ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સંઘપાલિતને (અજ્ઞહત્થી થેરે અંતેવાસી કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યહસ્તી નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્ઞહત્થિયસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યહસ્તિને (અજ્ઞધમ્મે થેરે અંતેવાસી સુવ્વયગુત્તે) સુવ્રત ગોત્રવાળા આર્ય ધર્મ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેરસ્સ ણં અજ્ઞધમ્મસ્સ સુવ્વયગુત્તસ્સ) સુવ્રતગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ધર્મને (અજ્ઞસીહે થેરે અંતેવાસી કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યસિંહ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા.

(થેરસ્સ ણં અજ્ઞસીહસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસિંહને (અજ્ઞધમ્મે થેરે અંતેવાસી

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૬૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કાસવગુત્તે) કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યધર્મ નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. (થેસ્સ ણં અજ્જધમ્મસ્સ કાસવગુત્તસ્સ) કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય ધર્મને (અજ્જસંઢિલ્લે થેરે અંતેવાસી) આર્ય શાંડિલ્ય નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા.

વંદામિ ફગ્ગુમિત્તં ચ, ગોયમં ઘણગિરિં ચ વાસિદ્દં । કુચ્છં સિવભૂદં પિ ય, કોસિયદુજ્જંત કણ્હે ય' (॥૧॥)
હું ગૌતમ ગોત્રવાળા ફલ્ગુમિત્રને, વાશિષ્ઠ ગોત્રવાળા ધનગિરિને, કુત્સ ગોત્રવાળા શિવભૂતિને, અને કૌશિક ગોત્રવાળા દુર્યાન્તને તથા કૃષ્ણમુનિને વંદન કરું છું ॥૧॥

તં વંદિઝ્ઞ સિસ્સા, ભદ્દં વંદામિ કાસવસગુત્તં નવચ્ચત્તં કાસવગુત્તં ચ્ચ પિ ય કાસવં વંદે (॥૨॥)
તેમને મસ્તક વડે વંદન કરીને કાશ્યપ ગોત્રવાળા ભદ્રને વંદન કરું છું. વળી કાશ્યપ ગોત્રવાળા નક્ષત્રને અને કાશ્યપ ગોત્રવાળા રક્ષને પણ વંદન કરું છું ॥૨॥

વંદામિ અજ્જનાગં ચ, ગોયમં જેહિલં ચ, વાસિદ્દં । વિપ્પહું માઢરગુત્તં, કાલગમ્મવિ ગોયમં વંદે (॥૩॥)
ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્યનાગને અને વાશિષ્ઠ ગોત્રવાળા જેહિલને વંદન કરું છું. માઢર ગોત્રવાળા વિષ્ણુને અને ગૌતમ ગોત્રવાળા કાલકને પણ વંદન કરું છું ॥૩॥

૧. ઉપર જે અર્થ ગદ્યમાં કહ્યો છે તે અર્થ ફરીથી અહીં પદ્યયોગમાં સંગ્રહ કર્યો છે, તેથી પુનરુક્ત દોષની શંકા ન કરવી.

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગોયમગુત્તકુમારં, સંપલિયં તહ ય ભદ્રયં વંદે । થેરં ચ અજ્જવુહ્ઢં, ગોયમગુત્તં નમંસામિ (॥૪॥)
 ગૌતમ ગોત્રવાલા ગુપ્તકુમારને, સંપલિતને તથા ભદ્રને વંદન કરું છું. વળી ગૌતમ ગોત્રવાલા સ્થવિર
 આર્યવૃદ્ધને નમસ્કાર કરું છું ॥૪॥

તં વંદિઝ્ઞ સિસ્સા, થિરસત્ત-ચસ્તિ-નાણસંપન્નં । થેરં ચ સંઘવાલિયં ગોયમગુત્તં પણિવયામિ (॥૫॥)
 તેમને મસ્તક વડે વંદન કરીને; સ્થિર, સત્ત્વ, ચારિત્ર અને જ્ઞાનયુક્ત એવા ગૌતમ ગોત્રવાલા સ્થવિર
 સંઘપાલિતને વંદન કરું છું ॥૫॥

વંદામિ અજ્જહત્થિં ચ, કાસવં રંતિસાગરં ધીરં । ગિમ્હાણ પઢમમાસે, કાલગયં ચેવ સુહ્દસ્સ (॥૬॥)
 ક્ષમાના સાગર, ધીર અને ગ્રીષ્મકાલના પ્રથમ માસના એટલે ચૈત્રમાસના શુક્લ પખવાડીયામાં કાળધર્મ
 પામેલા એવા કાશ્યપ ગોત્રવાલા આર્યહસ્તીને હું વંદન કરું છું ॥૬॥

વંદામિ અજ્જધમ્મં ચ, સુલ્લયં સીલલહ્ધિસંપન્નં । જસ્સ નિક્કલ્લમણે દેવો, છત્તં વરમુત્તમં વહ્ઠ (॥૭॥)
 જેના દીક્ષામહોત્સવ સમયે પૂર્વભવની સંગતિવાલા દેવે જેના મસ્તક ઉપર મનોહર શોભા વડે ઉત્તમ
 એવા છત્રને ધારણ કર્યું હતું, તે સુવ્રત ગોત્રવાલા અને શીલલહ્ધિયુક્ત આર્યધર્મને વંદન કરું છું ॥૭॥

હત્થિં કાસવગુત્તં, ધમ્મં સિવસાહગં પણિવયામિ । સીહં કાસવગુત્તં. ધમ્મં પિય કાસવં વંદે (॥૮॥)

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કાશ્યપ ગોત્રવાલા આર્યહસ્તીને અને મોક્ષમાર્ગના સાધક આર્યધર્મને વંદન કરું છું. તેમજ કાશ્યપ ગોત્રવાલા આર્યસિંહને અને કાશ્યપ ગોત્રવાલા આર્યધર્મને પણ હું વંદન કરું છું ॥૮॥

તં વંદિઋણ સિસ્સા, થિરસત્ત-ચસ્તિ-નાણસંપન્નં । થેરં ચ અજ્જજંબું, ગોયમગુત્તં નમંસામિ ॥૧૧॥

તેમને મસ્તક વડે વંદન કરીને; સ્થિર, સત્ત્વ, ચારિત્ર અને જ્ઞાનયુક્ત એવા ગૌતમ ગોત્રવાલા સ્થવિર આર્યજંબૂને નમસ્કાર કરું છું ॥૯॥

મિઝમહ્વસંપન્નં, ઉવજ્જં નાણ-દંસણ-ચસ્તિ । થેરં ચ નંદિઅં પિ ય, કાસવગુત્તં પણિવયામિ ॥૧૦॥

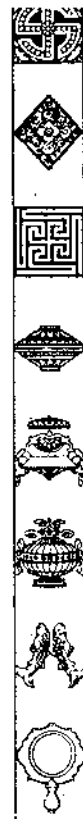
મધુર એવા માનત્યાગ રૂપ માર્દવ વડે યુક્ત, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં ઉપયોગવાલા, અને કાશ્યપ ગોત્રવાલા સ્થવિર નંદિતને પણ વંદન કરું છું ॥૧૦॥

તત્તો અ થિરચસ્તિં ઉત્તમસમ્મત્ત-સત્તસંજુત્તં । દેસિગણિઋમાસમણં, માઢરગુત્તં નમંસામિ ॥૧૧॥

ત્યાર પછી સ્થિર ચારિત્રવાલા, ઉત્તમ સમ્યક્ત્વ અને સત્ત્વ વડે યુક્ત, અને માઢર ગોત્રવાલા એવા દેશિગણિ ક્ષમાશ્રમણને નમસ્કાર કરું છું ॥૧૧॥

તત્તો અણુઓગધરં, ધીરં મહિસાગરં મહાસત્તં । થિરગુત્તઋમાસમણં, વચ્છસગુત્તં પણિવયામિ ॥૧૨॥

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૬૮

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ત્યાર પછી અનુયોગને ધારણ કરનારા, ધીર, મતિના સાગર, મહા સત્ત્વશાલી, અને વત્સ ગોત્રવાલા એવા સ્થિરગુપ્ત ક્ષમાશ્રમણને વંદન કરું છું ॥૧૨॥

તત્તો ય નાણ-દંસણ-ચસ્તિ-તવસુદિઠયં ગુણમહંતં । થેરં કુમારધમ્મં, વંદામિ ગર્ણિ ગુણોવેયં (॥૧૩॥)
ત્યાર પછી; જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપને વિષે સારી રીતે સ્થિર રહેલા, અને ગુણો વડે મોટા, એવા ગુણવંત સ્થવિર કુમારધર્મ ગણિને વંદન કરું છું ॥૧૩॥

સુત્તત્થસ્યણભરિણ, રૂપ-દમ-મહવગુણેહિ સંપન્ને । દેવડિઢ્ઠરમાસમણે, કાસવગુત્તે પણિવયામિ (॥૧૪॥) ॥૮૧૭૧૩૫॥

સૂત્ર અને અર્થ રૂપ રત્નથી ભરેલા, ક્ષમા, દમ અને માર્દવગુણ વડે યુક્ત અને કાશ્યપ ગોત્રવાળા એવા દેવદ્વિગણિ ક્ષમાશ્રમણને વંદન કરું છું ॥૧૪॥૭॥

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વદ્ધમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિકહિઆ જિણ-ગણ-હરાદ્ધેરાવલી ચસ્તિં ॥૧॥”

॥ ઇતિ સ્થવિરાવલીસ્મ દ્વિતીયા વાચના ॥

॥ ઇતિ મહોપાધ્યાય શ્રી શાન્તિવિજયગણિશિષ્ય-પણ્ડિત-શ્રીસ્ત્રીમાવિજયગણિચિત્રકલ્પબાલાવબોધેઽષ્ટમં વ્યાખ્યાનમ્ ॥

॥ શ્રી કલ્પસૂત્રાઽષ્ટમં વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

અષ્ટમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અથ નવમં વ્યાખ્યાનમ્ ।

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

“પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો, મંગલં વલ્લમાણતિત્થમ્મિ । ઇહ પરિક્કહિઆ જિણ-ગણ-હરાદ્ધથેરાવલી ચસ્તિં ॥૧૧॥”

હવે સાંભાચારીરૂપ ત્રીજી વાચના કહે છે, તેમાં પહેલાં પર્યુષણ ક્યારે કરવાં ?, તે સૂત્રકાર મહારાજ કહે છે -

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલ અને તે સમયને વિષે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીરે (વાસાણં સવીસઙ્ગાણ માસે વિઙ્કવંતે) અસાઢી ચોમાસાથી આરંભીને વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ (વાસાવાસં પજ્જોસવેહ) ચાતુર્માસમાં પર્યુષણ કર્યા હતાં. શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કેણદ્ધેણં થંતે ! एवं વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! આપ એમ શા કારણથી કહો છો કે - (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ શ્રીમહાવીરે (વાસાણં સવીસઙ્ગાણ માસે વિઙ્કવંતે) વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ (વાસાવાસં પજ્જોસવેહ ?) ચાતુર્માસમાં પર્યુષણ કર્યા હતાં ? ॥૧૧॥

ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (જઓ ણં પાણં અગારીણં અગાસઙ્ક કહિયાઙ્ક) હે આર્ય ! પ્રાયઃ કરીને તે વખતે ગૃહસ્થોનાં ઘર, વાયરો, વાછોટ વિગેરેના નિવારણ માટે સાદડી વડે બાંધી લીધાં હોય, (અવકંપિયાઙ્ક)

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ચૂનો, ખડી વિગેરે વડે સફેદ કર્યા હોય, (છન્નાઈ) ઘાસ વિગેરેથી ઢાંકી દીધાં હોય, (લિત્તાઈ) છાણ વિગેરેથી લીંપ્યાં હોય, (ગુત્તાઈ) વાડ, બારણાં વિગેરેથી રક્ષિત કર્યાં હોય, (ઘટ્ટાઈ) ઉંચી-નીચી જમીનને ખોદી સપાટ બનાવ્યાં હોય, (મટ્ટાઈ) પાષાણની કટકથી ઘસીને લીસાં કરેલાં હોય, (સંપધૂમિયાઈ) સુગંધી માટે ધૂપ વડે વાસિત કર્યાં હોય, (સ્વાઓદગાઈ) ઉપરના પ્રદેશનું જલ જવા માટે પરનાળરૂપ જલ જવાના માર્ગવાળાં કરેલાં હોય, (સ્વાયનિદ્ધ મળાઈ) અને ઘરનું તથા ફળીયા વિગેરેનું જલ બહાર નીકળી જવા માટે ખાલો ખોદાવીને તૈયાર રાખેલાં હોય; (અપ્પણો અટ્ટાણ કઢાઈ) આવા પ્રકારનાં ઘર ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે તૈયાર કરી રાખ્યાં હોય, (પરિભુત્તાઈ પરિણામિયાઈ ભવન્તિ) વળી તેવા તૈયાર કરેલાં ઘર ગૃહસ્થોએ વાપર્યાં હોય, અને અચિત કરેલાં હોય છે; (સે તેણટ્ટેણં एवं વુચ્ચઈ-) તે કારણથી હે શિષ્ય ? એવી રીતે કહી છીએ કે - (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ શ્રીમહાવીરે (વાસાણં સવીસઙ્ગણ માસે વિઙ્કન્તે) વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ (વાસાવાસં પજ્જોસવેઈ) ચતુર્માસમાં પર્યુષણ કર્યાં હતાં. એટલે શ્રીમહાવીર પ્રભુની જેમ સાધુઓએ વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કરવાં, અને તે વખતે સાધુએ ચોમાસાના બાકીના કાલમાં રહેવાનું ગૃહસ્થને કહેવું; જેથી પૂર્વે કહેલા આરંભના નિમિત્ત મુનિ ન થાય ॥૨॥

(જહાં ણં સમણે ભગવં મહાવીરે) જેવી રીતે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (વાસાણં સવીસઙ્ગણ માસે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિહ્વક્તે) વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ (વાસાવાસં પજ્જોસવેદ) ચોમાસામાં પર્યુષણ કર્યા હતાં, (તહા ણં ગણહરા વિ) તેવી રીતે ગણધરોએ પણ (વાસાણં સવીસહરાણ માસે વિહ્વક્તે) વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ (વાસાવાસં પજ્જોસવિન્તિ) ચોમાસામાં પર્યુષણ કર્યા ॥૩॥

(જહાં ણં ગણહરા) જેવી રીતે ગણધરોએ (વાસાણં જાવ પજ્જોસવિન્તિ) વર્ષાકાલના યાવત્ - એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કર્યા હતાં (તહા ણં ગણહરસીસા વિ) તેવી રીતે ગણધરોના શિષ્યોએ પણ (વાસાણં જાવ પજ્જોસવિન્તિ) વર્ષાકાલના યાવત્ - એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કર્યા ॥૪॥

(જહા ણં ગણહરસીસા) જેવી રીતે ગણધરોના શિષ્યોએ (વાસાણં જાવ પજ્જોસવિન્તિ) વર્ષાકાલના યાવત્ - એક માસ ને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કર્યા હતાં, (તહા ણં થેરા વિ વાસાણં જાવ પજ્જોસવિન્તિ) તેવી રીતે સ્થવિરોએ પણ વર્ષાકાલના યાવત્ - એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કર્યા ॥૫॥

(જહા ણં થેરા) જેવી રીતે સ્થવિરોએ (વાસાણં જાવપજ્જોસવિન્તિ) વર્ષાકાલ યાવત્-એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કર્યા, (તહા ણં જે હમે અજ્જત્તાણ સમણા નિગંથા વિહરન્તિ) તેવી રીતે જે આ

૧. સ્થવિરો એટલે સ્થવિરકલ્પિકો (કલ્પકિરણાવલી), જાતિસ્થવિરો, શ્રુતસ્થવિરો અને પર્યાયસ્થવિરો (કલ્પદુમકલિકા).

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સાંપ્રતકાલના શ્રમણ નિર્ગ્થો વિચરે છે (તે વિ ચ ણં વાસાણં જાવ પજ્જોસવિન્તિ) તેઓ પણ વર્ષાકાલના યાવત્-એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કરે છે. કેમકે જો મુનિઓ પહેલેથી જ 'અમે અહીં રહેવાના છીએ' એ પ્રમાણે ગૃહસ્થોને જણાવે, તો તેમને નિમિત્તે ગૃહસ્થો ઘર પ્રમુખનો આરંભ-સમારંભ કરે; અને તેથી મુનિઓને તે અધિકરણ દોષ લાગે. તે દોષના પરિહાર માટે વર્ષાકાલના પચાસ દિવસ ગયા બાદ મુનિરાજો ગૃહસ્થને ચોમાસાના બાકીના કાલમાં રહેવાનું જણાવે ॥૬॥

(જહા ણં જે ઇમે અજ્જત્તાણ સમણા નિગ્ગંથા) જેવી રીતે જે આ સાંપ્રતકાલના શ્રમણ નિર્ગ્થો (વાસાણં સવીસરૂણ માસે વિહ્વક્કંતે) વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ (વાસાવાસં પજ્જોસવિન્તિ) ચોમાસામાં પર્યુષણ કરે છે, (તહા ણં અમ્હં પિ આયરિયા ઉવજ્ઞાયા) તેવી રીતે અમારા આચાર્યો અને ઉપાધ્યાયો પણ (વાસાણં જાવ પજ્જોસવિન્તિ) વર્ષાકાલના યાવત્-એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કરે છે ॥૭॥

(જહા ણં અમ્હં પિ આયરિયા ઉવજ્ઞાયા) જેવી રીતે અમારા આચાર્યો અને ઉપાધ્યાયો (વાસાણં જાવ પજ્જોસવિન્તિ) વર્ષાકાલના યાવત્ - એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણ કરે છે, (તહા ણં અમ્હે વિ) તેવી રીતે અમે પણ (વાસાણં સવીસરૂણ માસે વિહ્વક્કંતે) વર્ષાકાલના એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવેમો) ચોમાસામાં પર્યુષણ કરીએ છીએ. (અંતરા વિ ચ સે કણ્ઠ્ઠ) તેની પહેલાં પણ પર્યુષણ કરવાં કલ્પે, (નો સે કણ્ઠ્ઠ તં સ્યણિં ઉવાયણાવિત્તણ) પરંતુ તે રાત્રિને એટલે ભાદરવા સુદી પાંચમની રાત્રિને ઉલ્લંઘવી કલ્પે નહિ.

પરિ એટલે સમગ્ર પ્રકારે ઉષણા એટલે વસવું તે પર્યુષણા કહેવાય. તે બે પ્રકારે છે - ગૃહસ્થજ્ઞાત^૧ અને ગૃહસ્થઅજ્ઞાત^૨. જેમાં વર્ષાકાલને યોગ્ય પાટ પાટલો વિગેરે પ્રાપ્ત થયે છતે કલ્પમાં કહ્યા મુજબ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની સ્થાપના કરાય છે તે ગૃહસ્થ-અજ્ઞાત પર્યુષણા કહેવાય, અને તે અસાઢ સુદ પૂર્ણિમાને વિષે કરવાં. પરંતુ તેવા યોગ્ય ક્ષેત્રનો અભાવ હોય, તો પાંચ પાંચ દિવસની વૃદ્ધિ વડે દસ પર્વતિથિના ક્રમથી છેવટે શ્રાવણવદ અમાવાસ્યાએ કરવાં. તેમાં દ્રવ્યસ્થાપના આવી રીતે - તૃણ, માટીનું ઢેકું, રાખ, કુંડી આદિનો પરિભોગ કરવો. સચિત્તાદિનો પરિહાર કરવો. તેમાં સચિત્તદ્રવ્ય-અતિશય શ્રદ્ધાવાળો રાજા અથવા રાજાનો પ્રધાન એ બે સિવાય^૩ બીજા કોઈને દીક્ષા આપવી નહિ. અચિત્તદ્રવ્ય-વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ ન કરવું. મિશ્રદ્રવ્ય-ઉપધિ સહિત શિષ્ય ન કરવો ૧. ક્ષેત્રસ્થાપના-એક યોજન અને એક ગાઉ સુધીનું^૪ ક્ષેત્ર કલ્પે, પણ ગ્લાન, વૈદ્ય, ઔષધ વિગેરે કારણે ચાર અથવા પાંચ યોજન કલ્પે ૨. કાલ સ્થાપના - ચાર માસ રહેવું ૩. ભાવ સ્થાપના - ક્રોધાદિનો ત્યાગ કરવો, અને ઈર્યાસમિતિ વિગેરે સમિતિઓમાં ઉપયોગ રાખવો ૪.

૧. ગૃહસ્થોએ જાણેલ. ૨. ગૃહસ્થોએ ન જાણેલ. ૩. શ્રદ્ધાવાળો રાજા કે પ્રધાન દીક્ષા લેવા ઈચ્છે તો આપવી. ૪. ગમન અને આગમન મળીને.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગૃહસ્થજ્ઞાત પર્યુષણા બે પ્રકારે - સાંવત્સરિકકૃત્યવિશિષ્ટ અને ગૃહસ્થજ્ઞાતમાત્ર^૧. સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ, લોચ, અટ્રઠમ તપ; સર્વ તીર્થકરોની ભક્તિ-પૂજા, અને સંધે પરસ્પર ખમાવવું; એ સાંવત્સરિક કૃત્યો છે. તે સાંવત્સરિક કાર્યો વડે યુક્ત પર્યુષણા ભાદરવા સુદ પાંચમને દિવસે કરવા. પણ કાલિકાચાર્યના આદેશથી અત્યારે ભાદરવા સુદ ચોથને દિવસે કરવા. ગૃહસ્થજ્ઞાતમાત્ર^૩ પર્યુષણા તે કહેવાય કે જે વરસમાં અધિક માસ હોય તે વરસમાં ચોમાસી દિવસથી આરંભી વીસ દિવસે પૂછનાર ગૃહસ્થની આગળ સાધુઓ કહે કે 'અમે અહીં રહ્યા છીએ'. તે પણ જૈન ટીપણાને આધારે સમજવું, કેમકે જૈન ટીપણામાં યુગની મધ્યમાં પોષ મહિનાની અને યુગને અંતે અસાઢ મહિનાની વૃદ્ધિ થાય છે; પણ બીજા કોઈ મહિના વધતા નથી. પરંતુ તે ટીપણું હમણાં જણાતું નથી, તેથી ચોમાસી દિવસથી આરંભી પચાસ દિવસે જ^૨ પર્યુષણ કરવા યુક્ત છે એમ વૃદ્ધ આચાર્યો કહે જે ॥૮॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં કપ્પઙ્ગ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા સન્નઓ સમંતા સવ્કોસં જોઅણં ઉગ્ગહં ઓગિણિહતા ણં ચિટ્ઠિઠં અહાલંદમવિ ઉગ્ગહે) સર્વ દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં પાંચ ગાઉનો અવગ્રહ ગ્રહણ

૧. ગૃહસ્થોએ માત્ર જાણેલ. ૨. અધિકમાસ હોય તો તે દિવસો ગણતરીમાં ગણવા નહિ. શ્રાવણ અધિક હોય તો ભાદરવા સુદ ચોથના સંવત્સરી કરવી, ભાદરવો અધિક હોય તો બીજા ભાદરવા સુદ ચોથના સંવત્સરી કરવી. ૩. નિવાસસ્થાનથી જતાં અઢી ગાઉ અને પાછા ત્યાંથી નિવાસસ્થાને આવતાં અઢી ગાઉ, એવી રીતે ગમન અને આગમનના મળી કુલ પાંચ ગાઉ સમજવા.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કરીને ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અને સાધ્વીઓને થોડો કાલ^૧ પણ અને ઘણો કાલ યાવત્ છ માસ સુધી તે અવગ્રહમાં રહેવું કલ્પે, પણ અવગ્રહથી બહાર રહેવું ન કલ્પે, નિવાસસ્થાનથી પૂર્વ, પશ્ચિમ વિગેરે દિશાઓમાં તથા અગ્નિ, નૈઋત્ય વિગેરે વિદિશાઓમાં^૨ અઢી ગાઉ જઈ શકે, અને ત્યાંથી નિવાસસ્થાને પાછા આવતાં અઢી ગાઉ થાય; એવી રીતે જતાં-આવતાં પાંચ ગાઉનો અવગ્રહ કલ્પે. વળી ગજેન્દ્રપદ વિગેરે કોઈ મોટા પર્વતના ગામમાં રહેલા સાધુ પોતાના નિવાસસ્થાનથી અઢી ગાઉ ઉંચેના પ્રદેશના ગામમાં અઢી ગાઉ નીચેના પ્રદેશના ગામમાં તથા નિવાસસ્થાનથી બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અઢી ગાઉ જઈ શકે; અને ત્યાંથી પાછા નિવાસસ્થાને આવતાં અઢી ગાઉ થાય, એવી રીતે જતાં-આવતાં કુલ પાંચ ગાઉનો અવગ્રહ કલ્પે. અટવી, જલ વિગેરેથી વ્યાધાત થાય ત્યારે તો ત્રણ બે કે એક દિશાનો અવગ્રહ ભાવવો ॥૮॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં કણ્ણડુ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા સન્નઓ સમંતા સવ્વકોસં જોયણં ભિક્ખવાયસિયાણં તંતું પડિનિયત્તણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓને ચારે દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં એક યોજન

૧. મૂલસૂત્રમાં 'અહાલંદમવિ' છે, તેમાં અથ લન્દ અને અપિ એ ત્રણ શબ્દ છે. અથ અવ્યય છે, લન્દ શબ્દનો અર્થ 'કાલ' અને અપિ શબ્દનો અર્થ 'પણ' થાય છે. જલથી ભીજાયેલો હાથ સૂકાતાં જેટલો વખત લાગે તે જપન્યલન્દ, પાંચ અહોરાત્રિ ઉત્કૃષ્ટ લન્દ અને વચ્ચેનો કાલ મધ્યલન્દ કહેવાય. લન્દમપિ એટલે લન્દકાલ સુધી પણ, અર્થાત્ એટલા થોડા કાલ સુધી પણ અવગ્રહમાં રહેવું કલ્પે. અપિ શબ્દથી લન્દકાલ કરતાં વધારે વખત સુધી પણ યાવત્ છ માસ સુધી અવગ્રહમાં રહેવું કલ્પે. ૨. અહીં વિદિશા શબ્દથી અગ્નિ નૈઋત્ય વિગેરે વ્યવહારપ્રસિદ્ધ વિદિશાઓ સમજવી, કેમકે નૈશ્વરિક વિદિશાઓ તો એક પ્રદેશરૂપ હોવાથી તેમાં ગમનાગમનનો અસંભવ છે.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને એક ગાઉ ભિક્ષાયર્યાએ જવું - આવવું કલ્પે (૨) ॥૧૦॥

(જત્ય નઈ નિચ્ચોયગા નિચ્ચસંદણા) જ્યાં હમેશાં ઘણા જલવાળી અને નિરંતર વહેતી એવી નદી હોય, (નો સે કપ્પહ સવ્વઓ સમંતા સવ્વકોસં જોયણં ભિક્ષાયરિયાએ ગંતું પહિનિયત્તએ) ત્યાં તે નદી ઉતરીને સર્વ દિશા અને વિદિશામાં એક યોજન અને એક ગાઉ ભિક્ષાયર્યાએ જવું-આવવું કલ્પે નહિ ॥૧૧॥

(એરાવઈ કુણાલાએ) કુણાલા નગરી પાસે એરાવતી નામની નદી હમેશાં બે ગાઉ પહોળા પ્રવાહવાળી છે; તેવી નદી થોડા જલવાળી^૧ હોવાથી ઉતરવી કલ્પે. કેમકે- (જત્ય ચવિક્કયા સિયા એગં પાયં જલે કિચ્ચા, એગં પાયં થલે કિચ્ચા એવં ચવિક્કયા) જ્યાં એક પગ જલમાં રાખીને અને એક પગ સ્થલમાં રાખીને એટલે પાણીથી ઉંચો અદ્ધર રાખીને, આવી રીતે જઈ શકાય તો (એવં નં કપ્પહ સવ્વઓ સમંતા સવ્વકોસં જોયણં ભિક્ષાયરિયાએ ગંતું પહિનિયત્તએ) ત્યાં એ પ્રમાણે નદી ઉલ્લંઘીને ચારે દિશા અને વિદિશામાં ઉપાશ્રયથી એક યોજન અને એક ગાઉ ભિક્ષાયર્યાએ જવું-આવવું કલ્પે ॥૧૨॥

(એવં ચ નો ચવિક્કયા) પણ એક પગ જલમાં રાખીને અને બીજો પગ જલથી ઉંચો-અદ્ધર રાખીને ન જઈ શકાય; પણ જલને વિલોડીને જવું પડે તેટલું ઊંડું જલ હોય તો (એવં સે નો કપ્પહ સવ્વઓ સમંતા સવ્વકોસં

૧. છીંછરા જલવાળી, ઊંડા પાણીવાળી નહિ.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જોયણં ગંતું પઢિનિયત્તણ) ત્યાં એવી રીતે નદી ઉતરીને સર્વ દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં એક યોજન અને એક ગાઉ ભિક્ષાયર્યાએ જવું-આવવું કલ્પે નહિ. જ્યાં જંધાના અર્ધભાગ સુધીનું જલ હોય તે દકસંઘટ્ટ કહેવાય, નાભિ સુધીનું હોય તે લેપ, અને નાભિથી વધારે હોય તે લેપોપરિ કહેવાય. વર્ષાકાલ સિવાયના કાલમાં જ્યાં ત્રણ દકસંઘટ્ટ હોય ત્યાં ક્ષેત્ર હજાતું નથી, એટલે તે જલ ઉતરીને ભિક્ષાયર્યાએ જવું કલ્પે; પણ ચાર કે તેથી વધારે દકસંઘટ્ટ હોય તો ત્યાં ક્ષેત્ર હજાયા છે, એટલે ત્યાં જવું કલ્પે નહિ. વર્ષાકાલમાં જ્યાં સાત દકસંઘટ્ટ હોય ત્યાં ક્ષેત્ર હજાતું નથી; એટલે તે જલ ઉતરીને ભિક્ષાયર્યાએ જવું કલ્પે; પણ આઠ કે તેથી વધારે દકસંઘટ્ટ હોય તો ત્યાં ક્ષેત્ર હજાયા એટલે ત્યાં જવું કલ્પે નહિ. વર્ષાકાલ સિવાયના કાલમાં જતાં ત્રણ અને પાછા આવતાં ત્રણ એવી રીતે છ દકસંઘટ્ટ સમજવા, અને વર્ષાકાલમાં જતાં સાત અને પાછા આવતાં સાત એવી રીતે ચૌદ દકસંઘટ્ટ સમજવા. લેપ અથવા લેપોપરિ તો એક પણ હોય તો તે ક્ષેત્રને હણે છે, એટલે નાભિ સુધીનું કે નાભિ ઉપરનું જલ હોય તો જવું કલ્પે જ નહિ ॥૧૩॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં અત્યેગહયાણં एवं વુત્તપુવ્વં ભવહ-) ચોમાસુ રહેલા સાધુઓમાં કોઈ સાધુને ગુરુ મહારાજે આ પ્રમાણે પહેલેથી કહ્યું હોય કે - (દાવે મંતે !) હે ભદ્રન્ત ! એટલે હે કલ્યાણવંત શિષ્ય ! તું ગ્લાન સાધુ માટે આહારાદિ લાવીને આપજે. (एवं से कम्पइ दावित्तण) એવી રીતે ગુરુ મહારાજે કહે છે તે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

સાધુએ આહારાદિ ગ્લાનને આપવું કલ્પે, (નો સે કમ્પડ પડિગાહિત્તે) પરંતુ તે સાધુને પોતાને આહારાદિ ગ્રહણ કરવાની ગુરુમહારાજની આજ્ઞા ન હોવાથી તે સાધુએ પોતે આહારાદિ ગ્રહણ કરવું કલ્પે નહિ ॥૧૪॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં અત્યેગહ્યાણં) ચોમાસુ રહેલા સાધુઓમાં કોઈ સાધુને ગુરુ મહારાજે (અંવં વુત્તપુવ્વં ભવહ્-અ) આવી રીતે પહેલેથી કહ્યું હોય કે - (પડિગાહેહિ ભંતે !) હે ભદ્ર ! આહારાદિ લાવીને તું ગ્રહણ કરજે; ગ્લાનને માટે બીજો સાધુ લાવી આપશે, અથવા ગ્લાન આજે વાપરશે નહિ. (અંવં સે કમ્પડ પડિગાહિત્તે) એવી રીતે ગુરુ મહારાજે કહ્યું છતે તેણે પોતે આહારાદિ ગ્રહણ કરવું કલ્પે, (નો સે કમ્પડ દાવિત્તે) પરંતુ તેણે ગ્લાનને આપવું કલ્પે નહિ ॥૧૫॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં અત્યેગહ્યાણં) ચોમાસુ રહેલા સાધુઓમાં કોઈ સાધુને ગુરુ મહારાજે (અંવં વુત્તપુવ્વં ભવહ્-અ) આવી રીતે પહેલેથી કહ્યું હોય કે - (દાવે ભંતે ! પડિગાહેહિ ભંતે !) હે ભદ્ર ! આહારાદિ લાવીને ગ્લાનને આપજે, તથા હે ભદ્ર ! તું પોતે પણ ગ્રહણ કરજે. (અંવં સે કમ્પડ દાવિત્તે વિ પડિગાહિત્તે) એવી રીતે ગુરુ મહારાજે કહ્યું છતે તે સાધુએ આહારાદિ ગ્લાનને આપવું કલ્પે, તથા પોતે પણ ગ્રહણ કરવું કલ્પે (૪) ॥૧૬॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નો કમ્પડ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા હટ્ઠાણં આરુગ્ગાણં બલીયસરીરાણં ઇમાઓ નવ સ્સવિગઈઓ અભિક્કખણં અભિક્કખણં આહાસ્તિ) ચોમાસુ રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓ, કે

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જેઓ દૃષ્ટ એટલે તરુણ વયવાળા, રોગ રહિત, અને બલિષ્ઠ શરીરવાળા^૧ હોય; તેમને આ નવ રસવિકૃતિઓ અભીક્ષાર એટલે વારંવાર ખાવી કલ્પે નહિ. 'વારંવાર ખાવી કલ્પે નહિ એમ જણાવેલ હોવાથી કારણે કલ્પે પણ છે. (તં જહા-) તે નવ વિકૃતિઓ આ પ્રમાણે - (સ્ત્રીરં દર્હિં નવળીયં) દૂધ, દહીં, માખણ, (સર્પિં તિલ્લં ગુડં) ઘી, તેલ, ગોળ, (મહું મજ્જં મંસં) મધ, મદિરા, અને માંસ. નવવિકૃતિનો નિષેધ કરવાથી દસમી પક્વાત્ર નામની વિકૃતિ કદાચિત વાપરી શકાય છે. વિકૃતિઓ બે પ્રકારની તે - સાંચયિક^૨ અને અસાંચયિક. તેમાં દૂધ, દહીં, પક્વાન, એ ત્રણ વિકૃતિ બહુ કાલ રાખી શકાય નહિ, તેથી એ અસાંચયિક જાણવી. રોગના કારણે ગુરુ, બાલ, વૃદ્ધ, તપસ્વી વિગેરેનો ઉપગ્રહ કરવા માટે અથવા શ્રાવકના આગ્રહથી તે અસાંચયિક વિકૃતિ લેવી. ઘી, તેલ અને ગોળ નામની ત્રણ વિકૃતિ સાંચયિક જાણવી. તે સાંચયિક વિકૃતિને કોઈ શ્રાવક વહોરાવતો હોય, ત્યારે તેને સાધુએ કહેવું કે - 'હજુ ઘણો વખત રહેવાનું છે, તેથી અવસરે ગ્લાનાદિ માટે લેશું'. તે વખતે ગૃહસ્થ કહે કે - 'ચોમાસા સુધી લેજો, તે ઘણી છે'. ત્યારે તે લેવી, અને બાલ વૃદ્ધ વિગેરેને દેવી; પણ તરુણ સાધુઓને આપવી નહિ. જો કે મધ, મદિરા, માંસ અને માખણ, એ ચાર વિકૃતિનો તો સાધુ-સાધ્વીને જિંદગી સુધી ત્યાગ હોય છે; તો પણ અત્યંત અપવાદ દશામાં બાહ્ય પરિભોગાદિ માટે કદાચિત્ ગ્રહણ કરવી પડે, પરંતુ ચોમાસામાં તો સર્વથા નિષેધ છે (૫) ॥૧૭॥

૧. તરુણ વયવાળા પણ કોઈ રોગી અને નિર્બલ હોય છે, તેથી આ બે વિશેષણ મૂક્યાં છે. ૨. રસપ્રધાન વિકૃતિઓ એ વિકૃતિઓ મોહોત્પત્તિનું કારણ છે, એમ જણાવવા રસ શબ્દ મૂક્યો છે. ૩. સંચય-સંઘરવા ધોગ્ય, વધારે વખત જતાં બગડી ન જાય એવી.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં અત્થેગહયાણં) ચોમાસુ રહેલા સાધુઓમાં વૈયાવચ્ચ કરનારા કોઈ સાધુએ (એવં વુત્તપુલ્લં ભવહ્-) ગુરુ મહારાજને પહેલાં એમ કહ્યું હોય કે - (અટ્ઠો ભંતે ! ગિલાણસ્સ ?) હે ભગવાન્ ! ગ્લાનમુનિ માટે દૂધ વિગેરે વિકૃતિનો ખપ છે ?, (સે ચ વહ્જ્જા-) ત્યારે ગ્લાનને જો કાંઈ વિકૃતિ વપરાવવી હોય તો ગુરુ કહે કે - (અટ્ઠો) ગ્લાનને માટે વિકૃતિનો ખપ છે. (સે ચ પુચ્છેયલ્લો) પછી સાધુએ તે ગ્લાન પાસે જઈ પૂછવું કે - (કેવહ્ણં અટ્ઠો ?) તમને દૂધ વિગેરે કેટલી અને કેટલા પ્રમાણની વિકૃતિનો ખપ છે ?, ત્યારે ગ્લાન મુનિ પોતાને ખપ જેટલી વિકૃતિનું પ્રમાણ જણાવે. (સે ચ વહ્જ્જા-) પછી તે વૈયાવચ્ચ કરનાર સાધુ ગુરુ મહારાજ પાસે આવીને કહે કે - (એવહ્ણં અટ્ઠો ગિલાણસ્સ) ગ્લાનને આટલા પ્રમાણની વિકૃતિનો ખપ છે. ત્યારે ગુરુ કહે કે - (જં સે પમાણં વચ્છહ્) તે ગ્લાન મુનિ જેટલું પ્રમાણ કહે છે (સે પમાણો ઘિત્તલ્લે) તેટલા પ્રમાણમાં તે વિકૃતિ તમારે લેવી. (સે ચ વિણ્ણવિજ્જા) ત્યાર પછી તે સાધુ ગૃહસ્થ પાસે જઈ ગ્લાનને જોઈતી વિકૃતિ માગે, (સે ચ વિણ્ણવેમાણે લભિજ્જા) અને માગણી કરતાં તે સાધુ ગ્લાનમુનિ માટે દૂધ વિગેરે જે વસ્તુનો ખપ હોય તે મેળવે. (સે ચ પમાણપત્તે) હવે ગ્લાનને ખપ પૂરતી તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થયા પછી (હોઽ, અલાહિ ઇય વત્તલ્લં સિયા) “બસ, સર્યું; એટલે વધારે ખપ નથી, માટે રાખી જાઓ” એ પ્રમાણે સાધુએ ગૃહસ્થને કહેવું

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

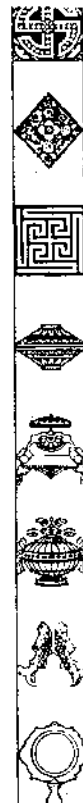
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

જોઈએ. તે વખતે જો દાતાર ગૃહસ્થ કહે કે- (સે કિમાહુ મંતે ?) હે ભગવન્ ! આપ એમ કેમ કહો છો ?, એટલે આ દૂધ પ્રમુખ વસ્તુ થોડી જ ગ્રહણ કરીને કેમ નિષેધ કરો છો ? ત્યારે સાધુ કહે કે - (એવદ્દણં અદ્દત્તો ગિલાણસ્સ) ગ્લાનમુનિને એટલો જ ખપ છે. (સિયા ણં એવં વયંતં પરો વદ્દજ્જા-) આવી રીતે બોલતા સાધુને કદાચ ગૃહસ્થ કહે કે (-પડિગાહેહિ અજ્જો) હે આર્ય ! આપ વધારે ગ્રહણ કરો, (પચ્છા તુમં ભોક્કસિ વા પાહિસિ વા) અને ગ્લાનમુનિએ આહાર કર્યા પછી પક્વાન્નાદિ જે અધિક હોય તે તમે ખાજો અને દૂધ વિગેરે પીજો. કોઈ પ્રતિમાં 'ભોક્કસિ વા દાહિસિ વા' એવો પાઠ છે, તેનો એવા અર્થ કરવો કે - ગ્લાનમુનિએ આહાર કર્યા પછી જે વધે તે તમે ખાજો, અને બીજા મુનિઓને આપજો. (એવં સે કપ્પઙ્ગ પાડિગાહિત્તે) એવી રીતે જો ગૃહસ્થે કહ્યું હોય તો તે અધિક લેવું કલ્પે, (નો સે કપ્પઙ્ગ ગિલાણનીસાએ પડિગાહિત્તે) પરંતુ ગ્લાનની નિશ્રાએ લોલુપતાથી સ્વયં ગ્રહણ કરવું કલ્પે નહિ. તાત્પર્ય કે - ગ્લાન માટે માગેલ વસ્તુ મંડલીમાં લાવવી નહિ (દ) ॥૧૮॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં અત્થિ ણં થેરાણં તહપ્પગારાહં કુલાહં) ચોમાસું રહેલા સાધુઓને તેવા પ્રકારનાં જે ઉત્તમ કુલ એટલે ઘર હોય, જેવા કે - (કઢાહં) તે સાધુઓએ અથવા બીજાઓએ શ્રાવક કરેલાં હોય, (પત્તિયાહં) પ્રતીતિવાળાં અથવા પ્રીતિ ઉપજાવનારાં હોય (થિજ્જાહં) પ્રીતિ અથવા દાનને વિષે સ્થિરતાવાળાં

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હોય, (વેસાસિયાઈ) વૈશ્વાસિક એટલે 'નિશ્ચે અહીં મળશે' એવો જ્યાં વિશ્વાસ હોય, (સમ્મયાઈ) જેઓને સાધુઓનો પ્રવેશ સમ્મત હોય, (બહુમયાઈ) એક અથવા બે જ નહિ, પરંતુ ઘણા સાધુઓ પણ સમ્મત-ઈષ્ટ હોય, અર્થાત્ એવા ઉદારવૃત્તિવાળા હોય; અથવા ધરના ઘણા મનુષ્યોને સાધુઓ સમ્મત-ઈષ્ટ હોય, (અણુમયાઈ ભવન્તિ) અનુમત એટલે દાન દેવાને અનુમતિવાળાં હોય, અથવા અણુમત હોય-સર્વ સાધુઓને સરખી રીતે દાન આપનારા હોવાથી અણુ એટલે લઘુશિષ્ય પણ ઈષ્ટ હોય, પણ મુખ જોઈને ટીલું કરવાની ક્ષુદ્ર બુદ્ધિવાળાં ન હોય; (તત્થ સે નો કપ્પહ અદક્ખુ વહ્તણ-) તેવાં ઘરોમાં તે સાધુએ જોઈતી વસ્તુ ન દેખીને આ પ્રમાણે કહેવું કલ્પે નહિ કે - (અત્થિ તે આડસો ! ઇમં વા ઇમં વા ?) “હે આયુષ્મન્ ! તમારી પાસે આ વસ્તુ છે ?, અમુક ચીજ છે ?” અર્થાત્ દાન દેવાની શ્રદ્ધાવાળા ઘરોમાં નહિ જોયેલી વસ્તુને માટે સાધુએ પૂછવું કલ્પે નહિ. (સે કિમ્માહુ ભંતે ?) શિષ્ય પૂછે છે કે - હે ભગવન્ ! એમ શા કારણથી કહો છો કે એવા ઘરોમાં ન દેખેલી વસ્તુ માટે સાધુએ પૂછવું કલ્પે નહિ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (સહ્ઠ્ઠી ગિહી ગિણ્હઈ વા) દાન દેવાની શ્રદ્ધાવાળો તે ગૃહસ્થ બજારમાંથી મૂલ્ય વડે ગ્રહણ કરીને તે વસ્તુ સાધુને આપે, (તેણિયં પિ કુજ્જા) અથવા જો તે વસ્તુ બજારમાં વેચાતી ન મળે તો શ્રદ્ધાના અતિશયપણાથી ચોરી કરીને પણ લાવી આપે; આવા દોષોનો સંભવ હોવાથી એવાં ઘરોમાં અણદીઠી વસ્તુ સાધુએ માગવી નહિ. કંજુસને ઘેર તો અણદીઠી વસ્તુની પણ જરૂર હોય તો માગવામાં દોષ નથી કેમકે તે તો જો હશે તો આપશે, નહિ હશે તો ના પાડશે ॥૧૯॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ નિચ્ચભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા હમેશાં એકાસણું કરનાર સાધુને (કપ્પઙ્ગ એવં ગોચરકાલં ગાહાવહ્નિકુલં ભત્તાએ વા પાણો વા નિક્કલ્લભિત્તે વા પવિસિત્તએ વા) એક ગોચરીકાલે એટલે સૂત્રપોરસી અને અર્થપોરસી પછી એક વખત ગૃહસ્થને ઘેર આહાર તથા પાણી માટે પ્રવેશ કરવો અને નીકળવું કલ્પે. ' (પણ્ડરત્થ આચરિયવેયાવચ્છેણ વા, એવં ઉવજ્ઞાયવેયાવચ્છેણ વા, તવસ્સિવેયાવચ્છેણ વા ગિલાણવેયાવચ્છેણ વા સ્ખુદ્ધુણ વા સ્ખુદ્ધિયાએ વા અલ્લંજણજાયણ વા) પરંતુ આચાર્યની વૈયાવચ્ચ કરનાર, એવી રીતે ઉપાધ્યાયની વૈયાવચ્ચ કરનાર, તપસ્વીની વૈયાવચ્ચ કરનાર અને ગ્લાનની વૈયાવચ્ચ કરનારને વર્જને. એટલે આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ કરનારા જો એક વખત આહાર કરી વૈયાવચ્ચ ન કરી શકે, તો તેઓએ બે વખત પણ આહાર કરવો; કેમકે તપસ્યાથી વૈયાવચ્ચ શ્રેષ્ઠ છે. વળી જેને દાઢી, મૂછ, બગલના વાળ વિગેરે ઉમ્મરલાયક થવાનાં ચિહ્નો પ્રગટ ન થયાં હોય એવા નાની વયના શિષ્ય તથા નાની વયની શિષ્યાને વર્જને, એટલે તેઓ બે વખત પણ ભોજન કરે તો દોષ નથી. અથવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, ગ્લાન, નાની વયના શિષ્ય, તથા તે આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ કરનારાઓ સિવાય બીજા સાધુએ એક વખત આહાર કરવો કલ્પે; આચાર્યાદિ બે વખત પણ આહાર કરે તો દોષ નથી ॥૨૦॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ ચત્થભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલ એકાંતરે ઉપવાસ કરનાર સાધુને

૧. અહીં વાક્યની આદિમાં 'જ્ઞ' અલંકાર માટે છે.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અયં એવઙ્ગ વિસેસે જં) એટલો વિશેષ છે કે - (સે પાઓ નિક્કચ્ચમ્મ) તે ઉપાશ્રયથી સવારમાં ગોચરી માટે નીકળી (પુચ્ચામેવ વિચ્ચડગં ભુચ્ચા પિચ્ચા) ગૃહસ્થને ઘેરથી આણેલો નિર્દોષ - પ્રાસુક આહાર પહેલાં જ ખાઈને તથા છાશ વિગેરે પીને (પડિગ્ગહગં સંલિહિય સંપમજ્જિય) પાતરાંને વસ્રથી લુહી-નિર્લેપ કરી તથા ધોઈને રહે; (સે ય સંથરિજ્જા, કપ્પઙ્ગ સે તદ્દિવસં તેણેવ ભત્તટ્ઠેણં પજ્જોસવિત્તે) હવે જો તે સાધુ ચલાવી શકે તો તે જ ભોજન વડે તેણે તે દિવસે રહેવું કલ્પે. (સે ય નો સંથરિજ્જા) પણ જો તે સાધુ આહાર થોડો થવાથી નિર્વાહ ન કરી શકે તો (એવં સે કપ્પઙ્ગ દુચ્ચં પિ ગાહાવડ્ઢકુલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કચ્ચમિત્તેણ વા પવિસિત્તેણ વા) તે સાધુને બીજી વાર પણ ગૃહસ્થને ઘેર આહાર અને પાણી માટે નીકળવું અને પેસવું કલ્પે ॥૨૧॥

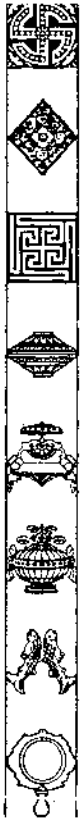
(વાસાવાસં પજ્જોસવિચિત્તેણ અદ્ઢમભત્તિયસસ ભિક્કચ્ચુસસ) ચોમાસું રહેલા છટ્ઠ કરનાર સાધુને (કપ્પન્તિ દો ગોચરકાલા ગાહાવડ્ઢકુલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કચ્ચમિત્તેણ વા પવિસિત્તેણ વા) ગૃહસ્થને ઘેર ભાત-પાણી માટે બે ગોચરીકાલ નીકળવું અને પેસવું કલ્પે, એટલે બે વખત ગોચરીએ જવું કલ્પે ॥૨૨॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિચિત્તેણ અદ્ઢમભત્તિયસસ ભિક્કચ્ચુસસ) ચોમાસું રહેલા અદ્ઢમ કરનાર સાધુને (કપ્પન્તિ તઓ ગોચરકાલા ગાહાવડ્ઢકુલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કચ્ચમિત્તેણ વા પવિસિત્તેણ વા) ગૃહસ્થને ઘેર ભાત-પાણી માટે ત્રણ ગોચરીકાલ નીકળવું અને પેસવું કલ્પે ॥૨૩॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ વિગિટ્ઠભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) અટ્ઠમ ઉપરાંત તપસ્યા કરનાર એવા ચોમાસું રહેલ સાધુને (કપ્પન્તિ સચ્ચે વિ ગોચસ્કાલા ગાહાવડ્ઢકુલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કમ્મિત્તણ વા પવિસિત્તણ વા) ગૃહસ્થને ઘેર ભાત-પાણી માટે બધા ગોચરીકાલ નીકળવું અને પેસવું કલ્પે. એટલે જ્યારે તેની ઈચ્છા થાય ત્યારે ગોચરી લાવીને વાપરે, પણ સવારમાં આણેલી ગોચરી રાખી મૂકવી નહિ; કેમકે તેમાં જીવોત્પત્તિ થઈ જાય, સર્પાદિ ઝેરી પ્રાણી સુંધી જાય તો તેનું ઝેર સંક્રમે, ઇત્યાદિ દોષોનો સંભવ છે (૮) ॥૨૪॥ એ પ્રમાણે આહારવિધિ કહીને હવે પીવાની વિધિ કહે છે -

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ નિચ્ચભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા નિત્ય એકાસણું કરનાર સાધુને (કપ્પન્તિ સચ્ચાઈં પાણગાઈં પડિગાહિત્તણ) સર્વ પ્રકારનાં પાણી ગ્રહણ કરવાં કલ્પે છે. એટલે આચારાંગ સૂત્રમાં કહેલાં એકવીસ^૧ પ્રકારનાં અથવા અહીં આગળ કહેશે તે નવ પ્રકારનાં પાણી ગ્રહણ કરવાં કલ્પે છે.

૧. આચારાંગ સૂત્રમાં એકવીસ પ્રકારનાં પાણી આ પ્રમાણે કહ્યાં છે, ઉત્ત્વેદિમ-આટા વિગેરેથી ખરડાયેલા હાથ આદિના ધોણનું પાણી ૧. સંસ્વેદિમ-અરણિ વિગેરેનાં પાન પ્રમુખ ઉકાળીને ઠંડા પાણી વડે જે સિંચન કરાય તે પાણી ૨. તણ્ણુલોદક-ચોખાના ધોણનું પાણી ૩. તિલોદક-તલ ધોયાનું પાણી ૪. તુષોદક-ડાંગર વિગેરે ધોયાનું પાણી ૫. યવોદક-જવ ધોયાનું પાણી ૬. આયામક-ઓસામણ ૭. સૌવીર-કાંજનું પાણી ૮. શુદ્ધ વિકટ-ઉકાળેલું પાણી ૯. આમ્રપાનક - આંબાનું પાણી ૧૦. અંબાડક પાનક-અંબાડાનું પાણી ૧૧. કપિત્થપાનક-કોઠાનું પાણી ૧૨. માતુલિંગપાનક-બીજોરાનું પાણી ૧૩. દ્રાક્ષાપાનક-દરાખનું પાણી ૧૪. દાડિમપાનક-દાડમનું પાણી ૧૫. ખર્જૂરપાનક-ખર્જૂરનું પાણી ૧૬. નાલિકેરપાનક-નાલિયેરનું પાણી ૧૭. કરીરપાનક-કેરડાનું પાણી ૧૮. બદરપાનક-બોરનું પાણી ૧૯. આમલક પાનક-આંબલીનું પાણી ૨૦. ચિત્રૂચાપાનક-આંબલીનું પાણી ૨૧. એમાં પૂર્વનાં નવ અહીં કહ્યાં છે.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ ચઉત્થભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા એકાંતર ઉપવાસ કરનાર સાધુને (કમ્પન્તિ તઓ પાણગાઈં પડિગાહિત્તે) ત્રણ પ્રકારનાં પાણી ગ્રહણ કરવાં કલ્પે.

(તં જહા-) તે આ પ્રમાણે (ઉસ્સેહમં સંસેહમં ચાહલોદગં) ઉત્સવેદિમ, સંસ્વેદિમ અને તણુલોદક. (વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ છટ્ઠભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા છટ્ઠકરનાર સાધુને (કમ્પન્તિ તઓ પાણગાઈં પડિગાહિત્તે) ત્રણ પ્રકારનાં પાણી ગ્રહણ કરવાં કલ્પે. (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (તિલોદગં તુસોદગં જવોદગં) તિલોદક તુષોદક અને યવોદક. (વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ અટ્ઠમભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા અટ્ઠમ કરનાર સાધુને (કમ્પન્તિ તઓ પાણગાઈં પડિગાહિત્તે) ત્રણ પ્રકારનાં પાણી ગ્રહણ કરવાં કલ્પે. (તં જહા) તે આ પ્રમાણે - (આયામં સોવીરં સુદ્ધવિયડં) આયામક, સૌવીર અને શુદ્ધવિકટ એટલે ઊનું - ઊકાળેલું પાણી.

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ વિગિટ્ઠભત્તિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા અટ્ઠમ ઉપરાંત તપસ્યા કરનાર સાધુને (કમ્પઈ એગે ડસિણવિયડે પડિગાહિત્તે) એક ઊનું કરેલું પાણી જ ગ્રહણ કરવું કલ્પે.

(સે વિ ય ણં અસિત્થે) તે પણ ધાન્ય પ્રમુખના દાણા વગરનું હોવું જોઈએ, (નો વિ ય ણં સસિત્થે) પરંતુ દાણા સહિત ન હોવું જોઈએ; કેમકે અટ્ઠમ ઉપરાંત તપસ્યા કરનારનું શરીર પ્રાયઃ દેવ વડે અધિષ્ઠિત હોય છે. (વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ ભત્તપડિયાઈં વિચ્છયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ભાતનું પચ્ચક્રખાણ કરેલા એટલે અનશન

નવમં
આખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

કરેલા એવા ચોમાસુ રહેલા સાધુને (કપ્પઙ્ગુ એગે ડસિણવિયડે પડિગાહિત્તે) એક ઊનું પાણી ગ્રહણ કરવું કલ્પે. (સે વિ ચ ણં અસિત્થે) તે પણ થાન્ય પ્રમુખના દાણા વગરનું કલ્પે, (નો ચેવ ણં સસિત્થે) પણ દાણા સહિત હોય તો નજ કલ્પે. (સે વિ ચ ણં પરિપૂર્ણે) તે પણ વસ્ત્રથી ગાળેલું કલ્પે, (નો ચેવ ણં અપરિપૂર્ણે) પરંતુ ગાળ્યા વગરનું ન જ કલ્પે; કેમકે ગાળ્યા વગરનું પીવાથી ગળે તૃણાદિ લાગી જાય. (સે વિ ચ ણં પરિમિત્તે) તે પણ પરિમિત કલ્પે, (નો ચેવ ણં અપરિમિત્તે) પણ અપરિમિત ન જ કલ્પે; કેમકે માપ વગરનું પીવાથી અજીર્ણ થાય. (સે વિ ચ ણં બહુસંપુણ્ણે) તે પણ કાંઈક ઓછું પીવું, (નો ચેવ ણં અબહુસંપુણ્ણે) પણ ઘણું ઓછું ન પીવું; કેમકે પાણી ઘણું ઓછું પીવાથી તરસ છીપતી નથી (૯) ॥૨૫॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ સંઘ્રાદત્તિયસ્સ ખિક્ખુસ્સ) ચોમાસુ રહેલા દત્તિની સંખ્યા કરનારા એટલે દત્તિનું પરિમાણ રાખનારા સાધુને (કપ્પન્તિ પંચ દત્તીઓ ભોયણસ્સ પડિગાહિત્તે) ભોજનની પાંચ દત્તિ ગ્રહણ કરવી કલ્પે, (પંચ પાણગસ્સ) અને પાણીની પાંચ દત્તિ ગ્રહણ કરવી કલ્પે. (અહવા ચત્તારિ ભોયણસ્સ, પંચ પાણગસ્સ,) અથવા ભોજનની ચાર અને પાણીની પાંચ દત્તિ ગ્રહણ કરવી કલ્પે. (અહવા પંચ ભોયણસ્સ, ચત્તારિ પાણગસ્સ) અથવા ભોજનની પાંચ અને પાણીની ચાર દત્તિ ગ્રહણ કરવી કલ્પે. (તત્થ ણં એગા દત્તી લોણાસાયણમિત્તમવિ પડિગાહિયા સિયા) તેમાં લવણના આસ્વાદનમાત્ર પણ એટલે લવણ જેટલું થોડું પણ ભોજન અથવા પાણી

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગ્રહણ કરાય તો તે પણ એક દત્તિ ગણાય. એટલે, એકી વારે - અવિચ્છિન્નપણે થોડી અથવા ઘણી જેટલી ભિક્ષા દેવાય તે દત્તિ કહેવાય. જેમ પાત્રમાં ઓદનનો એક જ દાણો પડ્યો હોય, તો તે પણ એક દત્તિ ગણાય; અથવા ઇચ્છિત આહાર એકી સાથે પડ્યો હોય, તો તે પણ દત્તિ ગણાય. ઘડામાં પાણીનું એક જ ટીપું પડી ધારા ખંડિત થઈ હોય તો તે એક જ ટીપું પણ દત્તિ ગણાય, અને અખંડ ધારાએ પાણીથી આખો ઘડો ભરાઈ જાય તો તે પણ એક દત્તિ ગણાય; ધારા ખંડિત થતાં બીજી ધારાએ બીજી દત્તિ ગણાય. અહીં પાંચ દત્તિનું ઉપલક્ષણ છે; તેથી ચાર, ત્રણ, બે, એક, છ કે સાત જેવો અભિગ્રહ હોય તેટલી દત્તિ ભોજનની તથા પાણીની લેવી કલ્પે. વળી ભોજન તથા પાણીની દત્તિઓ અદલ-બદલ ન કરવી; જેમ કોઈએ ભોજન અને પાણીની પાંચ પાંચ દત્તિ ધારી હોય, તેને પાણીની ત્રણ દત્તિઓ વડે ખપ પૂરતું પાણી મળી ગયું હોય, અને ભોજનની પાંચ દત્તિ થવા છતાં પૂરતો આહાર ન મળ્યો હોય; તેથી તે પાણી સંબંધિ બાકી રહેલ બે દત્તિ ભોજનમાં ગણી બે દત્તિ વધારે ભોજન લેવા ધારે તો તે ન કલ્પે; એવી રીતે પાણી માટે પણ સમજવું. વળી અભિગ્રહ ધારેલી દત્તિથી વધારે લેવું કલ્પે નહિ, (કપ્પઙ્ગ સે તદ્દિવસં તેણેવ ભત્તટ્ઠેણં પજ્જોસવિત્તણં) તે સાધુએ તે દિવસે તેટલા જ ભોજન વડે રહેવું કલ્પે, (નો સે કપ્પઙ્ગ દુચ્ચં પિ ગાહાવઙ્ગુલ્લં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કમિત્તણ વા પવિસિત્તણ વા) પણ તેણે ગૃહસ્થને ઘેરે ભાત અથવા પાણી માટે બીજી વાર નીકળવું અને પેસવું કલ્પે નહિ (૧૦) ॥૨૬॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

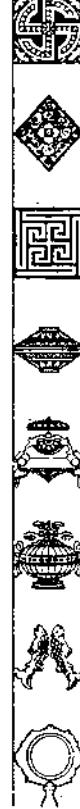

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નો કપ્પઙ્ગ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા જાવ ઉવસ્સયાઓ સત્તઘસંતરં સંઘરહિં 'સન્નિયદ્ધચારિસ્સ ઇત્તણ' ચોમાસુ રહેલા સન્નિવૃત્તચારી^૧ એટલે નિષિદ્ધ કરેલાં ઘરથી પાછા ફર્યા છતાં ભિક્ષા માટે બીજે જનારા એવા સાધુઓ અને સાધ્વીઓએ ઉપાશ્રયથી આરંભી સાત ઘરને વિષે સંખડિ^૨ એટલે ઓદનપાક પ્રતિ ત્યાં આહાર ગ્રહણ કરવા જવું કલ્પે નહિ. તાત્પર્ય કે - એક ઉપાશ્રય એટલે શય્યાતરને ઘેર અને તેની સમીપનાં બીજાં છ ઘેરે ભિક્ષા માટે જવું નહિ, કેમકે તેઓ નજીકમાં હોવાથી સાધુગુણના રાગી થવાથી ઉદ્ગમાદિ દોષયુક્ત ભિક્ષા આપવાનો સંભવ છે. ઘણા આચાર્યો તો એવી વ્યાખ્યા કરે છે કે - સંખડિ એટલે જ્યાં ઘણા માણસો જમવા માટે એકઠા થયા હોય તે જમણવારમાં જવું કલ્પે નહિ. હવે સૂત્રકાર મહારાજ મતાંતર દર્શાવે છે - (એમે પુણ એવમાહંસુ-) કેટલાએક એમ કહે છે કે -

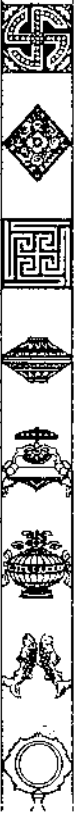
(નો કપ્પઙ્ગ જાવ ઉવસ્સયાઓ પરેણં સંઘરહિં સન્નિયદ્ધચારિસ્સ ઇત્તણ) નિષિદ્ધ કરેલાં ઘરથી બીજે જનારા સાધુ-સાધ્વીને ઉપાશ્રયથી આરંભી ત્યાર પછીના સાત ઘરોને વિષે સંખડિ પ્રતિ-ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા જવું કલ્પે નહિ, એટલે એક શય્યાતરનું ઘર તથા ત્યાર પછીનાં સાત ઘર વર્જે. (એમે પુણ એવમાહંસુ-) વળી કેટલાએક

૧. અહીં બહુવચનને ઠેકાણે એકવચન વાપર્યું છે, તેથી અર્થ કરતાં બહુવચન સમજવું સન્નિવૃત્તચારિણામ્. ૨. 'સન્નિવૃત્ત' એટલે નિષિદ્ધ ઘરથી પાછા ફર્યા છતાં 'ચારી' એટલે અન્ય ઘેર ભિક્ષા માટે જનારા. ૩. સંસ્કૃતિ-સંસ્કાર, એટલે ઓદનાદિનું રંધન-પચન-પાકવું.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

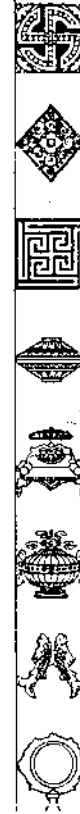
એમ કહે છે કે - (નો કપ્પઙ્ગ જાવ ઝવસસયાઓ પરંપરેણં સંગ્રહિં સન્નિયદ્ધચારિસસિં ઇત્તણં) નિષિદ્ધા કરેલાં ઘરથી બીજે જનારા સાધુ સાધ્વીને ઉપાશ્રયથી આરંભી પરંપરાએ આગળનાં સાત ઘરને વિષે સંખડિ પ્રતિ-ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા જવું કલ્પે નહિ, એટલે એક શય્યાતરનું ઘર, ત્યારપછીનું એક ઘર, અને ત્યાર પછીનાં સાત ઘર, એવી રીતે કુલ નવ ઘર વર્જે (૧૧) ॥૨૭॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસસ નો કપ્પઙ્ગ પાણિપડિગ્ગહિયસસ ભિક્ખુસસ 'કણગફુસિયમિત્તમવિ વુટ્ઠિકાયંસિ નિવયમાણંસિ ગાહાવડ્ઢુક્કલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિવિચ્છમિત્તણ વા પવિસિત્તણ વા) ચોમાસું રહેલા કરપાત્રી એટલે હાથજ છે પાત્ર જેને એવા જિનકલ્પિકાદિ સાધુને લેશ પણ જલની ¹ધુમ્મસમાત્ર પણ ²વૃષ્ટિકાય પડતી હોય તો ગૃહસ્થને ઘેર ભાત-પાણી માટે નીકળવું કે પેસવું કલ્પે નહિ ॥૨૮॥

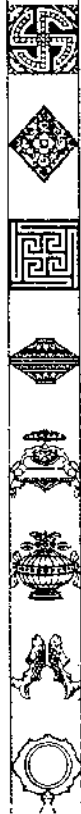
(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસસ પાણિપડિગ્ગહિયસસ ભિક્ખુસસ) ચોમાસું રહેલા કરપાત્રી એવા જિનકલ્પિકાદિ સાધુને (નો કપ્પઙ્ગ અગિહંસિ પિંડવાયં પડિગ્ગહિત્તા પજ્જોસવિત્તણ) આચ્છાદન વગરની એટલે અગાસી જગ્યાએ ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને આહાર કરવો કલ્પે નહિ. (પજ્જોસવેમાણસસ સહસા વુટ્ઠિકાણ નિવડ્ઢજ્જા) કદાચિત્

૧. કણક - 'કણ' એટલે લેશમાત્ર 'ક' એટલે જલ. ફુસિય - ફુસાર એટલે ધુમ્મસ-ધુવરો. ૨. ધુવરી અથવા ઝાકળ. ૩. અધ્યાયની વૃષ્ટિ વરસાદ.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આચ્છાદન વગરની જગ્યામાં આહાર કરતાં અર્ધ આહાર કર્યે છતે અકસ્માત્ વૃષ્ટિકાય પડે તો (દેસં ભુચ્ચા દેસમાદાય) વરસાદ થયા પહેલાં આહારનો જે થોડો ભાગ ખાધો હતો તે ખાઈને અને બાકી રહેલો થોડો ભાગ ગ્રહણ કરીને એટલે હાથમાં જ રહેવા દઈને (સે પાણિણા પાણિં પરિપિહિતા) તે સાધુ આહારવાળા હાથને બીજા હાથ વડે ઢાંકીને (ઝંસિં વા ણં નિલિજ્જિજ્જા) હૃદય આગળ સ્થાપન કરે, (કચ્ચંસિં વા ણં સમાહિજ્જા) અથવા તે આહારવાળા હાથને કાંખ વચ્ચે ઢાંકે. આવી રીતે કરીને તે સાધુ (અહાહનાણિ વા લેણાણિ વા ઝવાગચ્છિજ્જા) ગૃહસ્થોએ પોતાને નિમિત્તે આચ્છાદન કરેલાં ઘર પ્રત્યે આવે, (રુચ્ચમૂલાણિ વા ઝવાગચ્છિજ્જા) અથવા વૃક્ષોનાં મૂલ પ્રત્યે આવે; (જહા સે તત્થ પાણિસિં) જેથી ત્યાં તે સાધુના હાથ ઉપર (દગે વા દગરણ વા દગફુસિયા વા) જલ, જલનું બિંદુ, અથવા જલની ધુમ્મસ પણ (નો પરિયાવજ્જહિં) વિરાધના ન પામે અથવા ન પડે. જો કે જિનકલ્પિકાદિ સાધુઓ દેશ ઊણા દશપૂર્વધર હોવાથી તેમને વરસાદનો ઉપયોગ પ્રથમથી જ હોય છે, અને તેથી તેમને અર્ધ આહાર કરતાં જવું પડે એમ સંભવે નહિ; તો પણ છદ્મસ્થપણાથી કદાચિત્ ઉપયોગ ન પણ રહે ॥૨૮॥ એ કહેલા અર્થનો જ ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે-

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ પાણિપહિગ્ગહિયસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા કરપાત્રી એવા જિનકલ્પિકાદિ સાધુને (જં કિંચિ કણગફુસિયમિત્તં પિ નિવહ્હિં) જે કાંઈ લેશ પણ જલની ધુમ્મસમાત્ર પણ પડે, (નો સે કપ્પહિં

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ગાહાવટ્કુલં ભક્ષાણ વા પાણાણ વા નિક્ષ્રમિત્તણ વા પવિસિત્તણ વા) તો તે સાધુને ગૃહસ્થને ઘેર આહાર કે પાણી માટે નીકળવું કે પેસવું નહિ (૧૨) ॥૩૦॥ કરપાત્રીનો વિધિ કલ્પો, હવે પાત્રધારીનો વિધિ કહે છે -

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ પડિગ્ગહધારિસ્સ ભિક્ખુસ્સ) ચોમાસું રહેલા પાત્રધારી એવા સ્થવિરકલ્પિકાદિ સાધુને (નો કપ્પહ વગ્ધારિયવુટ્ઠિકાયંસિ ગાહાવટ્કુલં ભક્ષાણ વા પાણાણ વા નિક્ષ્રમિત્તણ પવિસિત્તણ વા) અખંડ ધારાએ વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે, એટલે કપડાંને ભેદી શરીરને ભીંજાવી નાખે એવો વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે ગૃહસ્થને ઘેર ભાત-પાણી માટે નીકળવું કે પેસવું કલ્પે નહિ. હવે તપસ્વી, ગ્લાન કે ક્ષુધા સહન ન કરી શકે એવા સાધુને માટે અપવાદ કહે છે - (કપ્પહ સે અપ્પવુટ્ઠિકાયંસિ સંતરુત્તરંસિ ગાહાવટ્કુલં ભક્ષાણ વા પાણાણ વા નિક્ષ્રમિત્તણ વા પવિસિત્તણ વા) થોડો વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે તે પાત્રધારી સાધુને અંદર સૂતરનું અને ઉપર ઊનનું^૧ કપડું એ બેથી બરાબર વેષ્ટિત થઈને ગૃહસ્થને ઘેર ભાત-પાણી માટે નીકળવું કે પેસવું કલ્પે છે ॥૩૧॥

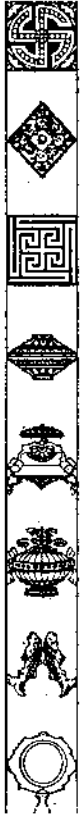
(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ નિગ્ગંથસ્સ નિગ્ગંથીણ વા ગાહાવટ્કુલં પિંડવાયપડિયાણ અણુપ્પવિટ્ઠસ્સ)

૧. ઊનનું ન હોય તો ઉંટના વાળનું, તે ન હોય તો તૂંજનું, તે ન હોય તો સૂતરનું કપડું સમજવું, વળી તાલપત્ર અથવા પલાશના છત્ર વડે આચ્છાદિત થઈ ભિક્ષા માટે જાય. ૨. પિંડપાત્ર એટલે ભિક્ષાનો લાભ.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ભિક્ષાલાભની પ્રતિજ્ઞા વડે એટલે 'અહીં ભિક્ષા મળશે' એવી બુદ્ધિથી ગૃહસ્થને ઘેર ગોચરી ગયેલા એવા ચોમાસું રહેલા સાધુને અથવા સાધ્વીને (નિગિજ્ઞાય નિગિજ્ઞાય વુદ્ધિકાણ નિવઙ્ગજ્ઞા) જો રહી રહીને વૃષ્ટિકાય પડે તો; (કમ્પડ્ડ સે અહે આરામંસિ વા, અહે ઝવસ્સયંસિ વા, અહે વિચડગિહંસિ વા, અહે રુક્ખમૂલંસિ વા ઝવાગચ્છિત્તણ) તે સાધુને બગીચા નીચે, ઉપાશ્રય^૧ નીચે, તેનો અભાવ હોય તો વિકટગૃહ એટલે જ્યાં ગામના લોકો એકઠા થઈ બેસતા હોય તે માંડવા^૨ નીચે, અથવા વૃક્ષના મૂલ નીચે આવવું કલ્પે છે ॥૩૨॥

(તત્થ સે પુવ્વાગમણેણં) તેમાં - માંડવા વિષે, બગીચામાં, અથવા વૃક્ષાદિ નીચે તે સાધુના આવ્યા પહેલાં (પુવ્વાજ્ઞે ચાઝલોદણે) જો ભાત પૂર્વાયુક્ત હોય, એટલે સાધુના આવ્યા પહેલાં જ ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે ભાત રાંધવા માંડેલ હોય, (પચ્છાજ્ઞે ભિલિંગસૂવે) અને તૂવેર વિગેરેની દાલ પશ્ચાદાયુક્ત હોય, એટલે સાધુના આવ્યા પછી રાંધવા માંડેલ હોય, (કમ્પડ્ડ સે ચાઝલોદણે પડિગાહિત્તણ) તો તે સાધુને ભાત ગ્રહણ કરવા કલ્પે છે; કેમકે સાધુના આગમન પહેલાં તે રાંધવા માંડેલ હોવાથી દોષ લાગતો નથી; (નો સે કમ્પડ્ડ ભિલિંગસૂવે પડિગાહિત્તણ) પરંતુ તે સાધુને તૂવેર વિગેરેની દાળ ગ્રહણ કરવી કલ્પે નહિ કેમકે સાધુના આગમન પછી તેને રાંધવા માંડેલ હોવાથી તેમાં ઉદ્ગમ્માદિ દોષનો સંભવ છે ॥૩૩॥

૧. જેની સાથે આહાર-પાણીનો વ્યવહાર હોય તે સાંભોગિક સાધુઓના ઉપાશ્રયે અથવા તેથી બીજા એટલે અસાંભોગિક એવા સાધુઓના ઉપાશ્રયે. ૨. ચોરા-ચોતરા વિગેરેને વિષે.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તત્થ સે પુવ્વાગમણેણં) ત્યાં તે સાધુના આવ્યા પહેલાં (પુવ્વાજ્જે ભિલિંગસૂવે^૧) તૂવેર આદિ દાળ પ્રથમ રાંધવા માંડી હોય, (પચ્છાજ્જે ચાઝલોદણે) અને ભાત પાછળથી રાંધવા માંડ્યા હોય; (કપ્પઙ્ગ સે ભિલિંગસૂવે પડિગાહિત્તે) તો તે સાધુને તૂવેર આદિ દાળ ગ્રહણ કરવી કલ્પે છે, (નો સે કપ્પઙ્ગ ચાઝલોદણે પડિગાહિત્તે) પણ તે સાધુને ભાત ગ્રહણ કરવા કલ્પે નહિ ॥૩૪॥

(તત્થ સે પુવ્વાગમણેણં) ત્યાં તે સાધુના આવ્યા પહેલાં (દો વિ પુવ્વાજ્જાઙ્ગ) બન્ને પૂર્વાયુક્ત હોય, એટલે ભાત અને દાળ બન્ને વસ્તુ પ્રથમથી જ રાંધવા માંડેલ હોય, (કપ્પન્તિ સે દો વિ પડિગાહિત્તે) તો તે સાધુને તે બન્ને વસ્તુ ગ્રહણ કરવી કલ્પે છે. (તત્થ સે પુવ્વાગમણેણં) ત્યાં તે સાધુના આવ્યા પહેલાં (દો વિ પચ્છાજ્જાઙ્ગ) બન્ને વસ્તુ પશ્ચાદાયુક્ત હોય, એટલે સાધુ આવ્યા પછી બન્ને વસ્તુ રાંધવા માંડી હોય; (એવં નો સે કપ્પન્તિ દો વિ પડિગાહિત્તે) તો તે સાધુને તે બન્ને વસ્તુ ગ્રહણ કરવી કલ્પે નહિ. તાત્પર્ય કે - (જે સે તત્થ પુવ્વાગમણેણં પુવ્વાજ્જે) ત્યાં તો સાધુના આવ્યા પહેલાં જે ચીજ પૂર્વાયુક્ત હોય એટલે પ્રથમથી જ રાંધવા માંડેલ હોય, (સે કપ્પઙ્ગ પડિગાહિત્તે) તે ચીજ ગ્રહણ કરવી કલ્પે છે; (જે સે તત્થ પુવ્વાગમણેણં પચ્છાજ્જે) અને ત્યાં તે સાધુના

૧. ભિલિંગસૂપ એટલે તૂવેરની દાળ, અડદની દાળ, મગની દાળ, અથવા ઘી યા તેલથી વધારેલી કોઈ પણ જાતની દાળ.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

૫૯૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આવ્યા પહેલાં જે ચીજ પશ્ચાદાયુક્ત હોય, એટલે તે સાધુ આવ્યા પછી રાંધવા માંડેલ હોય, (નો સે કપ્પઙ્ પડિગાહિત્તે) તે ચીજ તે સાધુને ગ્રહણ કરવી કલ્પે નહિ ॥૩૫॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ નિગંથસ્સ નિગંથીએ વા ગાહાવહકુલં પિંડવાયપડિયાએ અણુપ્પવિટ્ઠસ્સ) ચોમાસું રહેલા ભિક્ષાલાભની બુદ્ધિથી ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલા એવા સાધુને અથવા સાધ્વીને (નિગિજ્ઞિય નિગિજ્ઞિય વુટ્ઠિત્તકાએ નિવહજ્જા) જો રહી રહીને વરસાદ પડે તો, (કપ્પઙ્ સે અહે આરામંસિ વા) તે સાધુને અથવા સાધ્વીને બગીચા નીચે (જાવ અહે રુક્ષમૂલંસિ વા ઉવાગચ્છિત્તે) અથવા યાવત્ વૃક્ષમૂલ નીચે આવવું કલ્પે છે. (નો સે કપ્પઙ્ પુવ્વગહિણં ભત્તપાણેણં વેલં ઉવાયણાવિત્તે) પરંતુ તેણે પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા આહાર-પાણી વડે ભોજનવેલા ઉલ્લંઘવી કલ્પે નહિ, એટલે ભાતપાણી વાપરી લેવાં. બગીચા વિગેરેમાં રહેલા તે સાધુ અથવા સાધ્વીએ જો વરસાદ વરસતો ન રહે તો શું કરવું? તે કહે છે - (કપ્પઙ્ સે પુન્નામેવ વિયડગં ભુચ્ચા પિચ્ચા, પડિગ્ગહગં સંલિહિય સંલિહિય સંપમજ્જિય સંપમજ્જિય, એગઓ મંડગં કટ્ટુ, સાવસેસે સૂરિએ જેણેવ ઉવસ્સાએ તેણેવ ઉવાગચ્છિત્તે) તે સાધુએ અથવા સાધ્વીએ પહેલાં ઉદ્દગમાદિ દોષ રહિત એવા અશનાદિ ખાઈને, પીને, પાત્ર લુંછીને તથા ધોઈને, પાત્રાદિ ઉપકરણ એકઠું કરી બરાબર બાંધી અને શરીર સાથે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

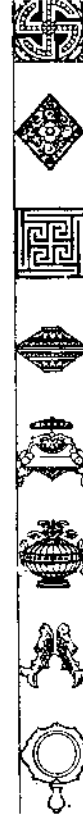

વીંટાળીને, વરસાદ વરસતો હોય તો પણ જ્યારે સૂર્ય કાંઈક બાકી રહ્યો હોય એટલે અસ્ત ન થયો હોય ત્યારે જ્યાં ઉપાશ્રય હોય ત્યાં આવવું કલ્પે છે. (નો સે કમ્પડ્ડ તં સ્યણિં તત્થેવ ઉવાયણાવિત્તણ) પરંતુ તેને તે રાત્રિ ત્યાં જ એટલે ઉપાશ્રયની બહાર ઉલ્લંઘવી કલ્પે નહિ; કેમકે રાત્રિએ ઉપાશ્રય બહાર એકલા રહેલા સાધુને પોતાથી તથા પરથી ઉત્પન્ન થતા ઘણા દોષો સંભવે વળી ઉપાશ્રયમાં રહેલા સાધુઓ તે સાધુની ચિંતા કરે, તેથી દિવસ છતાં ઉપાશ્રયે આવવું ॥૩૬॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ નિગ્ગંથસ્સ નિગ્ગંથીણ વા ગાહાવડ્ડકુલં પિંડવાયપડિયાણ અણુપ્પવિટ્ઠસ્સ) ચોમાસું રહેલા ભિક્ષાલાભની બુદ્ધિથી ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલા એવા સાધુને અથવા સાધ્વીને (નિગિજ્ઞિય નિગિજ્ઞિય વુટ્ઠિકાણ નિવડ્ડજ્જા) જો રહી રહીને વરસાદ પડે (કમ્પડ્ડ સે અહે આરામંસિ વા જાવ ઉવાગચ્છિત્તણ) તો તે સાધુને બગીચા નીચે યાવત્ વૃક્ષમૂલાદિનીચે આવવું કલ્પે છે ॥૩૭॥

હવે રહી રહીને વરસાદ વરસતાં જો બગીચા વિગેરેમાં સાધુ અથવા સાધ્વી રહે, તો તે કઈ વિધિએ રહે તે કહે છે - (તત્થ નો સે કમ્પડ્ડ ઇગસ્સ નિગ્ગંથસ્સ ઇગાણ ય નિગ્ગંથીણ ઇગઓ ચિટ્ઠિત્તણ) ત્યાં એટલે બગીચો, માંડવો કે વૃક્ષમૂલાદિ નીચે રહેલા તે એક સાધુને અને એક સાધ્વીને એક સ્થાને રહેવું કલ્પે નહિ. (તત્થ નો કમ્પડ્ડ ઇગસ્સ નિગ્ગંથસ્સ દુપ્પહં નિગ્ગંથીણં ય ઇગઓ ચિટ્ઠિત્તણ) ત્યાં એક સાધુને અને બે સાધ્વીને એક સ્થાને

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રહેવું કલ્પે નહિ. (તત્થ નો કપ્પઙ્ગ દુણ્હં નિગંથાણં એગાએ ચ નિગંથીએ એગઓ ચિદ્દિત્તએ) ત્યાં બે સાધુને અને એક સાધ્વીને એક સ્થાને રહેવું કલ્પે નહિ. (તત્થ નો કપ્પઙ્ગ દુણ્હં નિગંથાણં દુણ્હં નિગંથીણં ચ એગઓ ચિદ્દિત્તએ) ત્યાં બે સાધુને અને બે સાધ્વીને એક સ્થાને રહેવું કલ્પે નહિ. (અત્થિ ચ ઇત્થ કેઙ્ગ પંચમે ચુહુએ વા ચુહિયા વા) પરંતુ જો અહીં લઘુશિષ્ય કે લઘુશિષ્યા એ બેમાંથી કોઈ પાંચમું હોય, (અન્નેસિં વા સંલોએ સપહિદુવારે) અથવા બીજાઓ દેખી શકે એવું તે ખુલ્લું સ્થાન હોય, તે પણ ઘણા દ્વારવાળું અથવા બધા ઘરોના રસ્તાનું સ્થાન હોય, (એવં ણ્હં કપ્પઙ્ગ એગઓ ચિદ્દિત્તએ) એવી રીતે જો હોય તો પાંચમા વિના પણ એક સ્થાને રહેવું કલ્પે છે. તાત્પર્ય કે - એક સાધુને એક સાધ્વી સાથે, એક સાધુને બે સાધ્વી સાથે, બે સાધુને એક સાધ્વી સાથે, અને બે સાધુને બે સાધ્વી સાથે રહેવું કલ્પે નહિ; પણ જો ત્યાં લઘુશિષ્યા કે લઘુશિષ્ય એ બેમાંથી કોઈ પાંચમું સાક્ષી હોય તો રહેવું કલ્પે છે. અથવા વરસાદ વરસતાં પણ પોતાનું કામ ચાલુ રાખનારા લુહારાદિની દૃષ્ટિ પડે એવું તથા ઘણા બારણાવાળું અથવા ત્યાંથી પસાર થઈને ઘણા ઘરવાળા પોતપોતાને ઘેર જઈ શકે એવું તે સ્થાન હોય તો પાંચમા વિના પણ ત્યાં રહેવું કલ્પે છે ॥૩૮॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયસ્સ નિગંથસ્સ ગાહાવહ્કુલં પિંડવાયપહિયાએ અણુપવિટ્ઠહસ્સ) ચોમાસું રહેલા ભિક્ષાલાભની બુદ્ધિથી ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલા એવા સાધુને (નિગિજ્ઞિય નિગિજ્ઞિય વુટ્ઠિકાએ નિવહ્જ્જા) જો

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રહી રહીને વરસાદ પડે (કપ્પઙ્ગ સે અહે આરામંસિ વા જાવ ઉવાગચ્છિત્તે) તો તે સાધુને બગીચા નીચે યાવત્ વૃક્ષના મૂલ નીચે આવવું કલ્પે, (તત્થ નો કપ્પઙ્ગ એગસ્સ નિગંથસ્સ એગાએ ય અગારીએ એગઓ ચિટ્ઠિત્તે) ત્યાં એક સાધુને અને એક શ્રાવિકાને એક સ્થાને રહેવું કલ્પે નહિ, એ એક ભાંગો થયો, (એવં ચઝમંગી) એવી રીતે પ્રથમ કહ્યા મુજબ ચારેભાંગા સમજવા. એટલે-એક સાધુને એક શ્રાવિકા સાથે, એક સાધુને બે શ્રાવિકા સાથે, બે સાધુને એક શ્રાવિકા સાથે, અને બે સાધુને બે શ્રાવિકા સાથે રહેવું કલ્પે નહિ. (અત્થિ ણં ઇત્થ કેઙ્ગ પંચમે થેરે વા થેરિયા વા) પરંતુ અહીં સ્થવિર સાધુ કે સ્થવિર સાધ્વી એ બેમાંથી કોઈ પણ પાંચમું સાક્ષી હોય તો રહેવું કલ્પે છે. (અન્નેસિં વા સંલોએ સપહિદુવારે) અથવા બીજાઓ દેખી શકે એવું તે સ્થાન હોય, તે પણ ઘણા દ્વારવાળું અને ઘણા ધરોના રસ્તાનું સ્થાન હોય, (એવં કપ્પઙ્ગ એગઓ ચિટ્ઠિત્તે) એવી રીતે જો હોય તો એક સ્થાને રહેવું કલ્પે છે. (એવં ચેવ નિગંથીએ અગારસ્સ ય ભાણિયવ્વં) એવી જ રીતે સાધ્વી અને ગૃહસ્થની ચઉભંગી કહેવી. અહીં સાધુનું જે એકાકીપણું કહ્યું છે, તે કારણસર સમજવું. સંઘાડો ઉપવાસી હોય અથવા રોગાદિ ઉપદ્રવથી અસુખી હોય, એવા સબળ કારણે સાધુને એકલા જવું પડે. ઉત્સર્ગમાર્ગે તો બે સાધુઓ સાથે વિચરે છે, અને ત્રણ અથવા તેથી વધારે સાધ્વીઓ સાથે વિચરે છે (૧૩) ॥૩૯॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

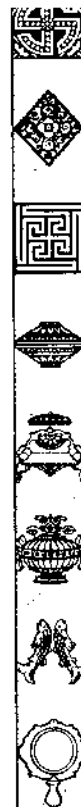
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નો કપ્પઙ્ગ નિગ્ગંથાણ વા નિગ્ગંથીણ વા અપરિણ્ણણં અપરિણ્ણયસ્સ અટ્ઠાણ અસણં વા પાણં વા સ્નાઈમં વા સાઈમં વા જાવ પઢિગાહિત્તણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અને સાધ્વીઓની મધ્યમાં અપરિજ્ઞાત એવા સાધુએ અપરિજ્ઞાત સાધુ માટે એટલે ‘તમે મારા યોગ્ય અશનાદિ લાવજો’ એ પ્રમાણે જેને કહેલ નથી એવા સાધુએ ‘હું તમારા યોગ્ય અશનાદિ લાવીશ’ એમ જેને જણાવેલ નથી એવા સાધુ માટે અશન, પાન, ખાદિમ કે સ્વાદિમ ગ્રહણ કરવું કલ્પે નહિ. તાત્પર્ય કે - ચોમાસામાં સાધુ-સાધ્વીએ બીજા સાધુ-સાધ્વી માટે તેમને પૂછ્યા વગર અશનાદિ લાવવું નહિ ॥૪૦॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિમાહુ ધંતે ?) હે ભગવન્ ! એમ શા કારણથી કહો છો કે પૂછ્યા વગર બીજા સાધુ માટે ગોચરી લાવવી નહિ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (इच्छो परो अपरिण्णए भुंजिज्जा) પૂછ્યા વગર જેને માટે ગોચરી આણેલ હોય તે સાધુ પોતાની જો ખાવાની ઈચ્છા હોય તો ખાય, (इच्छा परो न भुंजिज्जा) પણ જો તે સાધુની ન ખાવાની ઈચ્છા હોય તો તે ન પણ ખાય; ઉલટું તે એમ કહે કે - ‘કોણે કહ્યું હતું કે તમે આ લાવ્યા ?’ વળી તેને ખાવાની ઈચ્છા ન હોવા છતાં કદાચ દાક્ષિણ્યથી ખાય તો તેને અજીર્ણાદિથી વ્યાધિ થાય; અને પરઠવું પડે તો ચોમાસામાં જીવ-જંતુ વગરની શુદ્ધ જગ્યાના દુર્લભપણાથી દોષ લાગે; તેથી પૂછીને જ અશનાદિ લાવવું (૧૪) ॥૪૧॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

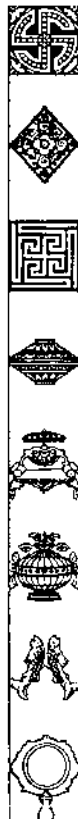
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નો કપ્પહિ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા ઉદડલ્લેણ વા સસિણિલ્લેણ વા કાણં
અસણં વા પાણં વા ચ્ચાઈમં વા સાઈમં વા આહાસ્તિણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓને વરસાદના
પાણીના ટપકતા બિંદુઓ યુક્ત અથવા પાણીવાળું શરીર હોય ત્યાં સુધી અશન, પાન, ખાદિમ કે સ્વાદિમ
એ ચારે પ્રકારનો આહાર કરવો કલ્પે નહિ ॥૪૨॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિમાહુ ભંતે ?) હે ભગવન્ ! એમ શા કારણથી કહો છો ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર
આપે છે કે - (સત્ત સિણેહાયયણા પણ્ણત્તા) જેમાંથી પાણી સૂકાતાં વાર લાગે એવાં સાત સ્થાન જિનેન્દ્રોએ
પ્રરૂપ્યાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (પાણી પાણિલેહા) બન્ને હાથ, આયુષ્યરેખાદિ હસ્તરેખાઓ, (નહા
નહસિહા) અખંડ નખ, નખના અગ્રભાગ, (ભમુહા અહરુટ્ઠા ઉત્તરુટ્ઠા) બ્રહ્મકુટી, દાઢી, અને મૂછ. (અહ પુણ
એવં જાણિજ્જા-) હવે પાણી સૂકાઈ જતાં તે સાધુ કે સાધ્વી એમ જાણે કે - (વિગગોદણ મે કાણ છિન્નસિણેહે)
મારું શરીર પાણીના બિંદુઓ રહિત થઈ ગયું છે, અને શરીરે જરા પણ પાણી રહ્યું નથી, (એવં સે કપ્પહિ
અસણં વા પાણં વા ચ્ચાઈમં વા સાઈમં વા આહાસ્તિણ) એવી રીતે જાણે ત્યારે તેને અશન પાન ખાદિમ કે
સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારનો આહાર કરવો કલ્પે (૧૫) ॥૪૩॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં ઇહ ગ્ગલુ નિગ્ગંથાણ વા નિગ્ગંથીણ વા) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અને સાધ્વીઓને અહીં નિશ્ચયથી (ઇમાઇં અટ્ઠ સુહુમાઇં) આ આઠ સૂક્ષ્મો છે, (જાઇં છઠ્ઠમત્થેણં નિગ્ગંથેણ વા નિગ્ગંથીણ વા) જે સૂક્ષ્મોને છદ્મસ્થ સાધુ-સાધ્વીએ તેઓ જ્યાં જ્યાં બેસે ઉઠે કે ઉપકરણ મૂકે લે ત્યાં ત્યાં (અભિક્કરણં અભિક્કરણં જાણિયવ્વાઇં પાસિયવ્વાઇં પડિલેહિયવ્વાઇં ભવન્તિ) સૂત્રના કથન મુજબ વારંવાર જાણવાં જોઈએ, આખંખથી દેખવાં જોઈએ, અને જાણીને તથા જોઈને પ્રતિલેખવાં જોઈએ; એટલે પરિહરવાપણે વિચારવાં જોઈએ - તેઓનું રક્ષણ કરવા ઉપયોગ રાખવો જોઈએ. (તં જહા-) તે આઠ સૂક્ષ્મ આ પ્રમાણે છે - (પાણસુહુમં, પણગસુહુમં, બીયસુહુમં) સૂક્ષ્મ^૧ પ્રાણ, સૂક્ષ્મ^૨ પનક, સૂક્ષ્મ^૩ બીજ, (હરિયસુહુમં, પુષ્પસુહુમં, અંડસુહુમં) સૂક્ષ્મ^૪ હરિત, સૂક્ષ્મ^૫ પુષ્પ, સૂક્ષ્મ^૬ ઈંડા, (લેણસુહુમં સિણેહસુહુમં) સૂક્ષ્મ લયન એટલે બીલ, અને સૂક્ષ્મ સ્નેહ એટલે અપ્કાય^૮ ॥૪૪॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિં તં પાણસુહુમે ?) તે સૂક્ષ્મ પ્રાણો કયા છે ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (પાણસુહુમે પંચવિહે પણ્ણત્તે) તીર્થકરો અને ગણધરોએ સૂક્ષ્મ પ્રાણો પાંચ પ્રકારના એટલે પાંચ વર્ણના પ્રરૂપ્યા છે, (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (કિણ્હે નીલે લોહિણે હાલિદે સુવિકલ્લે) કાળા, લીલા, રાતા, પીળા અને

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ધોળા. જો કે એક એક વર્ષમાં હજારો ભેદ અને ઘણા પ્રકારના સંયોગ હોય છે' પરંતુ તે દરેકનો કૃષ્ણાદિ પાંચ વર્ષમાં જ સમાવેશ થાય છે. બેઈન્દ્રિયાદિ સૂક્ષ્મ જીવો જે કુંથુવા વિગેરે, તે સૂક્ષ્મ પ્રાણ સમજવા. જેવી રીતે -

(અત્યિ કુંથૂ અણુદ્ધરી નામં) ઊદ્ધરી ન શકાય એવા કુંથુવા નામના જીવડા હોય છે, (જા ઠિયા અચલમાણા) તે કુંથુવા એવા તો સૂક્ષ્મ હોય છે કે - જે સ્થિર હોય, હાલતા - ચાલતા ન હોય ત્યારે તે (છઝમત્યાણં નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા) છદ્મસ્થ એવા સાધુઓને અને સાધ્વીઓને (નો ચક્ષુષ્પ્ફાસં હલ્લમાગચ્છડ્) દ્રષ્ટિપથમાં જલદી આવતા નથી. (જા અદિઠયા ચલમાણા) પણ જે કુંથુવા અસ્થિર હોય, હાલતા-ચાલતા હોય, તેઓ જ (છઝમત્યાણં નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા ચક્ષુષ્પ્ફાસં હલ્લમાગચ્છડ્) છદ્મસ્થ એવા સાધુઓ અને સાધ્વીઓને દ્રષ્ટિપથમાં જલદી આવે છે. (જાવ છઝમત્યેણં નિગંથેણ વા નિગંથીણ વા) યાવત્ - તે કુંથુવા વિગેરે સૂક્ષ્મ પ્રાણોને છદ્મસ્થ એવા સાધુએ અને સાધ્વીએ (અભિક્ષત્રણં અભિક્ષત્રણં જાણિયલ્લા પાસિયલ્લા પડિલેહિયલ્લા ભવડ્) વારંવાર જાણવા જોઈએ, દેખવા જોઈએ, અને પ્રતિલેખવા જોઈએ. (સે તં પાણસુહુમે) તે આ સૂક્ષ્મ પ્રાણ નામે પ્રથમ સૂક્ષ્મ કહ્યા ॥૧॥

(સે કિં તં પાણસુહુમે ?) તે સૂક્ષ્મ પનક કઈ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (પાણસુહુમે પંચવિહે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

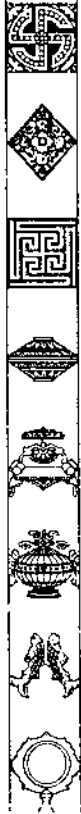
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પણ્ણત્તે) સૂક્ષ્મ પનક એટલે કુળી પાંચ પ્રકારની પ્રરૂપી છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (કિણ્ણે જાવ સુવિકલ્લે) કાળી યાવત્-લીલી, રાતી, પીળી અને ધોળી. (અત્થિ પણ્ણસુહુમે તદ્વલ્લસમાણવણ્ણં નામં પણ્ણત્તે) સૂક્ષ્મ પનક જે દ્રવ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે દ્રવ્યનો જેવો વર્ણ હોય તેના સમાન વર્ણવાળી પ્રરૂપેલ છે. પ્રાયઃ કરીને તે વરસાદ ઋતુમાં જમીન, કાજ અને પક્કાનાદિ ઉપર થાય છે; (જે છઝમત્થેણં નિગ્ગંથેણ વા નિગ્ગંથીં વા જાવ પડિલેહિયલ્લે ભવઈ) જે પનકને છદ્મસ્થ એવા સાધુએ અને સાધ્વીએ યાવત્ - જાણવી, દેખવી અને પ્રતિલેખવી જોઈએ. (સે તં પણ્ણસુહુમે) તે આ સૂક્ષ્મ પનક નામે બીજા સૂક્ષ્મ કહ્યા ॥૨॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિં તં બીયસુહુમે) તે સૂક્ષ્મ બીજ કયાં. ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (બીયસુહુમે પંચવિહે પણ્ણત્તે) સૂક્ષ્મ બીજ પાંચ પ્રકારના પ્રરૂપ્યાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (કિણ્ણે જાવ સુવિકલ્લે) કાળાં, યાવત્-લીલા રાતા પીળાં અને ધોળાં. (અત્થિ બીયસુહુમે કણિયાસમાણવણ્ણં નામં પણ્ણત્તે) શાલિ વિગેરે બીજના મુખના મૂલભાગમાં નખપડખેની ચામડી સમાન આકારવાળાં સૂક્ષ્મ બીજ પ્રરૂપ્યાં છે; (જે છઝમત્થેણં જાવ પડિલેહિયલ્લે ભવઈ) જેને છદ્મસ્થ એવા સાધુએ અને સાધ્વીએ યાવત્ - વારંવાર જાણવા જોઈએ, દેખવાં જોઈએ, અને પ્રતિલેખવાં જોઈએ. (સે તં બીયસુહુમે) તે આ સૂક્ષ્મ બીજ નામે ત્રીજા સૂક્ષ્મ કહ્યા ॥૩॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

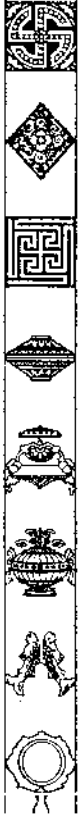
શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિં તં હરિયસુહુમે) તે સૂક્ષ્મ હરિત કઈ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (હરિયસુહુમે પંચવિહે પણ્ણત્તે) સૂક્ષ્મ હરિત પાંચ પ્રકારની પ્રરૂપી છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (કિણ્ણે જાવ સુવિકલ્લે) કાળી, યાવત્, લીલી, રાતી, પીળી અને ધોળી. (અત્થિ હરિયસુહુમે પુઢવીસમાણવણ્ણા નામં પણ્ણત્તે) નવી જ ઉગેલી અને પૃથ્વીસમાન વર્ણવાળી જે લીલોતરી તે સૂક્ષ્મહરિત પ્રરૂપી છે, અને તે અલ્પ સંઘયણવાળી હોવાથી થોડામાત્રથી પણ વિનાશ પામે છે. (જે નિગંથેણ વા નિગંથીય વા જાવ પઢિલેહિયલ્લે ભવઙ્) માટે જે સૂક્ષ્મહરિતને છદ્મસ્થ એવા સાધુએ અને સાધ્વીએ યાવત્-વારંવાર જાણવી જોઈએ, દેખવી જોઈએ અને યતનાપૂર્વક પ્રતિલેખવી જોઈએ. (સે તં હરિયસુહુમે) તે આ સૂક્ષ્મહરિત નામે ચોથા સૂક્ષ્મ કહ્યા ॥૪॥

શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે - (સે કિં તં પુપ્ફસુહુમે) તે સૂક્ષ્મ પુષ્પ ક્યાં ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (પુપ્ફસુહુમે પંચવિહે પણ્ણત્તે) સૂક્ષ્મ પુષ્પ એટલે સૂક્ષ્મફૂલ પાંચ પ્રકારનાં પ્રરૂપ્યાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે (કિણ્ણે જાવ સુવિકલ્લે) કાળાં, યાવત્-લીલાં, રાતાં, પીળાં અને ધોલાં. (અત્થિ પુપ્ફસુહુમે રુવ્વસમાણવણ્ણા નામં પણ્ણત્તે) સૂક્ષ્મપુષ્પો વૃક્ષસમાન વર્ણવાલાં પ્રરૂપ્યાં છે; અને તે વડલો ઉંબરો વિગેરેનાં સમજવાં, તેઓની ઉચ્છવાસમાત્રથી પણ વિરાધના થાય છે, (જે છઝમત્થેણં જાવ પઢિલેહિયલ્લે ભવઙ્) માટે જે સૂક્ષ્મ પુષ્પોને

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

છદ્મસ્થ એવા સાધુએ અને સાધ્વીએ યાવત્ - જાણવાં જોઈએ, દેખવાં જોઈએ, અને યતનાપૂર્વક પ્રતિલેખવાં જોઈએ. (સે તં પુષ્કસુહુમે) તે આ સૂક્ષ્મપુષ્પ નામે પાંચમા સૂક્ષ્મ કહ્યા ॥૫॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિં તં અંડસુહુમે ?) તે સૂક્ષ્મ ઈંડાં ક્યાં ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે - (અંડસુહુમે પંચવિહે પળ્લત્તે) અંડસૂક્ષ્મ એટલે સૂક્ષ્મ ઈંડાં પાંચ પ્રકારનાં પ્રરૂપ્યાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - ઉદંસંડે) મધમાખી, માંકડ વિગેરેના ઈંડાં તે ઉદંશ-અંડ, (ઝક્કલિઅંડે) કરોળીયાનાં ઈંડાં તે ઉત્કલિકા-અંડ, (પિપીલિઅંડે) કીડીનાં ઈંડાં તે પિપીલિકા-અંડ, (હલિઅંડે) ગરોલીના ઈંડાં તે હલિકા-અંડ, (હલ્લોહલિઅંડે) અને કાકીડીનાં ઈંડાં તે હલ્લોહલિકા-અંડ. આ પાંચે પ્રકારનાં ઈંડાં સૂક્ષ્મ હોય છે; (જે નિગ્ગંથેણ વા નિગ્ગંથીણ વા જાવ પડિલેહિયલ્લે ભવડ) માટે જે ઈંડાઓને છદ્મસ્થ એવા સાધુએ અને સાધ્વીએ વારંવાર જાણવાં જોઈએ, દેખવાં જોઈએ, અને તેઓની યતનાપૂર્વક પ્રતિલેખના કરવી જોઈએ. (સે તં અંડસુહુમે) તે આ સૂક્ષ્મઈંડા નામે છઠ્ઠ સૂક્ષ્મ કહ્યા ॥૬॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિ તં લેણસુહુમે) તે સૂક્ષ્મ લયન ક્યાં ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (લેણસુહુમે પંચવિહે પળ્લત્તે) જેમાં કીડી વિગેરે નાનાં નાનાં અનેક જીવડાં રહે તે સૂક્ષ્મ લયન એટલે સૂક્ષ્મ બિલ કહેવાય, અને તે સૂક્ષ્મ લયન પાંચ પ્રકારનાં પ્રરૂપ્યાં છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (ઝતિંગલેણે) ઉત્તિંગ

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

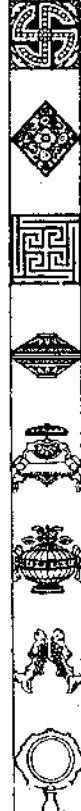
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

એટલે ગઘૈયા નામના તેઈન્દ્રિય જીવ ગર્દભ જેવા આકારના હોય છે, તેઓ ભોં ખોતરીને પોતાનાં દર બનાવે છે, તે ગઘૈયાનું જે બિલ તે ઉત્તિંગલયન; (મિંગુલેણે) ક્યારા વિગેરેમાંથી પાણી સૂકાઈ ગયા બાદ શુષ્ક જમીનમાં જે ફાટ પડે છે તે ભૃગુલયન, (ઝજ્જુણે) સરલ-સીધું જે બીલ તે ઋજુલયન, (તાલમૂલણે) તાડ વૃક્ષના મૂળીયાના આકારનું નીચે પહોળું અને ઉપર સાંકડું એવું જે બિલ તે તાલમૂલ, (સંબુક્કાવટ્ટે નામં પંચમે) અને પાંચમું શંબૂકાવર્ત એટલે ભમરાનું ઘર. (જે છઝમત્યેણં જાવ પડિલેહિયલ્લે ભવઈ) જે પાંચે પ્રકારનાં સૂક્ષ્મબિલને છદ્મસ્થ એવા સાધુએ અને સાધ્વીએ જાણવાં જોઈએ, યતનાપૂર્વક દેખવાં જોઈએ, અને સંભાળથી તેઓની પ્રતિલેખના કરવી જોઈએ. (સે તં લેણસુહમે) તે આ સૂક્ષ્મલયન નામે સાતમા સૂક્ષ્મ કહ્યા ॥૭૥॥

શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિં તં સિણેહસુહમે ?) તે સૂક્ષ્મ સ્નેહ એટલે સૂક્ષ્મ અપ્કાય કયા છે ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (સિણેહસુહમે પંચવિહે પણ્ણત્તે) સૂક્ષ્મસ્નેહ પાંચ પ્રકારના પ્રરૂપ્યા છે; (તં જહા-) આ પ્રમાણે - (ઝસ્સા) ઓસનું પાણી, એટલે જે આકાશમાંથી પડે છે તે ઝાકલ, (હિમણે) ટાઢને લીધે થીજી ગયેલું પાણી તે હિમ પ્રસિદ્ધ છે, (મહિયા) મહિકા એટલે ધુમ્મસનું પાણી, (ક્કણે) કરક એટલે પથ્થરના કકડા જેવું કઠણ પાણી, જે વરસાદ સાથે પડે તે - કરા; (હરત્તણુણે) અને હરતનુ એટલે ઘાસ પ્રમુખ લીલી વનસ્પતિના અગ્રભાગે જામેલા પાણીનાં બિંદુ. (જે છઝમત્યેણં જાવ પડિલેહિયલ્લે ભવઈ) જે પાંચ પ્રકારનાં સૂક્ષ્મસ્નેહને છદ્મસ્થ એવા

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

સાધુએ અને સાધ્વીએ વારંવાર જાણવાં જોઈએ, દેખવાં જોઈએ, અને સંભાળથી પ્રતિલેખવાં જોઈએ. (સે તં સિણેહસુહુમે) તે આ સૂક્ષ્મસ્નેહ નામના આઠમા સૂક્ષ્મ કથ્યા ॥૮॥ (૧૬) ॥૪૫॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિણે ભવ્ઘ્ઘુ) થોમાસું રહેલ સાધુ (ઈચ્છિજ્જા ગાહાવહ્ઘુલ્લં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કમ્મિત્તાણ વા પવિસિત્તાણ વા) જ્યારે ગૃહસ્થને ઘેર આહાર-પાણી માટે નીકળવા-પેસવા ઈચ્છે ત્યારે (નો સે કપ્પહ્ઘ અણાપુચ્છિત્તા) આચાર્યાદિની આજ્ઞા લીધા સિવાય તે સાધુને નીકળવું-પેસવું કલ્પે નહિ; કોની આજ્ઞા લીધા વગર આહાર-પાણી માટે જવું આવવું સાધુને કલ્પે નહિ?, તે કહે છે - (આયસિયં વા) સૂત્ર અને અર્થના દેનારા આચાર્યની, અથવા દિગ્ગાચાર્યની, (ઉવજ્ઞાયં વા) અથવા સૂત્ર ભણાવનાર ઉપાધ્યાયની, (થેરં વા) અથવા જ્ઞાન પ્રમુખમાં સીદાતા સાધુઓને સ્થિર કરનાર અને ઉદ્ધયમી સાધુઓને ઉત્તેજન આપનાર એવા સ્થવિરની, (પવિત્તિં વા) અથવા ગચ્છને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપસ્યાદિમાં જે પ્રવર્તાવે તે પ્રવર્તકની (ગણિં વા) અથવા જેની પાસે આચાર્યો સૂત્રાદિનો અભ્યાસ કરે છે તે ગણિની, (ગણહરં વા) અથવા તીર્થંકરના શિષ્ય ગણધરની. (ગણાવચ્છેયયં વા) અથવા સાધુઓને સાથે લઈને જે બહાર અન્યક્ષેત્રમાં રહે છે, ગચ્છ માટે વસતિની શોધ કરે છે, ઉપધિ માગી લાવીને સાધુઓને આપે છે, ગચ્છના સાધુઓની ચિંતા રાખે છે,

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

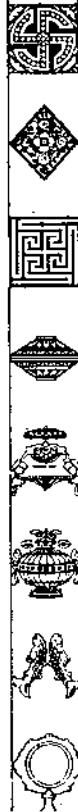
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને સૂત્ર તથા અર્થના જાણકાર હોય છે તે ગણાવચ્છેદકની, (જં વા પુરઝો કાઝં વિહરહ) અથવા જેને આગળ કરીને-અગ્રેસર માનીને વિચરે, એટલે વય અને પર્યાય વડે લઘુ એવા પણ જે સાધુને ગુરુપણે માનીને પોતે વિચરે તેની આજ્ઞા લીધા વગર તે સાધુને આહાર-પાણી માટે ગૃહસ્થને ઘેર નીકળવું પેસવું કલ્પે નહિ. (કમ્પહ સે આપુચ્છિઝં આચરિયં વા, જાવ જં વા પુરઝો કાઝં વિહરહ) પણ તે સાધુને આચાર્યની અથવા યાવત્ - જેને ગુરુપણે માનીને વિચરે તેની આજ્ઞા લઈને ગૃહસ્થને ઘેર આહાર-પાણી માટે નીકળવું પેસવું કલ્પે છે. તે સાધુએ આચાર્યાદિની આજ્ઞા કેવી રીતે લેવી ?, તે કહે છે - (“ઈચ્છામિ ણં ભંતે । તુભેહિં અબ્બણુણ્ણાણ સમાણે ગાહાવહકુલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કમ્મિત્તાણ વા પવિસિત્તાણ વા”) “હે પૂજ્ય ! હું આપ વડે અનુજ્ઞા પામ્યો છતો ગૃહસ્થને ઘેર આહાર-પાણી માટે નીકળવા - પેસવાને ઇચ્છું છું”.

(તે ય સે વિચરિજ્જા) હવે તે આચાર્યાદિ તે સાધુને જો અનુજ્ઞા આપે તો (અં સે કમ્પહ ગાહાવહકુલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કમ્મિત્તાણ વા પવિસિત્તાણ વા) એવી રીતે અનુજ્ઞા પામેલ તે સાધુને આહાર-પાણી માટે ગૃહસ્થને ઘેર નીકળવું-પેસવું કલ્પે છે. (તે ય સે નો વિચરિજ્જા) પણ જો આચાર્યાદિ તે સાધુને અનુજ્ઞા ન આપે તો (અં સે નો કમ્પહ ગાહાવહકુલં ભત્તાણ વા પાણાણ વા નિક્કમ્મિત્તાણ વા પવિસિત્તાણ વા) એવી રીતે અનુજ્ઞા

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ન પામેલ તે સાધુને ગૃહસ્થને ઘેર આહાર-પાણી માટે નીકળવું-પેસવું કલ્પે નહિ. શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિમાહુ ભંતે ?) હે ભગવન્ એમ આપ શા કારણથી કહો છો ?, એટલે આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જ સાધુએ આહાર-પાણી માટે જવું તેનું શું કારણ ? ગુરુમહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (આચરિયા પચ્ચવાયં જાણન્તિ) તે આચાર્યાદિ વિઘ્નને અને વિઘ્નના પરિહારને જાણે છે. એટલે - સાધુને ગોચરી જતાં કાંઈ વિઘ્ન નડવાનું હોય તો આચાર્યાદિ ગીતાર્થ હોવાથી તે જાણે છે, અને તેથી પૂછીને જતાં તે સાધુને અટકાવે છે. વળી ગોચરી ગયેલ સાધુને વરસાદ નડવાથી, અથવા દેષી લોકોએ ઉપદ્રવ કરવાથી, અથવા કોઈ સાથે ટંટો-ફીસાદ થવાથી ઉપાશ્રયે આવતાં વિલંબ થયો હોય; તો પોતાની આજ્ઞા લઈને જે દિશામાં સાધુ ગયેલ હોય ત્યાં તપાસ કરાવી આચાર્યાદિ તે વિઘ્નને દૂર કરવા સમર્થ હોય છે. વળી કોઈ તપસ્વી, બાલ કે ગ્લાનાદિ માટે કાંઈ મંગાવવું હોય તો પોતાને પૂછીને જતા તે સાધુ સાથે આચાર્યાદિ જોઈતી ચીજ મંગાવી શકે આવા અનેક કારણોથી સાધુએ આચાર્યાદિને પૂછીને જ આહાર-પાણી માટે જવું ॥૪૬॥

(एवं विहारभूमिं वा) એવી રીતે જિનેશ્વરના મંદિરમાં જવું હોય, (वियारभूमिं वा) અથવા વિચારભૂમિ એટલે શરીરચિંતાદિ માટે - ઠલ્લા પ્રમુખ માટે જવું હોય, (अन्नं वा जं किंचि पओयणं) અથવા લખવું, સીવવું પ્રમુખ બીજું જે કાંઈ પણ પ્રયોજન હોય તે સર્વ આજ્ઞા લઈને જ કરવું. તાત્પર્ય કે સાધુએ ફક્ત શ્વાસોચ્છવાસાદિ

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

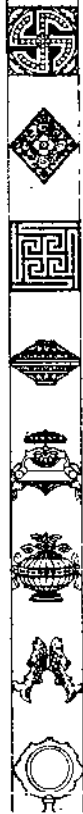
સિવાયનું બીજું જે કાંઈ કામ હોય તે આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જ કરવું. (एवं गामाणुगामं दूडज्जित्तए) એવી જ રીતે ભિક્ષાદિ માટે અથવા ગ્લાનાદિ કારણે એક ગામથી બીજે ગામ જવું હોય તો આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જવું કેમકે સાધુને વર્ષાકાલમાં ભિક્ષા ગ્લાનાદિ કારણ સિવાય તો એક ગામથી બીજે ગામ જવું અનુચિત જ છે ॥૪૭॥

(वासावासं पज्जोसविण भिक्खू) થોમાસું રહેલ સાધુ (इच्छिज्जा अन्नयरिं विगइं आहास्तिए) જો અનેરી કોઈ વિગય એટલે વિકૃત્તિ ખાવાને ઇચ્છે તો (नो से कण्णइ अणापुच्छित्ता आयसियं वा, जाव जं वा पुरओ काउं विहरइ) આચાર્યની, અથવા યાવત્ જેને ગુરુપણાએ કરીને વિચરે તેની આજ્ઞા લીધા સિવાય તે સાધુને વિગય ખાવી કલ્પે નહિ. (कण्णइ से आपुच्छित्ता आयसियं वा, जाव आहास्तिए) પણ આચાર્યની યાવત્ જેને ગુરુપણાએ કરીને પોતે વિચરે તેની આજ્ઞા લઈને તે સાધુને અનેરી વિગય ખાવી કલ્પે છે. તે સાધુએ આચાર્યાદિની આજ્ઞા કેવી રીતે લેવી ?, તે કહે છે - (इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे अन्नयरिं विगइं आहास्तिए) “હે પૂજ્ય ! હું આપ વડે અનુજ્ઞા પામ્યો છતો અનેરી - અમુક વિગય ખાવાને ઇચ્છું છું, (तं एवइयं वा एवइखुत्तो वा)” વળી તે વિગય આટલા પ્રમાણની અને આટલી વાર ખાવાને ઇચ્છું છું”.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(તે ય સે વિયસ્જિજ્ઞા) હવે આચાર્યાદિ જો તે સાધુને અનુજ્ઞા આપે તો (અંવં સે કપ્પઙ્ગ અન્નયરિં વિગઙ્ગ આહાસ્તિ) એવી રીતે અનુજ્ઞા પામેલ તે સાધુને અનેરી - જે વિગય ખાવાની આજ્ઞા મેળવી હોય તે વિગય ખાવી કલ્પે છે. (તે ય સે નો વિયસ્જિજ્ઞા) પણ જો આચાર્યાદિએ તે સાધુને અનુજ્ઞા ન આપી હોય તો (અંવં સે નો કપ્પઙ્ગ અન્નયરિં વિગઙ્ગ આહાસ્તિ) એવી રીતે અનુજ્ઞા ન પામેલ તે સાધુને અનેરી વિગય ખાવી કલ્પે નહિ. શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિમાહુ ભંતે ?) હે ભગવન્ ! એમ શા કારણથી કહો છો ?, એટલે આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જ સાધુએ વિગય ખાવી તેનું શું કારણ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (આયરિયા પચ્ચવાયં જાણન્તિ) આ સાધુ વિગય વાપરશે તો તેને કામવિકાર પ્રમુખ આ ગેરલાભ થશે, અથવા આ સાધુ ગ્લાન હોવાથી વિગય વાપરતાં તેને આ લાભ થશે, એ પ્રમાણે આચાર્યાદિ લાભાલાભ જાણે છે. માટે સાધુએ આચાર્યાદિની આજ્ઞા હોય તો જ વિગય ખાવી, આજ્ઞા ન હોય તો ખાવી નહિ ॥૪૮॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિં ભિક્ખુ) ચોમાસું રહેલ સાધુ (ઈચ્છિજ્ઞા અન્નયરિં તેગિચ્છિઙ્ગ આઝઙ્ગિ) પોતાને થયેલ રોગની કોઈ પ્રકારની ચિકિત્સા કરાવવા ઇચ્છે, એટલે વૈદ્ય પાસે વ્યાધિનો પ્રતિકાર કરાવવા ઇચ્છે તો (તં ચેવ સવ્વં ભાણિયવ્વં) આચાર્યાદિની આજ્ઞા લીધા સિવાય ચિકિત્સા કરાવવી નહિ, આચાર્યાદિની આજ્ઞા હોય તો ચિકિત્સા કરાવવી; ઇત્યાદિ અગાઉ જણાવ્યા મુજબ અહિં બધું કહેવું ॥૪૯॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિણ્ઠ ભિક્ખુ) ચોમાસું રહેલ સાધુ (ઈચ્છિજ્જા અન્નયરં) જો કાંઈ તપઃકર્મ કરવાને ઈચ્છે, કેવું તપઃકર્મ ? તે કહે છે - (उरालं कल्लाणं सिवं) પ્રશસ્ત, કલ્યાણકારી, ઉપદ્રવને હરનાર, (घन्नं मंगल्लं सस्सिरीयं महाणुभावं) પ્રશંસાપાત્ર, મંગલનું કારણ, શોભાવાલું, અને મહાન્ પ્રભાવશાલી; (तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहस्तिण) આવા પ્રકારનું તપઃકર્મ આદરવાને ઈચ્છે તો (तं चेव सच्चं भाणियच्चं) તે સાધુએ આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જ તે તપઃકર્મ આદરવું, ઇત્યાદિ સર્વ અગાઉની માફક અહીં કહેવું. કારણ કે - આ સાધુ આ તપસ્યા કરવાને શક્તિમાન છે કે નથી ?, તેની વૈયાવચ્ચ કરનાર કોઈ છે કે નથી ?, પારણાદિ યોગ્ય આ ક્ષેત્ર છે કે નહિ ?, ઇત્યાદિ લાભાલાભને તે ગીતાર્થ આચાર્યાદિ જાણે છે ॥૫૦॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિણ્ઠ ભિક્ખુ ઇચ્છિજ્જા) ચોમાસું રહેલ સાધુ જો આ પ્રમાણે ઈચ્છે; શું ઈચ્છે ? તે કહે છે - (अपच्छिम - मारणंतिअसंलेहणाजूसणाङ्गूसिण) 'છેલ્લા મરણરૂપી અંતમાં થવાવાળી જે 'સંલેખના, તે સંલેખનાના સેવન વડે ખપાવ્યું છે શરીર જેણે એવા, (भत्तपाणपडियाइक्खिण) તેથી જ ભાત-પાણીનું પચ્ચકખાણ કર્યું છે જેણે એવા, (पाओ वगए) તેથી જ પાદપોપગમન અનશન કર્યું છે જેણે એવા, (कालं

૧. દરેક ક્ષણે આયુષ્યનાં દલીયાં અનુભવવા રૂપ આવીચિ મરણ નહિ, પણ છેલ્લું મરણ. ૨ જે વડે શરીર, કષાય પ્રમુખ કૃશ કરાય તે સંલેખના.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અળવકંઠમાણે વિહસ્તિણ વા) અને તેથી જ જીવિતકાલ અને મરણકાલની આકાંક્ષા ન રાખતા; આવી રીતે પ્રવર્તવાને જે સાધુ ઈચ્છે તો તે સાધુએ આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જ તેમ કરવું. તાત્પર્ય કે - સંલેખનાપૂર્વક અનશન કરવાની ઈચ્છા રાખનાર સાધુએ પણ આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જ અનશન કરવું, આજ્ઞા સિવાય કરવું નહિ; (નિવ્રત્તમિત્તણ વા પવિસિત્તણ વા) વળી ચોમાસું રહેલ સાધુ ગૃહસ્થને ઘેર આહારાદિ માટે નીકળવા-પેસવાને ઈચ્છે, (અસણં વા પાણં વા સ્રાઈમં વા સાઈમં વા આહસ્તિણ) અથવા અશન, પાન, ખાદિમ કે સ્વાદિમનો આહાર કરવાને ઈચ્છે, (ઉચ્ચારં વા પાસવણં વા પરિટ્ઠાવિત્તણ) અથવા મલ કે મૂત્રને પરઠવવા ઈચ્છે, (સજ્ઞાયં વા કરિત્તણ) અથવા સ્વાધ્યાય કરવા ઈચ્છે, (ધમ્મજાગરિયં વા જાગસ્તિણ) અથવા ધર્મધ્યાન વડે જાગરણ કરવા ઈચ્છે; (નો સે કપ્પઙ્ગ અણાપુચ્છિત્તા) તો તે સાધુને આચાર્યાદિની આજ્ઞા સિવાય એ કાંઈ પણ કરવું કલ્પે નહિ. (તં ચેવ) તે સાધુને ઉપર જણાવેલ અથવા તે સિવાયનું કાંઈ પણ કામ હોય તે આચાર્યાદિની આજ્ઞા લઈને જ કરવું કલ્પે છે, કારણ કે આચાર્યાદિ લાભાલાભ જાણે છે, ઈત્યાદિ સર્વ અગાઉની માફક અહીં કહેવું (૧૭) ॥૫૧॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિણ ભિક્ખૂ) ચોમાસું રહેલ જે સાધુ (ઇચ્છિજ્જા વત્થં વા પડિગ્ગહં વા કંબલં વા પયાપુંછણં વા અન્નયરિં વા ડવહિં આયાવિત્તણ વા પયાવિત્તણ વા) વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રજોહરણ, અથવા અનેરી કાંઈ

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ઉપધિને તડકામાં એક વાર તપાવવા ઈચ્છે, અથવા વારંવાર^૧ તપાવવા ઈચ્છે; અને તે ઉપધિ તડકામાં તપાવવા મૂકી હોય તો (નો સે કપ્પઙ્ગ એગં વા અણેગં વા અપડિણ્ણવિત્તા ગાહાવડ્ઙ્કુલં ભત્તાએ વા પાણાએ વા નિવસ્રમિત્તાએ વા પવિસિત્તાએ વા) તે સાધુએ એક અથવા અનેક સાધુને તે ઉપધિની સંભાળ રાખવાની કબૂલાત કરાવ્યા વગર ગૃહસ્થને ઘેર આહાર પાણી માટે નીકળવું કે પેસવું કલ્પે નહિ; (અસણં વા પાણં વા ચાઈમં વા સાઈમં વા આહારિત્તાએ) એવીજ રીતે અશન, પાન, ખાદિમ કે સ્વાદિમનો આહાર કરવો, (બહિયા વિહારભૂમિં વા) અથવા બહાર જિનચૈત્યે જવું, (વિયારભૂમિં વા) અથવા સ્થંડિલાદિ માટે જવું, (સજ્ઞાયં વા કસ્તિએ) અથવા સ્વાધ્યાય કરવો, (કાઉસગ્ગં વા) અથવા કાઉસગ્ગ કરવો, (ઠાણં વા ઠાઈત્તાએ) અથવા વીરાસનાદિ આસને એક સ્થાને બેસવું; એ કાંઈ પણ કરવું કલ્પે નહિ. એટલે તડકે તપાવવા મૂકેલી ઉપધિની સાધુએ પોતે સંભાળ રાખવી. પરંતુ જો પોતાને ગોચરી પ્રમુખ કારણે જવાની જરૂર હોય, (અત્થિ ચ્ચ ઇત્થ કેઙ્ગ અહાસન્નિહિએ એગે વા અણેગે વા) અને ત્યાં નજીકમાં એક અથવા અનેક સાધુ હોય તો (કપ્પઙ્ગ સે એવં વડ્ઙ્ગાએ-) તેને તે સાધુએ આ પ્રમાણે કહેવું કલ્પે કે - (ઈમં તા અજ્જો ! તુમં મુહુત્તગં જાણાહિ જાવ તાવ અહં ગાહાવડ્ઙ્કુલં જાવ કાઉસગ્ગં વા ઠાણં વા ઠાઈત્તાએ) “હે આર્ય ! હું જ્યાં સુધી ગૃહસ્થને ઘેર ભાતપાણી માટે જઈ આવું, યાવત્ કાઉસગ્ગ કરું, અથવા વીરાસનાદિ

૧. ચોમાસામાં ઉપધિને તપાવી ન હોય તો તેમાં કુંથુવા, કુગી વિગેરે જીવોની ઉત્પત્તિ થવાથી તે જીવોની વિરાધના થાય.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

આસને સ્થાને બેસું ત્યાં સુધી મુહૂર્તમાત્ર તમે આ ઉપધિની સંભાળ રાખજો”. (સે ય સે પડિસુણિજ્જા) હવે જો તે સાધુ ઉપધિની સંભાળ રાખવાનું કબૂલ કરે તો (एवं से कण्डि गाहावड्कुलं, तं चेव सच्चं भाणियच्चं) એવી રીતે ઉપધિવાળા સાધુએ ગૃહસ્થને ઘેર આહાર-પાણી માટે જવું કલ્પે, અથવા અશનાદિનો આહાર કરવો કલ્પે, ઈત્યાદિ અગાઉની માફક અહીં બધું કહેવું. (સે ય સે નો પડિસુણિજ્જા) પણ જો તે સાધુ ઉપધિની સંભાળ રાખવાનું કબૂલ ન કરે તો (एवं से नो कण्डि गाहावड्कुलं जाव काउस्सगं वा ठाणं वा ठाइट्तए) એવી રીતે કોઈને ભળાવ્યા વગર તે ઉપધિવાળા સાધુએ ગૃહસ્થને ઘેર આહાર-પાણી માટે જવું કલ્પે નહિ, યાવત્-અશનાદિનો આહાર કરવો જિનમંદિરે જવું, અથવા સ્થંડિલે જવું, અથવા સ્વાધ્યાય કે કાઉસગ્ગ કરવો, અથવા વીરાસનાદિ આસને બેસવું; એ કાંઈ કરવું કલ્પે નહિ. તાત્પર્ય કે - તડકે તપાવવા મુકેલી ઉપધિની સાધુએ પોતે સંભાળ રાખવી અથવા બીજા સાધુ સંભાલ રાખવાનું કબૂલ કરે તો તેમને ભળાવીને જવું; પણ તે ઉપધિ રેઢી મૂકવી નહિ. કેમકે - ઉપધિ રેઢી મૂકવાથી વર્ષાકાલને લીધે કદાચ અકસ્માત્ વરસાદ પડવાથી તે ભીંજાઈ જાય, અપ્રકાયની વિરાધના થાય, અથવા ચોર ચોરી જાય; ઈત્યાદિ ઘણા દોષોનો સંભવ છે (૧૮) ॥૫૨॥

(वासावासं पज्जोसवियाणं नो कण्डि निगंथाण वा निगंथीण वा अणभिग्गहियसिज्जासणिणं हुत्तए) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓને શય્યા અને આસન, પાટ અને પાટલો રાખ્યા વગરનું હોવું કલ્પે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નહિ. જમીનનું તળીયું મણિ કે પથ્થરથી બાંધેલ હોય, અથવા છોબંધ હોય, તો પણ વર્ષાકાલમાં સાધુ-સાધ્વીએ પાટ અને પાટલો અવશ્ય રાખવો, અને તે ઉપર સૂવું-બેસવું. કેમકે-ચોમાસામાં જમીન ઉપર સંથારો પાથરીને સૂવાથી તથા આસન પાથરી બેસવાથી કુથુંવા પ્રમુખ જીવોની વિરાધના, પોતાને શરીરે અજીર્ણ, શરદી વિગેરે રોગ, અને અપૂકાયનો વધ વિગેરે દોષ લાગે.

(આયાણમેયં) તેથી ચોમાસામાં સાધુ-સાધ્વીએ પાટ-પાટલો ન રાખવો એ કર્મબંધનું અથવા દોષોનું કારણ છે. સૂત્રકાર એ જ બાબત દઢ કરે છે - (અણભિગ્ગહિયસિજ્જાસણિયસ્સ) જેણે પાટ અને પાટલો ગ્રહણ કરેલ નથી એવા સાધુને, (અણુચ્ચાકુઙ્કયસ્સ) વળી ગ્રહણ કરેલી પાટ એક હાથ જેટલી અથવા તેથી સહેજ ઊંચી હોવી જોઈએ; જેથી કીડી પ્રમુખ જીવોનો વધ ન થાય, અથવા સર્પાદિ ન ડસી જાય. વળી તે પાટ હાલેચાલે નહિ એવી-નિશ્ચલ હોવી જોઈએ, એટલે પાટની કાઠીઓ બંધનથી મજબૂત બાંધવી જોઈએ, જેથી જરા પણ હાલેચાલે નહિ કેમકે ઢીલું બંધન હોય તો તેમાં ભરાઈ રહેલ માંકડ-કુંથુવાદિને સંઘર્ષ થવાથી તેઓનો વિનાશ થાય; આવા પ્રકારની ઊંચી અને નિશ્ચલ પાટ જેને નથી, એટલે નીચી અને હાલતી-ચાલતી પાટ જેને છે એવા સાધુને; (અણદ્ઢાબંધિયસ્સ) તે પાટની કાઠીઓ પખવાડીયામાં એક વખત બાંધવી, પણ પ્રયોજન વગર બે ત્રણ કે ચાર વાર બાંધવાથી સ્વાધ્યાય-ધર્મધ્યાનાદિમાં વ્યાઘાત થાય; વળી પાટ માટે ચંપા

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

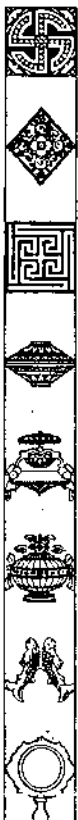
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વિગેરેનું સર્જન પાટીયું મળે તો તે જ ગ્રહણ કરવું, જેથી આડા બાંધવા ન પડે; પણ જો પાટીયું ન મળે તો આડા બાંધવા, અને તે પણ વધારેમાં વધારે ચાર બાંધવા, કેમકે ચારથી પણ વધારે આડા રાખવાથી ઘણા બાંધવા-છોડવામાં નકામો ઘણો વખત જાય, તેથી સ્વાધ્યાયાદિમાં વ્યાધાત લાગે; આવી રીતે પખવાડીયામાં એકથી વધારે વાર પ્રયોજન વગર કાઠીઓ બાંધનાર, અથવા ચારથી વધારે આડા બાંધનાર એવા સાધુને; (અમિયાસણિયસ્સ) સાધુએ બને ત્યાં સુધી આસનબદ્ધ એટલે એક આસને બેસી રહેવું જોઈએ, કેમકે પ્રયોજન વગર જ્યાં ત્યાં ગમનાગમન કરવાથી જીવોનો વધ થાય; આવી રીતે આસનબદ્ધ ન રહેનાર એવા સાધુને, અથવા અનેક આસનોને સેવતા એવા સાધુને, (અણાતાવિયસ્સ) સંધારો, પાત્ર વિગેરે ઉપધિને તડકે ન તપાવનાર એવા સાધુને, (અસમિયસ્સ) ઈર્યાસમિતિ વિગેરે સમિતિઓમાં ઉપયોગ રહિત એવા સાધુને (અભિક્ષણં અભિક્ષણં અપહિલેહણાસીલસ્સ) જેને દૃષ્ટિવડે વારંવાર પડિલેહણ કરવાની ટેવ નથી એવા સાધુને, (અપમજ્જણાસીલસ્સ) અને જેને રજોહરણાદિ વડે પ્રમાર્જન કરવાની ટેવ નથી એવા સાધુને; આવા આચરણવાળા સાધુને (તહા તહા ણં સંજમે દુરાણહણ ભવહ) જે જે પ્રકારે તે આચરણોને સેવે તે તે પ્રકારે સંયમ મુશ્કેલીથી આરાધ્ય થાય છે, એટલે આવા આચરણવાળા સાધુને ચારિત્ર પાલવું મુશ્કેલ છે ॥૫૩॥

હવે ચોમાસામાં સાધુ-સાધ્વીનું કેવું આચરણ કર્મબંધ કે દોષનું કારણ થતું નથી !, તે કહે છે -

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(અમાયાણમેયં) પાટ અને પાટલો ગ્રહણ કરવો, પાટ ઊંચી અને નિશ્ચલ રાખવી, પ્રયોજનપૂર્વક અને પખવાડિયામાં એક વાર તે પાટના બંધ બાંધવા; ઈત્યાદિ આચરણ કર્મબંધ અથવા દોષનું કારણ નથી; એ જ બાબત દઢ કરે છે -

(અભિગ્ગહિયસિજ્જાસણિયસ્સ) ચોમાસામાં જેણે પાટ અને પાટલી ગ્રહણ કરેલ છે એવા સાધુને, (ઊચ્ચાકુઙ્કયસ્સ) જેણે ઊંચી અને નિશ્ચલ પાટ રાખી છે એવા સાધુને (અટ્ઠાબંધિસ્સ) પ્રયોજને અને પખવાડિયામાં એક વખત કાઠીઓ ઉપર બંધ બાંધનારને અથવા પ્રયોજન પૂરતાં-વધારેમાં વધારે ચાર આડા બાંધનારને, (મિયાસણિયસ્સ) કારણ હોય તો જ આસનથી ઉઠતા, નહિતર બદ્ધાસને જ રહેતા એવા સાધુને, (આયાવિયસ્સ) વસ્ત્રાદિ ઉપધિને તડકે તપાવનાર એવા સાધુને (સમિયસ્સ) ઈર્યાસમિતિ પ્રમુખ સમિતિઓમાં ઉપયોગવાળા સાધુને, (અભિક્કરણં અભિક્કરણં પહિલેહ્ણાસીલસ્સ પમજ્જણાસીલસ્સ) દૃષ્ટિ વડે વારંવાર પહિલેહ્ણ કરવાની-તપાસવાની ટેવવાળા અને રજોહરણાદિ વડે પ્રમાર્જન કરવાની ટેવવાળા સાધુને; આવા મુનિરાજને (તહા તહા ણં) જે જે પ્રકારે તે આચરણોને સેવે તે તે પ્રકારે (સંજમે સુઆરાહણ ભવઈ) સંયમ સુખથી આરાધ્ય થાય છે, એટલે આવા શુદ્ધ આચરણવાલા મુનિને ચારિત્ર પાળવું સુલભ થાય છે (૧૮) ॥૫૪॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં કપ્પઙ્ગ નિગ્ગંથાણ વા નિગ્ગંથીણ વા તઓ ઉચ્ચાર-પાસવણભૂમીઓ પડિલેહિત્તણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓને ^૧ઠલ્લા અને ^૨માત્રાની ત્રણ જગ્યા પડિલેહવી કલ્પે. જે ઠલ્લા-માત્રાના વેગને ન રોકી શકે એવા અશક્ત સાધુ-સાધ્વીએ ઉપાશ્રય અંદરની દૂર, મધ્ય અને આસન્ન એવી ત્રણ જગ્યા પડિલેહવી અને જે ઠલ્લા-માત્રાના વેગને રોકી શકે એવા શક્ત સાધુ-સાધ્વીએ ઉપાશ્રય બહારની દૂર, મધ્ય અને આસન્ન એવી ત્રણ જગ્યા પડિલેહવી. બની શકે ત્યાં સુધી સાધુ-સાધ્વીએ દૂરની જગ્યા પડિલેહવી, તેમાં અડચણ આવે તો મધ્ય જગ્યા, અને તેમાં પણ અડચણ આવે તો ઠલ્લા-માત્રા માટે આસન્ન જગ્યા પડિલેહવી. (ન તહા હેમંત-ગિમ્હાસુ જહા ણં વાસાસુ) જેવી રીતે વર્ષાકાલમાં આ ત્રણ પ્રકારની ભૂમિ પડિલેહવાનું છે તેવી રીતે હેમંત અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં નથી. શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિમાહુ મંતે ?) હે ભગવન્ ! એમ આપ કેમ કહો છો ?, એટલે વર્ષાકાલમાં ત્રણ ભૂમિ પડિલેહવાનું શું કારણ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે -

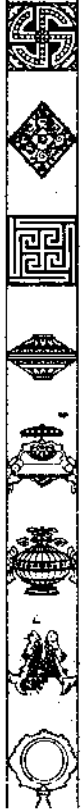
(વાસાસુ ણં ઓસન્નં) પ્રાયઃ વર્ષાકાલમાં (પાણા ય) શંખનક, ઈંદ્રગોપ, કૃમિ, પ્રમુખ જીવડાં, (તણા ય) ઘાસ, (બીયા ય પળગા ય) વનસ્પતિઓના નવા ઉત્પન્ન થયેલા અંકુરા, લીલ-ફુલ એટલે ફુગી, (હરિયાણિ ય

૧. સ્થંડિલ-વડીનીતિ. ૨. પેશાબ. ૩. દષ્ટિ વડે યતનાપૂર્વક તપાસીને જીવ-જંતુ અપૂકાય કે વનસ્પતિકાયાદિ ન હોય એવી નિર્દોષ જગ્યાએ ઠલ્લા - માત્રા માટે બેસવું.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

भवन्ति) અને બીજમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી વનસ્પતિ ઘણી થાય છે; તેથી ચોમાસામાં ત્રણ પ્રકારની ભૂમિ પડિલેહવાનું કહેલ છે (૨૦) ॥૫૫॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં કપ્પઙ્ગ નિગંધાણ વા નિગંધીણ વા તઓ મત્તગાઈં ગિણિહત્તણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અને સાધ્વીઓને ત્રણ પાત્ર રાખવાં કલ્પે છે; (તં જહા-) તે આ પ્રમાણે - (ઉચ્ચાસ્મત્તણ) ઠલ્લે જવાનું પાત્ર, (પાસવણમત્તણ) માત્રુ કરવાનું પાત્ર, (સ્થેલમત્તણ) અને શ્લેષ્મ-બડખા પ્રમુખ માટે પાત્ર. કેમકે ઠલ્લા-માત્રાનું પાત્ર ન હોય, અને તેથી બહાર પહોંચતાં સુધીમાં ઠલ્લા-માત્રાનો વેગ વધારે વાર રોકી રાખવો પડે તો રોગોત્પત્તિ પ્રમુખ આત્મવિરાધના થાય; વળી વરસાદ વરસતો હોય તો બહાર જવામાં સંયમની પણ વિરાધના થાય. એવી રીતે આત્મા અને સંયમના રક્ષણાર્થે શ્લેષ્મ માટે પણ પાત્ર રાખવું (૨૧) ॥૫૬॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નો કપ્પઙ્ગ નિગંધાણ વા નિગંધીણ વા પરં પજ્જોસવણાઓ ગોલોમપ્પમાણમિત્તે વિ કેસે તં સ્યર્ણિ ઉવાયણાવિત્તિણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અને સાધ્વીઓને અસાઢી ચોમાસા પછી ગાયના રુંવા જેવડા સૂક્ષ્મ પણ કેશ રાખવા કલ્પે નહિ, છેવટે તે રાત્રિ એટલે ભાદરવા સુદ પાંચમની રાત્રિ અને હાલમાં ભાદરવા સુદ ચોથની રાત્રિ ઉલ્લંઘવી કલ્પે નહિ. તાત્પર્ય કે - (ધુવલોઓ ઉ જિણાણં, નિચ્ચં થેરાણ વાસાવાસાસુ) “જિનકલ્પીને ધ્રુવલોય છે, એટલે તેણે બારે મહિના નિરંતર લોચ કરવો; અને સ્થવિરકલ્પીને

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

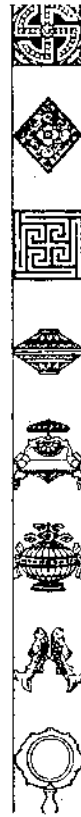
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

વર્ષાકાલમાં નિત્ય લોચ છે, એટલે તેણે ચોમાસામાં નિત્યલોચ કરવો” એવું વચન હોવાથી, જો સાધુ અસમર્થ હોય તો તેણે ચોમાસાના ચારે મહિના હમેશાં લોચ કરાવવો. પણ ચારે મહિના હમેશાં લોચ કરાવવાને અસમર્થ હોય તો તેણે છેવટે ભાદરવા સુદ ચોથની રાત્રિ પહેલાં લોચ કરાવવો જોઈએ, કેમકે - સાધુ-સાધ્વીને લોચ વગર સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરવું કલ્પે જ નહિ. કેશ રાખવાથી અપ્કાયની વિરાધના થાય, જલના સંસર્ગથી તેમાં જૂ ઉત્પન્ન થાય, અને ખજવાળતાં તે જૂ મરી જાય અથવા મસ્તકમાં નખ વાગી જાય, આવી રીતે સંયમવિરાધના અને આત્મવિરાધના રૂપ દોષ લાગે; તેથી લોચ કરાવવો જોઈએ. જો લોચ ન કરાવતાં અસ્ત્રાથી મુંડન કરાવે અથવા કાતરથી કતરાવે તો પરમાત્મા શ્રીતીર્થંકરની આજ્ઞા ભંગ કર્યાનો મહાન્ દોષ લાગે; દેખાદેખીથી બીજા સાધુઓનું મન લોચ કરાવવામાં ભાંગી જાય, તેથી મિથ્યાત્વ પ્રરૂપણાનો દોષ લાગે; અસ્ત્રાથી યા કાતરથી જૂ કપાઈ જાય, નાપિત-હજામ પશ્ચાત્કર્મ^૧ કરે, અને શાસનની અપભ્રાજના થાય; આવી રીતે સંયમવિરાધના અને આત્મવિરાધના રૂપ ઘણા દોષો લાગે, તેથી લોચ કરાવવો એ જ શ્રેષ્ઠ છે. (અજ્ઞેણં ચ્ચુરમુંડેણ વા લુક્કસિરણ વા હોચન્નં સિયા) આર્ય એટલે સાધુએ અસ્ત્રાથી મુંડન કરાવેલ અથવા કેશનું લુંચન કરાવેલ એવા થવું જોઈએ એટલે-ઉત્સર્ગમાર્ગે તો લોચ જ કરાવવો જોઈએ, પણ કોઈ સાધુ લોચ ન જ સહન કરી શકે એવો સુકોમલ હોય, કોઈ અશક્ત સાધુને લોચ કરાવવાથી તાવ આવી જવા સંભવ હોય, કોઈ બાલ સાધુ રડે તેમ હોય, અને કોઈ ઢીલા મનવાળો સાધુ લોચના કારણે દીક્ષા છોડી દે તેમ

૧. હજામ હજામત કર્યા પછી હાથ, વસ્ત્ર, અસ્ત્રો, વિગેરે ધોવે તે અહીં પશ્ચાત્કર્મ સમજવું.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

૬૨૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

હોય; તો એવા સાધુને અપવાદમાર્ગે અસ્ત્રાથી મુંડન કરાવવું. મુંડન કરાવનાર સાધુએ પ્રાસુક પાણીથી પોતાનું મસ્તક પલાળવું, અને હજામના હાથ પણ પ્રાસુક પાણીથી ધોવરાવવા. (પચ્ચિત્રયા આરોવણા) ચોમાસામાં સાધુ-સાધ્વીએ પાટના બંધનની પંદર પંદર દિવસે આરોપણ કરવી, એટલે પાટ પ્રમુખના બંધનની દોરીઓના બંધ પંદર પંદર દિવસે છૂટા કરી પડિલેહી યતનાપૂર્વક પ્રમાર્જને પાછા બાંધી લેવા; અથવા આરોપણ પ્રાયશ્ચિત્ત સર્વકાલ પંદર પંદર દિવસે લેવું, અને વર્ષાકાલમાં તો વિશેષે કરીને લેવું. (માસિણ્ઠુરમુંડે) લોચ કરાવવાને અશક્ત સાધુએ અસ્ત્રાથી મુંડન મહીને મહીને કરાવવું. (અહ્મમાસિણ્ઠુરમુંડે) જે સાધુ મુંડન પણ કરાવવા અસમર્થ હોય, અથવા જેના માથામાં ગુંબડાં આદિ થયેલ હોય, તે સાધુએ કાતરથી કેશ કતરાવવા, અને તેણે પંદર પંદર દિવસે ગુપ્ત રીતે કેશ કતરાવવા. મુંડન કરાવવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત નિશીથસૂત્રમાં કહ્યા મુજબ લઘુમાસ અને કતરાવવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત ગુરુમાસ સમજવું. (હમ્માસિણ્ઠુર લોણ સંવચ્છરિણ વા થેરકપ્પે) સ્થવિરકલ્પમાં સ્થિત એવા વૃદ્ધ સાધુઓએ ઘડપણથી જર્જરિત થવાને લીધે તથા આંખના રક્ષણ માટે છ મહીને અથવા એક વરસે લોચ કરાવવો; અર્થાત્ તરુણ સાધુઓએ ચાર મહીને લોચ કરાવવો (૨૨) ॥ ૫૭ ॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નો કપ્પઙ્ઠિ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા પરં પજ્જોસવણાઓ અહિગરણં વઙ્ઠિણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અને સાધ્વીઓને પર્યુષણ પછી કલેશકારી વચન બોલવું કલ્પે નહિ. (જે ણં નિગંથો વા નિગંથી વા) જે કોઈ સાધુ અથવા સાધ્વી (પરં પજ્જોસવણાઓ) જો પર્યુષણ પછી (અહિગરમં વચ્છિ) ॥ ૫૮ ॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અજ્ઞાનથી કલેશકારી વચન બોલે તો (સે ણં “અકપ્પેણં અજ્જો ! વચસિ” ત્તિ વત્તલ્લે સિયા) તેને કહેવું જોઈએ કે - “હે આર્ય તમે અનાયારથી બોલો છો”. એટલે - “કલેશકારી વચન બોલવું એ અનાયાર હોવાથી તમારે આવું વચન બોલવું યોગ્ય નથી. કેમકે-પર્યુષણ પહેલાં અથવા પર્યુષણને દિવસે પણ કદાચિત્ જે કલેશકારી વચન બોલાયું હોય તે તો સંવત્સરી-પ્રતિક્રમણમાં ખમાવ્યું પરંતુ પર્યુષણ પછી પણ કલેશકારી વચન બોલો છો તે અનાયાર છે; માટે આવું વચન ન બોલો”. આવી રીતે સમજાવીને તેને કલેશકારી વચન બોલતાં અટકાવવા. પરંતુ સમજાવ્યા છતાં એવાં વચન બોલતાં ન અટકે તેને શું કરવું?, તે કહે છે - (જે ણં નિગંથો વા નિગંથી વા) જે સાધુ અથવા સાધ્વી એવી રીતે વારવા છતાં (પરં પજ્જોસવણાઓ) પર્યુષણ પછી (અહિગરણં વચ્છ) કલેશકારી વચન બોલે તો (સે ણં નિજ્જૂહિયલ્લે સિયા) તેને સંઘથી બહાર કરવો જોઈએ. જેમ સડી ગયેલું પાન બીજાં પાનને પણ સડવી નાખે તેથી તંબોલી તે પાનને ટોપલામાંથી બહાર કાઢી નાખે છે; તેમ અનંતાનુબંધિકોઘાદિના આવેશવાલો સાધુ પણ વિનષ્ટ જ છે, અને બીજાઓને પણ કષાયોનો હેતુભૂત બને તેથી તેને સંઘ બહાર કરવો. બીજું દૃષ્ટાંત-ખેટ^૧-નગરમાં રહેતો ખેતી કરનાર રુદ્ર નામે બ્રાહ્મણ એક વખત વર્ષાકાલમાં ખેડવા માટે હળ તથા બળદ લઈને ખેતરમાં ગયો. હલથી ખેડતાં તેનો એક ગળીયો

૧. જે નગરની ચારે તરફ ધૂળનો કિલ્લો હોય તે ખેટ કહેવાય.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

બળદ બેસી ગયો, તેને ઉભો કરવા બ્રાહ્મણે પરોણાથી ઘણા પ્રહાર કર્યા, છતાં તે બળહીન બળદ ઉભો ન જ થયો. પછી ક્રોધથી ધમધમી રહેલો રુદ્ર તેને ખેતરની માટીનાં ઢેફાંથી મારવા લાગ્યો, મારતાં મારતાં ત્રણ ક્યારાનાં ઢેફાંથી બળદનું આખું શરીર ઢંકાઈ ગયું, છેવટે મોઢું પણ માટીથી ઢંકાતાં શ્વાસ રૂંધાઈ જવાથી તે બળદ મરણ પામ્યો પછી પશ્ચાત્તાપ કરતો રુદ્ર ગામમાં આવી ન્યાતના આગેવાન પુરુષો પાસે ગયો, અને તેમને બનેલી હકીકત જણાવી. તેમણે રુદ્રને કહ્યું કે - ‘હવે તારો ક્રોધ શાંત થયો કે નહિ?’ રુદ્ર બોલ્યો કે - “ના, હજુ મારો ક્રોધ શાંત થયો નથી”. તે સાંભળી બ્રાહ્મણોએ તે ઉગ્રક્રોધી રુદ્રને જ્ઞાતિબહાર કર્યો. એવી રીતે જે સાધુ વિગેરેએ ક્રોધ શાંત ન થવાને લીધે પર્યુષણપર્વમાં ખમતખામણાં ન કર્યા હોય તેને સંઘ બહાર કરવા, અને ઉપશાંત થયેલને મૂલ પ્રાયશ્ચિત્ત દેવું (૨૩) ॥૫૮॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં ઇહ ચ્ચલુ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા) આ પ્રવચનને વિષે ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓને (અજ્જેવ કક્કચ્ચડે કઢુણ વિગ્ગહે સમુપ્પજ્જિજ્જા) જો આજે જ કર્કશ અને કટુ વિગ્રહ ઉત્પન્ન થાય તો, એટલે પર્યુષણને દિવસે જ ઉંચા શબ્દવાલો તથા જકાર-મકારાદિરૂપ કડવાશ ભરેલો કલહ થાય તો, (સેહે રાઈણિયં ચ્ચામિજ્જા) નાનો રત્નિકને એટલે મોટાને ખમાવે. જો કે કલહ કરવાથી મોટો પણ અપરાધી છે, તો પણ વ્યવહારથી નાનો મોટાને ખમાવે. હવે જો ધર્મ ન પરિણમવાથી અહંકારને લીધે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

૬૨૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

નાનો મોટાને ન ખમાવે તો શું કરવું ? તે કહે છે - (રાઙ્ગિણિ વિ સેહં ચ્રામિજ્જા) મોટો પણ નાનાને ખમાવે. (ચ્રમિયલ્લં ચ્રમાવિયલ્લં) સાધુએ પોતે ખમવું, અને બીજાને ખમાવવું (અવસમિયલ્લં અવસમાવિયલ્લં) પોતે ઉપશાંત થવું, અને બીજાને ઉપશાંત કરવો, (સમુદ્ધસંપુચ્છણાબહુલેણ હોયલ્લં) રાગ-દ્વેષ રહિત જે બુદ્ધિ તે સુમતિ, તે સુમતિપૂર્વક સૂત્રાર્થ સંબંધી પૂછપરછ વિશેષપ્રકારે કરવી, અથવા સુખશાતા પૂછવી; તાત્પર્ય કે - જેની સાથે ક્લેશ થયો હોય તેની સાથે નિર્મલ ચિત્તથી વાતચીત કરવી. હવે કલહ કરનાર બેમાંથી જો એક ખમાવે અને બીજો ન ખમાવે તો શું સમજવું ? તે કહે છે - (જો અવસમદ્ધ તસ્સ અત્થિ આરાહણા) જે ઉપશાંત થાય છે તેને આરાધના છે, (જો ન અવસમદ્ધ તસ્સ નત્થિ આરાહણા) અને જે ઉપશાંત થતો નથી - ખમાવતો નથી તેને આરાધના નથી. (તમ્હા અપ્પણા ચેવ અવસમિયલ્લં) તેથી પ્રભુની આજ્ઞાની આરાધના ઈચ્છનાર સાધુએ પોતે તો ઉપશાંત થવું જ. શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિમાહુ ભંતે ?) હે ભગવાન ! એમ આપ કેમ કહો છો ?, એટલે બીજો ઉપશાંત ન થાય છતાં પોતે તો ઉપશાંત થવું જ, તેનું શું કારણ ? ગુરુમહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (અવસમસારં ચ્ચુ સામણ્ણં) ઉપશમપ્રધાન જ શ્રામણ્ય એટલે સાધુપણું છે, અર્થાત્ સાધુપણાનો સાર ઉપશમ જ છે. અહીં એક જણના આરાધકપણાનું દૃષ્ટાંત કહે છે -

સિંધુ અને સૌવીર દેશનો સ્વામી તથા મહાસેનાદિ દસ મુગુટબદ્ધ રાજાઓથી સેવાતો એવો ઉદયન નામે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

રાજા વીતભય નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો, તેને વિદ્યુન્માલી નામના દેવ પાસેથી શ્રીમહાવીર પ્રભુની ચમત્કારી પ્રતિમા પ્રાપ્ત થઈ હતી, ઉદયન રાજા તેની હમેશાં પૂજા-સેવા કરતો, એક વખતે ગંધાર નામે શ્રાવક તે પ્રતિમાની પૂજા કરવા તે નગરમાં આવ્યો, પરંતુ તે માંદો થઈ ગયો. તેને રાજાની દેવદત્તા નામે દાસીએ શુશ્રુષા કરી સાજો કર્યો, તેથી સંતુષ્ટ થયેલો ગંધાર તે દાસીને અદ્ભુત સ્વરૂપ કરનારી ગોળી આપી પોતાને સ્થાને ગયો. તે ગુટિકા ખાવાથી દેવદત્તા અતિશય સ્વરૂપવતી થઈ; તેથી લોકમાં તે દાસીની સુવર્ણગુલિકા નામથી પ્રસિદ્ધિ થઈ. આ વખતે માળવા દેશનો સ્વામી અને ચૌદ મુગુટબદ્ધ રાજાઓથી સેવાતો ચંડપ્રદ્યોત નામે રાજા ઉજ્જયિની નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો, તે મહાવીરપ્રભુની પ્રતિમા સહિત સુવર્ણગુલિકાનું હરણ કરી ગયો. તે ખબર પડતાં ઉદયન રાજાએ ચડાઈ કરી રણસંગ્રામમાં ચંડપ્રદ્યોતને પકડી બાંધ્યો, અને તેના કપાળમાં “મારી દાસીનો પતિ” એવા અક્ષર લખાવ્યા: પછી તેને સાથે લઈ પોતાના નગર તરફ પ્રયાણ કરતો ઉદયનરાજા વર્ષાકાલમાં રસ્તામાં આવેલા દશપુર નગરમાં રહ્યો, અને પર્યુષણપર્વને દિવસે તેણે પોતે ઉપવાસ કર્યો. તેણે રસોઈયાને બોલાવીને કહ્યું કે - ચંડપ્રદ્યોતને પૂછી તેની ઈચ્છા મુજબ ભોજન જમાડજે’. હુકમ મુજબ રસોઈયાએ તેની પાસે જઈ કહ્યું કે - ‘આજે મહારાજાને ઉપવાસ છે, તેથી આપને જે જમવું હોય તે કહો, ચંડપ્રદ્યોતે વિચાર કર્યો કે - ‘આજે મને જુદો બેસાડી ઝેરથી મારી નાખવાનો પ્રયત્ન આદર્યો જણાય છે !’ એમ ધારી તે બોલ્યો કે - ‘હું પણ શ્રાવક છું, તેથી મારે પણ આજે ઉપવાસ કરવો છે’.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

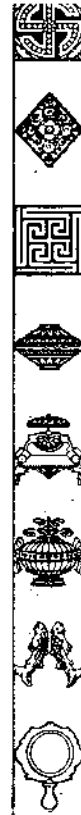

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

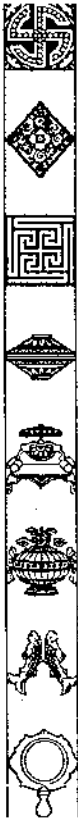

રસોઈયાના મુખથી તે હકીકત સાંભળી ઉદયન રાજાએ વિચાર્યું કે - “એ ધૂર્તતાથી બોલ્યો છે, તો પણ મારો તો સાધર્મિક છે; માટે તેને ખમાવ્યા વગર મારું પ્રતિક્રમણ શુદ્ધ ન થાય”. એમ વિચારી ઉદયન રાજાએ તેને બંધનથી મુક્ત કરી, તેનું સર્વસ્વ પાછું આપી, તેના કપાળમાં ‘મારી દાસીનો પતિ’ એવા જે અક્ષરો લખાવ્યા હતા તેના આચ્છાદન માટે પોતાનો મુગટપટ્ટ આપ્યો. પછી તેને ચંડપ્રદ્યોતને ખમાવી સત્કારપૂર્વક ઉજ્જયિની નગરી મોકલી દીધો. અહીં ઉદયન રાજા ઉપશાંત થયેલ હોવાથી તેનું જ આરાધકપણું છે, પણ ચંડપ્રદ્યોત ઉપશાંત ન થયેલ હોવાથી તેનું આરાધકપણું નથી. બન્નેના આરાધકપણાનું દષ્ટાંત-એક વખત કૌશાંબીમાં સમવસરેલા શ્રી મહાવીર પ્રભુને વંદન કરવા સૂર્ય અને ચન્દ્ર પોતાના મૂલ વિમાને આવ્યા. ચંદ્રના સાધ્વી ઉપયોગ રાખવામાં કુશલ હતા, તેથી પ્રકાશ હોવા છતાં તે વખત સૂર્ય આથમવાનો સમય જાણી તે પોતાને સ્થાને ચાલ્યાં ગયાં. પણ મૃગાવતી સાધ્વીને પ્રકાશ દેખાવાથી સમયની ખબર ન રહી, તેથી પ્રભુની દેશના સાંભળતાં બેસી રહ્યાં. હવે સૂર્ય-ચન્દ્ર ગયા ત્યારે અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો; તેથી ભયભીત થયેલા મૃગાવતી ઉપાશ્રયે આવી ઈરિયાવહી પડિક્કમી આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યાં, અને સૂઈ ગયેલાં ચંદ્રના પ્રવર્તિની પાસે આવી તેમને નમન કરી પગચમ્પી કરતાં બોલ્યાં કે - ‘હે સ્વામિનિ ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો’. ચંદ્રનાએ ચંદ્રન જેવી શીતલ વાણીથી કહ્યું કે - ‘હે ભદ્રે ! તમારા જેવી કુલીન સાધ્વીને આમ કરવું યુક્ત નથી’. મૃગાવતી બોલ્યાં કે ‘હવેથી હું આવો અપરાધ નહિ કરું’. એમ કહેતાં ચંદ્રનબાલાના પગમાં પડ્યાં,

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

અને આત્માની નિંદા કરતાં વારંવાર ખમાવવા લાગ્યા, તેટલામાં પ્રવર્તિનીને નિદ્રા આવી ગઈ. મૃગાવતીએ શુદ્ધ અંતઃકરણથી એવી રીતે ખમાવતાં કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. આ વખતે ચંદનાના હાથ પાસે આવતા સર્પને મૃગાવતીએ કેવલજ્ઞાનથી જોયો, તેથી તે હાથ ત્યાંથી ખસેડી લીધો. પોતાનો હાથ ખસેડવાથી ચંદનબાલા જાગી ગયાં અને પૂછ્યું કે - ‘મારો હાથ કેમ ખસેડ્યો?’ મૃગાવતીએ કહ્યું કે - ‘સર્પ આવવાથી મેં આપનો હાથ ખસેડ્યો’. ચંદનાએ પૂછ્યું કે - ‘આવા ગાઢ અંધકારમાં તમે સર્પ કેવી રીતે દેખ્યો?’ મૃગાવતીએ કહ્યું કે - ‘આપના પ્રતાપથી’. ચંદનાએ પૂછ્યું કે - ‘શું તમને કેવલજ્ઞાન થયું છે?’ મૃગાવતીએ કહ્યું કે - ‘આપની કૃપાથી’ તે સાંભળી મૃગાવતીને કેવલજ્ઞાન થયેલું જાણી, “અરે ! મેં કેવલીની આશાતના કરી’ એમ ચિંતવતાં ચંદના પ્રવર્તિની મૃગાવતીને ખમાવવા લાગ્યાં, અને મિથ્યા દુષ્કૃત દેવા લાગ્યાં. એવી રીતે ખમાવતાં ચંદનાએ પણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. અહીં ચંદના અને મૃગાવતી બન્નેનું આરાધકપણું છે.

આવી રીતે ચંદના અને મૃગાવતીની પેઠે ખરા અંતઃકરણથી મિથ્યાદુષ્કૃત એટલે ‘મિચ્છામિ દુક્કડં’ દેવું પણ કુંભાર અને કુલ્લકની પેઠે ઉપલક દેવું નહિ. તે આ પ્રમાણે - કોઈ કુંભાર માટીનાં વાસણ ઘડીને તડકે સૂકવતો, તેને એક કુલ્લક એટલે લઘુશિષ્ય કાંકરા મારીને કાણાં કરી નાખતો. કુંભારે કહ્યું કે - ‘મહારાજ ! વાસણ ફોડો નહિ’. કુલ્લક બોલ્યો કે - ‘મિચ્છામિ દુક્કડં’. કુંભારે જાણ્યું કે - હવે વાસણ ફોડશે નહિ પરંતુ ચેલાજીએ તો એ ધંધો ચાલુ જ રાખ્યો, અને કુંભાર ના પાડે ત્યારે ‘મિચ્છામિ દુક્કડં’ બોલે. આથી કોધે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

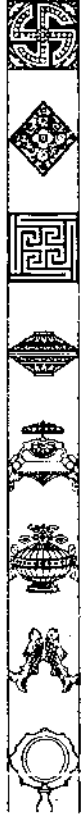
કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

ભરાયેલો કુંભાર કાંકરો લઈ તે શિષ્યના કાનમાં ભરાવી મસલવા લાગ્યો, તેથી દુઃખ પામતો ચેલો બોલ્યો કે 'હું પીડાઉં છું'. કુંભાર બોલ્યો કે 'મિચ્છામિ દુક્કડં'. આવી રીતે શિષ્ય વારંવાર 'હું પીડાઉં છું' એમ કહેવા લાગ્યો, ત્યારે કુંભાર પણ 'મિચ્છામિ દુક્કડં' વારંવાર બોલવા લાગ્યો. એવી રીતે વારંવાર પાપ કરવાં અને વારંવાર મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું તેથી કાંઈ કાર્યસિદ્ધિ થાય નહિ, માટે ખરા અંતઃકરણથી મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું જોઈએ (૨૪) ॥૫૯॥

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં કપ્પઙ્ગ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા તત્તો ઉવસ્સયા ગિણિહત્તણ) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓને જીવાત-જલાદિના ઉપદ્રવના ભયથી ત્રણ ઉપાશ્રય ગ્રહણ કરવા કલ્પે છે. (તં વેઝવિચ્ચા પહિલેહા) તે ત્રણ ઉપાશ્રયમાં બે ઉપાશ્રયને વારંવાર પડિલેહવા એટલે દૃષ્ટિથી દેખવા, (સાહજ્જિયા પમજ્જણા) અને જે ઉપાશ્રય ઉપભોગમાં આવતો હોય તેનું પ્રમાર્જન કરવું. તાત્પર્ય કે - ચોમાસામાં જે ઉપાશ્રયમાં સાધુઓ રહ્યા હોય તે ઉપાશ્રયનું સવારમાં, સાધુઓ ભિક્ષાએ જાય ત્યારે-મધ્યાહને, અને પડિલેહણ વખતે એટલે ત્રીજા પહોરને અંતે; એ ત્રણ વખત પ્રમાર્જન કરવું, અને ચોમાસા સિવાયના કાલમાં બે વખત પ્રમાર્જન કરવું. જો ઉપાશ્રયમાં જીવાતનો ઉપદ્રવ ન હોય તો આ વિધિ સમજવો, પણ જો જીવાતનો ઉપદ્રવ હોય તો વારંવાર તેનું પ્રમાર્જન કરવું. બાકીના બે ઉપાશ્રયને પ્રતિદિવસે દૃષ્ટિથી દેખવા, જેથી ત્યાં બીજો કોઈ નિવાસ અથવા મમત્વ ન કરે; અને તે બે ઉપાશ્રયનું દર ત્રીજે દિવસે દંડાસણથી પ્રમાર્જન કરવું (૨૫) ॥૬૦॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નિગ્ગંથાણ વા નિગ્ગંથીણ વા) ચોમાસું રહેલા સાધુઓ અથવા સાધ્વીઓને (કપ્પઙ્ગ અન્નચરિં દિસિં વા અણુદિસિં વા અવગિજ્ઞિય અવગિજ્ઞિય ભત્ત-પાણં ગવેસિત્તણ) પૂર્વાદિ કોઈ પણ દિશાને અથવા અગ્નિ-નૈર્ઋત્યાદિ વિદિશાને ઉદ્દેશીને-કહીને ભાત-પાણીની ગવેષણા કરવી કલ્પે છે. એટલે-ચોમાસું રહેલા સાધુ-સાધ્વી ભાત-પાણીની ગવેષણા કરવા જાય ત્યારે ‘હું અમુક દિશામાં અથવા વિદિશામાં જાઉં છું’ એમ ઉપાશ્રયમાં રહેલા બીજા સાધુ-સાધ્વીને કહીને જાય. શિષ્ય પૂછે છે કે - (સે કિમાહુ ભંતે ?) હે ભગવાન્ ! આપ એમ શા કારણથી કહો છો ? , એટલે બીજા સાધુઓને કહીને ભાત-પાણી માટે જવું કલ્પે એનું શું કારણ ? ગુરુ મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે - (ઓસણ્ણં સમણા ભગવંતો વાસાસુ તવસંપજ્જા ભવન્તિ) વર્ષાકાલમાં પ્રાપ્ત કરીને શ્રમણ ભગવંતો છટ્ઠ પ્રમુખ તપસ્યા કરનારા હોય છે, (તવસ્સી દુબ્બલે કિલંતે મુચ્છિજ્જ વા પવહિજ્જ વા) તે તપસ્વીઓ તપસ્યાને લીધે દુર્બલશરીર વાલા અને તેથી જ ચાલતાં ચાલતાં થાકી ગયા છતાં રસ્તામાં કદાચ મૂર્ચ્છા પામે અથવા કોઈ ઠેકાણે પડી જાય; અને તેથી વખતસર ઉપાશ્રયે ન આવ્યા હોય તો (તામેવ દિસિં વા અણુદિસિં વા સમમા ભગવંતો પહિજાગરન્તિ) ઉપાશ્રયમાં રહેલાં શ્રમણ ભગવંતો તે જ દિશામાં અથવા વિદિશામાં જઈ તેની શોધ કરે, અને ઉપાશ્રયે લાવીને તેની સારવાર કરે. પણ જો ઉપાશ્રયમાં રહેલા સાધુઓને કદાચ વિના ગયા હોય તો તેઓ ક્યાં શોધ કરે ? માટે બીજા સાધુઓને કહીને ભાત-પાણી માટે જવું (૨૬) ॥૬૧॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

(વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં કમ્પઙ્ગ નિગંથાણ વા નિગંથીણ વા જાવ ચત્તારિ પંચ જોયણાંઙ્ગં ગંતું પહિનિયત્તણં) ચોમાસું રહેલા સાધુઓને વર્ષાકલ્પ, ઔષધ કે વૈદ્યાદિ માટે અથવા કોઈ ગ્લાન સાધુની સારવાર માટે ઉપાશ્રયથી ચાર અથવા પાંચ યોજન સુધી જવું-આવવું કલ્પે. (અંતરા વિ ચ સે કમ્પઙ્ગ વત્થણં) કામ પતી ગયા પછી પાછા આવતાં કદાચ પોતાના સ્થાન સુધી પહોંચવાને અશક્ત હોય તો તેને પાછા આવતાં વચમાં પશ રહેવું કલ્પે; કેમકે ત્યાં ન રોકાતાં યથાશક્તિ ચાલવાથી વીર્યાચારનું આરાધન થાય, (નો સે કમ્પઙ્ગ તં સ્યણિં તત્થેવ ઉવાયણાવિત્તણં) પરંતુ ઔષધ-વૈદ્યાદિ જે કામ માટે જ્યાં ગયા હોય તે કામ જે દિવસે પતી ગયું હોય તે દિવસની રાત્રિ તે સાધુને ત્યાં જ ઉલ્લંઘવી કલ્પે નહિ. તાત્પર્ય કે-જે કામ માટે જે સ્થળે સાધુ ગયા હોય તેણે તે કાર્ય પતી જતાં પોતાને સ્થાને આવવા માટે ત્યાંથી જલ્દી બહાર નીકળી જવું (૨૭) ॥૬૨॥

(इच्छेयं संवच्छरियं थेस्वक्कं) એ પ્રમાણે પૂર્વ દેખાડેલા 'સાંવત્સરિક' સ્થવિરકલ્પને (અહાસુત્તં અહાકમ્પં) 'સૂત્ર મુજબ, 'કલ્પ પ્રમાણે, (અહામગ્ગં અહાતત્ત્વં) જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ માર્ગ મુજબ, તથા જેવી રીતે ભગવંતે સત્ય ઉપદેશોલ છે તે જ પ્રમાણે (સમ્મં 'કાણ્ણ ફાસિત્તા) સમ્યક્ પ્રકારે કાય, વચન અને મન વડે

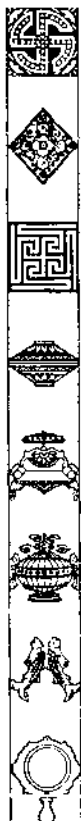
૧. ચોમાસા સંબંધી. ૨. સ્થવિરકલ્પી સાધુ-સાધ્વીઓના આચારને. ૩. જેમ સૂત્રમાં કહ્યું છે તે મુજબ, પરંતુ સૂત્રથી વિરુદ્ધ નહિ. ૪. જે પ્રમાણે અહીં કહ્યું છે તે પ્રમાણે કરવું એ કલ્પ એટલે આચાર છે, અન્યથા વર્તવું એ અકલ્પ એટલે અનાચાર છે, તેથી અહીં કહેલા કલ્પ પ્રમાણે. ૫. અહીં મૂલસૂત્રમાં કાય શબ્દ લખેલ છે, ઉપલક્ષણથી વચન અને મન સમજવાં.

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

૬૩૨

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

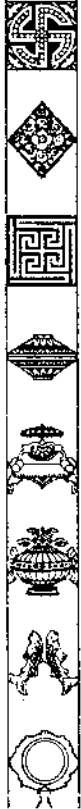

સેવીને (પાલિત્તા, સોમિત્તા,) વળી તે સ્થવિરકલ્પને પાલીને એટલે અતિચારથી તેનું રક્ષણ કરીને, વિધિપૂર્વક કરવા વડે શોભાવીને, (તીસ્તિ, કિઠિત્તા,) યાવજજીવ આરાધવા વડે તેને પાર પહોંચાડીને, બીજાઓને તેનો ઉપદેશ આપીને (આરાહિત્તા) યથોક્ત કરવાથી આરાધીને, (આણાણ અણુપાલિત્તા) અને તે સ્થવિરકલ્પને જેવી રીતે બીજાઓએ પહેલાં પાળ્યો છે તેવી રીતે જિનેશ્વરની આજ્ઞા મુજબ પોતે પણ પાછળ પાળીને, (અત્યેગઈયા સમણા નિગંથા તેણેવ ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞાન્તિ) એવા કેટલાએક શ્રમણ નિર્ગ્રંથો હોય છે કે જેઓ તે સ્થવિરકલ્પના અત્યુત્તમ પાલન વડે તે જ ભવમાં સિદ્ધ એટલે કૃતાર્થ થાય છે, (બુજ્ઞાન્તિ) કેવલજ્ઞાન રૂપ બોધ પામે છે, (મુચ્ચન્તિ) કર્મરૂપ પાંજરાથી મુક્ત થાય છે (પરિણિબ્બાહન્તિ) સમગ્ર સંતાપ રહિત થાય છે (સબ્બદુક્ખાણમંતં કરેન્તિ) અને શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે છે. (અત્યેગઈયા દુચ્ચેણં ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞાન્તિ, જાવ અંતં કરેન્તિ) કેટલાએક તે સ્થવિરકલ્પના ઉત્તમ પાલન વડે બીજે ભવે સિદ્ધ થાય છે યાવત્ શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે છે. (અત્યેગઈયા તચ્ચેણં ભવગ્ગહણેણં જાવ અંતં કરેન્તિ) કેટલાએક તેના મધ્યમ પાલન વડે ત્રીજે ભવે સિદ્ધ થાય છે, યાવત્ - શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે છે. (સત્ત - ડટ્ઠ ભવગ્ગહણાઈં પુણ નાહ્વકમન્તિ) અને કેટલાએક તેના જઘન્ય પાલન વડે

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

પણ સાત-આઠ ભવને ઉલ્લંઘતા નથી એટલે એની જઘન્ય આરાધના વડે પણ સાત-આઠ ભવમાં તો અવશ્ય મોક્ષે જાય છે (૨૮) ॥૬૩॥

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાલે એટલે ચોથા આરાને છેડે અને તે સમયે એટલે શ્રીમહાવીર પ્રભુ રાજગૃહ નગરમાં સમવસર્યા તે અવસરે (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીરે (રાયગિહે નગરે ગુણસિલેણે ચેદ્દે) રાજગૃહ નગરમાં ગુણશિલક નામના ચૈત્યમાં (બહૂણં સમણાણં બહૂણં સમણીણં) ઘણા સાધુઓ, ઘણી સાધ્વીઓ (બહૂણં સાવયાણં બહૂણં સાવિયાણં) ઘણા શ્રાવકો, ઘણી શ્રાવિકાઓ, (બહૂણં દેવાણં બહૂણં દેવીણં મજ્ઞાગણે ચેવ) ઘણા દેવો અને ઘણી દેવીઓની મધ્યમાં જ બેઠા થકા (એવમાઙ્ગલ્લઙ્ગ, એવં ભાસઙ્ગ, એવં પણ્ણવેઙ્ગ, એવં પસ્સેઙ્ગ પજ્જોસવણાકણ્ણો નામં અઙ્ગલ્લયણં) પર્યુષણાકલ્પ નામના અધ્યયનને આ પ્રમાણે કહ્યું, આ પ્રમાણે વચનયોગ વડે ભાષ્યું, આ પ્રમાણે ફળ કહેવા વડે જણાવ્યું, અને આ પ્રમાણે દર્પણની જેમ શ્રોતાઓના હૃદયમાં સંક્રમાવ્યું; પર્યુષણાકલ્પ અધ્યયન કેવું ? તે કહે છે - (સઙ્ગટ્ઠં) પ્રયોજન સહિત, પણ નિષ્પ્રયોજન નહિ, (સહેત્તઙ્ગં) હેતુ એટલે નિમિત્ત, જેમ-સાધુઓએ આચાર્ય-ઉપાધ્યાયાદિને પૂછીને બધું કરવું તેનો શો હેતુ ? તેનો ઉત્તર આપ્યો કે - આચાર્યાદિ લાભાલાભને જાણે છે; ઈત્યાદિ હેતુઓ સહિત, (સકારણં) કારણ એટલે અપવાદ, જેમ વૈદ્ય-ઔષધાદિ માટે ગયેલ સાધુને કામ પતી ગયા પછી તે જ દિવસે પોતાને સ્થાને પહોંચવું, કલ્પે, પરંતુ

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

તેજ દિવસે પોતાને સ્થાને પહોચવાની શક્તિ ન હોય તો “અંતરા વિ ય સે કપ્પઈ, એટલે તે સાધુને વચમાં પણ રહેવું કલ્પે” એ અપવાદ બતાવ્યો, ઈત્યાદિ અપવાદ સહિત, (સસુત્તં સજત્થં સઝભયં) સૂત્ર સહિત, અર્થ સહિત, અને સૂત્ર તથા અર્થ એ ઉભય સહિત, (સવાગરણં) પૂછેલો અર્થ કહેવો તે વ્યાકરણ સહિત, (ભુજ્જો ભુજ્જો ઉવદંસેઙ્ગિત્તિ વેમિ) આવા પ્રકારના પર્યુષણાકલ્પ અધ્યયનને શ્રીમહાવીર પ્રભુએ વારંવાર ઉપદેશ્યું. શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે કે - જે પ્રમાણે શ્રીમહાવીર પ્રભુએ પર્યદાની મધ્યમાં ઉપદેશ્યું તે જ પ્રમાણે હું તમોને કહું છું. આ વાક્યથી ગ્રન્થકાર - શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી જણાવે છે કે - આ ગ્રન્થ મેં સ્વમતિકલ્પનાથી બનાવ્યો નથી પણ પ્રભુના ઉપદેશના પરતંત્રપણે બનાવ્યો છે ॥૬૪॥

॥ પજ્જોસવણાકપ્પો નામ દસાસુઅવ્વંધસ્સ અદ્ઠમં અઙ્ગયણં સમત્તં ॥

આ પ્રમાણે પર્યુષણાકલ્પ નામનું દશાશ્રુતસ્કંધનું આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

॥ સામાચારી સમાપ્તા ॥ નવમં વ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ॥

॥ ઇતિ મહોપાધ્યાયશ્રીશાન્તિવિજયગણિશિષ્ય પण्डित श्रीस्त्रीमविजयगणिविरचितकल्पबालावबोधे नवमं व्याख्यानम् ॥

નવમં
વ્યાખ્યાનમ્

૬૩૫

કલ્પસૂત્ર
ભાષાંતર

॥ બાલાવબોધકારસ્ય પ્રશસ્તિ ॥

શ્રીતપગણાગગનાક્ષ-દિનમણયઃ પ્રાસ્તકુમતતિમિરભરાઃ. શ્રીઅકબરનૃપપૂજ્યા, હીરવિજયસૂરયોડભૂવન્ ॥૧॥
તત્પદ્મે ગુણાનિધયો-ડભૂવન્ શ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રાઃ. શ્રીવિજયતિલકગુરવ-સ્તત્પદ્મદીપન્ દીપ્રાઃ ॥૨॥
તત્પદ્મે વિજયન્તે, શ્રીવિજયાનન્દસંજસૂરિવરાઃ. યુવરાજવિજયરાજા-ડભિધસૂરિપ્રભૂતિમુનિમહિતાઃ ॥૩॥
તેષાં વિજયિણિ રાજયે, પ્રભૂતગુણરત્નરોહણૈસ્તુલ્યાઃ. બુદ્ધિજિતદેવગુરવો, દેવવિજયકોવિદા આસન્ ॥૪॥
તેષાં શિષ્યા વિખ્યાત-કીર્તયઃ શાન્તરસસુધાશશિનઃ. શ્રીશાન્તિવિજયસંજાઃ, સમભૂવન્ વાયકશ્રેષ્ઠાઃ ॥૫॥
તચ્છિષ્યખીમવિજયો, બુધ ઇત્યં લોકભાષયા વ્યલિખત્. શ્રી કલ્પસૂત્રવાર્તિક-મેતદ્ બાલાવબોધકૃતે ॥૬॥
વર્ષે મુનિ-ગગન-ગિરિક્ષમામિતે (૧૭૦૭) રાધમાસિ સિતપક્ષે. ગુરુપુષ્પરાજિષ્ણ્યા - મહમ્મદાવાદવરનગરે ॥૭॥
શ્રીજયવિજયવિશારદ-શિષ્ય શ્રીમેરુવિજયસંજાબુધાઃ. યુક્તાયુક્તવિવેચન-મિહ ચક્રુસ્તદ્વિદ્યાં શ્રેષ્ઠાઃ ॥૮॥
કિઞ્ચાડત્ર કલ્પવાર્તિક-લિખનપ્રયત્ને હિ ન્યૂનમધિકં વા. યદ્ ભવતિ તદિહ સર્વં, વિશોધનીયં ક્ષમાનાથૈઃ ॥૯॥
મંગલં પાઠકાનાં ચ, વાયકાનાં તથૈવ ચ. લેખકાનાં ભવતુ વા, યઃ કર્તા તસ્ય મંગલમ્ ॥૧૦॥
ચતુર્દશપૂર્વધર-શ્રુતકેવલિ-શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિવિરચિતં પણ્ડિતશ્રીખીમવિજયણિકૃત-ગુર્જરબાલાવબોધસમલક્ષ્મ્ -

॥ શ્રીકલ્પસૂત્રં સમાપ્તમ્ ॥

પટ્ટાવલી (શ્રીમહાવીરથી ૨૫૦૦ વર્ષની)

૧ સુધર્મા સ્વામી (સદી)	૧૫ ચંદ્રસૂરિ	૩૨ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ	૪૪ જગચંદ્રસૂરિ	૫૯ ઉ. સહજસાગર
૨ જંબુ સ્વામી	૧૬ સામન્તભદ્રસૂરિ	૩૩ માનદેવસૂરિ (૧૪)	૪૫ દેવેન્દ્રસૂરિ (૧૮)	૬૦ જયસાગર
૩ પ્રભવસ્વામી	૧૭ વૃદ્ધદેવસૂરિ (૭)	૩૪ વિમલચંદ્રસૂરિ	૪૬ ધર્મધોષસૂરિ	૬૧ ગણિ.જિતસાગર
૪ સ્વયંભવસૂરિ (૧)	૧૮ પ્રદ્યોતનસૂરિ	૩૫ ઉદ્યોતનસૂરિ	૪૭ સોમપ્રભસૂરિ	૬૨ માનસાગર
૫ યશોભદ્રસૂરિ	૧૯ માનદેવસૂરિ	(સં. ૯૯૫ માં ૮૪	૪૮ સોમતિલકસૂરિ	૬૩ શ્રીમલયસાગર
૬ સંભૂતિવિ. અને ભદ્રબાહુસ્વામી	૨૦ માનતુંગસૂરિ	ગચ્છ નિકળ્યા)	૪૯ દેવસુંદરસૂરિ (૧૯)	૬૪ પદ્મસાગર
૭ સ્થુલીભદ્રસ્વામી (૨)	૨૧ શ્રીવીરસૂરિ (૮)	૩૬ સર્વદેવસૂરિ (૧૫)	૫૦ સોમસુંદરસૂરિ	૬૫ સુજાનસાગર
૮ આર્યસુહસ્તિસૂરિ અને આર્ય મહાગિરિ	૨૨ જયદેવસૂરિ	૩૭ દેવસૂરિ	૫૧ મુનિસુંદરસૂરિ	૬૬ સરૂપસાગર
૯ સુસ્થિત સૂરિ (૩) અને સુપ્રતિભદ્રસૂરિ	૨૩ દેવાનંદસૂરિ (૯)	૩૮ સર્વદેવસૂરિ	૫૨ રત્નશેખરસૂરિ (૨૦)	૬૭ જ્ઞાનસાગર
૧૦ ઈન્દ્રદિગ્ગજસૂરિ	૨૪ વિક્રમસૂરિ	૩૯ યશોભદ્રસૂરિ (૧૬)	૫૩ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ	૬૮ મયાસાગર
૧૧ દિગ્ગજસૂરિ (૪)	૨૫ નરસિંહસૂરિ	અને નેમિચંદ્રસૂરિ	૫૪ સુમતિસાધુસૂરિ	૬૯ નેમિસાગર
૧૨ સિંહગિરિ	૨૬ સમુદ્રસૂરિ (૧૦)	૪૦ મુનિચંદ્રસૂરિ	૫૫ હેમવિમલસૂરિ	૭૦ રવિસાગર
૧૩ વજ્રસ્વામી (૫)	૨૭ માનદેવસૂરિ (૧૧)	૪૧ અજીતદેવસૂરિ	૫૬ આનંદવિમલસૂરિ	૭૧ સુખસાગર
૧૪ વજ્રસેનસૂરિ (૬)	૨૮ વિબુધપ્રભસૂરિ	૪૨ વિજયસિંહસૂરિ (૧૭)	૫૭ વિજયદાનસૂરિ (૨૧)	૭૨ બુદ્ધિસાગરસૂરિ
	૨૯ જયાનંદસૂરિ	૪૩ સોમપ્રભસૂરિ અને મણિરત્નસૂરિ	અને ઋદ્ધિવિમલ	૭૩ કીર્તિસાગરસૂરિ
	૩૦ રવિપ્રભસૂરિ (૧૨)		૫૮ હીરવિજયસૂરિ (૨૨)	૭૪ સુબોધસાગરસૂરિ
	૩૧ યશોદેવસૂરિ (૧૩)			૭૫ મનોહરકીર્તિસાગરસૂરિ

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે ભાષેલ અદ્ભુત ભવિષ્યવાણી

એક દિન એવો આવશે, એક દિન એવો આવશે,
મહાવીરના શબ્દો વડે, સ્વાતંત્ર્ય જગમાં થાવશે.

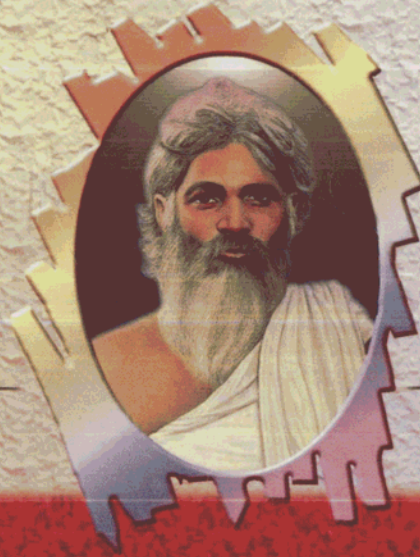
સહુ દેશના સ્વતંત્ર્યનાં, શુભ દિવ્ય વાધો વાગશે,
બહુ જ્ઞાનવીરો કર્મવીરો, જાગી અન્ય જગાવશે.

અવતારી વીરો અવતરી, કર્તવ્ય નિજ બજાવશે,
અશ્રુ લુહી સૌ જીવનાં, શાંતિ ભલી પ્રસરાવશે.

સહુ દેશમાં સૌ વર્ણમાં, જ્ઞાનીજનો બહુ ફાવશે,
ઉદ્ધાર કરશે દુઃખીનો, કરુણા ઘણી મન લાવશે.

જન્મ : વિ.સં. ૧૯૩૦, મહા વદ ૧૪, વિજાપુર
આચાર્ય પદ : વિ.સં. ૧૯૭૦, માગશર સુદ ૧૫, પેથાપુર

વિ. સં. ૧૯૭૭
સને ૧૯૧૧

સાયન્સની વિદ્યા વડે, શોધો ઘણી જ ચલાવશે,
જે ગુપ્ત તે જાહેરમાં, અદ્ભુત વાત જણાવશે.

રાજા સકળ માનવ થશે, રાજા ન અન્ય કહાવશે,
હુન્નર કળા સામ્રાજ્યનું, બહુ જોર લોક ધરાવશે.

એક ખંડ બીજા ખંડની, બબરો ઘડીમાં આવશે,
ઘરમાં રહ્યાં વાતો થશે, પરખંડ ઘર સમ થાવશે.

એક ન્યાય સર્વે ખંડમાં, સ્વાતંત્ર્યતા માં થાવશે,
બુદ્ધિસાગર પ્રભુ મહાવીરનાં, તત્ત્વો જગતમાં વ્યાપશે.

દિક્ષા : વિ.સં. ૧૯૫૭, માગશર સુદ ૬, પાલનપુર
સ્વ. : વિ.સં. ૧૯૮૧, જેઠ વદ ૩, વિજાપુર